

Inv. številka 4578		
Štara	Polica	Številka
III	5	47/9

Časopis

za

zgodovino in narodopisje.

Izdaja

Zgodovinsko društvo v Mariboru.

Leto XXIX.

Uredil

Prof. Fran Kovačič.

Maribor 1934.

Mariborska tiskarna.

37306a

Vsebina. — Table des matières.

	Stran. — Page.
I. Kralj Aleksander I. †. — Le roi Alexander I. †	97
II. Razpravi. — Dissertations.	
Dolar A., Prof. dr. Karol Glaser. — Prof. Dr. Karl Glaser	1
Ložar R., Ornamenti noriško-panonske kamnoseške industrije. — Die Ornamente der römischen Steinindustrie in Noricum und Pannonien	99
III. Izvestja. — Rapports.	
Baš Fr., Arheološka raziskavanja Muzejskega društva v Mariboru 1933. — Recherches archéologiques de la Société du Musée de Maribor 1933	54
Egger R., Spomenik iz krščanskega Poetovija. — Ein Denkmal des christlichen Poetovio	58
Glonar J. A., »Mrčenič« = Polidor Montagnana? — »Mrčenič« (sobriquet dans les vers polémiques de P. Trubar) = Polidor Montagnana?	59
Kidrič Fr., Odgovor na članek: »Mrčenič« = Polidor Montagnana? — Réponse à l'article: »Mrčenič« = Polidor Montagnana?	62
Novak V., Opombe k Štefanu Kuzmiču. — Remarques sur Stephan Kuzmitch	63
Zelko I., K bibliografiji del Mikloša Kuzmiča. — Suppléments à la bibliographie des écrits de M. Kuzmitch	64
J. A. G., Čop med Poljaki. — Tchop parmi les Polonais	68
Glaser J., Koncesija za prvo litografijo v Mariboru. — Concession pour la première lithographie à Maribor	69
Lorger Fr., Začasno poročilo o odkritju rimske vile v Grobelcah pri Šmarju pri Jelšah. — Rapport provisoire sur la découverte d'une villa romaine à Grobelce près de Šmarje pri Jelšah	147
Lorger Fr., Začasno poročilo o raziskavanju rimskega tabora pri Ločici v Savinjski dolini 1918. — Rapport provisoire sur les résultats des fouilles au camp romain de Ločica dans la vallée de la Savinja en 1918	150
Novak V., Neznani prekmurski tisk. — Imprimés inconnus de Prekmurje	153
Ilešič Fr., Iz Vrazove slovenske literarne zapuščine. — Fragments de l'oeuvre littéraire slovène posthume de Stanko Vraz	154
Ilešič Fr., Kraji pri Trbižu v siki Stanka Vraza iz l. 1841. — Lieux près de Trbiž dépeints par Stanko Vraz en 1841	159
Novak V., Košič in Slomšek. — Košič et Slomšek	160
Grafenauer Iv., Mikavna slovanska novoletna šega. — Intéressante coutume de Noël slave	162
Baš Fr., Deset primerov ohranjanja narodopisnega blaga. — Dix exemples de conservation des matériaux de folklore	163
IV. Nekrologi. — Nécrologie.	
Kovacic Fr., Monsignore dr. Fran Bulič	164
Novak V., Matija Ljubša	168

Baš Fr., General Rudolf Maister	169
Baš Fr., Dr. Fran Jankovič	170

V. Bibliografija. — Bibliographie.

Baš Fr., Slovenska zgodovinska in narodopisna bibliografija za 1932. — La bibliographie historique et ethnographique slovène p. l'a. 1932	171
---	-----

VI. Slovtstvo. — Littérature.

Dvornik Fr., Les Légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance. Fr. Kovačič	70
Spektorskij E., Zgodovina socialne filozofije. II. Bogomir Stupan	75
Zwitter F., Les origines de l'illyrisme politique et la création des provinces illyriennes. Franjo Baš	76
Bunc S., Bibliografija. Janko Glaser	77
Vrhovnik I., Ivan Vrlovec. Franjo Baš	79
Wambrechtsamer A., Heut Grafen von Cilly und nimmermehr. M. Ljubša	79
Jeraj J., Naša vas. Franjo Baš	81
Koroške uganke in popevke. Janko Glaser	82
Mautner K. u. Geramb V., Steirisches Trachtenbuch. Franjo Baš	83
Ђорђевић Т., Наш народни живот. Jan Šedivý	84
Lud Slowiański. II. Dr. F. Crnek	85
Pospišil Fr., Etnologické Materiálie z jihozápadu U. S. A. I. F. Kovačič	88
Cankar Iz., Zgodovina likovne umetnosti v zahodni Evropi. France Mesesnel	197
Kos M., Zgodovina Slovencev. Franjo Baš	201
Mal Jos., Zgodovina slovenskega naroda. Franjo Baš	202
Petelin S.—Krošl A., Pregled občne zgodovine. Franjo Baš	203
Stelè Fr., Cerkveno slikarstvo. Franjo Baš	205
Marolt M., Dekanija Vrhnika. Dr. Franjo Šijanec	205
Pirchegger H., Geschichte der Steiermark. III. Franjo Baš	207
Leskoschek Fr., Geschichte des Weinbaues in Steiermark. I. Franjo Baš	208
Singer St., Kultur- und Kirchengeschichte des unteren Rosentales. I. Vošter	209
Mariborske slike. V. T.	210
Mariborski koledar 1935. Franjo Baš	211
Bolhar Al., Anton Bezenšek. A. D.	211
Julius Heidenreich, Ruské základy srbského realismu. I. Vilko Novak	212
Ильинский Г. А., Опыт систематической Кирилла Мефодьевской библиографии. F. K.	213
Defrančeski J., 70 godina dobrovoljne vatrogasne čete u Varaždinu. J. Mravljak	215
Muc M., Skozi Sibirijo. I, II. Franjo Baš	216
Neubert M., Alexanders des Großen Balkanzug. Franjo Baš	216
Maučec J., Slovenska krajina. Franjo Baš	216
Werner G., Das Deutschtum des Übermurgebietes. R. Savnik	218
Filov Bogdan, Geschichte der (alt)bulgarischen Kunst . . . . . Fr. Kos	219
Fischer A., Etnografija slowiańska. III. F. I.	225

VII. Društveni glasnik. — Chronique des sociétés.

Zgodovinsko društvo v Mariboru. — La Société historique à Maribor	89, 222
Študijska knjižnica v Mariboru. — La Bibliothèque d'études à Maribor	224
Banovinski arhiv v Mariboru. — Les Archives de la Dravska banovina à Maribor	92, 228
Zamena publikacij. — Échange des publications	229
Seznam članov. — Tableau des membres de la Société historique à Maribor	230

Priloga. — Annexe.

Arhiv za zgodovino in narodopisje. I.	305—370
---	---------

Prof. dr. Karol Glaser.

Obris življenja in dela.

Dr. Anton Dolar.

Uvod.

Še ga vidim pred seboj: bolj majhne postavc, drobnega obraza, živih oči, gibčen in prožen, z neizogibnim sivim solčnikom in belo čepico; tako je hodil, odkar sem se l. 1905. z njim seznanil, v poletnih počitnicah iz svojili Hoč k meni v bližnjo Hotinjo vas na izprehod in obisk. Istega leta 1901., ko je on profesorsko službo (v Trstu) zapustil, sem jo jaz (v Mariboru) nastopil in ta razdalja med nama je bila dolga dovolj, da sem sprva le polagoma prodiral v njegovo duševnost in razumeval njegovo zagrenjenost. Nisem pa slutil, da je njegovo zdravje tako šibko, ker mi tožil in je bil za svoja leta videti dobro ohranjen. Zato me je iznenadilo, ko dobim 6. aprila 1913 pismo iz Gradca, da ga tam v bolnici brezuspešno zdravijo in da naj jaz »kot njegov najbližji rojak in kot profesor na isti gimnaziji, kjer je tudi on študiral, sprejemem njegove, po službenih aktih sestavljene Spomine in jih shranim v kakem kotičku«, dokler ne pride kedaj prilika, da se objavijo in tako pričajo, kak o čuden in nenavaden je bil potek njegovega življenja.

In nato sem prejel obsežen rokopis Spominov, zraven pa razne listine, odloke, spomenice, brošure, izrezke podlistkov in precej korespondence. Komaj pa so minili trije meseci, so prinesli časniki zame, pa tudi za druge, povsem nepričakovano novico, da je prof. dr. Glaser 18. julija 1913 v graški bolnici umrl, odkoder so prepeljali njegovo truplo na domače pokopališče v Hočah. Izročeni mi konvolut sem skrbno shranjeval preko svetovne vojne, in ko je prišla desetletnica Glaserjeve smrti, sem v časopisju kratko nanjo opozoril, ob dvajsetletnici pa se je več listov Glaserja spomnilo in izrazilo željo, da bi se njegovo življenje in delo še enkrat pregledalo. V Hočah pa je bila 18. jul. 1933 zbrana najprej pri zadušnici in nato ob njegovem grobu intimna družba: oba Glaserjeva otroka: hčerka gospa Eleonora Šverljugova, dvorna dama, s soprogom g. ministrom n. r. in sin dr. Vladimir Glaser, odvetnik v Beogradu, nekaj sorodnikov in drugih župljanov ter par nekdanjih prijateljev in znancev iz Maribora. Pičlo število, prav kakor nekoč v življenju... Domači dekan g. Sagaj se je po končanih cerkvenih obredih v le-

pen govornu spominjal slavnega rojaka, ki je pred dolgimi leti izšel iz Hoč in se pred dvajsetimi leti truden nlegel v domačo zemljico.

Pri tisti priliki se je tudi izdaja tega spominskega spisa, ki sem ga ves čas čutil kot svojo moralno dolžnost, končno sklenila. Gospa Šverljugova, ki z neobičajno nežnostjo goji spomin na svojega očeta, mi je izročila v uporabo važno korespondenco in podala mnogo zanimivih podrobnosti iz njegovega življenja. Iskrena ji hvala, kakor tudi vsem, ki so se mi odzvali in mi gradivo kakorkoli pomnožili, v prvi vrsti vsenč. profesorjem Fr. Ilešiču, Matiji Murku, Rajku Nahtigalu, ban. arhivarju Frauju Bašu in ravnatelju Študijske knjižnice v Mariboru Janku Glaserju.

Tako se je torej gradiva, če pritegnem še mnogoštevilne, po vseh listih raztresene, od njega in o njem pisane članke, nabralo dovolj, še preveč za odmerjeni mi prostor in že iz tega vzroka ni kazalo objavljati Spomine v celoti, posebno ko je rajni Glaser sam sodil (21. Do)¹⁾ »da bi morali biti bolj opiljeni in bi se tudi iz vsebine morda marsikaj izpustilo«. Zato so mi služili samo kot glavni vir, če sem hotel staro in novo gradivo vsaj v glavnem izrabiti.

Ne mislim in ne morem pisati o njem, »čigar lik še nejasen plava v zgodovini« (Ilešič), praznega panegirika, niti izreči zadnje besede, upam pa, da se bodo mnogi, ki so ga poznali osehno ali iz njegovih del, radi z menoj za kratek hip zamislili v njegovo življenje in delo, ko sedaj iz potrebne historične daljave lahko mirneje sodimo in na osnovi izdatnejših virov jasneje vidimo.

Mirn si je želel prof. dr. K. Glaser, ko ga je dolgoletna, ostra borba za svoje in narodove pravice do smrti utrudila; zato bi ta spis zgrešil svoj namen, če bi preko neobhodne potrebe izkopaval in na novo budil že skoro pozabljeno polemiko.

Prva mladost.

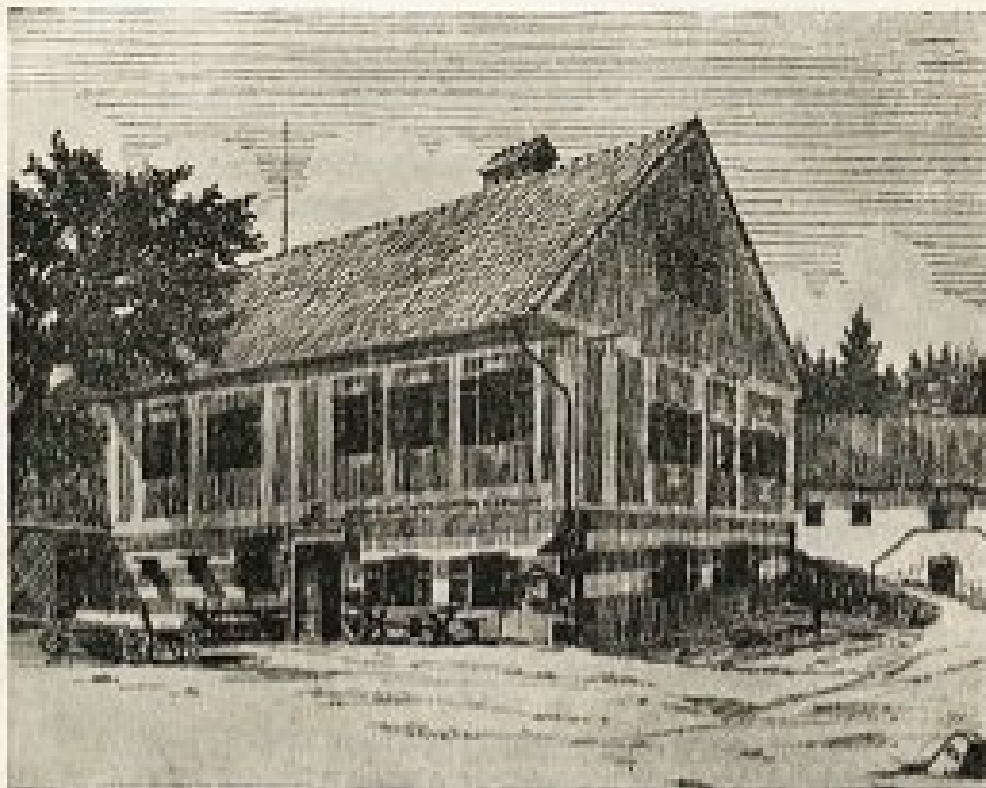
Tam, kjer se vzhodno pobočje Pohorja drobi v Dravsko polje, leži dobro uro hoda južno od Maribora vas Reka, imenovana po potoku istega imena, ki izvira blizu »Mariborske koč« . V tej vasi, hišna številka 43, se je dne 3. febr. 1845 rodil kovaču Francu Glaserju in njegovi ženi Ani, roj. Trnjak prvi sin in bil še istega dne vpisan v kresno knjigo kot Carolus.

To je bil naš poznejši profesor dr. Karol Glaser, ki je imel še pet bratov in dve sestri. Eden, Anton, je postal nadučitelj na Remšniku, domače posestvo pa je po očetovi smrti dobil brat Pavel, dočim je brat Henrik imel posestvo v Zg. Hočah, št. 23, kjer je bival Glaser zadnja leta in si tam uredil udobno stanovanje.

¹⁾ Razlago kratice glej zadrž pod Viri med Korespondenco!

Kot deček je videl razmere doma lepo urejene, videl je vzorno zakonsko življenje staršev in vse to je vplivalo nanj, da je postal zgodaj resen in reden.

Osnovno šolo je polajal v Hočah, kjer mu je sreča naklonila izbornega učitelja Mihaela Bučnika (Vučnika). Ta se je za pridnega in uadarjenega dečka zavzel, ga na razne načine odlikoval, da je n. pr. bil v njegovi odsotnosti reditelj v nižjih razredih, kar mu je silno dvignilo samozavest. Tudi tedanji provizor Rathl se je zanimal za njega in tako so merodajni krajevni činitelji sklenili, da pojde mali Karol študirat za gospoda. Učitelj ga je v 3. razr. posebej pončeval, obenem pa ga vpisal kot privatista v 4. nemški razred v Mariboru. V šolskem letu 1856/57. je deček opravil privatne izpite, vsak tečaj z odliko, kakor je v Spominih vestno zabeleženo.

Glaserjeva rojstna hiša.

Oddaljen od šole, mi hodil opoldne domov, temveč si je nosil za obed košček kruha in večasih malo sadja. Tako se je zgodaj navadil na skromnost in zmernost. V knjižnici domačega dekana drja. Antona Murka je dobil knjigo Haupt - Smoler, Pjesnički hornych a del'nych Lužiskich Serbow, ki so napravile nanj trajen vtis.

V gimnaziji (1857/58—64/65).

V gimnazijo je vstopil na jesen 1857. Prvošolcev je bilo 87, tako da so jih razdelili v dva oddelka. V obeh tečajih je bil Glaser v I. a primus, kakor je bil v I. b primus Sernetz Josef iz Slov. Bistrice (poznejši dr. Josip Sernec) in Turner Paul secundus. Koncem leta se je v lepi dvorani Brandisovega gradu praznovala stoletnica obstoja mariborske gimnazije. Ko so po končanem sporedu razdelili po takratnem običaju najboljšim učencem nagrade, je bil prvi poklican naš Glaser in dobil knjigo. Šentpetrski župnik Marko Glaser je nato pristopil k njemu, ga pohvalil in mu obljubil, da mu bo plačeval stanovanje, kar je delal šest let. Hrano pa je dobival deloma z doma v naravi, od tretjega leta pa pri domačem graščaku Feyrerju, ki je zaradi svojih otrok bival v šolskih mesecih v mestu. Tako je imel že v mladosti gmotne skrbi, ki se je z njimi otepal pravzaprav vse življenje.

Izmed profesorjev se je poleg ravnatelja Adolfa Langa posebno rad spominjal obeh narodnih buditeljev in pisateljev Davorina Trstenjaka in Božidara Raiča, s katerima ga je pozneje vezalo iskreno prijateljstvo do smrti. Poučevala sta verouk in slovenščino. Drugi slovenski profesorji so takrat bili Josip Šuman (Glaser obžaluje, da je tega odličnega vzgojitelja imel samo eno leto), nadalje Maks Pleteršnik, Viktor Lipež, Janez Majciger, Jurij Matjašič, tako da je na gimnaziji vladal svež naroden duh. L. 1860. je Raič objavil v »Novicah« (p. 219 in 227) članek Slovenščina in srednje učilišče v Mariboru, nato pa skupno z Majcigerjem, Šumanom in Lipežem poslal na ministrstvo spomenico za ustanovitev slovenske nižje gimnazije. Raič in Lipež sta za tako »predrznost« dobila migljaj, naj si gresta iskat kruha drugam; prvi je šel zopet duše past k Sv. Barbari v Halozah, kamor ga je v poznejših letih hodil Glaser tako rad obiskovat, drugi pa se je za stalno odselil na Hrvaško, le v pokoj je prišel na Vransko, kjer je tudi pokopan.

Glaser se je zgodaj zavedal svoje narodnosti, posečal je čitalnico in njene veselice, kjer je nekoč (najbrž ob znameniti obletnici 3. avg. 1862) videl slavna prvaka Bleiweisa in Tomana. Veliko je tudi čital, najbolj pa so ga zanimali Trstenjakovi spisi, kjer je večkrat videl tajinstveno kratiko sansk. Ko je zvedel, da pomeni to sanskrt, tisti starodavni jezik, ki je nekak ključ do vseh drugih indoevropskih jezikov, se ga je polotila goreča želja, posvetiti se nekoč popolnoma temu edinstvenemu jeziku. Svoj namen je razodel razredniku Vielhaberju, ki ga je poučil, da je pot k temu visokemu cilju za revnega dijaka edino ta, da doseže najprej gimnazijsko profesuro v kakšnem vseučiliškem mestu in postane obenem privatni docent. Sreča je hotela, da je l. 1863. v šestem razredu dobil ustanovo Terezije Mägerl, letnih 89 for. 59½ kr, ki je veljala tudi za vseučilišče. Ta ustanova je določila njegovo življenjsko pot, po njej je štel svoje obletnice. »Sklenil

sem, da ne bom duhovnik, nego da hočem biti štajerski Čop in delati Slovencem čast«. (24 Tu.) Začel se je vsestrausko pripravljati. Ker mu je častitljivi korar M. Glaser, ko je zvedel, da hoče njegov podpiranec postati filozof, odtegnil nadaljnjo podporo, je moral za stanovanje odslej sam skrbeti, zraven pa je še hotel zhirati sredstva za visoko šolo. In tako je poučeval v osmem razredu po štiri(!) ure na dan, s čimer si je zdravje še bolj zrahljal. Toda prilrnil si je za takrat znatno vsoto 100 for, ki jih je namcnil za prvo leto na vseučilišču. Pridno se je začel učiti tudi tujih jezikov. Francoščine se je naučil tako temeljito, da je kot profesor-ponovno poučeval ta jezik v nižjih in celo srednjih razredih. Istotako se je učil italijanščine, češčino pa je poslušal v neobveznem tečaju, ki ga je eno leto imel na gimnaziji prof. Leop. Konvalina.

Maturo je delal začetkom avgusta 1865. Med 25 rednimi maturanti so bili vsi odlikaši Slovenci: Firbas, Glaser, Miglič, Serneč, Šantl.

Na vseučilišču na Dunaju (1865/66—67/68).

Po maturi je šel na Dunaj. Gmotno je bil za silo pripravljen: prihranjenih je imel 100 for in ustanova mu je dajala skoro isto vsoto. Za 2. in 3. leto pa mu je dr. Dominkuš v Mariboru posodil na očetovo poroštvo po 100 for. S to vsoto, približno 20 for mesečno, je moral izhajati. Natančno je imel razdeljen vsak krajcar, kajti treba je bilo s tem plačati stanovanje, hrano, obleko in še vožnjo tje in nazaj. Šlo mu je včasih silno trdo. Večkrat pravi, da je imel »mrzel obed v gostilni pri solncu«. Vse to pomanjkanje mu je želodec in črevesje oslabilo tako, da so ga nekoč (dec. 1866) prepeljali v bolnico, kjer je le počasi okreval. Bolezen se mu je ponovila še v Ptujju dec. 1872 in šele gorenjski zrak v Kranju jo je popolnoma izlečil.

Na vseučilišču si je izbral slavistiko in klas. filologijo. Poslušal je Miklošiča, Bonitza, Vahlena, Hofmana in Hartela. Ker ni imel nikogar, ki bi ga poučil, kako se je treba lotiti študij, in ga opozoril na važno delo v seminarjih, je kljub marljivosti napravil potrebne izpite zelo pozno (1871 in celo 1876).

Pridno se je udeleževal tudi narodnega gibanja slov. dijaštva, vendar nikjer ni silil v ospredje. Dobro se je še pozneje spominjal Jurčiča, Celestine, Brezovarja (ki je bil profesor v Kursku v Rusiji in ga je zopet videl po 30 letih zdravega in premožnega). Vsa tri leta je bil ud slovanskega pevskega društva, ker je bil nenavaden ljubitelj glásbe že od mladih nog skozi celo življenje. Hodil je tudi na literarne večere, ki jih je vodil Stritar. Tam je leta 1867. predaval o lužiških srbakih narodnih pesmih, kar je Jurčiču tako ugajalo, da ga je pozneje v Mariboru prosil, naj to napiše za podlistek »Slov. Naroda«. Toda Glaser predavanja že ni več imel.

Domači učitelj (1868/69) in narodni buditelj.

Kakor mnogi drugi, je tudi Glaser, ko je po takrat veljavnem triletju dosegel absolutorij na vseněiljšču, postal najprej domači učitelj, in sicer pri grofu Brandisu, lastniku mariborskega gradu. Pončeval je najmlajšega sina Karla in dobival za to poleg hrane in stanovanja še 10 for na mesec. Bila je to revna aristokratska rodbina, ki mu niti plače ni redno dajala, skrbno pa je pazila na fin zmanjši nastop. Takrat je Glaser do dobrega spoznal problematičnost takih rodbin in to ga je še bolj utrdilo v njegovem demokratičnem mišljenju in ga navezalo na preprosto ljudstvo. Njegova sošolca dr. Turner in dr. Firbas sta imela kot domača učitelja več srčee, on pa je bil vesel, da je leto poteklo.

V tem času se je vedno bolj nderjstvoval narodno in politično. Za »Slovenski Narod« je pisal podlistke, zlasti prevode iz ešeeine, n. pr. Črni kabinet. Ker je posebno ljubil glasbo, ki mu je bila v poznejšem življenju večkrat poleg vede edina tolažnica, je vedno rad sodeloval v čitalnici kot pevec — petje je takrat vodil Ivan Miklošič, brat slavnega slavista — in se je udeležil vseh koncertov, enega v Ptujju, drugega v Hočah na Jurjevo nedeljo. Tamkajšnji župnik dr. Anton Murko je čitalničarje imenitno pogostil, nato pa so še šli na Glaserjev dom, kjer je bila kréma. Na povratku so bili od političnih nasprotnikov napadeni, nekateri celo ranjeni, napadaleci pa so po takratni navadi ostali neizsledeni.

Glaserjeva domača občina Pohorje je bila že v tistem času precej zavdna, deloma, ker je bila nekoliko odmaknjena od glavne prometne žile, po kateri se je širila germanizacija, gotovo pa je tudi Glaser imel svoje zasluge. Domači dekan Sagaj je v svojem nagrobnem govoru omenil, da je Glaser že kot dijak z dvema hočkima tovarišema delil med ljudji Sloniškove, Mohorjeve in druge slovenske knjige, da bi se ljudje privadili slovenskemu čitanju, in da je mnogo občeval s kmeti, pastirji in hlapci, se z njimi pomenkoval ter jih narodno budil. Vsi so ga spoštovali in radi imeli. Večkrat je nastopal kot govornik v domačih društvih, v nedeljo pa se je rad pomešal na koru med pevce ter jim pomagal pri petju.

L. 1869. je agitiral pri volitvah za državni zbor, zmagala pa sta nemška kandidata, stotnik v p. Seidl in mož radvanjske grašeeakinje, bivši nadporočnik Brandstetter. Tega je imel v mislih dr. Jos. Vošnjak v svoji (Mohorjevi) povesti »Navzgor-navzdol«, kjer nazorno popisuje takratne politične razmere.

Suplent v Leobnu in Celju (1869/70—71/72).

Prvo službo kot suplent je dobil Glaser na deželni nižji realni gimnaziji v Leobnu v šol. l. 1869/70. Poučeval je latinščino in nemščino v I.; francoščino v III. in IV. razredu ter stenografijo kot prosti predmet. Njegov

ravnatelj je bil admontski benediktinec dr. Fuchs, »poštenjak skoz in skoz, to je bil prvi in zadnji ravnatelj, ki mi je bil odkritosrčno naklonjen«. (Sp. 18.) V uporabnostnem izpričevalu hvali Glaserjev »miren nastop, dobro metodo, izbrano dikcijo in jako dobre učne uspehe«. Zdi se, da se je Glaser tam dobro počutil in v lovski družbi uganil marsikatero veselo.

Naslednji dve leti (1870/71 in 71/72) je služil v Celju. Njegov ravnatelj je bil Jos. Premru, ki so ga dijaki imeovali Jugurtho. Med profesorji so bili nekateri originali, tako Hlušček, rojen Čel, pozneje renegat, ki si je pridobil mnogo zaslug za ureditev mestnega parka; drugi je bil Orešek, ki je svojemu učenemu Vrečku robato prorokoval, da ne bo iz njega nikoli nič, pa je postal poznejši Wretselko celo njegov nadzornik in kadar je prišel v Celje nadzirat, je svojega bivšega učitelja in krivega proroka vedno prvega »počastil«.

V Celju je imel med učenci poznejšega slavnega stenografa Antona Bezenška in pesnika Antona Aškerca. Najstarejši njegov živeči učenec utegne biti šol. svetnik Franc Jerovšek v Mariboru, ki se Glaserja dobro spominja, da je bil živahen učitelj in eleganten mož, hodil navadno lovsko oblečen ter nosil po zimi črno kučmo.

L. 1871. je napravil delni izpit iz klasične filologije za nižjo gimnazijo, nakar se je začel potegovati za definitivno službo, ker je bilo takrat mnogo mest razpisanih. Že v avgustu istega leta je bil imenovan za Novo mesto. Ko pa mu je štajerski deželni odbor ponudil po poslanem Hermanu deželno službo v Leobnu ali Ptuj, se je odpovedal Novemu mestu in se odločil za Ptuj, da si je bila tam samo nižja realna gimnazija. Mikalo ga je namreč v Ptuj, ker je tam živel znani jezikoslovec Oroslav Caf, čigar učene družbe se je veselil. Pa tudi svojemu domu v Hočah je bil bliže.

Profesor v Ptuj (1872/73—74/75).

In tako je prišel v Ptuj, kjer je stalno ohčeval s čudaškim učenjakom Cafom. Ta se je brez počitka bavil samo z jezikoslovjem, tako da je popolnoma odmrll vsemu drugemu in se mu je nazadnje omračil um. Dne 3. julija 1874, ko so ga hoteli odpraviti v graško umoholnico in ga je Glaser hotel spremljati, si je v neopazovanem trenutku sam s strelom koučal življenje. (2 Šeg.) Glaser mu je napisal obsežen življenjepis v podlistku graške »Tagespost«, kjer je med drugim izrazil misel, da bi Caf ne bil nikoli tako žalostno koučal, ko bi bil živel kot vsenčiliški profesor in pa v srečnem zakonu. Učenjak potrebuje, tako je izvajal Glaser, znanstvenega okrožja, kjer živi samo svojemu znanstvu, odmaknjen posvetnemu trušen, obdan od obožajočih ga učencev, ves blažen v odkrivanju novih resnic. Tako si je pač Glaser predstavljal svoje lastno hodoče življenje, a usoda je odločila drugače.

Z veliko vnemo se je Glaser v Ptujju udeleževal narodnega dela. V čitalnici je bil eno leto tajnik, dve leti podpredsednik, vsa tri leta pevovodja. Eden njegovih takratnih učencev, nadučitelj Janez Reich, je po skoro petdesetih letih v mariborskem »Taboru« (13. jan. 1927) zapisal, da je Glaser mnogo žrtvoval, ko je izbrane dijake večkrat na teden vabil k sebi, jih večbal v petju, pri tem pa še uprav slovansko pogostil. Pod njegovim vodstvom da so dijaki večkrat zapeli v čitalnici. Za njegovo narodno vzgojo da so mu bili vedno hvaležni. Med drugimi so bili tam njegovi učenci župnik F. S. Segula in dvorni svetnik dr. Toplak, ki ne more pozabiti, kako je znal Glaser učence dvigati. Težje stvari da je vedno tudi slovenski tolmačil. Vseuč. profesor Matija Murko ni bil njegov učenec, spominja se pa, da je bil prof. Glaser znan po svojem učenem etimologiziranju.

Tudi v Ptujju je poleg latinščine učil francoščino. V prvem razredu je imel nekoč 59 dijakov, kar ga je slabotnega in bolnega zelo izmučilo. Zato si je želel, posebno še po Cafovi smrti, zopet drugam, kjer bi razredi ne bili tako prenapolnjeni, zlasti pa je imel namen, slediti takratnemu pozivu ministrstva, ki je obljubljalo razne ugodnosti središolskim profesorjem, ki bi se pripravljali za vseučiliške stolice.

Profesor v Kranju (1875/76—febr. 77).

Glaser je prosil za premestitev v Kranj, kamor je prišel na jesen 1875. Tam je bilo v vseh štirih razredih samo 67 dijakov. Počutil se je dobro in upal, da bo odtod prišel svojčas v kako večje duševno središče. Usoda je hotela, da si je po 20 letih želel nazaj v Kranj, a niti tega ni mogel doseči. Med tovariši je posebno vzljubil prof. Toma Zupana (v Kranju prof. 1867—79), s katerim si je še dolgo dopisoval. Z navdušenjem se je poprijel dela, znanstvenega in narodnega. Meseca marca 1876 je opravil še dopolnilni profesorski izpit iz grščine in slovenščine za višje razrede, tako da je bil prekomerno usposobljen. Takoj nato se je vrgel na učenje litvanščine in že 18. julija, torej po treh in pol mesecih, napravil kolokvij pri prof. primerjajočega jezikoslovja Joh. Schmidtu (ki ga je Glaser opisal v »Vestniku« 1874 p. 6) v Gradcu, ki mu je v izpričevalu potrdil »priznanja vredno znanje litvanskega jezika, pridobljeno z zasebnim učenjem, in da je njemu predložene neznane litv. tekste gladko prevajal«. Takoj nato se je z vso vnemo lotil zopet sanskrta, dočim se je s primerjajočim jezikoslovjem bavil že od l. 1872. Obenem je pripravil za gimnazijsko izvestje 1876 razpravo: »Über die Prothese im Griechischen, Romanischen und Englischen«, ki pa ni izšla, ker se je ravnatelj prepozno pobrinil, da bi si tiskarna oskrbela črke za starosl. polglasnika. Toda Glaser je hitro napisal v zameno prevod Ploetzove francoske slovnice I. del, ki je bila takrat najbolj na glasu.

Istočasno se je udeleževal tudi narodnega dela. Komaj je prišel v Kranj, so ga čitalničarji naprosili, da jih uči petja. Začel jih je vaditi 4. novembra 1875 po 2 uri na teden pa so priredili tri koncerte: 26. decembra 1875, 16. marca in 15. junija 1876^{1a)}. Pevcev je bilo v začetku 8, končno 24. Drugo leto je prevzel vodstvo petja novodošli uradnik Majdičevega mliina Trdina, Glaser pa je nadalje sodeloval kot navadni pevec. Ustvaril si je med meščanstvom in uradništvom, ki je bilo oboje še v precejšnji meri germanofilsko, uvažen položaj, čeravno je bil na glasu kot neustrašen narodnjak. Le ravnatelj mu ni bil naklonjen. Glaser pa je mislil le v bodočnost in vlagal prošnje za študijski dopust.

Prvo prošnjo za dopust (doslovni prevod Sp 31—37) je vložil 7. junija 1876. Skliceval se je na letno poročilo ministrstva iz l. 1874., kjer ministrstvo obžaluje nedostatek akademičnih moči, posebno za primerjajoče jezikoslovje, ko na 6 avstrijskih vseučiliščih ni niti enega privatnega docenta za to stroko in da hoče vlada »po možnosti skrbno gojiti obstoječe kali.«²⁾ Glaser prosi za enoletni dopust, da bi se v Lipskem pripravljaj za to stroko. Prilaga vsa izpričevala, poziva se na svoje znanje jezikov in našteva svoje razprave in članke, omenja svoje prevode iz češčine in ruščine in navaja, da rojaki med maloštevilnimi domačimi jezikoslovci imenujejo tudi njega.

Kot dopolnilo k tej prošnji je vložil 1. septembra i. l. novo prošnjo, kjer se ponudi, da plača sam suplenta za sebe, in sicer Josipa Pravdiča, ki je že eno leto služil, a je zdaj brez službe. Obenem prosi podpore 100 for za pot iz Kranja v Lipsko in za kolegnino.

Kazensko premeščen.

Kot odgovor na obe prošnji pa je kakor blisk iz jasnega dospel 10. februarja 1877 ministrski odlok, naj nemudoma odrine na gimnazijo v Weidenau na pruskošlezijski meji.

Kako je do tega prišlo, pripoveduje v Spominih str. 41.: »Bil sem nekega dne v Ljubljani ter od Jurčiča izvedel, da je prišla brzojavka: ‚Alimpić³⁾ bombardira Aleksinac.‘ Na večer v Kranj prispevši z zadnjim vlakom, sem v krčmi pri Jahaču zbranim gostom povedal to, seveda ne na kak slovesen način, nego kakor se pripovedujejo novice. Vsi so bili veseli, da so se Srbi vzdignili. O meni se je pa pripovedovalo, da sem v šoli čital to brzojavko, kar seveda ni bila istina.«

^{1a)} SN 1876, 147.

²⁾ Državni zbor je bil dovolil naučnemu ministru 50 tisoč for za izobrazbo vseučiliških profesorjev.

³⁾ Ranko Alimpić (1826—82), srbski general, v vojni 1876 poveljnik Drinskega kora.

Bila je to za Kranj senzacija prvega reda in značilno je, ko je Glaser 15. februarja⁴⁾ odhajal, da je bil edini Tomo Zupan, ki si ga je upal spremiti na kolodvor. Svojo selitev iz Kranja v Weidenau je opisal v podlistku Sl. Naroda in še mnogo let pozneje so se znanci spominjali na ta opis, ki je bil poln sarkazma. Med potom se je na Dn najn oglašil v ministrstvu ter šel naravnost k ministru Stremayerju, ki mu je na vprašanje, zakaj mora baš on tako daleč v izgnanstvo, enično odgovoril: »Zato, ker ste samec, ki lahko svoje reči hitro pobere.« V ostalem pa ga je napotil k referentu min. svetniku Križeku, ki mu je gravitetično pojasnil vzrok premestitve: »Sie sind national zu überspannt, wobei die Gediegenheit des Unterrichtes leidet, ungerceht gegen die deutschen Studenten und groh bei den Konferenzen.« Glaser je mirno odvrnil, da bo točko za točko ovrgeč v spomenici na ministrstvo. To je iz svojega novega službenega mesta tudi storil. Spomenica (doslovno v Sp. 43—48) je naslovljena na Njegovo ekscelenco. Odkrito in moško prizna, da je naroden, kakor to mora biti vsak pošten in omikan Slovenec, vendar se ni nikdar silil v ospredje. Kot življenjski cilj da si je postavil, postati avstrijskim ali vsaj južnim Slovanom zastopnik indologije in primerjajočega jezikoslovja. Njegovo šolsko delo je ocenil v Lcobnu, Celju in Ptujtu šolski nadzornik Nemeec Holzinger povsod ngodno. Ko je zapuščal ptujsko gimnazijo, je obžalovala celo graška Tagespost, da tako »bewährte Lehrkraft« teži iz Ptujta in da ga naj skuša deželni odbor pridržati. Krivičnemu hiti proti nemškemu dijakom v Kranju je težko, ker takih tam ni. Očitek sarovosti pri konferencah pa da je vzniknil iz hrezpomenilnega dogodka: profesor risanja je nepravilčno napadel pri konferenci odsotnega tovariša, Glaser ga je zavrnil in prosil ravnatelja, naj napravi red, kar da mu je ravnatelj očividno zameril. Omenil je dalje, kako se je okrajni politični komisar Jagrič v Kranju zanj zavzel, češ da obžaluje njegovo discipliniranje, ko Glaser ni storil nikomur nič žalega in se je v Kranju ves čas vedel tako kakor malokateri profesor. (Kratko nato, pripominja Glaser, je bil Jagrič premešččen.) Na kratko: vsi očitki so neosnovani, zato prosi za rehabilitacijo: premestitev v Maribor ali Celje, Celovec, Gorico, kjer se ponénje tudi slovenščina, ali pa v kako vsenčiliško mesto, Inomost ali pa Černovice, predvsem pa za cnoletni dopust, da se na kakšni nemški univerzi usposobi za sanskrt in primerjalno jezikoslovje.

Glaser je slutil iz raznih znakov, da je ovadba delo ravnatelja Kroba. Spomnil se je, da ga je ravnatelj nekoč poklical pred se, češ, zakaj da govori proti vladi. Glaser je bil namreč nekega večera v slovenski družbi rekel, da se minister Andrassy strašno moti, če misli, da bo s kompanijo vojakov in

⁴⁾ SN 1877 je 20. febr. prinesel uvodni članek: Zopet en slovenski profesor ex offo na Nemško prestavljen. — Gimn. izveslje, Kranj 1877, ima suho notico, da je Glaser premeščen v Weidenau in zanj postavljen suplent Jos. Pravič.

z godbo ukrotil Bosno. To nedolžno in kakor se je izkazalo, resnično opazko je slovenski profesor zanesel ravnatelju na uho. In ko je na to prišel šolski nadzornik Janez Šolar (1871—1879 v tej službi na Kranjskem) nadzirat v Kranj, je njegova konferenca trajala dve uri in je cele pol ure »zdeleval« ubogega Glaserja, ki je dobro videl, kako ravnatelj pri tem uživa. Glaser je bil prepričan, da je ravnatelj porabil to nengodno oceno in še druge njegove »grehe« in ga na Dunaju očrnil. Za ravnateljevo animoznost je značilno, da mu pri odhodu iz Kranja sploh ni hotel dati nobenega uporabnostnega izpričevala in se je šele končno udal, toda ni napisal nobene priznalne besedice o službovanju. In ko je Glaser iz Weidenau-a prosil ravnatelja Kroba, naj mu potrdi, da so očitki proti njemu neresnični, mu tega ni hotel storiti. (Pismo Glaser T. Zupanu 24. marca 1877.) Slovenska javnost je vedela, da je vlada Glaserja samo zaradi njegove narodne odločnosti tako kruto udarila, zato mu je naklonila svoje simpatije. (M. Murko v pismu 27. XI. 33.)

Zelo se je skrbel za Glaserjevo usodo njegov nekdanji profesor Dav. Trstenjak, takrat župnik v Poukvi, ki poroča 5. marca 1877 Tomu Zupanu, kaj vse je ukrenil v tej stvari, in poizveduje o podrobnostih. Odgovor Zupanov je ohranjen v konceptu na istem pismu in se tam Zupan izredno laskavo izraža o Glaserju. Tu omenja, da je bila v Kranju govorica (ki so jo Glaserjevi prijatelji iz oportunističnih razlogov sicer prikrivali, ki pa je bila po Glaserjevem značaju več ko verjetna), da je namreč prof. Glaser v šoli čital in razlagal srbske telegrame in navdušeno govoril o hrabrosti srbske vojske. (Prim. še beograjsko Politiko z dne 27. junija 1931 in pismo 33. Turnerju 12. januarja 1913.)

Tako je postal torej tudi Glaser eden izmed »profesorjev mučnikov« (Šuman, Pajk in Šnklije), toda tem trem je vlada pozneje bogato nagradila svoječasno »pomoto«, samo Glaser je ostal pozabljen.

Tri leta prognanec na severu (Weidenau) (febr. 1877 — febr. 1880).

Weidenau, njegovo novo službeno mesto, leži tik ob pruski meji v Šleziji. Tje je prišel v soboto 17. februarja 1877 zvečer, ustavil se v gostilni Jung, ki je bila v II. nadstropju vsa razsvetljena. Med večerjo prideta k njemu dva gospoda, ki sta uganila, da utegne tujec biti novi premeščeni profesor. Povabita ga v družbo tamkajšnjega kazina, predsednik ga predstavi družbi in mu izreče srčno dobrodošlico. Glaser se zahvali za nepričakovan sprejem in obljubi, da bo radevolje sodeloval kot pevec in glasbenik. To je bil zanj dober začetek in res se je tudi ves čas dobro imel. Tudi služba je bila kaj lahka. Mladina marljiva, razredi majhni: v 5. razredu, kjer je imel latinščino in grščino, je bilo 13 dijakov, v 4. pa, kjer je nčil francoščino, je bilo celo samo 5 učencev. Le z ravnateljem ni dobro izhajal. Ta je bil namreč premalo — birokrat. Vlog (n. pr. potnih računov) ni odpošiljal, konferene ni skliceval.

bilo ga je treha dregati, kar je moral opravljati senior Glaser. Red je končno napravil nadzornik Schreyer, ki je poslal ravnatelja v »zasluženi« pokoj, na njegovo mesto pa je prišel iz Gradca dr. Georg Lukas in voziček je zopet stekel.

Življenje je bilo tam zelo po ceni, zato si je nabavil potrebnih knjig za indologijo (Rgveda 1015 spevov), plačal stare dolgove in še prihranil denar za počitniška potovanja.

Prve počitnice (1877) je preživel v Zagrebu in prosil za eno razpisanih mest kje na Hrvaškem, med drugim v Varaždinu. Predstavljal se je merodajnim osebam in čakal rešitve. Med tem je delal izlete v Sisek, Jesenovec, Lipik in dalje do Stare Gradiške. V Zagrebu je občeval s svojim nekdanjim učencem Antonom Bezenškom, nadalje s Franjem Marnom, Valjavcem in Zepićem. Ko je bilo do konca počitnic čakanje zaman, se je žalosten vrnil v Weidenau.

Druge počitnice (1878) je prebil v Berlinu. (Gl. T. Zupanu 17. julija 1878 in 6. januarja 1879). Mesto je napravilo nanj velik vtis. Vsak dan je hodil po muzejih, galerijah, gledališčih, po nekaj ur pa je čital rgvedske slavospeve. Predstavil se je tudi Jagiću in indologoma Weberju in Zimmermannu. V svojih Spominih podrobno opisuje življenje v mestu in razne izlete (Swincmünde).

V počitnicah 1879 je šel v Tübingen, ker je bil v Berlinu zvedel, da trajajo tam predavanja še do sredc avgusta. Prišel je tje preko Prage, kjer je ostal dva dni, nato se je peljal skozi Nürnberg in Stuttgart v Tübingen, kjer je bil 4 tedne. Na vseučilišču je poslušal Rudolfa Rotha (primerj. zgod. verstev in rgvedski slavospevi), pri prof. Geldnerju pa o Avesti. Zanimivo je popisal v Slov. Narodu (jul. 1879, prepis v Sp. 82—94) to malo vseučiliško mesto, ki ima poleg raznih znamenitosti še več primitivnosti, tako da se nam Slovencem ni treba pred to nemško »kulturo« sramovati (povsod vidimo Glaserjev narodnovzgojni namen), ko n. pr. pravi, da nimajo zimskega gledališča, letno pa je v nekem bivšem — hlevu; ali pa, da so »hiše, ki imajo vsako nadstropje po 5—6 palcev nazven napuščeno, tako da so te ozke ulice videti enake starim, posušenim baburam, ki si v silni zgovornosti jezike brusijo.« Pač pa hvali vseučilišče, ker živijo dijaki tam v tesnem stiku s svojimi profesorji. Tako ima prof. Roth, najboljši poznavalec staroindške dobe, navado, da povabi včasih svoje dijake k sebi na obed in se z njimi pogovarja. Tudi Glaser je imel tako priliko. Posebno hvali na njem, kako je ta veliki učenjak zadovoljen z bivanjem v majhnem mestu, »naša mladina pa silí samo v velika nemška mesta, domača gnezda pa prepušča tujim ptičem. Narodni reči presneto malo koristi, če je kdo častno imenovan v kakšno nemško mesto.« — Nazaj se je vozil preko Monakovega, kjer je ostal tri dni, nato je med potom pogle-

dal k staršem v Hoče, potem je odrinil preko Dnaja in Olomuca v svoj Weidenau.

Iz pisma T. Zupanu 20. junija 1878 zvenio, da se je začel učiti ruščine in je nameraval v počitnicah 1879 iti v Moskvo, ker je hotel rezultate svojih staroindskih študij in primerj. jezikoslovja objavljati v ruščini, ko ni bilo upati, da bi jih sprejela Jugoslavenska akademija.

Svoje bivanje v Weidenau-u je smatral za prognanstvo, ki ga je treba nositi resignirano kakor Diogenes in čakati boljših časov. Sicer pa je vedno prosil stran in obenem za študijski dopust. Zadovoljen bi bil z mestom, ki ima zdravo podnebje, na pr. Celje in se ponudil, da se v slučaju dopusta odpove dve leti službeni dokladi v prid svojemu namestniku (T. Zupanu 20. junija 1886). V vseučiliško mesto pa bi rad prišel že kot dobro podkovan indolog.

Koncem prvega polletja 1879/80 je bil rešen severa, zato so ga pa vrgli na skrajni slovenski jug, v Trst. Da so ga šlezijski Nemci radi imeli, vkljub temu, da je vedno silil od njih in ni nikdar skrival svoje narodnosti, se vidi iz lepe odhodnice 1. februarja. Dolga vrsta ljudi ga je daleč iz mesta spremljala, domače novine Jägerndorfer Zeitung 1880 Nr. 37 pa so prinesle čedno notico njemu v slovo. In ko je bil Glaser že v Trstu, je še dobil diplomo, da ga je društvo Kasino 21. marca 1880 izvolilo za svojega častnega člana.

Delo in borbe v Trstu (febr. 1880—jul. 1901).

Tretjino svoje službene dobe je imel Glaser za seboj, ko je prišel od trdih Nemcev, s katerimi je pa prav dobro izhajal, februarja 1880 na vroča tržaška tla, kjer so med meščanstvom vladali italijanski ircidentisti, v upravi nemški birokratje, med obema pa je krepko poganjal slovenski proletariat s tenko plastjo domače in priseljenc inteligence. Tu mu je bilo sojeno, da dosluži ostali dve tretjini svoje dobe in da postavi po letih pripravljanja čvrste temelje vsestranskemu delovanju, da pa tudi doživi največja razočaranja.

Šele v Trstu mu je uspelo, da je dosegel tako zaželeni sanskrtski doktorat, ki bi mu naj odprl pot do vseučiliške stolice, v Trstu je spisal glavno svoje delo, Zgodovino slovenskega slovstva, udejstvoval se v kulturnih in političnih društvih, tu je razvil razsežno prevajateljsko delovanje in — last not least — ustvaril si je domače ognjišče.

Najvažnejši delokrog pa, kjer mu nihče ne krati velikih zaslug, je bila šola. Komaj je prišel na tržaško gimnazijo, je videl, kakšna pastorka je tam slovenščina. Že l. 1881. je politično društvo Edinost poslalo spomenico na ministrstvo, da bi se slovenski pouk razširil, toda zaman. Zato je Glaser sestavil novo spomenico (besedilo v Sp. 158—172), ki jo je društvo Edinost na občnem zboru v Katinari v jeseni 1884 odobrilo in sta jo podpisala predsednik Iv. Nabergoj in tajnik V. Dolenc. V začetku opozarja spomenica na kri-

vice, ki jih dela vlada s tem, da rešuje narodno vprašanje pri vsakem narodu drugače: Poljakom je dala največ, Čelhom že manj, najmanj pa Slovence in še to v vsaki deželi drugače. Dočim je povsod drugod obisk slovenščine za Slovence obvezen, še celo na Koroškem so za 67 dijakov štirje tečaji, na Kranjskem so v spodnjih štirih razredih vzporednice s štirimi predmeti v slovenščini, je v Trstu sedaj 117 slovenskih dijakov (med 403) še vedno stlačenih samo v tri kurze, ki so povrh še neobvezni, in je v prvem kurzu učni jezik nemški ter so učenci tudi Italijani in Nemci, torej isto stanje, kakor je bilo l. 1872., ko je bilo na gimnaziji vseh slovenskih dijakov samo 29. Krivično razmerje v škodo Slovencev se kaže v tem, da je za Nemce 26 tedenskih ur v nemščini, za Italijane 14 ur v njih materinščini, za Slovence pa samo 6. Zato se predlaga, naj se predvsem tedanji drugi kurz razdeli v dva, posebno ko se je prof. Glaser ponudil, da bo en oddelek zastoj pončeval, nadalje da hodi slovenščina za Slovence tudi v Trstu obvezna, in sicer za vsak razred po 2 tedenski uri, če se vsaj trije Slovenci oglasijo. Končno spomenica z vso odločnostjo naglašja, da imajo slovenski profesorji isto pravico do narodnega udejstvovanja kakor nemški in italijanski in se torej ne smejo že zato nazivati nacionalni hujšaki.

Vlada je dobro vedela, kdo je duševni oče tej ostri spomenici, in je tržaški namestnik Pretis nameraval Glaserja disciplinirati, pa je to odvrnil Nemeec dr. Gnad, ki je bil obencu nadzornik za slovenski ponk. Ta je uvidel upravičenost slovenskih zahtev, obencu pa spoznal, da spada semkaj slovenski nadzornik, zato je prosil za razrešitev, uakar je bila ta naloga poverjena dne 21. septembra 1885 dotedanjemu dež. šol. nadzorniku vitezu Klodiču. Ta je prišel, kar v začetku šolskega leta nadzirat in uspeh je bil, da se je po Glaserjevem predlogu drugi kurz razklal na dvoje. V prvem je učil suplent Pokorn (pozneje dolgo let profesor v Mariboru), v ostalih treh pa Glaser. Tako je ostalo tudi drugo leto 1886/7. V naslednjem letu pa se je popolnoma v Glaserjevem smislu, toda na predlog nadzornika Klodiča, otvorilo kar osem kurzov. Poleg teh je še obstajal nemško-slovenski kurz. Tako je torej Glaser srečno izbojeval slovenščini zmago. Od l. 1889/90 je poučeval sam slovenščino v vseh osmih razredih.

In kako je poučeval! Bil je svojim dijakom ne samo dober učitelj, ki je želel, da učenci po končani gimnaziji odnesejo v življenje veselje do slovenskega slovstva, bil je tudi kakor dober pastir, ki je imel vsakega slovenskega dijaka v evidenci in je budno pazil, da se mu ne izgubi. Le z veliko ljubeznijo in z imponujočim znanjem jih je mogel v teh neobveznih (!) kurzih obdržati. Če je zvedel, da njegovemu dijaku v kakšnem predmetu slaba prede, ga je vzel k sebi na stanovanje in ga pripravljaj, seve zastoj. Še gmotno jih je podpiral v kljub skromni svoji plači. V višjih razredih jih je navduševal,

naj se poskusijo kot pisatelji in umetniki, pri čemer jih je svaril pred kozmopolitizmom. Najprej naj proučijo svojo zemljo, svoj narod, potem šele naj pogledajo k velikim tujim narodom. Iz domače zemlje naj vzniknejo sadovi slovenskih pisateljev in umetnikov, potem bodo mogli prodreti preko domačih mej na poprišče mednarodne kulture, prej pa nikakor ne. (Slovan 1903, p. 350.)

Da bi jih navadil domače slovstvo samostojno presojeti, jim je dajal tujim za domače naloge, da je moral kdo kako večje delo preučiti in samostojno oceniti. Teme so se tikale v glavnem narodnih vprašanj. Šolska oblast je videla v tem politiko in Glaser je dobil za to rodoljubno delo »svarilo« (Verweis)!

Spomina vreden je spor, ki ga je imel Glaser l. 1895. s tržaškimi ordinariatom. V Trstu je bil škof Dobrila ustanovil dijaško semenišče, odkoder je prihajalo največ učencev v slovenske tečaje. Ko pa je postal vodja semenišča slovenski odpadnik mladi duhovnik Vincenc Masten, je obisk tečajev, ki so bili neohvezni, sumljivo popuščal, tako da je bil njih obstoj v nevarnosti. Tako so se v 5. razredu v začetku oglasili samo trije, iz dijaškega semenišča vkljub Glaserjevemu prigovarjanju samo eden, v 7. razredu se je prijavil eden Slovence, Glaser je pridobil še enega Slovence in enega Hrvata. Glaser se je parkrat ustno in enkrat pisмено obrnil na vodjo; ko pa je bilo vse zaman, se je odpravil k škofu, ki ga pa ni našel doma, dobil pa je mons. dr. Šusta, ki mu je dan nato izjavil, da postopa vodja po danih navodilih, češ da semenišče nima namena podpirati s svojimi gojenici »radikalnih slovenskih teženj«. Tedaj se je Glaser obrnil na javnost. Priobčil je v Eđinosti 11. oktobra 1895 Odprto pismo na ordinariat, kjer je pohvalil narodno zavednost štajerske duhovščine, kazal na svetli zgled vladike Strossmayerja, omenil očitno naklonjenost papeža Leona XIII. do Slovanov, dočim tu v Trstu iz samega strahu pred italijanskim časopisjem smatrajo že za narodni radikalizem, če skuša profesor slovenske učence pripraviti do obiska slovenskega pouka. Ali ni sprememba v vodstvu dijaškega semenišča morda koncesija Italijanom, s čimer je v zvezi, da slovenščina v tržaških cerkvah vedno bolj gine? vprašuje trpko. »Resnobni starejši slovenski duhovniki tržaške škofije, ki ne poznajo strahu pred italijanskimi časniki, in vsi posvetni ljudje naše narodnosti so tega mnenja, da je bila popustljivost tržaškega ordinariata v tej zadevi prva liha, ki je ojačila greben italijanskim nestrpnem.«

Ta moška beseda je našla velik odmev (učitelj Neckermann v pismu 21. oktobra 1895 mu čestita in oběduje njegov jekleni značaj), odbravali so to tudi nekateri duhovniki, Glaser pa je bil od namestništva pozvan, naj se opraviči. Storil je to v temperamentni vlogi (15. oktobra 1895 — doslovno ohranjena v Sp. 190—199), kjer navaja, da je baš on pred 10 leti

izposloval 8 slovenskih tečajev, zato čuva nad njimi kakor oče nad svojo deco. Namestništvo pa mu je po ravnatelju Francu Swidi izreklo (25. oktobra 1895) ukor (eine Rüge wegen der gegen das bischöfliche Ordinariat gerichteten Anlassungen, die mit der Stellung eines öffentlichen Dozenten . . . unvereinbar sind.) — Pozneje je Glaser zvedel, da so ga mislili celo upokojiti, da ni bil že itak skoro doslužil. — Glaser jc v tem boju pokazal neustrašenost, ki je vplivala vzpodbudjevalno na rojake.

Indolog.

Prvi sanskrtski doktor (1883).

Že od nekadaj je etimologiziranje priljubljen predmet samoukov, ki menijo, da se na ta način najlaže pride do vsakovrstnih domoljubnih hipotecz. Znanstven značaj pa je dobilo primerjajočc jezikoslovje, ko mu je prve temelje ustvaril l. 1816. Nемеc Franc Bopp z izdajo slovite knjige Conjugationssystem, kjer je dokazal, da je sanskrt najbližji sorodnik večini evropskih jezikov. Prvi sanskrtist (indolog) med Slovenci je bil Oroslav Caf, njegov učenc pa Davorin Trstenjak, ki je kot profesor na mariborski gimnaziji (1850 do 1861) rad nagovarjal dijake k študiju tega jezika, toda le dva, pravi, sta ga poslušala, prof. Šuman in »marljivi prof. K. Glaser v Ptuj« (Zora, 1874, p. 7.) V splošnem je imela indologija kaj redke, a zato tem imcnitnejše zastopnike, na katere je bil vsak narod ponosen. V Glaserjevem značaju je bilo, da mu je morala vstati misel, da bi tudi on v čast Slovencev, Jugoslovanov, morda celo vseh avstrijskih Slovanov mogel pred svetom pokazati sadove prirojene pridnosti in ukaželjnosti. Že kot profesor v Kranju, še bolj pa v Weidenau-se je bavil z indologijo, kupoval si znanstvene knjige, hranil med šolskim letom za počitniška potovanja v nemška vseučiliška mesta, kjer je včasih ujel celo kakšno predavanje ali se vsaj seznanil z vodilnimi indologi. Toda vse to je bilo še premalo. Ko se je iz Weidenau-a hotel na berlinskem vseučilišču prijavitl za kolokvije iz sanskrta in gotščine, mu tega niso dovolili, iz Dunaja pa niti odgovora ni dobil. Treba je torej bilo sistematičnega študija, rednega in daljšega posečanja predavanj, dela v seminarjih. Za vse to pa jc bil mjuo potreben vsaj enoleten dopust. In začela se je križcva pot, da ga doseže. Vše prošnje so bile zaman, prej je moral še v triletno prognanstvo, šele v Trstu je bil uslišan, toda odreči se je moral dveletni aktivitetni dokladi, da se iz nje plača suplcnt zanj! Svoj čas je mislil na študij v Heidelbergu, kjer je deloval slavni strokovnjak Bartholomä (od katerega je dobil nekaj pisem), in na Oxford, da bi poslušal Millsa. Zdaj pa se je odločil za Dunaj, ker je bil leto poprej prišel tje sloviti indolog Bühler (1837—1898), ki je bil skoro 20 let v Indiji proučeval staro indsko kulturo in jezik. Komaj je imel Glaser enoleten

dopust, je hitel najprej v Berlin, kjer se je vršil (12.—17. sep. 1881) V. kongres orientalistov, ki ga je opisal v Kresu 1881. Nato pa se je podal na Dunaj. Ni prišel nepripravljen. Že v Trstu je napisal komentar k Rgveda I 149 in ga priložil prošnji za dopust. Bühler je bil z delom zadovoljen.

Z nprav mladeniškim ognjem se je 36letni profesor Glaser posvetil zopet znova vseučiliškemu študiju, tokrat stroki, ki bi naj izpolnila dolgoletne njegove sanje.

V pismu Tomu Zupanu (brez datuma, najbrž decembra 1881) poroča, kaj vse posluša: pri Bühlerju tri kolegije iz indologije, pri Müllerju o perzijsčini in armenščini, pri Waltrmundu na orientalski akademiji o arabščini. Pri Bühlerju so bili v celem 4 slušatelji in ker so v eni uri prevajali po tri drobno tiskane strani, so se slušatelji, ki so komentirali, morali temeljito pripravljati. Glaser pravi, da »se je dostojno udeleževal interpretacij«. Največ je občeval z dr. Hultsehem, s katerim se je nekaj časa skupaj učil, Glaser njega staroslovenščino, ta pa perzijsčino, vendar se je Hultseh kmalu naveličal, morda tudi ni ntegnil, ker je v 2. tečaju postal sam privatni docent in se je tudi Glaser pri njem vpisal. Glaser je bil ves srečen in piše T. Zupanu 6. aprila 1882: »Cilj, ki sem si ga l. 1863. v Mariboru kot šestošolec postavil, da postavim v republiki indijskih filologov Jugoslovanom (!) zastopnika, se vendar počasi bliža izvršitvi in to me tako zadovoljuje, da se v vsakem oziru izvrstno počutim.« To je eno redkih solnčnih pism njegovih!

Čez eno leto mu je Bühler rekel, da se sme oglasiti za doktorat in naj napiše disertacijo. Toda njegov dopust mu je potekal in moral bi jo pisati že v Trstu sredi učenega dela. Zato je prosil še za eno leto dopusta in zopet ponudil plačo za suplenta, prošnja pa mu je bila odbita. Tedaj pa je šel (julija 1882) naravnost pred cesarja, ki ga je prijazno poslušal, se dal poučiti o osebnih razmerah ter mu obljubil ugodno rešitev. Ta pa je dospela tako pozno, da je že par tednov v Trstu opravljal zopet službo. Zato pa je bil dopust na državne stroške, kar se je imel zahvaliti Bühlerju, ki je dobil prošnjo ad referendum in jo priporočal. Tako je bil na Dunaju še drugo leto 1882/83.

Promoviran za doktorja je bil decembra 1883 na osnovi disertacije »Über Bâna's Pârvatîparinaya nataka« t. j. o Bânovi gledališni igri Parvâtina možitvev. Indski pesnik Kâlidâsa (v 5. ali 6. stol. po Kr.) je bil namreč spisal epično pesem Kumâra sambhava (rojstvo kneževiča); par stoletij pozneje je pesnik Bâna ta ep dramaliziral. Glaser je raziskoval razmerje med obema pesnitvama. Ocena disertacije, ki je izšla 1883 v izvestjih dunajske akademije (Sitzungsberichte d. ph. hist. Kl. CIV, 575—664; kot ponatis 92 str.), je bila ugodna. Tako je postal Glaser prvi »windisch-indischer Doktor«, kakor ga je šaljivo imenoval D. Trstenjak.

Za vseučiliško stolico.

Ko je imel doktorat, je takoj začel delati na uresničenje svojega ideala, postati vsenčiliški profesor. Dobro vedoč, da je njegova stroka (indologija in primerjajoče jezikoslovje) možna le na večji univerzi med večjim narodom, je obrnil svoje oči najprej k Poljakom, misleč, da bo ta veliki in bogati narod najlaže prenesel to malo gojevano panogo. Od njih bi se morda dala celo zasejati v Ukrajino. Tuhi na prve kulturne stike Slovencev s Poljaki je mislil in jih na ta način hotel navezati. Da bi ne prišel praznih rok, je prevedel Bühlerjevo sanskrtsko slovnico na poljščino. (Do izdaje ni prišlo, kje je rokopis, ni znano.) Prilno se je sam učil poljščine, v 2. tečaju 1882/83 se je bil na dun. vsenčilišču seznanil s Poljakom priv. doc. Leciejewskim, s katerim sta se učila medsebojno poljski in slovenski po eno uro na dan, zdaj na stanovanju enega in nato pri drugem. Kolik idealizem! In ko so prišle počitnice 1883, je Glaser naprosil Bož. Raiča, da je tega Poljaka povabil k sebi v Haloze, dočim je sam prebil počitnice v Lvovu in si tam najel poljskega profesorja, da se izuri v poljščini. Profesor Bühler mu je utiral pot v ministrstvu, kjer je dobil zagotovilo, da je treba samo, da izreče molitroslovna fakulteta željo po taki stolici in ga preillaga. Zato je Glaser še v teli počitnicah izročil obsežno spomenuico poljskemu poslancu Cierkovskemu in ga prosil posredovanja pri poljskem poslanskem klubu. Dne 3. marca 1884 je vložil prošnjo na molitroslovno fakulteto, naj ga preillaga za izrednega profesorja in mu dovoli, da bi smel eden ali dva tečaja preilavati v nemščini, obenem pa je obljubil, da se rad umakne, čim bi se javil za to stolico kak Poljak. Dolgo je čakal odgovora. Koučno je prišel, da se je profesorski zbor na svoji seji 4. julija soglasno zdelnil, »že nie może przychylić się do prosby W-go Pana i przedstawić Go Wys. e. k. Ministerstwu . . . Lwów 4. lipca 1884.« Tako je torej tu propadel.

Nič bolje ni opravil v Pragi. Tja je šel na poziv dv. sv. Križeka, da uredi literarno zapuščino A. Vanička. Izrabil pa je vsako priliko, da stopi v stik z vseučiliškimi krogi na obeh univerzah. Konec II. tečaja 1884 je napisal za praško Politiko podlistek »Der VII. Orientalistenkongress und die österreichischen Slaven« (prevel Jerob v Edinosti 1884). Tu razlaga najprej o početkih orientalističnih študij, prikazuje, koliko so drugi narodi za to storili in žrtvovali in da je zdaj prišla doba tudi za avstrijske Slovane, da odpro stolice na vseučiliščih, zlasti z ozirom na bližajoči se VII. redni kongres orientalistov na Dunaju l. 1886. Pri tem omenja, da bi se čutil srečnega, ko bi ga Slovani hoteli v njegovem stremljenju podpirati. Ta migljaj so seveda vseučiliški krogi dobro razumeli in uspeh podlistka je bil, da so se ga odslej začeli ostentativno ogibati, edino znani filozof G. Lindner, ki je zahajal na počitnice v naš Fram, mu je ostal zvest. Glaser si je kaj lahko izračunil, kaj bi

bil uspel morehitne prošnje, zato je s trpkimi čustvi zapustil »zlatu« Prago in si šel svojih srčnih ran hladiti v Haloze k blagobotnemu B. Raiču, ki mu je v enem vinogradu dal soho, kjer je nemoteno študiral. Dopoldne je prevajal indsko dramo Urvaši, popoldne pa pisal Vaničkov življenjepis. Koncem počitnic je bil z obena gotov. V prostem času, kar ga je še ostalo, je rad bival v veseli družbi učitelja Kelca in kaplana Davorina Meška, ki je laui kot župnik v Kapeli umrl.

Kot zaduje upanje mu je ostal še Z a g r e b. Že l. 1874., ko je 19. oktobra prisostvoval otvoritvi vsenčilišča, je morda mislil, da bo nekoč tudi on na domači univerzi lahko predaval. Sedaj si je pridobil formalno kvalifikacijo. Svoj načrt je povedal Davorinu Trstenjaku, ki mu je v pismu 19. junija 1886 iz Starega trga dal očetovska navodila: »Če res v Zagreb idete na počitnice bodite opazni glede zdravja. Voda tam ni zdrava. Glejte, da v gornjem mestu kako stanovališče dobite, na trgu sv. Marka, ali blizu Tuškanea. Na Kaptoli, v Ilici, Jelačićevem trgu in proti Savi je zrak ni zdrav . . . V Zagrebu pozdravite ni g. viteza Trnskega, naj Vas on predstavi Račkemu, exbanu Mažuraniću, kterima moj poklon izročite. Obiščite prof. Valjevca Dr. Celestina, ktere tudi pozdravljam. Želim, da bi Vaše želje se izpolnile [isto mu piše 6. novembra 1885 Bühler: Es wird mich sehr freuen, wenn Sie in Agram ankommen] a modro in previdno postopajte. Glejte, da se seznanite z vladnimi osebami, a pred temi skrivajte slovaškega rodoljuba in pokažite samo prijatelja znarnosti, kteri bi rad v hrvatskeji mladeži zbudil duha z a r e s n e št u d i j e. Iz Zagreba mi pišite, kako Vam ugaja fizična in duševna atmosfera. Hrvati so posebni ljudi, Hitz- und Branseköpfe z velikim narodnim ponosom.« V koliko se je Glaser držal teh naukov, ne vemo, vendar si je na svoj način pripravljaj tla. V Sp. 154 ss. pripoveduje: Vložil sem pri modroslovski fakulteti zagrejskega vsenčilišča prošnjo dne 13. marčija 1887,⁵⁾ naj se na zagrejskem vsenčilišču ustanovi stolica za sanskrit in primerjajoče jezikoslovje in naj me imenujejo za izrednega profesorja. Na mojo prošnjo pa sem dobil ta le dva odloka:

Dekanat mudros. fakulteta kralj. sveučilšta Franje Josipa.

Br. 68. 1887.

Velenčeni gospodine!

Profesorski shor preporučio je Vašu molbu visokoj kr. zemaljskoj vladi, ali do danas nije dobio odgovora. Čim mu odgovor stigne, odmah ćete dohiti obavjest od ovoga dekanata. U ovaj čas žalim, da Vam ne mogu dati defnitiivan niti/povoljan niti nepovoljan odgovor. Primite izraz moga dubokoga štovanja.

U Zagrebu dne 2. svibnja 1887.

Tade Smičiklas, o. g. dekan.

⁵⁾ Ker piše Turnerju 8. okt. 1886: »Kompetoval sem v Zagreb, pa hode zastonj, kakor sem se prepričal«, je verjetno, da je vložil dve prošnji.

Br. 63-1888.

Visoko učeni gospodine!

Visoka kr. zemaljska vlada, odjel za hogoštovje i nastavu riešavajuč izvještaj dekanata od 15. ožujka 1887 br. 34 nije obnašla, po odpisu svojem od 21. travnja t. g. br. 2642/1887 za sada daljnju razpravu povesti u svrhu, da se na mudroslovnom fakultetu kr. svenčilišta Franje Josipa I. u Zagrebu ustroji profesorska stolica za komparativnu filologiju i staro-indijski jezik. Tim bi za sada odpadalo i personalno pitanje takove profesorske stolice. Buduč dakle, da profesura, koju zamoliste, nije sistemisirana, stoga se Vaša molba nije mogla u razpravu uzeti. Obavieščujuč Vas ob ovoj odluci visoke kr. zemaljske vlade vraća Vam ovaj dekanat sve priloge, što su bili Vašoj molbenici priloženi.

U Zagrebu dne 5. svibnja 1888.

Dr. P. Matković,
o. g. dekan.

Filozofska fakulteta je torej Glaserja predlagala za izrednega profesorja, vlada pa je po enoletnem razmišljanju izrekla, da take stolice ni treba.

Te izkušnje so Glaserja hudo potrle, da je predvidevajoč svoj neuspeh bolestno vzkliknil: Slovanska vzajemnost je samo prazna beseda in slovanski nčenjak ne najde pri slovanskih bratih nobene podpore. (Tu 8. oktobra 1886.) Pokopal je (začasno) vse nade na vseučiliško stolico in se vrgel na — drugo polje. In vendar, ko je po nekaj letih vzkripelo gibanje za slovensko univerzo, ga še enkrat provzame onemoglo hotenje in 26. februarja 1898 piše Turnerju: »Če bi se izrekla želja, da naj učim, bi se ne upiral in bi učil, dokler bi me ne začelo trgati . . .«

Ni prišlo do tega, tudi slovenske univerze ni čakal.

Sadovi Glaserjeve orientalistike,

kjer je zavzemala prvo mesto indologija in tu zopet sanskrit, so bili razmeroma bogati. Že zgodaj (1874) je začel pisati strokovna poročila, članke, razprave v razne liste: Slov. Narod, Edinost, Stražo, Zoro, Vestnik, Kres, Ljub. Zvon, Dom in svet, Vedo, Slovenko, Slov. Matico, gimnazijska izvestja pa tudi nemške: Politik, Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft in celo Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften in Wien. Pisal je življenjepise imenitnih lingvistov, o staroindskem slovstvu in njega predstaviteljih, navajal vsebino literarnih del, objavljaj staroindske pripovedke in pravljice, razpravljaj o verstvu in pravnih običajih, pokazal takratno stanje indologije, poročal o kongresih orientalistov, vzpodbnjal Slovane, da tudi oni stopijo v to kolo i. t. d.

Tudi prevajati je začel. Prof. Bühler mu je svetoval, naj igro, ki jo je v disertaciji obravnaval, prevede v nemščino, ker še ni prevedena na noben evropski jezik. To je storil po zimi 1883/84, in sicer tako, da se je po obliki držal originala, kjer je tretjina v vezani besedi in to v raznih merah. Bühler je bil s prevodom zadovoljen, Glaser pa je vendar rokopiš poslal še znanemu

prevajalcu indskih iger v Reclamovi zbirki L. Fritzeju, s katerim se je bil seznanil l. 1881. v Berlinu na V. mednar. orient. kongresu. Po njegovem nasvetu je Glaser za vse metrične partije, ki so v originalu v raznih merah, vzel vedno isto mero, predelal igro še enkrat, jo pustil nekaj let ležati, nato pa jo objavil v izvestju tržaške gimnazije l. 1886. »Pārvatis Hochzeit«. Vsehina: kako postane Parvati, hčerka gorskega boga Himavah, po muogih ovirah žena boga Siva, pri čemer se obhaja poroka po starih brahmanskih ohredih.

Obširno oceno tega prevoda je napisal profesor indologije na nemškem vseučilišču v Pragi Winteruitz v Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft Wien 1887 in jo zaključil: »Eine dankenswerte Arbeit von Prof. Glaser, dieses Drama, welches erst durch ihn in Europa bekannt geworden ist, auch deutschen Lesern zugänglich gemacht zu haben; die Übersetzung ist durchaus gelungen, dem poetischen Original vollkommen gerecht.« V istem ugodnem smislu je poročal Österr. Literar. Centralblatt 1888, No. 12, nadalje Deutsches Litteraturblatt, Gotha 1887, p. 74 (»die Übersetzung vortrefflich«) in celo Modenzeitung, Leipzig 1888, Nr. 23 (»die Übersetzung durchaus fließend und formgewandt«). Tudi D. Trstenjak mu piše 19. junija 1886: »Dobro ste preložili, Vaši versi neso okorni.« Te ugodne ocene so Glaserja vzbudile, da se je lotil prevajalnega dela in da se je vedno nanje skliceval, če mu je kritika očitala neuglajenost jezika.

Prepričan, da »tudi Slovencem ne bo služilo v sramoto«, če hodo kakor veliki narodi imeli prevedene staroindske igre, je zasnoval »Indijsko Talijo« (kakor smo imeli Slovensko Talijo, zbirko gledaliških iger) in namenil (v predgovoru I., 7) izdati četvorico Kālidāsovih dram, izšle pa so samo tri: I. Urvaśi, 1885, II. Mālavikā in Agnimitra, 1886. V predgovoru II. p. 4 pravi: »Slovensko slovstvo je drugo v Evropi, ki ima to dramo prevedeno.« Obe sta izšli v Trstu, prva je posvečena Davorinu Trstenjaku, druga pa Bož. Raiču. Po dolgem odmoru je 1908 izšla v tretjem in zadnjem zvezku slavnega Sakuntala, ki jo je posvetil svojemu dunajskemu prijatelju Čehu drju. Jos. Karásku. Namesto četrte indske drame pa je 1909 izdal Zal in Rudabeli, prevod iz obsežne epske pesnitve (okoli 60.000 stihov) Šahname, ki jo je bil spisal perzijski pesnik Firduzi (živel okoli 1000 po Kr.; o njem gl. Glaserjev članek v Kresu 1884). Vidnega uspeha pa s temi prevodi ni dosegel, ker takratna literarna doba takim ekstenzijam še ni bila ugodna.

L. 1885. je spisal Glaser nemško razpravo iz indologije Der Vedische Student, ki bi jo bil rad videl tiskano v izvestjih dunajske akademije. Poslal je torej rokopis Bühlerju s prošnjo, da ga predloži akademiji. Iz pisma 6. novembra 1885 zveemo, da mu je bil Bühler sicer naklonjen, toda hudo kritičen: »Ich bin gerne bereit zu helfen, ich muss aber die umgearbeitete Abhandlung erst sehen, wenn ich noch Ausstellungen zu machen habe, so müssen

dieselben vor der Überreichung berücksichtigt werden.« Na to se morda nanaša epizoda, o kateri mi piše (27. novembra 1933) M. Murko, da je v tej zadevi za Glaserja interveniral pri min. predsedniku Gautschu poslanec Bož. Raič, pač neobičajen in brezuspešen korak, ki pa, zdi se, ni ohladil Bühlerjevega razmerja do Glaserja. Res pa je, da razprava ni izšla v akademiji, temveč je ležala mnogo let, dokler je ni s posredovanjem prof. E. Hultscha in prof. H. Stummeja (Leipzig) objavila odlična Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft l. 1912. Obsega 37 strani in ima naslov Der indische Student (v Ljub. Zvonu 1912 p. 566 je urednik Šclinger o njej poročal). Med 44 razpravami je natisnjena na prvem mestu, dočim jo je njegov dobri znanec Jos. Zubatý, indolog na češki univerzi v Pragi, dvakrat odklonil. (35. Tu 30. januarja 1913.)

L. 1884. je našel Glaser v Pragi pri urejevanju Vaničkove literarne zapuščine obsežen rokopis, kjer je Vaniček izpisal iz velikega sanskrskega slovarja, ki sta ga bila v Petrogradu izdala Nemca Roth (Tübingen) in Böhtlingk (Jena), staroindske besede za razne prirodopisne predmete. Sklenil je to delo nadaljevati, dasi je bil slovar že zastarel in se je obetala nova, krajša izdaja, in je zbiral terminologijo za mineralogijo; vse pa je ostalo v rokopisu in se nazadnje izgubilo. Vaničkov življenjepis pa je na svoje stroške izdal na Dunaju pri C. Kouegenu 1885: Alois Vaniček, Biographische Skizze. 66 strani. Brošurica je dosegla lep uspeh in bila v nemških listih ugodno ocenjena. (Wiener Litt. Handweiser, 1886, No. 7; Deutsches Litt. Blatt, 1886, No. 17. — Sp. 124—127.)

Če se vprašamo, kakšen odziv je našel Glaser s svojo orientalistiko, nam ohranjena korespondenca z imenitnimi indologi dokazuje, da so ga vsi vpoštevali kot dobrodošlega sodelavca na tem polju in da ga je zlasti Bühler podpiral v njegovem stremljenju po vsenčiliški stolici.

In odziv pri rojakih? M. Murko se (v imeovanem pisnu) spominja kot nižjegimnazijec v Ptuj, »kako se je pripovedovalo, da je Glaser v šoli in družbi rad navajal besede v raznih jezikih kot primerjajoči jezikoslovec, kar je nekim ljudem imponiralo, drugim pa ne«. V teh klasično preprostih besedah je izražena tista različnost v sodbah, ko so bili nekateri skeptični, češ, kdo more kontrolirati njegovo učenost, drugi se vpraševali, čemu naj nam ho vse to. In Slovan (1909, p. 257) piše značilno: Niti indski niti španski stari, že davno pozabljeni dramatik dandanes ne zanimajo naročnikov slovenskih listov.

Polno razumevanje je našel Glaser le pri pičem številu rojakov, v prvi vrsti pri svojih nekdanjih učiteljih Dav. Trstenjaku in Bož. Raiču, ki sta z očetovsko ljubeznijo in skrbjo spremljala usodo svojega bivšega učenca. Z nekim zadovoljstvom navaja Glaser tudi preprostega kmeta domačina, ki je v večji družbi povelečeval svojega učenega rojaka, češ da razume jezike tistih narodov, ki bivajo tam daleč, »kjer solnce gor gre«.

S svojo indologijo, o kateri je pisal v raznih listih, je ustvaril v tistih časih neko »judsko ozračje«, kakor da prihaja iz Jutrovega vonj lotosovih evtov. Pravljičnost tistih oseb s tako čudno in tako globoko miselnostjo je zvalila tudi našega Aškercia, da se je, kakor sam priznava (Glaser III, p. VI.), baš zaradi Glaserjevih razprav začel zanimati za orientalske snovi. Že to dejstvo bogato odtehta Glaserjeve neuspehe drugod.

Nedvoumno si je Glaser z dolgoletnimi študijami doma in na raznih univerzah pridobil temeljito znanje, da bi nas bil na katerikoli univerzi častno zastopal. Žal da razmere na slovanskih univerzah, kamor si je edino želel, za to še niso bile dozorele, ko pa se je potegoval za Dunaj, je bil že prestar. (Geiger.)

Zgodovina slovenskega slovstva.

Zakaj in kako jo je napisal.

Ko se je Glaser po doseženem doktoratu namesto na vseučiliško stolico podal zopet na tržaško gimnazijo, je bil, kakor pripoveduje,⁶⁾ nekaj časa na razpotju, ali se naj po nasvetu Lvovskih znancev poteguje za gimnazijsko službo v kakšnem vsenčiliškem mestu in se obenem habilitira za privatnega docenta na univerzi, kjer bi sčasom postal vseučiliški profesor in po Bühlerjevi smrti prišel kot najstarejši avstrijski indolog uroda celo na Dunaj, ali pa naj ostane doma in se loti novega, velikega dela, da napiše Slovencem prvo zgodovino slovstva, ki je bila nujno potrebna ne le za naše gimnazije, kjer se je pouk slovenščine lepo razvijal, a je nedostajalo primerne slovstvene knjige, ampak so tudi ostali omikani krogi tako kujigo že nad 20 let željno pričakovali, ni pa bilo nobenega upanja, da bi jo napisal Frane Levec, ki bi bil (tudi po Glaserjevem mnenju) za to najbolj sposoben, a je bil z vsakovrstnim drugim delom preobremenjen. Glaser se je čutil v to poklicnega, ko je imel večji del, izza 1889 pa ves slovenski pouk v svojih rokah.

Že 1886 je začel zbirati gradivo, za izdelovanje si je določil 15 let. L. 1891. poroča dr. Turnerju, da »spisuje slov. slovstveno zgodovino, o kateri žele nekateri rodoljubi v Ljubljani da skoro zagleda beli dan«. (4 Tu.) L. 1893. je predložil rokopis odboru Slov. Matice, ki je bil mnenja, naj obsega delo tri zvezke: prvi do francoske revolucije, drugi do 1848, tretji v dveh snopičih do 1890. Glaser pa je poudarjal, da rabi Stritarjeva doba sama svoj snopič, treba pa je primerno upoštevati tudi kulturno stran poleg literarne in tako mu je delo pod rokavi končno naraslo na štiri zvezke, ki so izšli v sedmih snopičih: prvi 1894, drugi 1895, tretjega zvezka prvi snopič 1896, drugi 1897, četrtega prvi 1898, drugi 1899 in tretji 1900. Ob enem je raztegnil

⁶⁾ Straža 1909, št. 53.

opis do l. 1895., tako da je ravno zaključil Stritarjevo dobo, kateri je sledila nova, »moderna«.

Glaser se je za to delo vestno pripravljaj, zbral doslej znano gradivo in našel še mnogo novega, pregledal enaka dela pri velikih narodih in je svoje delo osnoval takole: po velikih svetovnih dogodkih, ki so zasekali vidue mejnike v zgodovino, je razdelil tudi literarno zgodovino v velika razdobja, tem je napisal kulturnozgodovinski uvod in literarni pregled, nato razvrstil pisatelje okoli kake centralne osebe ali vodilnega glasila, opisal njih življenje in pomen (»vse bolj na splošno, ker podrobno naj opravijo poznejše monografije«), naštel njih dela z natančnimi naslovi, deloma tudi med tekstom, v poznejših zvezkih pa zadaj v prilogah in dodatkih, kakor mu je to kritika nasvetovala. Da bi knjiga ne bila snhoparna, je iz več razlogov (Predgovor 1898, VI) podal romanom in dramam kratko vsebino, vpletel citate in pisma.

Kako so jo sprejeli.

Ko je l. 1894. končno izšla (predgovor je napisan o Božiču 1893) prva knjiga dolgo napovedanega in težko pričakovanega dela, je bilo vse radovedno na kritiko. Ta je prišla iz dunajskega slovanskega seminarja v osehi slovitega Jagičevega učenca Vatr. Ohlaka. V Archivu (f. slav. Philologie XVIII, 1896, p. 235—240) je kritik najprej omenil, da se Slovenci še niso povzpeli do lit. zgodovine, dasi se je po zaslugi Jos. Marna v zadnjem času začelo pridneje zbirati bio- in bibliografsko gradivo, nihče pa še ni iz tega surovega materiala zgradil prave lit. zgodovine, ki bi literarna dela kritično analizirala v smeri idejnega jedra in tendence, poiskala jim vir in dognala odvisnost od splošnih takratnih struj in zasledovala učinek na sodobne in poznejše generacije. Po teh vidikih, ki jih je podal že l. 1894. v Arch. p. 477 v ocni Sketove Slovstvene čitanke skoro z istimi besedami, je pregledal Glaserjevo knjigo in prišel (p. 240) do zaključka, da je to pač pridna zbirka raztresenega materiala z navedbo pripadajoče literature, tako da nam lahko služi namesto krajše bibliografije, ni pa zgodovina idejnega razvoja Slovencev, kakor se zrcali v literarnih proizvodih.

Če je bila ta ocena namenjena znanstvenemu svetu, je podobno povedal za slovensko občinstvo v »Ljublj. Zvonu« 1895, p. 237 in 313, češ, da moramo biti Glaserju hvaležni, »da se navzlic neugodnim razmeram (in celo v Trstu) in pomanjkanju najpotrebnejših monografijskih spisov ni ustrašil težavnega dela: podal nam je marljivo sestavljen pripomoček za slovstveno zgodovino, v kateri je vestno zbral in uporabil vse dosedanje podatke in slovstvene preiskave. Popravil je tudi marsikatero bio- in bibliografske podatke; in ravno ta popolnost biblio- in biografskega gradiva je obencm prednost in slabost te knjige: literarno-historično stališče ni prodrlo do dovoljne

veljave. Pogrešamo krepke samostalnosti pri izberi in uporabi velikega gradiva«.?)

Ta v bistvu negativna Oblakova kritika je postala zaradi svoje avtoritativnosti — saj se je vedelo, da stoji za njo sam Jagič (Archiv XX, 121) — merodajna za ocenjevalce tega in naslednjih zvezkov. Tako razumemo vzklik sicer dobrohotnega V. S. (Viktor Steska?) v »Dom in svetu« 1895, p. 413: »Delo je boljše, nego smo slutili« (to je, nego smo po kritiki smeli pričakovati). Ocenjevalci — vodilni je bil po Oblakovi smrti (15. aprila 1896) vseuč. dijak Fr. Vidic — so v vseh tiskih vsak po svoji zmožnosti, nekateri stvarno navedli utemeljene prigovore (neustreznost uvodov, razkosanost snovi v podrobne opise, balast malenkostnih notic, nepreglednost celote, pomanjkanje pragmatičnosti, nepravilnost marsikaterega načelnega stališča), drugi so rajši v dolgih ekskurzijah razkazovali lastno učenost ali pa pobirali drobtine napačnih letnic in naslovov, pri čemer jim je ušla tudi kaka debela, češ, da je tretjina Glaserjevih navedb nezanesljivih, nazaduje pa so se vsi znašli v lepi slogi: da je delo »kljub neumorni Glaserjevi pridnosti« negativno.

Nič čuda, da si je tudi občinstvo iz vseh kritik najbolj zapomnilo stalni refren: to ni nikaka literarna zgodovina, temveč samo pripomoček, zbirka, bibliografija in še kot taka ludo poumajkljiva.

Glaser se je branil,

kakor je vedel in znal; zagovarjal se je v predgovorih, pisal v vse mogoče liste in časopise, dokler so mu odpirali predale, toda bolj ko se je svojih kritikov (»sovražnikov«) otepal, bolj so se zaganjali vanj. Dr. Tomišek v oceni zadnje knjige pravi (»Ljublj. Zvon« 1901, p. 432): »Nervozni so postali kritiki, nervozen je že pisatelj sam. Vsaka beseda je trpka. Z bridko resignacijo je poslal ta zadnji zvezek v svet«. Vedno znova je Glaser našteval razna drugojezična enaka dela, ki so istotako urejena, poudarjal, da so se pri drugih narodih literarni historiki (tudi Reinhold v svoji ruski književnosti, na katero se Vidic sklicuje, ki jo pa Jagič imenuje »kompilacijo brez samostojne veljave«) lahko opirali na cele biblioteke monografij, da imajo ti narodi akademije in univerze, mi pa se bijemo še za meščanske in srednje šole; opozarjal je, da je moral gradivo šele iz vseh kotov zbirati, proučiti in urediti, da je vse to delal poleg drugega, poklicnega dela, brez dopusta, da leč od literarnega središča, v obmejuem Trstu, brez knjižnic; pojasnjeval je, da spričo malenkostnih naših razmer niti smel ni pri tej prvi in doslej edini naši literarni zgodovini upoštevati samo enega vidika (u. pr. estetičnega), temveč da se je moral ozirati istočasno tudi na druge važne vidike (zato je

?) V obeh citatih podčrtal jaz.

sprejel tudi pregled znanstvene literature, uradnih razglasov in drugih drob-
narij, kar mu je šteti v veliko zaslugo), pri vsem tem pa je bilo treba zdaj
prvič zbrano gradivo podati v čim večji popolnosti. Če bi se njegovi kritiki,
je tožil, držali Goethejevega pravila, da je treba ocenjevati »mit Ernst und
Liebe«, bi mu pač ne delali take krivice. Tako pa da izražajo samo »pretirano
učeniški ponos in mladeniško nepremišljenost ter nedostatno poznavanje
vsega kompleksa naših narodnih razmer«. Tiste pa, ki zahtevajo, naj se lit.
zgodovina čita kakor kak psihološki roman, pikro poziva (Ed. 1897, št. 68),
češ da je še vedno čas, napisati k vsaki knjigi psihološki roman. Seveda jih
ni čakal.

V splošnem pa imamo vtis, da je Glaserjeva obramba obzirna, medla.
Sam sodi (Ed. 1897) o svojem delu dovolj skromno in mu da sledečo oeno:
»Z ozirom na bibliografsko stran delo ni povsem dovršeno, ker nimam na
razpolago bibliotek, vendar prav dobro. Z ozirom na pragmatično stran gra-
diva, opisovanje duševnih struj tistih dob delo za sedaj zaščeta. V celoti
je d o b r a književna zgodovina.«

Če danes hladno presodimo

vso takratno polemiko, marsikje jasneje vidimo prave vzroke one ar-
ditosti. Tragika malega naroda je, da mora včasih ena oseba izvršiti,
kar se je pri velikih narodih lahko med mnoge porazdelilo. To, kar
drugod opravljajo cele generacije, da za literarno zgodovino zbirajo
gradivo, pišejo monografije, presojuje kakšno dobo z raznih vidikov in ugo-
tavlja medsebojne vplive, vse to je hotel in je moral Glaser opraviti sam,
brez pravih prednikov. Saj skoro verjeti ne moremo, da je prva bibliografija,
ki tvori povsod drugod ob sebi umevno podlago za vsako literarno zgodovino,
pri nas izšla šele deset let pozneje, ko je Glaser že dal prvo svojo knjigo v
tisk. Zato je naravno, da se je izčrpaval v iskanju gradiva, se boril z razvr-
stitvijo snovi, se oziral na izražene želje kritikov in da je delo postalo nekaj
kompromis raznih vidikov ter ni doseglo vtisa, da je iz enega kova. Iz kore-
spondence vidimo, da je l. 1895. prosil učno upravo vsaj za pet mesecev do-
pusta, toda zaman, češ da ni zanj nadomestila, da je istotako zaman prosil
denarne podpore pri Slov. Matici, ker bi bil rad vsaj v počitnicah pregledal
knjižnice v Ljubljani, Zagrebu in na Dunaju, da je pouovno prosil za pre-
mestitev v Kranj, samo da bi bil bliže tiskarni in licejski knjižnici, kajti v
Trstu da osamljen silno težko dela (6 Tn), da pa kljub intervencijam poslan-
cev ni uspel. Zato je porabil za delo ves prosti čas, cele počitnice, v šolskem
času pa je delal često do polnoči. Vse to prenaporno delo je njegove živce
silno oslabilo, zato je postal razdražljiv.

Drugo pa je vprašanje, ali je bil dorasel tej prevzeti nalogi. Mislim, da

ni prav to a priori zanikati, če je stal glede zasnove takega dela na drugem stališču kakor njegovi mladi kritiki. Literarno zgodovino je možno pisati z več vidikov; prof. Prijatelj (Cankarjev zbornik, p. 30) smatra, da je etilno upravičeno umetnostno stališče, vsako drugo da spada samo v pomožne vede; od tega se strogo znanstveno stališče, kakor ga je imel v mislih Oblak in kakor izdaja sedaj Kidrič svoje delo, lahko znatno loči. Doeela nasprotni pa sta si stališči Oblaka in Glaserja. Oblak je hotel učeno knjigo, Glaser pa učeno⁸⁾, ki bi pomagala učitelju in mu širila pogled, obenem pa bila tudi vsakemu izobraženemu hitra svetovalka, znanstvenemu delavecu pa zanesljiv in izčrpen repertorij literarnega gradiva. Naravno, da stoji Glaserjeva knjiga na tradicionalnem stališču — bil je učecuec Miklošičev. Ne pozabimo, da je razmak Miklošič-Jagić pomenil več nego navadno časovno razdaljo in je bila mlada Jagićeva generacija ravno takrat, ko je Jagić izdal »Rusko književnost v 18. stoletju«, prav posebno natrpna s takimi literarno-historičnimi problemi in se naslajala z novimi metodami psihološke poglobitve. Glaser pa je stal tako sam sameat ob morju Adrijanskem ...

Mladina fin de siècle, ki je započela »moderno strujo«, je bila kakor vsaka nova generacija, borbena, njeno geslo je bilo »rušiti svete lraute« in podirati stare avtoritete. Merilo pri ocenjevanju je bilo absolutno, t. j., ni se ozirati, kdo in v kakšnih (nemara še tako težavnih) razmerah je ustvarjal, temveč kaj je ustvaril, kolika je njegova objektivna vrednost, ki mora biti enaka pri malecu kakor pri velikem narodu. Njih načelo je bilo: oseba ni nič, stvar je vse. Reči moramo, da dela to načelo vso čast znanstveniku, ki v platonskih sferah gleda dovršene ideale, proti katerim so človeška dela res da samo medli, nepopolni odsevi, da se pa s takim neuvaževanjem realnosti lahko godi tudi krivica.

Važno pojasnilo, zakaj je v knjigi toliko netočnosti v letnicah in naslovih, je prinesel, samo prepozno, Slovan (1909, p. 257), kjer izvemo, da je »raznih nedostatkov sokriva tudi izdajateljica, ker se je tiskal Glaserjev površni rokopis brez strokovnjaškega urednika in brez korektorja«. In tako so mnogi grajani pogoreshki samo tiskovne napake.⁹⁾ Sicer pa je Glaser objavil (4. apr.

⁸⁾ »Jaz sem imel priliko povsem živo ohčutiti plod njegovega (Glaserjevega) dela, ko sem kot začetnik poučeval slovenščino v gimnaziji in ni še bilo skoraj nič pripomočkov za literarno zgodovino.« (K. Ozvald v pismu 4. II. 34.)

⁹⁾ Kako je pomanjkljiva korektura imela za posledico usodne netočnosti, samo dva primera: Pri Franu Erjavcu je v »prilogi« (Glaser III, 309—11) zabeleženi 30 opomb, članek sam (III, 203—6) pa jih pozna samo 26. Vse navedbe v opombah 21—30 so netočne, takoj pa postanejo pravilne in skladne s člankom, če opombe 21—24 izpustimo, opombe 25—30 pa preoznačimo v 21—26. Očividno je uredništvo Slov. Matice v članku kak odstavek črtalo, ni pa temu primerno priredilo tudi opomb. — Pri Franu Levstiku se kot rojstni datum navaja 28. april 1831 (III, 208); napaka je nedvomno nastala na ta način, da se je slabo napisana rimska devetica (IX) hrala za IV, kar je mesto septembra dalo april.

1905 iz Og. Broda) poziv, naj mu vsak, kdor najde napačne letnice in knjižne naslove, to javi, da jih bo dal na svoje stroške kot dodatek tiskati in vseu Matičarjem poslati. Oglasil pa se ni nihče.

Tragično je bilo, da si Glaser ni mogel dobiti literarnih prijateljev, ki bi njih glas kaj zalegel. Ustvarjajoč duhi, kakor je bil Glaser, je potreboval duševnega zaledja, glasnikov, ki bi seznanjali občinstvo z njegovimi deli — »saj nihče ne izve kaj o mojih spisih« (3 Tu) — ki bi se bil z njimi lahko razgovarjal, ki bi ga ocenjali pozitivno, to se pravi konstruktivno. Kaj bi nam bil lahko pri svojem znanju in prizadevanju ustvaril! Tako pa so bili vsi njegovi prijatelji iz starejše generacije, ki se niso čutili močne dovolj za boj proti mladini; zato bridko toži (12 Tu): »Tisti starejši Slovenci, ki imajo o moji zgodovini slov. slovstva ugodnejše mnenje, kakor pa vseučiliški dijaki kritiki, naj bi to javno povedali, ne pa med štirimi stenami«.

Tolažbe v tej osamelosti je našel malo. Razen vzpodbujajočih pisem starejših prijateljev in pisateljev, ko mu n. pr. vseuč. prof. dr. Simon Šubic piše, da »težko pričakuje nadaljevanja izvrstne literarne zgodovine«, je češki pisatelj Franc Štingl, župnik v Kotljah, označil Glaserjevo zgodovino v Vlasti (1898, p. 687) kot »delo visoke cene«. Isti mu piše (v ohranjenem pismu), da je škof Napotnik imel o njej ugodno mnenje, kar je Glaser visoko cenil. Gavrilovič jo imenuje »dobru historiju slovenačke književnosti«. Najbolj pa je upošteval češkega literarnega historika dr. Jos. Karáska, ki jo imenuje »ne le vestno slovstveno zgodovino nego tudi bibliografijo in dragocen pripomoček pri proučevanju slovenskega slovstva«, uvod da je pisan duhovito z obširnimi obzorjem in razsežnim znanjem evropskih slovstvenih del in da bi bilo treba nekatere partije prevesti v češčino. »Zdaj je to zastarel dovtip, da je mogoče vse slovensko slovstvo nositi pod pazduho. Prof. Glaser je to slabo šalo privedel ad absurdum.« (Česká revue, 1901, p. 533). Tudi Nemca Ottona Hauserja, ki je izdal Weltliteratur (glej Ljub. Zvon, 1910, p. 575), sme mo tu navesti. Hvali Glaserjevo delo, češ da si je iz njega lahko mnogo popravil v svojih zapiskih, vendar pa graja — in baš to je pohvala za Glaserja —, da je pri opisu reformacije tesno vezal Slovence s Hrvati (V. Oblak, Arch. XVIII, p. 239, pravi, da premalo), češ, da je treba med Hrvati, ki so stali nekoč pod avtokratičnimi Goti, in med Slovenci, kojih gospodarji so bili bolj meščansko usmerjeni avstrijski Nemci, napraviti večjo zarezo.

Seve, če tem priznalnim glasovom natančneje prisluhnemo, je njih harmonija dokaj šibka, toda odrekati Glaserjevemu delu, ki obsega štiri knjige, ki je na njem vestno delal 15 let, in kjer je tudi najstrožja kritika našla dovolj partij, da jih je pohvalila, odrekati, pravim, takemu delu predikat literarne zgodovine — in baš to je Glaserja najhujše bolelo — to gre gotovo predač. Zdi se mi, da sam Oblak ni tega mislil, ko je dejal, da literarno historično stališče ni prišlo do dovoljnega izraza, še mauj pa

Jagič, kakor se vidi iz izjave Arch. XX, p. 121. — Zato so mu tisti, ki so bodeli iz znanstvene gorčnosti ali mladostne objestnosti v svojih kritikah prekoračili dopustni učin in povzročili, da so si celo stavci mu upali pisati na korekturne polc žaljive opazke, da so mu lastni dijaki s prozornim namenom prinašali kazat razne nepovoljne kritike njegovega dela, da so se posledice teh kritik vlekale kakor neločljiva senca za njim skozi celo življenje: vsi ti so mu če tudi nehote, toda v resnici storili subjektivno krivico, ki jo je Glaser hudo občutil.

Tudi naknadna sodba, da bi bil Levcc napisal boljše delo, ko bi se ga bil lotil, je nedvomno pravilna. Nemara je res vsemu kriv samo ta nesrečni »bi«.

Če je imenoval Kidrič Grafenauerjevo Zgodovino novejšega slovenskega slovstva I., ki je izšla deset let po Glaserju, »kompilacijo . . . samo vzdavanje slučajno znešenega gradiva« (Veda, 1911, p. 105), je to pač dokaz, kako visoke zahteve stavi danes strokovna kritika. Vendar pa je polemika, ki je trajala več ko deset let, rodila tudi dobre posledice. Marsikatero vprašanje se je razčistilo, marsikatero plodno zrno je padlo, prišla je krepka pobuda za nova raziskavanja, ki so pa šele po prevratu, ko se je ustanovilo slovensko vseučilišče z močnim poudarkom slovenistike, dobila svoj najvišji forum, da lahko pod čisto drugimi avspicijami uspevajo nam v čast in korist. O Glaserjevi Zgodovini slovenskega slovstva pa najbolje zaključimo, če ponovimo besede odličnih naših znanstvenikov, ki sta od blizu spremljala Glaserjevo delo, od sprejema rokopisov do zadnjega natisa: vseuč. prof. Ilešič pravi (v pismu meni dec. 1933), da je Glaserjeva literarna zgodovina bibliografska, ki je bila kot taka potrebna, samo zanesljivejša bi morala biti, in dr. Jos. Tomišek (Ljub. Zvon, 1901, p. 432): »Kar je mogoče enemu človeku v njegovih razmerah storiti, to je storil«.

Prevajalec,

predvsem Shakespeareja.

Kakor da je ob nepričakovanem uspehu, ki ga je dosegel s svojim nemškim prevodom »Parvatis Hochzeit«, odkril v sebi novo sposobnost, ki jo mora postaviti v službo naroda, tako se je lotil odslej prevajanja, ki ga je nadaljeval tudi še v letih pokoja. Videl je namreč, da je naše prevodno slovstvo še zelo revno in da je dostop do tujih literatur z malo izjemami možen samo preko nemščine, zato je začel po načrtu in v širšem obsegu prevajati iz tujih jezikov v slovenščino. Če je dal evropski javnosti eno eksotično cvetko, jih mora lastnemu narodu nakloniti več, zato je priredil »Indijsko Talijo«, o kateri pravi Wollman (Slovinské drama 1925, p. 53), da »je to podnik na svojo dobo pozoruhodný«. Dve leti je zaporedoma vzbrstela, nato je po dolgem odmoru mukoma pognala še tretjič, potem pa neopazno zaniknila. Morda je

bila krivda v tedanjem času, ki še ni gledal preko domačega plota, nemara pa tudi prevajalec ni znal dovolj vablljivo ponuditi tujega ploda.

Pred vsem je hotel svoje rojake seznaniti z največjim svetovnim dramatikom Shakespearejem.¹⁰⁾ Sicer že prvi slovenski dramatik Anton Linhart priznava, da je Shakespeare nauj močno vplival, vendar je bila morda šele tretja generacija, ki se je lotila prevajanja njegovih dram. Sprva le v odlomkih (u. pr. Romeo in Julija v almanahu Lada, 1864), nato pa so prevajali večinoma samo nemške prevode, kar se nahaja v rokopisnem arhivu ljubljanskega gledališča. Morda je bil res šele Glaser prvi, ki je kot strokovnjak filolog prevajal iz angleškega originala, pri tem pa primerjal najboljše prevode nemške, francoske, italijanske, češke (zlasti Sladkove). Zanimalo ga je zlasti, kako prevajajo drugi partije, ki so v originalu v vezavi besedi. Tako mu je T. Korš 11./24. prosinca 1905 iz Moskve poročal, da so ruski prevodi večinoma starejši in da imajo nekateri vse v prozi, drugi zopet vse metrično. Glaser pripoveduje, da je prevajal Shakespeareja bolj sebi v razvedrilo med delom za slovstveno zgodovino, češ, *variatio delectat et reereat*, da je delal počasi, ker se ni mudilo, dejanje za dejanjem, nato pustil prevod dolgo ležati in ga znova predelal. L. 1890. je objavil v Ljub. Zvonu poleg splošnega uvoda III. dejanje žaloigre Romeo in Julija. V celem je prevedel sledečih enajst dram: Kralj Lear, Rihard III., Macbeth, Vesele kumice Windsorske, Julij Cezar, Othello, Romeo in Julija, Trgovca beneški, Krotitev zle žene, Sen kresne noči, Hamlet. — Ko je Cankar l. 1899. izdal Hamleta, je to Glaserja silno iznenadilo, primerjal je oba prevoda z izvirnikom in nemškim prevodom, imel sicer, kakor pravi, svoje mnenje o vrednosti Cankarjevega prevoda, domneval pa je, da ostane to pač osamljen prevod. Ker pa je menil, da ne bi kazalo poleg Cankarjevega izdati še en prevod, je svoj prevod uničil.

L. 1900. je predložil ostalih deset iger in Sakuntalo »Slovenski Matici«, ki pa jih ni sprejela, češ, da je jezik premalo pesniški. L. 1901. jih je predložil vnovič in posebno opozoril na Kralja Leara, ki ga je prevedel že 1887 in potem večkrat predelal. Slovenska Matica ga ni sprejela, za l. 1904. pa je izdala Kralja Leara. a ne njegovega, marveč Funtkovega, in sicer kot I. zvezek Prevodov iz svetovne književnosti, katero zbirko je baš Glaser Matici predlagal. Zahteval je podrobnejšega pojasnila o zavrnitvi, zopet je dobil, kakor je menil, iznikajoč odgovor. Najprej je upal, da je tudi ta prevod osamljen, toda v kratkem so mu sledili drugi (Cankar, Romeo in Julija, 1904; Župančič, Julij Cezar, 1904, Beneški trgovec, 1905), in sicer istih dram, ki jih je imel on že prevedene. Slovan (1902/3, p. 392) piše z vidnim za-

¹⁰⁾ Pohudo mu je dal Italijan Rusconi, ki je 1885 izdal 12 Shak. dram, vse v prozi, s slikami. (Kritike, p. 25.)

dovoljstvom, da se kar trije pesniki slučajno bavijo s prevajanjem Shakespeareja, njih prevodi so se z vso hvalo ocenili (n. pr. Slovan, 1905, p. 347).

Glaser je pisal o njih kritike, dokazoval (Slovan, 1906, p. 189 in 219), da prevodi niso točni in se holj držijo nemškega prevoda ko angleškega izvirnika,¹¹⁾ dočim da so njegovi točni, blagoglasni, imajo uvod in opombe, v čemer prekašajo celo Sladkove, ki veljajo kot najboljši. Skliceval se je na to, koliko let se že bavi s prevajanjem, dokazoval iz vseh slovstev, da je zahteva, naj pesnika prevaja pesnik, kriva vera, ki velja samo za Ljubljano, češ, da zadostnje glashena izobrazba (33 Tu).

Njegove kritike so izzivale odgovore, na katere je zopet replieiral, in tako ni bilo polemikan konca. Zato so se listi branili sprejemati članke, ker so se bali zamere na tej ali oni strani, tako da mu ni preostajalo drugega ko samozaložba. (»Kritike in prevodi za poskušnjo« 1906.)

Z dobra je svetoval svojim trem tekmeceem, naj vendar ustvarjajo rajši izvirna dela, prevajanje pa prepustijo njemu. Isto so priporočali (Slovan 1906, p. 219) Glaserju, češ, da je nedvomno dober poznavalec Shakespeareja, »toda pesnik na višini sedanje dobe zategadelj vendarle ni. Njegovi prevodi so sicer vestni, točni, zanesljivi, a trdi, neuglajeni, često naravnost nepesniški«. »Zato naj bi rajši Glaser ostal pri kritiki, tu je njegovo polje, onstran meje pa zanj ni lavorik«. (Skoro doslovno tako tudi že 1905, Slovan, p. 254.) V Slovanu 1906, p. 125 priporoča Glaser, naj se po češkem zgledu ustanovi organizacija prevajalcev, da ne bo prevajal kdo tega, kar je že drug opravil. Tako pravi, da ima on sedaj še šest prevodov: Sen kresne noči, Krotitev zle žene, Kralj Rihard III., Macbeth, Othello in Vesele kumice Windsorske. Res je prevajanje nekaj časa počivalo, istotako pa so počivali tudi Glaserjevi prevodi v uredniških misnicah. Kot posebnost je omeniti, da je Glaser predlagal komisijo, ki bi naj objektivno presodila vrednost njegovih prevodov, in sicer bi naj to bila prof. Štrekelj in župnik Fr. Štingl, ali pa po en Slovenec, en Hrvat in en Čeh (n. pr. Jan Lego). Umevno, da je našel gluha ušesa. Nazadnje je prosil svojega prijatelja dr. P. Turnerja, naj bi se on na občnem zboru Sl. Matice javno zanj zavzel in izzval zborov sklep, da bi se naj zopet sprejemali njegovi spisi. Toda niti dr. Turner, niti dr. Gregorin, niti dr. Triller mu niso storili podobne usluge, kakor je M. Murko obranil Štreklja in rešil njegove Narodne pesni, ki so jih nekateri hoteli zatreti.

Glaser je še vedno menil, da so samo predsodki (Štreklju 9. IV. 1905) krivi desetletnemu zavračanju vsega, kar on predloži, zato je vedno glasneje (5. jun. 1911) zahteval vedeti, kaj mu kritiki konkretno očitajo. In tedaj mu

¹¹⁾ 2. avg. 1898 je pisal Cankar Anici Lušinovi: »Če li jaz znal angleško, bi ga [Shakespeareja] takoj poslovenil. A zdaj se tega še ne morem učiti.« (LZ 1926, 354.) In vendar je že 1899 izšel Hamlet v njegovem prevodu. Prim. tudi LZ 1900, 53!

je Sl. Mat. (8. jul. 1911, št. 421) ustregla in navedla nekaj doslovnih izjav, ki so jih podali kritiki o prevodih Riharda III., Othella in Macbetha, med drugim očitvidna pretiravanja, da je jezik banalen in da bi objava takih spisov ne bila kulturno delo. Nikjer priznalne besedice. Na to Glaser ni bil pripravljen, nič stvarnega ni znal odgovoriti. Sklicuje se (10. septembra 1911) na svoje izpite, znanje jezikov, vestno delo. S studom zavrača očitek banalnosti. Ta doživljaj ga je duševno in telesno (31 Tu) porušil, da si ni več opomogel.

Če danes premostrimo to polemiko, ki je trajala več ko deset let, moramo reči, da je nedvomno Glaser daleko prekoračil prevajalce starejše generacije, kakor je očitvidno dal pobudo mlajšim. Kdo bi pač verjel, da so se samo slučajno kar naenkrat pojavili trije pesniki prevajalci Shakespeareja? Začetnim njih poskusom je Glaser še mogel marsikaj pomembnega¹²⁾ očitati, kmalu pa je moral podleči Župančiču, ki se je prvotne odvisnosti od nemških prevodov hitro otresel in se z Beneškemu trgovcem povzpел do »kongenialnega poznavalca in prevajalca Shakespeareja« (Wollman, Sl. drama, 1925, p. 210), kakor mu tudi gospa F. S. Copeland v tehtnem članku (Lj. Zvon 1922, p. 161—170) poklanja vence zmage. Skoro klasično je razsodila tudi pravdo, ali naj pesnika prevaja pesnik, v prid Župančiču, seveda je treba pristaviti kot ob sebi umeven pogoj: absolutno obvladanje angleškega izvornika.

Pripravlja slovensko antologijo.

Zadnja večja naloga, ki jo je hotel Glaser še izvršiti, je bila antologija slovenskega pesništva v nemščini. Pobudo mu je dal, kakor pripoveduje, slavni češki anatom na dunajskem vsučilišču Eduard Albert, ki je v zvezi z drugimi prevajalci izdal l. 1893. znamenito obsežno antologijo pesmi Vrchlickega. Tako je tudi Glaser v odmorih med znanstvenim delom prevajal slovenske pesmi, obenem pa zbiral, kar so prevedli že drugi (Funtek, G. Krek, L. Pesjakova i. dr.). Svoje prevode je priobčeval v *Südsteirische Presse* (1905) in *Agramer Tagblatt*, dočim mu jih *Österr. ung. Revue* ni niti objavila niti vrnila, češ da čaka na celo zbirko. Tudi Funtku jih je ponujal, da jih objavi v *Laibacher Zeitung*, ker je upal iz kakšne ocene dobiti novih opozoril in pobud. Toda Funtek jih ni hotel objaviti. Zato je Glaser napisal članek (Straža 1909), kako koristna bi bila taka antologija za Slovence; uvod naj bi napisal dr. M. Murko, v Nemčiji pa bi se morda dobil založnik.

Tekom časa se mu je nabralo toliko prevodov, da je sklenil prirediti dve zbirki, eno splošno slovensko, drugo pa kot Aškerčeve antologijo.

Posebno zanimivo se je pletla zgodovina Aškerčeve antologije, kakor razvidimo iz ohranjene korespondence, ki v jarki luči osvetljuje oba svojevrstna

¹²⁾ DS 1904, 694—8 in *Südsteirische Presse*, št. 51.

značaja. Aškerc je bil v Celju Glaserjev učenec in se še v pismih iz l. 1898. vidi spoštljiva distanca (»Čislani gospod doktor«, »ali bi Vas smel prositi kratkega odgovora«, »z odličnim spoštovanjem Vaš udani«). L. 1905. (26. dec.) se mu zahvaljuje, da hoče Glaser o njem pisati v *Südsteirische Presse*, obenem mu skrivnostno zaupa, da za božič izide novo njegovo delo in pa — v kratkem da se bo srečal z Abrahamom, tudi 25letnica objavljenja prve njegove »stvarce« (Trije popotniki) v *Dun. Zvonu* (1880, sept.) je tu; torej »če bo sploh kdo hotel kaj pisati za širši svet«, ho takrat prava prilika.

Tudi Glaser je Aškercu visoko čislal kot pesnika. V predgovoru k *Urvaši* se zahvaljuje »prijatelju Gorazdu, da je tu pa tam kak stih zravnal«, saj je (Glaser) »kot 39letni mož prvokrat zasel Pegaza«. Tudi je Glaserju laskalo, ko je Aškerc javno priznal, da so ga Glaserjevi članki pripravili do tega, da se je poglobil v orientalske snovi. Zato je Glasercja hudo bolelo, ko je Cankar v *Ljub. Zvonu* 1910 Aškercu »nam ubil« in kako ga je Prijatelj »zdeloval« v *Vedi* 1912 (29. Tn) in že prej v *Österr. Rundschau* (sept. 1905). Aškerc si je v pismu (23. aprila 1912) napram Glaserju dal duška v krepkih izrazih nad mlado generacijo, kakor tudi ni bil povsem zadovoljen z brošuro Gojmirja Kreka: *Anton Aškerc. Studie mit Übersetzungsproben. 1900.* Tako sta si bila Glaser in Aškerc v mnogočeni socii dolorum.

Vendar se je zadnja leta to razmerje začelo ohlajati na obeh straneh. Konservativni Glaser ni mogel slediti Aškercčevemu svobodomiselstvu in boju za Trubarjevo herojstvo, ni mu ngajala njegova struja od Primoža Trubarja do Mučenikov, zato ga je hotel zvabiti na druga pota, »pridobiti ga za svctovno slovstvo, posebno za špansko«. (Pismo Ilcšiču 3. sept. 1912). Posebno bi bil rad videl, da bi Aškerc sodeloval pri obeh antologijah. Aškerc pa je skeptičen, kakor da nima pravega zaupanja v Glaserjevo prevajanje: »„Slovenische Antologie“ bi nam mnogo koristila, ako bi se zbrali dobri, dovršeni prevodi. Biografije posameznih avtorjev pa naj bi se sestavile morebiti tako, kakor sem jaz napisal kratke črtice o rskih poetih v ruski antologiji« (1901). O antologiji iz svojih pesnitev meni, da bi moralo sodelovati v č prevajalcev. »Prevodi morajo biti dobri, sicer knjiga ne doseže svojega namena.« (Ašk. Glaserju 26. X. 05).

Čez dve leti — najbrž ga je Glaser še vedno priganjal — mu vrača španske knjige, ki mu jih je bil Glaser poslal, češ, da »se ne utegnem na stare dni pečati s španščino in ga tudi sila malo zanima«. Pravi, da se ne mara razkosavati, s čimer očitvidno meri na Glasercja, kakor se čuti tudi lahna ironija iz nadaljnih besed: »Občudujem Vašo delavnost, duševno čilost in mnogostranost in Vam želim najboljšega uspeha. Pomagati Vam pa pri verzifikaciji(!) Vaših prevodov nikakor ne utegnem. Prevodi iz tujih literatur so sila nehvaležno delo. Prevzamem knjigo »Grillparzer und Vega« kot spomin (po-

zueje vstavil: drag) na Vas ter jo podarim mestni knjižnici, ki Vam ho hvalečna zanjo, (pozneje dostavil:) mene pa ne zanima ne Grillparzer ne Vega«. (Aškerc Glaserju 11. VI. 07).

Glaser pa je še vedno upal, da ga pregovori, tedaj pa je Aškerc (v pis-
mu 23. IV. 12) definitivno prelomil z njim. Odločno ponavlja svoj sklep,
da se ne mara in ne utegne pečati z antologijo, češ, da ima polne roke va-
žnejšega dela (par tednov pred svojo smrtjo!) in da ne potrebuje zase nobene
reklame med Nemci. Na Glaserjeve očitke o tendencnosti njegovih zadnjih
pesnitev odgovarja, da je tu vsaka debata brezuspešna, ker da ima Glaser
o naši reformaciji »popolnoma klerikalne nazore«. Vrača mu obenem knjigo
Grillparzer und Vega, ki še ni bila niti vpisana v katalog. Hladno pripomi-
nja: »Tisto Vam že verjamem, da mi niste nasprotni«. Glaser je dal priprav-
ljeno Aškercovo antologijo na Dunaj v pregled dr. Prijatelju in Jak. Paklu,
ki jima je ngajala, kakor piše Ilešiču 3. IX. 1912, dočim je Aškerc niti pre-
gledati ni hotel in mu je pisal (kje?), da naj gre — v peč.

Tudi prevode, namenjene za slovensko antologijo, je dal v pregled dvema
Nemcem¹³⁾, ki sta zbirko odobrila. Manjkalo je sedaj le založnika. V to
svrhu se je obrnil na svojega dunajskega znanca Ottona Hauserja, ki bi naj
tu s svojimi zvezami pomagal, obenem pa napisal uvod. Za uvod se mu je ta
sicer ponudil, tako da bi dobila naslovna stran lahko pripis »Mit einem Vor-
wort von Otto Hauser«. Tudi prevode bi mu, če kje treba, malo »sfriziral«.
Založnika pa tudi on ni našel, zato svetuje Glaserju, naj pač sam tvega
kakih 500 K za tisk. In tako je ostal obsežni material v rokopisu ter končno
priromal v bauovinski arhiv v Mariboru, kjer se nahaja tudi pismo Turnerju
(27. VI. 1913, torej tri tedne pred smrtjo), v katerem ga prosi, naj bi dr.
Turner kot predsednik Zgod. društva dal shraniti v arhivu 1. splošno pesniško
antologijo, 2. Aškercovo antologijo in 3. Govekarjeve Rokovujače (v neu-
šken prevodu). V splošno antologijo so sprejeti sledeči pesniki: Cankar (4
pesmi), Cimperman (3), Funtek (2), Gregorčič (7), Griša (1), Jelenec (1),
Jenko (4), Kette (4), Koseski (7), E. Kristan (1), Kristina (1), Fr. Levstik (9),
Vl. Levstik (1), Medved (2), Opeka (2), Pagliaruzzi (8), Potočnik (1), Prešeren
(21), Sardenko (4), Stritar (4), Vilhar (2), Vodnik (1), Vraz (1), Župančič
(2). Med temi so nekatere pesmi v lastnem rokopisu, druge prepisane iz
tiska, tretje priložene v tisku.

Že površen pogled na imena in na število izbranih pesmi zadostno kaže,
da je cela zbirka priložnostna, ki je pobrala, kar se je že prevedlo in pomno-
žila to z nekaterimi novimi prevodi (Funtka, Glaserja, Lujize Pesjakove, Se-

¹³⁾ Eden je bil gim. ravnatelj v Freistadtu Schauer, drugi pa dr. Gnad v Gradcu, njegov
bivši nadzornik v Trstu.

laka in drugih). Tujec bi ne dobil iz njih pravilne sodbe niti o razvoju niti o stanju slov. pesništva¹⁴⁾.

Aškerčeva autologija ima podnaslov Aus dem Orient und Occident in obsega 37 pesni, večinoma iz zbirke Balad in romane. Prevodi so nekateri že bili objavljeni (n. pr. v Agramer Tagblatt) in potekajo od Glaserja, Funtka in dr. Gojmira Kreka, čigar brošura je priložena fasciklu. Po večini tečejo gladko, ne dajo pa slutiti, da so njih izvirniki užigali.¹⁵⁾

Govekarjeve Rokovnjače je Glaser pač izbral zato, ker so bili takrat zelo priljubljena ljudska igra in jako dobro izražajo značaj narodne duše. Prevedel jih ni v knjižno nemščino, temveč v srednještajersko narečje. Neki »nemški literat« mu je, kakor heremo v predgovoru, prečital prevod in ocenil dramo kot »zanimiv primer iz življenja alpskega prebivalstva«. Toda kaj bo Nemcem tako hlago, ko ga imajo sami za izvoz!

S prevajanjem je Glaser začel svoje literarno delo, nadaljeval ga je celo življenje v odmorih med znanstvenim delom, razširil ga je, kakor doslej še nihče, na vse možne jezike, v prvi vrsti pa je gledal na klasike pomembnih narodov, orientalskih in evropskih, ogromno truda je posvetil Shakespeareju, poskusil se je v španščini (Calderon, Čudodelni magus) in portugalsčini (Luziadi), prevedel je Ploetzovo francosko slovnico iz nemščine v slovenščino in Bühlerjevo sanskrtsko iz nemščine v poljščino, kronati pa je hotel svoje prevajateljsko delo z izdajo slovenske in posebe Aškerčeve antologije. Res da je skoro vse to ostalo v rokopisih in se namesto v knjigarne preselilo v tihe arhive, vendar hi tega velikega dela in truda ne ocenil prav, kdor bi samo skomizgnil z rameni, češ: In magnis voluisse sat est. Ta delavnost je budila, včasih na odpor, večkrat na razmišljanje in posnemauje. Nedvomno je bil Glaser takrat eden naših največjih poliglotov, dasi se župnik Fr. Štingl (v

¹⁴⁾ Omeniti je vredno, da je Glaser pomisljal zbirko tudi Sirtarju, naj jo izda on, pa mu je odgovoril, »da ni za tak posel in da mu moderni ne ngajajo.« (Pisni Turnerju 12. I. 06 in 10. II. 07.)

¹⁵⁾ Za primer njegovega prevajanja začetek Aškerčeve Čaše nesmrtnosti:

Schmückt das graue Haupt der bunte Turban,
Schmückt die Seite ihm Damascus' Klinge.
Offen steht vor ihm der Bücher hestes:
Abdurraman liest den heil'gen Koran,
Von dem Tode liest er und dem Lehen jenseits.
Heiter blickt der Tag ihm durch das Fenster,
Herrlich lächelt ihm in's Haus der Morgen.
In der Seel' ist's dunkel dem Chalifen,
Voll Gedanken sitzt da Abdurraman!
»Tod? Schon wieder schwebst du um den Geist nür,
Schwarzes Irrlicht, trauriger Gedanke!
Tod? — Und sterben? Muss ich wirklich sterhen?..

pismu Glaserju 23. II. 1905) ponaša, da »pozna do malega 20 modernih jezikov«.

Proč iz Trsta!

Prenaporno vsestransko delo je Glaserja zadnja leta (okoli 1895) silno izmučilo. Šola mu je že od nekdaj zaradi njegove šibke konstitucije delala težave, zato se je vedno bal močnih razredov. Njegove živce pa je posebno vznemirila razburljiva polemika zaradi Zgod. slov. slovstva, ko se mu je zdelo, da so njegovi kritiki skozi sedem let samo čakali na vsak snopič, da ob njem pokažejo svojo razboritost. Tudi delo v narodnih društvih, ki se ga je prva leta z velikim veseljem udeleževal — saj je bil soustanovitelj Slovanskega pevskega društva, večletni odbornik, eno leto pevovodja, mnogo let podpredsednik Slovanske čitalnice — tudi to se mu je zagrenilo, ko so na enkrat odkrili, da Glaser pravzaprav ni domačin in da zato ne spada v odbor političnega društva Edinost. »Slovenec torej ni na slovenski zemlji povsod doma!« vzklika ogorčeno. (5 Tu, 23. I. 95.) Če nadalje uvažujemo, da se mu je tisti čas k vsemu drugemu začelo rušiti še rodbinsko življenje, razumemo popolnoma, da piše (8 Tu): »Jaz sem vsega sit tu v Trstu, prememba me ho na novo oživila«.

To premembo je skušal doseči najprej s premestitvijo na kak drug slovenski srednješolski zavod, bodisi kot ravnatelj ali kot profesor. Zato se je potegoval za vsako prosto mesto, ali je bilo razpisano ali ne. Rad bi bil prišel za ravnatelja v Celovec, Maribor, Celje (na utrakvistično nižjo gimnazijo) ali v Kranj. S celjskim profesorjem Zavadlalom je hotel zamenjati službo, Zavadlal je prišel res iz Celja, postal v Zadru ravnatelj in nato dež. šolski nadzornik za Dalmaeijo, Glaser pa je ostal v Trstu. Veliko si je prizadeval, da bi prišel v Kranj vsaj za profesorja. Naprosil je poslanec za intervencijo, ki mu pa čisto niti odgovorili niso. Tako malo je pomenilo takrat biti kulturni delavec, vse je bila — politična pripadnost. Zato se izpraznjena mesta navadno niti razpisala niso, temveč oddajala pod roko. V Kranj je hotel priti najprej službeno (to je, proti povračilu selitvenih stroškov), nato na lastne stroške in priložil zdravniško izpričevalo, oglasil se je za avdieneo pri naučnem ministru Poljaku Madejskem, toda zdi se, da do te ni prišlo, ker mu je kmalu nato (7 Tu) poslanec dr. Jože Vošnjak naznanil, da je vsaka prošnja zaman.

Druga pot, priti iz Trsta in obenem izpreči šolski voz, se mu je zdela, ko bi ga Slovenci, zlasti štajerski, hoteli v odmeno za 21letno izgnanstvo na avstrijskih mejah in v priznanje narodnega in znanstvenega dela postaviti za državnega poslanca, posebno ker med slovensko državnozborsko delegacijo ni bilo niti enega profesorja znanstvenika-pisatelja, čemur se je češki minister Kaizl naravnost čudil. Glaser se je sicer zavedal (15 Tu), da parlamentarno

življenje res ni ugodno, vendar bi si bil rad zadnja leta težavne službe na ta način olajšal.

Da bi opozoril nase, je začel prav pridno pisati politične članke, dasi so bili že prej razni potopisi politično barvani, ko je n. pr. pri opisu litvanskih razmer (SN 1882) odločno zaklical: Ven z nemščino iz slovenskih osnovnih šol! — Sedaj je skušal meriti politiko z višjega mednarodnega stališča. Tako v člankih »Deutsche Erde« (Ed. 1892) v jasnih in odločnih besedah kaže na vsenemške cilje, ki so Slovanom nevarni, in pogrčša pri naših politikih politikih potrebnost zanimanje in znanstveno proučevanje takih višjepolitičnih problemov in še nekaj — sloge v takih skupnih in za nas usodnih vprašanjih. Drugič zopet (istotam: Vsenemška zveza) kaže, kako je ta vsenemška organizacija nekak visel sad idej, ki jih je pred 50 leti vsutil Willi. Jordan s svojim takrat senzacionalnim delom (v treh zvezkih, 1852—1854) Demurgos, kjer med drugim polaga idejne temelje nemški ekspanzivnosti in miselnosti o svetovnem poslanstvu nemštva. V Ed. 1901 (Nekaj spominov) zastopa mnenje, da je profesorski in pisateljski stan vsaj enakopraven drugim stanovom, kadar gre za izbiro narodnih poslancev. In l. 1902., ko je bil že v pokoju, je v Ed. objavil članek »Znanost v službi politike«, kjer bistro opozarja, kakšno važno vlogo opravljajo pri Nemcih znanstveniki, ki aktualne politične zahteve takorekoč znanstveno fundirajo, dočim pri nas vsega tega manjka.

Taki nazori so bili gotovo zdravi, širil jih je nedvomno ves čas tudi ustno, bili so umestni, ker so vladala razna demagoška gesla, kakor: kmet naj kmeta voli! Pomagali pa Glaserjevi opomini niso dosti, ker se stranke niso dale motiti v medsebojnem bratskem klanju, kamoli, da bi v politiki videle resno in če treba, znanstveno delo.

Umevno je, da je Glaser stopil tudi v stik s takrat odločilnimi prvaki v Mariboru, Ptuju in Celju, jih prosil pomoči in jim potožil svoje težave, ne da bi pri tem pomislil, da se z opozarjanjem na svojo bolehnost v veliki meri baš sam diskvalificira za težko poslansko delo. Zato mu je tudi eden dejal: Misel na poslanstvo si kar izbij iz glave, za poslance so določeni čisto drugi gospodje! Mogočni Celjan pa ga je tolažil: Bodi zadovoljen z mirno vestjo, da si delal za narod, po smrti pa z dobrim imenom! In ko sem mu jaz, poznavajoč takratne politične prilike, pozneje enkrat omenil, da je sklicevanje na literarne zasluge danes naivnost, mi je (po pravici) zameril.

V jasei 1899 se je obrnil na poslanca Gregoreca s prošnjo, naj bi ga v slučaju odstopa priporočal za svojega naslednika, a izvoljen je bil drug, v Celju pa so na mesto odstopivšega Mihe Vošnjaka izvolili rajši nemškega Reichsritterja Berksa, ki niti dobro slovenski ni znal in so se Nemci sami iz njegja norčevali, ko so za pustno šalo pisali, da je Berks imenovan za deželnega šolskega nadzornika v Sloveniji. (Edinost 1901, Nekaj spominov.)

Tako je torej Glaser tudi pri tem stremljenju propadel, da si smo lahko prepričani, da hi svojo nalogo vsaj tako vršil kakor marsikateri drugi. Seve njegova miselnost ni spadala v takratno politiko. Ker je njegovo delo služilo skupnosti, je domneval, da bi ga lahko obe stranki tudi skupno postavili za kandidata, ne vedoč, da je vsaka stranka hotela imeti izrazitega strankarja, in sicer celega, ne polovičnega. Sicer pa priznajmo: v takratnih časih, ko je moral imeti kandidat in poslanec trdo kožo, je hilo za Glaserja boljše, da ni stopil v politično areno. Ne prenesel bi bil političnega hoja, ko ga je žc literarni izčrpal. Vendar je bil nejevoljen, da so narodne časti tako »čudno« razdeljene, da ima lahko nekdo kar tri funkcije, ki jih pri najboljši volji ne more izpolniti. Svojo usodo je primerjal z Levstikovo in je sklenil (posebno, ko je ležal v graški bolnici pred operacijo), da ne bo ničesar več novega pisal, samo Shakespearejeve prevode bo pilil. Svojo indološko biblioteko, brez katere ni misliti na vseučiliško profesuro in ki jo je s tolikimi žrtvami zbiral, je za nizko ceno poucjal Ivovskemu in zagrebškemu vseučilišču zaman, nato pa jo je prodal v Lipsko Koehlerju. (12, 13, 14 Tn.)

Prosi za vpokojitev.

Ker je začel učiteljevati l. 1869/70., hi dovršil 1898/99 30 let predpisane profesorske službe, pod pogojem, da se mu vštejeta obe suplentski leti, ko je bil brez izpita. To se je že večkrat storilo v posebno obzira vrednih slučajih. On se je mogel sklicevati na šibko zdravje (saj je bil 1897 in 1898 operiran) in na svoje znanstveno delovanje. Zato je majnika 1899 vprašal pismeno v ministrtvu, ali hi se mu leti všteli. Pri tem je omenil, da je bil s Šakljctom vred premeščen, toda ta je zdaj dvorni svetnik, dočim je bil on 23 let v prognanstvu. Vračmanje hi bilo »ein Akt der Menschlichkeit und der ausgleichenden Gerechtigkeit«. (18 Tn.) Prošunjo so mu (človek hi rekel, pri njegovi nesreči umevno) odbili, pač pa svetovali, naj prosi za premestitev na lastne stroške, kar je Glaser ponosno zavrnil, češ da profesor s 30 leti službe ne prosi za premeščenje, temveč za pokoj. Tako je torej moral služiti še dve leti. Prosil je nato vsaj za znižanje učne obveznosti od 18 na 16 ur tedensko, kar bi se doseglo s tem, da bi se opustil nemško-slovenski »Frei-kurs«, ki so ga obiskovali samo trije Nemei in trije Italijani. Odgovor je bil: Absolut vortragen! In Glaser je vlekel, da si so mu živei vedno bolj odpovedovali in ga je od dec. 1899 zdravil dr. Nea, specialist za živčne holezni, z elektriko in vodo in z vsemi sredstvi, da ga je privlekel do konca leta. Že dec. 1899 je opozoril Glaser svojega nadzornika Klodiča na svoj položaj in v jan. 1900 ga je prišel nadzirat. Pri konferenci mu je očital, kako to, da ima nemško-slovenski kurz tako malo učencev. Njegovo delo je ocenil z redom: im allgemeinen befriedigend(!). »Pod tem nadzornikom Slovencem (vzkli-

ka Glaser) sem dobil najprej svarilo, nato nkor, moral sem osem let dalje ko drugi čakati na 8. čin. razred, dasi me je bil ravnatelj dvakrat predlagal (6 Tu), cno leto preko časa sem čakal na 7. čin.«

V pisnih ponovno primerja, kaj je doživel pod nemškimi in kaj pod slovenskimi ravnatelji in nadzorniki.

Zadnje leto 1900/01. je prosil za celoletni dopust in ga tudi dobil. Na jesen l. 1901. je stopil v trajni pokoj. Pri tej priliki mu je »Edinost« posvetila v slovo notico petih vrstic!

V pokojn.

Ko je bil s koncem šolskega leta 1900/01 vpokojen, se ni predal pokojn, temveč je onih 12 let, ki mu jih je usoda še namenila, razvijal izredno aktivnost. Brez stalnega doma — samo na počitnice, včasih tudi za dalje časa, je zahajal k bratu v Hoče — je bival v raznih mestih, najprej v Gradcu,¹⁶⁾ nato na Dunaju, tri leta v Ogrskem Brodn, izletel za daljši ali krajši čas v Trst, Prago, Nemčijo, nadaljeval in celo širil je svoje študije, snoval nove literarne načrte, pisal spominc, stal sredi razburljive polemike. Vse to mu je še bolj pospeševalo njegovo bolchnost, ki se ji je upiral, dokler se ji je mogel . . .

O prvih letih v pokojn pripoveduje (Sp. 201): »Na jesen (1901) sem šel v Gradec, da bi oživil studije v orientalskih jezikih osobito v staroindijsčini, katero sem kolikor toliko djal na stran, ko sem 15 let pisal Zgodovino slovenskega slovstva, in sem se pri profesorju Kirsteju vpisal kakor izvanredni slušatelj. Čitali smo Pančatantra.¹⁷⁾ To je bilo v zimskem tečaju šolskega leta 1901/02. V poletnih mesecih 1902 in 1903 sem bival pri svojem bratu Henriku v Hočah, kateri ima mali vinograd v Gorujih Hočah v strauski dolinici, ki se imenuje Zaforst. S tem, kar sem si prilranil z bivanjem na kmetih v dveh poletnih semestrilih, sem razširil njegovo hišo, da je dobila dve sobi in knjižnico več,¹⁸⁾ da je bilo bolj udobno. Imel sem namen nadaljevati delo Die vier Stufen im religiösen Leben der Inder (dijak, gospodar, puščavnik, berač), čigar prvi del (Der indische Student) je bil že izdelan. Prevel sem tudi Govekarjeve ‚Rokovnjače‘ v nemščino.«

»V drugem šolskem letu (1902/03), in sicer v zimskem tečaju je imel Kirste predavanje o srednji perzijsčini, ki se imenuje tudi Pahlavi (3. do 7. stol. po Kr.). Oglasila sta se dva slušateljja, jeden jurist in jeden tehnik. Kako sta ta dva prišla na ta predmet, mi je nerazumljivo. Rekel mi je Kirste, da bo predaval, če se jaz oglasim kakor tretji slušatelj. Oglasil sem se. Ko je

¹⁶⁾ Kamor se je hotel užaljeni »stari bednik za stalno preseliti« (18 Tu).

¹⁷⁾ »Petero knjig«, slavno zbirko indijskih pravljic in pripovedk, okoli 500 pr. Kr.

¹⁸⁾ Mislil je pri tem očividno na rodbino.

čez nekaj tednov koučal slovnico, sta ona dva izostala in jaz sem ostal sam in se pripravljaj na razlaganje tekstov. Ineli smo francosko slovnico Harlez-ovo. V drugem semestru sem bil tudi sam slušatelj, samo moral sem čez nekaj tednov se v Trst preseliti zaradi rodbinskih razmer. Rekel mi je pa že poprej, da bi поблиžnje pečanje s tem predmetom bilo zame lepo polje delavnosti, ker ta filologija nimaa v nemščini niti primerne slovnice niti slovarja, ki so ga izdali trije učenjaki, namreč perzijski duhovnik Hoshangji Jamasko Asa, Nemec Martiu Hang in Anglež W. West 1870 v angleškem jeziku.«¹⁹⁾

Glaser je bil dostopen za vsako pohudo, zato se je takoj lotil tega dela. Začel je zbirati hesede za etimološki slovar.

K tej delavnosti so ga vzpodbujali zgledi raznih učenjakov, posebno Nein-cev, ki so ostali čili in produktivni do visoke starosti. Pred vsem imenuje (Sp. 203) Hermannna Grassmannna (1809—1877), ki je bil gimnazijski profesor matematike, a je spisal pet šolskih knjig za nemščino, eno za latinščino, se v svojem 51. letu začel učiti sanskrta in preko 65 let star napisal (1875) indologom imeniten slovar za najstarejšo dobo, pri tem pa še vseli 1028 rgvedskih slavospjevov preložil (1876/7) klasično lepo in povrh še metrično v nemščino. Drug tak zgled je Ludwig Fritze (Sp. 206), ki je služil do 74. leta ter 1884 prevedel zbirko Paučatautra, kjer je tudi nad tisoč kitie, »ne da bi mu bil kak pesnik popilil le jeden stil« (dostavlja Glaser pač kot dokaz, da prevajalcu pesnika ni treha, da je sam pesnik).

Leta 1903. na jesen se mu je ponudila služba ravnatelja na zasebni nižji gimnaziji v Ogrskem Brodu na Moravskem. Sprejel jo je, da lažje krije stroške za vzgojo svojih otrok. — Dne 23. maja 1905 je praznoval njegov zavod stoletnico Schillerjeve smrti. Iz ohranjenega programa te slavnosti je videti, da je sodeloval kot čelist direktor Glaser. Kako se je brigal za dober uspeh dijakov, kažejo njegove (nekoliko ozkosrène) odredbe (15. feb. 1906), da naj v primernih slučajih učiteljstvo nadzira domače delo dijakov v njih stanovanjih. Po triletnem ravnateljstvu se je vrnil (1906) domov. Tamkajšnji tisk ga hvali kot dobrega vzgojitelja s prislovično ljudomilostjo. V Og. Brodu je izdal tudi slovensko-nemško brošuro »Kritike in prevodi za poskušnjo« (1906) v samozaložbi.

Počitnice je preživel v Hočah, na jesen pa je šel na Dunaj, kjer je mnogo zahajal k češkemu literarnemu historiku Dr. Jos. Karásku (Slavische Literaturgeschichte pri Göscheuu in nato v ruskem prevodu). Ta je imel razumevanje za njegov položaj in je njegovo slovstveno zgodovino ugodno ocenil in tudi sicer poročal o njegovem delu v češke in nemške liste. Glaser mu je bil iskreno hvaležen, kar dokazuje obsežna korespondenca.

¹⁹⁾ »Da bi Slovenec zastopal v učenem svetu Slovane in Nemce v tem jezikoslovju, bi bil doslej u n i c u m« (Turnerju 28. VI. 1904 iz Trsta).

Zadnjih sedem let (1906—1913) je bival po kak semester na Dunaju, sicer pa v Hočah. Rad bi bil šel v inozemstvo, posebno v Heidelberg, kjer je deloval znameniti profesor Bartholomae, da bi se poglobil v erasščino, toda manjkalo mu je sredstev. Zaman jih je iskal pri ministrstvu. Nemški profesorji niso njegove prošnje priporočili, čim so zvedeli, da prevaja Shakespeareja v — slovenščino. Zaslužiti je skušal z izdajo Shakespearejevih prevodov, do katere pa ni prišlo, dasi je bil Rihard III. od Slov. Matice že takorekoč sprejet in dasi mu je poslala (1907) prevod Othella z naročilom, naj ga še enkrat pregleda. Ko pa je videl v rokopisu polno recenzentovih pripomb, je pregledal »samo prve tri strani pa našel, da ni nič listvenega predlaganega«, zato je nejevoljen, »da bi mu ljubljanski literatje popravljali dikeijo« (23 Tu), in ker ga je delo na dunajski univerzi, kjer je poslušal vse možne jezike (asirski, armenški, perzijski, španski, sanskrt in angleški) bolj zanimalo, opustil nadaljnje pregledovanje in se zadovoljil s sodbo svojega tržaškega prijatelja in pisatelja Trnovca, ki mu je utrdil prepričanje, da so njegovi prevodi primerni za tisk (Ilešiču 23. 8. 1912).

Od Velike noči do jeseni 1907 je bil v Hočah (23 Tu), nasledujo zimo dalje časa v Pragi. V zimskem tečaju 1910/11 se je podal s Turnerjevo podporo v Göttingen, a se kmalu vrnil na Dunaj, ker je glavni profesor zbolel. L. 1911. je bil večinoma v Hočah, ker se je telesno počutil jako slabo. Otto Hanser ga tolaži (19. 8. 1911) in opozarja na Vuka Karadžića, ki je izjavljal, da se ima samo svojim berglam zahvaliti za to, kar je postal. Seveda je ta prispevka vsaj tako šepala kakor Vuk sam; kajti Vuka je dvigala dosežna slava, Glaser pa je taval po trnjevi poti, ki so bile njene postaje le trud in razočaranje. Tudi l. 1912. je bil do septembra v Hočah, ker je bil zaradi končne zavrnitve prevodov tako potr, da se je bal, da ga zadenc usoda Aškerčeva. (D. Hribarju 31. 3. 1913). Ko se mu je stanje vedno slabšalo, je šel v Gradec v bolnico. Kljub temu je imel še velike načrte za bodočnost. Izdati je hotel perzijsko-nemški slovar, dasi ga je Hultsch (Halle, 24. 7. 1912) opozarjal, da bo težko zanj dobil založnika; kajti kdor se havi s perzijsščino, zna po navadi tudi angleščino, ki ima tak slovar (Steingass), dasi je nepopoln, ker se ne ozira na Šahname. V koliko je Glaser upošteval ta nasvet, ne vemo, pač pa je še dalje iskal založnika (Hartlebena), a zaman. Stumme (3. II. 1913) mu predlaga, naj skuša v Avstriji s posredovanjem trgovskega ministristva dobiti bogatega trgovca, ki ima trgovske zveze s Perzijo; morda bi hotel slovar založiti proti temu, da se knjiga posveti njemu. In 7. IV. 1913 piše Glaser Ilešiču: »Poleg svoje neozdravljive telesne hibe delam duševno še lahko šest do osem ur na dan in bi se na jesen preselil v Ljubljano in tam sodeloval« pri Slov. Matici, ki praznuje letos 50letnico obstoja kakor on (Glaser) 50letnico, odkar se je odločil kot šestošolec, da postane indolog. Toda naprednoča bolezen (motnje v črevesju vsled porušenega živčevja) ga je polagoma selila vse

drugam. Ker mu v Graden niso mogli pomagati, je odšel 3. maja 1913 v Hoče (Ilešiču 22. IV.), zadnjih 14 dni je bival v mariborski bolnici, od tam je šel zopet v Hoče, končno zopet v Gradec, kjer je v splošni bolnici dne 18. julija 1913 umrl. Neposredni vzrok je bila kap.

Truplo so prepeljali v Hoče; pogreb je bil skromen, ker je bila oficialna javnost prepozno obveščena. Iz njegove *oporoke*,²⁰⁾ ki jo je napisal v Hočah dne 11. junija 1913, navajam sledeče točke: 1. Knjige orientalske vsebine dobi zagrebško vsenčilišče in tudi spis *Indische Nomenklatur der Zoologie und Mineralogie*, katrega sem že odposlal v Zagreb. Nemške knjige dobi moj sin. 2. Moje službene knjige naj shranjuje arhiv hočke farne cerkve. 3. Načrt Etimološkega srednjeperzijskega slovarja in Srednjeperzijske slovnice dobi dr. Bernhard Geiger, privatni docent na dunajskem vsenčilišču. Za Novoperzijsko-nemški slovar iščem založnika na Nemškem. 4. Želim hiti pokopau poleg svojih milih staršev v Hočah. Pogreb naj bo kolikor mogoče preprost.

Pri inventuri doma so našli 11 zvezkov Dinkhard, 12 zvezkov Shakspcareja, razne slovarje in druge knjige, kojih vrednost se ni dala dognati. Našli so se še tudi naročilni listi na drage knjige iz primerjajočega jeziko-slovja, posebno perzijsčine, nadalje seznam vsenčiliških predavanj v Švici, Avstriji in Nemčiji, pač znamenje, da se je do zadnjega haval s študijami.

Rodbinsko življenje.

Glaser je bil tako zatopljen samo v svoje znanstveno delo, da leta in leta ni utegnil misliti na rodbinsko srcčo. Šele po docženem sanskrtskem doktoratu (1883), ki mu je na videz odpiral vsenčiliška vrata, so mu menda bolj drugi ko sam všepnili misel, da mu treba žene, ki mu bo pomagala nositi reprezentančne dolžnosti, katere ga čakajo... Sicer so se mu upi na akademično kariero kaj kmalu izjalovili, vendar jih ni definitivno pokopal, dasi ravno piše Turnerju (8. okt. 1886), da je sklenil preživeti ostali del življenja v Trstu in se — oženiti. V počitnicah 1886 je našel svojo bodočo družico v solnčni Gorici. Njen oče je bil iz stare plemiške poljske rodbine, udeležil se je l. 1863. poljske ustaje, bil izguan, a v Avstriji sprejet v istem vojaškem činu in plemstvu ter je napredoval do polkovnika. Pozneje je večkrat bolchal ter rad potoval; vedno ga je spremljala hčerka Thekla, ki mu je zadnja leta gospodinjala v Gorici. Tam je oče umrl, hčerka pa se je 14. sept. 1887 (v Olo-mucn) poročila s profesorjem Glaserjem, ki je bil takrat 42 let star, ona pa 26.

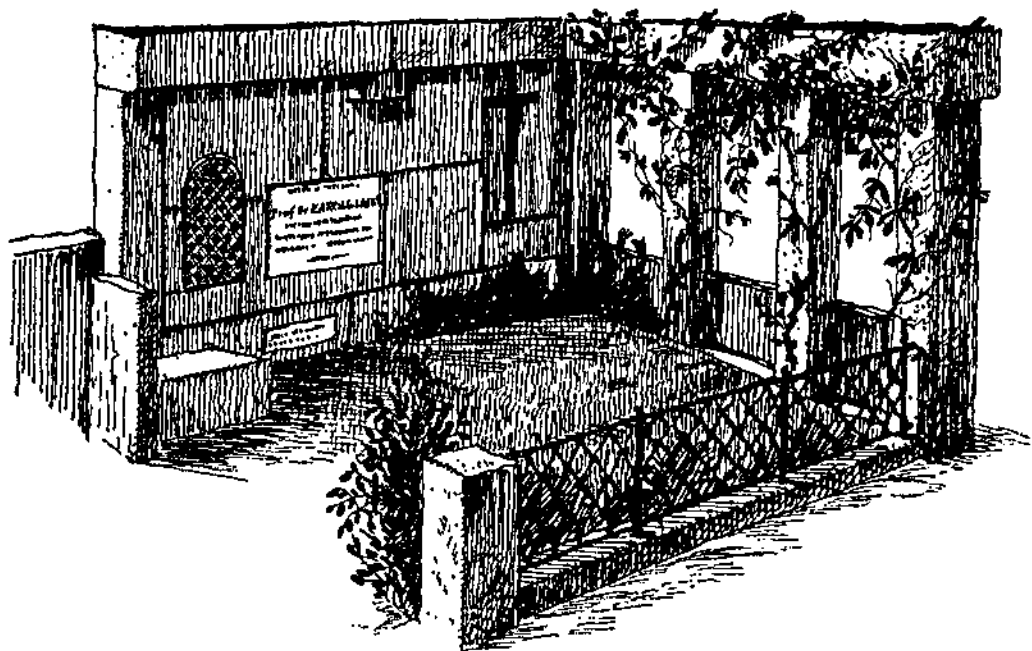
Vse je kazalo, da bo to harmoničen zakon, vendar so se že v začetku pojavile kali poznejšim nesporazumom: tudi ona je bila visoko izobražena,

²⁰⁾ Ohranjena v Zapuščinskem aktu.

samo da je Glaser bolj, če ne izključno živel in snoval v daljnih, davnih sferah, žena pa mu je stala na realnih tleh sodobnosti. Oba sta znala mnogo jezikov, samo da je žena imela smisel le za svetovne jezike, dočim ni imela za mrtve, kakor mu je priznavala, nobenega razumevanja. Oba sta bila v zreli dobi, vendar je bila razlika v letih prevelika, kakor da bi se njuna značaja mogla drug drugemu prilagoditi. Oba sta ljubila družabnost, samo da se on ni ogibal slovenskim delaveem in ribičem, dočim je bila žena dovršena aristokratka, salonska pojava, ki so jo vabili v najvišje družabne kroge. Oba sta bila strastna ljubitelja glasbe, a to je bilo v poznejših letih morda tudi edino torišče, kjer med zakoncema ni bilo nasprotnih nazorov. Žena, ki je bila priznana pianistka (Liszt, Chopin), je večkrat javno nastopala v prid slovenskim dijakom. Najbolj sta se pa ločila v vprašanju, kako vzgajati ljubljena otroka, Eleonoro in Vladimirja. Oba sta ljubila svoj slovanski materin jezik. Mati je oba nčila poljski; Eleonora je imela do petega leta samo poljsko pestunjo, tudi Vladimir je dobro govoril poljski, oče pa je silil na slovensko vzgojo in hčerka tudi za svojega 14letnega hiva na Dunaju, kjer ni slišala nobene slovanske besede, ni pozabila slovenskih pesnic, katerih jo je bil oče naučil. V Trstu je morala hoditi v javno slovensko šolo skupaj z delavskimi otroki in šele po končani osnovni šoli je oče dovolil, da je prišla v znameniti zavod *Nôtre dame de Sion*, kjer je bil učni jezik francoski in nemški in je bivala tam ves dan, od šestih zjutraj do šestih zvečer. Sina je hotel dati v kak slovenski zavod, pa ga je mati takoj spravila vedno domov, ker ga je hotela poslati na Dunaj v plemičem namenjeni *Theresianum*.

Tako je torej bilo doma vedno dovolj snovi za vnete debate, ki so trajale deset let, dokler nista šla narazen, brez sovraštva, brez senzacij, ker so pač življenjski njuni nazori si bili preveč nasprotni in značaji premalo prilagodljivi. Sodnijsko sta se ločila 8. jan. 1897. (Zap. akt.) Izrekla se je sporazumna ločitev, brez krivde kateregakoli, samo vsled prevelikega nasprotja njunih temperamentov. Otroka sta bila prisojena začasno njej. Pozneje ju je skušal dobiti zase; v ta namen je bil tudi neki sestanek cele rodbine v Gradcu v avg. 1903 (19 Tu), toda brez uspeha. Vendar pa prepad med obcema ni bil brezupen in Glaser se je večkrat tudi z nekakim uspehom skušal spoprijazniti. V ta namen je tudi dal pri bratovi hiši v Hočah toliko prizidati, da hi lahko cela rodbina imela lepo letovišče, žena pa je rajši letovala (od 1893 dalje) v Koroški Beli. Da je prevzel službo ravnatelja zasebne gimnazije v Ogrskem Brodu, ni bilo samo to, da podkrepi ironijo usode, ki mu je ravnateljsko čast naklonila med Nemci, ker mu je lastni rojaki niso zaupali med Slovenci, glavni vzroki so marveč bili veliki stroški za čim temeljitejšo vzgojo zlasti hčerke, koje usodo je spremljal s ponosom in upom. (Glaser Štreklju 9. apr. 1905.)

Zadnja leta je Glaserjevo bolehanje, zdi se, zakonca včasih zblížalo, popolnoma združila pa ju je šele smrt in zdaj ležita v skupnem zatišju, idilično lepem in harmonično ubraunem, v ozadju se dviga domače Pohorje, pred njima leži sanjavo Dravsko polje, uad njima pa bdi pieteta in ljubezen njunih otrok.

Nagrobni napis.

V tem zavetju počivata
 Prof. dr. Karol Glaser
 ki je Slovencem napisal prvo zgodovino slovstva
 * 3/2 1845 + 18/7 1913
 in ujegova soproga Thekla Maria Glaser
 rojena Jmosza — Dąbrowska
 * 14/6 1861 + 25/4 . 1929

Kar v mlade duše si sadil,
 Razvilo v njih se v plod je živ,
 Varneje stopa novi rod,
 Ko si mu Ti pokazal pot.

Oton Župančič

Da Glaserja razumemo

in si ustvarimo njegov duševni obraz, nam ni treba učiti analitičnih metod, njegovo življenje in delo je odprta knjiga, pisana tako preprosto, da jasno vidimo, kako so razni momenti klesali njegov lik. Temeljne poteze so mu dali mladostni doživljaji doma in v šoli. Doma je videl rodbinsko življenje v lepem skladu patriarhalno urejeno, kot najstarejši sin, določen za »gospoda«, je užival izjemno stališče, kar mu je dvigalo zavest, a tudi odgovornost. Že zgodaj se je navadil, skromno se omejevali, samo da razbremeni starše. Globoko je čutil vso povezanost očeta, ki je bil kovač in krčmar in kmet, z rodno zemljo in domačimi prebivalci. Kakor je videl doma, tako je v šoli na sebi izkusil, da le resno, trdo delo vede do trajnih uspehov.

Ti mladostni vtisi so bili tako močni, da se niso dali izpodrinuti nobenim poznejšim vabam. Ostal je trdno zasidran v domačem kraju in ljudstvu, ohranil njegove demokratično-konservativne nazore, ob vsaki priliki je pohitel domov in zadnja želja je bila, počivati poleg milih staršev. Hvaležno se je spominjal mariborske gimnazije, skoro preveč je, posebno v pisnih, poudarjal pripadnost k štajerskim Slovincem.

Glaser je bil otrok svojega časa, zajela ga je doba taborov, ko so rodoljubi, še v dobrem pomenu besede, budili narod k zavesti in mu bili vse likratu: politiki, organizatorji, znanstveniki, pesniki. Postati tak rodoljub, delati nesebično za narod, hiti mu v čast pred vsem svetom, to je bila že v mladosti njegova goreča želja. Kot dijak se je v mariborski čitalnici narodnega dela učil, vršil pa ga je celo življenje v raznih, posebno pevskih društvih, večasil kot vodja, še večkrat kot »redov«. Ko pa so se Slovenci politično vedno bolj diferencirali, je ostal še nadalje slogaš in zabavno je čitati (24 Tu), kako je v tiski iskal pomoči pri obeh strankah.

Kot rodoljub je videl, kako so naše kulturne njive še neizorane, delavcev pa primanjkuje. Čutil je dolžnost, da se loti dela tam, kjer je najbolj nujno. In tako je skoro bolj iz takih splošno narodnih razlogov kakor pa iz osebne ambicije postal indolog, prevajalec, literarni historik, politik, nazadnje še pesnik. Res da ni pri teh svojih nalogah polno, to se pravi vidno uspel, mnogo njegovih del je ostalo v rokopisih, vendar pa je opravljal poverljivo delo, dajal inicijative, ustvarjal več ko prve osnutke.

Tragična krivda njegovih neuspehov je v tem, da je živel na prelomu dveh dob. Sam tipični zastopnik stare generacije, je pisal in delal za novo, ki je bila v marsičem drugače usmerjena. Bil je brezdvomno velik učenjak, dasi je bolj sprejemal, nego je imel priliko, da bi s kake vseučiliške stolice dajal in presenečal svet z deli, kjer bi odkrival nove vidike in postavljajal duhovite teze. Ponujal je sadove svojega duha v jezikovni obliki, ki ni več odgovarjala novi struji.

Glaser je bil mož dela. Naj so bili njegovi kritiki še tako malo zadovoljni s tem, kar je uapisal, vsi so bili polni občudovanja njegove prislovične delavnosti. »Pridnejega človeka v svojem življenju nisem poznal nego je bil profesor Karol Glaser«, ta sodba nrons. Toma Zupana ni osamljena. Kakor je imel točno razdeljen dnevni čas (drobec je bil stalno posvečen godbi), tako si je za vsako delo napravil načrt, ki ga je kvečjemu prekoračil, kadar mu je delo pod rokami naraslo. In to se mu je redno dogajalo. Misel na slovtvencu zgodovino se nun je porodila pri občteni potrebi pripravne nčne knjige, uastalo pa je, ne bojim se reči, imponujoče delo. Podobno je širil svoje jezikoslovne študije. Kakšna množica vseli množnih jezikov se je razrastla iz prvotnega sanskrta!

Kakor je dajal, tako je rad sprejmal pobude in nad vse značilno je zanj, koga vse si je jemal za vzor. Bili so to možje izredne marljivosti, ki so poleg svojega poklicnega dela, nekateri šele v poznih letih, kot samouki v kakšni stroki dosegli nepričakovane uspehe, tako n. pr., če je matematik (Grassmann) pisal filologom nčne knjige, ali nčitelj na pripravnici (L. Fritze) postal znamenit prevajalec sanskrtskih pesnitev, ali če je slavni kirurg (Albert) v odmorih zamenjal nož s peresom in izdal vpoštevano antologijo.

Glaser je bil mož ciljev. Kot šestošolec si je postavil svoj življenjski cilj, postati južnim Slovanom prvi indolog, in stremel je za njim, dokler ga ni dosegel. In ko se je na stara leta poprijel perziščine, je kljub raznim odsvetom prirnil tako daleč, da sta bili dve namcravani knjigi v načrtu izdelani, za tretjo pa je bilo treba samo še najti založnika. Nič drugače ni bilo z antologijo in s Shakespearcem. In ko je skozi sedem let izdajal svojo literarno zgodovino in so kritiki ob vsaki novi knjigi ngibali, ali ni »morda še slabša« ko prejšnja, tedaj bi bil marsikdo obnupal, on je vztrajal do konca.

Glaser je bil mož borbe, za svoje in za narodove pravice. Moško jih je branil, ni se bal, če je bilo treba, javnosti; šel je k škofu, k ministru, k cesarju. Ko je bil iz Kranja radi narodnega delovanja in srbofilskega mišljenja kazensko premeščen, je pred ministrom tolmačil svoje stališče, nato pa v obširni sponenici pobijal razne očitke, obenem pa prosil za rehabilitacijo, ki hodi v tem, da ga premestijo na slovensko gimnazijo ter mu dajo študijski dopust. In ni prej odnehal, dokler ni tega dosegel. Proti nasprotnikom je bil vztrajen, če tudi ne baš srcčen polemik. Svoje narodno prepričanje je poudarjal povsod, ni ga skrival niti pred inozemskimi učenjaki ter jim pošiljal svoje slovenske spise. Njegova energična borba za slovenstvo v Trstu ostane za vedno svetla točka v njegovem delovanju. Jugoslovanska zavest je bila pri njem jako živa in čudno pogosto rabi besedo Jugoslovan, dasi ni mogel slutiti, da bo ta beseda tako kmalu, žal šele po njegovi smrti, meso postala. Umevno je, da je obsegal tudi ostale Slovane, posebno pa se je zanimal za Lu-

žičane in Litvane, ki jih je obiskal in o njih pisal, ker je njih položaj tako zelo spominjal na Slovence. Pri Litvanih hvali njih narodni ponos, da ne poznajo (kakor mi, si je mislil) tiste hlapčevske ponižnosti pred nemško gospodo, temveč občujejo z njo kakor enako vredni. Pri tej priliki citira s prozornim namenom Nemca Mielkeja, ki je nemške uradnike v dvojezičnih deželah pozival, da je njih dolžnost, naučiti se jezika naroda, med katerim si služijo kruh.

V osebnem občevanju je bil Glaser sila skromen, da nisi v njem slutil učenjaka. Ni se znal uveljaviti, ni imel avtoritativnega nastopa, bil je kakor ga je njegov ravnatelj dr. Franc Swida (1895) dobro označil: eine kontemplative Gelehrtennatur. Tak je bil v zrelih letih, v mladosti pa je bil, praviijo, rad tudi vesel, nikdar pa ni veseljačil.

Skoro ves zadnji čas je bil zapleten v polemike, kjer se je pogosto skliceval na svoje znanstveno delovanje in strokovne izpite. Nekateri so hoteli v tem videti samohvalo, kar pa je on odločno odklanjal, bila je pač to le neka ultima ratio (12 Do). Predaleč pa je šel v podcenjevanju svojih mladih kritikov, ko ni npošteval, da utegne imeti vseučiliški dijak, ki črpa iz neposrednega vira najnovejših znanstvenih izsledkov, naprednejše nazore kakor pa osamljen učenjak, ki te prilike nima.

Najznačilnejša poteza zadnjih 20 let njegovega življenja pa je bila zagrenjenost, ki je daleko preseerala oličajne mere in mu zato ni mogla dobiti prijateljev, posebno ker so le redki poznali globlje njene vzroke. Glaser je bil trdno prepričan, da so mu njegovi lastni rojaki storili hude krivice: da je moral (po ovadbi slovenskega tovariša) proti svoji volji 24 let preživeti na avstrijskih mejah, da v službi kot vesten profesor in znan pisatelj niti normalno ni mogel napredovati, kaj šele, da bi dosegel kak vodilni položaj, za katerega se je smatral zmožnega; da mu njegovi štajerski rojaki niso hoteli olajšati zadnjih službenih let s tem, da bi mu poklonili čast narodnega poslanca; videl je krivico v tem, da je prva obsodba njegove slovstvene zgodovine postala usodna za vsa poznejša njegova dela, ki so jih a limine odklanjali; ni mogel preboleti očitka, da bi on pri svojem jezikovnem znanju ne znal prevajati v slovenščino; hudo mu je bilo, da ni imel nikogar, ki bi si bil upal javno zanj nastopiti in mu pridobiti, če že ne priznanja, ki ga je bil deležen drugod, vsaj miru; da je bil ves trud zaman, prislužiti si k pičli pokojnini še potrebna sredstva, da bi mogel nadaljevati svoje študije — kako malenkostne vsotice so pri njem igrale odločilno vlogo! Vse to je ustvarilo v njem neko razdraženost, potrlo ga je duševno, pa tudi telesno. Ko je leta 1911. izgubil zadnjo nado, da bi mogel kedaj spraviti svoje proizvode doma na svetlo, je to učinkovalo nanj tako porazno, da se je bal katastrofe. Kot

posledica duševnega zrušenja se je pokazala disfunkcija življenjsko važnih organov, vsako zdravljenje v bolnicah je bilo zaman.

Tako se je torej njegovo življenje, ki je obetalo v začetku toliko, končalo s strašnim disakordom. Dr. Karásek, ki je poznal te intimne strani njegovega življenja, je v nekrologu (Mor. Orlice, 23. okt. 1913) stisnil svojo bol v en sam stavek: Dr. K. Glaser nezasluhoval svêho osudu.

Veliko duševnih zakladov si je bil Glaser nabral, eno pa mu je usoda odrekla: zunanji uspeh. In tako Glaser, kakor pravi Ilešić, ni bil niti majhen niti velik, pristaviti pa je treba, da ni bil noben povprečnik, temveč se je z lastno energijo, kljub nenavadnim oviram visoko dvignil kot čist značaj, ueschičen delavec in znaten učenjak, ki mu je manjkalo samo eno: primerno tirišče.

Na koncu naj govori Glaser sam, kakor je napisal v zadnji točki svoje oporoke:

Smer mojega življenja je bila, prirojeno ukaželjnost izobraziti, s tem koristiti Slovincem in jim delati čast, osobito štajerskim Slovincem in profesorskemu stanu. Vsako drugo razumevanje moje individualnosti je krivo.

Viri.

1. »Spomini«, 2. »Avtobiografija«, 3. korespondenca, 4. zapuščinski akt P VI 246/13, okrajno sodišče Maribor, 5. katalogi in izvestja mariborske gimnazije, 6. Biografski leksikon s. v. Glaser Karel, 7. njegovi spisi.

»Spomini«.

Prvič jih omenja Glaser v pismu Turnerju 23. I. 1895, ko pravi, da je začel lani v počitnicah (torej 1894) pisati »Spomine prvega južnoslovenskega indologa«. Ko je stopil v pokoj (1901), jih je najhrž predelal in opremil s službenimi akti (17 Do); kakor je istega leta v Edinosti priobčil »Nekaj spominov« (na usodo slovenskih profesorjev pisateljev, ki jih preganja vlada, doma jih pa lastni rojaki zapostavljajo). Večkratno predelovanje »Spominov« se vidi iz popravljene paginacije; nekateri listi so odrezani, drugi imajo prilepke. Zadnja stran ima števil. 206, toda tu so vštete tudi razne priloge (odloki, spomenice, ocene, prošnje, pisma, časopisne notice) v izvorniku ali prepisu, razen tega je prvotni obseg skrčen vsaj za 50 strani, pridržano pa je prvotno štetje, tako da je biografskega gradiva komaj za kakih 80 strani, kar je razmeroma malo, ker tudi slog ni zgoščen. Opis sega do l. 1906. Najbolj čudno pa je, da je glavno njegovo delo skoroda pozahljeno. Na str. 157. je sicer naslov: Boj za razširjenje slovenskega podnaka na gimnaziji in »Zgodovina slov. slovstva«, toda o tej nove samo, da jo je 15 let pisal in da je izšel njen I. zvezek 1894. To je vse! V »avtobiografiji« (1913) navaja, da ima v rokopisu »Spomine slovenskega profesorja, v katerih na podlagi služb. aktov opisuje nenavadni tok svojega življenja.«

»Avtobiografija«.

Menda leta 1911. ali 1912. je izpolnil vprašalno polo za »Južnoslovenski enciklopedički rječnik«, ki so ga hotele izdati obe akademiji (v Zagrebu in Beogradu) in naša Slov. Mat., toda radi nastale svetovne vojne ni izšel. Dobro došla dopolnitev bio- in bibliografskih

podatkov, ki pa so navedeni žal po sponinu brez potrebne akribije. Shranjuje jo vseuč. prof. Hešič.

Korespondenca,

kar sem je imel na razpolago, obsega poleg pisem, ki jih je Glaser prejel, po večini pisma, ki jih je pisal in to iz Dunaja (D), Hoč (H), Trsta (T), Ogrskega Broda (B), Gradca (G), Weidenaua (W), Maribora (M), Prage (P). Nekaj je še pisem o njem. Kratica, na pr. (20 Tu) pomeni 20. pismo Glaserjevo, pisano iz Trsta 28. VI. 04 drju. Turnerju.

Pisma shranjuje:

A. Banovinski arhiv v Mariboru:

- a) Glaser — Turnerju (40 pisem): 1886 T: 1.) 8. X., 2.) 20. X., 3.) 28. X.; 91 T: 4.) 10. X.; 95 T: 5.) 23. I., 6.) 24. I., 7.) 6. III., 8.) 2. IV.; 96 T: 9.) 4. II.; 97 T: 10.) 16. III., 11.) 16. XII., 12.) 27. XII.; 98: 13.) 24. II. G; T: 14.) 26. II., 15.) 7. IV., 16.) 3. XI., 17.) 19. XI.; 01 G: 18.) 26. II.; 03 G: 19.) 28. VIII.; 04 T: 20.) 28. VI.; 06 D: 21.) 12. I., 22.) 25. XII.; 07 D: 23.) 10. II.; 08 D: 24.) 18. IX.; 10: 25.) 30. X. H; 26.) 24. XII. D; 11 H: 27.) 22. XII.; 12 G: 28.) 18. IX., 29.) 3. X., 30.) 21. X., 31.) 4. XI.; 13: G: 32.) 6. I., 33.) 12. I., 34.) 27. I., 35.) 30. I., 36.) 13. II., 37.) 19. IV.; H: 38.) 19. V., 39.) prepis kritike, priloga pismu, M: 40.) 27. VI.
- b) Gl. — Štreklju (4): 1900: 1.) 29. VI. T, 2.) 19. X. G; 1905 B: 3.) 9. IV., 4.) 28. III.
- c) Gl. — Antomu Medvedu v Mariboru (2): 1900: 1.) 4. VI. T; 1901: 2.) 13. XI. G.
- č) Gl. — Martinu Mešku (1): 1902: 6. III. G.

B. Gospa Eleonora Šverljugova (Zagreb):

- a) Dav. Trstenjak (Ponikva) — Tomu Zupanu (Kranj): 1877: 5. III.; odgovor v konceptu na istem pismu: 25. III.
- b) Gl. — T. Zupanu (8): 1877 W: 1.) 27. VI., 78 W: 2.) 20. VI., 3.) 17. VII.; 79 W: 4.) 6. I.; 80 T: 5.) 29. IX.; 81 D: 6.) okt.; 82 D: 7.) 6. III., 8.) 6. IV.
- c) T. Zupan — gospé Šverljugovi: 31: 12. III.

C. Vseuč. prof. dr. Fr. Hešič:

- a) Gl. — Hešiču (7): 1912 H: 1.) 23. VI., 2.) 23. VIII., 3.) 3. IX.; 1913 G: 4.) 23. I. (objavljeno v Slovanu 1913, p. 288, 5.) 7. IV., 6.) 22. IV.; 7.) 20. IV. II.
- b) Gl. — »Slovanu« (3): 1912 H: 1.) 18. IV.; 13 G: 2.) 24. I. 3.) 31. III.
- c) Aškerc — Glaserju (5 pisem): 98: 1.) 13. X., 2.) 2. XI.; 05: 3.) 26. X.; 07: 4.) 11. VI.; 12: 5.) 23. IV.

Č. Ga. Melanija Karáskova (Dunaj) ima 15 pisem, ki jih je prejel njen mož dr. Jos. Karásek od Glaserja: 06: 1.) 21. V. B, 2.) 22. X. D; 07: 3.) 29. IX. H, 4.) 12. XI. P; 08: 5.) 2. II. P, 6.) 15. V. II; 09 D: 7.) 20. III.; 10 D: 8.) 5. III., 9.) 16. XI., 10.) 23. XII.; 11 H: 11.) 2. IV., 12.) 16. VII.; 12: 13.) 1. I. II; 13: 14.) 16. III. P, 15.) 8. IV. G.

D. Dr. A. Dolar (Maribor) shranjuje:

- a) Gl. — Dolarju (23): 05 B: 1.) 24. X., 2.) ?, 3.) 7. XI.; 06 B: 4.) 19. I., 5.) 19. V., 6.) 25. VI.; 06 H: 7.) 25. VII.; 08 H: 8.) 17. VI.; 09 D: 9.) 1. IV.; H: 10.) 20. IX., 11.) 28. IX., 12.) 3. X., 13.) 10. X.; 11 H: 14.) 2. X., 15.) 6. XI., 16.) 5. XII.; 13 G: 17.) 6. IV., 18.) 9. IV., 19.) 11. IV.; H: 20.) 2. V., 21.) 7. V., 22.) 2. VI.; M: 23.) 30. VI.
- b) Pisma, ki so jih pisali Glaserju: Dav. Trstenjak (Starí trg) (8): 1886: 1.) 19. VI.; 87: 2.) febr.; 3.) 18. X.; 4.) 14. XII.; 88: 5.) 10. VII.; 89: 6.) 1. XI., 7.) ?, 8.) 30. XII.
Slov. Matica: 8. VII. 1911 in koncept odgovora 10. IX. 1911.
Žpk Fr. Šegula (3): 1912: 1.) ?, 2.) 21. X., 3.) 28. XI.
Jos. Vošnjak: 94: 2. IV. (iz Ljubljane).
Fr. Štingl: 05: 23. II. (iz Kotelji).
Vinko Šercl: 06: 5. II. (iz Ljubljane).
Leciejewski: 99: 2. XI. (iz Lvova).

- Korš (2): 1.) brez datuma (1904?), 05: 2.) 24. I. (iz Moskve).
 Zubatý (2): 06: 23. X., 6. XI. (iz Prage).
 Prof. Bartholomae (Heidelberg) (2): 11: 1.) 27. XI.; 12: 2.) 8. I.
 Hans Stumme (Leipzig) (4): 11: 1.) 30. III.; 12: 2.) 13. II.; 13: 3.) 26. I., 4.) 3. II.
 Prof. Hultsch (Halle) (2): 10: 1.) 23. XII.; 12: 2.) 24. VII.
 Otto Hauser (Dunaj) (9): 1910: 1.) 31. VIII., 2.) 20. IX., 3.) 23. IX., 4.) 28. IX.,
 5.) 29. X., 6.) 14. XI.; 1911: 7.) 9. VIII., 8.) 19. VIII., 29. VIII.
 Prof. Bühler (Dunaj): 1885: 6. XI.
 Ludwig Fritze (5): 1884: 1.) 27. I. (Drossen); (Cöpenik): 1885: 2.) 8. XII.; 1912: 3.)
 3. II., 4.) 23. XII.; 1913: 5.) 20. III.
 Weber (Berlin): 1886: 7. XII.
 O Glaserju so mi še pisali vseuč. profesorji: R. Nachtigal (16. XI. 1933), M. Murko
 (27. XI. 33), Fr. Ilešič (20. XII. 33), K. Ozvald (4. II. 1934) in Bernhard Geiger
 (Dunaj, 12. IV. 1934).

Glaserjevi spisi.

1863. Dopis iz Maribora. — (Prvi njegov tiskan spis, kjer je »vzel na muho«
 profesorja, ki svoje slovensko ime [Anton Žnidarič] piše namesto z 8 s 13 črkami
 [Sch-tsch], pa je pri tem še matematik!) Torhica 111.
1869. Črni kabinet. [Anonimen prevod iz češčine.] SN 51, 52.
1872. Privina in Kocelj, kneza panonskih Slovanov. Havelka, prevel —. SN 102—6.
 Odlomek iz slovenskega prevoda Ploetzove francoske slovnice I. Gimm. izv. Celje.
1873. Poljuh. Prevod novele Karoline Světle. Humoreska iz gorjanskega življenja. Zora,
 št. 16—23.
1874. Georg Caf. Tagespost julij.
 Johannes Schmidt. Vestnik 6.
 O grški muziki. Vestnik 29, 30, 41—4.
 August Schleicher. Vestnik 65—8, 81—6.
1875. O protezi v grščini. Vestnik 88—90, 108—10, 122—4.
1876. Archiv für slavische Philologie. I. Zora 94.
 V letih tekočih. Zora 139—41.
 Archiv für slavische Philologie. SN 9.
 O indoevropskih jezikih. Iz angleščine poslovenil. SN 260—5. (V ponatisu
 45 str.)
 Odlomek iz slov. prevoda Ploetzove francoske slovnice. II.
 Gimm. izv. Krauj.
1877. Damajantica žaluje po soprugu. Prevod iz Mahābhārata. SN 172—5.
 Iz Kranja v Weidenau. SN 55 (9. III. 1877).
1879. Über die Prothese im Griechischen, Romanischen und Englischen. Gimm. izv. Weidenau.
1881. Reforme ruskega carja Aleksandra. Prevod iz angl. spisa Olge Kirě-
 jeve Novikove. SN 73—82.
 Peti internacionalni orientalski shod v Berlinu. Kres 566—8.
1882. Slovanske Benetke (Spreewald). Kres 91—4.
 Dušmanta. Holandski spisal van Hemert. Kres 626—7.
 Litvanske in slovenske razmere. SN 218.
1883. Epiške in dske pripovedke in pravljice. Kres 36—8, 94—7, 152—3,
 256—7, 314—5, 360—1, 408—9.
 Utemeljitev in cvet krakovske akademije. Kres 525—8.

- Über Bâna's Pârvatîparinayanâtaka. Sitzungsberichte der phil. hist. Klasse der Akademie der Wissenschaften in Wien, CIV. Bd. 575—664. (V ponatisu 92 str.)
1884. Kakšne znanstvene spise naj objavlja Letopis Slovenske Matice? E 13—7.
Spomenica za razširjenje slovenskega poduka na tržaški gimnaziji. E 91.
Der siebente Orientalisten Kongress und die österreichischen Slaven. Politik (Praga), 162—3. (V ponatisu 20 str.)
Firduzi. Kres 45—51.
Epiške indske pripovedke in pravljice. Kres 91—3, 309—10.
1885. Ilovnat voziček. E 1, 2.
Urvaši. Indijska drama Kâlidâsova. Na slovenski jezik preložil. — Trst. Samozaložba. 106 str. (1. zvezek Indijske Talije.)
Mâlavikâ in Agniuitra. Indijska drama Kâlidâsova. Na slovenski jezik preložil. — Trst. Samozaložba. (V knjigi letnica 1885, na ovitku 1886.) 102 str. (2. zvezek Indijske Talije.)
A. Vaniček. Biographische Skizze. Wien. In Commission bei C. Konegen. 8°. IV+66.
Rgveda I. 143. Text, Übersetzung und Commentar. Gimm. izv. Trst. (Tudi v ponatisu.)
1886. Slovenski juristi za Primorsko. SN 59.
Starejša doha indijskega slovstva. Kres 73—81.
Pârvatî's Hochzeit. Ein indisches Schauspiel. Zum ersten Male ins Deutsche übersetzt. X+38 str. Gimm. izv. Trst. (Tudi v ponatisu.)
1888. Spomini na Božidara Raiča. E.
Zgodovinske črtice o slovenščini na srednjih šolah na Slovenskem. SN 12—20.
Božidar Raič. LSM 1—46.
1889. Urvaši. Hrvatska 108—9.
Altnordisch. Gimm. izv. Trst. 42 str.
1890. Davorin Trstenjak. E 14—9.
Jurij Kohè. LZ 742—5.
1891. Nekoliko iz indijskega bajeslovja. DS 80—3, 133—8.
1892. »Deutsche Erde«. E 148.
»Vašenemška zvezka« in položaj na Ruskem. E 124—5.
Franc Cegnar. DS 177—80, 226—8.
1893. Simon Gregorčič. E 1—4.
1894. Pesem od svetiga Alfonsa. LZ 572.
Cerkvena pesmarica iz 1784. LZ 643.
Župniški izpit iz l. 1750. LZ 702—3.
Rokopisna pesmarica iz l. 1781. LZ 763—6.
Pavlina Pajkova. DS 641—3.
Zgodovina slovenskega slovstva. Založila SM v Ljub. Tiskala Kat. tiskarna. 1894—1900. 8°. 4 zvezki: I. Od početka do francoske revolucije. 1894. XIV+(II)+220+IV+(II) str. — II. Od francoske revolucije do 1848. l. 1895. II+276+lit. pril.+(III) str. — III. Bleiweisova doba od 1848. do l. 1870. I. snopič 1896. VII+176 str. 2. snopič 1897. 177—341+(III) str. — IV. Stritarjeva doba od 1870. do 1895. leta. I. snopič 1898. XII+151 str. 2. snopič 1899. 153—312 str. 3. snopič. 1900. 313—483 str.
1895. Odprto pismo na ordinariat. E 1—3.
Repeževa pesmarica, doslej pogrešana iz 1757. LZ 60—3.
Dopolnek k Zgod. sl. sl. I. zv. LZ 388.

- Odgovor na Oblakovo oceno o l. zv. Zgod. sl. slovstva. LZ 443—5, 511—3.
- Goričanski rokopisni katekizem minulega stoletja. LZ 449—50.
1896. Še nekaj glede jezika v Stritar-Jurčičevi izdaji Prešernovih Poezij. LZ 512.
V pojasnilo. LZ 388.
O rgvedskih slavospevih. LSM 168—83.
1897. Zgodovina slovenskega slovstva, III. zvezek in pragmatična slovenska hvaležnost. E 68—73.
O naših slovstvenih potrebah. SN 130—1.
1898. Češki list Vlast o Zgodovini sl. slovstva. E 13.
»Zgodovina slovenskega slovstva«. SN 26—9.
1899. Ministerstvo za uk in hogočastje pa slov. profesorji. SN 296.
1900. Pierwiastki starožitne w pieśmach slowińskich. Dr. Jan Leciejewski. Lvov. E 146.
Th. Elze, Truhers Briefe. Tübingen 1897. E 14.
1901. Nekaj spominov. (Slika iz življenja slovenskega profesorja in pisatelja.) E 28. IX.—9.X.
Bibliografija slovenska za l. 1899 in 1900. ZSM 198—233.
Hrosvita iz Gandersheima. Slovenka 315—9.
Buddhizem. DS 344—50.
Ivan Macan. Njegovo življenje in delovanje. DS 645—55, 709—20.
1902. Znanost v službi politike in to pa ono. E.
Kālidāsa. LZ 617—23, 683—9, 734—9.
Bibliografija slovenska za l. 1901. ZSM 203—31.
Vinko Šercl, slovanski glotolog. Slovenka 283—5.
Razvoj španskega jezika. Zgodovinska črtica. DS 348—9.
1903. Narodno slovstvo. Slovan 350.
Nemška moderna. DS 303—5, 367—71, 191—7.
1904. Julij Cezar. Poslovenil Oton Župančič. Salonska knjižnica. VI. zvezek. V Gorici. DS 694—8.
1905. Romeo in Julija. Poslovenil Ivan Cankar. V Gorici. 1904. Salonska knjižnica. DS 497—9.
Shakespeare hei den Slovenen. Süddeut. Presse 51.
(Nemški prevodi sledečih slov. pesmi v Süddeut. Presse):
Anton Aškerc: Svetopolks Testament (št. 84), der Becher der Unsterblichkeit (96), Der Dichter Selim (98);
Ivan Cankar: Ivan Kacianar (83), Slávina (87);
J. Cimperman: Der Friedhof (75), Die Manneshre (76), Der sorglose Sānger (78);
Karl Kette: Die Romanze (78);
Fr. Levstik: Der Abschied (80), Die Tochter des Fischers (81), Am Fenster (82), Die Rose (95).
1906. Kralj Lear v slovenskem prevodu. SN 186—91. (Tudi v ponatisu.)
Co mēsic dal. — Kako naj se prevaja. Slovan 125.
Kritike in prevodi za poskušnjo. Og. Brod. Samozal. 27 str.
Shakespeare-Župančič: Beneški trgovec. Slovan 129, 219.
1908. Sakuntala ali Prstan spoznanja. Drama v sedmih dejanjih. Sanskrtski napisal Kālidāsa. Po R. Pischelovi izvorni izdaji 1877. l. poslovenil —. Samozal. XII+126 strani. (3. zvezek Indijske Talije.)

1909. Osnovne misli o bodoči zgodovini slovenskega slovstva. Straža, 51—4. (Tudi v ponatisu, 12 str.)
 Antologija slovenskega pesništva v nemškem jeziku. Straža 70.
 Zal in Rudabeh. Preložil iz perziščine — Straža 86—90. (Tudi v ponatisu, 22 str.)
1910. Anton Aškerc. Agramer Tagblatt (2 podlistka).
1911. Grafenauerjeva in moja Zgodovina sl. slovstva. SN 213.
 Zakonik Hammurahija. Veda 369—76.
 Prevodi in prevajalci Shakespearja. NZ 77—84.
1912. Topolovšek, Die sprachliche Urverwandschaft der Indogermanen, Semiten und Indianer. Veda 520.
 Der indische Student. Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft. 1—37.

V rokopisih so še ostali prevodi: 1. Ploetzova franc. slovnica v slov.; 2. nemška Bühlerjeva sanskrtška slovnica v poljščini; 3. Calderonov Čudodelni magus; 4. Camoensovih Lusiadov prvi spev (kitice zadnjih dveh prevodov so še nerimane); 5. Shakespearejeve igre: Othello, Macbeth, Rihard III., Vesele žene windsorske, Krotitev zle žene, Sen kresne noči, Kaj hočete? 6. Govekarjevi Rokovnjači (Die Wegelagerer); 7. Splošna slovanska antologija; 8. Aškerčeva antologija.

Zbirke 6., 7. in 8. so v Ban. arhivu v Mariboru, drugo se je najhrž porazgnilo. — Kakor se nedvomno nahaja še kaj korespondence v zasebni lasti — upam, da nič listvene —, tako tudi seznam njegovih spisov zadošča pač nanenu pričujočega spisa, ni pa izčrpen, ker je marsikaj, zlasti prevode, izdajal brez podpisa.

Zusammenfassung.

Prof. Dr. Karol Glaser (geh. 3. II. 1845 in Hoče bei Maribor, gestorben 18. VII. 1913 in Graz) war bedeutender Indolog und Literaturhistoriker, bekannt über die engen Grenzen seiner Heimat. Das Gymnasium besuchte er in Maribor, in Wien studierte er slavische und klassische Philologie, als Lehrer war er tätig an den Mittelschulen in Leoben, Celje (Cilli), Ptuj (Pettau) und Kranj (Krainburg), von wo er als »national überspannt« und wegen serbophiler Gesinnung im Febr. 1877 strafweise nach Weidenau an die preussisch-schlesische Grenze versetzt wurde. Im Jahre 1880 kam er ans Triester Gymnasium, wo er bis zu seiner im J. 1901 erfolgten Pensionierung segensreich wirkte.

Schon als Gymnasiast fasste er in Bewunderung seines Professors Dav. Trstenjak, der sprachvergleichende Studien trieb und oft auch Sanskrit zitierte, den Entschluss, sich dereinst ganz der Indologie zu widmen. Als Student lernte er verschiedene moderne Sprachen, als Professor zog er noch andere, orientalische, in seinen Bereich, besonders als er 1881 endlich den ersehnten Studienurlaub erhielt und (in seinem 36. Jahre!) mit jugendlichem Eifer wieder an die Wiener Universität ging, wo er sich ausser anderen orientalischen Sprachen besonders der Indologie unter der Leitung des berühmten G. Bühler widmete, der ihn bei seinen Studien und später bei der Bewerbung um eine akademische Lehrkanzel wohlwollend förderte. Auf Grund seiner in der Wiener Akademie d. Wissenschaften erschienenen Dissertation »Über Bāna's Pārvatinaya nataka« wurde er im Dezember 1883 als erster Südslave zum Doktor der Indologie und vergl. Sprachwissenschaften promoviert. Seine Bemühungen, an eine Universität (Lemberg, Prag, Zagreb) zu kommen, schlugen fehl, obwohl ihn die Zagreber phil. Fakultät zum ausserordentlichen Professor vorgeschlagen hatte; die Regierung wollte jedoch eine derartige Lehrkanzel nicht errichten. Nichts destoweniger setzte er seine Studien fort und blieb in Verbindung mit prominenten Indologen, die er auf seinen zahlreichen Ferientreisen (Berlin und andere deutsche Universitätsstädte) teils persönlich kennen

gelernt hatte: Weber, Zimmermann, Bühler, Bartholomae, Stumme, Hultsch, Fritze, Zubatý u. a. Auf Bühlers Anregung übersetzte er zum ersten Mal ins Deutsche das indische Schauspiel Pārvati's Hochzeit, was von der Kritik beifällig aufgenommen wurde. Ebenso übertrug er drei weitere indische Dramen, darunter Sakuntala, ins Slovenische. In der Zeitschrift der Deutschen Morgenl. Gesellschaft erschien die Abhandlung Der indische Student, als erster Teil eines grösseren Werkes, Die vier Stufen im religiösen Leben der Inder, gedacht. In der letzteren Zeit wandte er sich dem Persischen zu, übersetzte aus dem Schahname die Episode »Zal und Rudahēh« ins Slovenische, entwarf ein Etymolog. Wörterbuch und eine Grammatik des Mittelpersischen und suchte für sein Neupersisch-deutsches Wörterbuch einen Verleger. Er trug sich auch mit dem Gedanken, sich für dieses Fach an der Wiener Universität zu habilitieren. Seine Kränklichkeit und der Tod vereitelte diese Pläne.

Grosses Verdienst erwarb er sich, indem er den Slovenen die erste Literaturgeschichte (4 Bde, etwa 1300 Seiten) verfasste, und zwar in einer Zeit, wo es noch keine entsprechende Bibliographie und keine Monographien gab. Die heimische Kritik (massgehend V. Oblak) lobte seinen Sammelfleiss, war aber mit der Anlage des Werkes und mit der zu wenig pragmatischen Durcharbeitung des Materials nicht zufrieden. Immerhin ist das Werk noch jetzt ein unentbehrliches Nachschlagebuch. Neben dieser wissenschaftlichen Tätigkeit, gleichsam zur geistigen Erholung, versuchte sich Glaser auch als Übersetzer. Elf Dramen Shakespeares übertrug er ins Slovenische, konnte sie jedoch nicht zur Veröffentlichung bringen, da ihm die Kritiker trotz seiner philologischen Kenntnisse Mangel an poetischer Gestaltung vorwarfen. Nun begann er deutsche Übersetzungen slovenischer Gedichte, besonders von Aškerc, zu sammeln, auch selbst übersetzte er etliche, doch blieb all das und noch eine Übersetzung eines slov. Volksstückes: Jurčič-Govekar Die Wegelagerer (im mittelsteir. Dialekt) im handschriftlichen Nachlass.

Wenn ihm auch der äussere Erfolg, vielfach wegen der Ungunst der Verhältnisse, meist versagt blieb, so hatte er doch Bedeutendes geleistet und allseits fruchtbar Anregungen gegeben, sich durch seinen Fleiss erstaunliche Sprachkenntnisse erworben, die Interessen seines Volkes mit Mut verfochten und so im Kulturleben der Slovenen sich einen ehrenvollen Platz errungen.

Izvestja.

Arheološka raziskavanja Muzejskega društva v Mariboru 1933.

I. Pokopališče ob Koroščevi ulici v Mariboru.

Skozi ves mesec junij 1933 je nadaljevalo MDM (prim. ČZN XXVIII, p. 38 s.) raziskavanja hallstattskega planega pokopališča ter ga raziskalo v smeri proti jugu do Koroščeve ulice, na vzhod do parcele št. 22/36 d. o. Koroška vrata, na zahod napravilo poizkuse na nasuti cesti ob parceli št. 22/44, na sever pa je prišlo do višine, v kateri je začelo izkopavanje 1932, in proučilo parcelo 22/42.

Pokopališče se je nadaljevalo proti jugu v dveh v ČZN XXVIII, p. 38 že naznačenih smereh grobov, ki so se ob ulicah strnili v eno skupino. Grobovi so se morali nadaljevati nekoč še preko Koroščeve ulice na jug na parcelo št. 27; kajti pri skupinah ob cesti, zlasti pa pri brzozavnih drogih je bilo ugotovljeno, da so cestna dela in postavljanje brzozavnih drogov razdejala dele pri izkopavanjih MDM odkri-

tih grobov. V smeri proti vzhodu je bilo ozemlje jugovzhodne parcele št. 22/43 popolnoma prazno ter so se sklenjeni grobovi zopet nahajali v smeri proti severovzhodu tako, da je potekala meja pokopališča točno v smeri severovzhod-jugozahod. Proti severu je bilo zaključeno ozemlje parcele št. 22/42 zopet prazno; upravičeno je tu naziranje, da so bili tukajšnji grobovi uničeni od toplih gred, katere je imela baš v tem predelu vrtnarija, ki se je na tem mestu nahajala dalje časa. Tako je ob zaključku izkopavanj izgledalo, da se groblje nadaljuje v smeri proti severovzhodu, to je proti vili trgovca F. Majerja (parcela št. 22/33) in proti severozahodu proti severni stanovanjski hiši posestnika A. Liningerja na parcelo 22/48. V obeh slučajih pa imamo opraviti z visoko nasutim in navoženim terenom, za katerega bi bila potrebna daljša raziskavanja in večje denarne vsote, s katerimi pa MDM ni razpolagalo.

Legra grobov je bila slična legi grobov v 1932 raziskanem ozemlju. Razen na prehodu iz srednje parcele št. 22/45 v parcelo št. 22/43 so bili grobovi postavljeni povsod na prod, ki se proti Koroščevi ulici znižuje in doseže prav ob ulici globino 1.70—2.10 m, tako da so se obenem z znižavanjem proda zniževale tudi lege grobov.

V primeri z raznolikostjo grobov v severozahodnem, 1932 preiskanem ozemlju so bili 1933 odkriti samo grobovi treh vrst: 1. zabojni grobovi, 2. posamezni grobovi, pokriti ali postavljeni z večjimi ali manjšimi lapornatimi ploščami in 3. skupine grobov, pokrite kot enota z vrstami bolj ali manj masivnih lapornatih plošč. Zadnja vrsta grobov nam predstavlja skupinske grobove družin ali sorodstev, kakor bratstev, zadrug itd.

Grobni inventar je glinast, bronast in železen.

Med glinastimi prevladujejo grobne žare dveh vrst: 1. Velike, v premeru 80—90 cm široke grobne žare z relativno izredno majhnim dnom, v katerega prehaja trup konično, v obliki poveznjenega, malo prisekanega stožca. 2. Srednje, v premeru 40—50 cm velike žare z manj izraženo trebušasto obliko in s sorazmernim praktičnim dnom. Prvi primer nastopa v Mariboru mnogo pogosteje kakor v sicer sorodnem ruškem pokopališču. Notranjost grobnih žar je bila deloma izpolnjena s prstjo, deloma pa je bila prazna. Prazni so bili grobovi, ki so pokriti z lapornatimi ploščami, medtem ko so bili grobovi zabojne oblike in pa nepokriti grobovi zasuti z zemljo. Glinaste darilne in kultne posode v grobovih nastopajo po številu različno, do 9 posod v enem grobu. Velikost žar se izpreminja od najmanjše z 2.7 cm v premeru do največje z 1.26 m. Njih oblika je značilno zgodnjehallstattska, njih izoblika pestra od progovnih ornamentov vseh vrst pa do primitivnih inkrustacijskih in mozaičnih izdelav. Raznovrsten je tudi material, iz katerega so izdelane žare in posode, raznovrsten zunanji sijaj, in raznovrstne so oblike uteži za statve, ki prehajajo od krožnih koničnih oblik v horizontalne plošče in prizmatične peščene like z obeški. Vsehina posod je obstajala največ iz bronastih predmetov, razen tega iz kosti in oglja, ki bo omogočalo sklepe na floro naših krajev v sredi I. tisočletja pred Kristom; na domače živali navajajo zobovi domačega goveda in prašičev.

Po analizah g. ing. Henrika Mohorčiča, šefa banovinske kmetijske kontrole in poskusne postaje v Mariboru, sestavlja bron iz mariborskega hallstattskega pokopališča 82.21% bakra, 17.44% kositra in 0.35% svinca. S tem se bistveno razlikuje od bronu iz livarne na Hočkem Pohorju, katerega sestavlja 92.15% bakra, 7.32% kositra in 0.53% svinca; radi tega ne moremo iskati izvor mariborskega bronu na Pohorju. Bronasti izdelki predstavljajo špiralaste fibule, očalarke, fibule, slične etruščanskim, lasnice, šivanke, šila, zapestnice, ovratnice, sončno kolo, krone, prestane, nože, britve, od orožja pa sta bili najdeni dve sulici. Bronast grobni inventar se je nahajal tako v grobovih kakor tudi poleg grobov.

Redke najdbe železa (prstani, ovratnica in kos verižice) so kronološko pravtako važne kakor komad serpentinstega ušesa, izvrtanega iz serpentinste kamenite sekire ali lopate.

Ostanki kosti izhajajo predvsem od lobanj in vretencev, vendar so tako prežgani in prepereli ter ohranjeni v tako malih kosih, da so za antropološka sklepanja neuporabni.

Vprašanje mariborskega prazgodovinskega selišča je ostalo zaenkrat še nerešeno. Poizkusni jarek na jugu od Vinarske šole tik ob Kamniški cesti ni podal nikakih pozitivnih izsledkov. Pač pa je to vprašanje komplicirala ugotovitev, da so bili v začetku XX. stoletja najdeni na prostoru današnje palače Okrožnega urada za zavarovanje delavcev bronasti predmeti in plani grobovi. Na drugi strani pa ne more biti dokaz za prazgodovinsko selišče ob Koroščevi ulici dejstvo, katerega navaja A. Mally (*Gassen-Strassen- und Plätze-Buch*, p. 125), da so našli 1843 pri gradnji Langerjeve vile (danes Mladinski dom) na jugu od Koroščeve ulice v mali globini tlak. Lapornati pokrovi nad družinskimi grobovi nalikujejo v večini primerov staremu lišnemu, zlasti vežnemu tlaku in tako bi ta Mallyjeva navedba pričala ne za selišče, ampak za razprostranjenost našega pokopališča na jug preko Koroščeve ulice, za kar govori tudi že navedeno odkopavanje grobov pri izdelavi ceste in postavljanju drogov. Vprašanje prazgodovinskega mariborskega selišča ostane torej odprto, dokler ga ne reši lopata, jasnejšo obliko pa dobi s tem lokalizacija in razprostranjenost našega planega groblja. To bi se moralo po navedenem razprostirati še nad 100 m na jug od Koroščeve ulice na parcelo št. 27, po podatkih o najdbah pri kopanju temeljev za Jankovičevo vilo pa tudi svojih 100 m proti vzhodu od preiskanega in praznega ozemlja tik ob Koroščevi ulici na parceli 22/36. In poleg tega bi imeli po izpovedi ljudi, ki so se igrali z najdbami na prostoru današnje palače Okrožnega urada za zavarovanje delavcev, drugo hallstattsko plano groblje v Mariboru tik severovzhodno od križišča Sodne in Marijine ulice.

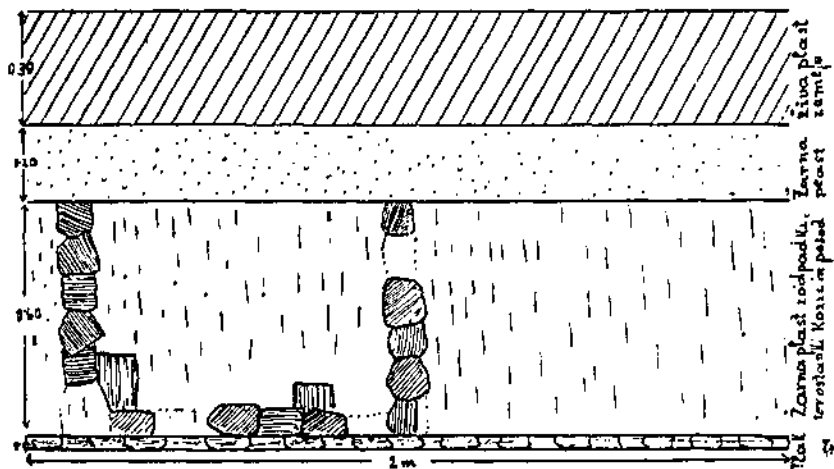
Izkopavanja v juniju 1933 so odkrila 139 grobov, prejšnja pa 92, tako da je dosedaj odkritih od mariborskega hallstattskega pokopališča na površini 3500 m² 231 grobov.

Pri izkopavanjih, katera je vodil društveni tajnik, so vneto sodelovali gg. Vl. Lorber, dr. H. Böcher in blagajnik E. Baumgartner; g. dr. Fr. Glančnik pa je pomagal pri izkopavanjih materialno. Vl. Lorber je izvršil večji, E. Baumgartner pa manjši del restavracij. Vsem gg. se MDM za njih pomoč najplešje zahvaljuje.

II. Poštela.

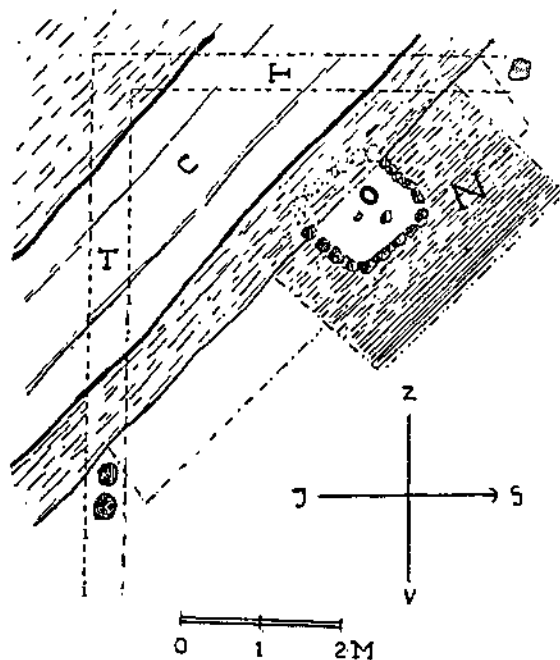
Da ugotovi vsebino hiše F na Pošteli, katere W. Schmid (prim.: *Die Ringwälle des Bachergebietes*, p. 241, 247) ni izkopaval v njenem severozahodnem oglu, je poizkusil gimnazijec Bojan Grilc v poletju 1933 ugotoviti eventualno vsebino še nepreiskanega dela. Našel je del glinaste bradljaste kuhinjske kozice, glinaste kose kuhinjskih kozic, votivno bradljasto kozico (dolžina 40 cm, višina trupa 10.5 cm, debelina 2.7 cm), ter nastavek kozice z dvočrtno svastiko (višina 15 cm). Pri ponovnem kopanju skupaj z Vl. Lorberjem je poslednji izpopolnil Grilčeve najdbe z odkritjem nastavka za kozico (višina 13 cm) z enočrtno svastiko in nastavka za votivno bradljasto kozico (višina 6 cm). Po jesenskem enodnevnem kopanju na istem mestu, katero je podvzel društveni tajnik skupno z Vl. Lorberjem, pa se je ugotovilo na prostoru 4 m², da imamo do globine 30 cm opraviti z živo, v nadaljnji globini 20 cm pa z žgano plastjo zemlje; sledeča globina 60 cm pa je vsebovala izrazito žarno plast z ostanki posod, kozic in drugimi glinastimi odpadki,

zlasti hišno glino. V tej tretji plasti je bilo na tlaku iz neredno razvrščenega gnajsa-
stega kamenja in žgane grobe gline iz škrljavcev zgrajeno ognjišče, ki je imelo
temelj postavljen na tlak, stene pa so segale navzgor do druge plasti. Da inamo v

Sl 1.20

Prerez zemeljskih plasti okoli ognjišča v hiši F (Poštela 1933).

Načrt prekopanega ogla v hiši F na
Pošteli 1933.

- O Ognjišče v hiši F
T Temelji hiše F
Z Zemlja okoli ognjišča z ostanki ko-
zic, črepinj in ometa.
C Cesta k Sv. Bolfenku.
----- meja W. Schmidovih izkopavanj.

navedenem ognjišče, dokazujejo najdbe kuhinjskih in votivnih kozic ter prežgano
dno. Po velikosti odgovarja odkopano ognjišče skoro popolnoma ognjišču, katerega
je izkopal W. Schmid v Limbušu (Die Ringwälle des Bachergebietes, p. 269).

razlika pa je v legi; medtem ko leži temelj limbuškega ognjišča v globini 74 cm, je temelj ognjišča na Pošteli v globini 1.10 m. Podobno so stene poštelškega ognjišča trikrat debelejšje od limbuškega. Pač pa se strinja naše ognjišče po legi s smetiščem za hišo F (Schmid W.: Die Ringwälle des Bachergebietes, p. 253), katero pa je obsežnejše in globokejše.

Najdbe na Pošteli, katere sta omenjena gospoda izročila mariborskemu muzeju, izpopolnjujejo arheološka odkritja W. Schmida. Prva nova ugotovitev je dejstvo, da imamo v hiši F, ki je dvostanična, po eno ognjišče v vsakem hišnem predelu in ne kakor smo mogli dosedaj ugotoviti, samo eno v severnem delu hiše. Druga pa je nastopanje svastike, enočrtne in dvočrtne, na kozicah in to tako na trupu kakor tudi na nastavkih, torej istega motiva, katerega poznamo že s tkalskega čolnička. Novost pa je zopet v tem, da nastopa svastika na trupu kozice sicer v žlehnati, ali v progovni izobliki, medtem ko je na nastavkih kozice izvedena v reliefu.

Gradivo, iz katerega so izdelane kuhinjske kozice, je enako grobo kakor pri že do sedaj poznanih; pač pa je glina pri votivni kozici brez sicer običajnih vmesnih kremenjakov in močno phana. Nastavka s svastiko vsebujeta kremenjake; nastavek z enočrtno svastiko je iz fine phane sive glin, ki je prevlečena z rdečo, nastavek z dvočrtno svastiko je v celoti iz rdeče glin. Tudi sljude nimamo v najdenih votivnih kozicah toliko kakor v dosedanjih; to bi govorilo za naziranje, da niso bile naše votivne kozice izdelane iz pohorske glin, ampak iz dolinske iz vznožja Pohorja, kjer sljuda pojenja.

Poštelške najdbe so tako upoštevanja vredno dopolnilo dosedanjih poštelških prazgodovinskih spomenikov.

Franjo Baš.

Spomenik iz krščanskega Poetovija.

V ČZN XXVI, p. 201, slika 26 na-d je objavil M. Abramič na zaključku svojih študij štiri fragmente rimskega kamna z Gornjega Brega. Domneval je, da so fragmenti bili prvotno slični vodoravnim nagrobnim ploščam ali pa ploščam oblacijonarja v starokrščanskih cerkvah. Za fragmentarni napis je predlagal na odlomku a možnost *com(es) s(ac)rarum largitionum* ali *s(ac)rae vestis*. Sicer pa je M. Abramič pustil vprašanje tega spomenika odprto, dokler ne bodo novi odlomki tega kamna omogočali sigurnih zaključkov. Odprto vprašanje je nanovo načel dunajski arheolog univ. prof. R. Egger, ki predlaga sledečo rekonstrukcijo napisa: *[munificentiu La]mpr(idii) . . . i Cres[centis] com(itis) s(ac)rorum thesaur(orum)*.

V svojih izvajanjih smatra odlomke kamna za ostanke plošče, ki je krasila v starokrščanskih cerkvah naslonilo ambona, tako da so odlomki eden od redkih spomenikov krščanskega Poetovija.

V nadaljnem sledijo izvajanja avtorja samega:

Ein Denkmal des christlichen Poetovio. — Im Jahrgange 1931 dieser Zeitschrift hat M. Abramič p. 201 unter n° 26 vier Bruchstücke einer spätantiken Inschrift veröffentlicht und mit Recht hervorgehoben, daß sie bis jetzt als die jüngste aller in Poetovio gefundenen zu gelten hat. Die Bruchstücke können nicht mit Sicherheit ergänzt werden, nur beispielsweise möchte ich zu lesen vorschlagen: *[munificentia La]mpr(idii) . . . i Cres[centis] com(itis) s(ac)rorum thesaur(orum)*. Wie ein von Prof. Saria besorgter Ahklatsch zeigt, sind auf dem Bruchstücke 1 (bei Abramič a. a. O. das zweite) die Buchstaben P und R zu einer Ligatur zusammengefaßt, vielleicht nachträglich, da der Punkt innerhalb der Ligatur eingegraben ist. Die Provinz Savia, in der Poetovio lag, gehörte zur Diözese Italien, daher ist,

wenn die Ergänzung das Richtige trifft, mit dem comes thesaurorum der Finanzchef der Diözese, der comes sacrarum largitionum Italicianarum gemeint; cf. Not. dign. occ. XI 7 und O. Seeck, Artikel comes bei Pauly-Wissowa, Realeneyklopädie Sp. 657 f. n° 50. Fragt man nach der Gattung, in welche die Inschrift einzureihen ist, so zählt sie sicher zu den Bau- beziehungsweise Stifterurkunden. Die Platte, auf deren oberen Rand der Text aufgeschrieben ist, sieht nach ihrem Querschnitte einer Schrankenplatte ähnlich, doch eignet sie sich wegen der geringen Stärke nicht für die Einfriedung des Presbyteriums oder der schola cantorum einer Kirche. Und trotzdem war sie einst bei der Zierarchitektur eines Gotteshauses verwendet. Solch feine Marmorplatten, die in der Hohlkehle innerhalb des Rahmens mit Laub geschmückt sind — man sieht die Spuren des Reliefs noch unter der Inschrift — bilden in den altchristlichen Kirchen die Brüstung des Ambon. Vielfach sind es vornehme Gläubige, welche die Ambonen den Kirchen stiften wie in unserem Falle der hohe Staatsbeamte. Beispiele sind bekannt, um eines zu nennen, sei die Widmung auf dem Ambon der ravennatischen Basilika s. Johannis et Pauli angeführt, CIL XI 300 = Diehl, Inscriptiones Latinae christianae veteres n° 1937 b de donis dei et sanctorum Johannis et Pauli Adeodatus primicerius stratorum illustri praefecturae temporibus domini venerabilis Mariniani archiepiscopi fecit indictione XV, das ist im Jahre 596/7 n. Chr. Nach diesem Muster ist der Text unserer Platte ergänzt zu denken. Die bescheidenen Bruchstücke aber sind ein neues Zeugnis für die christliche Bautätigkeit in Poetovio.

Wien im April 1934.

Rudolf Egger.

„Mrčenik“ = Polidor Montagnana?

V svoji antologiji »Slovenski protestantski pisci« je M. Rupel na str. 146—9 priobčil tudi Trubarjev »Ta prvi psalm ž nega trijemi izlagami 1579«, drobno Trubarjevo delce, ki pa je pomembno zaradi tega, ker je eden onih redkih polemičnih spisov, v katerih so naši protestanti na prav oster, oseben način obračunavali s svojimi nasprotniki, Trubar tukaj pred vsem z Montagnano in Mrejno. Nam gre samo za »drugo izlago«, ki se — v Ruplovi redakciji — glasi:

1.

Zamer kaj vsak verni človik,
kir hče iz reve v nebu prit,
de vere prov rezloči;
zakaj Turki, papežniki
so na svejtu mogoči.

2.

Zludi — turski, papežov hug —
je pravim vernim sovraž, hud,
čez nje laže, fratuje;
lovit, morit, utopit, sežgat —
sujim hlapcem ukazuje.

3.

Abel, kir je prov veroval,
Bogu s to vero ofruval,
je moral zatu umrejtí.
Taku za prave vere zdaj
moramo zlu trpejti.

4.

Vsi ti, kir hte s tejm Jezusom
nekar s tejm Antikristušom
po smrti prebivati,
ti se morajo pustiti
Antikrištu zaklati.

5.

Taku je Bug sam odločil,
koker je Jezus nas vučil.
Hočmo li k nemu prití,
taku imamo z Jezusom
nega kelih izpiti.

6.

Ohtu, moj pravi krščenik,
aku Polidor, Mrčenik
tebe zlu oblagajo,
s tejm niju bogu — zljudu —
nih col, činž zvejstu daju.

7.

V pravi veri ne zmoti se,
katehizma ti vuči se,
nega vuka se drži,
po nim tuj stan, poklicane
stonovitu završi.

8.

Taku bodeš na sodni dan
odločen na to destino stran
h timu večnemu lehnu,
Turki, papežniki hudi
h peklenskimu trplenu.

V »Opombah« (str. 291) je Rupel k temu tekstu napisal sledeči komentar: »Polidor Mrčenik (spredaj v tekstu črtaj vejico med obema imenoma): Polidor de Montagnana, nasprotnik protestantov, Italijan. Od 1560 je deloval na Slovenskem in si znal s patrijarhovo in nadvojvodovo pomočjo preskrbeti lepo število visokih služb. Bil je stolni prošt v Ljubljani, patrijarhov komisar na Kranjskem in arhidiacon na Štajerskem. Radi nekega dekleta je 1564 okusil v Ljubljani tudi ječo. Imel je po več župnij, nekaj časa tudi opatijo v Admontu, novomeško proštijo itd. Brezobzirno je nastopal proti protestantom. Predpisov celibata ni upošteval, zato ga Trubar imenuje mrčenika, t. j. polhotneža. Skoro vse premoženje je zapustil svojim otrokom. Umrl je 1604 v Novem mestu.«

Po tem komentarju v tej poljudni izdaji je trditev, ki je doslej krožila samo v ozkem krogu znanstvenikov specializistov, da je Trubar z »Merčenikom« mislil Polidorja Montagnano, postala nekako »publici iuris«, javna last. Vkljub temu, da je napačna, ker ni za njo prav nobenega dokaza. To nam lepo pokazeta njen postanek in njena zgodovina; dovolj je, da si jo ogledamo samo v njenih glavnih fazah.

*

Ta drobni Trubarjev tisk — pravi »unicum« naše protestantske literature — je iztaknil in prvi o njem poročal Elze v svojem članku »Die slov. prot. Gesangbücher des XVI. Jh.« (Jahrb. der Ges. f. die Gesch. des Prot. in Oest. V, 1884, 17—55). Iz obeh »izlag«, ki nas tukaj zanimata, je priobčil samo dve kitici, iz druge 6., ki omenja Polidorja, iz tretje 8., ki govori o Mrcini. K temu je pod črto pripisal sledeči komentar: »Polydor und Mercina sind zwei katholische Geistliche, die sich durch Verfolgung evangelischer Prediger besonders auszeichneten. Polydor von Montagnana, ein ehr- und sittenloser Mensch (sledijo kratki podatki o njem)... Merzhenik (Uebellauniger, Brumbär) ist offenbar ein Spottname. — Matthias Mercina (Mercina ist zugleich Schimpfwort: Luder) war 1579 Pfarrer... itd.« Da meni Trubar z »Merzhenikom« Polidorja Montagnano, o tem ne najdemo pri Elzeju niti besedice!

Prvi, ki je to enačbo razbral iz Elzejeve objave in njenega komentarja, je bil Ilešič, ki je v »Trubarjevem zborniku« (str. 246—9) po prepisu M. Hubada priobčil celotni tekst vseh treh »izlag«. On trdi že popolnoma jasno: »Škrjancu in Kukovcu sta bila Polidor in Mrcina iste veljave, zato ju je bilo tudi enako imenovati; »špotljiv« koren je nudilo ime »Mrcina«; iz tega je (takorekoč brat mu po duhu) dobil Polidor ime »Mrčenik«, mrkač (psovka pohotnemu človeku — na ta koren me je opozoril g. skriptor L. Pintar).« To se je moglo Ilešiču zgoditi samo na ta način, da je — poleg vsega še površno — upošteval samo Elzejev komentar, za pravo vsebino Trubarjevih besed samih pa se ni prav nič pohrival.

Prvi, ki si je točno ogledal Trubarjev tekst, je bil Rupel, ko je »drugo« izlago redigiral za natis v moderni obliki. Kot dober filolog, ki razume Trubarjevo slovenščino in ki zna slovenske stavke pravilno analizirati, je tekstu dal obliko, v kakoršni je danes pri njem natisnjen. Če ga primerjamo z Ilešičevim, v katerem sta ohranjeni Trubarjeva grafika in interpunkcija, mu ne moremo ničesar očitati.

Kvečjemu pogrēšamo opozorila, da se oblika »destno« v 2. verzu 8. kitice nahaja že v originalnem tisku, da torej pri Ruplu ni tiskovna napaka. Ko pa je pisal svoji redakciji komentar, jo je zatajil — in sicer v prav bistveni stvari, ko je izrečno opomnil, da se naj pri njem vejica med obema imenoma v 2. verzu 6. kitice črta. Po njegovem treba to kitico pravilno brati tako:

Obtu, moj pravi krščenik,
aku Polidor Mrčenic
tebe zlu oblagajo,

Zakaj tako? Odkod to?

Ko je bil tekst Ruplove redakcije že natisnjen, opombe za komentar pa še ne, je izšel 5. zvez. »Slovenskega biografskega leksikona« z obširnīm člankom o Montagnani, ki ga je napisal Kidrič. Tam stoji (na str. 151) sledeče): »Protestanti s Trubarjem na čelu so imeli Montagnano ok. 1579 po pravici za svojega ljutega nasprotnika, proti kateremu so bili neizprosni boj. Trubar je vzel bivšega sobesednika na muho v »drugi izlagi — eksplikaciji« istega »Tega prvega psalma« iz 1579, katerega »tretja izlaga« je merila na Marcino: imenuje ga »Polidorja Merčenika«, t. j. mrkača = pohotnega človeka, ki s tem, da »pravega krščenika... zlu oblega« (preganja), le svojemu »Bogu zludju... col, činž zvejstu daje.« Te apodiktične besede njegovega učitelja so Rupla tako zmedle, da niti ni opazil, da niso nič drugega ko zaenkrat višek samovoljnega ravnanja s Trubarjevimi besedami. Da dobi iz njih to, kar potrebuje, je Kidrič namesto Trubarjevega plurala kratkotalo postavil singular! Trubar pravi namreč: »Aku... Polidor, Mrčenic tebe zlu oblagajo...« kar je treba umeti tako: »Ako te oblegajo sovražniki, kakor n. pr. Polidor in 'Mrčenic'...« Če pa naj bo »Mrčenic« tukaj samo nekaj atribut Polidorja (Montagnane), odkod so se vzele potem v predikatu pluralne (in dualne!) oblike »oblagajo«, »niju«, »nih«, »dajo«? Ker si je težko misliti, da je Trubar »Polidorja Merčenika« (to bi zvenelo res kakor kako osebno ime, sestavljeno iz krstnega in rodbinskega imena!) vikal, nam ne preostane drugega ko to, da iz teh predikatov sklepamo, da sta Polidor in Merčenic dva različna subjekta (ki sta »ad sensum Truberi« imenovana kot zastopnika slovenskemu protestantizmu nasprotni množine sovražnikov). Ta sklep je samo naravni produkt trezne in pravilne stavkove analize. Seveda, kdor hoče Trubarjevīm besedam vsiliti nekaj, kar v njih ni, jih mora spremeniti v bistveni stvari, n. pr. iz njihovega plurala narediti singular. To pa ni več nobena razlaga Trubarjevīm besed, ampak samo nadaljnje razpletanje »novele«, ki jo je vkljub jasnim Trubarjevīm besedam in treznemu, kritičnemu komentarju Elzejevemu prvi spočel Ilešič. Tako ravnanje pa ni znanstveno: zakrivilo je namreč, da beremo danes kot Trubarjeve trditve stvari, ki jih ni nikoli in nikjer zapisal, ampak so mu jih podtaknili njegovi komentatorji, ki se niso pobrigali za pravi smisel njegovih besed, ki si jih včasih niti ogledali niso, ampak so se samo skušali v tem, kako bi drug drugega v praznih kombinacijah prekosili.

Kar nam po tej analizi problema »Mrčenic-Montagnana« ostane, ni sicer mnogo, a je vsaj zanesljivo.

I. Ruplova moderna redakcija Trubarjeve »druge izlage« I. psalma je vseskozi pravilna, tudi v 6. kitici.

Pri tem nas ne sme motiti Trubarjeva interpunkcija — »aku Polidor Mrčenic,« — ki je, kakor večje drugod, samovoljna, če ni samo ritmična (prim. »Slovenske narodne pesmi« (IV, str. *61 uvoda), in s katero tudi komentatorji ne morejo podpreti svoje »enačbe«. Ves tekst celotne kitice, ki se še nadaljuje v sledeči, zahteva v modernem smislu interpunkcijo, kakor jo je postavil Rupel.

2. Komentar bi se lahko glasil tako:

V 6. kritiki kaže Trubar s prstom na dva sovražnika slovenskih protestantov; prvega imenuje samo s krstnim imenom, drugega z vzdevkom. »Polidor« je »Montagnana«, koga je menil z »Mrččnikom«, ne vemo. Mogoče — zaradi podobnosti imena — Mercino. Toda njega je v tretji »izlagi« posebe in s pravim imenom vzel na muho!

Vse, kar gre preko tega, je prazno ugibanje brez podlage, ki bi nam jo mogli dati šele novi, doslej neznani viri. Če je Rupel vkljub vsemu v komentarju desavuiral pravilno redakcijo svojega teksta, ki ji ni več zaupal, ga je pač v onem trenutku zapustila ona filološka vest, ki stavi filologu ob takem delu kot fundamentalno nalogo, da mora »ire ad fontes«. »Fontes« (viri) pa so ob takem delu prvotni teksti, v tem primeru torej lastne besede Trubarja, ki je v tej reči vendar prva in glavna priča, ne pa mogoče redakcije izdajavcev ali kombinacije komentatorjev, kakor pri nas marsikdo misli.

3. Za dokaz medsebojne zveze besed »Mrččnik« in »mrkač« ter za njih pomen ne dobimo iz Trubarjevih besed prav nobene pomoči ali pobude.

J. A. Glonar.

Odgovor na članek: „Mrččnik“ = Polidor Montagnana?

Glonarjeva razlaga vrstic »Obtu, moj pravi kršččnik, / aku Polidor, Mrččnik / tebe zlu oblagajo...« je sprejemljiva.

Prozorna namigavanja v Glonarjevem članku so mi seveda le dobrodošlo potrdilo sodbe, ki sem si jo o neki plati njegove metode že napravil (LZ 1933, 743—50). A ta ugotovitev je zame tem zabavnejša, ker jo spremlja še druga: da je imel dr. Glonar v nekem zanimivem pogledu vendarle zopet — smolo.

Med komentarji Trubarjeve knjižice iz 1579, ki jih obravnava Glonar, ni tistega, ki sem ga objavil 13 let pred Ruplovo knjigo pod naslovom: Ta prvi psalm shnega trijemi islagami, 1579, (brez imena kraja in tiskarja, na koncu): Shkurianez inu kukouec sgarana inu dulana Craiuzafta slushila (Južnoslovenski filolog II, 1921, 303—6). A vendar gre za članek, ki ne le priča, da sem imel ta »unicum« tübingenske univerzitetne biblioteke v rokah in si tekst pesmi za Elzejem »prvi« dobro »ogledal«, ampak prinaša tudi o naših vrsticah ta le moj komentar: »Predstavljata se namreč „Polidor (,) Merččnik“, ki „pravega kršččnika“ zlu oblagajo (II, 6), oziroma „v krajni... en papežnik“, ki „se je z mašnimi brati naprej vzel, vse verue rezegnati“, „Mercina...“ (III, 7—8)« (str. 303). Ker sem torej že 1921. l. sklepal, »da sta Polidor in Merččnik dva različna subjekta« ter med oklepajema tudi namignil, da bi bil Trubar ta dva subjekta moral ločiti z vejico, smem aplicirati Glonarjeva izvajanja o Ruplu nase ter si domišljati, da sem vsaj še 1921. l. znal napraviti »naravni produkt trezne in pravilne stavkove analize«, oziroma bil »dober filolog, ki razume Trubarjevo slovenščino in ki zna slovenske stavke pravilno analizirati«.

Med pisanjem članka o Montagnani za SBL sem se res zmotil: pod vplivom ugibanj, da je Trubar posvetil Mercini tretjo parafrazo, se mi je namreč 1933 vsilila misel, da velja druga parafraza le Montagnani, a prezrl sem zlasti dvojino »niju« [med velikonočnimi počitnicami sem si ob čitanju 148. strani Ruplovih Slovenskih prot. piscev prikrojil sledečo korekturo svojega stavka v SBL: imenuje Polidorja, t. j. Montagnano, kakor Merččnika, človeka, ki s tem, da »pravega kršččnika... zlu oblag« (pregauja), le svojemu »hogu — zljudju —... col, činž zvezstu daje«]. To je smola, a kateri znanstvenik, ki mora veliko delati, se ni še nikoli zmotil?

Ker pa je utegnil imeti dr. Rupel tisto vejico na 148. strani med Polidorjem in Mrčenikom, ki ga je rešila, dasi je moj učenec, pred popolno Glonarjevo obsodbo, iz mojega članka, bi bil Glonar tudi v tej zvezi, čeprav naglaša, da si hoče zgodovino komentarja naših vrstic ogledati »samo v njenih glavnih fazah«, moral omeniti moj članek. Znanstvenega razloga za ta Glonarjev molk o članku, na katerega ga je opozarjal tudi seznam literature o Montagnani v SBL-u, nisem mogel najti.

Kidrič.

Opombe k Štefanu Küzmiču.

Razbor literature o prekmurskih pisateljih nam dokazuje, da je bil literarnim zgodovinarjem najbolj znan Štefan Küzmič. Kritični pretres beležk in člankov o njem pa izpričuje, da vsebuje sleherni prispevek kako bio- ali bibliografsko pomoto, ki je prehajala od avtorja do avtorja. Te pomote so posebno značilne spričo malenkostnih podatkov, ki jih prinaša večina omemb. Štefan Küzmič je tisti izmed slovenskih pisateljev, ki so si ga prisvajali mimo Slovencev še Madžari in Hrvati — in to v najnovejšem času. Opozoriti zlasti na te potvare, je namen pričujočega doneska.

Izmed literarnih zgodovinarjev je prvi omenil Küzmičevo ime Šafařík (*Geschichte der slav. Sprache u. Litt.* 1826, str. 288) in sicer v obliki »Kuznics«, v čemer sta mu sledila Sartori (*Hist.-ethnograph. Übersicht der wissenschaftl. Cultur, Geistes-thätigkeit u. Litt. des österr. Kais. I.* 1830, str. 102) in Riegerjev *Slovník naučný* (1865, str. 1100). Šafařík je objavil tudi napačno letnico 2. izdaje »Nouvega zákona« 1818 (prav 1817), kar so prevzeli Sartori, Čop (Šafařík, *Gesch. d. südsl. Litt.* 1864), Rieger, Pypin-Spasovič (*Gesch. d. slav. Litt.* 1880, str. 392), Levstik (*LZ* 1881, str. 694). Kleinmayr (*Zgod. sl. slov.* 1881, str. 63) je uvedel pomoto, da je bil NZ večkrat tiskan v Požunu, kar je sprejel Miklošič (*Slov. ber. za 8. g. r.* 1881, str. 30). Csaplovics (*Croaten u. Wenden im Ungern*, 1829, str. 82) omenja prevod NZ iz 1771 brez Küzmičevega imena.

Glaser (*Zgodovina I.*, str. 201) trdi, da je Küzmič prevzel nekaj Severjevih (*Réd zvelicsansztva... 1747*) »pesmic in molitvic... v svoje knjige«, kar ne odgovarja resnici. Knjigo »Vöre krsztsanszke« označuje najprej pravilno kot Küzmičevo delo, še na isti strani (201) pa jo pripisuje Severju. Anton Trstenjak (*Slovenci v šomodski županiji na Ogrskem 1905*) je med Slovenci prvič povedal nekaj več o K. Netočna pa je njegova trditev, da je imel K. tudi sina Štefana (str. 77).

Dan Küzmičeve smrti sta po zapisku v matriki (*Xbris*) napačno posnela Szalóky in Mesterházy (*Kuzmics István ág. hitv. ev. lelkész és bibliofordító. Csurgó 1911*) kot 20. oktober, kar je prevzela prekmurska protestantska publicistika (*Düsevní list*) do 1930.

Melichovo neutemeljeno mnenje o razširjenosti Trubarjevih, Dalmatinovih in drugih slovenskih protestantskih knjig med prekmurskimi protestanti (*Slovan* 1909, str. 85—6) je v zvezi s Küzmičem ponovil Murko (*Die Bedeutung itd.*, str. 123).

Grafenauer (*Slovenska čitanka II.*, str. 290) docela napačno razlaga besedilo uvoda v Küzmičev NZ: »Sto de tak kráto nasim... szlovenom te sz. Bo'ze knige na szvoj jezik... obracsati?« — češ, »kdo bo tako v kratkem(!) ... prevajal«. V resnici pomenijo K. besede: kdo bo kratil, t. j. branil!

Med Madžare je Küzmiča prvič prevzel Szinnyei József v leksikonu »Življenje in dela madžarskih pisateljev« (Magyar írók élete és munkái, Bpest 1900, Magyar Tudományos Akadémia, VII. zv.). K temu ga je nagibalo poleg državne pripadnosti tudi Küzmičevo avtorstvo madžarskih učbenikov.

Utemeljitev takega prisvajanja se je lotil Melich v svoji prekmurski (ne le »protestantski« — popravi Aškerčevo beležko Sn 1909, 86 in Murka l. c.) bibliografiji (Magyar Könyvszemle 1902), trdeč, da so bili prekmurski pisci »z dušo in s telesom Madžari« — radi madžarskega tiska in črkopisa svojih del! Njih dela imenuje kar »vendsko pisanje pod madžarskim vplivom stoječih madžarskih ljudi«. Izognil pa se je Melich iskanju vzrokov in pobud, iz katerih je ta literarna aktivnost živela — gotovo v zavesti, da bi osvetlitev tega vprašanja zamajala njegovo nekritično dokazovanje.

Podobna tendencnost je vodila tudi Szalókyja in Mesterházyja (o. c. str. 8—20), ki trdita, da je Küzmič »madžarsko usmerjal svoje vernike«, ne da bi navdela kak dokaz. Svoje želje sta podprla le z opustitvijo besed »Vandala (!) quem genuit mater« v madžarskem prevodu Küzmičevega nagrobnega napisa.

Za Hrvate je proglasil Küzmiča File Szedenich (Naši pisci i književnost. Sopron 1912, str. 81). Pomagal si je s potvarjanjem naslova: »Novi Zakon ali Testament Goszpodina Nešega Jezussa Krisztussa« ter z opustitvijo izraza »vend« v čakavskem prevodu grobnega napisa, ki je prireju po omenjenem madžarskem. Plod njegove domišljije je trditve, da je ta »jačka na grobu mnogo i mnogo let kot nagrobnoga kamena napisak za štat bila«. Nerazumljiva pa je pripomba, da »strakačkih starih cimitor (kjer naj bi bil K. pokopan) več ne stoji«; če je mislil na K. rojstno vas Strukovci, tedaj se je tudi v tem motil.

Še bolj preseneča pisanje Rudolfa Strohala (Nekoliko riječi o ugarskim Hrvatima. »Vijenac« 1924, str. 231), ki šteje med »hrvatske pisce« tudi »Štefe Kuzmiča, ... pjesnik mnogih nabožnih hrvatskih pjesama, među ostalim i svoga nadgrobnoga natpisa, koji je bio uklesan u nadgrobni kamen i ležao ondje 132 godina, dok nije to groblje napušteno bilo (1911.)...« Njegova izmišljotina pa se ne strinja s pričevanjem očividca Szalókyja, ki je bil pastor v Šurdu že od 1862 in še 1911, pa o teh številkah ničesar ne ve. — Tudi naslov NZ potvarja Strohal podobno kot Szedenich.

Vilko Novak.

K bibliografiji del Mikloša Küzmiča.

Izérpno podatí prekmursko bibliografíjo je radi pomanjkanja popolne knjižne kolekcíje danes še nemogoče. Kot dopolnilo k tej bibliografíji naj sledi navedba in kratek opis nekaterih pred kratkim najdenih del Mikloša Küzmiča, ki jih SBL, str. 597—99, še ne pozna.

1. Molitvenik za bolnike, ki ga je M. Küzmič prevel iz madžarščine, nam je ohranjen¹⁾ v enem slabem primerku²⁾: BE[TÉ'SNIM/I/] MIRAJ[OUCSIM] / tou je: / NIKE MOLÍTVI, / z[sterimi Redovnik, betésnoga, ali / mirajoucsega, i na izmrt ofzodjenoga / grejsnika more pomagati, / po / P. KÚZMICS MIKLÓSI / Sz. Benedeka Fare Dúhovniki, i Szloven- / lzke Okrogline V. Ófpöröffi z-Vogrfzkoga na / Szloven- /zki Jezik obrnyene, / i z-pobo'snim iztroskom / Naj Viffe Pofitúvanoga Golzpodina / BOROS STEVANA, / Szombotelzke Sztolne Czérkvi Kanouika, / i Kántora vó

¹⁾ V študijski knjižnici v Mariboru; prim. ČZN 1932, str. 62.

²⁾ Naslovna stran je nekoliko sirgana, zato so začetne besede rekonstruirane.

posebnem poglavju govori tudi o jeziku in literaturi. Pri naštevanju del M. Küzmiča navaja veliki in mali abecednik. SBL pozna le enega izmed obeh. Košičevo poročilo je brez dvoma zanesljivo. Košič, takorekoč še sodobnik M. Küzmiča in sam pisatelj, je gotovo dobro poznal knjižno produkcijo svojih prednikov, kar najbolje dokazuje poročilo Čsaplovicsu, iz katerega je tudi razvidno, da je omenjene knjige sam videl, ker trdi: »Aber auch von diesen Büchern finden sich selten Abdrücke⁴⁾«. Torej moramo poleg Silabikárja predpostavljati še en abecednik. Ker nam pa naslova drugega abecednika nikdo ni zabeležil, so pri navajanju obeh abecednikov nastale sčasoma netočnosti. Šafařík⁵⁾, ki sicer navaja Silabikár in »Grosses ABC-Buch, für katholische Gemeinden, um 1780«, samovoljno ugotavlja naslov druge izdaje vel. abecednika in postavlja letnico prve izdaje istega abecednika v 1780. Naslov je povzel iz Dajnkove abecedne knjižice⁶⁾, ki ima na zadnji strani beležko, katere Küzmičeve knjige se dobijo v Radgoni pri knjigarju Wajcingerju. Med temi navaja »A, B, C, za Slovence na Vogerskem«. Iz notice je na prvi pogled jasno, da to ni točen naslov, temveč le označitev knjige, tako da je to prav tako lahko ponatis malega abecednika kot velikega, a okoliščine govore za Silabikár. Od tu izvira ista nedostatnost v slov. bibliografijah⁷⁾. To samovoljno ugotovitev zavrača madžarski bibliograf Melich János⁸⁾, ko polemizira s Simoničem o prekmurski bibliografiji. — O vel. abecedniku M. K. nam torej viri poročajo le to, da je izšel. — Toda v tej zvezi moramo obravnavati sledeči abecednik:

ABC / KNI'SIZCA(!) / NA / NÁRODNI / SOUL / HASZEK. / ABC / KÖNYVETSKE / A' / NEMZETI / ISKOLÁKNAK / HASZNOKRA. / Cum [peciali Priv. Sac. Coef. Reg. Apof. Majeft. / . . . . . V-BÜDINI, / Stampana z-kraleszkimi visnye Soule piškmi. / 1790. M. 8°, 116 str. — Prevajalec ni nikjer imenovan. Kakor že naslov pove, je to abecednik v prekmurščini in madžarščini, na eni strani je slovenski tekst, na drugi pa paralelno poteka madžarski. Pozornost vzbuja vsebina. Abeceda je podana zelo nakratko. Pod naslovom »Krátki návuk« (str. 16—22) so zbrane rečenice in kratki poučni vzgledi. Največji obseg zavzemajo »Krátka zgovárjánya« (str. 22—93), berila vzgojne vsebine. Nekaj naslovov posameznih beril: Spítávajouči pojbič, Zahválen sin, Dober priáteo vu potrejbéini, Dobro šoulsko dejte, Dober polski vert, Od tivárištva, poglavárstva, od pravde i vojske. Na str. 92—5 so: »Slovenske i vogrske reči«, na kar sledi »Račún« ter »Sententiae morum« in devet fabul v latinščini. Pred koncem abecednika, kjer je »Modus ministrandi«, so še najpotrebnejše vsakdanje molitve, ki so iste kot v prevodu Küzmičevih evangelijev.

V grafiki se v glavnem ujema s ponatisom evangelijev M. Küzmiča iz 1804, a se razlikuje v načinu pisanja črk ö in ü od molitvenika za bolnike istega pisatelja, kjer se rabi ö in ú.

garn, ethnographisch geschildert von Johann Čsaplovics. E. v. Jeszenova. Pressburg 1829, 49—126.

⁴⁾ O. c., str. 83.

⁵⁾ Paul Jos. Šafařík's Geschichte der Südslawischen Literatur I., Prag 1864, 49.

⁶⁾ Peter Dainko, Abecedna knjizica na hitro ino lahko podvuzenje Slovenskega branja. V Radgoni, 1833.

⁷⁾ J. Marn, Jezičnik XII, 69. — K. Glaser, Zgodovina slov. slovstva I., 199. — F. Simonič, Slovenska bibliografija, 251.

⁸⁾ Melich János, Ujabb adalékok a hazai vend (szlovén) nyelvü irodalom bibliografiájához, Budapest 1908, 14.

Hitreje je opaziti različnost v tekstu⁹⁾.

Poznana pa nam je še starejša izdaja (slika št. 3) od teh dveh, a ohranjeni izvod je v zelo slabem stanju¹⁰⁾. Da je ta izdaja res starejša, izpričuje grafika¹¹⁾, ki je popolnoma ista kot v molitveniku za bolnike iz 1781. Ker ni znano, da bi med leti 1880—1804 bil ponatisnjen še kak prevod evangelijev, smatram to izdajo za prvo iz leta 1780. Čsaplovicsevo poročilo¹²⁾ je v tem slučaju netočno.

Poudarjam dejstvo, da sta najstarejša izdaja ter prvi ponatis iz 1804 (sl. št. 1) zelo podobni; ujemata se v ilustracijah kakor tudi v straneh, le v tisku so nekatere razlike.

Zadnji ponatis ni iz 1906 (SBL, str. 599), temveč sledeča izdaja v gajici: Sveti evangeliomi za nedele i svetke celoga leta. z (!) navadnimi molitvami pri božoj službi, pred i po poldnevi. — Pridavek glavnih istin kerščanskoga navuka. Z dovoljenjem cirkvenoga poglavarstva. Najde se v Lendavi pri Balkányi Ernest knjigovezari. m. 8°, 120 str.

»Pridavek glavnih istin kerščanskoga navuka« pa v tekstu zaman iščemo. Po tiskarjevi izjavi je bila knjiga ponatisnjena po l. 1920.

4. K ponatisom Knige molitvene (SBL, str. 599) je treba dodati: Kniga molitvena¹³⁾. V-steroj sze nahajajo razločne ponizne Molitvi, z-dvojim Pridavekom. Na haszek Katholicsánszkim Kerscsenikom znouvics vödána. Zbougšana i z-nikemi lejpimi Molitvami, Peazmami, i Kejpmi povéksana. Z pridavkom na 26 lejt szlü'sécaega Kalendaria i k-tomi szlisajoucsi drúgi dugovány. Najde sze v-Lendove pri Balogh Endre Knigovezári. 1855. 12°, 388+VIII. str. — Stampána v- Sztaromgradu. — Spredaj je navedeno staro dovoljenje kn.-šk. sekovskega ordinariata z dne 15. apr. 1846 v nemškem jeziku. Koledar premakljivih praznikov je podan za 1855—1880.

5. Izmed poznejših ponatisov katekizma (SBL, str. 598) ni upoštevano izdanje Društva sv. Štefana v Budimpešti 1873.¹⁴⁾

Kljub tem pripombam ponatise del M. Küzmiča še niso ugotovljeni v celoti, ker jih nimamo zbranih, ali so pa ohranjeni izvodi zelo poškodovani.

Ivan Zelko.

Čop med Poljaki.

»Prace Polskiego Towarzystwa dla badań Ewropy Wschodniej i Bliskiego Wschodu« so v svojem IV. zv. na str. 279—300 prinesle zanimiv članek »Slovenec Matija Čop (1797—1835) o Adamie Mickiewiczu«, ki ga je napisal mladi poljski učenjak St. Rospond. V njem je v novo luč postavljeno ono Čopovo znanstveno

⁹⁾ Prim. obe sliki.

¹⁰⁾ Manjka prvih 10 strani. Zadnja stran je 138.

¹¹⁾ Da se dokazati, da po 1804 prekmurske knjige niso bile tiskane z ó in ű.

¹²⁾ Čsaplovics, l. c. str. 83: Bei Katholiken fing Niklas Kuzmics, St. Benedeker Pleban das Eis an zu brechen, als er im Jahre 1780. die Sonntags-Evangelien auf Kosten des Bischofs Szily drucken liess... Aber auch von diesen Büchern finden sich selten Abdrücke, weil die alten Exemplare bereits lange vergriffen, und zerrissen sind; an eine neue Auflage aber legt, aus Mangel an Geldmitteln, niemand Hand an. Geht dies so fort, so wird früher oder später kein Buch in der katholischen Vandalia zu finden sein.

¹³⁾ Ta primerek kakor tudi »ABC knjišizca na narodni soul haszek« in najstarejša izdaja evangelijev se nahaja v knjižnici, ki je začasno nameščena v Črensovcih v »Našem domu«. Gl. Slovenec 12. okt. 1933: »Prekmurska knjižnica«.

¹⁴⁾ Kres, 1882, 521.

delo, ki se je začelo v letih 1822—27, ko je bil profesor na gimnaziji in na univerzi v Lvovu. Takrat se je v njem zbudilo zanimanje za poljsko slovstvo, ki tudi po njegovem odhodu v Ljubljano ni prenehalo. Neposredno doživljanje poljskega slovstva so mu od tedaj nadomeščale poljske knjige in obširna pisma s poročili o literarnih novicah, ki so mu jih pošiljali njegovi poljski znanci in prijatelji. Vsa ta »Polonica«, do nedavnega komaj znana, se z ostalo Čopovo zapuščino hranijo v Državni biblioteki v Ljubljani. Če jih ogledujemo, nas prevzame bridka zavest, da so bili stiki med kulturno Ljubljano in Poljsko pred več ko sto leti razmeroma bolj živi ko danes.

Zato nas mora veseliti srečen slučaj, ki je te zaklade odprl mlademu poljskemu učenjaku, ki je njih pomembnost takoj spoznal. Na podlagi ljubljanskega gradiva je nadaljeval študije na Poljskem, kjer se mu je posrečilo najti doslej neznane Čopove odgovore poljskim dopisnikom. Iz teh študij je sedaj izdal prvi del, ki je za Poljake najbolj aktualen. Letos praznujejo namreč stoletnico najpomembnejšega poljskega literarnega dela, »Pana Tadeusza«. Iz Čopovih pisem je pisec dokazal, da je Čop, čim je to delo izšlo, takoj spoznal njegov epohalen pomen za poljsko slovstvo in ga tudi po vseh njegovih pravih in trajnih vrednotah pravilno ocenil, to pa v času, ko je večina poljske literarno interesirane javnosti Mickiewiczovo delo naravnost smešila, dočim si dvoje, troje najvišjih poljskih duhov ob njem ni vedelo prav pomagati, čeprav so ga občudovali. Čop je ne samo skiciral, ampak naravnost do podrobnosti analiziral vse one bistvene elemente Mickiewiczeve umetnosti in pomembnosti, do katerih so se Poljaki sami s težavo dokopali pozno v 2. pol. 19. stol.

Po tej študiji, ki je enako pomembna za Poljake kakor za nas, pričakujemo z opravičenim zanimanjem nadaljevanja o ostalih problemih, ki jih je s svojimi poljskimi prijatelji obravnaval Čop. To in ono je že tukaj rahlo naznačeno. O *Stroniskem*, ki je bil profesor v Gorici in ki so ga s Čopom vezale posebno prijateljske vezi, bo našel marsikaj v leksikonu Wurzbacha, ki je bil ž njim osebno znan. »Moss«, ki ga pisec ni mogel sigurno prečitati (str. 291), je nemški idilik in prevajavec Homerja, Johann Heinrich Voss (1751—1826). Nekoliko začuden pa beremo citat brez vsake opazke na str. 294 pod črto: »Wilibald Alexis« namreč ni nikaka »autorka niemiecka« — kakor je zapisal St. Pigoń — ampak psevdonim nemškega romanopisca Wilhelma Häringa.

Vsekakor je ta študija lep slovenski prispevek k stoletnici »Pana Tadeusza« (1834) in lep poljski prispevek k bližajoči se stoletnici prezgodnje smrti M. Čopa (1835).

J. A. G.

Koncesija za prvo litografijo v Mariboru.

Ko je Alojz Senefelder, od čigar smrti je letos poteklo sto let, h koncu 18. stoletja izumil litografijo, je ustvaril s tem temelj za važno novo panogo tiskarstva. Sorodnost njegovega izuma s tiskarstvom se poudarja tudi v zakonitih predpisih, ki so bili izdani, čim se je litografija začela splošno širiti in uveljavljati. Najvažnejši od teh predpisov je bil dekret komercialne dvorne komisije na Dunaju št. 6368 z dne 12. maja 1818, s katerim so določbe, veljavne za tiskarne, bile prenesene tudi na litografijo in se je med drugim odredilo, da se tudi litografska dela smejo izvrševati le na podlagi posebne koncesije, ki jo daje deželna oblast, da pa se take koncesije morejo dajati izključno le za glavna in taka mesta, v katerih je sedež policijske oblasti, in samo osebam, ki izpričajo svojo sposobnost in neoporečnost

ter imajo lastna sredstva in stalno bivališče. V posebni točki je razen tega bilo še določeno, da je vsakdo, kdor dobi koncesijo za litografijo, osebno odgovoren za vsako zlorabo, ki bi jo zagrešili njegovi ljudje, da mora pazno nadzirati njihovo delo tudi izven delavnic ter pri najmanjšem sumu, da se ukvarja kdo s tiskanjem na kamen izven delavnice, kar je brez izjeme strogo prepovedano, opozoriti na to policijo.¹⁾

Kljub sorodnosti predpisov se ni priznavalo, da bi tiskarska koncesija bila obenem veljavna tudi za litografijo, ampak si je vsakdo — tudi tiskarji — moral izprositi za to posebno dovoljenje.

Tako prošnjo je 18. julija 1838 vložil tudi Jožef Janschitz, lastnik edine takratne tiskarne v Mariboru. Prošnja je zanimiva ne samo kot donesek k zgodovini mariborskega tiskarstva, ampak tudi kot ilustracija, kako so tiskarji na Senefelderjev izum gledali spočetka kot na neljubega tekineca. Dvajset let — pravi prosilec — je s tiskarstvom počteno preživeljval sebe in svojo številno družino, sedaj pa so ga začeli izpodrivati litografski izdelki graškega knjigoveza in litografa Kaiserja, ki jih v Mariboru prodaja trgovec z umetninami in muzikalijami Zuber. Ta »modni izdelek« (Modeartikel) grozi uničiti njegovo in njegove družine eksistenco ter ga spraviti ob premoženje, ki ga je vtaknil v tiskarno. Zato naj mu gubernij blagovoli dati dovoljenje, da svoji tiskarni pridruži še litografijo.

Okrožni urad v Mariboru je prošnjo 21. avgusta 1838 toplo priporočil, češ, da je skoraj edini posel, ki ga v Mariboru tiskar ima, tiskanje kurend in raznih uradnih tiskovin, te pa da se zadnji čas naročajo samo še litografirane. Janschitz je zelo ugleden, vzoren meščan, ki do pičice izpolnjuje vse predpise, ki za dobrodelne in patriotične namene vedno tiska zastonj in je torej v vseh ozirih v največji meri vreden zaupanja in upoštevanja. Temu priporočilu se je z dopisom 19. septembra i. l. pridružilo tudi policijsko ravnateljstvo v Gradcu, nakar je gubernij 26. septembra 1838 z odlokom št. 16.029 zaproseno koncesijo podelil pod pogojem, da se točno upoštevajo določbe dvornega dekreta z dne 12. maja 1818²⁾. Kaj je ta dekret predpisoval, je bilo omenjeno že v uvodu.

O tem, kako se je Janschitzu litografija obnesla, akti molče, nimamo pa vzroka dvomiti, da se je podeljene koncesije kmalu poslužil, saj mu je z njo bilo omogočeno, da s tistimi »modnimi izdelki«, ki so mu grozili vzeti zaslužek, poskusi srečo sedaj sam. Tako smemo s precejšnjo verjetnostjo sklepati, da je koncem tridesetih let, torej par let po Senefelderjevi smrti in le malo pozneje ko Ljubljana, dobil svojo prvo litografijo tudi Maribor.

J. G l a s e r.

Slovstvo.

Dvornik Fr., *Les Légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance*. Prague 1933. Str. IX + 439.

Knjiga je nekako nadaljevanje in dopolnilo prejšnjega dela istega pisatelja: *Les Slaves, Byzance et Rome au IX. siècle* (Paris, 1926).

Problem, ki ga je pisatelj hotel rešiti z novo obsežno knjigo, je v uvodu na str. VIII. označil sam tako-le: najizdatnejši vir za zgodovino življenja in delovanja sv. bratov sta obe legendi, imenovani »panonski«, namreč Žitje sv. Konstantina (Cirila) in Metoda. Nastaja vpra-

¹⁾ Gutta W. G., *Sammlung der sämmtl. politischen und Justiz-Gesetze*, XV, 192—4.

²⁾ Dež. vladni arhiv v Gradcu, fasc. 15, 11.953, 1838.

šanje, v koliki meri sta ti dve legendi zanesljiv zgodovinski vir, da se sme znanstvenik nanj opirati. Določen odgovor na to vprašanje ni brez težkoč, ki se v glavnem stekajo v tem, v kakem razmerju sta bila Konstantin in Metodij z Rimom in Bizancem, oziroma z rimskim papežem in Fotijem. Med učenjaki, slavisti in zgodovinarji, ki so se pečali s temi vprašanji, je razločevati razne struje: 1. Strogo pravoslavni zgodovinarji, zlasti ruski, smatrajo sv. brata za odločna pristaša Fotijevega, holj ali manj odkrita nasprotnika Rima. Vsi ti gledajo na Ciril-Metodov problem skozi očala predsodkov, ki jih je tisočletje nagromadilo ined Iztokom in Zapadom. Težkoče, ki jih podaje vsebina legend, s tem niso rešene. 2. Nasproti temu zavzemajo nekateri katoliški zgodovinarji, zlasti Ginzell in Snopck stalščiče, da sta sv. brata bila odločna pristaša rimskega papeža in prav tako odločna nasprotnika Fotijevega. Temu nasprotni stavki v staroslovenskih Žitjih so fotijanske potvorile, torej legendi nista povsem pristen vir. Učenjaki so to podmeno splošno zavrgli. 3. Slavisti in zgodovinarji Miklošič, Jagić, Pastrnec, Dümmeler, Rački z mnogimi drugimi pa trde, da sta sv. brata priznavala prvenstvo rimskega papeža, izogibala pa sta se boja s Fotijem, s katerim ju je vezalo prijateljstvo iz mladih let. Učenjaki navedenih treh struj pa soglasno priznavajo velik pomen delovanja sv. bratov.

V opreki s tem je 4. zavzel celo negativno stalščiče A. Brückner, ki je napadel celo čast in нравno neomadeževanost sv. bratov ter ju predstavil kot hinavca in sleparja. Brückner je našel inalo pristašev, vendar se moti g. Grivec, da jih sedaj nima več. (Bogosl. Vestnik, XIII, 1933, zv. IV, str. 247.) Na žalost si je usvojil njegovo stalščiče še novejši čas Italijana Artur Cronia v informativnem spisu »L'enigma del glagolismo in Dalmazia dalle origini all'epoca presente,« ki je izšel v Zadru 1925 kot ponatis daljšega članka v »Rivista Dalmatica«. V tej prozorno tendenciozni knjigi, s katero hoče zastrašiti najvišje cerkvene kroge pred »slovanskim pokretom«, v Italijanah pa poglobiti inrženjo in prezir do Slovanov in njih znanosti, ponavlja sodbo Brücknerjevo, da sta »ohla Grka« katolicizem in papeštvo bolj oškodovala kakor pa reformacija.

Dvornik se v svoji obsežni knjigi ozira na vse te struje in druga različna unenja, prezrl je pa Cronio, ki li ga trehalo zavrniti, ker hodo Italijani prav iz njegove knjige zajemali svoje znanje o najsvetlejših momentih slovanske zgodovine. In povrh si Cronia nadeva krinko stroge znanstvenosti ter zagotavlja svojo nepristranost (il senso di scrupolosa imparzialità). Tako se bo ob Brücknerjevi teoriji še naprej redil italijanski protislovanski fanatizem.

Kako je torej Dvornik rešil zastavljeni problem? Svojega dela ni nauenil samo slavistom, ampak veliko bolj zgodovinarjem, zlasti bizantinistom. V ta namen primerja podatke obeh legend z dejanskim položajem v bizantinski državi ter pride do zaključka, da je pisatelj legend lil dobro poučen o bizantinskih razmerah ter so njegovi podatki v glavnem vereni izraz historično ugotovljenih dejstev.

Z oziroma na glavne podatke obeh legend je pisatelj gradivo svoje knjige razdelil v osesem poglavij, v katerih genetično zasleduje razvoj in dejansko stanje dogodkov, s katerimi se pečata legendi. Ta poglavja, oziroma osrednje točke njegovih razmotrivanj so: I. Mladost Konstantina in Metodija. II. Konstantinova karjera v Bizancu. III. Arabska misija. IV. Na gori Olimpu. V. Bizanc in Kazari okoli l. 861. VI. Bizanc in Velika Moravija. VII. Metodijeva škofija in horha za Ilirik. VIII. Pravovernost Konstantina in Metodija.

V »Dodatku« podaje pregled I. o rokopisni tradiciji Konstantinove in Metodijeve legende in njih izdajah, II. o drugih staroslovenskih spisih, ki se nanašajo na sv. apostola, III. o latinskih virih: Italška legenda, spisi Anastazija Bibliotekarja, papeška pisna, poznejše legende. Na to sledi francoski prevod Žitja Konstantina in Metodija (po Miklošič-Pastrnekovi izdaji), potem seznam virov in dokazil ter cirilo-metodijska liliografija, ki pa ni popolna. S stvarnim in osehnim kazalom ter seznamom grških in staroslovenskih lesed se zaključijo to zelo obsežno in važno delo.

Z nekaterimi zgledi naj uvedemo čitatelje v delavnico in v metodo pisateljevo. — V poglavju II. Žitja Konstantinovega čitamo o očetu Konstantinovem: »V mestu Solunskem je živel neki mož plemenit in bogat, ki mu je bilo ime Lev ter je imel dostojanstvo drongarja pod strategom.« Prvo vprašanje, ki ga je povzel avtor iz legende za predmet svoje raziskave, je častna služba očeta Leona: drongar pod strategom. Se li vjema poročilo legende z dejanskimi razmerami? V ta namen zasleduje do podrobnosti razvoj civilne in vojne lizantinske uprave od Justina do makedonske dinastije ter pride do ugotovitve: pripovedovanje legende točno odgovarja zgodovinskim dejstvom, pisatelj legende je dobro poznaval bizantinsko upravo 9. stoletja. — Toda do te ugotovitve li se dalo priti po krajši in enostavnejši poti. Odveč je mnogobesedno ugibanje, kdaj je Solun postal sedež posebnega »themata«, rekli bi »vojnega okruha«, kateremu je na čelu bil »strateg«, njemu ob strani pa »drongar«. Končno mora priznati, da se to vprašanje ne da točno rešiti, gotovo je le, da je solunski themat že obstajal v prvi polovici 9. stoletja. To je pa glavno in za verodostojnost legendinega pripovedovanja edino merodajno. Vse drugo ugibanje in razpravljanje o drugih thematih, ki ne spadajo k stvari, le moti preglednost.

V 2. poglavju svoje knjige se pisatelj peča z vsebino četrtega poglavja Konstantinove legende. Tu obširno popisuje učne razmere, zlasti višje študije v Carigradu, ki sta jih prenovila logoteta Teoktist in Bardas. Konstantin konča svoje študije na carigraski visoki šoli, kjer je imel za učitelja Leona Matematika in pa Fotija. Logotet Teoktist ponudi Konstantinu svojo posnovljenko za ženo in pa visoko službo v državni upravi, kjer bi v kratkem lahko postal »strateg«. Konstantin odkloni častno ponudbo in rajši postane duhovnik. — Ta odstavek v Konstantinovem Žitju pisatelj po pravici imenuje »zelo zagoneten« (très énigmatique). Na to se spusti v daljšo razpravo o duhovskih posvetitvah v carigraski cerkvi ter pride do zaključka, da je Konstantin bil posvečen, ko je bil star 23—24 let, in da ga je posvetil Fotij. — Potežkoča in uganka ni v tem, kaj je zahtevalo cerkveno pravo glede starosti ob »rokopoloženju«, ker vključno točnim določilom cerkvene zakonodaje imamo na Zapadu kakor Iztoku veliko izjem in spregledov. Opozoriti je na neko drugo okoliščino, ki jo je pisatelj prezrl: o Konstantinovem posvečenju za duhovnika legenda ne črlni besede; edini stavek, ki se nanaša na to, so besede, ki jih legenda polaga v usta logotetu in jih je ta rekel cesarici Teodori: »Ta mlad filozof ne ljubi tega življenja, vendar ne pustimo ga iz svoje družbe, temveč ostrizimo ga za duhovstvo, in izročimo mu službo, naj ho knjižničar patrijarhov pri sv. Sofiji, da ga vsaj na ta način pridržimo.« Izraz »postrig'še in a popov'stvo — tondeamus eum ad presbyterium« pa ne znači »rokopoloženja« ali posvetitve za duhovnika (presbiterat), temveč je »postrizenje u klir« tako v iztočni kakor zapadni cerkvi (tonsura) le predpogoj in nekaka vpeljava v duhovniški stan, sam ta čin pa še ne daje nobene duhovne pravice ali oblasti in vključno »postrizenju« lahko dotičnik ostane v lajiškem stanu. Postrizenje je predpisal že šesti občni cerkveni zbor (tretji carigraski) l. 680. Med »postrizenjem« in »rokopoloženjem« lahko preteče več časa — cerkveni zakoni celo zaltevaajo presledke. Kdaj je bil Konstantin dejanski posvečen za duhovnika, za to nimamo nobene historične podlage in vse domnevanje ostane le prazno ugibanje. Z gotovostjo pa smemo sklepati, da je Konstantin postal duhovnik, preden je Teodora zapustila dvor in je logotet Teoktist bil umorjen (januar—marec 856). Patrijarh Ignacij je bil odstavljen 27. novembra 857, sledil mu je potem (do 867) Fotij. Izključeno je torej, da bi bil Fotij posvetil Konstantina za duhovnika. G. Dvornik je opustil opisati vsaj kratko škandalozne razmere na carigraskem dvoru v tem času, iz katerih je umljivo, da se je Konstantin, mož čistega življenja, umaknil k bratu na goro Olimp.

Od »postrizenja« in »rokopoloženja« Konstantinovega prestopimo v osmo poglavje, v katerem Dvornik govori o »pravovernosti« Konstantina in Metoda. Na str. 291. se dotakne tudi spornega vprašanja, je-li Konstantin-Ciril sploh bil posvečen za škofa. Dvornik piše, da

legendi, oziroma Žitje Konstantina in Metodija, nimata niti besede o Konstantinovi posvetitvi za škofa, in ta molk je najmočnejša opora za trditve, da Konstantin ni bil posvečen za škofa. Tradicija, da je Konstantin bil škof, je iz poznejšega časa, ohranjena pred vsem v italški legendi, takrat pa so se posameznosti že lahko zahrisale v spominu. Ne-pojmljivo je, da hagiograf ne bi omenjal tako važnega in častnega čina, kakor je posvetitev za škofa, če li bil Konstantin res škof.

Ta »argumentum ex silentio« je odlične učenjake zavedel k trditvi, da Konstantin nikdar ni bil škof. Že l. 1885. je Rus Lavrovskij temu vprašanju posvetil posebno študijo ter došel do negativnega zaključka. Enakega mnenja je bil Jagić, za njim pa Pastrnek, ki pravi (Dějiny slov. apoštolů C. a Meth., Praga 1902, str. 87 op.), da se tako »splošno soili«.

Stvar pa nikakor ni dognana v negativnem smislu. Dvornik bi bil moral podvreči natančnejši analizi pogl. 18. Konstantinovega Žitja ter vpoštevati vse okoliščine, kakor je to storil pri raznih drugih poglavjih, pa li bil ohrnil Pastrnekovo trditev, da »ni lahko dvomiti o tem, da Konstantin ni bil posvečen za škofa« v obratno: ni lahko dvomiti o tem, da je bil posvečen za škofa.

»Argumentum ex silentio« izgublja svojo vrednost, ker tudi glede duhovništva Konstantinovega legenda molči. K zgoraj navedenim besedam logotetovim dostavlja hagiograf samo to: »ježe i stvorije jemu — quod etiam fecerunt eis«. Kaj so mu storili? Postrigli so ga »na popov'stvo«, imenovali za knjižničarja pri sv. Sofiji in na ta način pridržali v svoji družbi. Takoj za tem pa legenda nadaljuje, da je K. le kratko časa ostal pri njih, potem pa se je skrnil v neki samostan. Tudi tu je opravičeno vprašanje: zakaj hagiograf ni izrecno omenil »rokopoloženja«, posvetitve za duhovnika, ki je vendar tudi važen dogodek v življenju, pri Konstantinu tem bolj, če res ni postal škof, kakor misli Dvornik in drugi. Ali je opravičen sklep radi molka: Konstantin v Carigradu sploh ni postal duhovnik (presbyter), ampak navaden klerik s tonsuro, ker le o tem govori legenda, ne pa o »rokopoloženju?« In vendar vsi priznavajo, da je Konstantin že v Carigradu bil duhovnik. Torej je lahko v Rimu postal tudi škof, četudi legenda molči o škofovski posvetitvi. — Ali pa legenda res popolnoma molči o škofovskem dostojanstvu Konstantinovem? Poglejmo! Pogl. 18. Konst. Žitja govori o njegovih zadnjih holedni in smrti. Ko je zaslutil, da bo treba iti v »hišo Gospodovo«, si je oblekel častna oblačila: »oblek'se v' čestnyje rize — indutus venerandis vestibus« — in je tako ostal ves tisti dan. Kakšna so to »častna oblačila?« Mora hiti nekaj posebnega in ne navadna duhovska obleka. To bo pač škofovska oprava. Drugi dan pa se je oblekel v sveto meniško opravo — »v' svęty m'nišsky ohraz' obleče se — sanctum habitum induit« in si pridene ime C i r i l. Častna oblačila prvi dan, sveta meniška oblačila in novo ime, to je umljivo le, da je kot škof se pomenišil.

Isto poglavje nam je ohranilo tudi molitev, ki jo je Ciril molil v zadnjih trenutkih. Tu čitamo med drugim: «... usliši mojo molitev in varuj tehi zvesto čredo, kateri si postavil na čelo mene (cui praefecisti me), tvojega nesposobnega in nevrednega služabnika...«. In nekoliko dalje: »Kateri si mi dal, vračam ti jih kot tvoje«. Take besede more rahiti le škof. Pripomniti je, da je Cirilova molitev po smislu povzeta iz poslovilnega govora Zveličarjevega pri zadnji večerji.

Ne pomaga izgovor, da si je Konstantin kot misijonar pridobil svojo čredo. Tako bi v nekem smislu mogel govoriti kak misijonar, ki je iz neznahožcev napravil kristjane. Taki pa Moravci (in Panonci) takrat niso bili, saj pravi poslanstvo Rastislavovo pred carjem Milhaelom, da je njihov narod odvrigel paganstvo in se oprijel zakona krščanskega, potreljujejo pa učitelja, ki li jih v' njihovem jeziku učil vero Kristusovo. Z druge strani je znano, da je že davno pred prihodom sv. bratov na Moravsko bilo posvečenih več cerkev na današnjem Slovaškem in v Panoniji. — Oh Cirilovi smrti je že bilo posvečenih nekaj učencev za duhovnike. Če je bil Ciril samo navaden duhovnik, je bil enak z njimi, kako more — vkljub svoji ponižnosti — govoriti, da je postavljen »na čelo« svoji čredi (cui praefecisti me)? Kdo ga je

— konkretno — postavil na čelo? In kako? — Vse to je uumljivo le, če je Ciril bil škof. Uumljivo pa je — vsaj deloma — tudi, zakaj hagiograf izrečno ne omenja njegove posvetitve za škofa. Bolezen ga je že v Rimu položila na smrtno posteljo in ni imel priložnosti, izvrševati škofovsko službo in jo je pred smrtjo odložil, ne seveda škofovskega reda, ker ta je neodložljiv, pač pa oblast, in se je pomenišil. Pisatelj Konstantinove legende je osredotočil svojo pozornost na učenost, eednostno življenje in delovanje Konstantinovo. Kot škof se pa radi boleznii in smrti ni imel priložnosti udejstviti. Posvetitev za škofa je bila v Rimu nekaj običajnega, za življenjepisea pa z ozirom na njegov smoter malopomenljna. Če primerjamo to, kar je storil »filozof« Konstantin, s tem, kar je storil K. škof, nam pri slednjem ostane le njegova blažena smrt, drugega o njeu kot škofu hagiograf ni imel zabeležiti. Da pa je umrl kot škof in uenili, je dovolj jasno povedal. Odobritev slovenskih knjig za liturgično rabo je hagiografu glavna pridobitev v Rimu.

Tudi dogodki po smrti Cirilovi očitno kažejo na škofovsko dostojanstvo. Po naročilu papeža samega so ga tako slovesno pokopali kakor papeža. Navadnega duhovnika in uenihaa po cerkvenih predpisih ni inoči pokopati kakor papeža, ker za škofe (in tudi za papeže, ker papež po redu, ne po oblasti, ni drugo kakor škof) velja poseben ceremonijal. Če so torej Cirila pokopali tako slovesno kakor papeža, je moral biti škof.

Ko je Metod hotel mrtvega hrata odpeljati v kak samostan oh Bosporu, so se r i m s k i šk o f j e potegnili pri papežu za to, da naj ostane truplo Cirilovo v Rimu. Ta skrb rimskih škofov je uumljiva le, če se predpostavi, da je Ciril bil njihov »kolega« — škof. Za navadnega duhovnika in uenihaa bi se hili pač pobrigali riuski duhovniki in uenihii, zlasti grški, katerih je bilo v Rimu takrat veliko število.

Dvornik priznava (str. 268), koliko važnost je Rim z ozirom na homatije v Carigradu in izguho Ilirika (Bolgarije) polagal na to, da ee Moravija reši za Rim. Nasprotno je Rastislav hotel odtegniti moravsko eerkev vplivu nemškega episkopata ter je že po poslanstvu k carju Mihaelu prosil za šk o f a in učitelja. Oil strani apostolske stolice hi torej bilo skrajno nemodro in neprevidno, ee hi Konstantim, ki je imel glavno ulogo, ne podelil škofovskega reda ter bi se, ko hi ga smrt ne zadela, moral vrniti na Moravsko (z bratom Metodijem) kot navaden duhovnik.

Prav zato ima precej verjetnosti mnenje tistih, ki mislijo, da je kinalu po Konstantinovi smrti postal Metodij škof in bi potem njegovo drugo potovanje v Rim odpadlo. A o tem naš avtor ne govori, zato se tudi mi ne spuščamo v razglabljanje tega vprašanja.

Škofovstvo Cirilovo izrečno spričuje »italska« legenda. Pomislek, ki ga ima Dvornik proti njej, stoji na trhlilih nogah: »... date du reste d'une époque où le souvenir des événements n' était peut-être plus très précis«. Ta »peut-être«, more biti, je lahke argument, s katerim se da poljubno karkoli »dokazati« ali zanikati. — Jagiè je nasprotno italsko legendo visoko cenil, in ee se primerja legenda z drugimi zgodovinsko zanesljivimi viri, se popolnoma vjema ž njimi. (Kos, Spomenica, str. 5.) Ima torej prav tiste lastnosti, kakor jih je avtor s svojo knjigo hotel dokazati za »panonski« legendi. Stvarno se zlasti ujema z Žitjem K. glede njegovega vstopa v meništvoo in njegove smrti.

V 10. pogl. poroča, da si je Konstantin v Rimu pred smrtjo spremenil ime z d o v o l j e n j e m p a p e ž e v i m. Koneem 9. pogl. pa pravi, da sta v Rimu z Metodom o h a bila posvečena za šk o f a, njuni učenei pa za duhovnike. Kaj pomeni to, da si je K. z dovoljenjem papeževim spremenil ime? To se popolnoma vjema s poročilom Žitja K., da je oblekel meniško ohleko. Kdor postane uenili, si spremeni ime. Spremeniti si iue je sinonimno: postati uenili. Zakaj pa z dovoljenjem papeževim? Po pravnih uredhah današnje pravoslavne cerkve se inora kandidat za škof. čast pred posvečenjem »zakaludjeriti«, ee že ni prej kaludjer. Škof namreč ne sme biti oženjen in ker so svetni duhovniki v iztočni eerkvi bili večinoma oženjeni, so škofe jemali, zlasti v Rusiji, iz vrst redovnikov, tako je prišlo do navade in pravne uredbe, da se škof mora »zakaludjeriti«, ee že prej ni bil uenili. Na zapadu

seveda tega ni, toda če redovnik postane škof, je izvzet izpod oblasti svojih redovnih predstojnikov, ker je kot škof podrejen le metropolitu in papežu. Če pa škof hoče iti v samostan in se pomenišiti, mora imeti dovoljenje od papeža. Torej spremeniti z dovoljenjem papeževim ime, se pravi z dovoljenjem papeževim postati menih. Potemtakem se poročilo italske legende ujema z Žitjem in odgovarja dejstvom, je torej zanesljivo.

Koliko je znanost pridobila s to knjigo? Kot rezultat svojih obsežnih raziskav je pisatelj podal na str. 336 to-le: Le zgodovinsko neznanje razmer med Bizancem in Rimom v devetem stoletju je moglo roditi nezaupnost do pripovedovanja ohel legend. Nasprotno, klanjati se je treha kritičnemu duhu pisateljev (oziroma pisatelja, ker Dvornik daje prednost mnenju, da sta obe legendi od istega pisca, razlike se dajo drugače razložiti) legend o Konstantinu in Metodiju. Ohoje Žitje spada med najboljše historično-literarne slovenske in bizantinske dokumente IX. stoletja. To so prvovrstni teksti, ki jasno odražajo razvoj Bizanca in srednje Evrope v tisti dobi. — Gotovo je velika pridobitev, da je avtor zasigural verodostojnost teh kapitalnih virov in upati je, da bodo z naprej — vaaj v resnih krogih — onemogočeni naskoki po zgledu Brückner-Cronia.

S tem pa še vselina in pomen Dvornikove knjige nista izčrpana. Pisatelj se je v svojem obsežnem delu dotaknil nebroj vprašanj, ki zanimajo slovaneke in bizantinske zgodovinarje. Predaleč hi nas zavedlo, če hi hoteli djati na kritično rešeto pisateljeve odgovore na poedina vprašanja. Znanstvena pridobitev je pač v tem, v koliki meri se je pisatelju posrečilo, ugotoviti prej neznanne stvari, ali dvigniti do izvestnosti, kar je prej bilo dvomljivo ali samo verjetno. Med čitatelji moramo ločiti dva kroga: znanstvenike v strogem pomenu, specialiste v bizantinologiji in v cirilo-metodijemskem vprašanju, pa širji krog ukaželjnih intelektualcev. Prvi bodo našli v knjigi razmeroma malo stvari, ki bi pomnožile njih znanje — in v tem hi bil resničen napredek —, pač pa utegne ta ali ona trditev in konkluzija pisateljeva izzvati ugovor. Pisatelj je opetovano zadal na sporne stvari, o katerih imajo resni učenjaki različno mnenje, pa večkrat ni zajel vprašanja v pravem obsegu in mu prodril do dna, ampak navadno jemlje tuje mišljenje v ekstremnem smislu ter ga nekam katedratično pobija in obsoja; razlogi, ki jih navaja za svoje mnenje, pa niso vsekdar objektivno dovolj močni. Zato je pričakovati polemike. (Eden takih nasprotnikov, s katerim se Dvornik opetovano peča, se je že oglasil, namreč ljubljanski profesor dr. Fr. Grivec z latinskim člankom v »Bogoslovnem Vestniku« XIII, str. 245—252.)

Drugemu krogu čitateljev knjiga res nudi ogromno gradiva, a prav ta obilica ima senčno stran; poseganje v stvari, ki niso v nujni zvezi z glavnim predmetom, zastira pregled in čitatelj zgubi iz vidika to, kar se boče na dolgo in široko ugotoviti. Kratko: metodična hiba sicer dobre knjige je ta, da v zbiranju in podajanju gradiva, pa v razlagi in sodbi oddvojenega mišljenja — gre predaleč. Tudi o prijateljskem razmerju s Fotijem je avtor čital tozadevna pičila poročila v legendah — s povečalom.

Fr. Kovachič.

E. Spektorski: Zgodovina socialne filozofije. Zvezek II. Izdala Slovenska Matica v Ljubljani. 1933.

V drugem zvezku ohravnava Spektorski socialno filozofijo od začetka 19. stol. do naših dni. Prikazana je dosledno skozi prizmo idealistične filozofije. Značilno je v tem oziru že prvo poglavje, ki govori o izpremembah v duhovnem, juridičnem, političnem in družbenem življenju, kajti kakor je razvidno iz razporeda, stoje izpremembe v duhovnem oziru na prvem, izpremembe v družbenem oziru na zadnjem mestu. V skladu z navedenim ohravnava pisatelj preobrazbo filozofije v duhu pozitivizma, evolucionizma in naturalizma ter vdor socialnega načela vanjo že od drugega do šestega poglavja. Finančni in industrijski kapitalizem, njil vpliv na zakonodajo in politiko, delavsko gibanje in socialno politiko pa opisuje šele v 12. poglavju. Če hi bil vrstni red obraten, bi zgodovina socialne filozofije pri-

dobila na notranji povezanosti, ne da bi se bilo treba pisatelju luti, da bi zašel v historični materializem, ki ga itak ponovno prav nedvomno zavrača. Kakor v prvem zvezku se čuti tudi v drugem pomanjkanje historične metode, zato prevladuje neka medla časovna zaporednost, ki podaja miselni razvoj v socialni filozofiji samo v obliki opisa brez genetične in kavzalne zveze s splošnim zgodovinskim dogajanjem. Miselni sistemi so prikazani zelo plastično, pojavi kakor liberalizem, nacionalizem, socializem, imperializem pa precej medlo, ker so pač ozko povezani z družbenim dogajanjem. Ravno tako ni pisatelj vedno pravičen v presoji pojavov, kakor so evolucionizem, naturalizem, pozitivizem, ki jih iz svojega idealističnega stališča zavrača. Vse priznanje pa zasluži jasno, tudi za laike razumljivo podajanje snovi, ki ga oživljajo pogosti, spretno izbrani citati, ki pričajo o veliki načitanosti pisatelja. Dohrdošel je tudi obsežen seznam literature, ne samo tuje, temveč tudi jugoslovanske, čeprav seveda ni in tudi ne more biti popoln. Lahko rečemo, da bo po knjigi s pridom segel vsak, ki se hoče seznaniti s problemi socialne filozofije. Navaja tudi k razmišljanju in presoji problemov, ki so vznikli iz sodobne velike materialne in duševne stiske.

Bogomir Stupan.

Zwitter F.: Les origines de l'illyrisme politique et la création des provinces illyriennes. Articles parus dans Le Monde Slave (avril, mai et juin 1933) sous le titre Illyrisme et sentiment yougoslave. Paris 1933. V. 8°. 91 str.

Izsledke že bogate literature o ilirskem vprašanju je Zwitter izpopolnil s študijami francoskih arhivalij ter podal začetke političnega ilirstva in njegovih odnosov do Napoleonove Ilirije.

Ilirstvo na avtohtonistični podlagi je začel M. Orbini. Politično ilirstvo pa se pojavi z nastopanjem revolucionarnih teženj in z njimi združenih političnih, narodno opredeljenih misli pri posameznikih; pri Dubrovčanu Appendiniju nastopa 1808 ilirstvo še v narodnem smislu besede, narodnopolitični ilirski značaj pa že ima anonimna spomenica dunajskega Srba ter spomenica dalmatinskega rezidenta G. Stratica iz časa med 1807-9. V prvi spomenici najdemo ilirstvo kot sinonim za srbstvo, v drugi pa se ilirstvo teritorialno krije s pojmom klasičnega Ilirika. Kot taki sta ohe spomenici člena v verigi potilsitskih načrtov Czartoryskega o slovanosrbski državi 1806, Codrikasove balkanske federacije 1807 in Champagnyjevega Jadranskega kraljestva 1808.

Na ustanovitev Napoleonove Ilirije pa so ostali sporadični pojavi političnega ilirstva brez vpliva. Za pridobitev ilirskih provinc so bili odločilni politični, gospodarski in vojaški vidiki francoske vzhodne politike, ki se pojavi takoj po bratislavskem miru, ki pa zadolžijo konkretne oblike šele v znojskem premirju. Pri ustanovitvi ilirskih provinc nastopata kot predstavitelja ilirske politične ideje Pellenc in Champagny, medtem ko je bila Napoleonu ilirska misel neznana.

Pozornost, katero je posvečala francoska uprava narodnemu jeziku in obnova ilirskega imena sta dvigala v Iliriji narodni duh. Vendar Francozi, ki so upoštevali narodni jezik kot novo politično silo, ki more v bodočnosti ustvariti iz Ilirije izhodišče za penetracijo Balkana, niso gojili jezika na osnovi ilirske politične ideje, temveč izrazito tehnično administrativno. Ilirska politična ideja, kakor narodnostna ideja sploh, v Iliriji ne pride do izraza. Javno mnenje se usmerja po pripadnikih in protivnikih vladnega režima brez ozira na narodnost. To je razumljivo, če upoštevamo, da so napredne glave, kakor n. pr. V. Vodnik, gledale ilirstvo v jezikoslovnem in zgodovinskem smislu, ne pa narodnopolitičnem.

Zwitter je postavil v ospredje svojih študij francosko zunanjo politiko in vzporedno z njo naš narodni preporod. Pri tem je ugotavljal obojne idejne sile, ki so vodile razvoj in od katerih so bile odločujoče francoske; na našem jugu imamo v tej dobi pri Srbih (D. Obradović, Karadjordje) političen pokret, ki je predilirskega izvora, pri Slovencih in Hrvatih pa najdemo ob pospeševanju narodnega jezika po Francozih samo sporadično

narodnopolitične misli, ki se razmahnejo v pokret šele z Gajevim ilirštvom in z Zedinjeno Slovenijo.

Zwitterjeva študija izpopolnjuje dosedanjo zgodovinsko sliko političnega ilirštva; polcg tega pa je pomembna, ker seznanja zapadni, zlasti francoski svet z našo preteklostjo in to v zvezi z vprašanji, ki so tudi vprašanja francoske zgodovine. Franjo Baš.

Bunc Stanko: Bibliografija. Poseben odtisk iz »Levstikovega zbornika«. Izdal in založil »Slavistični klub« na univerzi v Ljubljani 1933. Str. 365—411. 8°.

Gradivo, ki so ga avtorju pomagali zbrati člani slovanskega seminarja v Ljubljani v šol. l. 1930/31, je razdeljeno v dva dela: prvi obsega bibliografijo Levstikovih tiskanih spisov, drugi literaturo o Levstiku, oloje razvrščeno v časovnem redu. Delo je sestavljeno skrbno, kar se tiče gradiva, dokaj izčrpno, kar se tiče oblike, pregledno in lahko uporabljivo. Vendar naj mi bo tako glede prvega kakor glede drugega dovoljenih par pripomb.

Predvsem glede gradiva. Ne vem, ali je ravnal avtor prav, ko je »zaradi smotrnosti«, kakor pravi v uvodnem pojasnilu (367), opustil ponatiske Levstikovih spisov v šolskih knjigah. Zdi se mi, da bi prostor, ki bi ga bila zahtevala zabeležba teh ponatiskov, bil dobro izrabljen, ker bi bilo zanimivo videti, kdaj in kaj je od Levstikovega dela prešlo v čitanke in s tem v kánon naše narodne kulture. Sicer pa v tej točki bibliograf sam ni popolnoma dosleden, ko je Janežičev »Cvetnik« vendarle upošteval (376). — Nedosledno so izrabljene tudi antologije: dočim je iz antologij literarnega značaja (Ilešič, Lovrenčič, Golar, Križek, Krek) gradivo izčrpano, so razne pesmarice ostale sploh neupoštevane. In vendar ima Razlagova Pšmarica v 1. izdaji (1863) štiri Levstikove pesmi (Na Dr. Prešernovem grobu, Dvč utvi, Opomin k veselju, Pomladni sprehod), v 2. izdaji (1872) tri (Na Dr. Prešernovem grobu, Dčklica in tica, Reši nas zlega), Zeleznikarjeva Nova pesmarica 1889 eno (Na dr. Prešernovem grohu), Aljaževa Slov. pesmarica 1900 eno (Domotožnost), A. B(egova) Slov. pesmarica 1928 pa celo trinajst (Domotožnost, Cvetice, Deklica in ptič, Deklica, ti si jokala, Ljubici, Oreh, Pomlad in jesen, Zvečer, Črno kravo, molzo našo, Domače živali, Koline, Razstaneek, Zlata doba). Zadnja zasluži zabeležbo še prav posebno, ker pri vseh pesmih navaja tudi, kdo in kje jih je uglasbil; o tem vprašanju naša bibliografija skoraj popolnoma molči, vendar pri pisatelju, ki je bil tudi lirik in našel nekaj komponistov (čeprav razmeroma malo, kar preseneča zlasti glede otroških pesmi), tak molk ni upravičen. — Z ozirom na razmeroma skromni obseg Levstikovih tiskov bi se pri zbirkah, kakor sta »Vodnikov spomenik« (369) in »Mladika« (375), v njih objavljene pesmi lahko navedle imenoma; vsekako pa hi pri »Vodnikovem spomeniku« bilo treba dostaviti vsaj število Levstikovih prispevkov. Nedosledna je v tem oziru obravnava obeh izdaj zbranih spisov: dočim je pri Levčevi izdaji (386) pri vsakem zvezku navedena vsebina v številkah in točno povedano, koliko je od tega ponatiskov, koliko prvotiskov, pri Slodnjakovi izdaji (411) teh navedb ni. — Čemu je pri Globočnikovem »Nauku slovanskim županom« (383) dodana vsebina, mi ni jasno; umljivejši bi mi bil in več pomena bi imel tak dodatek recimo pri »Pavlibi«. — Pri ocenah I. in II. zv. Levčeve izdaje (396) bi bilo treba dostaviti štinglovo poročilo v praški »Vlasti« 1891/92, 896, pri Lovrenčičevem »Brtju iz vrta (ne: vrtov!) slov. pesništva« (388) moje poročilo (s citatom iz Levstika) v »Književnem jugu« III, 524—6, od Erjavčevih »Slovencev« (406) pa navesti tudi Vybiralov češki prevod. Med literaturo, ki je nastala ob Levstikovi stoletnici, pogrešam Jarčev članek »Fran Levstik« v »Ilustraciji« III, 297—9, kjer sta izšli v ponatisku tudi dve Levstikovi pesmi in zanimiv ilustrativen material. Ali ne bi bilo sploh kazalo, upoštevati slike v večji meri?

Pri beležkah o »Pavlibi« (str. 391—2) manjkajo omembe v mariborskem časopisu, ki v Ljubljani ni na razpolago; da pride tudi to gradivo v evidenco, ga navajam tu v celoti. »Slov. gospodar« 1870 ima o stvari sledeče tri beležke: 17. marca: »Gosp. Fr. Levstik se je preselil na Dunaj, kjer bo sodelavec pri »Zvonu« in hode na svetlo dajal satiričen list »Blisk.« 5. maja: »(»Pavliba«) šaljiv list je na Dunaju že prišel na svetlo, ker

ga še vendar nismo videli, ne moremo nič o njem povedati.« 12. maja: »(Pavliha) prvo številko smo že le dobili te dni v roke in moramo reči, da nismo že dolgo nobenega šaljivega lista s tako radostjo čitali, kakor »Pavliha«. — Pavlihova pesem, dr. V. T. Klun, Avstrija pri Beustu itd. Vse je tako izvrstno, da mora liralec vsakega stanu prav zadovoljen biti. List ni samo šaljiv, temveč tudi prav podučiven. Drevorezi so tako dobri, da boljših noben drugi šaljiv list v Avstriji ne prinaša. Ker npamo, da hode tudi zanaprej prinašal prav izvrstne stvari, ga vsem rodoljubom prav vroče priporočamo. Velja do konca avgusta 1 gld., do konca decembra pa 2 gld. Denar se naj pošilja g. Fr. Levstiku, uredniku na Dunaju III. Ungergasse 39.« — Na treh mestih omenja Levstika tudi »Marburger Zeitung« (oziroma »Tagesbote für Untersteiermark«) 1870: 29. julija: »(Herr Dr. Zarnik), von dem wir schon einigemale in unserem Blatte als einem der freisinnigsten und antiklerikalsten unter den nationalen Parteiführern zu sprechen Gelegenheit hatten, ist von dem slovenischen Schmähblatte »Pavliha« in einer Karrikatur arg mitgenommen. Dass dieses Blättchen seinerzeit unseren Parteigenossen, Hrn. Brandstetter, verunglimpfte, fanden wir nach der Tendenz, alles Gegnerische, sei es auch noch so gut, in den Koth zu ziehen, begreiflich, — dass aber diese Leute sogar die eigenen und hesten Parteigenossen lächerlich zu machen versuchen, beweiset deren Armuth am Geiste und an gesunder Taktik; doch solcher ist ja das Himmelreich und dahin strehen sie einzig und allein.« 16. septembra (članek na prvi strani): »Die Slovenen von einem Slovenen heurtheilt. Wir entnehmen dem slovenischen Blatte »Zvon« eine Erklärung des Herrn Levstik, früheren Redakteurs des slovenischen Witzblattes »Pavliha«, warum derselbe das Erscheinen dieses Blattes sistirt hat. Die Hauptstelle lautet (navajam v celoti, ker je prevod zelo svohoden in očitvidno prikrojen v nacionalno-politične svrhe): »Weil man mir übel nimmt, die Wahrheit zu schreiben, so schweige ich lieber, denn ein Lobhudler bin ich nie gewesen. Ich warne Jedermann, dies bei den Slovenen zu versuchen; er wird die bittersten Erfahrungen machen. — Die Slovenen unserer Generation sind einerseits noch zu kindisch, andererseits und insbesondere politisch noch zu sehr korumpirt. Bei uns herrscht überwiegend nur der Schein, also naturgemäss Heuchelei und Lüge. Das Wissen und die wahre Bildung wird bei den Slovenen verachtet. Bei den Slovenen glaubt jeder, dass er Alles weiss, indess weiss Keiner etwas. Nirgends blüht daher den Schwachköpfen und Ignoranten hesser der Weizen als bei den Slovenen und noch lango wird er für sie hlühen. Mit der augenscheinlichen Grossthuerei und dem rücksichtslosen Absolutismus verhindert sich der schmutzige Materialismus. — Alles geht nur dem Gelde nach, welches überall sowohl in der Politik wie in der Wissenschaft massgebend ist, wer aber kein Geld hat, ist ohne weiters zum Schweigen verdammt, wäre er auch der intelligenteste von Allen.« Den Kommentar zu dieser Erklärung sparen wir uns für ein andermal!« 17. septembra: v uvodniku, ki ima naslov »Das Bekenntnis einer schönen Seele« in govori o »izpreoburnitvi« »Slov. naroda«, se nahaja sledeče sklicevanje na Levstika: »... »Slov. Narod«..., den, sowie seine Parteigenossen, Herr Levstik, ein »Renegat«, wie sie ihn nennen, am besten gekennzeichnet hat und kennzeichnen konnte, weil er selbat wie man sagt, hinter dem Ofen gesessen ...«

Kar se tiče oblikovne strani bibliografije, se mi delno odstopanje od kronološkega načela, n. pr. navedba III. zvezka Cankarjevih zhranih spisov pod letnico 1925 (407), ne zdi umestno. Motijo tudi nedoslednosti v rali oklepajev in polkrepkega, oziroma razprtega tiska ter v uvrščanju književnih poročil, še holj pa razne tiskovne napake, od katerih naj popravim vsaj dve: na str. 388 mora mesto »Pugelj« stati »Pregelj«, na str. 404 mesto »Bizjak« »Bezjak«.

Navedene pomanjkljivosti niso bistvenega pomena in bibliografija, ki ji je posvetil avtor mnogo truda in ljubezni, ho brez dvoma dobro služila vsakemu, kdor pri svojem delu rali takih pregledov. Zeleti li bilo samo, da li podobnih monografičnih inventarizacij postali deležni čimprej tudi drugi naši pomembnejši možje.

J a n k o G l a s e r.

Vrhovnik Ivan: Ivan Vrhovec. Doneski k njegovemu življenjepisju in bibliografija njegovih del. Izdala zgodovinska sekcija Muzejskega društva za Slovenijo. V Ljubljani 1933. 82. 70 str.

To niso samo doneski k Vrhovčevemu življenjepisju, ampak vzorna biografija našega kulturnega delavca, kakršnega je rodila doha talorov. Njegovo življenje in njegovo udejstvovanje, družabno in prosvetno, beletristično in znanstveno, diletantsko in metodično, je značilno za ljudi, ki so v interesu narodnosti zastavljali svoje sile povsod od podeželskega odra, od opisov junaških dejanj iz naše preteklosti in eksotične Avstralije, Sibirije ali Afrike do sinotrenega odkrivanja domače preteklosti, kjer je postal Vrhovec trajen kot paleohistorik Ljubljane in Novega Mesta in kot tak v krogu F. Kosa, S. Rutarja in A. Kaspreta eden od predstavnikov naše znanstvene zgodovine.

Pri bibliografiji bodo dolirodožle Vrhovnikove korekture Vrhovčevih izsledkov. Najpako (tiskovno) sem opazil v knjigi eno: A. Supan ni bil na ljubljanski realki 1879-75, ampak 1869-75 (p. 7.)

Fraujo Baš.

Wambrechtssamer Anna: Heut Grafen von Cilly und nimmermehr. Historischer Roman. 1933. Leykam-Verlag, Graz. 693 str. in 16 (oz. 17) slik. (Pouatis iz Tagespost-e.)

V petek, prvi dan po Veliki Gospojnici leta 1471., je začel pisati Bertold Aprecher svoje spomine o zadujih celjskih grofi. Poveljnik vojaškega oddelka je pri napadu Jana Vitovca na spodnji celjski grad izgubil desno nogo; bil je nato nekaj let oskrbnik krške graščine. Končuo je bil prevžitkar pri svojem hratu Miklavžu, cesarskem vicedomu na spodnjem gradu. Ker ni bil za drugo uporabo, je vzel v roke pero in pisal spomine.

Prvi del obsega spomine njegovega nekdanjega učitelja in prijatelja Jošta Soteškega (Helfenberger), katere mu je Jošt nekdanj pripovedoval. Jošt Soteški je bil sluga, spremljevalec, sel in zaupnik grofa Friderika II. do časa, ko je bil Friderik po umoru svoje soproge Elizabete vjet v Budi. Dalje pa začne Bertold Aprecher sam zapisovati svoje spomine: o Joštu, kako je ta postal sovražnik Veronike Deseniške, ker je ta svojo ljubezen poklonila grofu Frideriku, ne pa njemu, Joštu; dalje sovražnik Friderika samega, katerega straži na staremu gradu. Tukaj razkrinka Veroniko v mladem vojaku-stražniku, jo potem lastnoročno utopi na gradu Ojstrici, a takoj nato najde svojo smrt ob Friedrichsteinu na Kočevskem. Med tem pa pride Bertold sam pri grofu Ulriku do enakega zaupnega mesta, kakor prej Jošt pri grofu Frideriku; spremlja ga na vseh njegovih potih in je navzoč pri Ulrikovi smrti v Belgradu, od koder spremlja nrtvega zadnjega celjskega grofa v Celje. Nato pa stopi v cesarsko službo.

Tako kronikalno obliko si je izbrala mlada, prerano umrla pisateljica za svoj zgodovinski roman. Da to obliko podpre, se poslužuje starinskih izrazov, posebno krajevnih imen: Savne za Sann (Savinja), Pettov za Pettau, Solzan za Sulzbach (Solčava) itd. Zgodovinskega okvirja se je precej strogo držala. Treba je samo primerjati Orožnovo Zgodovino Celja II. 57—142. Hotela je pokazati, kako so Celjani od dni Hermana II. sem svojo kri in dušni blagor zapostavljali spletkarski častihlepnosti in tako sami pripravljali svojemu rodu prezgodnji grob (str. 592; prim. Orožen n. m. II., 81). Da še poviša zgodovinsko verjetnost svojega spisa, je priložila 16 slik v knjigi in 1 na ovitku. Razen gradu Planina (za 64. str.), cesarja Zige Luksenburškega (za str. 136.), izrezka glavnega oltarja na Črni gori (po str. 312.) in žovneškega gradu (po str. 616.) so vse ostale povzete iz Celja. Pred naslovno stranjo je grb celjskih grofov.

Pisateljica na mnogih mestih poudarja ljubezen do domovine in domače grude. Ko čiščine ne mara in ko rahi enkrat celo robati izraz »die magyarische Hundesprache« (str. 543), proslavlja hrvaške popevke in o slovenski ljudski pesmi pravi (str. 12): »Nisem nikdar v življenju slišal(a) lepših pesmi od onih, katere poje naše domače ljudstvo v svojem preprostem jeziku.« Zapisane so razne ljudske pravljice itd.

Ne smemo pa pozabiti, da imamo pred seboj roman. Zato je pisateljica marsikatero dejanje oblikovala po svoji domišljiji. In sicer ne v škodo svojega pripovedovanja. Da je tudi

premaknila marsikatero zgodovinsko dejstvo — nekatera bomo navedli — moramo sprejeti na račun pesniške licence. Naj sledijo nekatere zgodovinske netočnosti in nemogočnosti.

Str. 5. in 340. Cerkev sv. Maksimilijana je pač že sezidal grof Herman I., Herman II. in Viljem sta l. 1387. nakupila okoli cerkve hiše in zemljišča, podlago tamkajšnjega beneficija. O kapeli »ohglavljenja sv. Maksimilijana« pa celjski kronist okoli l. 1450. še nič ne ve, pač pa pozna že tamkajšnji studenec.

Str. 144. W. piše, kako sta bila rogovileža školar Janez in njegov veseli prijatelj Foles — slikar — iz celjskega trga izgnana. Grof Friderik je rešil Folesa v Rimu javne cerkvene kazni. Foles je bil umorjen, ko so ujeli Veroniko Deseniško na starem gradu. — Snov za to osebo je vzela W. iz Guhove Geschichte der Stadt Cilli str. 94. Piše, da je oglejski patrijarh (1413) celjskemu župniku Petru dal nalog, kako naj izvede javno cerkveno pokoro, naloženo celjanu Folesu; tudi (patrijarh) dovoli, da se sme školar Janez, sin celjskega sodnika Henrika, dati ordinirati. Ker navaja Guho obe imeni sporedoma, jih je združila tudi pisateljica v vesela razgrajača. Kaj je z javno pokoro Folesa? Ker še nisem nikjer našel te zadeve objavljene, naj sledi tukaj. Neki Celjan-lajnik Fálás je ulil na pokopališču pri Sv. Duhu pokopališkega duhovnika Janeza (ki ne more biti zgoraj imenovani školar Janez.) Radi izobčenja se je podal ubijalec v Rim, kjer je bil od velikega penitencijarja papeževega, tuskulanskega škofa Petra, odvezan od izohčenja in uhijalstva ter drugih grehov, ne pa od javne pokore. Z dnem 1. maja 1413 pošlje škof Peter uhijalca z zaprtim pismom v Oglej k tamkajšnjemu generalnemu vikarju Miklavžu in ta dalje, ddo Čedad z dne 29. maja i. l., k celjskemu župniku Petru (Wurm). V pismu je bila natanko določena javna pokora, katero naj izvede celjska duhovščina na ubijalcu. Po vseh cerkvah v Celju naj olsojenega vodijo nagega in hosega; v rokavi naj drži ruto, okoli vratu naj ima jermen, če je mogoče. Pred cerkvenimi vratmi tudi pred Sv. Duhom, na katerega pokopališču se je izvršil zločin, ga naj med molitvijo spokornih psalmov ličajo. Nato se naj uvede v cerkev in poškropi z blagoslovljeno vodo. Izvrši pa se naj to na praznik, ko je zbranega veliko ljudstva. (Graški učz. arh., listine št. 4522 c in 4524 c). To je edino, kar vemo o tem »Folesu«, vse drugo je domišljija pisateljice.

Čudna je trditev na str. 378., da bi dobil neki žički menih od sv. Očeta privilegij, po katerem sme spokornega grešnika odvezati od njegovih grehov h rez s p o v e d i. Enako je tudi epizoda o Polzeli (str. 386) popolnoma izmišljena. Polzela ni nikdar pripadala h Gornjemu gradu ne cerkveno ne po posestvih. Nezagodovinska je trditev, da bi grof Herman II. podaril svojo hišo pri župni cerkvi mestu (to je sicer dejstvo, okoli l. 1400.) za gostišče in dal zidati tam kapelo sv. Elizabete v spomin Friderikove žene Elizabete (str. 203). Tudi ni zgodovinsko, da bi grof Friderik II. podaril mestu Celje (torej po l. 1451.) posestvo ob Koprivnici za zidanje gostišča in cerkve sv. Duha in da bi grof sam položil temeljni kamen za to cerkev (408). Cerkev in gostišče sv. Duha sta ustanovila grof Friderik I. in njegova žena Dinuta 1341—1351. Na prošnjo Celjanov je cesar Friderik III. 1459 prestavil gostišče v mesto, kar pa se je zgodilo šele po l. 1468. Za novo gostišče sta sicer pomnila Konrad in Henrik Lampel svojo hišo v Dolgi ulici (danes Gosposka ul. 12), gostišče pa se je preselilo v prej imenovano hišo pri mestni župni cerkvi (darilo grofa Henrika II.) šele malo pred l. 1486. Tamkajšnja kapela sv. Elizabete l. 1487. še ni bila dozidana, o čemer nas pouči ustanova beneficija pri Sv. Elizabeti po Andreju Hohenwartu z dne 1. januarja 1487.

Izenadila nas je vest, da je grof Friderik II. naročil nove zvonove za cerkev v Solčavi pri zvonarju Bosetu. Ime zvonarja Boseta se pojavi pri nas prvokrat l. 1636. (zvon v Zagorju), v Celju samem l. 1645. — Tudi sanje cesarja Friderika III. je osnovala W. čisto po svoje. Stara poročila nam javljajo, da je cesar imel v spodnjem gradu prikazen svetnika, kateri ga je opomnil, naj se reši pred napadom Vitovca na stari grad. Cesar se je podal na stari grad, akoravno mu je spremstvo to odsvetovalo in ni hotelo z njimi, pa je potem bilo vjeto po Vitovcu. Ta je nato oblegal cesarja v starem gradu teden dni, pa brezuspešno in je odšel.

W. pa nam poroča, da se je cesar podal naj stari grad po nasvetu Andreja Hobenwarta in se tako rešil Vitovčevega napada. Vitovec zavzame spodnji grad, vjame cesarsko spremstvo in oblega nato gornji grad. V največji nevarnosti, ko se Vitovec že skoraj polasti starega grada, moli cesar osmi dan celo noč pred podobo sv. Maksimilijana v grajski kapeli. Med tem se je prikazal ponoči svetnik Vitovcu in ga posvaril pred nadaljevanjem napada. Vitovec takoj zapusti grad in zjutraj ni bilo o njem ne sluha ne duha več. Cesar je nato trdil, da ga je rešil pred Vitovcem sv. Maksimilijan (676—681).

Te nezgodovinske podrobnosti pa seveda ne motijo navadnega hralca. Poleg prijetne zabave se hode mnogo naučil o zgodovini 15. stoletja. Mladini je roman manj priporočljiv, akoravno omenja pisateljica pobotnosti previdno in v dostojni obliki. Vsekako pa je roman pomembno delo.

M. Ljubša.

Jeraj Josip: Naša vas. Oris vede o vasi. Ljubljana 1933. 8°. 204 str.

Z IX. zvezkom Priložne pedagoške knjižnice je poizkusila dati Slovenska Šolska Matica učitelju, ki deluje na vasi, zaokroženo sociološko sliko slovenske vasi, na podlagi katere bi mogel pravilno usmerjati svoja pedagoška pota.

Vsebinsko knjige moramo gledati z dveh vidikov: 1) V koliko je pisatelj zbral in podal narodopisno gradivo in 2) v koliko je to gradivo metodično narodopisno ohdelal.

ČZN pušča na strani pedagoška in šolska razmotrivanja ter gleda na delo samo z narodopisnega vidika. Z narodopisno sliko vasi se havita prvi dve poglavji, uvod in kultura vasi (kmečka stanovska struktura, vaško okolje, razdelitev in viri vaške vede, nato pojem kulture, enotnost in bistvo vaške kulture, kmečka vera, нравstveno življenje kmetovo, kmečko gospodarstvo, kmečka umetnost in kmečka izohrazba), deloma tudi tretje poglavje, sociologija vasi. Tukaj je avtor svojo nalogo, kar se tiče prvega vidika, rešil pozitivno.

V ostalem pa je pedagoški smoter knjige prisilil pisatelja, da je uporabljal pedagoško in ne narodopisno delovno metodo. Medtem ko je danes narodopisje veda, ki uporablja gradivo, pridobljeno ali ugotovljeno med ljudstvom, katerega tok kulture še ni niveliziral, pa temelji pedagogika na filozofskih teoretičnih dognanjih, radi česar je njena delovna metoda kljub vsem eksperimentalnim težnjam v bistvu le eruditivna in teoretična. Ta pedagoška delovna metoda je uporabljena v knjigi posebno jasno v razpravljanju o enotnosti in bistvu vaške kulture (p. 27—33) in tam, kjer pisatelj ne uporablja za zaključek konkretnega položaja v konkretnih vaseh, ampak se opira na avtorje iz tujinc. Enako je z vidikom, s katerega gleda avtor na našo vas. Mi vsi, ki smo vzrastle na vasi, a ki živimo danes izven nje, smo doživeli na vasi svojo mladost in gledamo s tega vidika danes tudi na sodobne vaške pojave. Kot primer obravnavanja vaških proilemov s tega vidika sta značilni poglavji o sosedstvu in notranjih socialnih odnosih v vasi (p. 77—85). V navedenih primerih je pisatelj opustil narodopisno delovno metodo, kar knjigi v narodopisnem oziru ni v korist.

Rousseaujev izrek »Kmet je pravi človek« je poudarjen v vseh poglavjih. Radi tega pridejo premalo do izraza temna vprašanja iz naše vasi. Temelj dela je vas kot taka, zato stopajo preveč v ozadje komparativna sociološka vprašanja, n. pr. ali se tradicionalna kultura, katero goji ravno narodopisje, ni vzdržala, oziroma ali ne nastaja baš danes tradicionalna kultura tudi v mestih, in za našo vas važna vprašanja, v koliko je naša vas rezultat samega sebe, v koliko vsebuje ona konzervirane meščanske kulture in v koliko jo je že zajela moderna nivelizacija, ki izhaja iz sodobnih mest. Radi rousseaujanskega gledanja vasi in radi premočnega naslanjanja na pisane vire so ostala nekatera vprašanja samo nakazana. To so vprašanja o diferenciaciji kultur po narodih, o Spenglerjevi teoriji »pokrajinske duše«, o divergentnosti slovenskih narodopisnih slogov, o нравnosti na vasi, o ljudski umetnosti tako z ozirom na pesništvo kakor na likovno umetnost ali pa o kmetijski šegavosti, zlasti v zvezi s prleškimi grihi.

Jeraj je rešil svojo nalogo pozitivno, v kolikor je zhiral narodopisno gradivo. Pri uporabi tega gradiva pa s svojo delovno metodo in v stremljenju, da poda pedagoški priročnik, ni mogel strniti zbranega gradiva v narodopisno sistematično vasi. Pisal je knjigo z izredno ljubeznijo do objekta svojega razmotrivanja in škoda bi bilo, če ne bi hvaležnost do »Naše vasi« našla odmeva v nadaljnjih študijah o naši vasi, za katere je naša doha, ko je gospodarska kriza zaustavila urbanizacijo vasi, izredno ugodna.

F r a n j o B a š.

Koroške uganke in popevke. Zbral Vinco Möderndorfer, ilustriral Joža Vokač. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. 1933. M. 8°. 63 str.

Zbirka, ki je izšla kot 61. zvezek Mohorjeve knjižnice, obsega 38 uganek in 25 popevk; približno četrтина (13 uganek in 2 popevki) je bila priobčena že v Koledarju Družbe sv. Mohorja za 1926 in 1927.

Izredna, glede izrahe prostora že skoraj potratna oprema (v večjem delu knjižice dvo-barven tisk z velikimi črkami, na vsaki strani samo po ena uganka, oziroma popevka) kaže, da je izdaja bila zamišljena kot mladinska knjižica in je namenjena v prvi vrsti otrokom. Ta vidik je odločilno vplival tudi na izbiro snovi, ker se je bolj gledalo na vseljsko neoporečnost ko na popolnost in narodopisno vrednost zbirke. Tako je marsikaj, kar je Möderndorfer zbral, izostalo, vmes tudi stvari, ki hi se tako v vsebinskem kakor tudi oblikovnem oziru dale mirno uvrstiti, n. pr. sledeča uganika o naprstniku (z izrazitim koroškim obeležjem): Je manjše ko miš, pa ima več lukenj ko Pliberk liš. Tudi uganika o uši in glavniku po svoji nazornosti ni slaba: Ojej, urtvec živega iz gozda vleče! (Navajam po prepisu Möderndorferjevega rokopisa, ki ga hrani Zgod. društvo v Mariboru.) Sprejete stvari so na dveli, treh mestih doživele popravke, ki bi bili hrez skrbi laliko izostali. Zakaj hi v lepi uganiki o koruzi »do golega sleč'« (str. 27) bilo holje ko »do nagega sleč'«, kakor pravi ljudstvo, mi ni jasno. Tudi nadomestitev »babe« z »žeuo«, kakor se je zgodilo to v dveli pesmili (str. 53 in 63), nikakor ni hila potrehna. Zlasti zveza »stara haba« (v pesmi o kosu) je v narodni pesmi tako udomačena, da nima smisla jo trgati, obenem pa je ravno radi svoje okamenclosti vsebinsko tako indiferentna, da za kako spotikanje sploh ne daje povoda. Tak povod je ustvaril šele popravljaev, ko je s svojim popravkom takorekoč s prstom pokazal na inkriminirani izraz.

Veudar vsebuje zbirka marsikaj, kar ho zanimalo tudi narodopisca. Poleg raznih inačic in vzporednic k Štreklju, od katerih je zlasti omeube vrdua »Sonce sije, dižež gre« (str. 52), ker pojasnjuje zvezo med prvo in drugo polovico pesni, ki se je v drugih inačicah izgubila, prinaša tudi par zanimivih novih motivov, tako popotno »Punkljati, punkljati« (str. 51), zlasti pa razne uganke, med njimi klasične o zvoniku in zvonu, o koruzi, o peči in omelu (str. 8, 27, 37). Še večja bi seveda hila žetev, če hi se pri izdaji hila dala prednost narodopisnemu vidiku pred mladinsko-literarnim in bi se bilo objavilo gradivo docela neokrajšano in neizpremenjeno, s točno navedbo izvora, po inoznosti tudi v narežju. Ker je služila za podlago zbirka, nabrana neposredno iz ust ljudstva, bi hila taka rešitev pač primernejša in bi zbirateljevemu delu v večji meri pripomogla do veljave. Če pa se je pisatelj že odločil za mladinsko izdajo, hi hilo kazalo snov razširiti in izčrpati tudi tiskane vire, predvsem Štreklja, kjer bi se hila hrez dvoma našla kaka koroška, ki hi pomenjala za zhirko dohrodošlo ohogatev. N. pr. ta-le iz Borovelj (Štrekelj, št. 7949):

Urhauček na Rutah
je moder mož biv,
je skopce nastavov,
madvoda voviv.

Madvad je prikocov
za puetam dovsa,
mavo leče nasmukov
pa mavo ovsá.

Šele taka izpopolnitev zbirke bi tudi upravičila njen naslov, dočim je zdaj, ko prinaša samo gradivo iz Mežiške doline, označba »Koroške uganke in popevke« na vsak način preširoka.

Janko Glascer.

Mautner Konrad in Geramb Viktor, Steirisches Trachtenbuch. I. 1. snopič: Urtrachtliches Gut in Steiermark. Graz 1932. VII + str. 1—120. 2. Die norisch-pannonische Tracht. Graz 1933, str. 121—216. 3. Das Mittelalter. Graz 1933, str. 217—280. 4. Die Zeit der Türkenkriege und der Reformation. Graz 1934, str. 281—344.

Od velikega dela o štajerskih ljudskih nošah, ki je projektirano na dva zvezka po pet snopičev, so izšli prvi štiri.

Začel ga je po iniciativi M. Haberlandta dunajski industrijalec Mautner 1913, ki je pridobil 1920 za pomočnika vodjo graškega narodopisnega muzeja V. Geramba. Ko je 1924 Mautner umrl, je nadaljeval delo Geramb sam in ga tudi s pomočjo širokega delovnega aparata dovršil, tako da knjigo lahko imeujemo Gerambovo.

Noše deli Geramb v primitivne ali pranoše, modne noše individualiziranih, socialno višjih stanov in v »ljudske« noše, ki so vzrasle iz medsebojnih vplivov primitivnih in modnih noš.

V prvem snopiču so ohdelane pranoše, to so one, ki so po svojem bistvu primitivne, po svoji razvojni stopnji pa prvotne. Pri teh so podane po etnološki in kulturnozgodovinski metodi snov (les, slama, trava in vlakna, gohe, kožuhi in kože, usnje, volna in sukno, platno, raševina) in one vrste primitivnih oblek (sukuje, površniki, jopiči, srajce, ovijače in hlače ter rokavice), katere so kot zatonele kulturne dobrine še ohranjene v skritih gorskih kotih in ki se dajo v zgodovini zasledovati do prazgodovinske dobe. Pri snovi dobimo sliko, kako se pripravi do izdelave za obleko, pri obleki pa obliko in njeno kulturno funkcijo. Če bi združili izsledke, kakor je storil to Geramb na zaključku, potem vidimo poleg mnogih verjetnih možnosti kot sigurna dognanja sledeče:

V stoletjih pred Kr. r. imamo pri nas: 1. Ogртаč brez rokavov iz slame, trave ali lipovega vlakna, pa tudi iz kože ali ovčje volne, pri ženskah mogoče tudi iz platna. 2. Plašč z oglavicami iz gunjastega sukna, mogoče tudi iz kože ali delcelega platna. 3. Težnjak iz kože in sirovega sukna. 4. Jopič, brez rokavov in z rokavi, iz kože, usnja in sirovega sukna; pri ženskah in kot spodnjo obleko tudi iz platna; pri moških krajšega, pri ženskah daljšega, pri obeh pa prepasanega s pasom iz lipovega vlakna, kože ali iz usnja. 5. Telovnik iz kože, usnja ali sirovega sukna. 6. Noge so ovijali po golenih, pa tudi po stegnu z ovijačami, ki so bile iz kože, usnja, sirovega sukna ali iz platna. 7. Hlače, dolge in mogoče tudi kratke iz usnja, sirovega sukna ali platna. 8. Čevlji so bili mestve iz kože ali usnja ali pa leseni, izdelani iz drevesnih vlaken, treščic iz mehkega lesa, iz klane leševine ali iz trav. 9. Glavo so pokrivali s čepicami iz kože, sirovega sukna in iz usnja, ali pa so bile čepice spletene iz slame; ženske so nosile na glavah platnene pokrivače. 10. Rokavice pozna že primitivni človek kot varnostno sredstvo proti vbovljajem pri delu in jih izdeluje iz kože ali usnja.

Drugi snopič obravnava noriško-panonsko nošo, to je nošo naših krajev v rimski dobi. Vpoštevajoč vse možne vplive iz tujine, iz Galije, Italije in iz vhoda ter opiraje svoja dognanja na obsežno arheološko gradivo izvaja Geramb, da živijo v noriško-panonski noši naprej kljub raznim medsebojnim vplivom prvotne oblike noš in to v ogrtačih, v težnjakih, v obleki, ki neposredno pokriva trup ter noge, v ohvalu in v pokrivalu. Rimska in provincijalna noriško-panonska kultura pa je poleg nadaljevanja pranoš razvila radi medsebojnih kulturnih vplivov noše, ki so geografsko omejene na posamezne župe ali plemena. Pri teh se razvijejo zlasti pri ženskih pokrivalih posebnosti, ki niso samo plemensko omejene, temveč ki so se razvile pod vplivi prometnih sredstev ali rimskih cestah.

V srednjem veku, katerega obravnava tretji snopič, postanejo viri skopi in radi tega tudi rezultati raziskavanj bolj pičli. Nas zanima predvsem vpliv slovanskih priseljencev na nošo naših krajev.

Preseljevanje narodov ni diferenciralo ljudskih noš, ker so vse barbore družile mnoge skupne pranoše, kakor ogrtač, težnjak, zaprt suknjič z rokavi, hlače in ohuvala, ki so kot pranoše ostale histvene tudi za ljudsko nošo srednjega veka.

V Podravju in v Posavju so se ohranili slovanski elementi v svojih sestavinah in poimenovanju do XIX. stoletja. Za srednjeveško nošo so Slovani važni kot prenašalci turkotatarskih in mongolskih elementov na zahod, kot množitelji kožuhaste ohleke in kot prenašalci konoplje, katero je antika uporabljala še malo. Kot slovanske samoniklosti v pranoši navaja Geramb po Niederlu in Moszynskem ogrtač, težnjak in suknjič. Po snovi slovanskega izvora je kožuh v srednjeveški latinščini croana, creusna, crusina in suknjič, ki je poznan v srednjeveški viteški ohleki pod latinskim imenom soscania. Hlače so prevzeli Slovani na koncu bronaste dobe od nomadskih jezdecev ter so jih pozneje prevajali h Germanom. Enako so lihi Slovani v pokrivalu in ohuvalu nosilci pranoš, oziroma prevodniki vzhodnih elementov na zahod. Srednji vek je s svojo avtarkijo konzerviral pranoše, dokler se ni v XIII. stoletju začela razvijati ohlačilna obrt — pri kateri imamo v Mariboru omenjene krznarje že 1215 in 1224, usnarje pa 1257 —, katero so pospeševale zlasti razmere v dobi križarskih vojn. Luksemburška doha je v XIV. in XV. stoletju uvedla iz Francije modne novosti, ki so pod vplivi izrazitega femininega impulza časa razvile nošo, pestro v barvah in formah, kratke jopiče, novo obliko kapuce, pri ženskah pa slikovite avhe in peče. Nova modna obleka je vplivala na ljudsko nošo zlasti pri pokrivalu ter v razlikovanju doma izdelane delavne noše od prazniške, ki postane polagoma obrtniška.

Slično opisuje četrty snopič nošo XV. stoletja. Izhaja iz hurgundske noše, ki razvije v Vzhodnih Alpah in na Štajerskem nošo, znano od romantike dalje pod imenom staronemška; ta je sestavina ohleke vojakov-najemnikov, nemške meščanske noše iz časa reformacije ter okorne grandezze španske mode, katera se razvija v protireformacijski dobi z južnonemških dvorov, zlasti z Dunaja. Na podlagi teh ugotovitev analizira Geramb vplive nove mode na nošo naših krajev in vplive, ki so se pojavili ter se ohdržali v ljudski noši.

Vsi štirje snopiči so prvovrstno opremljeni, bogato ilustrirani, podajanje snovi ter razvoja pa je razumljivo vsakomur. Metodično so izloženi vsi predsodki in neutemeljene osnove, s katerimi zlasti naša javnost pod vplivi romantike tako rada gleda in ceni ljudsko nošo in njene sestavine; izsledki temeljijo na arheološkem, etnografskem, kulturnozgodovinskem in jezikoslovnem gradivu, ki ne upošteva samo bivše kronovine Štajerske, ampak vso notranjo Srednjo Evropo. S tem je znanstveni pomen dela daleko večji, kakor pa je pomen sorodnih in sodobnih del, v katerih je graška znanost v povojni dobi obdelala štajersko upravo, lov, davkarstvo in zgodovino.

Na podrobnosti v delu se bo ČZN povrnil, ko ho knjiga o štajerskih nošah izšla v celoti.

Fr an j o B a š.

T. Борђевић, Наш народни живот. Knjiga VII., str. 144; knjiga VIII., str. 160. Beograd 1933.

Z izredno ljubeznijo proučuje življenje srbskega naroda vseuč. profesor Tihomir Đorđević, ki obelodanjuje svoje narodopisne študije v zbirki Naš narodni život, ki jo izdaja podjetni Geca Kon. V začetku lanskega leta sta izšli že sedma in osma knjiga, ki se bavita največ s cigani in ciganskimi običaji. Kajti v Srbiji živeči cigani se smatrajo v narodnostnem oziru v veliki večini za Srbe in zelo vplivajo na srbsko ljudstvo. V osmi knjigi razpravlja Đorđević tudi o Čerkezih in Črncih v srbskih krajih. Črnci so ostanek nekdanjih sužnjev, Čerkezi pa so se naselili v 19. stoletju in so po drugi srbski vstaji po večini skoraj izginili. Zanimiva je razprava o književnih razmerah v Srbiji pred sto leti. V zadnjem članku

poroča Tihomir Dordević o doslej v Srbiji nepoznani knjigi Nemca W. Richtera, ki jo je izdal Richter l. 1840. pod naslovom Serliens Zustände unter dem Fürsten Milosch bis zu dessen Regierungs-Entsagung im Jahre 1839. Ta nemški prijatelj kneza Miloša je opisal podrobnosti iz kneževskega vsakdanjega življenja. Dordevičeve razprave bi naj hile tudi nam kažipot za sistematične narodopsine študije.

Jan Šedivý.

Lud Slowiniński, Tom II. zeszyt 2. Kraków 1931. Podnaslov tega časopisa »Pismo poświęcone dialektologii i etnografii Slowian« je popolnoma upravičen, ker so tudi v tem tomu zastopane z dialektološkimi in etnografskimi članki vse jezikovne slovanske skupine.

V dialektološkem delu (A) imamo razne dialektične doprinose in raznovrstne članke o dialektičnih vprašanjih iz najrazličnejših področij slovanskih jezikov. Tako Eino Nieminen govori v članku »Beiträge zur historischen Dialektologie der polnischen Sprache« o glagolih trzymać i dzierzeć (posedovati) in o veznikih iż(e): eż(e) (da, ker). Navedeni glagoli so citirani v sodnih aktih koncem 14. st. in začetkom 15. st., ker so se uporabljali v prisegah. Avtor navaja snov po poedinili vojvodstvih, da pokaže, kako so se ti izrazi v srednjeveškem pravu uporabljali za različne pojme. Kar se tu tiče veznikov iż(e): eż(e), delilo se je poljsko jezikovno področje proti koncu 14. st. na dva dela: pri enem je prevladoval iže, pri drugem eže. Avtor navaja snov iz sodnih aktov te dobe. Iz te snovi razheremo, da je v glavnem bil veznik iže razširjen po Velikopoljski, a eže po ostalih krajih.

Zdzisław Stieber skuša pobiti v članku »Jeszcze o dialektcie wschodnioslowackim« nekatere trditve prof. Van Wijka. V članku »Zum Ostslowakischen«, ki je izšel v časopisu »Slavia« (IX. 1930, str. 1—18) skuša Van Wijk oceniti genetični odnos vzhodnoslovaškega dialekt na eni strani proti poljskemu jeziku, a na drugi strani proti ostalim slovaškim in češkim dialektom. Na temelju proučevanja tega vprašanja pride avtor do zaključka, da je prebivalstvo vzhodne Slovaške govorilo v dialektu, ki pripada čehoslovaški grupi, a ki je radi poljskega jezikovnega sosedstva povzelo neke poljske posebnosti. Stieber se s temi izvajanjmi ne strinja in skuša podkrepiti svoje prej izrečeno mišljenje (L. Sl. I., 61—138), da je v tem kraju hilo nastaneno prebivalstvo, ki je govorilo v poljskem dialektu, ali da je tu, kar je manj verjetno, obstajal prehodni dialekt med poljskim jezikom in govorom ogrskih Slovanov.

V zvezi z drugim Stieberjevim člankom (Jugoslawizmy w dialektcie środkowoslowackim, L. Sl. I. (1930) H. 230—244) piše M. Malecki »Kilka uwag o »jugoslawizmach« w języku slowackim«. Prejšnje mišljenje nekaterih učencjakov, da slovaški jezik pripada južnoslovanski grupi, je v znanstvu zavrženo, posehno po delih Travnička in Melicha. Stieber je ta problem obnovil, smatrajoč za jugoslawizme to: 1) rat, lat < *ort, *olt; 2) končnica .ou v instr. sg. žen. sp.; 3) prelaz *dl, *tl > l; 4) r < *ř; 5) končnica -no v l. os. pl. sed. č. Malecki pa želi nekoliko razjasniti metodično in stvarno stran tega problema. On želi predvsem opredeliti pomen pojma jugoslawizem. Pod to besedo smatra on ono jezikovno črto, katera je v dobi eventualne zajednice Slovakov in južnih Slovanov nosila značaj tipičnega občejužnoslovanskega pojava in katera je razen tega še v slovaškem jeziku. Ako jezikovni pojav ne obsega vse južnoslovanske jezikovne grupe, potem jo je treba imenovati bolgarizem, srbizem i. t. d. Vohče more hiti odnos dveh jezikov ali jezikovnih grup četvoren: 1. Dva jezika veže zajednica nastanka iz enega prajezika. 2. Jezik a je pod uplivom jezika b, kar se grafično pokaže v ohliki izoglos, ki imajo svoj epicenter v jeziku b, toda katere obsežejo vsaj samo en del teritorija a jezika; to so prehodna področja. 3. Jezik a upliva na jezik b s tem, da predstavniki jezika b asimilirajo en del predstavnikov jezika a. 4. Dva jezika sta razvila podobne črte nezavisno eden od drugega, v tem slučaju je to t. zv. razvojni paralelizem. V razpravljanju jugoslawizmov v slovaškem jeziku je treba imeti pred očmi vse 4 možnosti odnošajev. Malecki smatra Stieberjevo 2., 4. in 5. točko jugoslawizmov kot

paralelizme, a za 1. in 3. dopušta možnost, da so jugoslavizmi, samo treha bi bilo izvajanja razširiti in poglobiti ter tako podati popolni dokaz.

Razen omenjenega članka priobčuje Malecki kratek tekst kot primer poljskega govora iz Čarnoga v Čudeckem okrožju v Čehoslovaški in piše o dialektu črnogorskega pleinena Cucev. Avtor se je doslej ukvarjal z našimi čakavskimi govori. Sedaj pa se je začel baviti s črnogorskim štokovskim dialektom. Njegov namen je bil, da poda skico najvažnejših cuckih dial. lastnosti v primerjanju s sosednimi dialekti. Na koncu pride do zaključka, da govorica Cucev nima niti ene specifične lastnosti, katere ne bi imel kak sosedni dialekt. Razlike, ki dele Cucev od sosednega področja, se menjajo z ozirom na pleme, s čigar govorou priimerjamo govor Cucev. Članku je dodan zemljevid.

Vladislav Harhala podaja prvi sistematski opis poljskega dialektu iz okolice Kouarna, iz mešanega ukrajinsko-poljskega področja jugovzhodno od Lvova. Avtor je obdelal glasove in oblike, dodavši govorne tekste in zemljevid za orientacijo.

K. Nitsch in E. Mrozówna pišeta o etimologiji, geografiji in zgodovini poljskih nazivov za neke rastline kot n. pr. gryka, wodrak, blowat, hazylja, topola i. t. d. Na koncu izvajata zgodovinsko-geografske zaključke. Članku je priložen zemljevid in popis krajev, v katerih so posebejni izrazi v rabi.

Prof. Nitsch piše o pomenu in etimologiji besed jodla, świerk, smrek. Po njegovem mišljenju so vse te besede ne samo praslovanske, temveč jodla (jela) izhaja iz baltsko-slovanske zajednice, a smrek je celo predslovanski izraz. V svojih izvajanjih oddeli avtor področje, na katerem se te besede rabijo — a to je skoro od Baltika do Jadranskega in Črnega morja — in se dotakne pri tem tudi drugih nazivov teh in sorodnih dreves (bor, brij i. t. d.).

Stanislav Bak priobčuje narodne nazive za različne stopnje sorodstva ter za različna orodja in dela, ki so v zvezi z mlačvo. Vse podano snov je nabral avtor v svoji rodni vasi Grębów, ki leži v severozahodnem kotu lvovskega vojvodstva. Mnogi od teh nazivov, posebno rodbinski, izhajajo iz praslovanske zajednice, ker so tudi v srbohrvaščini (n. pr. kuma, wujek, sfak i. t. d.).

G. Iljinskij piše o nekem poganskem božanstvu, ki ga Slovaki imenujejo »pikulik«. Sorodno besedo dobi v ukrajinski frazi »pek tobi«. Potebnia je to ukraj. besedo pek vezal z izrazi epako, paky, st. ind. apak »nazaj«. Iljinskij pa, polhijajoč Potelnia, spravlja pek v zvezo s korenomo *pbk*, st. ind. *pikas »demon«. Ta beseda izhaja še iz baltskoslovanske zajednice, ker je tudi v st. litav. pikulus. Na podlagi tega si razlagamo torej ukraj. frazo »čur tobi, pek tobi!« — »pojdi, vrag ti žuga!«

Poleg omenjenega piše Iljinskij še o slovaškem 2. skl. edn. otcovo. On smatra, da je ta sklon nastal od 1. skl. pridevnikove oblike. Namreč radi tega, ker je na pr. značenje otcovo pol'o, otcovo zbožie i. t. d. pomenil isto kot pol'o otca, zbožie otca in se je zato začel zlog -vo smatrati v nekaterih slovaških govorih kot končnica za 2. skl. besede otec. Tako se torej govori otcovo prahc, otcovo ključky. Avtor misli, da se je tak proces izvršil v neklih govoricali praslovanskega jezika in to v onih, iz katerih se je razvil kašubski govor in severno-velikoruski dialekti.

Stanislav Rospond podaja topografske nazive s sufiksi -sk in -sko, razdeljujoč jili teritorialno in krouloško. Na temelju zbrane snovi utrjuje avtor tudi neke druge dialektične pojave, kakor to, da je delitev na dialekte z mazurenjem in neuazurenjem jako stara (XII. st.) in da sega tendenca razdelitve dialektov na jugozahodne in severovzhodne v prehod XII./XIV. st.

A. Babić podaja bibliografsko-kritični pregled del od l. 1919. dalje o srbohrvaških sodobnih dialektih. Avtor govori najprej o delih splošne vsebine, potem pa o delih, ki obdelavajo poedine dialektične grupe ali posamezne lokalne dialekte. Razen tega navaja

tudi folkloristična dela, ki bi mogla služiti v orientacijo pri proučevanju poedinih dialektov, kakor tudi dela o migracijah srbohrvaških plemen, brez katerih se današnji srbohrv. dialekti ne morejo uspešno raziskovati. Vso to snov podaja v tem le redu: I. dialekti staroštokavski (macedonski), II. srednještokavski (vzhodne in južne Srbije ter vzhodne Stare Srbije), III. novoštokavski (iz ostalih štokav. krajev), IV. čakavski, V. kajkavski. V splošnem so vsi dialekti le malo raziskani, najbolj je čakavski, a najmanj kajkavski. Ta pojav, da so raziskovanja srbohrv. dialektov počasna in malo obsežna, tolmači Belič s samim značajem teh dialektov. Preseljevanja srbohrv. plemen v nedavni preteklosti so tako mnogoštevilna, da gotovo ni dežele, v kateri ne bi bilo prebivalstvo v znatni meri pomešano. In če bočemo podati pravo sliko kakega dialektu, moramo iti takorekoč od vasi do vasi. Članek A. Beliča (pisan v poljščini) bo dohro služil vsakomur, ki mu je potrebna literatura o kakem srbohrv. dialektu.

V etnografskem (B) delu piše K. Moszyński o prof. dr. Stanislawu Ciszewskem, ki je umrl v Varšavi 27. V. 1930. Uspelo mu je podati pregledno sliko življenja in dela tega etnografa, ki je že od rane mladosti kazal veliko zanimanje za svoj predmet. Študiral je tudi v Zagrebu, kjer je poslušal prof. Paviča in Maretiča. Bivanje med južnimi Slovani je menda napravilo nanj močan vtisek, ker se je do svoje smrti bavil s proučevanjem ljudske kulture na Balkanu, zbirajoč srbohrvaški in bolgarski etnografski material in uporabljajoč ga v svojih delih. Tako je v njegovi obilni zapuščini rokopisov in zbranega materiala mnogo tozadevnih načrtov, kakor: O lirski srbohrv. poeziji, Južnoslovanska epopeja o Kraljeviču Marku, Zgodovina hrvaškoscrb. etnografije i. t. d. Vso to bogato zapuščino namerava, kakor nam v nekem drugem članku priobčuje prof. Moszyński, izdati Kasa im. Mianowskog v njegovi redakciji. V kolikor to ne bi bilo mogoče, izraža avtor željo, naj bi bil material na razpolago tujim in poljskim etnologom in etnografom, ki bi znali z njim postopati s potrebno poštenostjo.

Nekrološki značaj ima tudi članek prof. D. Zelenina o Veri Nikolaevni Haruzini, ki je umrla v Moskvi 14. V. 1931. Haruzina je bila zaslužna za rusko etnografijo. S svojimi predavanji, natisnjenimi v 2 zvezkih pod naslovom »Etnografija«, je odgajala kader etnografskega sodelavcev in zbiratelj etnografskega gradiva. S svojim drugim večjim delom »Primitivne oblike dramske umetnosti«, ki je izšlo 1927, je obrnila pozornost na probleme individualne tvorbe v sestavi primitivnih dramskih predstav, obredne in magijske vloge drame, komičnih elementov in udeležbe žene v primitivnih dramskih predstavah. Po svojih programatskih člankih o metodi znanstvenega dela svoje stroke je bila v središču ruske etnografske in etnološke znanosti.

Jozef Obrčbski nadaljuje in konča članek o poljedelstvu vzhodnega dela Balkanskega polotoka. Avtor govori o 2 načinih mlatenja: 1. s pomočjo goveda ali konja, 2. s pomočjo tkzv. »tribuluna« in valjarja. Prvi način prevladuje v zahodnem, a drugi v vzhodnem delu, kjer so ga uvedli anatolski Turki. Vsak način nujno zahteva drugo orodje in dva tipa skednja, s stožerom in brez njega. Nadalje govori avtor o žitaricah, ki se sejejo v omenjenem delu Balkana. Končno podaja sintetično sliko odnošajev na področju poljedelstva, postavljajoč gospodarske objekte v tri osnovne skupine. V prvi skupini so objekti, ki so bili na Balkanu pred prihodom Slovanov, v drugi so oni, ki so jih Slovani prinesli s seboj, v tretji pa tisti objekti, ki so nastali kasneje. Na temelju proučevanja te panoge ljudske kulture je avtor razdelil Balkan v 4 kulturna področja. Članku so priložene mnogoštevilne slike in zemljevid.

Drugi članek Obrčbskega iz panoge materialne kulture se peča z lovom vzhodnega dela Balkanskega polotoka. V njem opisuje avtor ljudske lovske priprave in pasti ter načine lovljenja. Isto tako opisujejo v ostalih člankih o lovu poedini avtorji lovske priprave in pasti ter načine lovljenja pri posameznih slovanskih narodih in to: Hristo Vakarelski pri Bolgarih, Petar Ž. Petrovič pri Srbih in Hrvatih ter Tadeusz Seweryn pri Poljkih. Vsi omenjeni članki so bogato ilustrirani.

T. Seweryn posebej še opisuje neko pripravo za riholov, ki jo imenuje »wiersza lejo-wata«. Zasedil jo je med prebivalci Polesja, kjer jo imenujejo »verš«.

J. Košťál opisuje, kako lovijo polhe na Kranjskem, in pojasnjuje izraz samostrel, kar znači past, s pomočjo katere se lovi ta žival.

O psu v praznoverju in obredih priobčenejo svoje doprinose: K. Moszyński in Klimaszewska pri Poljakih, dr. V. Machek pri Čehih, J. Košťál pri Slovencih in M. Federowski pri Belorusih.

Adam Chętnik opisuje žrnjo, koje ostanki so se ohranili do danes v Poljski.

Jan Manugiewicz podaja skico zaključkov, ki izhajajo iz tipologije in teritorialne razvrstitve jarma. S to skico želi avtor obrniti pozornost nabirateljev materiala v tej paugi na tip in teritorij tega predmeta.

Peter Caraman razlaga v članku »Une anciennes coutumes de mariage« običaj, po katerem je nastala romunska fraza: pasti na ognjišče. Običaj obstoji v tem, da zapeljano dekle »pade na ognjišče«, t. j. pride na katerikoli način do ognjišča v hiši onega, ki jo je zapeljal. Ko to doseže, je nihče ne more in tudi noče zapoditi. Ta običaj ima torej nekakšno zakonito moč. Še do danes je to v navadi pri Moldavcih v Besarabiji, pri Bolgarih, a bilo je še do sredine 18. st. tudi pri Ukrajincih. — Članek se bo še nadaljeval.

Milovan Gavazzi nadaljuje in konča svoj članek »Razvoj i stanje etnografije v Jugoslaviji«. To pot govori o muzejih in zbirkah, etnografskih arhivih, publikacijah ter bibliografskih in bibliografskih pomagalih.

K. Viski priobčenejo članek »Die ethnographische Tätigkeit in Ungarn«. Po kratkem opisu naselitve Madžarov na sedanjem teritoriju in različnih imigracij tekoni stoletij prelaja avtor na zgodovinski očrt etnografske znanosti na Madžarskem. Etnografsko delo se začneja tam že v 16. st., vendar pa njuna še znanstvenega značaja; sistematično raziskovanje se začneja šele v drugi polovici 19. st. Takrat se javljajo tudi madžarski raziskovalci izven-evropskih področij. Moderni raziskovalci madžarskega teritorija imajo v evidenci tudi neumadžarske narode. Dalje razpravlja avtor o etnografskih razstavah, zbirkah, društvih, muzejih in končno o etnografskih časopisih.

Redakcija etnografskega dela otvarja rubriko za diskusije. V tej rubriki se bo diskutiralo o važnih problemih. Da bi bila načeta vprašanja vsaj nekoliko obdelana, želi redakcijo, da vsak, ki načne kako vprašanje, obenem najde tudi nekoliko raziskovalcev, s katerimi je v kontaktu, da se udeleže diskusije. — Tokrat sta načela Bogatyrev in Jakobson problem razmejitve folkloristike in literature.

S tem v zvezi je treba navesti tudi željo K. Moszyńskega, ki poziva predstavnike etnoloških ved v poedinih slovanskih deželah, da — po možnosti v stolpcih L. S. — orijentirajo raziskovalce na polju etnografije Slovanov o vrednosti surovega etnografskega materiala v onih deželah. Posebno je treba obrniti pažnjo na one starejše in sodolne etnografe, na katerih dela se v nohenem slučaju ne moreno naslanjati. Da so tudi taki, dokazuje avtor s slučajem nem. etnografa Knoppa in poljske etnografije I. Piątkowske, a polemizira tudi s profesorjema lvovske univerze A. Fischerom in J. Czekanowskim.

Zelo bogata je rubrika »Przegląd starych wydawnictw«, ker se tu na kratko referira o mnogoštevilnih filoloških in etnoloških časopisih, in to: mednarodnih, angleških, nemških, švicarskih, francoskih, španskih, italijanskih, bolgarskih, hrvatskosrpskih, slovenskih, čeških, slovaških, poljskih, ruskih (sovjet.), finskih, estonskih in madžarskih, kakor tudi o poedinih knjigah.

Na koncu toma je kazalo stvari.

Dr. F. Crnek.

Pospilil František, Etnologické Materiále z jiozapadu U. S. A. (Antropo-geografické hodnoci studijní cesty k SW-Indiánům na pokladě přírodovědeckém.) Díl I. Leks. 8°, str. 256.

Čitatelji se bodo morda čudili, kako pride poročilo o etnologiji jugozapadnih Indijan-

cev v Združenih državah severne Amerike v naš »Časopis«, ki je namenjen pred vsem zgovorini severovzhodnega kota naše države med Savo in Raho, oziroma livče Spodnje Štajerske in Prekmurja. Razlog je dvojen: prvič je g. pisatelj počastil uredništvo našega lista s tem, da mu je doposlal recenzijski izvod z izrecno željo, da o njem spregovori. Uljudnost zahteva ozir na to pozornost. Drugi razlog je pa ta, ker knjiga vsebuje mnogo poučnega gradiva in pobude za naše narodopisce. Pisatelj je l. 1930. in 1931. potoval po Združenih državah z namenom, da dela propagando za čehoslovaško državo in češko etnografsko znanost. Imel je dolgo vrsto predavanj med izseljenimi češkoslovaškimi državljani. Drugo vrsto predavanj je imel na raznih ameriških univerzah, v akademijah in učeniških društvih. Na ta način je dohlil prijateljske stike z najodličnejšimi učenjaki Združenih držav in nabral ogromno gradiva za češke muzeje in knjižnice. Bilo bi želeli, da se tudi med Jugoslovani najde mož za tako propagandno potovanje.

Poleg propagandnega dela je pa učeni in podjetni pisatelj posvetil posebno pozornost folkloru in etnografiji jugozapadnih indijanskih plemen in njih stari izumirajoči kulturi. Priključuje se naziranju, da so Indijanci došli v prazgodovini iz Azije preko Beringove ožine. Kot lepi ljudje, ki čakajo visoko starost in ki se krčevito drže svojih starih običajev, so Indijanci hvaležen študijski objekt za etnografa. Zbrano gradivo je pisatelj ohdelal pod vidikom komparativne etnografije. Že v prvem delu je opozoril na nalike v Evropi. Tako so mu pri prehistoričnih izkopaninah, ki segajo v dobo 4000 pred Kr. in ki kažejo visoko kulturo, dobro služile študije istovrstnih izkopanin v domovini. Med indijanskimi ornamentami ugotavlja med drugim tudi kljukasti križ, pri ženski obleki pa naliko s Hanaki. Po razdelitev moških in ženskih opravič spominja precej na balkanske razmere, ko opravlja največ dela Indijanka, medtem ko mož lenari. V nasprotju s tem pa so se pri poedinih plemenih ohranili ostanki materijarhata.

Prvemu delu sledita še dva. Dočim je pisatelj v prvem splošno očrtal antropogeografske razmere, materialno in duševno kulturo ter dodal obsežno bibliografijo (str. 177—238), bo v drugem natančneje primerjal etnografski material pri Indijancih z onim pri Moravanih in Slovanih sploh, v tretjem pa ho razpravljati o umetnosti, zopet z ozirom na evropski primitivizem.

Razprave ponazorujejo mnogoštevilne, dohro uspele slike. In kakorkoli se vsebina na prvi pogled zdi nam tuja in odročna, je vendar zelo poučna tudi za slovenskega narodopisca.

F. K o v a č i č.

Društveni glasnik.

Zgodovinsko društvo v Mariboru.

XXIV. občni zbor se je vršil dne 3. decembra 1933 v čitalnici Študijske knjižnice. Vodil ga je predsednik prelat dr. Fr. K o v a č i č, ki je pri otvoritvi poudaril društveni napredek v letu 1933.

Tajnik Fr. B a š je poročal, da je imelo ZDM v preteklem poslovnem letu 4 odborove seje, poleg tega pa vrsto predsedstvenih sestankov, na katerih so predsednik, tajnik, blagajnik in knjižničar reševali tekoče zadeve. Dospelih in odposlanih dopisov je bilo 483, pri čemer niso šteti dopisi uredništva ČZN in ekspedicija ČZN. V odboru je v prosvetno ministrstvo odšlelega odbornika profesorja Karla Prijatelja nadomestil profesor dr. Anton Dolar. Za ZDM je preteklo poslovno leto važno, ker

se je po uvidevnosti Dravske banske uprave in zlasti pomočnika bana g. drja O. Pirkmajerja končno veljavno osamosvojil društveni arhiv, ki je z arhivom Muzejskega društva v Mariboru dal podlago za Banovinski arhiv v Mariboru. Z definitivnim položajem BAM je ZDM na eni strani izvršilo svojo zgodovinsko nalogo, ko ga je pripravilo na isti način, kakor je pred leti postavilo temelje mariborski Študijski knjižnici. S tem je postalo ZDM organizacija z izrazito publikacijskimi in znanstveno inicijativnimi smotri; rešeno knjižnično in arhivskoupisnih poslov mora v bodočnosti skrbeti za znanstveno obravnavo teritorija, ki spada v njegov delokrog in za izdajanje zgodovinskega gradiva in zgodovinskih razprav. V tem smislu je skrbelo ZDM pri izdaji AZN, v katerem izhajajo Slomšekova pisma, in v isti meri s ČZN. Ptujška številka, izdana ob 40letnici Muzejskega društva v Ptujju, je prvi tozadevni poizkus napraviti iz ČZN zbornik razprav, ki bodo obravnavale baš tiste naše zemlje in kraje, ki so znanstveno bodisi najzanimivejši, bodisi najmanj proučeni. Ptujška številka ČZN spada v vrsto prvih; pri drugih pa bo naloga mariborskih znanstvenih ustanov BAM in ŠK, da pripravijo potrebno gradivo, kar velja v prvi vrsti za zgodovino Maribora. Težko finančno stanje društva je pomagala rešiti Kr. banska uprava Dravske banovine, mestna občina mariborska in v svesti si svojega programa Družba sv. Cirila in Metoda, ki je kupila za knjižnice naših obmejnih šol 50 izvodov ptujške številke ČZN. Brezuspješni pa so ostali štirikratni poizkusi, dobiti podporo od ministrstva prosvete. Obenem z izdajanjem ptujške številke ČZN je ZDM sodelovalo pri organizaciji proslave štiridesetletnice ptujškega Muzejskega društva. O tridesetletnici ZDM pa je ČZN že poročal (ČZN XXVII, p. 59). V notranjem delu je ZDM uporabilo velike energije, da bi pridobilo primerne društvene prostore v bivši uradniški menzi pod ŠK, vendar so bili ti prostori preurejeni v družabni lokal; organiziral je zgodovinske večere (S. Trdina: J. Murn-Aleksandrov; Fr. Baš: Antropogeografski značaj Slovenskih goric; B. Stupan: Nastoj modernega gospodarstva; S. Milač: Krog v Prekmurju; A. Oven: Fran Ksaver Meško) in zgodovinske ekskurzije, od katerih se pa zaduje niso obnesle. Na novo zamenjava ČZN z uredništvu Planinskega vestnika (Ljubljana), Sodobnosti (Ljubljana), Napredka (Sarajevo) in Letopisa Maticе Srpske (Novi Sad). Težko pa je doseči in še težje vzdržati zamenjavo z znanstvenimi publikacijami Italije in Francije; tako so v glavnem naše zamene omejene na slovansko in nemško Srednjo Evropo. S simpatijami je spremljalo naše društvo akcijo za odkup mariborskega gradu ter jo v javnosti podpiralo, kolikor mu je bilo to mogoče; izhajalo je pri tem s stališča, da je edino mestna občina sposobna, da vzdržuje in reši to zgodovinsko stavbo v njeni izvirnosti. Z nakupom gradu je mariborska občina rešila nalogo, kakor bi jo rešilo kako drugo evropsko kulturno mesto in ZDM želi samo, da se preureditev gradu izvrši po zgodovinskih vidikih in da ne bi pri tem odločali upravnopisarniški vidiki, kakršne bo nujno izzvala namera, namestiti v gradu magistratne urade. Idealno so rešili Braća hrvatskog zmaja Ozalj, idealno je rešil Varaždin nekdanji grad Celjanov in idealna rešitev mariborskega gradu bi bila, da se v gradu, ki ohrani tako svojo izvirno zunanost in notranost, namestijo mariborske znanstvene ustanove Študijska knjižnica, Mestni muzej in Banovinski arhiv. To svojo zamisel izraža ZDM kot organizacija, ki je začela v Mariboru prva z znanstvenim delom in ki znanstveno delo vrši in vodi prav do današnjega dne. V splošnem smem danes zaključiti svoje poročilo z dejstvom, da se tudi naše članstvo zvesto drži ZDM, kar dokazuje to, da ni bilo že dolga leta toliko vplačane članarine kakor letos in pa, da nas kljub krizi članstvo ne zapušča; ZDM šteje še vedno 485 članov. Apeliramo pa danes na našo javnost, da se še bolj oklene ZDM, kakor se ga je že. Pogoste ugotovitve, da stara generacija ni storila ničesar, ne drže. Naše članstvo tvorijo predvsem narodni in kulturni delavci iz

predvojnih let, medtem ko stoje povojna generacija in pa oni, katerim je postalo vsled okupacije Primorja naše Podravje in Pomurje druga domovina, našemu društvu ob strani. To stanje je gotovo nenaravno; ko s priznanjem poudarjamo predvojno generacijo, na katere ramah stoji v največji meri naše društvo, vabimo vso mladino in vse povojne sodeželane, da vstopijo v naše vrste. Res je sicer, da postajajo danes organizacije samo izraz vodstva odbora; vendar naše društvo kot izrazita domačinska organizacija želi, da ne zajame samo vsega našega kulturnega življa, temveč, da ves ta življenjski prepoji s spoznanjem domače preteklosti in da ostane naše društvo to, kar je bilo: izraz kulturnih in domačinskih potreb severovzhodne Slovenije, društveno delovanje pa rezultat potreb in dela stebrov slovenskega razumništva, ki je zbrano v ZDM. Tajnikovo poročilo je sprejel občni zbor brez debate.

Blagajniško poročilo je podal blagajnik, upravnik Niko I. V r a b l. Iz njega posnemamo:

Pregled računov za poslovno leto 1933. (8. decembra 1932 do 6. decembra 1933) kaže 126.320,57 Din prometa, in sicer 70.166,78 Din prejemkov ter 56.153,70 Din izdatkov. Prebitek 14.013,17 Din je samo navidezen in je nastal vsled tega, ker društvo ni moglo dvigniti dobroimetja pri nekem denarnem zavodu. Poravnati ima še račun tiskarne za tisk Časopisa in Arhiva v skupnem znesku 28.000 Din. Če se to upošteva, znaša primanjkljaj 13.986,83 Din.

Med dohodki se mora smatrati kot najvažnejša postavka članarina, ki najbolj nazorno kaže aktivno zanimanje članstva za društvo, pa tudi njihovo priznanje delovanju odbora. Z zadovoljstvom lahko ugotovimo, da je v letu 1933. vplačani znesek na članarini 20.850,56 Din najvišji, odkar društvo obstoja. Plačalo je 7 članov za leto 1930, 33 članov za 1931, 157 članov za 1932, 208 članov za 1933 in 12 članov za 1934. Skupaj je plačalo članarino 417 članov, 68 več nego v lanskem letu.

Druga važna točka med prejemki so podpore, ki jih je društvo prejelo Din 34.550.—. Knezoškofijski ordinarijat v Mariboru je prispeval 15.000 Din kot pomoč za izdajo Slomšekovih pisem v I. knjigi Arhiva; kralj. banska uprava v Ljubljani je nakazala 10.000 Din iz proračuna za 1932/33; mestna občina mariborska 6000 Din; denarni zavodi 2250 Din, med temi Posojilnica v Narodnem domu v Mariboru 2000 Din in Posojilnica v Framu 200 Din; Nabavljalna zadruga drž. uslužbencev v Mariboru 300 Din. Ta zadruga lahko pri primerni uvidevnosti njenega upravnega odbora postane sčasoma važen činitelj v kulturnem življenju Maribora, v katerem tvori ravno državno uslužbenstvo močno in vplivno plast prebivalstva.

Sklad za topografijo umetnostnih spomenikov izkazuje samo 510 Din dohodkov za 2. snopič Maroltove Dekanije Celje. Ta sklad je imel do sedaj 46.441,70 Din prejemkov in 62.118 Din izdatkov, tako da znaša primanjkljaj še vedno 15.676,30 Din.

Za knjižnico se je izdalo 776,25 Din, za arhiv 231,70 Din.

Najvišja postavka 68.909 Din med izdatki so znašali stroški za društveno glasilo ČZN s prilogo AZN, in sicer 55.804 Din za tisk, vezavo in klišeje ter 13.105 Din za honorarje.

Redna izdaja društvenega glasila s prilogo v sedanjem obsegu bo zanaprej mogoča samo, če ne bodo izostale podpore kralj. banske uprave, mariborske občine in denarnih zavodov, ker krije letna članarina komaj eno tretjino tozadevnih izdatkov.

Poročilo o knjižnici je podal knjižničar, ravnatelj Študijske knjižnice J. G l a s e r (prim. poročilo: Študijska knjižnica v Mariboru), poročilo o arhivu pa ban. arhivar Fr. B a š (prim. poročilo: Banovinski arhiv v Mariboru).

Za odborniki je poročal v imenu preglednikov računov dr. I. Jančič ter čestital ZDM na redu v blagajnikovem poslovanju in pripomnil, da bi morala biti vsaka orga-

nizacija ponosna na tako skrbno, točno in pregledno delo, kakor ga vrši blagajnik ZDM. Predlaga v imenu preglednikov računov razrešnico s pohvalo, kar občni zbor soglasno sprejme.

Članarina za bodoče leto je ostala neizpremenjena in znaša Din 50; člani dohijo brezplačno društveno glasilo ČZN.

Pri volitvah je bil per acclamationem za predsednika soglasno izvoljen ustauovitelj ZDM, prelat dr. Fr. Kovačič. V odbor so bili izvoljeni: ban. arhivar Franjo Baš, dr. Anton Dolar, ravn. Janko Glaser, mag. pharm. Fr. Minašnik, dr. Pavel Strmšek, prof. Bogomir Stupan, prof. Jan Šedivý, dr. Jos. Tominšek, dr. Vlad. Travner in upravnik Niko I. Vrabl. Namestniki so dr. Vinko Močnik, prof. Vilko Novak in dr. Silva Trdina. Pregledniki računov so dr. Ivan Jančič, Franjo Bureš in dr. Josip Kronvogel.

Ob 11 h 40 min. je zaključil predsednik občni zbor in takoj sklical v svrto konstituiranja sejo novega odbora. Na predsednikov predlog se je odbor soglasno konstituiral sledeče: podpredsednik dr. Jos. Tominšek, tajnik in arhivar Fraujo Baš, blagajnik Niko I. Vrabl, knjižničar Janko Glaser.

Banovinski arhiv v Mariboru.

Poslovanje BAM se je začelo z dnem 29. junija 1932, ko je Kr. lanska uprava Dravske hanovine nastavila arhivarja Fr. Baša in namestila arhiv v dveh sobah v palači sreskih načelstev v Ciril-Methodovi ulici.

V začetku je arhiv posloval kot arhiv Zgodovinskega društva v Mariboru, za katerega upravljanje je Dravska hanovina namestila arhivarja, obenem pa stavila v njegov detokrog tudi urejevanje kulturnozgodovinskih zbirak v mariborskem muzeju.

S pogodbo, sklenjeno dne 1. marca 1933 med Dravsko hanovino in ZDM ter med Dravsko hanovino in Muzejskim društvom v Mariboru, odohreno od g. lana Dravske hanovine 20. aprila 1934 pa sta obe organizaciji predali svoje arhivalije Dravski hanovini in postanejo te po 10 letih tudi njena last, ostanejo pa v sestavi BAM ter se vrnejo društvoma v njihovo neomejeno last v slučaju, da li se BAM opustil ali pa preselil iz Maribora. Z istim dnem je izdal g. ban Dravske hanovine poslovnik BAM in službeni red BAM. Z razglasitvijo poslovnika v Službenem listu z dne 29. apr. 1933, 35. kos, je bil na mesto hišnega arhiva ZDM ustanovljen Banovinski arhiv v Mariboru, kateremu je Dravska hanovina v proračunu 1933-34 omogočila razvoj z dotacijo Din 15.000.— za materialne izdatke.

V začetku dela 1932 je bil položaj BAM težak. Potem ko so se najvažnejše arhivalije v letih 1930-31 smotreno razvrstile v eni sobi drž. gozdarske šole, pa je v jeseni 1931 preselitev v eno manjšo sobo Zdravstvenega doma že izvršeno delo radi pomanjkanja prostora zopet uničila. Še neurejene arhivalije pa so ostale na podstrešju drž. gozdarske šole.

Z novimi prostori so se preselile arhivalije, kolikor je bilo mogoče, v prostore BAM, ostale pa v kletne hodnike sreskih načelstev. Z dotacijo so se nahavili potrebni arhivski predalniki, fascikli, vrečice ter kartoteka. Urejevanje se je začelo iz nova in to po vidikih študijskega povpraševanja. Katalogiziranih in kartotekiziranih je bilo do občnega zbora ZDM 449 števil; za nadaljnjo katalogizacijo in kartotekiziranje pa se jih je pripravilo okoli 700.

Poleg urejevanja se je posvečala skrb pridohivanju novih arhivalij; pri tem se je polagala največja važnost na dokumente naše narodne in gospodarske zgodovine. Mestna občina mariborska je oddala v BAM nekaj arhivalij, nanašajočih se na Maribor, J. Mravljak, prelat Fr. Kovačič, upravnik N. I. Vrabl, ga. Vida Dimnik, Fr. Baš, ing. A. Černe, M. Kranjc, dr. Fr. Vatovec, dr. V. Travner, Fr. Kos, senator dr. Mir. Ploj, notar v p. O. Ploj, Fr. Zebot, dr. F. Scherbaum, ravn. A. Zmavc, Jos. Kerec, Fr. Oterepec, Franja Schneider, Jakob Zem-

ljih, dr. Lj. Pivko, dr. P. Strmšek, H. Družovič, Josip Muraa, A. Hren, E. Baumgartner, in dr. Al. Trstenjak pa so v večji in manjši množini darovali arhivalije politične, cerkvene, gospodarske, književne, umetnostne in kulturnozgodovinske vsebine, med katerimi so najvažnejše turniške trške arhivalije (dr. A. Trstenjak), prepisi vuzeziških in slovenjgraških listin (J. Mravljak), Slomšekova ostalina (dr. Fr. Kovačič), prepisi sodnih aktov o P. Miklavcu (J. Glaser), arhiv Dramatičnega društva v Mariboru in SKS iz 1920 (dr. P. Strmšek), dokumenti iz političnega življenja avstrijskih Jugoslovanov v avstrijskem parlamentu (dr. Miroslav in Oton Ploj), politične korespondence (J. Zemljih, dr. Lj. Pivko, J. Škofič), med katerimi je najvažnejša B. Raiča iz dunajskega državnega zhora D. Mešku ter prepisi A. Wamhrechtsamerjeve listin trga Planine (dr. Fr. Kovačič).

Prav vsem darovalcem se BAM za njih naklonjenost najlepše zahvaljuje, ohenem pa se obrača do vseh posameznikov in korporacij na ozemlju nekdanjega Slovenskega Štajerskega, Mežiške doline in Prekmurja, da prepuščajo zgodovinske in kulturne dokumente ZDM ali BAM. V prvi vrsti se obrača BAM do vodstev posameznih društev in ustanov, katera naj po možnosti oddajo svoje stare zapisnike sej, občnih zhorov itd. BAM, ki jih ho drage volje prevzel v svoje varstvo, da se tako ne porazgubijo, kakor arhivalije večine naših društev iz polpretekle dobe. Posebno se obrača BAM do vseh aktivnih in neaktivnih politikov in drugih javnih delavcev, da oddajo BAM svoje za zgodovino severovzhodne Slovenije važno gradivo, kakor politične dokumente, korespondenco, slike, proglase itd. Občinska, šolska in cerkvena predstojništva pa prosijo, da čuvajo po mestih in deželi razkropljene listine, urbarje, kupne pogodbe itd. pred izgubo ter napravijo po možnosti njih seznam in jih varujejo na primernem suhem prostoru.

Ker se je dotacija uporabila za opremo, je BAM kupil samo zapisnike literarnega oddelka dunajske »Slovenije« ter arhivalije visokošolskih organizacij šumarjev in agronomov in društva »Kras« na Dunaju.

Kako potreben je bil BAM, priča dejstvo, da so poleg domačinov uporabljali njegovo gradivo tudi inozemci iz Avstrije in Nemčije in da hi hila hrez BAM nemogoča večja organizirana znanstvena podjetja, kakor je bilo n. pr. raziskovanje pokopališča na Koroščevi ulici v Mariboru.

O delu, katerega je vršil BAM skupno z mariborskim muzejem, je izšlo poročilo MD v društvenem Izvestju II.

Študijska knjižnica v Mariboru.

1. Statistika. Knjižnica se je v l. 1933. pomnožila (v zvezkih) za 1701 knjigo (ozir. brošuro), 316 revij (ozir. časopisov), 8 zemljevidov in 26 rokopisov. Prispevali so: Študijska knjižnica sama (ŠK) 1339 knjig in 169 revij, Zgodovinsko društvo (ZD) 345 knjig, 140 revij, 8 zemljevidov in 26 rokopisov, Muzejsko društvo (MD) 17 knjig in 7 revij. Način pridobitve je bil naslednji:

A. N a k u p. ŠK: 727 knjig in 67 revij; ZD: 2 knjigi in 2 reviji (Monatsblatt der herald. Gesellschaft »Adler«, Zeitschrift für Volkskunde); MD: 12 knjig in 5 revij (Anthropos, Kosmos, Petermanns Mitteilungen, Numismatik, Numismatische Zeitschrift) — skupaj 741 knjig in 74 revij. Nekaaj večjih in pomembnejših nakupov naj sledi imenoma: Åberg N., Bronzezeitliche und fröheisenzeitliche Chronologie I.—III. (kupilo MD); Ajanov D., Geschichte der russischen Monumentalkunst (2 zv.); Arnold R. F., Das moderne Drama; Baumgartner A., Geschichte der Weltliteratur (7 zv.); Beer M., Oheã historija socializma; Berdjajev D., Der Sinn der Geschichte; isti, Das neue Mittelalter; Bergson H., Stvaralačka evolucija; Čas (ameriški) I.—XIII. (12 zv.); Čorović Vl., Istorija Jugoslavije; Čurčin M., Das serhische

Volkslied in der deutschen Literatur; Duhr B., Geschichte der Jesuiten (6 zv.); Dordević Ž., Zoologija (2 zv.); Fahry E., Nouveau traité de mathématiques générales (2 zv.); Filov B., Geschichte der (alt)bulgarischen Kunst. (2 zv.); Franck O., Studien zur serbokroatischen Ortsnamenkunde; Frobenius L., Kulturgeschichte Afrikas; Gabršček A., Goriški Slovenci; Garzaroli-Turnlackli K., Das graphische Werk M. J. Schmidt's; Geramb V., Steirisches Trachtenbuch; Statistički godišnjak; Gooch G. P., Diplomatika istorija; Gregor J., Weltgeschichte des Theaters; Grimm H., Leben Michelangelos; Gurian W., Der Bolschewismus; Haas A., Einführung in die theoretische Physik (2 zv.); Hacquet B., Oryctographia Carniolica (4 zv.); Hajšman J., Česká mafie (2 zv.); Hamann R., Geschichte der Kunst; Hodann M., Der slawische Gürtel um Deutschland; Ilić-Agapova M., Ilustrovana istorija Beograda; Jeans J., Sterne, Welten und Atome; Jovanović-Zmaj J., Sabrana dela (6 zv.); Justi C., Diego Velazques und sein Jahrhundert; Kaser K., Eisenverarbeitung und Eisenhandel; Kidrič Fr., Barth. Gjorgjević; Kiefer O., Kulturgeschichte Roms; Kolmer G., Parlament und Verfassung in Oesterreich (7 zv.); Korac V., Povjest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji (3 zv.); Krahe H., Die alten balkanillyrischen geographischen Namen; isti, Lexikon altillyrischer Personennamen; Oesterreich-Ungarns letzter Krieg (4 zv.); Kvajūl J., O čem vim; Kugy J., Arbeit-Musik-Berge; isti, Die Julischen Alpen; L'art byzantin chez les Slaves II.; Maderno A., Die deutschösterreichische Dichtung; Marx K., Kapital I.; März J., Die Adria-Frage; Matko L., Perkusija in avskultacija I.; Meštrović; Mikić S., Istorija jugoslov. vazduhoplovstva; Mommsen Th., Römische Geschichte; isti, Das Weltreich der Caesaren; Miller M., Die Münzen des Altertums; Montelius O., Die älteren Kulturperioden in Orient und in Europa (kupilo MD); Nachmannsohn M., Psychotherapie; Niederle L., Slovanské starožitnosti (izpopolnitev); Novak V., Sabrana djela (12 zv.); Oelsen E. S., Währungen, Masse, Gewichte der ganzen Welt; Ogris A., Trgovinska politika; Papini G., Dante vivo; Pastor L., Geschichte der Päpste (zaključni zvezki); Pelka O., Keramik der Neuzeit; Petersen E., Athen; Planck M., Wege zur physikalischen Erkenntnis; Redlich J., Kaiser Franz Joseph I.; Redlich K. A., Die Geologie der innerösterreichischen Eisenerzlagertätten; Schmid W., Norisches Eisen; Schmidlin J., Papstgeschichte der neuesten Zeit; Sforza C., Die feindlichen Brüder; Sixt Chr. II., Petrus Paulus Vergerius; Soergel A., Dichtung u. Dichter der Zeit (2 zv.); Solovjev Vl., Ausgewählte Werke (4 zv.); Sütterlin L., Die deutsche Sprache; Taranovski T., Uvod u istoriju slov. prava; Würzburger E. u. Roesner E., Hübners geographisch-statistische Tabellen; Levstikov zbornik; Žujović J. M. i Petković V. K., Geologija (3 zv.). Razen tega se je posebna pozornost posvečala izpopolnjevanju raznih vrzeli; nabavila so se v ta namenu številna starejša izdanja slov. literature (Cankar, Župančič in druga dela slov. moderne; goriški tiski; Splošna knjižnica; Slov. glasnik; razni časopisi), pa tudi razna nemška leposlovna dela lokalnega značaja (H. Eckhel, O. Kernstock, A. Maderuo, L. Mahnert, M. Mell, J. F. Schütz). Pogajanja za nakup nekaterih protestantik, ki jih je ponudil R. Drufovka v Ljubljani, radi pretiranih zahtev niso dovedla do cilja.

B. Darovi. ŠK: 550 knjig in 84 časopisov; ZD: 274 knjig, 70 revij, 5 zemljevidov in 26 rokopisov; MD: 4 knjige — skupaj 828 knjig, 154 revij, 5 zemljevidov in 26 rokopisov. Darovalci so bili (v oklepaju število darovanih predmetov; Maribor ni naveden): Fr. Avsenak (6), arhivar Fr. Baš (2), prof. dr. Fr. Crnek (1), iz ostaline umrlega dekana A. Čížeka v Slovenjgradu (33), prof. dr. A. Dolar (1), J. Dolar (1), prof. H. Družovič (1 knjigo in 2 rokopisa), K. Friedrich (1), ravn. J. Glaser (3), učitelj A. Godec v Linhušu (1), šolski upravitelj V. Grčar (2), ravn. dr. M. Heric (2), E. Hren (3), šolska upraviteljica O. Juvančič (4), J. Kapun v Slovenjgradu (1 zemljevid), prof. J. Karba (79), učitelj A. Knafelc v Markovcih (2 rokopisa), ga. Košak (5), prof. dr. J. Kotnik (1), prelat dr. Fr. Kovačič (44 knjig in revij, 13 rokopisov), ravnatelj dr. M. Kovačič v Ptujju (4), Bož. Kryl v Ljutomeru (7), mag. ph. A. Kukovec (1), Ter. Lorenčič (6), univ. prof. dr. Fr. Ka. Lukman v Ljubljani (1),

železniški uradnik S. Lutman v Račah (1), gen. R. Maister (1), dr. I. Matko (3), dekan Fr. Ks. Meško v Selah (2), dr. St. S. Mihelič v Zagrebu (2), mag. pl. Fr. Minařik (2), postajenačelnik J. Mohorko (9), prof. I. Mravljak (2), J. Mravljak v Vuženici (7), stud. iur. B. Namestnik v Hočah (215 knjig in 1 rokopis), Fr. Pirc (1), dr. M. Pivec-Stelč v Ljubljani (1), senator dr. M. Ploj (2), notar O. Ploj (2), univerzitetni profesor dr. B. Saria v Ljubljani (1), dr. K. Schünemann v Berlinu (1), A. Skala v Beogradu (1), dr. Fr. Stelč v Ljubljani (1), J. S. Strakatý v Pragi (1), L. Strašnik (1), ravn. dr. P. Strmšek v Murski Soboti (12), ravn. dr. J. Šlebinger v Ljubljani (1: Preporod 1912—13), dr. L. Tesničre v Strasbourgu (1), ravn. dr. J. Tominšek (1), dr. Vl. Travner (7), dr. A. Trstenjak v Dol. Lendavi (2: Kuzmičev Novi zakon 1817 in 1848), dr. H. Tuma v Ljubljani (1), dr. Fr. Vatovec (1), † Jos. Velnar v Ljutomeru (2 knjigi in 5 rokopisov), upravnik N. Vrahl (161, med drugim 20 letnikov Gospod. glasnika), K. Windischgraetz v Konjicah (2), učitelj v pok. Fr. Zacherl v Ljutomeru (1 knjigo, 3 rokopise), bogoslovec I. Zelko (8), dr. I. Žmavc v Pragi (1), prof. dr. J. Žmavc (2), dijak B. Žolger (4); razen tega naslednje institucije: Dravska direkcija pošte in telegrafa v Ljubljani (1), Geogr. vojni institut v Beogradu (4 zemljevide), Francoski krožek (14 letnikov revij), mestno načelstvo (69), škof. ordinariat v Ljubljani (25), ravnateljstvo dvorazr. trg. šole (1), ravn. klas. gimn. (1), ravn. Ljudske samopomoči (1), ravn. real. gimn. (54), ravn. trg. akad. (1), ravn. učit. šole (1), ravn. real. gimn. v Celju (1), ravn. II. real. gimn. v Ljubljani (4), ravn. tel. srednje šole v Ljubljani (6), ravn. muzeja v Splitu (1), ravn. rudnika v Mežici (1), ravn. univ. hihlioteke v Gradcu (1), Senat kralj. Jugoslavije v Beogradu (4), Tipografia consorziale v Trstu (6), Mariborska tiskarna (1), Podravska tiskarna (2), Tiskarna sv. Cirila (1), uprava Zdravilišča v Rog. Slatini (8 propag. tiskovin), Zbornica za TOI v Ljubljani (1), Zadrudna zveza v Ljubljani (5); končno uprave sledečih časopisov: Bogoljub, Cvetje z vrtov sv. Frančiška, Slov. čebelar, Domoljub (s 3 prilogami), Domovina, Gasilec, Naš glas, Glasnik presv. Srca Jezusovega (z 1 pril.), Poštni glasnik, Sokolski glasnik (s Sok. prosveto), Gospodar, Vojni invalid, Jutro (z Mladim jutrom), Kraljestvo ložje, Kmetški list, Trgovski list, Lovec, Slov. narod, Polhod, Poštar, Naša radost, Sadjar in vrtnar, Ponedeljski Slovenec, Slovenec, Slovenija, Sokolič, Svoboda, Učiteljski tovariš (s Prosveto), Salezijanski vestnik (s prilogami), Vigred, Vrtec (z Angelčkom), Zdravje, Zvonček, Žika v Ljubljani, Borha, Časopis za zgodovino in narodopisje (z AZN), Slov. gospodar, Ženski list, Razgled, Mariborski večernik Jutra, Mariborer Zeitung v Mariboru, Nova doba, Slov. hmeljar, Deutsche Zeitung v Celju, Novine (z Marijinim listom), Pomoč v Murski Soboti, Odmev, Novi život v Zagrebu. Iz knjižne zbirke, ki so jo nahrali dijaki, je ŠK prejela 52 zvezkov.

C. Z a m e n a. ŠK: 8 knjig (zamenjane s Slov. knjihovno v Pragi); ZD: 65 knjig, 68 letnikov revij, 3 zemljevidi; MD: 2 reviji — skupaj 73 knjig, 70 revij, 3 zemljevidi. Med revijami, ki sta jih prejemali v zameno ZD in MD, je bilo 17 slovenskih, 2 srbohrvatskih, 9 čeških, 1 slovaška, 5 poljskih, 1 ruska, 7 nemških, 1 francoska, 3 italijanske.

Č. D o l ž n o s t n i i n r e c e n z i j s k i i z v o d i. ŠK: 54 knjig, 18 časopisov; ZD: 4 knjige; MD: 1 knjiga — skupaj 59 knjig, 18 časopisov.

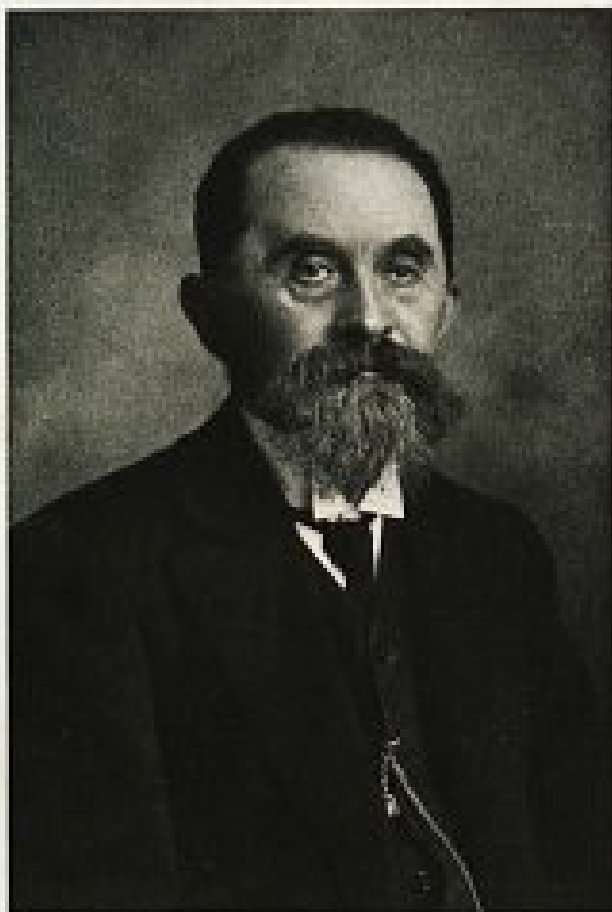
V e z a n i l j e b i l o 1000 knjig, ozir. časopisov, na platno nalepljenih 87 zemljevidov.

I z p o s o j e v a l c e v j e š t e l a knjižnica 732, med temi 403 v l. 1933. nanovo vpisane; izposodila je 18.191 knjig. Za poset čitalnice je bilo izdanih 488 izkaznic. Kdo se knjižnice poslužuje, kaže sledeči pregled, v katerem je pri vsaki postavki navedeno najprej celotno število, v oklepaju pa dodano, koliko je v tem številu žensk. Med 962 izposojevalci in izposojevalkami, ki so se vpisali od 1. jan. 1932 do 31. dec. 1933, je bilo dijakov s klas. gimn. 150 (11), z real. gimn. 130 (33), z učiteljskih 153 (113), s trg. akad. 15 (5), z mešč. šol 25 (7), z vinarske šole 1, raznih abiturientov 14 (9), razen tega logoslovci 3, visokošolcev 32 (5) — vsega dijaštva torej 523 (183); ostali izposojevalci pripadajo sledečim poklicnim skupinam (razvrščenim po številu): uradnikov (in njihovih soproj. vdov) 100 (37), zasel-

nikov 60 (49), učiteljev 46 (24), trgovcev (in soproj) 28 (23), profesorjev 26 (4), častnikov (in soproj) 26 (10), posestnikov 22 (14), inženirjev (in soproj) 17 (5), ohrtnikov 16 (6), trgovskih uslužbenecv (in soproj) 16 (5), zdravnikov (in soproj) 13 (3), teln. uslužbenecv 12, odvetnikov (in soproj) 11 (4), poduradnikov 10, duhovnikov 5, delavcev 5 (1), gled. igralci 4 (1), podčastniki in vojaki 4, mag. phar. 3 (2), zdravn. pom. moči 3 (3), glasbenika 2, zoolotehnika 2, otroški vrtnarici 2 (2), sluga 2, služkinji 2 (2), novinar 1, tovarnar 1 — razen dijaštva torej skupaj 439 (195) oseh. Kakor je iz tega razvidno, tvori dijaštvo nad 54% vseh izposojevalcev. 39% celotnega števila je izposojevalk. — Med 488 obiskovalci in obiskovalkami čitalnice je bilo dijakov s klas. gimn. 138 (4), z real. gimn. 114 (12), z učiteljišč 86 (40), s trg. akad. 20 (7), z mešč. šol 15, raznih aliturientov 16 (7), bogoslovci 3, visokošolcev 22 — vsega dijaštva torej 414 (70); razen tega je obiskovalo čitalnico: uradnikov 20 (2), učiteljev 18 (2), profesorjev 7, zasebnikov 7 (3), odvet. kandidati 3, zdravnika 2, inženirja 2, gled. igralca 2, novinarja 2, posestnika 2, ohrtnika 2 ter po 1 duhovnik, trgovec, trgovski potnik, holničarka, otroška vrtnarica, stražnik, sluga — torej razen dijaštva 74 (9) oseb. Skoraj 85% celotnega števila pripada dijaštvu; obiskovalk je bilo 79, torej samo nekaj nad 16%. — Tako pregled izposojevalcev, zlasti pa še pregled obiskovalcev čitalnice kaže, da služi Štud. knjižnica v prvi vrsti tukajšnjemu dijaštvu. S tem vrši važno in pomembno nalogo, ker kot nekaka centralna knjižnica nadomešča, ozir. dopolnjuje dijaške knjižnice šolskih zavodov, ki se večinoma ne morejo izpopolnjevati v zadostni meri. Na drugi strani pa intenzivno uporabljanje knjižnice od strani dijaštva tudi daje smisel knjižnici sami in jo upravičuje, kajti izrazito znanstvene potrebe so v Mariboru zaenkrat žal še preskromne, da bi z njimi bil dan Štud. knjižnici zadosten *raison d'être*. Vendar je treba dostaviti, da je tudi uporaba knjižnice v znanstvene svrhe v zadnjem letu znatno napredovala, zlasti v smeri lokalno-zgodovinskih in liografskih študij, ki bi brez časopisja in del, zbranih v Štud. knjižnici, bile v Mariboru sploh nemogče; po večini z istim gradivom je služila knjižnica deloma tudi znanstvenikom izven Maribora. Razen tega je v par slučajih posredovala, da je dela, ki jih sama nima, posodila Univerzitetna biblioteka v Gradcu.

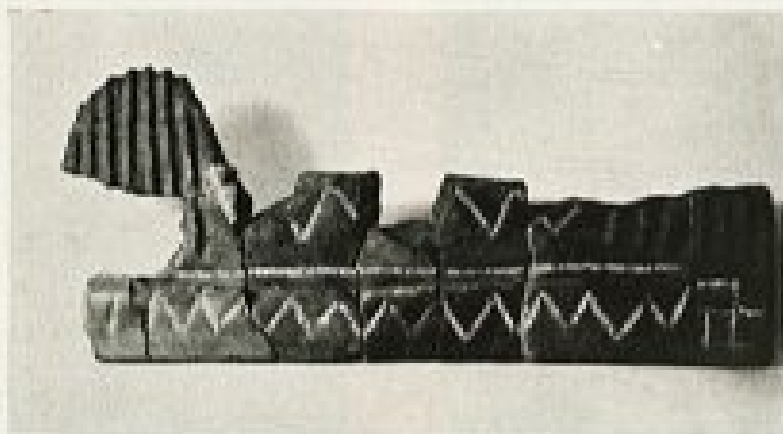
2. Prejemki in izdatki. A. Od mestne občine je prejela knjižnica 58.000.— Din dotacije. Od tega se je izdalo 43.587.25 Din za nakup knjig in revij, 12.101.50 Din za vezavo, 2.311.25 Din za opremo in razen drobiž. — B. Izposojnina je znašala (skupno s pristojbinami za izkaznice) 17.316.— Din, k temu izkupiček za makulturni papir 243.50 Din in prehitke iz l. 1932. 18.25 Din — skupaj torej 17.577.75 Din. Od te vsote se je porabilo 13.733.50 Din za nakup knjig in časopisov, 1.248.50 Din za vezavo, 2.595.75 Din za opremo in razen drobiž. V celoti se je torej izdalo za nakup knjig in revij blizu 76%, za vezavo 17.5%, za opremo in pisarniške potrebščine 6.5% vseh razpoložljivih sredstev. — Razen tega sta prispevali z nakupom tudi ohe društvi, ki sta solastnici knjižnice: ZD je izdalo za knjige in revije 776.25 Din. MD 6.268.— Din.

3. Razno. Prostori se niso izpremenili, dasi je obstajala namera, da se čitalnica priključni veliki dvorani, študijski knjižnici pa v nadomestilo da solica za gled. vaje in garderoba. Na podlagi dveh olščnih spomenic o težkočah, ki bi jih taka izprememba povzročila knjižnici, in osehnege ogleda dejanskega položaja po gg. V. Grčarju in H. Salotyju se je načrt kot neizvedljiv opustil in ostalo je pri starem. — Pojavil pa se je kmalu nato nov načrt: čim se grad adaptira za mestne urade, naj se Štud. knjižnica preseli v sedanji rotovž, dočim naj bi se sedanji prostori knjižnice priključili zopet veliki dvorani. — Oh priliki petdesetletnice Ivana Preglja je v čitalnici bila prirejena razstava Pregljevih del in literature o njem.

K. Glaser

Št. 1. Votivna kozica.

Št. 2. Del nastavka z dvojno svastiko.

Priloge št. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 11, 12 je posnel dr. H. Böhner, št. 8, 9, 10, 13, 14 in št. 15, 16, Vl. Cizelj.

Št. 4. Skupinski enotni grob s pokrovi.

Št. 5. Zabojni grob.

Št. 6. Skupina posameznih in skupinskih grobov s pokrovi.

Št. 7. Posamezni grobovi s pokrovi.

Št. 10. Žarni grob, na kamnu.

Št. 9. Škupina grobov v koničnini žarani.

Št. 8. Grob z dukljasto žaro.

Št. 12. Glinasti grobni inventar in situ.

Št. 11. Grobna žara po odstranitvi pokrova.

Št. 13. Bronasti grobni inventar in situ.

Št. 14. Bronasti grobni inventar in situ.

Št. 15. Prednja stran glinastega kipea.

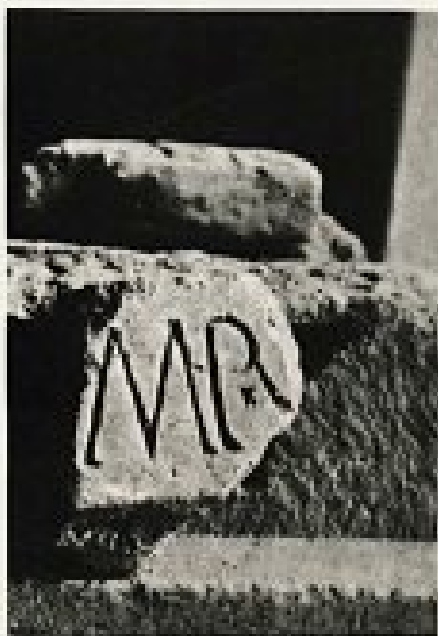

Št. 16. Zadnja stran glinastega kipea.

Št. 1. Fragmenti starokrščanskega ambona iz Poetovija.

Št. 2. Fragment z ligaturo.

Št. 3. Fragment z ostanki reliefa (spodnj).

Dne 9. oktobra 1934 so atentatorjevi streli v Mar-seilleu ugasnili luč življenja

Aleksandru I., kralju Jugoslavije.

Rojen 17. decembra 1887 na Cetinju, je preživel mladost v Črni gori, Rusiji, Švici in po 1903 v Srbiji ter se šolal vojaško, upravno in politično.

14. marca 1909 je postal naslednik prestola, vodil 1912 in 1913 I. srbsko armado v zemlje carja Dušana in osvetil Kosovo.

11. junija 1914 je stopil kot regent na čelo Srbije, moško trpel njeno ponižanje, Albanijo in Krf, deloval z organizacijo solunske fronte ter uveljavljanjem jugo-slovanskega programa na njenem vstajenju in ga doži-vel 1. decembra 1918, ko je proglasil združitev kralje-vine Srbije z Državo Narodnega veča v Kraljestvo Sr-bov, Hrvatov in Slovencev.

Po smrti kralja Petra I., 16. avgusta 1921, je tudi pravno prevzel kraljevsko oblast, ukinil 6. januarja 1929 Vidovdansko ustavo in z njo narodno skupščino ter politične stranke kot posredovalce med narodom in krono.

Z novo ustavo 3. oktobra 1929 je proglasil našo državo za kraljevino Jugoslavijo in tako poudaril na-rodno enotnost Srbov, Hrvatov in Slovencev kot idejni temelj države.

Ob rojstvu Jugoslavije je sodelovala vrsta sil, ki se v novi državi ni mogla znajti na skupni delovni osnovi. Politične ideje so izžarevale strasti v veliki na-petosti in delovna pota odločujočih voditeljev so se kri-žala bolj in bolj. V tej težki dobi vstajenja Jugoslavije jc pokojni vladar ostal vsekdar osrednja osebnost in

dejanski predstavitelj države, ki je kot monarh in sodnik nad raznovrstnimi aktivnimi političnimi silami uravnaval razvoj, dokler ni na temelju svoje osebne avtoritete in popularnosti prevzel krmila države v roke sam.

V zunanji politiki je sledil tradiciji tovarištev iz svetovne vojne in posebno statusa quo, ki je rodila 1920 Malo entento in 1927 zvezo s Francijo. 1933 je napravil prve korake za medsebojno zблиžanje vseh balkanskih narodov, iz katerih je izšel Balkanski sporazum, ter jih 1934 nadaljeval v smeri zблиžanja z Bolgari.

V stremljenju, da ustali razmere v Srednji Evropi in izboljša odnošaje med Jugoslavijo in Italijo, ga je doletela smrt.

Narodna skupščina in senat sta ga počastila v skupni seji dne 11. oktobra 1934 z naslovom Viteški kralj Aleksander I. Uedinitelj.

Zgodovinarji in narodopisci se posebej spominjajo velikega pokojnika kot prijatelja naše narodne in to zlasti srednjeveške zgodovine. Njegovo zanimanje za srednjeveške srbske zadužbine je znano prav tako kakor njegov interes za Celjanc. Največja zbirka posnetkov naših zgodovinskih fresk v zbirki kraljevskega doma je nastala po njegovi inicijativi. S svojim darom je omogočil Beogradu odgovarjajoči muzej, s svojim osebnim zanimanjem je rešil Hilandar in v svoji zadužbini v Oplencu je po notranji opremi cerkve podal renesanso naše umetniške preteklosti.

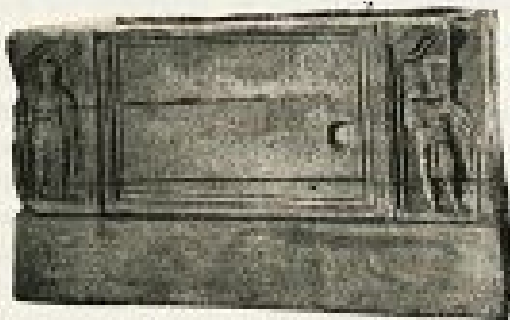
V dobi njegovega vladanja je doživela splošen razmah tudi slovenska znanost, predvsem z ustanovitvijo univerze v Ljubljani. Z njegovo osebo je zvezan začetek ljubljanske univerzitetne knjižnice. Pa tudi študijska knjižnica in Banovinski arhiv v Mariboru, katerih ustanovitev je v tesni zvezi z novo narodno državo, ostaneta trajni pričji vlade kralja Aleksandra I.

Ornamenti noriško-panonske kamnoseške industrije.

Rajko Ložar, Ljubljana.

1. Uvod.

Na rimskih kamenitih spomenikih Norika in Panonije so se v teku 2. stoletja po Kr. pojavile med tipi okvirjev oblike, kakršnih ne nahajamo v nobeni drugi provinencialni industriji rimske cesarske dobe. Kot osnovni motiv teh okvirskih tvorb lahko smatramo zgornji zaključek stranskih vdolbin na sarkofagu Fannija Florentina in njegove žene, iz muzeja v Ptuj (pod št. 1),

Pod. št. 1. Sarkofag Fannija Florentina in njegove žene. (Ptuj, muzej.)

le da moramo pri tem imeti na umu, da sarkofag ne predstavlja začetka tega dekorja v naših provinencialnih delavniceah¹⁾. Globoka vertikalna stranska profila vdolbinskih okvirjev se na vrhu nvi-jata v obliki lepo tekoče polkrožne vijuge navzdol in navznoter, nakar stečeta kvišku ter tvorita v sredini gornjega zaključka vdol-bine sedlasto, navzdol odprto kri-vuljo. Radi te ujene oblike bomo tip imenovali sedlasto vijugo ali

voluta. Ker predstavlja obenem nekako praobliko vijug, ki nastopajo na kamenitih spomenikih, jo lahko imenujemo tudi osnovni vzorec volutnega dekorja, poznanega nam v Noriku in Panoniji.

Ta voluta in njene inačice, ki jih bomo v teku razprave še omenili, so posebno pogoste na rimskih sarkofagih Norika in Panonije in je o nekaterih izmed njih reči, da nastopajo le v teh dveh provincah. Zlasti razvojno kesnejši štadiji so zastopani v obilni meri na kamenitih krstah, ki so bile najdene

¹⁾ M. Abramić, Poetovio. Ptuj 1925, str. 55/12.

v najrazličnejših krajih obeh provinc. ²⁾ Vendar prvič je nastopil volutni dekor na kamenitih nagrobnikih, kjer moramo iskati njegove starejše oblike, kar je razumljivo, saj je nagrobnik v rimskih provincah starejši od sarkofaga. Kakor vemo, vlada v prvi dobi rimske okupacije v naših krajih sežiganje mrliča, sicer ne povsod, vendar v toliki množini, da smemo o njem govoriti kot o prevladujočem tipu. To sežiganje ni v bistvu nič drugega nego nadaljevanje tradicij in uravi predzgodovinskih ljudstev v obeh provincah in traja še vse 1. stoletje po Kr. V kamnoseški industriji one dobe ga spremljata kot posledica dva spomeniška tipa, namreč nagrobnik (napiš, oltar) in kamnita žara za pepel. Oba sta starejša od sarkofaga; zlasti na noriških in mednoriških napisih pa že nastopajo prvi vzorci vijugastih okvirjev. Ko se je v teku 2. stoletja po Kr. razširilo po cesarstvu pokopavanje nesežganih mrličev, je to povzročilo raznih novega spomeniškega tipa, ki je bil v prednjem Orientu že davno znan, namreč sarkofaga ³⁾ in v njegovi industriji moramo iskati razvojno kesnejše stopnje i volutnega i ostalega kamnoseškega dekorja.

Kakor si prehoda od sežiganja k pokopavanju mrliča ne smemo predstavljati na ta način, ko da ga je dekretirala rimska uprava in da se je kakor iz nekega centra, to je iz Rima-Italije, razširil po cesarstvu, nego ga moramo smatrati kot izraz avtohtonih etničnih razvojev provinc samih, tako mora isto stališče veljati tudi o provincijalni umetnosti. Če ne bi gledali na dogodke v opisanem smislu, ne bi imeli nikakega pojasnila za to, da je ponekod tudi še po nastopu pokopavanja sarkofag skoro neznan spomenik, to se pravi, da še vedno evete sežiganje. Tako na pr. imamo zlasti v Noriku iz dobe od 2. stoletja dalje jako malo sarkofagov; tudi na ozemlju Emone in Celeje jih ni, čeprav bi jih človek ravno v teh krajih kot na vratih Italije upravičeno pričakoval. Toda še vemo, kako je tu rimska civilizacija pogosto neposredno trčila na stari hallstattskodobni sloj sežigajočih ljudstev, nam važnost predzgo-

²⁾ V taki zvezi obravnavava volutni dekor prvič v celoti moja disertacija iz l. 1927. pod naslovom »Studien zu den römischen Sarkophagen von Noricum und Pannonien«. Današnji članek se glede vsebine krije z zadnjim poglavjem spisa o sarkofagih (Das Muster der Volutenischen), se pa od njega razlikuje po tem, da danes v večji meri upoštevani nagrobnike kot samostojno fazo, dočim se v disertaciji oziram nanje le kot na primerjalno gradivo. V organizirani zvezi s tem prejme zdaj tudi Norik s sosednjimi panonskimi kraji pravilnejši poudarek, dočim prevladuje v spisu o sarkofagih Panonija. Vse to bo postalo bralen jasno iz razprave same. Delo o sarkofagih predstavlja v listvu suplement k nekoliko starejši monografiji o nagrobnikih, ki jo je izdal prof. A. Schöber (Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien, Wien 1923.). Ravno radi te omejitve na sarkofage (têmo disertacije je izbral prof. Schöber) je bilo treba tudi s poselnim ozirom na to, da so hili dotlej sploh neobdelani, posvetiti vso pozornost ravno njim, nagrobnikom pa šele v drugi vrsti. Vendar sem njihovo vlogo v razvoju volutnega dekorja že tedaj zadosti krepko poudaril.

³⁾ W. Altmann, Architektur und Ornamentik der antiken Sarkophagi. Berlin 1902.

dovinskih podlag ne bo več nejasna in ono nedostajanje sarkofagov v Noriku ne nerazumljivo.⁴⁾ Zato pa srečujemo ta spomeniški tip v lepih množinah v Podonavju, na Ogrskem in v Srbiji, kjer si moramo njegovo številnost razlagati iz nasprotno stare navade pokopavanja mrličev. Že iz teh dejstev lahko razvidimo, kako se življenje v provinci nadaljuje po prastarih individualnih tradicijah, ki so pač deloma občutile tudi vplive rimske civilizacije, a končno vendar ohranile nekaj svojega. Popolnoma podobno stanje opazamo tudi na izdelkih lokalne umetne obrti, na pr. v kamnoseški industriji, ki jo moramo pač prištevati k njej. Volutni okvirski dekor noriško-panonskih spomenikov je po svojem značaju tako izrazito lokalno pobarvan, da ga ni mogoče prisoditi nikaki drugi pokrajini rimskega cesarstva. Naj je tudi v večini primerov kvalitetna izvedba zelo barbarska in groba, vendar ne smemo prezreti njenih individualnih potez, dokler nam ne gre za kvalitativne sodbe, nego jih moramo skušati opredeliti in analizirati, saj se tudi v grobo izvedenih spomenikih brez dvoma nahajajo razlike in stilne posebnosti. Naša današnja študija želi izdelati prav to stilno tipologično podobo provincijalnih izdelkov, kolikor je to seveda možno na podlagi takega gradiva, kot je dekor kamnitih spomenikov. Kronologična razmišljanja bodo zategadelj stopila v ozadje.

O dekorju noriško-panonskih spomenikov moramo tedaj govoriti kot o posebni vrsti provincijalnega umetno-obrtnega dela, ki ima svoje korenine v domači zemlji in tradiciji. Toda vse ne prihaja od tam, mnogo stvari je rimskih. Četudi sta gledanje in umetnost, ki ž njuna provincijsalni obrtnik odpravlja svoje naročilo, utemeljena v podlagah pripadajočega mu kulturnega kroga, je vendar verjetno, da je to naročilo samo po sebi last drugega kulturnega kroga, tedaj kulturni import, ki ga provinca prej ni poznala in se je šele po Rimljanih ž njim seznanila. Tak kulturni import je na pr. tip nagrobnega spomenika, are, sarkofaga, v ožjem smislu napisno polje na kamnu ali sarkofagu, mitologični in drugi figuralni predmeti ter njih pomeni. Umetnost v provinci je glede tega odvisna od tujih vzorov in jo moramo zato presojati z dveh vidikov, ali boljše: z vidika dveh izvorov in žarišč, od katerih predstavlja prvi tipološko nove snovi in naloge, prihajajoče po zaslugi Rimljanov v deželo, drugi pa avtolitono stilno pojmovanje, ki o njem smemo govoriti povsod tam, kjer izdelka ni napravil zanesljivo izpričan italško-rimski ali grški umetnik. Oba ta dva vidika morata hoditi vselej vzajemno, če hočemo dospeti do rezultata. Kolikor pa je doslej o našem predmetu slovstva na razpolago, je treba o njemu reči, da v njem o tem dualizmu ni mnogo sledov.

Na motiviko vijagastih okvirjev je prvi opozoril A. Hekler, ki jo je ob priliki obravnavanja spomenikov iz Intereise tolmačil kot izraz lokalnih

⁴⁾ Prim. k temu W. Schmid v Österr. Jahresh. (= ÖJ) XXV, 1929, Beibl. 67 sl. in referat o tem v GMDS 1929, 71 sl.

umetniških tradicij.⁵⁾ Vijugasti okvir panonskih sarkofagov, kakor ga predstavlja tudi naša podoba št. 1, mn je dokaz keltskega okusa in stilnega čnta, kar je toliko pravilno, kolikor imamo pred rimsko okupacijo v Panoniji in na njenih mejah res opravka s keltskimi elementi. Toda to keltstvo je le končni štadij, ki je preplastil že dane starejše podlage. Vseeno pa je smer Hecklerjeve domneve pravilna. Popolnoma nasprotno mnenje zastopa v svoji omenjeni knjigi o nagrobnikih A. Schober, ki vidi v vijugastih okvirjih le ornamentalno spremenjeno volutno blazino nagrobnih oltarjev, t. zv. ar⁶⁾, kar je v nasprotju s Hecklerjevo mislijo čisto klasična interpretacija vijugastega noriško-panonskega dekorja. Dalje spodaj bomo navedli razloge, zaradi katerih po našem mnenju Schobrovo naziranje ne drži. Toda nujnost povratka k prehistoričnim podlagam provincijalne umetnosti je Schober kljub temu uvidel, sicer še ne toliko v omenjenem delu, pač pa v eni kasnejših študij o provincijalni umetnosti.⁷⁾ Izmed ostalih poskusov interpretacije vijugastega okvirskega okrasa nam je omeniti le še članek prof. B. Sarie⁸⁾, ki obravnava neki nagrobni napis iz Viminacija. Tudi ta avtor je prepričan, da je omenjeni dekorativni motiv predrimski, toda po njegovem mnenju ni keltski, nego trško-skitski, v čemer ga med drugim potrjuje naziranje nekaterih strokovnjakov, da imamo pri Keltih opravka s skitskim etničnim elementom (C. Schuchhardt). To naziranje kakor tudi interpretacijo prof. Sarie si bomo spodaj natančneje ogledali; v bistvu se nam ne zdi prava in zveza tega ornamenta s Trakijo manj naravna kot s Kelti.

2. Noriški nagrobniki in oltarji.

Med osnovne oblike vijugastega okvirja smo prišteli uvodoma vzorec gornjega zaključka strauskih vdolbin na sarkofagu Fannija Florentina iz Ptuja (pol. 1). Ta vzorec se v provincijalni oltirni neštetokrat ponavlja, v kasnejši dobi že v nekoliko degenerirani obliki na sarkofagih, v starejši zlasti na nagrobnikih, za kar je treba le primerjati v Schobrovem katalogu zbrano gradivo. Motiv nastopa na spomenikih deloma sam, deloma pa podvojen.⁹⁾ Iz sloven-

⁵⁾ ÖJ XV, 1912, 183.

⁶⁾ Schober, Grabsteine, str. 231.

⁷⁾ ÖJ XXVI, 1930, 9 sl.

⁸⁾ Starinar 1933/34, 73 sl.

⁹⁾ Navajam sledeče primere. Navadna enostavna vijuga: Leopoldsdorf (Jahrbuch für Altertumskunde 1912, 129, 134); Lind (Schober, o. e. 179/187); St. Donat (Schober, o. e. 80/173); Gospa sveta (Egger, Führer durch die Antikensammlung des Landesmuseums in Klagenfurt, Wien 1931, 36/18); Salzburg (O. Klose, M. Silber, Invavum, Wien 1929, 39/13, 61/26, 62/27); München, Nationalmuseum (Lapidarij CIL III, 3588); Mitrovica (Schober, l. e. 128/280). Podvojene vijuge: Celje (Schober, l. e. 84/184, 83/182); Ptuj (Abramič, l. e. 55/11 na sarkofagu F. Florentina); Zagreb (Schober, l. e. 71/157); Elreichsdorf (Schober, l. e. 82/178); Mondsee (Schober, l. e. 80/174).

skih najlišč je omeniti zanj poleg sarkofaga in nekaterih drugih kamnov v Ptujju še pilaster v kripti cerkve v Hnčah pri Maribornu (pod. št. 2), fragment prednje stranice sarkofaga, hrujen v lapulariju mariborskega muzeja ter fragment ilentične plošče iz istega muzeja, le da je tu voluta nopolobljena v vertikalni obliki (pod. št. 3). Vsemu temu primerom je skupna razmeroma rahla navijuganost vzorca, ki se omejuje na sellasto vzpeto sredino in navzgor uvita kraja krivulje. Ob tem opažanju moramo zapnčeti svoja razmišljanja. Ako natančno analiziramo značaj in funkcijo okvirja v obliki sedlaste vijuge, vidimo, da opravljajo ti krivi profili nalogo, katero vrše na ostalih treh straneh vilohine ptujskega sarkofaga in sploh vseh spomenikov s temi okvirji premii profili, olnosno premii žlebljeui robovi. Volutni okvir po takem razmisleku ni nikaka prvotna rešitev, nego se je pojavil šele v teknu razvoja, o čemer hi se pač prepričali tudi na poillagi kromloških štulij. Težko ee je sploh kateri spomenik s takim vzorcem nastal v 1. stoletju po Kr. (prim. Schoher, Grahsteine, str. 231). V smislu naših gornjih izvajanj moramo na spomeniku ločiti ilvoje, 1. izvor olnosno povod in 2. razvoj motiva. Kot okvir izvira ta motiv prav gotovo iz klasičnega repertorija, ee smemo tako reči, on nekaj oklepa, olulaja, omejuje, zato je naša naloga, da zaslednjemo njegove metamorfoze ilo osnovnih shem. Lete gotovo niso vijuge, ki moramo v njih viletii lokalno obliko, nego kaj drugega. Na začetku razvojne vrste teh okvirjev stoji tedaj verjetneje preprostejša prema ali vsaj premii najhližja oblika, recimo polkrožna profilirana vilohina ali nekaj polobnega.

Pod. št. 2. Pilaster s sellasto vijugo. (Hoče, kriptii cerkve.)

Na onem znanem nagrobnem oltarju iz Žahnii pod Sv. Višurjani, ki je najhrž eden najholj raniih primerov volutnega okvirja v Noriku (gl. prilogo [= pr.] I, št. 3), posebno pa še na enako lepem oltarju iz Spolnjega Trbiža (Schoher, pod. 160), ki je Schoher nanja oslonil svojo tezo, kaže vijuga ilovolj različno obliko od navadne sellaste vijuge. Ker se nahajata polobnu primera v mariborskem in ptujskem muzeju, navajamo za ponazoritev še polobo neke fragmentirane plošče iz ptujskega muzeja (pr. I, št. 2). Kamen nosi v sredii t. zv. ansno ploščo (tahula ansata), datuma je hrez ilvoma ranega (Ahramiê, n. n. m. 59/12). Na teh treh primerih ilmajo okvirji to skupno lastnost, da volute ne ostajajo v isti ravnini kot preostali zgornji premii deli profilov, še manj se uvijajo navzilo, nego ualraščajjo imaginarno vodoravno

gorinjo, stranico vdolbine v obliki nekakega polkrožnega loka, ki daje celému motivu izredno lepo vnanjost. V bistvu imamo na teh primerih oprávka z zgoraj polkrožno zaključeno tahlo, ki je pogreznjena v nalašč za to izklesano ležišče, o čemer nam svedoči ozki žleb, ki poteka med profili odnosno robovi te table in med kamnito sosesčino. Vendar to pot ni važno, ali je plošča tabla ali ne, nego nas bolj zanima vrhuji zaključek polja.

O tem zaključku lahko mirno rečemo, da je inspiriran od drugod. Nobe- nega dvoma ni, da izhaja ta že nekoliko barociziran tabelski vzorec iz onih polkrožnih okvirjev in vdolbin, ki jih v noriški kamnoseški industriji kar

Pod. št. 3. Fragment prednje stranice sarkofaga s pokončno sedlasto vijugo. (Maribor, muzej.)

inrgoli, pri čemer seveda ne mislimo, da so kaká noriška posebnost, saj so zastopani enako v italškem in germanskorimskem gradivn. Za naše razmotrivanje je posebno važno to, da so volute na teh treh spomenikih ohranile strukturo lokov, ki počivajo na pokončnih stranicah kot nekake arkade, čeravno okvirská enotnost ni nikjer razrušena. Potek loka spremlja funkcionalno popolnoma brezpomembna ornamentalna krivulja z dvema točkastima krogoma na koncih. Kakor smo o voluti dejali, da ni začetek vrste, nego že neki naprednejši štadij, tako moramo tudi o teh polkrožnih profilih reči, da izvirajo od nekje drugje; namreč od vzorca stel s t. zv. arhitekturnimi vdolbinami. O arhitekturni vdolbini nas pouči vsak boljši pregled nagrobniškega materijala¹⁰). Kot tip je stela v

obliki arhitekture zelo stara last klasičnega sveta in je bogato zastopana že v grški umetnosti koncem 5., a potem zlasti 4. stoletja pr. Kr. Zelo važno vlogo je pri njeni izdelavi imela ravno vzhodna maloazijska Grčija helenistične dobe. O njenem življenju v cesarski perijodi je reči, da je že le odsev nekdanjega razmaha in klasičnosti; arhitekturni motivi sicer še prav močno nastopajo na kamnih (pr. III, 9), a vse postaja čedalje bolj nesmiselno in zgolj dekorativno, prešlo je v last ljudskoumetnostnega izdelka. Ta proces se v provincah posebno dobro opaža, čeprav ga je kronologično težko opredeliti, ker so istočasno možni vsi vzorci. Stilnorazvojno je pa stela z arhitekturo v primeri z navadno arkadno vdolbino starejši štadij. V naših provincah nastopata v glavnem dva tipa, katerih najlepši primeri izvirajo

¹⁰) Dober pregled daje atlas Germania Romana. Buchner, Bamberg. 2. A. III. snopič. Obravnava jo tudi Schöber v svoji knjigi. Za njene starejše oblike nudi primere vsak priročnik grške in rimske umetnosti, n. pr. Springer-Wolters, Winter itd.

pač iz 1. stoletja po Kr.; 1. vdolbina s trikotnim zatrepom (pr. III, 9) in 2. vdolbina s polkrožnim zatrepom. Oba tipa predstavljata kamnoseško okrajšavo grobnice, aedicule. Trikotni odn. polkrožni vrhnji del ali nastavek se razodene pri tem kot pročelje odn. prednji zatrep fasade v trikotni ali polkrožni obliki, ki počiva na prekladi (arhitravu), ležeči ali na dveh stebrih ali dveh slopih ali celo dveh pilastrih. V prostoru med stebri (itd.) ter preklado, to je v notranjščini grobnice se nahajajo navadno doprsne podobe umrlih. Na večini grških in rimskih helenističnih in starejših stel imamo v notranjščini aedicule cele plastične skupine in prizore.

Ta prvotno jasni predmetni smisel arhitekture se je jel kmalu izgubljati in spreminjati v sistem zgolj ornamentalnih robov in pasov, prav sličnih profilom naših spomenikov, preprosta dekorativnoornamentalna misel je spodrnila nekdanjo realno obliko. Poglavitne korake v tej smeri je napravila pač kamnoseška industrija avgustejske dobe, ko se je iz arhitekture tudi sicer ustvaril sistem dekorativnih vzorcev, služočih vseni in vsaki rabi. Čeprav bi se dalo to na klasičnem gradivu lepo opazovati, vendar nimamo o stvari še nikake znanstvene podobe. Kolikor pa ni arhitekture odpravila italska industrija, je to storilo delo v provincijskih ateljejih, ki je na las podobno še danes vladajočim navadam v pokopaliških kamnoseških delavnicah. Velik umetnik in velika doba ustvarita umetnino, ki ima svoj točno opredeljeni enkratni smisel. Ta umetnina pa vsebuje tudi toliko tipičnega, da postane kmalu last cele šole, generacije, naroda in nenadoma sročamo njene sestavne motive kot raztresene ude nekdanjega organizma vsepovsod. V naših treh kamnih iz Žahnic, Trbiža in Ptujja je tak raztresen in prvotnega smisla oropan od vodoravni ali nekoliko zviti iztek loka na straneh, kateri dejansko šele tvori s srednjo vzpetino sedlasto voluto. Odkod ta motiv? Ako je pravilno naše naziranje, da ves ta dekor nezavedno posnema nekdanje arhitekturne vzorce, tedaj je treba iskati predlogo za to voluto, če ne konkretno, pa vsaj idejno, gotovo v obliki vdolbine, kjer trikotni ali polkrožni zatrep pročelja ne počiva neposredno na stebri (itd.) kot nosilec, nego na nekakem impostu ali konzoli, ki prenaša težo zatrepa na nosilec, odnosno kjer pušča konstrukcija zatrepa na glavi nosilca (kapitelu) prost pas ali del, ki ničesar ne nosi. Tudi taki primeri so v provincijskih zadostno izpričani in to ne samo pri vdolbinah z okroglim zaključkom zgoraj, nego tudi pri onih s trikotniškimi. Prvotna konstruktivno-smiselna rešitev je v teh primerih zabrisana in se že popolnoma podreja goli dekorativnosti. Primer takega, na konzoli počivajočega loka nudi kamen iz Mannheim¹¹⁾. Zabrisavanje arhitekturnega vtisa se tu kaže v neproporcijoniranosti teže in nosilcev. Nasledujo stopnjo razvoja

¹¹⁾ Germania Romana III, Taf. XXII, 1. Tu pa še mnogo drugih primerov.

zastopa ljubljanski kamen (pr. III, 8). Še bolj pa nam dekorativizacijo kaže kamen iz Celovea (Schober, n. n. m. št. 89, fig. 37): na dveh pilastrib počiva arhitrav s tremi faseijami, toda dejanski on ni preklada, nego samo spodnji rob reliefa, ki ga zgoraj oklepa vodoravna lizena. Na tej pa se nahaja polkrožen profil z glavo Meduze v sredi, in med njimi in robom karuna se na vsaki strani dviga po ena polpalmeta, stoječa na prostem vodoravnem delu lizene. Vsa rešitev je popolnoma dekorativna, važen je pa ta kamen radi tega, ker je dobro datiran — nastal je v prvi polovici I. stol. pr. Kr., iz česar razvidimo, kako zgodaj se je v provinciah začel ta proces.

S temi tezami pa seveda še ni rečeno, da je voluta žabniškega in ostalih kamnov neposredno kazalno odvisna od ene izmed omenjenih arhitekturnih stel, nego se to nanaša le na stilno psihologijo provincejalnega umetnoobrnega dela. V času, s katerim imamo opravka, leže formalni elementi nagosto naokrog in so po zaslugi vzorčnih albumov, ki so kurzirali okoli, vsakemu dostopni in na izbiro, naša naloga je le, da spravimo iz tega sinkretizma one oblike, ki jih raziskujemo, v pravilne likovno-razvojne in predstavno-dušeslovne zveze, kar nam bo izdatno služilo tako pri kronologiji, kot pri analizi provincejalnega stila. Kljub temu, da imamo na spomenikih opravka s samo brezstilnostjo, kot dobro pravi Koepp¹²⁾, je vendar tudi ta neki stil, in kakor je gotovo, da je bilo Furtwänglerjevo naziranje glede tega, češ, opravka imamo »s stilom legij«, napačno, bi bilo prav tako napačno misliti, da ta »umetnost« nima svojih zakonov. Kot vsaka ljudska umetna obrt ima tudi provincejalno rimsko kamnoseštvo značaj surogatnih izdelkov, ki nastajajo nekako po principu naravne simbioze in sestavljenosti; elementi se zbirajo z vseh vetrov in se združujejo v nove tvorbe. Katera ljudska umetnost ni taka? Toda popolnoma brez vsakega reda se to vendar ne godi, eno opazamo v tem procesu vedno znova, uamreč da se vse oblike polagoma spreminjajo iz svojih klasičnih izrazov v navadne bodisi ornamentalne, bodisi dekorativno-rokodelske in delovne forme, nekake praoblike primitivnega izdelka. Ravno v teku tega razvoja se pa pojavljajo v gradivni marsikateri posebnosti, za kar zadostuje en sam pogled na nagrobniško gradivo iz raznih provinc. Kako se le-to med seboj razlikuje, sicer ne po stilu, pač pa po tipih in osnolah kvantitativnega značaja! Prastare forme prodirajo tu na površje, nepozabljene in svojstvene, in če tudi niso dokaz visokega umetniškega gledanja in kulture, so pa toliko bolj individualna last posameznih ljudstev. Taka individualna last je tudi vijuga noriško-panonskega kamnoseka. O njej je treba pomniti, da ni povsod enotna, nego imamo lokalne inačice. Dozdaj smo imeli opravka z žabniško inačico. Videli smo, da tiči za plastjo, ki jo zastopa, degenerirana arhitekturna motivika; ti tu

¹²⁾ Germania Romana, Text. III, str. 13.

preprosti profili so bili nekoč na pilastrih ali stebrih sloneča fasada s trikotnim ali polkrožnim zatrepom, kar je razvidno iz tega, da na vseh teh kamnit vijuga nadrašča imaginarni gornji rob vdolbine. Na naših primerih zbuja oblika vtis table z zgoraj navijuganim okvirjem. Reminiscenco na nekdanji arhitekturni vzorec imamo tudi v značilnih strauskih iztekih vijuge, kot smo videli ob kamnu iz Celoveca. Če je že ta kamen popolnoma dekorativen, a nastal okoli srede I. stol. po Kr., je sknpina žabniškega še korak dalje v tej smeri, ki nam samo potrjuje, da provincajalni kamnosek s klasičnim repertorijem acdicne res ni nič vedel začeti. Njega zanima navadna dekorativna oblika.

Prvi korak k tej dekorativni formi predstavlja ona oblika zatropa, ki ne počiva neposredno na nosilec, nego kot mannheimski kamen na konzoli ali venčnem ziden. Še jasneje je to na ljubljanskem in celovškem kamnu z lizenami. Arkada je tu postala — lok, profilirana, a še geometrična krožna figura. Toda ta figura je izzivala k drugi obliki, k svobodnejši krivulji žabniškega, ptujskega itd. kamna. Verjetno se je to zgodilo še v teku I. stol. po Kr., če ne, pa vsaj zelo kmalu po njem. Profil se je involtiral. Prastara oblika je silila na dan, ki pa se ni zadovoljila zgolj z arkadnim lokom, nego se je polastila tudi trikotnega zatropa. Na kamnu iz celovškega muzeja je prešel tudi trikotniški profil (prim. pr. III, 10) v ornamentalno vijugo¹³). Ta baročno-ljudska oblika je dobila svojega spremljevalca v vklesanem vzorec dveh z lokom spojenih točkastih krogov nad profilom; namesto krogov se tu nahajajo tudi rozete. S tem je bil položen temelj. Kaj je v bistvu ta vklesani ornament? Nobenega dvoma ni, da imamo v njem opravlka na eni strani s prastarim motivom sedlaste vijuge, poznane nam iz trakasto-keramične kulture¹⁴), na drugi strani z ornamentalno posebnostjo tangentiranega kroga. Niti za eno niti za drugo ni bilo treba noriškem kamnoseku daleč hoditi; drugače kot tako si sploti ni znal predstavljati okvirja, ves klasični vzorčni repertorij arhitekture ga je samo mešal, kot homo še videli. To voluto je pa poznal od pan-tiveka.

Ta kaj preprosti in razumljivi proces provincajalizacije klasičnega motiva, to se pravi njegove interpretacije v smislu lokalnega stila, je skušal Schober pojasniti s trditvijo, da imamo v voltnem okviru prav za prav le odmev t. zv. voltnih blazin, kakoršne navadno nahajamo na nagrobnih ol-

¹³) Jabornegg, Kärntens römische Alterthümer, Klagenfurt 1870. Taf. 12/CCCCXVIII. R. Egger, Führer, 43/26.

¹⁴) Boehlau v Prähistorische Zeitschrift, Berlin, 1928, 54. Po tem avtorju imenujem obravnavani tip spirale sedlasto spiralo ali voluto. Bralec razvidi pri Boehlau-u, da je ta spirala značilna za češko-moravsko keramiko (str. 60 sl.). Razen tega je primerjati še članek W. A. Jennyja o keramični dekoraciji Podonavja (Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft. Wien. LVIII. 1928, 21 sl.).

tarjih 1. stol. po Kr. (u. n. m. 232). Volutna blazina je v bistvu neke vrste preklada, ležeča na ari (pr. I, 3) in kaže na obeh krajih po en podolgovat cilindričen svitek plastične oblike, ki zbuja vtis na koncu skupaj zvite blazine. Sprednji pogled na ta nastavek oltarjev kaže krivuljo s krožno uvitima krajenja, često tudi podvojeno. Vendar v tej geometrični obliki navadno krivulja ne nastopa, marveč je v večini primerov izdelana kot vitica — spirala, ki poganja na stebhu izrastke, v uvitih delih nosi pa rozete ali podobne centrirane vzorce (pr. I, 3). Ta oblika »krivulje« ali vijuge je normalna in klasična, v provincijalne delavnice je prišla iz Italije. Schober je k tezi o blazinasti provenijenci volute prišel prvenstveno radi tega, ker se nahajata blazini i na žabniškem i na trbiškem primeru.

Prvo, kar Schober nepravilno poudarja, je važnost, ki jo pripisuje skupini nagrobnih oltarjev sploh, ki nastopajo v tej čisti obliki 1. stol. po Kr. pri nas jako redko; večinoma so njih primeri zelo grobi in razvojno malo važni. Drugič je zelo čulno, da imamo ravno na obeh imenovanih primerih volutno zaključeni okvir na stranicah oltarja in ne na sprednji strani, kar bi bilo pričakovati, saj kaže blazina samo od spredaj tako podobo. Tretjič je neverjetno, da bi se lahko isti motiv, ki je na blazini dovolj realistično in organsko-smiselno podan, na stranici oltarja omejeval na abstraktno obliko navadnega profila. Razen tega imamo osnovne razlike tudi v ornamentu. Vijuge oltarnih blazin so, kot smo rekli, v bistvu ležeče vitice - spirale, ki so vegetabilnega značaja, kar sledi iz hrstja na steblih kot iz rozet v kroglih. Tako vegetabilno obliko imamo tudi na žabniškem oltarju, zato je nad vse čudno, da lok s točkastima krogoma ni prav nič sličen stilu vitice - spirale, če smatramo po mnenju Schobra, da je odvisen od volutnega člena. Če je zato med blazino in volutnimi okvirji sploh kaka zveza, je čulno ta, da se v obeh izraža oživenjeni smisel za to vrsto ornamenta, ki je nekaka ležeča s-linija, toda dočim je vzorec na blazini odlično klasičnega izvora, je vzorec na vilobinah douvažnega izvora in temu primeru preprost. Zanesljivo seveda lahko rečemo, da na kolen tudi od volutne blazine ne bo ostalo nič drugega nego kar prija provincijalnemu okusu. Kot zadnji argument pa lahko navedemo dejstvo, da imamo med kamenskim gradivom naših provinc tudi nekaj spomenikov, ki dajejo več razloga misliti na prenos volute z blazine v okvirski svet, kot ga imamo ob žabniškem primeru, a se naravno njihova forma tudi temu pristojno od vsega razlikuje. Kot enega najlepših takih spomenikov navajam relief z genijem zime iz ptujskega muzeja (Abramič, Poetovio pod. 13.; pr. I, 1).

Ako si natančno predočimo strukturo volute na ptujskem kamnu, tedaj opazimo med doslej obravnavanimi sledeče razlike: Na žabniškem kamnu imamo v bistvu enojno voluto, ki liki most prerašča polje vdolbine. Ptujška voluta je dvojna in je v sredi speta po najlnem vezilu. Osnovni

shema sta dve položeni s-liniji, ali odprti osmici. V tej obliki nahajamo dvojno voluto na omenjenih blazinah kot vitično vijugo, spiralo. Nadalje je na ptujskem kamnu važna lega tega člena. Ako ima Schobrova teza sploli kako možnost pravilnosti na sebi, jo mora gotovo obdržati spričo tega reliefa, kjer se nad imaginarnim ravnim zgornjim okvirjem reliefa dviguje plastična figura dvojne volute v izrazito nastavkasti obliki. Iz tega konglomerata dveh motivov sledi tudi popolnoma neorganični značaj celote: polje oz. vdolbina na žabniškem oltarju je zares vdolbina, četudi popolnoma plitva, ali vsaj tabla, zgoraj krivo zaključena, vendar pa enotnega prostora. Na ptujskem kamnu se je ta enotnost razbila, zakaj četverkotni prostor reliefa je eno, volutni nastavek, ki nadkriljuje relief zgolj dekorativno in zelo neorganično, je pa drugo. Relief je nastal brez dvoma zelo zgodaj, ko so bile reminiscence na volutno blazino res še močne in misel, plastično izvesti dvojno vijugo-spiralo, živa; navajamo ga zategadelj, da vidimo, kako je ob svojem času izgledal tak prenos motiva iz enega področja v drugo. Te plastike in slikovito-materijalne predstave gnetljivih vijug, ki jo zbuja ptujski kamen (opozarjam na sorodnost s sarkofagom iz Brigetia (pr. V, 16), nimamo niti na enem primeru naših vijugastih okvirjev, ki so vsi že zelo shematični in abstraktni, razen tega pa leže na njih vijugasti okvirji popolnoma drugje. Toda sedaj majhen ugovor.

Ta kamen je, kot smo dejali, jako zgodnji, smatramo ga pa lahko za istinito analogijo vijugam oltarnih nastavkov v reliefu okvirjev. Če je iz 1. stol. po Kr., kar je zelo verjetno, je med njim pa našimi primeri razdalja, ki bi kronološko govorila za to, da le oni nadaljujejo na svoj način tēmo, podano na ptujskem reliefu, iz česar bi ponovno sledil dokaz, da so volutni okvirji vendar le zgolj v profile prenesena blazina. Ugovor, ki je zelo težak. Nanj imamo dvoje odgovorov: Našim raziskovanjem nikakor ne gre za to, da kratko in malo ovržemo razlago in postavimo na ujevo mesto drugo z zalitevo absolutne veljavnosti. Med volutnimi blazinami in okvirji je nekaj skupnega, namreč vjuganje form, ki silno otežuje spoznanje pravih provenienc, zato tu enostransko tolmačenje nima uobenege smisla. Toda neprimerno sprejemljivejše nego izvor od volut oltarne blazine se nam zdi naziranje, da izhaja ta krivuljasta motivika iz prastarega tipskega zaklada lokalnih tradicij, kakor tudi, da ustreza okusu provincijalne umetnosti. Če bi repertorij vijugastih okvirjev res prihajal od v deželo prinesenih oltarnih blazin, ali ne bi bilo upravičeno pričakovati obilno takih okvirjev v klasični domovini teh nastavkov, v Rimu in Italiji? V teh krajih pa noriško-panonskega vijugastega okvirja ni. Zato moramo še enkrat ponoviti svoje stališče: Ta v bistvu spiralni motiv je po svojem značaju domače blago kultur v Noriku in Panoniji in kakorkoli bi bila vsaka specialna analiza razmerja med njim in volutnim členom zgolj kazuistika glede na to, da imamo opravka z ljudsko umetnostjo. Dokaz za to

provinci lastno ornamentalno gledanje, ki se pollašča prav vsake možnosti, da ga izvede, je pač tudi gori omenjeni okvir iz Celoveca, kjer nahajamo voluti-zaeijo na resničnih trikotniških okvirjih. Tudi o tem okvirju velja nepobitno, da izvira na nagrobnikih iz motivike arhitekturnih stel s trikotniškimi tympani. Na blazinah oltarjev nahajamo res med svitki na krajih često tudi trikotnik namesto loka v sredini, iz česar bi kdo sklepal, da se je tudi ta shema razvil odoudod (prim. Germania Romana, III, Taf. XXXVI/1 in pass., iz Neumagena). Toda to bi bilo vseeno preveč dobrega. Način, kako se na teh blazinah vrste krogi in trikotniki, je tako ornamentalen, da moramo tudi za dekor volutnih nastavkov reči, da izvira konec koncev iz starih predzgodovinskih usedlin, saj to ni nič drugega kot trikotnik med dvema spiralam, t. zv. ulomljena spirala. Posebno na obronkih vzhodnih Alp ni bilo treba kamnoseku po take motive hoditi k vzorčnim kujigam italskih delavnic in izdelkov¹⁵).

Drugo, na kar moramo pri tem ngovoru pomisliti, je vrsta spomenikov, ki kažejo identično vijugo kot ptujski kamen. Teli kamnov je v bistvu jako malo. Ptujskemu okvirju se najbolj približuje okvir reliefa iz St. Johanna pri Herbersteinu na Štajerskem¹⁶), kjer se nahaja slična dvojna in v sredi zvezana spirala v isti nastavkasti obliki. Nadalje je v tej zvezi imenovati en kamen iz Celja (pr. VIII, št. 24)¹⁷) in relief z identičnim okvirjem iz muzeja v Gradeu (pr. II, št. 7)¹⁸). Vsi ti kamni predstavljajo neki štadij, ko se volutni okvir še ni preril do svoje čiste ornamentalne podobe, kakor kesnje v Panoniji, nego še visi na drugotnih in tujih reminiscencah. Dočim je zelo verjetno, da izhaja nadrast vijuge, ki se dviga iznad imaginarnega gornjega roba reliefov, iz arhitekturnega vzorca, čeprav ni izključno, da imamo na ptujskem kamnu

¹⁵) Bochlau imenuje ta motiv trikotniške spirale »die geknickte Spirale« (n. n. m. 60), zlomljeno spiralo. Ta vzorec je pogost v avstrijski hallstattsodobni keramiki, na pr. v tumulih, v Gemeinleharnu (Mitteil. der Präh. Commiss. Wien, I, 1903, Fig. 48, 49 in pass.). Kajpada je treba tudi te predzgodovinske tradicije med seboj dobro ločiti. Doslej imamo opravka a) s sedlasto vijugo, b) z ulomljeno spiralo. Razlika med tema dvema tipoma je enaka razliki med krivuljo in premico. Tehnično mora vsaki izmed ujuju ustrezati posebna vrsta postopka, pri čemer prilajsa za krivuljo v poštev zlasti slikani ali na široko vgrebeni ornament, dočim za premico nrezani ali ubodeni. Dejanski loči predzgodovina v najstarejši neolitski perijodi keramiko in kulturo po teh dveh vidikih; prema, ubadana ornamentika je po doslej veljavnem uaziranju last nordijskih kultur. V Podonavju pa se srečava s staro krivuljasto-trakasto (pač nekoč slikano) ornamentiko in tvori tu razne mešane grupe, recimo t. zv. linkelesteinsko keramiko (ubodno-trakasta) in druge. Priu. k temu razeu Adama v. Scheltena (opomba 48; str. 95) še Jennyja (n. n. m. str. 40 sl.). Iz teh mešanih grup najdemo najholjši dostop tudi k pozni, to je hallstattsodobni ornamentiki.

¹⁶) ÖJ 1914, Beibl. 199, Fig. 161.

¹⁷) Orožen, Zgodovina Celja. Celje 1927. I. Pod. 30, str. 121.

¹⁸) Iz Köflachu. Inv. št. 188.

res opravka s prenosom volumne blazine v relief, živi v spiralah samih gotovo motivika dvojnih ležečih spiral z nastavkov. Popolnoma jasen je arhitekturni vzorec kot izhodišče na kamnu iz St. Johanna. V vijugastem gornjem robu imamo dejanski oliranjeno motivnost arkade, ki počiva na nosileh (scveda je tu že vse navaden profil). Da je to vsaj za ta kraj pravilno, nam spričuje drug relief od istotam (n. n. m., str. 195, fig. 159), kjer je podan arkadni lok kot gornji zaključek in sicer ne več v prvotni smiselni obliki na nosileh počivajočih obokov, nego kot dekorativen friz prostovisečih lokov, ki so pavrln še profilirani; enak je kamen iz Celja (pod. 4). Te loke, hrez statičnega smisla, je kamnosek na malem kamnu spremenil v valuto ptujske oblike, vendar stilna že zelo drugačna, toda kar je važno: dekorativno spremenjenega arkadnega friza se provincijski stil loteva zdaj še v tem smislu, da odpravlja poslednjo arhitektonično obliko in jo nadomešča z ornamentalno krivuljo. Ta ornamentalizacija pa je v Noriku vselej ostala na sredi pota, zato nosijo ti spomeniki značaj ne samo zelo svojstvena opredeljenih, temveč tudi uckam knrjuznih tvorb.

Pod. št. 4. Primer sklep-nika in polarhitekturne noriške vijuge. (Celje, muzej.)

Poglavitna oviro dosledne izvedbe vijuge v smislu ornamenta predstavljata na noriških spomenikih pravkar omeujene skupine dva momenta, ki tudi govorita v prilog naše trze; to sta 1. problem, obrobiti z vijugo večje razpetine in 2. lega vijugastega okvirja z ozirom na imagiarni garniji rob polja. V nobenem izmed teh primerov ni našla noriška industrija zadovoljive rešitve, ker je bila še preveč vezana na predstavo prvotne arhitekturne vdolbine. Razvoj je šel tudi tu od lažjega k težjemu. Kjer je za širino vdolbine zadostovala enostavna sedlasta voluta (pod. 1), je bila stvar še lalika, toda pri tem ni ostalo. Ob večji razpetini palj bi ena sama, a podaljšana voluta neinkovala zelo monotono in zato je bilo kmalu treha vijugo podaljšati, oduosno razširiti z novimi trakovi. Podvojena spirala-voluta je v bistvu ornamentalna oblika, če pa naj zaključuje vdolbino ali reliefno polje, mora postati smiselna v dekorativnem pomenu, to se pravi, postati mora podrejen okvir. Tu je pa jasno, da kopulacija obeh volut ne ustreza ravno preveč temu smotru, ker je presamostojen element, ki ne le da ni podrejen, nego še zelo močno nveljavlja svojo individualno naravo. Posledica je, da se vdolbina zdi nezaključena, celota pa iz dveh delov sestavljena. Na drugih kamnih iz St. Johanna (o. e. 187, pod. 154, 155) vidimo dejanski, kako polagoma vezava vijug odpada, namesto uje pa nastopa sliematičen profil, podoben

nekaki konzoli odnosno sotočju dveh lokov. Vzrok ali pa posledica tega dejstva je, da so voluto-osnicio pristrigli za eno tretjino vijuge, ona je ostala brez drugega zavoja. Poudariti je treba, da se je s to rešitvijo vijuga že nekoliko približala svojemu zaključevalnemu smotru, približuje se okvirnosti.

Kot drugo poglavitno oviro, ki je noriškim kamnosekom ter njih polornamentalnemu stilu delala velike preglavice, moramo smatrati lego vijuge z ozirom na imaginarni gornji rob polj, ki se zelo močno razodeva v pravkar omenjenem značaju spoja obeh volut, namreč v tem, ali volute v sredi rastejo kvišku ali padajo. Da je to važno, bo menda vsakomur jasno. Za estetsko vrednost teh dekorativnih tvorb, kot so vdolbina, reliefno polje, napis, ne more biti vseeno, ali leže ti volutni okvirji pod ali nad zgornjo črto, to se pravi, ali polje tudi res zaključujejo, ali pa ga navzgor prav za prav odpirajo. O voluti ptujskega kamna je v tem oziru treba reči (kar sem trdil že v spisu o sarkofagih), da ne zaključuje reliefnega prostora, nego da ga neorganično podaljšuje, odpira. To velja tudi o ostalih spomenikih te skupine. Dokler sta arhitektonska oblika in smisel arkade še jasna, je gotovo upravičena lega okvirja nad to črto; zategadelj ni mogoče zadosti poudariti lepote žabniškega kamna. Neupravičena pa postane ta lega v tistem hipu, ko se jamejo okrogline arkad spreminjati v valujoče profilirane okvirje, kar se je dogodilo na herbersteinskih kamnih, ki so res izrazit primer. Zlasti na obeh zadnje imenovanih reliefih imamo dokaz, da je kamnosek sam mnogo poskušal, kako bi prišel do čim pravilnejše rešitve, ter je naredil važen korak dalje s tem, da je obrnil vijuge navzdol, kar je dosegel pač tako, da je zadnjo tretjino spirale odrezal. Seveda se je ravno pri tem naslouil na arhitekturni vzorec, srednji profil ni nič drugega nego konzola iz arkadnega friza, namesto arkad imamo pa tu vijugo. Ta srednji člen ali volutni sklepuik, kakor mu lahko rečemo, je v noriški obrti ostal bastarna oblika med možnostjo arkade in njenega nosilca na eni ter čistim ornamentalnim motivom na drugi strani. Naravno je, da zaradi tega tudi vijugasti okvir sploh v Noriku ni prišel do onega izraza, ki ga je dosegel kot čista dekorativna tvorba v Panoniji; noriški okvirji so odvisni od arhitekturnih vzorcev. Podobnih zaključkov, kot ga nahajamo na herbersteinskih kamnih, ima noriško gradivo tudi na kamnih iz Gospe svete, Flavie Solve, Celja in od drugod¹⁹⁾.

Prav zaradi te nezmožnosti, izvesti vijugo v izrazito čisto okvirsko tvorbo, se v noriškem in mejnopanonskem gradivu pojavljajo druge, večinoma nad vse preproste rešitve. Najnavadnejšo obliko predstavlja pač ponovitev sedlastovijugastega vdolbinskega okvirja, kjer je treba zaključiti širši prostor. V preprosti obliki nam prikazujejo to shemo stranice ptujskega sarkofaga

¹⁹⁾ Schober, n. n. m. Fig. 182 (Gospa sveta), Fig. 9 (Celje); Schriften des Historischen Vereins für Innerösterreich. I, 1848. Taf. V (Flavia Solva).

F. Florentina (Abramić, Poetovio, pod. 11), vsebujejo jo pa tudi spomeniki od drugod (Celje pr. VIII, 24, Mondsee, Ebreichsdorf, Zagreb itd.)²⁰). To ponavljanje istega vijugastega motiva na enim spomeniku kaže zopet na neko starejšo prakso, ki se je kamnosek ni znal osvoboditi. Na nagrobnikih Norika in Panonije nahajamo pogosto doprsne podobe umrlih v zgoraj omenjenih, s polkrožnimi arkadami zaključeni vdolbinah. Te vdolbine dejanski nimajo s staro arhitekturo aedule nič več skupnega, nego so postale navadne v kameu vklesane votline, ki jih zgoraj zaključujejo prav tako navadni izklesani polkrožni loki. Večinoma se pod vsakim takim lokom nahaja po ena figura²¹), ponkod pa je teh lokov več (pr. VIII, 23). Na kamnih, ki smo jih zgoraj našli, se ni zgodilo nič drugega kot to, da je kamnosek namesto preprostega vzorca polkrožno zaključene votline uvedel sedlastovijugasto flanko. Tu pri tej rešitvi je ostalo, kjer je izhajal kamnosek iz enojne volnte. Kjer pa je vzel za izhodišče gori obravnavano dvojno voluto, se je ob uaslanjanju na ostri spoj graškega kamna (pr. II, 7) pojavila kmalu navadna profilirana valovnica, ki ni nič drugega kot izravnana in popolnoma, a linearno izvedena s-linija. Tako valovnice kot zgornji rob nahajamo še v Mariboru (pr. II, 5, Ptuj, Ljubljani (pr. II, 6), Celju, dalje južno v Kostolcu, tu seveda v panonski obliki čiste valovnice²²). Ta vzorec je pa po svoji naravi tako indifirenten, da ne dopušča nobenih posebnih zaključkov.

Večina doslej obravnavanega gradiva izvira iz Norika in pripada, kakor smo uvodoma dejali, tipu nagrobnega kamna. Gradivo se porazdeljuje na več stoletij; toda ker nam ne gre za kronologične zaključke, nego za stilno raziskavo, nismo spomenikov časovno opredeljevali. Ta ekskurz v Norik je bil potreben zaradi popolnosti, ki jo skušamo pri obravnavi volutnega dekorja doseči. Ako govorimo o noriško-panonskem vijugastem okvirju, navadno mislimo na vzorec, kot ga kaže naša priloga VII, št. 21. Toda že iz doslej podanega stanja je postulo pač jasno, da s tem le neoprezno istovetimo stvari, ki po svoji naravi ne sodijo skupaj. V inventarju volutnih ornamentov moramo ločiti vsaj dva tipa, to je noriškega na eni in panonskega na drugi strani, pri čemer lahko smatramo doslej obravnavane vzorce za noriški tip. Te delitve posameznih inačic pogrešamo v vseh poskusih, s katerimi so omenjeni avtorji razlagali volutni okras, čeprav je samo po sebi umljivo, da ni vseeno, kaj si predstavljamo pod noriško-panonsko vijugo. Če nič dru-

²⁰) Celje: Schober, Fig. 93, 91; Mondsee, ibid. Fig. 87; Ebreichsdorf, ibid. Fig. 88; Zagreb ibid. Fig. 75.

²¹) Prim. Schober, št. 158/188 (Budapest), 150 (Celovec) in pass. Dalje Germania Romana na razl. mestih. Abramić, 85/21 (Ptuj).

²²) Ptuj: OJ 1914, Beihl. 141/128. Ljubljana: CH., III, 1077, in Celje: Orožen, n. n. m. 16/87; Kostolac: Saria, n. n. m. 73/1.

gega ne, tedaj pomenijo te inačice vsaj to, da so posamezni vzorci odvisni od individualnih, med seboj različnih predpogojev, to je, da ne izvirajo vsi iz enega tipa, nego se oslanjajo na več tradicij in treba je le, spraviti z ujimi v sklad prave. Noriška vijuga, ki je njena osnovna oblika sedlasta voluta ali spirala, se oslanja po vsem sodeč na motiv arhitekturne stele, ki se njene tipike ni mogla nikoli popolnoma otresti. Arhitekturno stelo samo je kamnosek že popolnoma šabloniziral. Ker imamo v glavnem opravka le z dvema tipoma, z arkadnim in trikotniškim zatrepom, nahajamo tudi voluto zlasti na teh dveh vzoreh, pri čemer je za okus noriških delavnic značilna trikotniška oblika. Kolikor se namreč na eni strani v kombinaciji volute z arkado od nosno s trikotnikom javlja odvisnost od degenerirane motivike arhitekturne vdolbine, toliko je prav taka oblika specifična poteza noriške industrije, razumljiva iz starih predzgodovinskih tipik.

Opisani vzorec so pa tudi poslednja beseda noriških kamnosekov k vprašanju vijugastega okvirja in če pomislimo na one podvojene sedlastovolutne zaključne vdolbin, tudi dovolj nerodna beseda. Ako hočemo razvoj teh vzorcev zasledovati dalje, moramo zapustiti nagrobniško gradivo Norika in preiti k panonskim sarkofagom. Na njih se je vijuga sprostila poslednjih reminiscence na arhitekturno vdolbino in se je spremenila v čisto ornamentalno obliko, ki je noriški kamnosek, sedeč na prepilu med Italijo in Panonijo, ni umel najti. Kot tako čisto ornamentalno vijugo smatramo vzorec, ki ga kaže aquincumski sarkofag (pr. VII, 21) in ki nanj prvenstveno mislimo, kadar govorimo o noriško-panonskih okvirjih. Že sedaj lahko izrečemo dvoje, kar je za genezo te oblike važno. Panonska vijuga, kot smemo to obliko imenovati, nastopa v glavnem kot okvir napisov, napisnih tábel, in v tej smeri bo treba poiskati njenega porekla. Ker se v tem trdovratno drži, moramo domnevati, da je bila v taki obliki zasnovana. Drugič je pa vredno opozoriti na njeno obliko. Noriška vijuga je v bistvu vedno bila in je sedlasta spirala, motiv, ki ga v predzgodovini vzhodno-alpskih dežel kaj pogosto srečamo. Od čiste spiralne ornamentike v njej ni več mnogo sledov, tembolj se nam ta oblika predstavlja kot nekak njen odlomek ali fragment. Panonski okvirji nosijo na sebi mnogo več za spiralno ornamentiko značilnih potez, z njimi prihajamo v območje donavske trakastospiralne dekoracije. V tej moramo iskati početak njenega razvoja²³⁾.

3. Panonski sarkofagi.

Na panonskih sarkofagih — o noriških sarkofagih uina smisla govoriti, ker jih iz navedenega razloga ali sploh ni, ali pa so le navadne kamenite

²³⁾ Prim. slovnstvo v op. 14.

krste brez ornamenta, kolikor ga pa vsebujejo, je drugačne vrste — nastopajo vijugasti okvirji na dveh mestih, ki prilijata za analizo v poštev. Kot uam kaže pr. VII, 21, predstavljajoča sarkofag iz muzeja v Aquineumu²⁴), nastopa vijuga 1. kot zgornji zaključek stranskih vdolbin in to v vodoravni legi, 2. kot stranski zaključek glavnega polja v sredini, kjer se nahajajo večjidel napisi, in to v navpični legi. Sarkofagov s temi svojstvi poznano celo vrsto. Po omenjenih lastnostih se v glavnem dele v dve skupini: prvo skupino obsegajo sarkofagi, ki nosijo četverkotno napisno polje ali od časa do časa upravičeno nazvano napisno tablo, za kar priobčujemo v pr. I, 4 lepi sarkofag iz Sremske Mitrovice (sedaj v dunajskem umetnostno-zgodovinskem muzeju)²⁵). Tu se volutni okvirji omejujejo le na gornje robove stranskih vdolbin, česar se spominjamo še s sarkofaga F. Florentina v Ptuju. Iz te skupine poznano celo vrsto spomenikov, n. pr. iz Alisee, Aquineuma (pri Budimpešti), Celja (kamnita žara za pepel), Intercise (Ogrsko), Poctovija, Savarije, Sirmija in Siseije. Drugo skupino pa tvorijo sarkofagi, ki nosijo tako kot aquineumski primer vijugasti okvir tudi na uapisnem polju ali tabli sami; ta je, kot smo zgoraj dejali, za razvoj vijugastega vzorca edino važna. Tudi teh sarkofagov se je ohranila cela vrsta, zelo lepe primere hranijo muzeji v Aquineumu in Budimpešti, pri nas pa v Beogradu in Zagrebu.

Ako opremo svoja razmišljanja na analizo mitroviškega sarkofaga, tedaj uam ta spomenik razpade v dvoje sestavin, ki sta se tu na prednji stranici srečali, ki pa sta bili pred tem časom brez dvoma ločeni, to sta napisna tabla na eni in obe vdolbini na drugi strani. Med sarkofagi Norika in Panonije nimamo menda niti enega primera, kjer bi bila vsa prednja stran krste enotna ploskev, kot velja to o klasičnem sarkofagu, ki se na ta način prikazuje kot nekaka skrinja. To skrinjo prekriva potem bolj ali manj izrazit reliefni okras. Skoro povsod kaže zategadelj prednja stran nekako trokrilno uredbo, triptihon, ki na njegovem prvotnem dnu zanesljivo leži ali čisti vzorec arhitekturnega sarkofaga, kot nam ga kaže pr. VIII, 22²⁶), ali pa sarkofaga z napisno ploščo v sredini in s figurami v aedieulah na straneh. V vsakem izmed teh primerov se sama od sebe pojavlja nekaka kompozicija v smislu simetrično postavljene fasade, motiv, ki je na arhitekturne sarkofage gotovo prišel z vzhodnohelenističnih grobnih ali teaterskih fasad. Pa tudi, kjer nimamo nikake arhitekture in zgolj uapisno tablo, opremljeno od takšnega ali drugačnega stranskega okrasa, sili trokrilna kompozicija sama od sebe k arhitekturnim oblikam. Misel, da je sarkofag stavba, je na ferrarskem primeru posebno jasna. Sarkofag je tu že sam po sebi neka zgradba v malem, kar

²⁴) Budapest Régiségei V, 1897, 163 (103).

²⁵) Studien, No. 93.

²⁶) Archäologischer Anzeiger 1930, 168. Fig.

razvidimo iz pilastrov na štirih oglih ter iz na njih počivajoče preklade, še bolj pa iz strehe pokrova sarkofaga. Pripomniti moramo, da tudi strehe panonskih sarkofagov, kolikor so ohranjene, kažejo pokrove v identični obliki, iz česar jasno sledi, da je smatral tudi provincejalni človek sarkofag za neke vrste posmrtno bivališče. Toda idejo te zgradbe zanikuje na drugi strani izdelava skrinje v Panoniji, ki pomeni v večini primerov navadno krsto. Sarkofag iz Ferrare gre v tem arhitekturnem pojmovanju potem še dalje, ko kaže na prednji stranici stavbne tvorbe v obliki mogočnih fasadnih portikov ali aediul, v katerih se nahajajo napis in podobe umrlih oseb. Zahtevati to od preprostega umetnika na deželi, daleč od italških kulturnih centrov, bi bilo vsekakor preveč; on skuša tej predstavi sarkofaga kot arhitekture zadostiti na svoj način s tem, da oblikuje pokrov v obliki stereotipne strehe. Na prednjih stranicah krst se zadovoljuje z vzorcem napisne table ali navadnega polja, ki ga flankirata na vsaki strani večidel po en genij ali pa tudi kaka druga simbolična figura. Edino v teh reliefnih vdolbinah prihaja do izraza rahla arhitekturnost in to na ta način, da vzbujajo vtis v prostornu nahajajočih se figur. Toda izvedba teh vdolbin je povečini tako groba, da so bolj podobne naravnim votlinam kot aediulam. Iz tega vidimo, da se ravna tudi pri sarkofagih lokalna delavnica po že zgoraj omenjenem zakonu, da sprejema prvotne predmetno čiste in smiselne vzorce v najnavadnejše dekorativne sheme, kar zasledujemo tudi na upodabljanju klasične mitologične snovi v provincejalni šoli.

Če je trokrilnost panonskega sarkofaga odvisna od klasičnega in arhitekturnega sarkofaga in jo povsod srečamo, smemo o stranskih vdolbinah mitroviškega sarkofaga reči, da so prišle na prednjo stran krste po zelo mehanični poti, saj ta motiv že v zadostni meri poznamo z nagrobnih in drugih reliefov ter spomenikov. Ostanek te prvotne samostojnosti je jasno viden v rizalitnih izstopih stranskih predelov iz hloka krste, razen tega pa še v okvirski motiviki sami. Ker srečamo na stranskih vdolbinah sarkofagov zgoraj redoma zaključek v obliki že znane sedlaste vijuge, moramo ta gornji okvir smatrati za praveati delavniški vzorec za take in podobne spomeniške oblike, ki se je v kamnoseški industriji domačil. Ko se je izdeloval shema sprednjih stranic sarkofaga in je bilo treba napisno polje spremljajoča rizalita urediti, je ta okvirski vzorec kratko in malo obveljal tudi zanje, ponavljajoč se potem v trdovratni žilavosti do konea. Bilo bi zelo zanimivo ugotoviti pravo razmerje med to triptihonsko uredbo sarkofagov in med ploskovno enako kompozicijo spodnjega pasu na nagrobniku iz Mitrovice (Schöber, št. 280), kjer imamo v srednjem polju dvoje doprsnih podob umrlih, v stranskih identično sedlastovijugasto zaključenih vdolbinah pa na sarkofagih zelo pogosti motiv genija s povešeno plamenico. Verjetno je, da imamo v tem kompozicijskem

triptilnu mitroviškega kamna opravka z refleksom kamnoseškega vzorca za sarkofage.

Sedlasta vijuga je prišla tedaj med okvirski inventar sarkofaških vdolbin v obliki, znani nam z nagrobnikov. Shematično se vijuga tu ni več spremenjala; pač pa stilistično in plastično. Smisel razvoja lahko očrtamo tako, da je vijuga čedalje bolj izgubljala značaj profiliranega žleba, ki ga je jela čedalje močneje spodrivati plastična forma dveh samostojnih plošč, ki visita z zgornjega roba v notranjščino vdolbine. To nam bo posebno jasno, če motrimo vdolbino mitroviškega sarkofaga. V bistvu imamo tu opravka z reliefno ploščo, obdano s profiliranim okvirjem, ki je na treh straneh raven, zgoraj pa valovit. Kakor nam dobro svedoči profilirani žleb spremljajoča zarezana linija, zbujata ta plošča vtis, da je pogreznjena v neko ležišče, ki je zgoraj valovitemu robu primerno izrezano. Prvi korak k propadu te jasne oblike je štadij, ko je kamnosek ta profilirani okvir izpustil, kar vidimo že na podobi beograjskega sarkofaga (pr. VII, 19). Da se je to zgodilo, je bilo potrebno v prvi vrsti samo to, da je omenjena okvir spremljajoča linija odpadla. Kamnoseku njena prvotna vloga, ki je obstajala v tem, da je označevala mejo med blokom in reliefno vdolbino ali tablo, ni bila več jasna. Namesto enotnega in enakomernega reliefnega prostora vidimo zategadelj prosto izrezano vdolbinsko votlino, v kateri se nabaja figura. Ko je omenjena linija odpadla tudi na gornjem valovitem okvirju, je ostalo od njega samo par ali diskom ali mandljem podobnih plošč odtosno izrastkov, ki so se od ostale kamnite mase izolirali. Ta osanosvojitve je véasih bolj, véasih manj intenzivna, na enem izmed sarkofagov v Aquineumu so te plošče skoro popolnoma okrogle in tako rekoč odrezane od ozadja. Če pomislimo, kako zelo se je tu delo poenostavilo, saj zadostuje le poševno klesanje kamna, da nastane taka vdolbina, predstavljajo ti viseči izpusti pač precejšnjo barbarizacijo motiva, ki je imel prvotno značaj okvirja in zaključene, reliefni tabli podobne prostornine. V zvezi s tem so se pa zvršile tudi druge spremembe, ki niso v prid estetskemu značaju dela. Rizalita z vdolbinami sta bila v prvi dobi od srednjega polja res ločena; toda to se je godilo z močnim plastičnim čutom za razne plasti, kar nam spričuje tudi ptujski sarkofag F. Florentina. Bogati profilirani žlebovi na okvirjih vdolbin ustvarjajo z enakimi profili napisne table lepo igro svetlobe in sence, ki poživlja sicer monotono prednjo stran. Čimbolj pa gine iz inventarja delavnice smisel za naravo in plastiko teh okvirjev, tembolj dobiva vse značaj navadnih, grobo izstopajočih ali vstopajočih blokov, med napisno polje in vdolbine se pa vrivajo polnila v obliki raznih vegetabilnih dekoracijskih figur, ki naj ožive mrtve ploskve²⁷⁾. Ta proces je na množici sarkofagov dovolj dobro viden, zasledovati ga v podrobnosti, presega cilj našega spisa.

²⁷⁾ Studien, No. 24. Neobjavljen.

Druga točka, kjer se je vijuga v dekorju sarkofaga udomačila, so okvirji napisa ali pa sredine sploh, če je ta brez legende. Po teh okvirjih smo zgoraj razdelili sarkofage v dve skupini, v prvo z ravnimi okvirji in drugo z valovitimi. Prva skupina nas tu ne zanima, tudi bi nas privedla raziskava tabelskih tipov predaleč. Zanimivejša je druga skupina, ki je v provinci zelo številna. Sarkofage z vijugasto obrobljenimi napisi nahajamo v največji množini v Aquincum, dalje v nekdanjem Brigetiju (Kómaro), Intercisi, Singidunu, Viminaciju in drugod²⁸⁾.

Navada, obrobljati napis z vijugastim profilom, kot to velja za sarkofage omenjene skupine, ne more biti drugega kot končni štadij nekega razvoja, čigar početne oblike moramo iskati drugod, ne v provinci. Pač sta shema vijuge in stilni okras, ki ju je v Panoniji tako izrazito izoblikoval, domačega izvora in v pravem pomenu besede izraz lokalne umetnosti, toda povod za to izdelavo je klasičnega izvora in je bil v delu importiran. Početke te vijuge moramo iskati, kakor že ob priliki analize strauskih vložbin, pri motiviki napisne table in njenega okvirja, kajti smisel vijuganja je v prvotni obliki omejevanje napisa. Na sarkofagih Panonije je lepo videti proces, kako se je stara napisna tabla četrkotne oblike polagoma jela spreminjati v duhu provincajalne delavnice. Prišedši v provinco kot jasno opredeljen delavniški vzorec katerega izmed italjskih ateljejev za sarkofage in nagrobne kamne, je napisna plošča v provinci še nekaj časa obdržala svoj tabelski značaj, za kar je uvesti kot dokaz ono linijo, ki n. pr. na nitroviškem ali ptujskem sarkofagu spremlja profilirane žlebove.

Pod. št. 5. Tabula ansata (detajl) na sarkofagu F. Crispina. (Budimpešta. Arheološki muzej.)

Ta razvoj napisne table morda ni nikjer tako lepo videti kot na sarkofagih s t. zv. tabulo ansato. Posebno lep primer napisne plošče z ansatima ščitoma je ohranjen v važnem sarkofagu (podoba 5) nekega Crispina v muzeju v Budimpešti²⁹⁾, iz očitno jako zgodnjega časa. To tabel-

²⁸⁾ Studien, No. 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38 (Aquincum); 48, 50 (Brigetio); 67, 68 (Intercisa); 87, 88 (Singidunum); 112, 113 (Viminacium).

²⁹⁾ Studien, No. 2. Archäologisch-epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich-Ungarn 27 (1907), 335. Abh. 51.

sko naravo in motiviko imamo pa enako dobro zastopano tudi na drugih tabelskih tipih, n. pr. na edinem meni poznanem provincajnem girlandnem sarkofagu (pr. VI, 18) domačega izvora v Aquincumu³⁰), ali pa v obliki okroglega elipeusa-medaljona na prelepem sarkofagu Aur. Aselepiodote iz Mitrovice (pr. IV, 14)³¹). Že iz teh neštevilnih primerov je razvidna raznovrstnost tabelskih tipov, ki so uastopali v srednji in pozni dobi rimske cesarske umetnosti tako v Italiji in klasičnih zemljah, kakor tudi v provincah. Po tipih, ki jih v tem pogledu nahajamo v provincah, lahko tudi spoznavamo nekatere njihove posebnosti; tako je n. pr. rimska Galija uporabljala za napisno tablo zelo pogosto namesto uavadne četverokotne plošče ploščo ali z ansnina ščitoma ali pa s tako zvanima peltama, dvema starim amaeonskim ščitom podobnima vzorcema na vsaki strani table. Primere te posebne v Galiji pogoste peltaste flanke imamo tudi med panonskimi sarkofagi.

Zarodke vijugastega okvirjenja napisnega polja ali plošče moramo iskati v tej soseščini in čeprav nam ni mogoče navesti pravega primera, ki je od njega gibanje odvisno, imamo vendar na razpolago tako značilne štadije iz razvoja samega, da nam bodo spreminube postale nazorne. V severnoitalskih zbirkah, ki so po svojem gradivu za študij noriškopanonske umetnosti zelo važne, se je ohranilo nekaj sarkofagov, ki kažejo na straneh napisnega polja robove okvirja v obliki zavitih oklepajev. Take primere (pr. IV, 11) poznamo iz Gradeža, Ogleja in Ravenne³²). Ti sarkofagi seveda nimajo, na kar moramo posebej opozoriti, svojih zavitooklepajskih okvirjev na napisnih tablah samih, nego so te večidel četverokotne in ravnorobne. Na vijugasti način so oblikovani le robovi ležišča table, vendar pa ravno motiv genijev, ki drže te involtirane robove, tako n. pr. na sarkofagu iz Ravenne, zadostno potrjuje domnevo, da si je kamnosek dejanski mislil napisno polje v tej vijugasti okvirski obliki. Iz kateregakoli vzroka se mu je predstava involtirane table znedla v docela neutemeljeno formo involtiranih kamnitih mas na straneh četverokotnega napisa. Štadij teh sarkofagov predpostavlja zategadelj

³⁰) Studien, No. 11. Še neobjavljen.

³¹) Studien, No. 89. Str. 94 sl. Starinar 11/III, 1923/25, 60.

³²) Gradež: Österreichische Jahreshefte I, 1898, Beibl. Fig. 38a (125). Ravenna: Diitschke, Ravennatische Studien, Leipzig 1909. Afb. 12. Ta tip je pa zastopan tudi v Aquilei. Pr. IV, 11 nam kaže primer prav identično pojmovane volute, oklepajoče četverokotno napisno polje od zunanje strani. V kupu fragmentov na dvorišču oglejskega muzeja sem l. 1926. našel še en primer take plastične volute (t. IV, 12). Ko je bila ta razprava že v tisku, sem v muzeju v Comu videl izredno veliko število kamnitih žar za pepel, ki nosijo spredaj z enakimi zavitimi robovi opremljene napisne plošče. Ta doslej neznana mi zbirka kar zadostuje za domnevo lokalnega središča za ta vzorec, žalibog so pa te žare v težko dostopnih revijah ali pa sploh neobjavljene. Večina nosi tabelski tip oglejskega sarkofaga, ena je sovrstna bolgarskemu iz Drvna. Za naš predmet so ti spomeniki važni.

neko starejšo stopnjo zavitega okvirja; motiv je moral h kiparju priti od drugod, od klasičnega vzorca take huročno involutirane plošče same. Kdaj se je shema prvič pojavil, nam ni znano, morda hi ga srečali že na klasičnodolnih maloazijskih sarkofagih, ki so zelo važni za zgodovino kamenite krste. Vendar moramo zaradi pomanjkanja najosnovnejšega slovstva to vprašanje pustiti odprto in se omejiti na manj klasične primere. Tako srečamo združitve napisne plošče in volute na nekaterih sarkofagih v Bolgariji, ki je njena arheološka ostalina čist odsev klasične kulture; na enem izmed njih, nahajajočem se v Varni, sta volutna para samo na krajih pritrjena na ploščo, to je na straneh, tedaj v vertikalnih legah in imata obliko klasične, vzpenjajoče se dvojne volute³³⁾ (pod 6). Na drugem sarkofagu, iz Drvne, je tabla sama in-

Pod. št. 6. Grobna stela rimskega legionarja z dvojno vitico-vijugo. (Budimpešta. Arheološki muzej.)

volutirana (sarkofag nosi latinski napis, določim je na enem iz Varne grški) v obliki vijuge, ki se na koncih, to je zgoraj in spodaj, izteka v spirale in se v sredi ostro zašilja v telo table³⁴⁾). Od teh dveh sarkofagov je za nas nedvomno važnejši poslednji, ne morda zato, kot da hi odtod izvirala involutiranost panonskih tabel, nego ker nam kaže motiv vijug v manj klasični obliki in sorodnejši oglejskim ter ostalim ravno po šilastem spoju obeh polovic vijuge.

Toda sedaj je premagati težko oviro. Sarkofagi iz Ravenne, Gradeža in Ogleja niso nikakšni zgodnji primeri, nego kažejo tabelsko motiviko

tako nejasno in kombinirano, da upravičeno vidimo v njih metamorfozo nekega prvotnejšega vzorca. Časovno si iz tega štadija ni mogoče misliti nastanka bogatega panonskega ornamenta. Proti temu govori še drug razlog. Na skupini oglejskega sarkofaga imamo v bistvu opravka z vijugastorohno tablo in čeprav se nahaja napis na posebni tabli (tako da imamo dejanski tablo v tabli), je vendar še vedno jasna tektonska oblika plošče, ki je pritrjena na podlago. Iz tega sledi prav posebna lastnost teh okvirjev, ki je močno različna od panonskih, kot nam jih kaže priloga VII. Ako imenujemo plastični del vijuge pozitivni vzorec, prazni interval med njimi pa negativni vzorec, vidimo, da se vijuge oglejskega tipa pričenjajo z negativnim vzorcem, dočim se panonska vijuga podohe začčenja s pozitivnim. Iz tega sledi še to: sklepnik vijug, kot

³³⁾ Varna: Kalinka, Antike Denkmäler in Bulgarien. Wien 1906. Sp. 254/5. No. 321.

³⁴⁾ Kalinka, n. n. m. Sp. 294. No. 376.

smo ga videli na kamnih iz St. Johanna, je dejanski plastičen člen vijuge, torej pozitivna oblika, prav tak nastopa na sarkofagih. Na oglejskem tipu imamo pa na ustrežajočem mestu negativno kalupno obliko takega »sklepnika«, od katere si ni mogoče misliti prehoda v plastični člen panonskih vijug, tudi če predpostavljamo ne veni kakšno barbarizacijo. Iz vsega tega zaključujemo sledeče: Vijuga oglejskega tipa je nastala iz sorodnega lokalnega stilnega okusa kot panonska, če je panonska keltska, je taka tudi oglejska. Ni pa oglejska vijuga nikako izhodišče panonske, ker je samo njej sorodna, a vrstno enaka tvorba. Izhodišče mora biti druga vijugasta oblika, vprašanje je le, katera.

Odgovoru smo se s temi sarkofagi šele do polovice priključili, a to moramo poudariti. Važno je prvič to, da predstavlja voluta oglejskega tipa stilno analogijo, nadalje pa je važno mesto vijug na ploskvi. Ustrežajoč podolgovati dimenzijouiranosti prednjih strani sarkofaga, ima oglejska skupina vijuge na straneh table, to je vertikalno, kar je običaj na panonskih kamnitih krstah. To nam daje misliti na eksistenco delavniškega vzorca za prednjo stran in četudi ni mogoče dokazati glede tega popolne odvisnosti panonskega kamnoseka od Severne Italije, je ta vendar zelo verjetna. Rimske provincijske umetnosti si pač ne smemo predstavljati drugače kot današnje pokopališko kamnoseštvo: uporabljala je večji del izgotovljene sheme in jih le po svoje spreminjala, hila je tedaj tipološko popolnoma vezana. Dejstvo, da nimamo niti v Noriku niti v Panoniji nobene oglejskemu tipu slične vijuge, kar zadeva alterniranje vzorcev, daje misliti na to, da je kamnosek za svoje okvirje porabljal pač drug vzorce. Ali morda noriški vzorec sedlaste vijuge, spirale?

Noriško spiralo smo zapustili v stadiju, ki ga zastopajo kamni iz St. Johanna in ki je nekako poslednji razvojni štadij v Noriku, razen tega še na nagrobnikih. Vijuga sama se je razodela kot odločna poltvorha med spiralo in arhitekturno motiviko in v tej nejasnosti je našla svojo razvojno smrt. Eno stvar si eer nahajamo na noriških nagrobnikih, to je volutni masivni sklepnik, ki ga oglejska skupina nima; iz tega člena bi se bil na vse zadnje lahko razvil centralni del panonskega vijugastega okvirja. Toda pot z nagrobnikov na sarkofage je s tem vse premalo utemeljena, da bi jo smeli smatrati za zadovoljivo. V tem pogledu je jako zanimiv fragment iz lapidarija v mariborskem muzeju (pod št. 3), ki je edinstven zaradi tega, ker kaže sedlasto vijugo kot stranski okvir srednjega polja⁸⁵). Kamen je nekoliko nad polovico višine odlomljen, vendar še dovolj jasno vidimo, da je bila voluta navadna ali sedlasta; po vsej priliki pa gre za sprednjo stranico sarkofaga. Kar je na njeni posebno važno, je dokaz, kako zelo so noriške delavnice poskušale

⁸⁵) Studien, str. 103.

najti pripraven vzorec vijugastega dekorja za prednje strani sarkofagov z njih longitudinalno smerjo. Sličen spomenik se je ohranil v nekdanji Teurniji, le da vzbuja tu voluta vtis ročaja kake posode³⁶). Eno stvar imajo te noriške volute skupno s panonsko vijugo, namreč na prehodu iz premega okvirja v vijugo stoji masivni pozitivni vzorec. Drugače pa ni o njej mogoče reči, da bi dopuščala mnogo možnosti za nastanek panonskega vzorca, kajti vsa problematika, ki jo povzroča ta oblika na nagrobnikih, bi se prenesla tudi na sarkofage, takih spomenikov pa niti nimamo niti ni verjetno, da pridejo kdaj na dan. Noriška vijuga je na sarkofagih pač opravila svojo dolžnost kot zaključek strauskih vdolbin, kar je razvidno iz gori povedanega. Zato nam ne preostaja nič drugega, ko da se vrnemo k skupini oglejskega sarkofaga, ki homo pri njem morda vendarle ušla pojasnilo, odkod prav za prav prihaja klasična panonska okvirska vijuga s svojim plastičnim, ostro zašiljenim sklepnikom in obratnim redom pozitivnih in negativnih vzorcev, kot ga imamo na sarkofagih iz Ravenne, Ogleja itd.

Tip vijugaste napisne plošče iz te skupine je, kot smo zgoraj dejali, kesna stopnja, tabelska tektonika je na njej že močno zabrisana. Nobenega dvoma pa ne more biti, da je bila ta tabla ucekoč pravilnejša, vseeno iz kakšnega materiala. V lapidariju tržaškega muzeja se nahaja napisna plošča (podoba 7), ki je očitno prednja stran nekega sarkofaga³⁷). Plošča predstavlja v sredi napisno tablo, ki jo zgoraj in spodaj obrobja involutiran okvir, sestojec iz dveh vijug, združenih v sredini v obliki plastičnega sklepnika s šilastimi robovi. Napisno ploščo obdaja na vsaki strani po ena aedicula, to je arhivolta, sloneča na okroglih stebrih. Kakor je razvidno, je na plošči važna zlasti tabla s svojima vijugastima stranicama in plastičnim sklepnikom, je pa na njej še en motiv, ki ga je treba posebej poudariti. V zunanjih krožinah vijug, ki so negativni prostori, se nahajajo okrogli diski močne plastične oblike, ki so na prvi pogled nerazumljivi. Toda naloga oz. značaj teh diskov sta jasna: oni niso nič drugega kot glave prievrščevalnih predmetov, recimo velikih zakovic, s katerimi je bila napisna tabla pritrjena na podlago. V kamniti snovi je ta priprava kajpada brez smisla, zato je pa razumljiva v kovinskih tehnikah, to je ob utrjevanju bronastih ali železnih plošč in odtod je metoda teh vijugastih profilov tudi prišla v kamnoseško industrijo. Kamnu iz Trsta lahko priključimo prednjo stran sarkofaga iz muzeja v Bresciji, ki vzbuja vtis, da je nastala v isti delavnici kot tržaška³⁸). Tudi tu flankirata napisno tablo dve aediculi. Fragmet popolnoma identične vijuge sem izkopal tudi iz kupa ruševin na dvorišču oglejskega muzeja in verjetno je, da izvira od pred-

³⁶) Österr. Jahresh. 1914. Beibl. 23.

³⁷) Neobjavljena. Studien, str. 108, Abb. 51.

³⁸) Neobjavljena. Studien, str. 108.

nje stranice sarkofaga (pr. IV, 13). Vsem tem primerom gre kronologično prednost pred gori imenovanimi sarkofagi iz Gradeža itd.; edino, na kar je treba posebej opozoriti, je vodoravna lega vijug (zgoraj in spodaj), dočim se na gradeških kamnih nahajajo na straneh.

Toda kakorkoli je važno, kje se vijugasti robovi na tabli nahajajo, je vseeno važnejši od tega dekorativni vzorec, ki je, združujoč involutirano tabulo s stranskimi flankirajočimi motivi, pravi severnoitalski predhodnik panonskih kamenitih krst. Kamni iz Trsta, Brescije in Ogleja so itak zgodnji

Pod. št. 7. Prednja stran sarkofaga z navijugano napisno ploščo.
(Trst, lapidarij Mestnega muzeja.)

primeri te združitve, zato je razumljivo, da so elementi med seboj v slabih zvezah, vsak poudarja svojo individualno naravo; pri tem je važna zlasti arhitektura aedicul. Korak dalje k harmoničnejšemu ohlikovanju predstavlja skupina sarkofaga iz Gradeža, kjer so volute na straneh plošče, kar odgovarja longitudinalni smeri ploskve. Vsi vneseni členi v omenjenih spomenikih gotovo niso zastopani, nego jih pač nekaj manjka. Toda naj bo stvar taka ali drugačna, shema prednje stranice sarkofaga z vijugasto ohrobljeno tablo je tu, ž njim moramo pri analizi panonskih sarkofagov računati. V svrhu natančne ugotovitve razlike in podobnosti si predočimo figuro panonske vijuge, za kar se oprimo na enega izmed sarkofagov muzeja v Aquineumu ali Beogradu (pr. VII, 19, 21), ki so si v ostalem med seboj zelo slični. Kako je najprej s tehniko table na panonskih sarkofagih? Tržaški kamen in njegová skupina ne

dopuščata kljub volutam nobenega dvoma o tem, da imamo opravka s tablo, ki je njena misel v zgornjeitaljskih delavnicah tako močna, da prevladuje še na tako barbariziranem kosu, kot je sarkofag iz Ogleja (pr. IV, 11). O kaki tabli v takem smislu v Panoniji ni govora, stranski okvirji so tako kapriciozno voltirani, da je nemogoče govoriti o napisni plošči, kljub temu da imamo vedno na profilih spremljajočo linijo. Značaj table je tu drugače popolnoma uničen. Oglejski in tržaški vijugasti okvirji niso v smislu naših gornjih izvajanj nič drugega kot masiv table v valoviti obliki, ki prekriva podlago. Ravno obratno v Panoniji. Vijuga rezultira tu iz mase kamna, ki v tej obliki prekriva in sili v poglobljeno ploskev za napis, v napisno polje. Stilna misel oglejskih itd. sarkofagov je tektonska, stilna misel panonskih spomenikov je stereotomna; kamnosek izrezuje, oduosno izklesuje kamen, da dobi prostor za napis. To je ena najosnovnejših sprememb, ki jo je napisna tabla v lokalni delavnici doživela, ena najosnovnejših potez ljudske umetnosti v provinci.

Okvir tržaškega kamna je pa za Panonijo zategadelj tako važen, ker kaže isto razmerje med pozitivnimi in negativnimi vzorec vijuge kot panonski; vijuga se pričinja s plastičnim delom, diskom, makar sledi prazni prostor itd. Ta moment ne govori toliko za stilsko odvisnost kot za tipološko odvisnost, kajti mi vidimo, da so neke stilske razlike, dočim je ravno alterniranje kot tako dokaz, da izhaja panonska vijuga iz nekega ustaljenega krivuljastega okvirskega vzorca. To izpričuje tudi volutni sklepnik, ki ne izvira niti iz arhitekture noriških kamnov niti iz vitie — vijug bolgarskega sarkofaga, nego je v kovinski tehniki zamišljena okvirska oblika. Tudi tu se prično težave. Niti eden izmed doslej obravnavanih panonskih sarkofagov ne kaže v sredini onega plastičnega in nedotakljivega sklepnika, kot ga ima tržaški kamen, nego vidimo ravno na mestu njegove centralno postavljene in vodoravno zaključene oblike nekaki odprti evetni čaši podobno figuro. Cvetnemu kelihu sliči naravno ta srednji del le pogojno, v prerezu, in pa tam, kjer se tudi oblikovno približuje njeni strukturi, kot n. pr. na sarkofagu pr. VI, 17³⁹⁾ ali pa na sarkofagu Tatona Fortunata pr. VII, 20 v budimpeštanskem muzeju⁴⁰⁾. V večini primerov pa nas metalna ostrina čašastih polovic tako spominja metalne tehnike, da na vegetabilne oblike ne mislimo, kar je še temu manj možno, ker se v praznih prostorih med diski nahajajo glaviceam zakovic podobne bradavice. Če se spomnimo diskov tržaškega kamna, ta poteza ne bo popolnoma nerazumljiva, kamnosek jo je morda prevzel z vzorcem vijuge. Toda kakor imamo v motivu tega simetrično komponiranega »tekočega psa« neki lokalni avtohtoni ornamentalni vzorec, tako tudi te bradavice prej

³⁹⁾ Studien, No. 34. Budapest Régiségei IV. 1892. 129 (32).

⁴⁰⁾ Studien, No. 50. Neobjavljen.

ustrezajo primitivni ornamentalno-polnilni figuri ljudske umetnosti. V Podonavju in na vzhodnem območju vzhodnih Alp človek za tako razlago opisane motiva ni v zadregi, to ni samo stara last bronastodoline umetne obrti, nego tudi hallstattsodobne, a nič manj keramike, in nastopa zelo pogosto med vijugami⁴¹). Na sarkofagih je ta motiv jako priljubljen in spada k sestavinam klasične panonske vijuge pri okvirjih, kakor moramo imenovati prav okvir n. pr. pr. VII, 19, 21. Ta naziv je pač upravičen, ne samo zategadelj, ker je tega vzorca na sarkofagih največ, nego tudi ker najpopolneje rešuje problem vijugastega obrobjanja.

Toda obenem je vzorec zaradi dejstva, da kaže sklepnik obeh vijug že razcepljen, zanesljivo neka končna oblika, o kateri ni verjetno, da bi se bila neposredno posluževala vzorca vijugastega okvirja na tržaškem kamnu. Zategadelj zeva med panonskimi in gorujejadrauskimi primeri praznina, ki ni toliko vrzel v razvoju tipa, kot pomanjkljivost dokaza, da je tržaški okvir prišel tudi v Panonijo. Lažje je namreč razmisliti, da se je sklepnik vijug v svoji nedotaknjeni obliki pojavil tudi v provinci in da so ti provincajalni primeri služili za izhodišče nadaljnjemu preoblikovanju, kot pa da je panonski kamnosek sam neposredno porabljal tržaški vzorec. To je tudi iz tega razloga sprejemljivo, ker kaže poslednje omenjeni vzorec še zelo jasno tahelsko tektoniko, dočim je na panonskih sarkofagih le-ta že popolnoma ugasnila. In ravno za to stopnjo, ko se je tektonska oblika nekoliko zabrisala, imamo iz province res nekaj spomenikov, ki so brez dvoma panonska izdaja tržaške volute. Izmed sarkofagov, ki nosijo absolutno identičen vijugasti okvir, kolikor se tiče volutnega sklepnika, moramo na prvem mestu imenovati izredno lepi sarkofag iz Brigetija (Kómaro), sedaj v dunajskem umetnostno zgodovinskem muzeju (pr. V, 16)⁴²). Na tem sarkofagu je karakter table popolnoma uničen v smislu provincajalnega napisnega polja. Razen njega je znan iz Brigetija-Komarua še drug primer⁴³) z identično vijugo, le da ne v oni plastično masivni obliki, nego kot zgolj linearen profil. Iz popolnoma nasprotnega kона province, iz Mitrovica izvira sarkofag Anr. Aselepidote (pr. IV, 14), ki kaže isti vzorec sklepnika na štirih kompartmentih sarkofaga (to je šestnajstkrat)⁴⁴). Najbližje oglejskemu teritoriju, kateremu je mogoče prisoditi tudi Trst, je pa imenovati šele nedavno v last ljubljanskega muzeja došli kamen (pr. V, 15) iz Lukmanove hiše, z absolutno identično vijugasto stranico zgoraj⁴⁵). Poleg teh spomenikov se v provincah pač morda

⁴¹) C. Schuchhardt, *Alt-Europa*. Berlin und Leipzig. 1926. 2. Aufl. 256.

⁴²) Studien, No. 48. *Arch.-epigr. Mitt. aus Ö.-U.* 27, 1907. 338. Abb. 56.

⁴³) Studien, No. 51. Neobjavljen.

⁴⁴) Studien, No. 89. *Starinar* II/III, 1923/25. 160.

⁴⁵) CIL, III, 3851. Vijugo tržaške oblike nahajamo razen tega še na sprednji strani

nalaja še kateri drugi, ki nam ni poznan, vendar pa že naštetih primeri zadostujejo za vprašanje, ki smo si ga zastavili.

Na kratko zaključimo sedaj lahko sledeče: Sorodnost panonskih okvirjev z nedotaknjenimi sklepniki z okvirjem tržaškega kanona je tolikšna, da na odvod prvooimenovanega vzorca iz noriških arkadnih vijug ni misliti. Motiv je brez dvoma prišel po ravni črti iz gornejadranskih delavnic v Panonijo, vendar le v svoji ornamentalni obliki; izgubil pa je svoj v gornjejadranskih delavnicah še zadosti jasni značaj tabelskega okvirja in se že tu spremenil v navadno masivno-plastično dekorativno obliko. Pri tem pa vzorec ni obstal, nego se je razvil korak dalje v smislu lokalnega dela, volutni sklepnik je razpadel v sestavine, izgubivši svojo ravno obliko in spremenivši se v krivuljasto-plastične tvorbe, zelo slične motivu »tekočega psa«.

Stilnokritično pomeni ta vzorec konec. Oblika se je tu ne le popolnoma zornamentalizirala in približala sbemi neskončnega raporta, ki jo pred njo brani edino simetrična razporedba, nego tudi izolirala, osamosvojila. Sarkofag iz Brigetia, kamen iz Ljubljane, krsta Aur. Aesclepiodote predstavljajo s svojo voluto še celotnejše in slikovitejše stilsko gledanje, ki stremi pred vsem za harmoničnim učinkom svetlobe in senec. Po tem slikovitem gledanju so ti sarkofagi brez dvoma sorodni s ptujskim kamnom (pr. I, 1) ki jih družijo z njim že vzorec ribjega melurja. Toda zgodovinski stopnji stilnega izraza sta med seboj različni in če mislimo ob ptujskem kamnu na slikoviti stil rimske skulpture I. stol. po Kr., nam panonski sarkofagi vrivajo v misel analogije kasnejših dob, recimo pohadrijanskega slikovitega stila. Sarkofag iz Sirmija si sicer še v okvirju teh ohranja posebno mesto. Koučna stopnja pa je te principe popolnoma zapustila, vijuga se je s svojo metalnično obliko popolnoma približala abstraktnosti ornamentalnega lika, vsi dotlej enotni deli so razpadli v svoje sestavine, od vzorca prevladuje jasno izraženo ogrodje, risba. Temu štadiju vijuge ustreza ostala izvedba sarkofagov, tako zlasti razmerje rizalitov do srednjega polja, ki zadevajo brez vsakega prehoda ob centralni del. Nadalje opazano isto stilno tendenco tudi v gornjih zaključkih stranskih vdolbin, kjer volute v obliki globoko obklesanih in izpodklesanih diskov vise v vdolbinske dupline. Naravno predstavlja ta proces že popolno barbarizacijo, toda barbarizacija obsega več stopenj. Omenjeno stilno skladnost vijuge in izvedbe sarkofaga moti le lepi sarkofag iz Viminacija (Kostolac) v Meziji⁴⁶⁾, ki nosi tudi v stranskih vdolbinah lepe volute kot ptujski sarkofag F. Florentina. Razen tega govori vsa izvedba za boljši čas. To ni treba, da nas preseneča. Klasična panonska vijuga je lahko nastala razmeroma

oltarja 1. zv. dvanajsterih božanstev v lapidarju ljubljanskega muzeja, dasi v zelo grobi izvedbi.

⁴⁶⁾ Studien. No. 113. ÖJ IV, 1901. Beibl. 113. Fig. 9.

zgodaj in je le dolgo v rabi ostala, ker tipske misli niso vselej in nujno vezane na neki določeni čas. Razen tega imamo posebno pri srbskih, mezijskih spomenikih pogosto kvalitativno višje stoječo izvedbo, ki je razumljiva iz bližine klasičnih delavnic v Južni Srbiji. Ta okolnost povzroča kronologiji marsikatero težavo. V podobnem primeru je Fr. Cumont zanimivi belgrajski sarkofag z reliefnim dekorjem plešočega satirja in menade pripisal eni izmed grških delavnic, dasi ne vidimo nikakega razloga za ta korak in se sarkofag kaj lepo uvršča v domačo produkcijo delavnice ob Donavi⁴⁷⁾.

4. Klasično, keltsko, skitsko?

Dočim je Schöber, kot smo to zgoraj omenili, skušal panonsko vijugo razložiti, upoštevajoč le navadno sedlasto vijugo, iz identičnih oblik nastavka nagrobnih oltarjev, tedaj nepoznavajoč poslednje obravnavane vijugaste okvirje sarkofagov, je Hekler ravno ob njih spregovoril o keltskem okusu. Ako je ta isto kot delo provincijalnega kannoseka v smislu lokalne tradicije, izražene zdaj v spomenikih klasičnega značaja, a prej v predzgodovinskem umetniškem področju, ni nobenega dvoma, da je Heklerjeva smer iskanja nastavkov in začetkov tega dekorja pravilna, kajti tudi mi smo prepričani, da vse stilne posebnosti prihajajo iz inventarja prastarih avtohtonih navad in da niso odvisne od take slabejšnosti, kakor je motiv volutnega nastavka na nagrobnem oltarju. Vendar potrebuje na drugi strani poglavje o »keltskem okusu« pravilne interpretacije in čeprav si niti oddaleč ne pripisujemo sposobnosti, da bi o njem izrekli končno veljavno sodbo, moramo kljub temu poskusoma uaznačiti nekaj točk, ki bi utegnile biti za spoznanje in omenjeno končno podobo bistvenega pomena. »Keltstvo« je v nekaterih spomenikih obravnavanega tipa res na vso moč prisotno, toda poleg njega imamo še drug element, ki ni tako točno opredeljiv. Raziskavanje elementov, ki so v tem dekorju po mnenju raziskovalca keltskega izvora, je odvisno od tega, ali je na razpolago jasna predstava o posebnostih keltskega stila, ki ga po glavnem najdiščen La-Tène imenujemo tudi latènski stil, in od tega, katere so omenjene posebnosti. Tu pa vidimo, da keltski stil, ako govorimo umetnostno-zgodovinsko, kljub temu, da sega prvo odkritje njegovih spomenikov že zelo daleč nazaj, v znanstvenem slovtvu še ni prejel one analitično-sintetične podobe, ki bi nam bila porok, da se bomo problematičnih nastavkov in zmot zanesljivo ubranili. Poglavitno in zaslužno delo o umetnosti predzgodovinske Evrope, ki ga je napisal Adama van Heltema, in ki se prvič dotika analognih problemov, gre ravno mimo keltske umetnosti z začuda veliko ravnodušnostjo kot mimo

⁴⁷⁾ Studien, No. 112. Arch.-epigr. Mitt. aus Ö.-U. 17, 1894. 28 sl. Prim. Vjesnik Hrvatskoga Arheološkoga Društva VIII, 1905, 156.

epizode, ki se je odigrala pretežno ob antagonizmu severa in juga, priznava-joč ji na ta način le neko sekundarno vlogo.⁴⁸⁾ Toda keltska umetnost s tem ni popolnoma označena, njena narava ne prihaja pravilno do izraza, zato je razumljivo istovetenje keltskega stila s stili raznih drugih sorodnih kulturnih krogov predzgodovinske Evrope, ki ga v znanstvenem slovstvu često srečamo. Če pomislimo, da tudi etnične podlage tega stilnega pokreta še niso utrjene v oni meri, ki bi dopuščala nedvomljive zaključke in da srečamo keltski element v vseh mogočih skupinah in združitvah, bo pač jasna nevarnost, ki našemu razmišljanju iz predmeta preti: ali je sploh kaj razlogov, govoriti o posebnem keltskem stilu?

Take zaostritve problema nam gradivo kljub svoji vrzelnosti in raznolikosti seveda ne dopušča. V množici keltske umetniške ostaline nastopajo nekatere poteze, ki so si v bistvu povsod slične, pa naj izvira gradivo s severa ali juga, vzhoda ali zahoda. Kot ena pglavitnih lastnosti laténskega stila, ki je v taki meri in obliki predidočim epoham neznan, velja izrazita težnja po dekorativnem učinku, težnja, ki se v nekaterih skupinah in izdelkih sprevača v pravo kaligrafijo form. Ta dekorativizem stila izvira iz nekega preroujenja subjekta v umetnosti, kar moramo razumeti v tem smislu, da je nenadoma stopil v ospredje čuvstveni gestus človeške narave, ravno čuvstveni in noben drugi gib. Posledica tega je izrazit lirizem. Vsega tega v umetnosti hallstattske dolge ni bilo. S svojo mirno pripovedovalno tehniko vztraja ta umetnost še globoko pri predmetu kot takem, pri njegovem negibnem naravnem stanju, ki nam ga klasično predočujejo znameniti živalski frizi v umetnih ovalih časov. Hallstattskeodobna umetnost je in ostane umetnost geometrične perijode, kulture homerskih spevov in potem pripovedujočega stila. K temu li ta ali oni ntegnil pripomniti, da je prav prostor subjektivnega čuvstva dan že v kesnih dobah neolitske in bronastodobne nordijske umetnosti, ki je enako kot laténska zanimala vse objektivne nosilce stila in se osredotočila v njegovi subjektivni interpretaciji; posebno poznobronastodobna keramika nam s svojo slikovito, duo posode zanimalujočo dekoracijo prinaša pred oči pravo analogijo takega čuvstvenega preokreta. K temu je pripomniti, da četudi dva delata isto, to vendar ni isto in kar je ob koncu bronaste dobe analognega laténskega stila, so le za površno gledanje identični pojavi. Absolutni dekorativizem poznega nordijskega stila bronaste dobe se ustavlja pri dani stvarni obliki predmeta, pri njegovem smotrnem smislu, in če je kdo, ki stavi okrasu meje, je to pred vsem porabna, namembna oblika predmeta, ki nosi dekor.

⁴⁸⁾ Die altnordische Kunst. Berlin 1923. Glej literaturo o predmetu še pri Julius Baum, Malerei und Plastik des Mittelalters. Deutschland, Frankreich und Britannien. Wildpark-Potsdam. 1930. Str. 6. Razen tega čl. Laténestil v. Ebert, Reallexikon der Vorgeschichte, Bd. VII, 245.

V laténskem času opazimo nenadoma preokret na tem polju; ornament ali dekor, ki prepreza predmet, je tudi smotrni obliki sami vsilil svoj zakon in jo po svoje spremenil. Nenadoma stojimo pred ornamentom kot dekorativno in smotrno obliko v enem, poslednja pa raste iz prve. Ker je ena izmed osnovnih potez laténskega stila razživljanje oblik v vitalnem, ugonosko-čuvstvenem smislu, postaja en predmet za drugim ali teromorfeu ali antropomorfen. Sicer imamo že v visokem neolitiku primere vaz v obliki obraza ali živali i. t. d. in tudi ta pojav kot oblika tedaj ni nič novega; nov pa je smisel, ravniina, na kateri se vse vrši. In za to gre v prvi vrsti.

O teh lastnostih laténskega stila nas ne pouči le splošno evropsko keltsko gradivo, nego tudi vsak naš keltski spomenik, zato je razumljivo, da smo ob znamenitem keltskem materialu iz Vinice z lahkoto načeli tudi te probleme.⁴⁹⁾ Kar smatramo za zanesljivo spoznano lastnost keltskega stila, je omenjeni dekorativizem čuvstveno poudarjenega značaja, ki vse forme iz njihove statike spreveda v dinamično gibanje. To samo se zopet lahko vrši na različnih ravniinah bitja in njegovih pojavov; o laténski umetnosti smemo trditi, da izhaja in da gradi iz gole abstraktno-ornamentalne oblike kot take. Oh analizi keltskih fibul in obeskov iz Vinice, deloma tudi ob analizi hallstattskodobnih ter laténskodobnih spon z Magdalenske gore i. t. d., smo ta pojav označili tako, da izhaja keltski umetnik iz preproste tvarne oblike predmeta, odnosno iz njegovega vzorčevja in da le to dvoje preoblikuje po dinamičnosti svojega doživljanja tako dolgo, da nehote iz vzorca pogleda zoomorfna poteza, bodisi človeka bodisi živali. Na začetku stoji tedaj abstraktna indiferentna oblika. Tekom razživljanja, ki se vrši v subjektu, pa prejema vzorec mnogo tega subjektivnega, a tudi skoro vse objektivne označbe, to se pravi, ni samo izraz, nego tudi pomen stvari, ki jo predstavlja. Prav enako izhajanje iz abstraktno-nedoločnega vzorca je pa lastno tudi nordijski umetnosti, kar lahko zasledujemo posebno na znamenitem motivu ladje-zmaja (Scheltema, o. c. str. 135 in 185)⁵⁰⁾, ki je bil prvotno prazen shema, a se je kasueje napolnil

⁴⁹⁾ GMDS XV, 1934.

⁵⁰⁾ Stvari, ki jih tu pripisujemo keltskemu stilu, vidi Adama v. Scheltema realizirane šele v germanski umetnosti zgodnjega srednjega veka, tam pa tako, da njegove besede kar lahko apliciramo na laténsko. Germanska živalska ornamentika mu ni niti »Tierornament«, niti »Pflanzenornament«, nego z animaličnim življenjem napolnjena abstraktna oblika (o. c. 183). Na str. 220 mu je germanski ornament samo poduševljen geometrični ornament. Toda tu nastane vprašanje: Ali ni že obesek iz Vinice (GMDS 1934, str. 66), ali ni spona iz Hölzelsau (ibid. pod. 21), ali niso že rauolaténske fibule z masko in živalmi tak z animaličnim življenjem napolnjene abstraktni lik? Kaj je viniška fibula z masko (ibid. pod. 9) drugega kot zoomorfizirana abstraktna forma, poduševljena kovina? O rauolaténskih živalskih fibulah pa smelo trdimo, da so kompozicijonalno in idejno navadne sedlaste vijuge, tedaj samo maskiran ornament. Če vse to premislimo, se moramo vprašati, kaj je prav za prav bistvo germanske živalske ornamentike in koliko je ona germanska.

s predmete označujočimi potezami. Ali dočim stremi staronordijski stil s tem za upodobitvijo v predmetno simbolneni smislu, se laténski obrača k lastni čustveni emociji, ki mu narekuje subjektivno formo kot izraz. Če pa je omejeno izhodišče lastno tako laténski umetnosti kakor nordijski, je odvisnost prve od poslednje vsaj po tej strani zagotovljena; po tej strani je laténski stil ena izmed metamorfoz nordijskega stila in naj je tudi v ostalem odvisen od drugod. Tu spoznanje je posebno važno za razlikovanje laténske umetnosti od t. zv. skitske, s katero se kaj pogosto skoro istoveti. Svetovnozgodovinski trenutek njihovega nastopa, morda tudi smisel, je obema skupen, toda to je tudi vse. Ta smisel smemo nemara označiti tako, da se v obeh kaže ono poduševljanje predmeta z dinamičnim čustvenim življenjem, ki si išče vidnega

Pod. št. 8. Zlati jelen iz Tápios-Szent-Mártona. (Po Ehertu, Reallexikon XII. I. 66/1.) Primer skitskega živalskega stila.

izraza. Ravno po tem obstajajo med kulturnimi krogi one dobe globoke sorodnosti, saj nam je na pr. iz grških literarnih sporočil znano, kako se je tudi v grški umetnosti tega časa pojavil problem upodabljanja t. zv. duševnih lastnosti⁵¹). Vendar mimo teh sličnosti, ki jih kažejo izdelki laténskega stila na eni, pa oni skitskega stila na drugi strani, ne smemo zaiti k istovetenju, nikar še k dedneiranju enega iz drugega, kajti globoke so tudi razlike. Na začetku nordijsko-laténske umetnostne tvorbe stoji abstraktna idealna predstava, takorekoč goli pojmovni okvir, ki je sposoben sprejeti vase vse kakovostne in realnostne oznake. Na začetku pristne umetnine skitskega stila stoji golo življenje na sebi, če smemo tako reči: gola realiteta, ne modaliteta. Ta materialna nasičenost in izvirnost skitskega stila se simbolično javlja v absolutnem prvenstvu živalske figure v tej umetnosti, ki predstavlja takorekoč princip življenja v nasprotju s principom ideje. Skitska umetnost nikdar ne izhaja iz idealne, shematične predstave ali pojma (prim. omenjeni motiv ladje),

⁵¹) Prim. znameniti razgovor Sokrata s slikarjem Parracijem o tem predmetu. Ksenofon. Memor. III 10, 4.

ne go vselej iz polnega naturalističnega izkustva, kar je zelo dobro poudarila K. Malkina proti H. Schmidtju, ki je ravno Skitom pripisal nordijskemu krogu lastno ornamentalno-shemsko gledanje⁵²). Čuvstveni, naturalistični gestus laténskega stila zato že jako rano srečamo na vzhodu, recimo v sibirsko-čurazijski kulturi, in sploh se dozdeva, da je naturalizem v najvišji meri last vzhoda. Ako bi se nekega dne izkazalo, da je ravno v tej točki stil zapadnega keltstva šel v šolo na vzhod, ne bi bilo to nič čudnega, dasi po našem pojmovanju dualizma v umetnosti to ni nujno. Kolikor je namreč zapadni stil dobil na vzhodu naturalizma in smisla za dinamični izraz čuvstva, toliko so najbližji eksponenti vzhoda prejeli od zapada smisla za ornament in dekorativno obliko in neskončno zanimivo je videti, kako se recimo ob Pontu v dobi keltskih selitev spreminja stari naturalizem organičnega življenja v dekorativni ornamentalizem na podlagi organičnih oblik⁵³). To ni nerazumljivo, kajti etnično imamo tudi v skitskem kulturnem krogu opravka s keltskimi elementi⁵⁴). Temu procesu stoji v poslednjih stoletjih hallstattske in prvih stoletjih keltske kulture nasproti naraščajoča zoomorfizacija oblik na zapadu, ki jasno razodeva prebujanje čuvstvenogonskega življenja kot podlage stilnega oblikovanja in ki je verjetno v prvotnih stopnjah prejelo pobude iz vzhoda.

Ako se po tej digresiji o bistvu skitskega in laténskega stila ozremo po nepobitnih keltskih spomenikih v okvirju dekorja sarkofagov odtosno tudi nagrobnikov, homo pač opazili relativnost svojega početja. Ali je okvir, kterege je objavil Hekler iz Intereise, res dokaz keltskega okusa? In kaj ta dokazuje? Če je že na sebi tako vprašanje umetniško-etnične karakterologije nad vse težavno, koliko težavnejše je še v dobi in spričo gradiva, ki ga obravnavamo. Kaj je prav za prav na tem okvirju keltskega in ktere oblike keltske umetnosti imamo na umu, če ji prisojamo tudi ta vzorec?

Vijuga, ki jo je H. objavil, ustreza striktno vijugi našega komarnskega sarkofaga (pr. V, 16), toda to ne po srednjem sklepnem členu, ki je na poslednjem še masiven, dočim je na onem iz Intereise že razdeljen, nego po tem, da so intervali med posameznimi »zobni« odtosno diski podobni odprtih vrečicam, t. zv. motivu ribjega mehurja. Struktura forme, ki nastane pri tem dukтусu, ni krog, nego podolgovat in na enem koncu stisnjen oval. To obliko srečamo razen na imenovanih sarkofagih še na drugi kamniti krsti iz komarnskega muzeja (gl. opombo 43), na reliefu z genijem zime v Ptuju (pr. I, 1), dalje na že omenjenem nagrobniku iz Ljubljane (pr. V, 15) in končno na

⁵²) Prähistorische Zeitschrift, Berlin. XIX, 1928, 152. II. Schmidt ihd. XVIII. 1927, 1 sl. (Zaklad iz Craiove).

⁵³) K. Malkina, n. n. m. Potem Jahrbuch des Deutschen Archäol. Instituts. 1926, 176 sl. C. v. Merhart, Bronzezeit am Jenissei. Wien 1926, 151 sl.

⁵⁴) Prähistorische Zeitschrift V, 1913 (Maricin, nekropola).

plošči iz tržaškega muzeja (podoba 7), ki o ujej nataučuo ne venio, ali je res prednja stran sarkofaga ali ni (tudi njej prirejene druge primere štejem sem). Tisti člen, ki na vseli teh primerih povzroča tako obliko ribjega mehurja, je zob, odnosno, če je sklepnik nerazcepljen, premi rob sklepnika. Ako namreč ta rob poteka vsaj malo vzporedno z obodom sosednega diska, nastane prostor te podolgovatoovalne oblike, ki izgine, če se zob ali šilasti ogel sklepnika ukrivi prekomerno nad intervalom, kar se n. pr. godi na sarkofagu (pr. VII, 21) iz Aquincuma. V tem primeru namreč nastane interval virtualno krožne oblike, ki ni nič drugega nego negativni pendant k pozitivni obliki, dani v sosedni okroglo-diskasti plošči. Ta razlika se zdi nemara za lase privlečeva, a v spomenikih je očitna.

Ako je kaka oblika keltska, potem je ta podolgovati in na enem koncu zoženi oval prav gotovo. Predaleč bi zavedlo, ko bi hoteli tu naštetih vse one primere, ki prihajajo v poštev in s katerimi bi bilo treba podpreti našo tezo. V najdišču, ki je dalo ime eeli kulturi, nahajamo vrsto telesito izvedenih predmetov v analognih ovaloidnih oblikah.⁵⁵⁾ V keramiki keltskega izvora nastopa ta motiv zdaj kot resničen melur, zdaj kot tako iztegujen in ovaloiden list ali ornamentalni vzorec,⁵⁶⁾ pri čemer je za nastanek oblike posebno važen potek siluetnih linij. Nič manj pogost ni ta vzorec na izdelkih kovinske umetne obrti, kjer nastopa v največji sličnosti z vegetabilnimi motivi kot nekaka gomoljikasto-mehurjasta oblika.⁵⁷⁾ V najdiščih čeških latenskih spomenikov je pogost na zapestnicah, kjer konvergentne linije vežejo t. zv. oči.⁵⁸⁾ V plastično-reliefni obliki je končno upodobljen na onem spomeniku, ki ne manjka nikjer, kjer je govora o keltski umetnosti, namreč na kamnu iz St. Goarja.⁵⁹⁾ Povsod tu se motiv ohrauja v oni presenetljivo trdovratni obliki, ki je poznano potem posebno z oken poznogotskega stavbnega stila, kjer je menda prvič prišel tudi do svojega imena, in nobenega razloga ne vidimo, zakaj ne bi tudi ovaloidni vzorec panonskih okvirjev smeli spadati k istemu, namreč keltskemu oblikovnemu krogu. Naravno, da ob času, ko so ti sarkofagi nastali, nimamo več opravka z etnično čisto maso keltstva, ki nje zgodovina leži že nekaj stoletij v preteklosti, zato pa proseva to keltstvo liki tu in tam vzplamtevajoč plamen skozi plasti, ki so se tekom sledečih stoletij preko njega ulegle. Etnično-zgodovinsko je to naziranje možno; navedeni spomeniki izvirajo iz teritorijev, ki so keltska ljudstva videla, tako zlasti zgoranjejadranski primeri, ki so za marsikoga morda najbolj problematični v smislu »nekelt-

⁵⁵⁾ Vouga, La Tène. Leipzig 1923. Pl. XIX, XXXII, XXXIII, XXXIV.

⁵⁶⁾ Dechelette, Manuel d'archéol. préhistorique II/3. Str. 1468 in drugod. Hoernes-Menghin, Urgesch. der bildenden Kunst in Europa, Wien 1925. Str. 567.

⁵⁷⁾ Dechelette, n. n. m. Fig. 694 sl.

⁵⁸⁾ Pič, Čechy na uvitě dějin. Praha 1902. I, Tab. XXVII in druge.

⁵⁹⁾ Baum, n. n. m. Abb. 5 (str. 7).

stva«; toda splošno je znano, kako zelo je bila zgorinja Italija keltizirana^{59a}). Nič manj ne velja to za okolico Brigetia in Aquineuma, zato je v tem smislu dvom skitske teorije o »keltskem okusu« neupravičen (gl. spodaj). Posebno važno je pa naravno to, da te žive ornamentalno-dekorativne oblike dobro ustrezajo predstavi latéuskega stila, ki smo jo skušali zgoraj očrtati.

Kaj je v bistvu vzorec »ribjega mehurja«? Pregledna sestava keltskega ornamenta iz vseh krajev in časov bi za spoznavanje njegove proveniencije ne zgrešila svojega cilja in to zlasti zaradi tega, ker bi razodela izredno sorodnost med »ribjim mehurjem« in krogom. Presenetljivo je dejstvo, da se pojavi ta oblika ovaloïda takoj, kakor hitro razdelimo krog v asimetrične nekrožne elemente. Najnavadnejši vzorec take delitve kroga je t. zv. triquetrum (trollist) in ta motiv je posebno bogato zastopan na oknih poznogotskih stavb. Toda nič manj pogosta ni shema svastike, ki povzroča analogne ovalne oblike.⁶⁰) O vzoreh trollista in svastike ni naš namen tu razpravljati, zadostuje naj spoznanje, da je krog nekaka praoblika vseh teh navidez svobodnih dekorativnih in ornamentalnih vzorcev. V nordijski umetnosti pripada prav krogu (spirali) velika važnost. Ornament latéuskega stila v svojem bistvu ni drugega nego borba s krogom in njegovo geometrično-mehanično negibnostjo. Ako velja gori orisano stremljenje po dinamičnem oblikovanju form za svojstvo keltske umetnosti, je v tem razživljanju kroga in njegovih geometrično-danih likov iskati analogno keltsko svojstvo, ki zapušča idealni shema in skuša že v figuri sami izraziti vtis živega nastajanja teh geometričnih oblik s tem, da poljubno oži ali širi obseg lika, kakor tudi da v njegovi plastični obliki čedalje bolj sili v ospredje značaj neke dinamične, lahko bi rekli pnevmatične tvorbe.

^{59a}) Omenili smo že žare iz umreza v Comu. Za študij norveško-panonskih sarkofagov pa niso važni samo primeri z ornamentalnimi vzorci, nego tudi figuralni sarkofagi, ki se nahajajo v Ravenni, v Ferrari in posebno v Modeni (gl. o vsem tem moja disertacija). Nekatere modenske figuralne sarkofage obravnava zdaj v drugačni zvezi G. Rodenwaldt (Archäologischer Anzeiger 1934, 287 sl.), ki se vprašuje, ali ni njihov k alastrakejski nagnjeni figuralni stil odsev keltskih tradicij v Zgornji Italiji, kar je v ostalem trdil že E. Weigand, imenujejo to skupino »kchorimsko« (citat po Rodenu, o. c. 296, I). To vprašanje se mi zdi na vso moč srečno postavljeno.

⁶⁰) Scheltema Adama van Ebert, Reallexikon der Vorgesch. Bd. VII, Taf. 192. Adama van Scheltema izvaja rilji mehur iz grških in klasičnih listnih motivov (o. c. 149), ki da jih je keltska umetnost le denaturalizirala. Toda to ne more biti točno. Ni si mogoče misliti, da hi se hil in trdoživi motiv rodil v grški umetnosti, odložil vso vegetabilnost ter se potem skozi stotletja nič ne izpremenil. Kar nam njegovo rdovratno ponavljanje v zgodovini najboljše razloži, je ravno njegov izvor iz neizčrpne likovitosti kroga, ne pa neprestano reminisciranje na južno ali sredozemsko umetnost. Prav v krogu vidimo tudi domovino drugega nordijskega tipa, namreč živalske svastike, ki jo A. v. Sch. razlaga iz živalske ornamentike. Kljukasti križ sam ni nič drugega nego linearna simbolizacija vrtenja, rotacije, statično povedano, je ogrodje kroga. Živalski motiv na njem je sekundarna plast.

Dočim imamo priliko videti owo silhuetno naraščanje in pojemanje oblike na vzoreih naših sarkofagov, nam melhurjasti značaj posebno dobro kažejo plastični izdelki umetne obrti ali na pr. kamen iz St. Goarja. Te melhurjaste tvorbe pripisuje profesor Saria v omenjenem spisu pountsko-traški umetnosti; po povedanem so ti »Schwellbänder« domača last Evrope, odgovor keltske Evrope na vprašanje kroga in spirale v ornamentu.

Število spomenikov v Panoniji, ki na njih ta tip okvirja nastopa, je razmeroma majhno, zato je prva ugotovitev, ki nam jo njih analiza nudi, ta, da Heklerjevega izraza o »keltskem okusu« ne smemo uporabljati za pounsko vijugo v celoti, nego le za skupino, ki smo jo pravkar obravnavali. Če pomislimo, da smo pri analizi tipov dognali vsaj tri med seboj različne vzorec, namreč sedlasto ali ulomljeno volto noriških kamnov, dalje volto tržaške plošče in koučno klasično panonsko vijugo, nam bo ta previdnost razumljiva. Zato do te meje pač velja Sariov dvom o »keltstvu« pounske vijuge, če apliciramo le tega na celoto. Toda na drugi strani skitska teorija sama ne loči dovolj natančno posameznih vzorcev vijugastega okvirja, zato je dobro, če nje ne argumente o traško-skitski provenienci vijuge spoznamo.

Odklanjajoč tako eno kot drugo tezo (tudi Schobrovo o provenienci iz volutne blazine z oltarjev) je profesor Saria v omenjenem članku ob priliki objave nekoga nagrobnika iz Viminacija prišel do zaključka, da je ves ta vijugasti inventar prav za prav skitski. Kamen, ki mu je služil za povod te teze, nosi v zgornjem polju arkadni friz, ki ga že poznamo z noriških spomenikov, v spodnjem pa navadno valovnice in zdi se, da smatra avtor ravno ujo za posebno važno. Vendar je treba o kamnu reči toliko, da je njegov arkadni friz absolutno rimski, v Meziji in Trakiji še celo ne uerazumljiv, valovnica pa tako indifirenten motiv, da je iz nje zelo težko napraviti kak sklep. Za traško-skitski izvor vijuge navaja avtor sledeče razloge. Prvič pravi, da v Podonavju ni takih keltskih središč, ki bi dopuščala »keltsko tezo«, kraji so preveč oddaljeni od centrov keltske umetnosti. Pri tem sodi, naslanjajoč se na Schuchhardta, da je keltstvo samo popolnoma prepleteno s skitskim elementom, iz česar one sorodnosti med obema krogoma. O tem vplivu traškega kroga imamo tudi sieer v Panoniji dokaz v kultu t. zv. »traškega jezdeca« in zato tudi analogni vplivi v umetnosti niso izključeni. Sorodnost na tem polju bi bile zlasti neprestane s-linije in trakovi, vijuge, ki so značilne po njegovem mnenju za skitski stil, dalje one melhurjaste tvorbe in trakovi, ki jih v celoti pozna znanost pod imenom »Schwellbänder«. Vijuge panonskih sarkofagov niso po mnenju profesorja Saria nič drugega nego taki melhurji. V svrhu ilustracije je v spisu objavil srebrno okrasno ploščo iz Brezova. Profesor Saria priznava, da neposredno sorodnih spomenikov v Trakiji ni, zato dopušča aproksimativne vplive. Kot važno moramo poudariti, da on v svojih traških študijah vidi težišče problema v predzgodovinskih osnovah in tradicijah.

Poleg problematične vrednosti valovnice na kostolačkem kamnu vsebuje teza o traško-skitskem izvoru vijuge še nekaj drugih točk, ki smo se jih deloma že dotekli; ena izmed teh je neupoštevanje vseh vijugastih vzorcev. Ker smo se stilmokritično doslej lotili šele vijuge tržaškega kamna, je nместno korigirati novo tezo najprej glede na naše zaključke o tem vzorec. Tu smo dognali, da historična dejstva keltskih selitev in bivanja v Podonavju in njegovi bližini dopuščajo možnost, govoriti o keltskem okusu v vijugi, vsaj tip komarnskega sarkofaga je zanesljivo »keltski«. Kraj, kjer je sarkofag nastal, je sicer oddaljen od središča te mnetnosti, če smatramo Kelte za nepremično na zapadu Evrope sedeča ljudstva, drugače pa je, če tudi kulturno npoštevamo njih selitve. Pota teh selitev niso popolnoma utrjena, toda ali je kaj bližjega glede na to, da je ravno Podonavje na Češkem in Bavarskem nekako zbirališče keltskih mas, od misli, da je bila Donava glavna prometna smer teh selitev? V ostalem ravno okolica Brigetia in Aquincuma ni mogla ostati brez vpliva od strani kulture keltskih Bojev.

Na drugi strani moramo upoštevati dejstvo, da ob času, ko nastajajo sarkofagi, tudi Pontus in Bosporus sama nista več kulturno niti antropološko čista. Že grška tradicija nima o Skitih nikake jasne predstave⁶¹⁾, prav za prav se krijejo pod tem imenom zanjjo ljudstva, ki so se neprestano premikala in selila. Če nič drugega, sledi iz tega vsaj to, da je bila traška ravnina z vso vzhodno pokrajino od pamtiveka nekako prehodno ozemlje, ki je vedno menjalo svoje gospodarje. V Trakiji sami tedaj najbrž ne bo nikakih dokazov v prid traške teze, kar je ugotovil tudi profesor Saria. Ko sem zbiral gradivo za spis o sarkofagih, sem polagal posebno važnost baš na Trakijo, tu pa sploh nobenih takih spomenikov ni, nego vlada klasični repertorij. Zato je že sedaj verjetno, da je smer razvoja vijug obratna, kakor jo predstavlja skitska teorija; ta motiv ni prodril iz vzhoda v Mezijo ter se razširil na zapad, tako da bi imeli v Aquileji njegove zadnje odseve, nego je če le mogoče nastal, kot bomo še videli, deloma v donavski ravnini Ogrske in Severne Srbije, deloma pa (tržaški in komarnski primer) v severni Italiji in je odtod penetriral na vzhod. To zapadno soporeklo panonske vijuge je dvojno, prvič prihaja odondod že sama napisna talila kot motiv, ki je provinci neznan, drugič je pa vijuganje okvirja enako s takimi primeri dokazano v Sev. Italiji, da zapadnega keltstva ne moremo več izločiti (gl. op. ³²⁾ in ^{59a)}). Samo veseli nas še lahko, da se lepi primeri teh okvirjev nahajajo celo na slovenskih tleh. Če pomislimo, kako važna se nam je pokazala ravno tržaška vijuga za razvoj okvirja, bo umiljiva borba za pravo izhodišče tega vzorca; v našem primeru gre smer od zapada na vzhod. V tej smeri je potovalo tudi historično keltstvo, ki ga že v 6. stoletju pr. Kr. nahajamo zastopanega v Pontu (Maricin), dokaz tedaj, da evrop-

⁶¹⁾ Sellitz v Präh. Zeitschrift V, 1913, 142 sl.

sko skitstvo že od tega časa dalje ni več nikaka enotna in preprosta kulturna forma, nego ležišče vsch mogočih elementov.⁶²⁾ Ako je tedaj že v tej globoki davnini skitska umetnost podvržena zapadnemu vplivu, koliko bolj je še v času, iz katerega izvira brezovska plošča iz srebra. In s tem prihajamo k poglavitni točki problema: Če imamo opravka z umetnostjo, mora stati na prvem mestu analiza forme, kajti kateri dokaz more nadomestiti neposredni izraz umetnine? »Traški jezdec« je morda res prišel v Panonijo iz Trakije, kjer imamo tudi mnogo skitske ostaline, toda to dejstvo za umetnost prvič še ni odločilno in drugič še ni končno veljavno. Umetnost narodov hodi od drngih kulturnih udejstvovanj različna pota, kar vidimo prav v zgodovini krščanskih narodov, ki so prejeli vero iz Judeje, umetnosti pa ne. In ako gre za sploh kakšen vpliv med Panonijo in Trakijo, bo to verjetno samo vpliv tipološke vrste, tipi sami pa z umetniško formo nimajo še nič skupnega.

Ako razberemo iz skitskega gradiva ono, kar je po našem mnenju zrel predstavnik skitskega stilnega izraza (pri čemer opozarjamo na gori omenjeno debato med H. Schmidtom in K. Malkino, dalje na svoja izvajanja v članku opondba 49 in v pričujočem), dobimo podobo umetnosti, ki misli dosledno naturalistično, v laténskem času sicer izredno dekorativno, a vendar po principu upodobitve narurne resničnosti (pod. 8). Vsaka apriorna ornamentalna oblika — in taka oblika je s-vijuga, ki jo smatrajo za last skitske umetnosti — ji je tuja, cuako motiv trakov, bodisi ornamentalno-ploskovitih, bodisi mehurjastih. Popolno nasprotje temu je laténska umetnost, ki izhaja iz abstraktnega tipa in ji je vsak naturalizem tuj. Vse to najboljše lalko opazujemo na živalskem motivu v obeh krogih: dočim se v laténski umetnosti pojavi ta motiv po nekakem nesporazumu, ko je umreč ornamentalna oblika prejela tolikšno množino subjektivnega izraza, je živalski motiv v skitski umetnosti v taki meri domač in primaren, da si navadno skitskega stila sploh ne predstavljamo drugače kot »skitski živalski stil«. Ali je ta stil last Skitov ali ne, ne spada sem, verjetno je, da se napaja iz neusahljivih vreleev centraloazijskega realizma. Sicer nahajamo potem tudi v teh umetninah nekake trakovite in »mehurjaste« tvorbe, toda če je kje kaj takega, predstavlja samo krake. okončine in fantastična telesu živali, kar lahko zasledujemo posebno tam, kjer ta stil podlega tujim vplivom, na pr. grškim, kot je ravno slučaj pri plošči iz Brezova. Vsaka »ornamentalna« oblika v skitskem stilu pomeni prvotno realistično obliko in ta osnovni realizem mora analitik forme zaznati tudi pod plaščem dekorativizma in ornamentalizacije. To stopnjo predstavlja omenjena plošča iz Brezova. Kaj je v bistvu ornament tega kosa? K. Malkina po pravici vidi v tem nerazvozljivem svitku osem degeneriranih ži-

⁶²⁾ Schliz, n. n. m. 142 sl. Tudi sicer opozarjam na Schlizova dogovanja ravno glede polovanja Kelto v Podonavju (gl. tudi isotam navedeno slovnstvo).

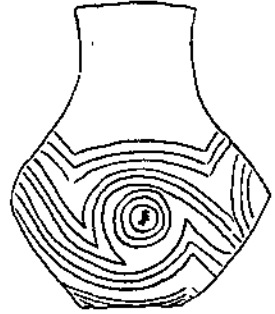
valskih glav in vratov, ki se urejajo centralno v nekako quasi ornamentalno figuro (n. n. m. 153 sl.); ako razdelimo ta stil v njegove komponente, vidimo na eni strani absolutno naturalistično, rečimo skitsko sestavino, na drugi pa ornamentalno, rečimo grško. S tem pridolih mnogo verjetnosti vpliv podonavske ornamentike na skitski stil, nobenega prehoda pa ni iz stila te plošče k dekorju panonskih sarkofagov v smislu vzorea in posnetka.

To sprejmemo lahko še drugače z gotovostjo kot končnoveljavno stališče. Skitsko-sarmatski spomeniki so prav po tem svojem nezamenljivem značaju stila, ki si je prvenstveno utiral pot v umetno obrt, povsod tako jasno opredeljivi, da bi morali njihove vplive tudi konkretno zasledovati. Za panonske sarkofage prihaja v poštev kot primerjalno gradivo skitsko-sarmatska ostalina na Ogrskem, ki jo je v obliki inventarja zelo lepo sestavil N. Fettich za Rostoveeva.⁶³⁾ Pregled teh spomenikov potrjuje isto, kar smo že povedali: materialno polno življenje si v izdelkih izrazitega naturalizma postavlja nepobiten dokaz stila, ki je kot noč od dneva različen od umetnosti, naslanjajoč se na ornamentalno in abstraktno gledanje. To gledanje pa moramo podložiti kot osnovo dekorju panonskih sarkofagov, če smatramo, da sta redoviti raport vzorea in geometrična oblika za tako pojmovanje značilna. Oboje nahajamo v zadostni meri na panonskih ornamentih. Edino težavo bi delali tu takozvani »melmrjasti trakovi«, ki jih smatra skitska teorija za svojstvo skitske umetnosti. Melmrjasta tvorba je po svojem bistvu svobodna, subjektivna oblika in navidez nasprotuje postavljenim normam. Toda zgoraj smo jo spravili v smiselno stilsko-psihološko zvezo s keltsko umetnostjo, ki ima ž njo več opravka kot s skitsko, kjer so »melmrji« dejansko istovetni s svitki in klopčiči teles. V svetlobi keltskega ornamentalnega stila, to se pravi, njegovega dekorativnega pojmovanja, so se nam te pnenmatične tvorbe razodele kot odgovor keltske Evrope na prastaro tematiko evropskega ornamenta: na krog in spiralo. In to je po našem tudi prvo in poslednje vrsto ornamenta na panonskih sarkofagih.

Dočim smo se v predidčem opirali zlasti na skupino tržaškega kamna in komarnskega sarkofaga, moramo v naslednjem preiti še k ostalim oblikam ter k analizi njihovega razmerja do onih predzgodovinskih krogov, ki se nam zde važni. Izmed teh oblik prihajata v poštev zlasti dva vzorea, prvič noriška sedlasta vijuga (pr. I, 4) in drugič razviti vijugasti okvir (pr. VII, 19, 21), dočim valovnica kot okvirski motiv ni tako izrazita oblika, da bi zahtevala posebnega razglabljanja. Upoštevali pa jo bomo kljub temu. Od navedenih tipov smo noriško vijugo obravnavali še zgoraj. V tem navadnem vijugastem vzorcu smo pač upravičeno prepoznali sedlasto ali nlomljeno spiralo (pod. 9) neolitske trakastoorneamentalne keramike, enega prvih otipljivih kulturnih kro-

⁶³⁾ Rostowzew, *Skythien und der Bosphorus*. Bd. I. Berlin 1931. Str. 494.

gov v Podonavju. Tega izsledka ni mogoče razumeti na ta način, ko da se nam je v dekordu sarkofagov in kamnov ohranil stari neolitski ornament v neposrednem izročilu, nego le tako, da vlada že od najstarejših časov v ome-

Pod. št. 9 a. Primeri sedlaste in ulomljene spiralo-vijuge ter ležeče s-erte iz moravsko-češkega neolitika (Po Präh. Ztschr. 1928.)

Pod. št. 9 b. Žara iz moravskega mlajšega neolitika. (Po Präh. Ztschr. 1928.)

ujenem prostoru vzorec na ta način spojinili krogov — spiral, ki prodre vselej na površje, in naj pride v te zemlje katerokoli ljudstvo. Vzorec je seveda vedno nekoliko spremenjen, a kljub temu je osnova dobro spoznatna. Četudi je iz svojega neolitskega centra v Podonavju kasneje prešel na periferijo, ga vendar to dejstvo še ne odvaža od istega kroga, nego samo dokazuje, da so se motivi te stare ornamentike v posameznih deželah različno podajali. Razen na zgoraj naštetih primerih ga v posebno izraziti obliki srečujemo na hallstattsodobni toreutiki, kjer puncirane vijuge ali premice oklepajo tolčene glavice, motiv, ki nas spominja na metalurgično naravo identičnih glavice med vijugami okvirjev na sarkofagih⁶⁴). Vzorec je zastopan tudi v kranjskem hall-

Pod. št. 10. Žara s sedlasto ulomljeno spiralo. Iz Rovišč. (Ljubljana, Narodni muzej.)

stattsodobnem inventarju, n. pr. v keramiki z Rovišč⁶⁵) (pod. 10), dočim imamo v Podzemlju identične spiralne oblike, a bližje motivu prelomljene spirale⁶⁶), ki so pogoste v Gemeinlebarun. V poslednje imenovanem najdišču smo zasledili na keramiki vzorec med dvema spiralama visečega, t. j. obrujenega in pokonen stoječega (pod. 11) trikotnika (gl. zgoraj), ki ga nahajamo v identični izvedbi tudi na prednjih straneh volutnih blazin oltarjev. Ni tedaj noriška ulomljena spirala odvisna od ornamenta volutnih blazin, nego nahajamo na poslednjih le prastar in

⁶⁴) Sacken, o. c. T. IX. sl.

⁶⁵) Müllner, Typische Formen aus den archäologischen Sammlungen des Landesmuseums Rudolfinum in Laibach. 1900. T. XVI, 5.

⁶⁶) Müllner, Taf. XV.

tu domač ornamentalni vzorec, ki se je na nagrobnikih Norika polastil degenerirane trikotne arhitekturne vdolbine (t. III, 10), kakor si je osvojil tudi arkado.

Enako malo kavzalno neposredna kakor s keramiko neolitika je zveza tega volutnega okvirja sarkofagov s keltsko umetnostjo. Ako pretresemo stvar zelo uatančno, ni ta voluta nikak eminentno keltski motiv, iz česar že nekoliko razvidimo, kako bogat je prav za prav vzorčni svet provincijalnega kamnoseštva po svojih izvorih. V laténski umetni obrti in umetnosti srečamo sicer sedlasto spiralo za vsakim oglom in v spisu o zbirki Mecklenburg (gl. zgoraj) ima bravec priliko videti, kje in kako ta voluta nastopa. Na fibulah bavarskega severnoalpskega kroga jo imamo zelo pogosto v I. stopnji, v Stradonicah i na fibulah i na zapestnicah, v Vinici kouěno še na obeskih. Kljub vsemu temu je pa keltska umetnost ne more smatrati za svojo posebno lastnost, kajti prišla je vanjo iz starejših inventarjev in laténski stil jo je edino privedel do novih, dotlej res popolnoma neznanih formalnih izrazov. Značilno je, da se je pojavila v času, ko so dekorativistične težnje tega stila polagoma zavrgle stari hallstattskogeometrični pripovedni način in porinile v ospredje čuvstveno-dinamično formo, kakor je na drugi strani za poznanje zapadne laténske umetnosti važno to, da je tudi živalski motiv, kombiniran s to voluto, rajši vselej podrejala njeni dekorativno-ornamentalni obliki, kakor pa da bi le-to žrtvovala naturalizmu (kot n. pr. skitska umetnost). Tako nas tedaj sedlasta vijuga že vede proč od skupine keltskih umetnostnih elementov v območje starejšega kulturnega in formalnega inventarja, nam zadosti značnega prav po motivih kroga ter spirale in ujilovih trakastih oblik, to je vijuge in meandra. In mislimo, da nas ta kašipot ne vara.

Ako je bila haš za gori obravnavano skupino »keltskih« sarkofagov značilna ovaloidna oblika vzorca, ki jo je povzročala večja ali manjša vzporednost robov sklepuika in zōb, izogiba joča se praviim oblikam kroga, je bilo to prav po volji »keltskega okusa«, ki je take deloma baročno nepravilne krivulje in te-

Pod. št. 11. Žara z motivom visečega trikotnika med spiralami. Gemeinlebar. (Po Mühl. Präh. Com. I. 1903.)

Pod. št. 12. Keltske žare (St. Pol-de-Léon, leva; Plouhinec, desna). Finistère. (Po Decheletta.)

lesnine, deloma pa ščite pnevmatične tvorbe (pod. 12) ljubil. Drugače pa je pri sarkofagih, kot nam ga kaže pr. VII, 21 iz Aquineuma, z njegovo »klastišno« imenovano vijugo, ki so med okvirji v večini. Kar daje tem vijugam ujilov popolnoma nepoznani značaj in kar jih tako približuje shemi vklesanega abstraktnega ornamenta, je zlasti imaginarni, virtualni vzorec kroga, ki je povsod pričujoč. Od katerekoli strani pristopimo k temu vijugastemu okvirju, povsod trčimo za vijugo, ki vzhujavtis nad vse svobodne ohlike, na neskončni sosed kroga, ki se ponavlja tudi tam, kjer ni tako izrazito ornamentalna pričujoč, kot v rozeti, to se pravi, krog je pričujoč tako v intervalu med dvema diskoma (negativ), kakor v teh diskih samih (pozitiv). Oni člen, ki raport tega motiva posebno poudarja, je iztek zoba srednjega ali sklepnega člena volute, ki zapira zdaj tako daleč praznino med voluntami, da ne nastane več ovaloidna oblika s sarkofaga iz Brigetia in ostalih kamnov, nego pravilna krožnina. Seveda imamo v bistvu še tudi tu opravka z ovinii za Kelte značilnimi naraščajočimi in pojemajočimi pnevmatičnimi oblikami ter krivuljami, za kar je treba pogledati samo zobove sklepnika, ki od najtanjše ostrine na koncu polagoma narastejo do masivno-hiperbolične sredine. Tega važnega momenta na okvirskih vijugah ne smemo prezreti, v toliko so vse, kar jih je, keltske. Toda ornamentalna osnova in kompozicijski red, ki

Pod. št. 13. Sarkofag s klasto ornamentirano. (Dohje pri Prevaljah.)

leži na dnu figure, je last starega krožnotrakastega ornamenta. V bistvu imamo tedaj pred seboj stilno idejo kite (Flechtband), spletene iz dveh trakov, pasov ali kodelj, toda spremenjeno pod vplivom stilno-razvojujnih elementov, kakor tudi radi funkcije, ki ji kita služi: ona ne sme biti gola prevleka ploskve, nego okvir, meja. In to nam v zadostni meri pojasnjuje razlike med

našo »kito« pa med navadno klesano kito.

Vzorec kite je prastara last podonavskih kultur, v njeni prvotni obliki to ni nič drugega nego parataksa posameznih krogov. Da nastopa ta ornament v vseh perijodah teh zemelj, izza neolitika, o tem ne bomo izguhjali besed. Važnejše je dejstvo, da ga srečamo pogosto tudi na sarkofagih, in sicer v njegovi pravilni ornamentalni ohliki. Kakor nam kaže naša pod. 13, ki predstavlja izhito krsto, nahajajočo se v Dobju pri Prevaljah, se tu klesana kita omejuje na sprendljivo napisane table. To je njena običajna funkcija tudi na drugih spomenikih, kjer nastopa: ona zgolj ornamentalno obdaja in spremlja

lja.⁶⁷⁾ Ravno iz teh primerov bi pa kito utegnil dokazovati nevzdržnost našega naziranja, da je tudi vijugasti okvir taka kita, češ, kita; če jo kamnosek zares misli, izgleda tako kot na sarkofagn iz Dohjega, če pa je ne izdelal tako, ni kita. K temu moramo pripomniti sledeče. Da bi se bile vijuge sarkofaških okvirjev razvile direktno iz kite ali da bi bile istovetne z njo, tega nikilo ne trdi, ker nam manjka dokazov. Zanimivo je vsekakor, da nahajamo pri obeh vzorcih eden in isti motiv, t. zv. glavico v krožnih prazninah. To glavico smo doslej interpretirali pri vijugah kot atavizem iz toreutične tehnike, za kar nahajamo samo bronaste pasove iz Hallstatta (Sacken, n. n. m. Taf. IX sl.), kjer imamo enake glavice med vijugastimi trakovi. Omenjamo pa enak motiv na našem ovratniku (podoba 14) z Vinjega vrha. Toda v kiti, kjer glavica istotako nastopa, to ni atavizem metalne tehnike, nego t. zv. oči spirale ali pletenja, nekaj ual vse starega in običajnega v predzgodovini Podonavja in Balkana. Zato ostanimo pri tej dvodelbi, dasi je verjetno, da je motiv prišel v metalno delo iz starejšega keramičnega ornamenta⁶⁸⁾, da je tam postal takorekoč metalni in da ga je v tej obliki prevzel odnosno izoblikoval tudi kamnosek.

Pod. št. 14. Ovratnik z Vinjega vrha. (Ljubljana, Narodni muzej.)

Tega tedaj nikdo ne trdi, da bi se bile vijuge sarkofagov razvile iz kite ali bile z njo istovetne. Ena pa kljub temu lahko trdimo: ko je imel kamnosek posla z okvirjem napisnega polja in tega okvirja ni izoblikoval kot dejanski rob plošče, table, nego kot involutirano maso kamna, ki obdaja napisno polje, in je bilo treba z voluto prekriti večjo ploskev, je v vzoren, ki je pri tem nastal, nekote in sam od sebe ob drugih zvokih, recimo ob odločno keltskem motivu pnevmatične krivoljaste oblike, zazvenel tudi prastari motiv kroga odnosno spirale, nanizane v pas ali trak, to je v kito. Kamnosek se v vsem tem ni mogel ogniti spominu in načinu davnega ornamentalnega gledanja, ki bi bilo napačno, če bi iz njegovega olunočja ta lik trgali ven. V vijugah okvirjev smo že ob noriškem gradivni opazili žalosti dobro, da v njih propadajo klasični motivi, v Noriku motiv vilolhine; za katero Noričan ob svojem

⁶⁷⁾ Za kito na kamnitih spomenikih prim. Schober n. n. m. 40/83 (Celje), 73/158 (Badijpešta), ŪJ. 1899 Beihl. 62/3 (Aquincum). Kita je posebno pogosta v rimskem mozaičnem tlaku. Izmed ostalih spomenikov s tem motivom omenjamo nagrobnik iz župne cerkve v Mekinjah (Stelč, Politični okraj Kamnik, str. 294, sl. 154) ter en relief s figurativnim prizorom iz muzeja v Celju.

⁶⁸⁾ Gl. op. 41.

času ni imel smisla, v Panoniji pa motiv napisne table, ki se je spremenila v navadno napisno polje. Na razvalinah klasičnega repertorija vstaja provincijalno ornamentalno bogastvo, ki ga moramo v primerni s prvim gotovo imenovati barbarizacijo. Toda v času, ki se v njem nahajamo, čedalje bolj prodira ornament v ospredje in zanikati ga kot umetniško vrednoto, bi bilo nesmiselno. Res je, da bi ta proces lahko zasledovali na kakem drugem spomeniškem področju v lepši luči nego na sarkofagih in njihovih okvirjih. Ali prav tako je nepobitna resnica, da nam ravno vijugasti dekor noriško-panonskega spomeniškega gradiva nudi ne samo od ostalih rimskih provincijalnih kamnoseških izdelkov zelo samostojno obliko, nego tudi tvarino, ki na njej posebno lahko zasledujemo metamorfoze klasičnega repertorija v provinci in nastajanje zelo individualnega primitivnega stila. Zlasti z ozirom na prihajajoči srednji vek pripada tem pojavom tudi lepo historično mesto.

Ta krožno-, odnosno spiralno-trakasti genetični izvor noriško-panonske vijuge, klasično izoblikovane v poslednji skupini sarkofagov, prejme končno potrdilo v pojavu gori obravnavanih valovnic, ki nastopijo vselej takrat, kadar odpove čut za smisel klasičnega motiva, a domača avtolitona forma še ni izdelana. Preprosto valovnico, to tipično panonsko ornamentalno obliko, živečo še danes med inventarjem panonskih lončarjev, lahko smatramo za najnavadnejšo obliko trakasto-vijugastega dekorja. Kakor kita, je tudi valovnica čista ornamentalna oblika, ploskovit vzorec, trak, »Band«, a nikak »Schwellband«. Za stilno kritiko forme je to zelo važno. Če napravimo preizkus naših ugotovitev na oni skupini spomenikov, ki smo jih najprej pripisali Keltom, recimo na sarkofagu iz Kőmarna, vidimo, da odločno keltska puenunatična oblika pozitivna in negativna predstavlja samo eno komponento, dočim nahajamo v trakasti izvedbi motiva sploh drugo sestavino, namreč prav odmev stare podonavske trakastokeramične kulture. Te vijuge niso nič drugega kot iz kamna izklesani trakovi, ploskovita ornamentalna masa. In to je ono, na kar želimo opozoriti za sklep: Predstava povsod enovite keltske umetnosti ni popolnoma pravilna, saj četudi so njeni zakoni povsod isti, so ravnine in plasti, na katere je legla, povsod drugačne. Starejše pro-seva skozi mlajše, prvotno se pojavlja v drugotnem. Skozi odločno keltsko plast je v podonavskih sarkofagih in kamnih prodrla stara svojina trakastokeramične kulture, ki edina vodi k pravilnemu razumevanju te preproste, a vendar zanimive kamnoseške ornamentike.

Zaključujemo. Naš članek obravnava vijugaste okvirje v rimski kamnoseški industriji Norika in Panonije. Kot osnovni vzorec vijugastega okvirja nam velja t. zv. sedlasta spirala ali voluta. Gradivo, na katerem nahajamo te okvirje, so nagrobniki, oltarji in sarkofagi. Osnovno vodilo studije je: imamo dvojje porekel, eno klasično, eno provincijalno. Klasično poreklo so motivi,

repertorij sploh (napisna tabla, vdolbina i. t. d.), provincijalno je stil. Aualiza oblik je pokazala sledeče. Pri ohranavanju volutnih okvirjev je treha obe provinci med selhoj ločiti, kajti v Noriku nastopajo ti okvirji pretežno na oltarjih in nagrobnikih, v Panoniji na sarkofagih. Ako so že te razlike utemeljene v posebnih individualnih podlagah vsake izmed provincijalnih kultur, imamo tudi pri volutnem dekorju različna izhodišča. Ločimo zato sledeče tipe vijugastih okvirjev:

1. **Noriška vijuga.** Je identična s sedlasto vijugo. Ta tip ima hrez dvoma za podlago degenerirano arhitekturno vdolbino odnosno okvir. Okvirji se barocizirajo, uvijajo. To se godi oh naslanjanju na prastare ornamentalne vzorec kot sta lok in trikot (sedlasta in ulomljena spirala), prvi ostalina trakastoornamentalne, drugi nbadanoornamentalne keramike. Proveniencija iz arhitekturnega okvirja ostane v Noriku do konea jasna, zato težnja, izdelati okvir kot obrobljajoči dekorativni trak, tu ne najde ustrezne rešitve. Izhodi iz zadrege so volute. Noriška vijuga pa preide med zaključke strauskih vdolbin panonskih sarkofagov.

2. **Panouska vijuga.** Klasična oblika nastopa vselej na stranskih robovih srednjega polja. To polje je napis. Iskati je treba njenega izvora v motiviki napisnih tabl. Vzorec vijugastega okvirjenja mudi skupina oglejskega sarkofaga. Rauo njegovo izhodišče predstavlja skupino tržaškega kamna, ki je reminiscenca na kovniško tehniko. Po spomenikih je pot od tržaškega kamna v Panoniji dokaj dobro dokumentirana, dočim za nastanek panonske vijuge iz noriške nimamo takih oporišč. Panonija je tržaško vijugo preoblikovala po svoje, do skrajnih možnosti; odvzela ji je njeno tektonsko in jo spremeniila v čisto ornamentalno tvorbo, trak. To se je zgodilo pod vplivi trakaste ornamentike, ki v Panoniji niso nikdar izumrli.

Glede porekla vijug zavzema spis novo stališče, vrača se k tolmačenju avtoktonih umetnih oblik. Zato opredeli svoje mnenje napram trem doslej znanim interpretacijam porekla vijugastih okvirjev, ki so jih objavili A. Schöber (vijuge izvirajo iz volutnih hlazin nagrobnih oltarjev), A. Hekler (vijuge so izraz keltskega okusa) in B. Saria (vijuge so dokaz traško-skitskih vplivov).

V svrhu jasnejšega pregleda prinaša spis analitičen poizkus o bistvu in osnovah keltskega in skitskega stila; tozadevno si je med drugim avtor postavil v prvi vrsti za cilj, da načne v domačem slovstvu to za nas tolikanj važno vprašanje.

Zusammenfassung.

Die Ornamente der römischen Steinindustrie in Noricum und Pannonien.

I.

Der vorstehende Artikel behandelt das Motiv der Volutenrahmen in der norisch-pannonischen Steinmeißelindustrie der römischen Kaiserzeit. Diese Rahmen sind uns besonders von

Sarkophagen, Grabsteinen und Altären hier bekannt. Aber während auf den Sarkophagen spätere Formen der Rahmen vertreten sind, treffen wir frühere Formen auf Grabsteinen und Altären, weshalb es angezeigt ist, das Material a) in Grabsteine und Altäre, b) in Sarkophage einzuteilen. Die Einteilung nach Grabsteinen u. Altären auf der einen, nach Sarkophagen auf der anderen Seite umfasst die weitere Einteilung des Materials in eine norische u. eine pannonische Gruppe. Die norische Gruppe weist Volutenrahmen vorherrschend auf Grabsteinen, die pannonische vorherrschend auf Sarkophagen auf. Damit stimmt die dritte Einteilung überein: auch die Muster des Voluteuschmucks zerfallen im allgemeinen in diese zwei Gruppen.

1. Die norische Volute. Ihre Form ist identisch mit der Sattelspirale (Taf. I, 4). Die frühesten Beispiele dieser Volute in Noricum überragen die Nische u. haben aufsteigende Tendenz (T. I, 2). Daher lässt sich an den Ursprung dieser Form aus der Architekturnische mit Bogen- oder Dreieckgiebel denken. Doch dürfen die Giebelschenkel nicht mit ihrem ganzen Körper auf den Trägern ruhen, sondern nur teilweise, mittels einer Konsole oder eines Kämpfers (T. III, 8). Nischen in degenerierter Form dieses Musters sind in Noricum häufig (T. III, 10). Der unbewegliche architektonische Rahmen begann sich jedoch sehr früh zu involutieren, was den harten Tendenzen der norischen Steinindustrie entspricht. Hier und da beschleunigte die den architektonischen Abschluss begleitende Kurve das Entstehen der Voluten. Dieser Prozess lehnte sich auf die uralte u. in Noricum einheimische Muster der Sattelspirale u. der geknickten Spirale an (Abb. I, 2), die wir auch in den Rahmen der römischen Grabsteine sehen können. Diese Muster selber sind Fragmente noch älterer ornamentaler Systeme, von denen sie in die jüngeren prähistorischen Kulturen (besonders der Hallstattzeit) übergegangen sind.

Den Beweis für den architektonischen Ursprung der norischen Volute (die Formen der Grabsteine sind senkrecht, nicht länglich) bieten fast alle norischen Beispiele mit diesen Rahmen. Die Haupthindernisse für ihre rein dekorative Lösung sind folgende: 1) die Lage der Voluten mit Rücksicht auf das eingerahmte Feld; 2) das Überbrücken grösserer Spannweiten. Die norischen Beispiele befriedigen in keinem dieser beiden Fälle. Bei der Verbindung zweier Voluten (T. II, 7) fällt zuerst ein ganzes Drittel der Volute weg, ohne dass sie dadurch geschmeidiger würde; danach erscheint zwischen beiden Spiralen ein pseudoarchitektonisches Bindeglied. Dieses entstammt dem Arkaden-Motiv, das den norischen Steinmetzen keine Ruhe gibt (T. VII, 23). In der Mehrzahl der Beispiele verliert das Bindeglied die rein dekorative Lösung des Rahmens, u. zwar durch den Dualismus der Volute einerseits, der Arkade andererseits (Abb. 4). Bei grösseren Spannweiten bedienen sich daher die Steinhauer entweder der verdoppelten Sattelspirale (Taf. VIII, 24) oder einer Art Wellenlinie (Taf. II, 5. 6), was ungefähr die endgültige Lösung des Volutenrahmens in Noricum vorstellt. Die norische Sattelspirale ist dann auf die Sarkophage als oberer Abschluss der Seitennischen übergegangen (T. I, 4).

2. Die pannonische Volute. Ihre klassische Form stellen Abb. Taf. VII, 19, 21 dar. Die Volutenrahmen sind auf den Sarkophagen vertreten a) als Seitenrahmen des Mittelfeldes, b) als obere Abschlüsse der Seitennischen. Bei den letzteren wird die, der senkrechten Form entsprechende norische Volute verwendet. Der Sarkophag hat sowohl Voluten als auch Nischen auf den Grabsteinen vorgefunden u. sie in die Komposition der Vorderseite übernommen.

Die seitlichen Voluten im Mittelfelde des pannonischen Sarkophags entstammen dem Motiv der Inschrifttafel. Die Tafel wurde in der Provinz deformiert, aber man muss ihre ursprüngliche Form aufsuchen. Einige solche Beispiele bietet uns die Steinmetzindustrie an der oberen Adria. Der Sarkophag von Aquileia (Taf. IV, 11) stellt den involutierten Rand einer Inschrifttafel dar, aber schon in sekundärer Form, denn in der Mitte der Volu-

tenrahmen befindet sich ein viereckiges Inschriftfeld. Zeitlich u. stilistisch stellt dieser Typus nicht den Ausgangspunkt der pannonischen Volute dar. Der Sarkophag von Aquileia fusst auf einer älteren Form, die uns wahrscheinlich die Platte von Triest vorstellt (Abb. 7). Diese Platte ahmt ein Metallmuster in Stein nach. Für die pannonische Volute ist sie wichtig wegen der Identität in der Aufeinanderfolge der Komplementärmuster. Der Rahmen bietet die Möglichkeit, auch ausgedehntere Flächen zu überdecken. Die pannonischen Sarkophage haben sich wahrscheinlich nicht diese Platte als Vorbild genommen, sondern irgend einen Sarkophag in der Provinz, z. B. den S. von Brigetio (Taf. V, 16), was aber nicht notwendig ist. Allein diese Form ist durch Denkmäler auch in anderen Orten Pannoniens belegt. Die klassische pannonische Volute setzt faktisch das Triester Muster fort; der Mittelteil oder das Bindeglied, das hier nicht vom norischen Arkadenbogen abstammt, ändert sich später dahin, dass es die gerade äussere Seite verliert und einem Blütenkelch oder den Zähnen des sog. »laufenden Hundes« (Taf. VI) ähnlich wird. Stilistisch ist zu betonen, dass in Pannonien die Tektonik der Tafel verloren geht, das gewöhnliche Inschriftfeld u. dessen massive Einrahmung zur Herrschaft gelangt. Dieses Motiv ist als Teil des klassischen Repertoires aus dem Westen nach Pannonien gelangt. In seiner Bearbeitung gelangte bald der autochthone Geschmack zur Vorherrschaft, der den Dualismus der norischen Volute abschaffte u. aus dem Volutenrahmen ein rein dekoratives Einfassungsband schuf. Von anderswo als Aquileia konnte das Motiv der Inschrifttafel und die Grundform der Volute nicht kommen.

II.

Der Volutenschmuck wurde bis jetzt, ausser vom Verfasser, noch von A. Schober (Anm. 6), A. Hekler (Anm. 5) u. B. Saria (Anm. 8) behandelt. Kurzgefasst nennen wir die Theorie Schobers die »klassische«, die Heklers die »keltische« u. die Sarias die »thrakisch-skythische«. Schober sieht den Ursprung der Volutenrahmen in den Volutenpöstlern der Grabaltäre, also in einem klassischen Motiv. Gegen diese Theorie führen wir folgende Argumente an: 1) den Grabaltären wird zu grosse Wichtigkeit zugeschrieben; 2) die Voluten der Steine von Žabnica u. Trbiž befinden sich auf den Seiten u. nicht vorne, wo wir sie erwarten würden, wenn das Motiv wirklich von den Voluteupöstlern abstammen würde; 3) die Unterschiede in der stilistischen Ausführung der Spiralen auf den Pöstlern u. der Voluten auf den Rahmen lassen den Ursprung der letzteren aus den ersteren nicht zu, weil jene Pflanzengebilde sind, diese aber abstrakte dekorative Formen; 4) es gibt einige Denkmäler, wo wir eher an eine Übertragung der Volutenpöster auf die Grabsteine denken können (Taf. I, 1, II, 7); 5) auch auf römisch-germanischen Grabsteinen u. Altären findet sich sehr oft in der Mitte zwischen den Endrosetten oder Kreisen ein Dreieck oder ein Bogen, was uraltes Gut der Ornamentik in den Donauländern ist. Wenn wir dies alles in Betracht ziehen, dürfen wir annehmen, dass sowohl die Ornamente oder Volutenpöster als auch die Volutenrahmen denselben uralten volkskunstornamentlichen Traditionen entstammen.

Hekler vertritt den Standpunkt, dass das pannonische Volutenmotiv keltischen Ursprungs ist. Das kann für Einzelheiten zutreffend sein, aber nicht für das Ganze. Diese Gelegenheit benützt unser Artikel, um auf Grundlage verlässlicher Denkmäler die Grundformen u. -züge des keltischen Stils zu bestimmen. Diese wären: 1) rein dekorative Auffassung der Form, auf der Grundlage der abstrakten ornamentalen Anschauung u. ehensolcher Muster; 2) dynamische, gefühlhafte Bewegung u. Umformung der gegebenen Elemente, woraus die grosse Menge der pneumatischen u. a. Schwellformen in den keltischen Produkten zu erklären ist; 3) Vereinerung der Gebräuchsform des Gegenstandes, die dekorative Form führt einen neuen Typus von Zweckmässigkeit ein.

Der keltische Stil bedient sich zum Ausgangspunkt der Formgebung abstrakter orna-

umentaler Muster, wie Kreis, Spirale etc., verwendet sie aber ungeometrisch, in freien Formen. Aus dem unsymmetrisch geteilten Kreise entsteht die typisch keltische Form des Fischblasenmusters, eine dynamisch dekorative Form. Auf dem Gebiete der figuralen Darstellung ist wichtig, dass die naturalistische Darstellung dem Kelten freud ist; erst wiederholte Metamorphosen des Gegenstandes führen ihn zur Zoomorphisierung u. später zu figuralen bzw. Tierdarstellungen. Auch von dieser Seite ist der keltische Stil nordischen Ursprungs, während der Naturalismus Eigentum anderer Kulturkreise ist.

In der Stilentwicklung stellt die Hallstattperiode die Zeit der Tier- oder sinnengerichteten Stile dar, während wir den La-Tène-Stil menschlich oder gefühlgerichtet nennen können. Daher die Darstellung von Gefühlsregungen u. ihre Übertragung in die Komposition u. Form, z. B. in den typischen latenczeitlichen Masken- und Tierfibeln.

Das Vordringen des psychischen Elementes in das Ornament, sichtbar in der dynamischen Form der Muster, im Verlassen der rein geometrischen Formen, u. in den pneumatischen Gehilden, ist sicher nicht ohne Zusammenhang mit verwandten Erscheinungen in der klassischen Kunst des Südens; hat doch auch diese in derselben Zeit das Problem der Darstellung psychischer Reaktionen der Materie angeschnitten.

Vom Standpunkt des Angeführten aus schreibt unser Aufsatz die Gruppe des Triester (Abb. 7) u. Aquileienser Steines (T. IV, 11), das Relief des Wintergenius in Ptuj (T. I, 1), den Sarkophag von Brigetio (T. V, 16) u. noch einige andere Denkmäler (T. V, 15) dem keltischen Stilgefühl u. geschmack zu, der sich in ihnen offenbart, verhüllt von jüngeren Schichten. Die historischen Tatsachen widersprechen dem keineswegs; sowohl an der oberen Adria als auch in der Umgebung von Brigetio u. im ganzen Donaugebiet haben wir in der vorrömischen Zeit mit Kelten zu tun.

Nach der Meinung B. Sarias ist der Volutenschmuck jedoch auch nicht keltischen, sondern thrakisch-skythischen Ursprungs. In Ungarn u. im Donaugebiet haben wir thrakisch-skythische Einflüsse besonders in der Religion (der thrakische Reiter). Für die skythische Kunst führt Saria als Hauptcharakteristik die S-Linie u. die Schwellgebilde an, die zwar auch für die Kelten charakteristisch sind, aber nur deshalb, weil das Keltentum stark von thrakisch-skythischen Elementen durchsetzt ist. In der Ornamentik der Sarkophage sieht Saria dieselben S-Linien u. Schwellgebilde. Die Lage hzw. die Fundorte der Sarkophage lassen die keltische Theorie nicht zu, daher ist auch die Richtung der Herkunft der Motive nach Prof. Sarias Ansicht eine andere als nach unserer; die Voluten sind nach ihm von Osten gekommen, in Aquileia haben wir ihre Ausläufer. Zur thrakisch-skythischen Theorie henverkt unser Artikel folgendes: 1) Das Muster der Wellenlinie, auf das sich Prof. Saria beruft, bietet für die Möglichkeit thrakisch-skythischer Herkunft der Voluten zu wenig Stützpunkte, weil es im Inventar der Spiralfornien eine untergeordnete Stelle einnimmt, in der thrakisch-skythischen Kunst aber nicht geläufig ist. 2) Für die keltische Theorie sprechen die historischen Tatsachen. Bei einer Wanderung gegen Osten haben sich diese Völker gerade der Donau hedient; dessen ungeachtet befinden sich die Werkstätten der oberen Adria u. des nördlichen Ungarn auf den Territorien ehemaliger keltischer Kulturen. Selbstverständlich wäre es aber unrichtig, alle Volutenrahmen den Kelten zuzuschreiben. 3) Was das Verhältnis zwischen Kelten u. Skythen betrifft, ist zu bemerken, dass auch das Skythentum nicht rein ist; in Thrakien haben wir überhaupt nicht mit reinen Skythen zu tun, u. in Ungarn unterliegt vom 5. Jh. an das Skythentum der Invasion der Kelten, so dass die Skythen hauptsächlich auf das Territorium östlich der Donau beschränkt blieben. 4) Zum Unterschied von der La-Tène-Kunst ist für die skythische Kunst naturalistische Darstellung charakteristisch; dieser Stil strebt nach naturalistischer Darstellung des Gegenstandes, jedes Stilisieren liegt ihm fern, also auch das Ornament als solches, geschweige denn die S-Linie. Erst in späteren Perioden, um das 4. Jh. v. Chr. entwickeln sich in ihm

Tendenzen zum Stilisieren als Folge fortschreitender Hellenisierung. Dieser Periode gehört die bekannte Platte von Brezovo in Bulgarien an, die daher nicht die reinste Ausprägung skythischer Kunst zeigt. Den Voluten der paunonischen Sarkophage verwandte ornamentale Muster finden wir in Thrakien nicht, da hier vollkommen klassisches Repertoire vorherrscht. 5) Dem thrakisch-skythischen Ursprung widerspricht auch der stilistisch-typologische Charakter der Gebilde der einen u. anderen Kunst. In den skythischen Produkten haben wir nicht mit Schwellformen zu tun, sondern mit auf solche Art degenerierten Tiergliedern (Brezovo). In den Schwellformen und in den S-Linien müssen wir eine Eigentümlichkeit des La-Tène-Stiles sehen. Als keltisch aber haben wir nur eine der norisch-paunonischen Gruppen bezeichnet. Die klassische paunonische Volute (T. VII, 19, 21) ist keine Schwellform, somit auch nichts Keltisches, sondern wesentlich das aus einer Reihe von Kreisen zusammengesetzte Einfassungshand. Obwohl dieses nicht vom Flechtband abhängt, ist doch die reife paunonische Volute mit ihm verwandt u. beweist nichts anderes, als dass sie den unerschöpflichen Quellen der handkeramischen Ornamentik entstammt. Ihr historischer Boden ist aber Pannonien.

Nicht nur, dass dieser uralte kulturelle Niederschlag durch die keltischen Gruppen durchschimmert, was wir auf den Sarkophagen beobachten können u. was sowohl in den La-Tène-Stil als auch in spätere Stile viele interessante Zweigformen hineinbringt, er stellt auch das System vor, dem die sogen. Tripoljekultur angehört, eine der Vorgängerinnen der pontisch-skythischen Kultur. Wie weit auch die Entstehungszeit der Sarkophage von den neolithischen Kulturen entfernt u. für direkte Einflüsse ungeeignet sein mag, sind wir doch zu unserem Vorgehen berechtigt, denn in der Steinindustrie Noricums u. Pannoniens sehen wir nichts anderes als ein Gebilde der Volkskunst, in der sich keine noch so alte ikonographische u. typologische Tradition verliert.

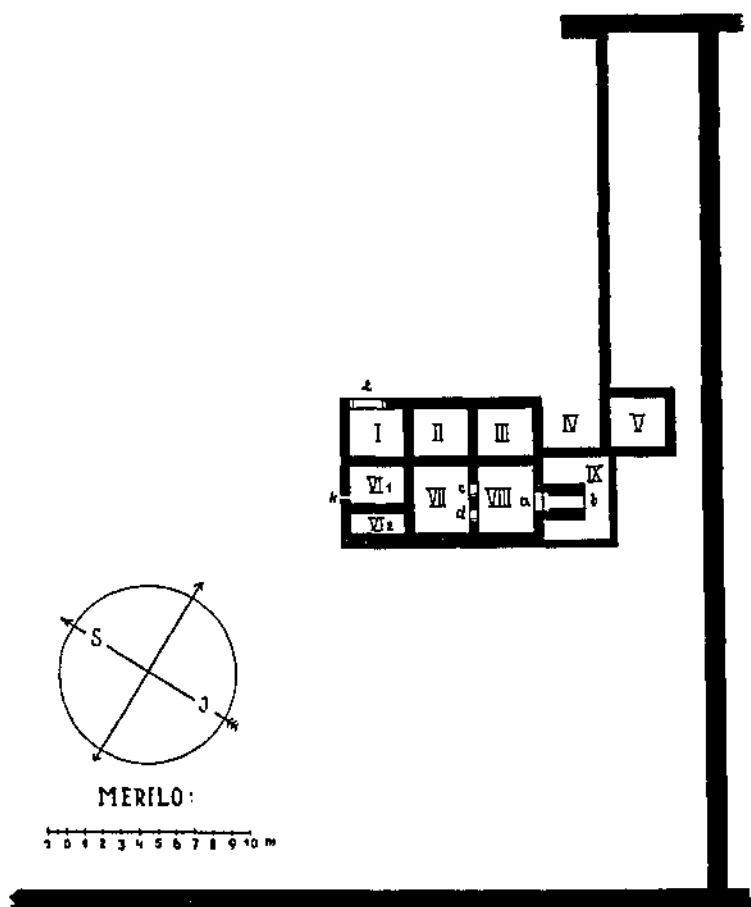
Izvestja.

Začasno poročilo o odkritju rimske vile v Grobelcah pri Šmarju pri Jelšah.

V času od 10. do 24. septembra 1934 sem izvedel izkopavanje rimske vile, ki sem jo izsledil žc 1907 na posestvu Antona Grobelška v Grobelcah. Izsledke tedanje preiskave sem objavil istega leta v 1. zvezku Jahrbucha für Altertums-kunde der Zentralkommission für Kunst- und historische Denkmäler pod naslovom: »Reste römischer Bauten in der Umgebung von St. Marein bei Erlachstein in Steiermark«. V 3. zvezku letnika 1909 pa sem označil z risbami to najdišče in slične prostore v svojem poročilu »Neue römische Funde nächst St. Marein bei Erlachstein«. Že takrat sem domneval v Grobelcah razkošno rimsko vilo. To naziranje je potrdilo sedanje izkopavanje. Najdeni ostanki okraskov namreč dokazujejo, da je stalo na tem samotnem kraju poslopje klasične lepote in umetnosti. Tloris stavbe kaže podoba 1, osrednjega dela pa podoba 2.

Rimska vila se je nahajala na terenu, ki se nagiba polagoma od severovzhoda proti jugozapadu. Nagnjenost stavbišča je določila tudi razvrstitev prostorov v vili. Na prvi pogled spoznamo v središču dve vrsti prostorov, ločenih po enotnem zidu: višje ležeče sobe I—V in nižje ležeče prostore VI—IX. Z ozirom na nagnjen teren bi bilo pričakovati, da so bila tla spodnjih prostorov nižja od zgornjih. Pro-

stora VII in VIII pa sta bila opremljena s hipokausti, ki so dvignili njuna tla do višine zgornjih delov. Hipokaustični značaj ima tudi prostor IX, ki je služil očitno za kurilnico. Iz ognjišča b je prihajal vroč zrak skozi odprtini c in d v prostor VII. Sobici VI₁ in VI₂ nista imeli centralne kurjave. Bili ste napolnjeni z močno po-

Pod. št. 1. Grobelce: tločrt 1934 odkrite rimske zgradbe.

tlačenim materialom, ki je obstajal iz gramoza, ilovice in malte, tako, da so bila tla enako visoka kakor v ostalih prostorih, razen v kurilnici, kjer se je nahajal tlak seveda v višini ognjišča. Slednji prostor je služil obenem za kuhinjo, kar dokazujejo številni ostanki kosti, ki so se tu našli. Tla prostorov VII in VIII so slonela na prilično 40 cm visokih stebričkih iz peščenca in opeke. Radi večje vročine so obstajala tla v prostoru VIII iz masivnih peščenčevih plošč, v prostoru VII pa iz trde malte, obstoječe iz dveh skladov. Prvi tanjši sklad je bil napravljen iz opeke, zdrobljene v prah, drugi pa iz debelejšje bele snovi. Ostali prostori imajo tla iz

slične malte, na katero so bile prilepljene deloma še ohranjene inarmornate plošče. Iz tega moremo sklepati, da je imelo središče v večini prostorov marmornat tlak. Glavni vhod se je nahajal domnevno v severno-zahodnem delu ohmejnega zidu poslopja I, kjer je videti prag, obstoječ iz dveh peščenih skladov. Prostor IV je bil proti severovzhodu odprt. Beli ostanki mozaikov, ki sem jih našel izven poslopja nad prostorom II, pričajo, da je visela streha proti severovzhodu znatno preko zidu in tvorila tako verandi sličen hodnik. Severozapadni zid prostora V se nadaljuje proti severovzhodu. Zaskletoval sem ga v oktobru proti severu v dolžini 20 m, nakar se okrene z debelino 0.70 m proti vzhodu, kjer konča po poteku 6 m ter se nadaljuje vzporedno s pravkar imenovanim severnim zidom z debelino 1 m proti jugu. Na jug sega v dolžino 50 m, kjer zaokrene pravokotno proti vzhodu. Notranjosti za temi zidovi potrdilno še nisem raziskoval.

Podl. št. 2. Grohelee: temelji osrednjega poslopja.

Zlasti važna je najdba rimske vile radi številnih izvrstno ohranjenih in klasično lepih umetniških ostankov, kakor štukatur, slik, marmornatih okrasov i. dr. Podobe na prilogi kažejo nekatere fragmente, ki sem jih našel zlasti v prostorih IV in V. Ostanki slik izražajo klasično polihromijo, ki po koloritu nalikuje pompejanski. Iz izkopanih delov ometa izhaja, da je napravil neznan umetnik-slikar na isti steni črno, rožnato-cinolirasto, rumeno (oker) ozadje. Kot obrobní okrasí ozadja služijo bele, modre in zelene proge. Proti sredini vise girlande cvetlic v raznih barvah. V sredini pa se nahajajo listni, kakor pahljače razvrščeni ornamenti, ki izvirajo deloma iz pisanih čaš. Te freske so obdane s štukaturo, obstoječo iz špiralam-sličnih polstebričev, ki se razširijo proti stropu v kapitule. Oh stropu so bile stene z ljuljkimi štukaturami okrajnikov, od katerih sem našel več lepih vzorcev. Vrh tega so bile stene pokrite z marmornatimi ploščami in okrajniki. Stenski okrasí v

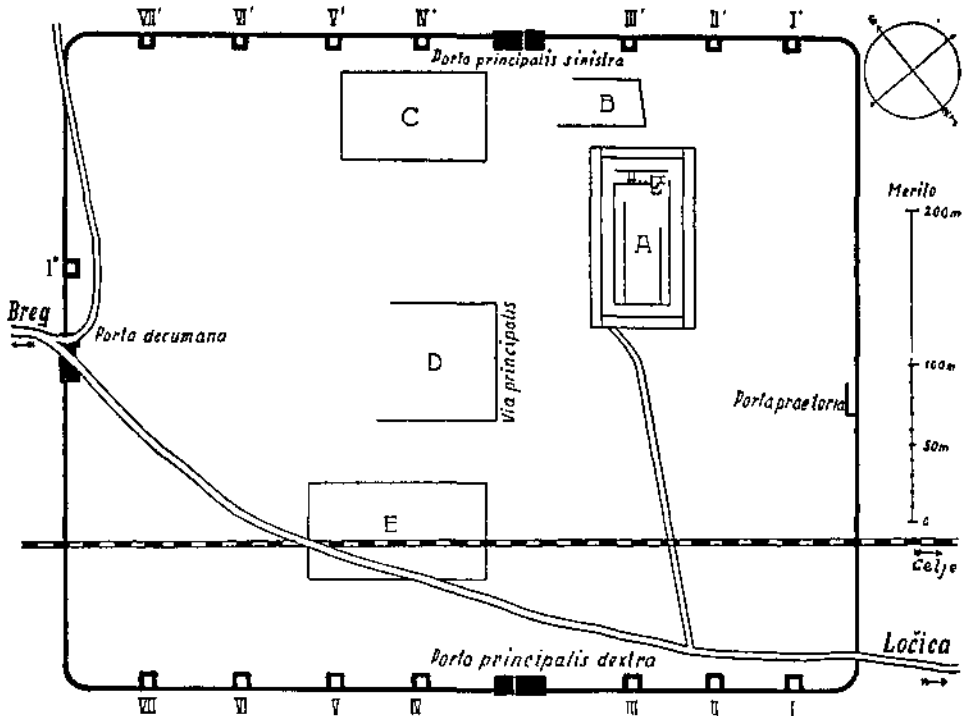
prostori I—VIII so bili znatno svetlejši in enakomernejši. V prostoru VIII sem našel le bel omet z ostanki štukatur. V ostalih sobah so se nahajali na beli podlogi cvetlični okraski v rdeči in zeleni barvi. Zunanje strani vile so bile pokrite vsaj deloma z mramorjem, kar bi dokazovali okoli zidov najdeni kosi. Med temi ostanki je bil zelo lep marmornat okrasek, sličen okrajniku, ki sem ga našel in opisal že 1907, dasi se po obliki ne krijeta.

Podrobneje bom o poslopju poročal po končanib izkopavanjih.

Dr. Fran Lorgcr.

Začasno poročilo o raziskavanju rimskega tabora pri Ločici v Savinjski dolini 1918.

O izkopavanjih 1916—17, ki so odkrila pri Ločici v Savinjski dolini tabor II. italске legije s taborskim obzidjem, v obzidju četvero stolpov in v notranjosti četvero obširnih poslopij, je izšlo poročilo v Jahreshfte d. österr. archäol. Instituts 1919, Bd. XIX—XX, Sp. 107—134.

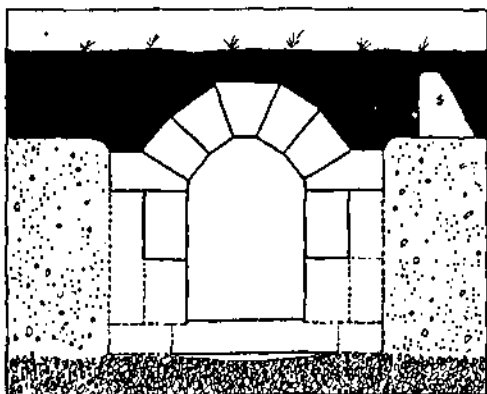

Pod. št. 1. Ločica: tločrt rimskega tabora.

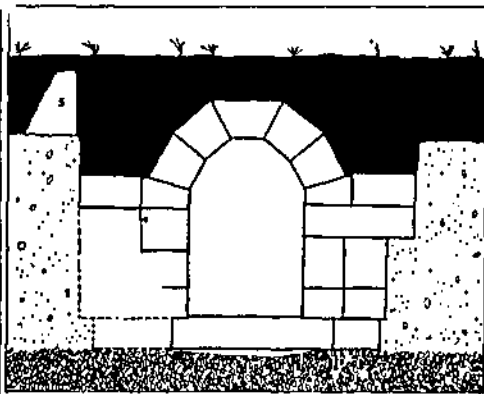
1918 sem za nadaljnja arheološka proučavanja tabora uporabil vse počitnice in pouka proste dneve do političnega preobrata. Kakor kaže načrt taborišča (gl. pod. št. 1), so dognane v obzidju lega in mre 3 vrat in 15 vmesnih stolpov ter so odkriti v notranjosti vsi ostanki bivališč. Na temelju ugotovljenih mer je danes mogoče mehanično odkriti četrta vrata in nadaljnje vmesne stolpe; prazne prostore

v notranjosti tabora so zavzemale lesene vojašnice. Bodoča proněavanja pa bodo imela nalogo, v podrobnosti odkriti dosedaj v bistvenih merah ugotovljene stavbe.

Z delom sem začel v semestralnih počitnicah na točki, kjer sem predpostavljajal porta principalis dextra, in dogual naslednje bistvene mere: dolžina 30.5 m, širina 11 m; vrata izstopajo 2 m pred pročelje taborskega obzidja ter so ohranjena v 1.40 m do 2 m globoko v prod segajočih temeljih, ki sestojijo iz enotne betonske snovi. Pri teh vratih se je obzidje razširilo do širine 11 m in v temeljih so se našli obdelani peščenjaki ter vdolbine za pilote; ker je temelje pokrivala povprečno 0.50 m debela plast ruševin in peščenca, je jasno, da je stala nad vratmi stavba iz kamnja.

Pod. št. 2. Prerez južnega kanala v južnih vratih.

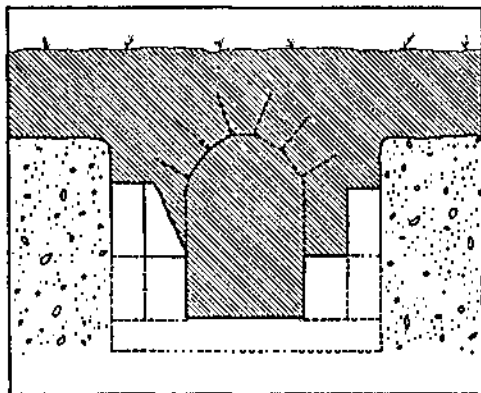

Pod. št. 3. Prerez severnega kanala v južnih vratih.

Od južnih vrat sem nato viziral vzporedno z zahodnim obzidjem k domnevanim severnim vratom; tu sem našel v ostanku kanala enako obdelane peščenjake. Kanal sam se je ohranil samo v enotnih ploščatih tleh (gl. pod. št. 4), medtem ko so bili obok in gornji deli sten porušeni. Ostanki sten so bili visoki še 0.70 m, kanalski hodnik pa je imel širino 1.10 m. Ves kanal se nahaja v materialu, ki je po svoji sestavi enak materialu pri južnih vratih. Po tej ugotovitvi sem natančneje proučil kamenite čoke pri južnih vratih ter ugotovil v njih obokani kanal, ki je bil zgrajen iz mogočnih, 3—10 kvintalov težkih peščenjakov, med katerimi je bil fin omet. Prerez severnega dela pri južnih vratih ohranjenega oboka ne odgovarja v podrobnosti prerezu južnega dela oboka, vendar se oba v splošnosti skladata (gl. pod. št. 2 in 3). Severni del ohranjenega oboka je v splošnem nižji, šilkejši in manj pravilen (pod. št. 3, pr. št. 2). V južnem (pod. št. 2, pr. št. 3) kažeta obe steni kanala do podrobnosti izvedeno simetrijo in to kljub temu, da je velikost kamnov različna, radi česar ni mogla navedena simetrija nastati mehanično. Nadalje niso horizontalni robovi plasti kamnov točno vzporedni, temveč divergirajo in radi divergence horizontalnih robov so tudi kamni v posameznih plasteh po višini med seboj različni. Pri povprečni višini kamnov 0.57 m do 0.62 m znaša pri isti višini stene razlika v višini kamnov do 0.04. Proti temu južnemu ohranjenemu delu kanala manjkajo severnemu pravilnosti, pa tudi arhitektonski izraz, ki ga ima južni, tako, da imamo v kanalu dvojne dele, ki sta nastala na ta način, da sta se začela oba dela graditi od enega stikališča samostojno v dve nasprotni strani. Tla kanala so dolga 8.5 m ter sestojijo iz 0.30 m debelih plošč. Na jugu je kanal visok 1.70 m, na severu

1.67 m; širok je na jugu 1.10 m, na severu 1.05 m, tako, da znaša širina celotne konstrukcije 2.50. Kamni, iz katerih je kanal zgrajen, merijo v dolžino do 2 m.

Iz kanala, odkritega pri južnih vratih, izhaja, da sestoji iz dveh delov: iz južnega končnoveljavno in iz severnega provizorično zgrajenega. Glede zadnjega je morala obstajati namera, podaljšati ga do severnih vrat, kar so dokazala tudi ponovna kopanja, ki so odkrila ostanke provizornega kanala. Pač pa so izginili ostanki kanala v notranjosti, kar so pokazala poizkusna kopanja zlasti pred pretorijem. V našem kanalu imamo opravka z namerou, zgraditi za tabor kloako, ki bi bila od severnih vrat zvezana z 1 km oddaljeno Ložnico, na jugu pa z bližnjo Savinjo, za kar govori tudi provizorni značaj zaključka južnega koneca kanala.

Pod št. 4. Prerez kanala v severnih vratih.

29.90 m, širina 11.70 m; izstopajo 1.60 m pred pročelje obzidja. V sestavini temeljev nalikujejo zopet južnim in severnim vratom, ločijo se pa od njih po dveh krilih, ki se v obliki stolpov razprostirata eno od drugega oddaljeni 13.20 m v notranjost tabora za globino 8.30. Tudi pri teh vratih sem našel v temeljih vdolbine za pilote. Po simetriji vrat izgleda, da je bil prevoz točno v sredini.

V notranjosti tabora sem ugotovil peto zidano poslopje E, od katerega sem odkril vzhodni, južni in severni ogel (pod št. 1, pr. št. 1) in zasledoval temelje zidov v presledkih. Stavba leži 38.50 m južno od pretorija ter ima presenetljivo dolžino 120 m in širino 63.40 m. Nad temelji se mestoma še nahajajo ostanke zidu, ki je bil iz peščenca. Temelji so v bistvu enaki temeljem hiše C, katere vzhodna fronta se krije z vzhodno fronto naše nove stavbe E. Če primerjamo med seboj stavbe v taboru, vidimo: A ima širino zidov 0.65 m in nekaj decimetrov globoke temelje iz peščenjakov, tuptam tudi iz kremenov, katere veže malta v kompaktne enote. Pretorij (D) ima 1.50 m široke temelje, zidove 1.10 m in izredno trdne betonske temelje, ki segajo v zemljo do 1.20 m. Pri poslopiju E temelji še niso raziskani do konca ali ker dosega širina obzidja na nekaterih mestih 3.10 m, ne bo v dimenzijah zaostajalo za pretorijem. Poslopji B in C imata 0.75 cm debele zidove in samo nekaj cm globoke temelje. Za določitev pomena in vlog posameznih poslopij so potrebna — razen pretorija — še nadaljnja podrobna raziskovanja stavb samih.

V obzidju sem raziskoval nato vmesne stolpe in ugotovil 41.80 m severno od vrat porta decumana stolp, širok 8.50 m, s 7 vdolbinami za pilote, ki so globoke povprečno 1.40 m in se nahajo v medsebojni razdalji proti zahodu 1—1.10—1.10—

V zvezi z iskanjem kanala pri severnih vratih sem dognal njih mere: dolžina 31.80 m, širina 12.30 m. Po sestavi temeljev so severna vrata enaka južnim. Prevoz skozi južna in severna vrata se je vršil nad kanalom, nad katerim je potekala tudi taborska via principalis. Za to govori v prvi vrsti vzporednost s pretorijem in poslopijem A ter simetrična razpolovitev obeh vrat po kanalu in cesti; kajti v nasprotnem slučaju imamo ali severna ali južna vrata razdeljena po cesti v dve neenaki polovici, kar je pa v rimski gradbeni tehniki izredno redek primer.

Zapadna vrata, porta decumana, odgovarjajo v merah južnim: dolžina

1.00—1.60—0.60 m, torej v povprečni oddaljenosti 1.10 m. Premer vdolbin za pilote pa znaša povprečno 0.10 m. Pri proučevanju obzidja od vrat porta principalis sinistra do vzhodnega ogla tabora sem našel 44.50 m od severnih vrat zahodno obzidje 9.30 m širokega stolpa, z 1.50—1.60 m debelim obzidjem in s sedmimi 1.40 m globokimi vdolbinami za pilote s povprečnim premerom 0.10 m. 55 m od zapadnega ogla pravkar navedenega stolpa sem odkril zapadni zid novega stolpa s sličnimi dimenzijami in s 6 vdolbinami za pilote. Pri proučevanju prostora med porta principalis sinistra ter severnim oglom tabora sem našel 51 m zahodno od imenovanil vrat vmesni stolp z že poznanimi značilnostmi ostalih stolpov in pozneje še troje stolpov, tako, da ima obzidje med severnim oglom (tabora) in porta principalis sinistra četrto vmesnih stolpov. Vzporedno potekajoča južna fronta jih je mogla imeti prav toliko; našel pa sem samo enega, ker so bili ostali trije z obzidjem vred denudirani.

Stolpi s takimi dimenzijami, kakor se nahajajo v Ločici, so v rimskih taborih redki. Upoštevalo se mora vrata in stave v notranjosti tabora, ga moramo šteti med večje do danes znane rimske tabore. Obzidje tabora je najmočnejše in najtrdnješe na severni fronti, iz česar moramo posneti, da je bila ta najbolj eksponirana. Južna fronta je potekala po 10 m visoki diluvijalni terasi, pod katero je v rimski dobi tekla Savinja, ki je tako čuvala tabor od juga.

Z dosedanjimi izkopavanji je obzidje tabora po obsegu in stavbi konstrukciji v bistvu raziskano. Preostaja pa še podrobno raziskovanje notranjosti, ki obeta biti po izredni velikosti in dispoziciji stavb še posebno zanimivo.

Dr. Fran Lörger.

Neznan prekmurski tisk.

Med prekmurskimi posvetnimi knjigami je znan opis žcnitovanjskih ohičaje v »Starišinstvo i zvačinstvo«. Delo je bilo najdeno kot rokopis v zapuščini pisatelja Janoša Kardoša in je bilo anonimno trikrat izdano v Monoštru (1898, 1909, 1911; gl. SBL I, str. 428); četrto je izšlo v M. Soboti l. 1929 z označbo »III. natiszk«.

Toda že J. Csaplovics je med knjigami prekmurskih protestantov oimnil »Hoehzeitsbücher« (Croateu und Wenden in Ungern, str. 83). Gotovo je bila to knjiga, ki doslej ni bila v evidenci: »Sztarisinsztvo, / i / zvaesinsztvo, / szem szpodobnimi prilikami / za volo, / szvadheni mladénezev, / S. L. D. / V - Soproni / Szpisztkmi: Sziesz Antona vu leti / 1807.« Avtorstvo ho ostalo najbrže nerazjasnjeno.

Kardošu prisojene izdaje se ločijo od tega izvira nika le nekoliko v jeziku, vsebinsko pa manjkajo v njih »Zgovárjánya pri vecsérji, po trej déacscki Oszobaj« (str. 43—54); dalje vsebuje prva izdaja v dodatku le pet pesmi, ostale jih imajo več.

Za pisateljevo obzorje je značilno mesto: »Zaženi ji: vse Trške goré ino Lublánske dolé« (str. 29).

Literarnozgodovinsko je zanimiva usoda pesmi »Od pět piáni Báb« (str. 61—62). Kot »prekmursko-goričko« narodno jo je objavil J. Meško v Kresu 1882, str. 522. Od tu natisnjene se razlikuje nekoliko glede jezika in nima tretje kitice. J. Glaser je ugotovil (SBL II, 144), da je ta pesem Modrinjakova; njenih pet začetnih kitic se namreč nahaja v rokopisnem zvezku Modrinjakovih pesmi (last Zgod. dr. v Marihoru), nadaljevanje se je nahajalo na iztrganih listih. Besedili se razlikujeta v tem, da je Modrinjakov zapis kajkavski, oni v knjigi pa čisto prekmurski; razlike se

nahajajo tudi v stilizaciji, včasih prav močne, toda osnovna misel kitice je vselej ista in nekateri stavki so si docela enaki.

Vprašanje odvisnosti obeh zapisov lahko rešimo z možnostjo, da so Modrinjakovi rokopisi prišli tudi preko Mure; toda ostane vprašanje, na kak način je besedilo, tiskano l. 1807, dobilo svojo obliko: ali ga je priredil avtor svatovske kujige, ali pa je prišlo že v tej obliki do njega.

Vilko Novak.

Iz Vrazove slovenske literarne zapuščine.

(Gl. ČZN XXII, XXIII, XXV, XXVII.)

Vraz in Poljska v letih okoli 1833, 1834 . . .

1.

V Vrazovi slovenski literarni zapuščini, ki sem jo imel od g. prof. Kidriča, ki pa sem jo letos, nekako junija meseca, v sporazumu z njim (razen par lističev) izročil ljubljanski Študijski knjižnici, se nahaja tudi ta-le

Molitva romara poljskega.

Gospod Bog vlegamogozhni! Deza naroda vojnega zdigavlejo k Tebi roke bezornšne s rasližnih krajov Iveta. Sovejo k Tebi s glohokih kopalen Syherških in se Inegov Kamzhatških in se puflizhav Algirških in s Francoškega semlje ptuje. Al u vlasti našoj Polški vernoj Tebi ni dovoljeno svati k Tebi! in Itarših, shene in deza mole te k Tebi Ikrivlji z millami in Iolzami. O Bog Jagčlonov, o Bog Soličkih, o Bog Kofhziufkov Imili te nad vlašjo našo in nad nami. Dovol nam molit te pali k Tebi po obizhaji ozlakov na polji bitke s orušljem v roki pred oltarjem seftavlenom s bobnov in Ihtukov, pod Itrehoj seftavljenoj s orlov in saftav naših, in rodbini našoj dosvolj moliti te v zerkvali mélt naših in véli naših, a dezi na grobih naših al vonder naj te ne sgodi volja naša, ampak Tvoja. Amen.

To je prevod »Romarjeve molitve« iz knjige Adama Mickiewicza: »Księgi Narodu Polskiego i Piełgrzymstwa Polskiego«. (W Paryżu 1832), t. j. »Knjige Poljskega Naroda in Poljskega romanja«. Ta knjiga je nastala neposredno po poljsko-ruski vojni, ki je bila nadaljevanje poljske tako zvane novemberske vstaje (1830/31); znanen del poljskega naroda, njegove inteligencije, je takrat emigriral; posebno močna in važna je bila pariška emigracija. Začelo se je težko »romanje« patrijotov, ki so vrženi iz domovine in hrepene za njo, za svojo »sveto zemljo«, a se nadejajo, da se zopet vrnejo v njo.

Mickiewicz je avgusta meseca 1832 iz Draždan prišel v Pariz. Videl je, da so v emigraciji nastali prepiri, da so duše emigrantov izgubile ravnotežje. To mu je bilo povod, da je napisal »Knjige Naroda Poljskega in Romanja Poljskega« (začel jih je pisati morda že v Draždanah). Začetkom decembra 1832 je izšla knjižica, že po majhnem formatu pravi molitvenik. Je to spis, pisan v evangelijskem tonu in biblijskem slogu. Vero in upanje je Mickiewicz hotel zbuditi v emigrantih: naj vedo, da so sinovi naroda, ki je edini v zgodovini izvrševal krščanska etična načela (»Knjige Poljskega Naroda«, prvi del spisa), da tak narod more sicer začasno biti pokopan, a da vstane, kakor Kristus, ki je bil pokopan, a je po treh dneh vstal, da je poljski narod, »Kristus narodov«, sedaj obsojen na romanje, a da se vrne v svojo obljubljeni deželo po veliki »vojni narodov«.

Česa vsega se je emigrantom-romarjem ogibati, a česa vsega se jim je držati, da dosežejo svoj cilj, to je vsebina drugega dela »Knjiga« (»Romanje Poljsko«). Mickiewicz pripoveduje na svetopisemski način alegorije, ki naj bi kazale, kaj je za »romarje« dobro in kaj je zlo.

Na koncu knjižice je »Romarska Litanija« (Litania pielgrzumska): »Kyrie leyson. Christe eleyson. Bog oče, ki si svoj narod izvedel iz egiptovskega suženjstva in ga vrnil Sveti zemlji, vrni nas naši domovini« i. t. d., a pred to litanijo je »Modlitwa pielgrzyma« (Romarjeva molitev) in to molitev je prevedel Vraz.

Pred vsem mi nastaje vprašanje: kdaj je nastal ta prevod. Časovne meje so nam dane z leti 1833—1835. Prva meja je naravna, saj je original spisa prvič izšel v Parizu začetkom decembra 1832; to prvo izdanje je bilo za dobrih 10 dni razgrabljeno; še istega meseca se je začelo tiskati drugo izdanje, ki ima tudi letnico 1832, a tekom leta 1833. je izšlo še nekoliko poljskih izdanj; tajno se je knjižica odtiskovala tega leta tudi v Lvovu (trikrat) in ti tajni Lvovski tiski so igrali vlogo v onem Lvovskem političnem procesu (početek v aprilu 1834), v katerega je bil vpleten tudi Emil Korytko.

Katero izmed izdanj »Knjig« je rabil Vraz, tega ne moremo reči; vsekakor ni misliti na oni prvi dve pariški izdaji. V Lvovu se je knjižica začela tiskati začetkom marca 1833, t. j., tiskarna je takrat dobila naročilo tiska. Terminus ante quem non bo za Vrazov prevod pač druga polovica 1833.

Ali nam Vrazov rokopis sam daje v tem oziru kakšen kažipot?

Pisan je s svinčnikom na enem delu pol-pole, prelomljene na osmerko. Na drugih delih te tako prelomljene pol-pole je Vraz zapisal, nekaj s tinto, nekaj s svinčnikom, razne rcči, večinoma stihe, vse slovenske in vse pisane z bohoričico. Če bi tudi pri katerem izmed teh zapiskov mogli ugotoviti čas nastanka, bi nam to pri našem vprašanju ne pomagalo mnogo, ker je Vraz imel navado, da je v raznih časih na isti papir pisal zapiske. Eno stvar pa vendarle tukaj naglašam: na enem delu prelomljene pole se je Vraz večkrat po vrsti podpisal: »I Stan. Vras Zerovzhán«. Tako se je Vras podpisoval v svoji korespondenciji, Déla V, pag. 137—141, v letu 1835: 4. januarja 1835 Muršcu (»I Stan Vras Zerovzhán«), 6. januarja 1835 Knupležu (I Stan Frás, logizhán). Podpis pod pismom Muršcu z dne 4. januarja 1835 je čisto enak našemu. Seveda se je lahko tako podpisoval tudi že l. 1834., vsaj v drugi polovici leta; »na den svet. Tita škofa 1834«, t. j., 4. januarja 1834 se je podpisal »Sledni Stanisl. Frás-Cerovčan«, kakor leta 1833., 5. decembra in 31. decembra (»Gradja« III, tukaj brez »Cerovčana«).

Po vsem tem smemo ugibati, da je Vrazov rokopis »Romarjeve molitve« iz l. 1834.

Seveda rokopis »Molitve«, ki se nam je ohranil, je pač že čisti prepis prevoda. Pisan je brez vseh jezikovnih ali stilističnih popravkov;¹⁾ izključeno je, da bi bil Vraz mogel takrat tako gladko prevajati, zakaj težave je imel tudi z jezikom, v katerega je prevajal; zato mislim, da je to že »čistopis« prvotnega prevoda, a prvotni njegov prevod se nam ni ohranil.

Zdelo bi se, da v tej zvezi pomeni kaj tudi beseda »vlast«, ki jo Vraz v svojem prevodu za »ojczyzno« rabi mesto »domovino«. V pismu Muršcu z dne 3. novembra 1833 rabi Vraz »domovino«, ali v njegovem slovenskem sonetu Kollárju, pesniku »Slavine hčeri«, torej v sonetu, ki ne more biti starjši od l. 1834. (ker je Vraz

¹⁾ Prvotno obliko (pač) »oltarom« je potem zamenjal z obliko: »oltarjem«. Kar se tiče ortografije, se zdi, da je pri pisavi predloga »z« omahoval med pisavo »s« in »z«.

»Slavino hčer« prejel začetkom tega leta),²⁾ imamo »Vlast«. »Vlast« je v našem prevodu znak češkega čtiva; morda baš vpliv čitanja »Slavine hčeri«? Če bi bilo temu tako, bi bil to nadaljnji dokaz za trditev, da naš prevod v tej obliki, kakor se nam je ohranil, ni iz časa pred l. 1834.³⁾

Še nekaj tukaj dodajem. Slovenski jezik Vrazovega prevoda je dosti dobro (vzhodno) slovenski, a l. 1833. piše Vraz v svojih pisnih rad neko staroslovensko cerkveno slovenščino.

Prevod je točen.⁴⁾ Poljski izvirnik je nekoliko vplival na postavljanje pridevnikov, posebno svojilnih zaimkov za samostalnike: naroda vojnega. roke bezoružne, zemlje ptuje, v vlasti našoj, zastav naših, mest naših, na grobih naših . . . Morda je forma imperativa: »dovol« in »dozvolj« radi poljskega: »pozwól«; tudi razpostavo besed: »starši, žene in deca mole se« (»se« za glagolom) bo treba tolmačiti s poljskim »modlą się«, najbrž tudi rabo povratnega glagola »moliti se« mesto navadnega »moliti«. Beseda »kopalna« je poljska (kopalnia). Pisava »Syberski« bo vpliv originala.

Kaj je Vraza nagnilo, da je prevedel »Molitvo romara polskega«? Bil je to za njega pač nekak »Polenlied«, izraz sočustva z nesrečno Poljsko, ki je bila takrat ideal vsakega svobodoljubca. Šlo je za nesrečo slovenskega naroda, a Vraz je pri tej slovanski nesreči mislil pač tudi na svojo domovino, na svojo »vlast«.

Temu razpoloženju odgovarja tudi Vrazov tekst, ki ga hočem sedaj opisati.

2.

»Ila Polska še ne zgimla...«

Na enem delu v osmerko prelomljene pole nahajam ta-le tekst (pisan, kakor da so elementi stihov):

ha Polska še ne zgimla, ako i
u grozno zakovana nevolu sad!
pristignul zbavitelnim tokom
god bude, duše severne zmagal.
pomoč izprosta dirjala jugonia
i hratom stare kervi otjela hn
okovov, krepost tej Kusćiuskvo
tvojo, junakov i (široi sveta)
penatov ki odaljeni milim i
rodbine zihvajo serca muževneca⁵⁾

²⁾ Drechsler-Vodnik, Stanko Vraz. Studija (Zagreb, 1909), pag. 31, 32.

³⁾ V konceptu nekega pisma, ki ga je Vraz pisal pozno jeseni 1833 ali začetkom 1834, se nahaja tudi »vlast«. To je oni koncept, ki ga Drechsler-Vodnik v svoji študiji »Stanko Vraz« citira na str. 200—201. Sonet, ki ga je Vraz spesnil na čast Jana Kollárja, se končuje z »oltarkom Vlasti«. (Drechsler, op. cit., 32).

⁴⁾ Beseda »step« je prevedena s »puščavo«, pač zato, ker je »puščava« bolj donjača in razumljivejša; »starci« so pač namenoma zamenjani s »starši«. »Myślą i lzami« je dobro dano z »mislami in solzami« (obe besedi v množini).

⁵⁾ Dotod je vse pisano s tinto, ali je pod tinto prvotno isto bilo pisano s svinčnikom. Odtod dalje je tekst pisan samo s svinčnikom. Morda treba zadnji verz, ki je s tinto pisan, čitati nekako tako-le: » . . . zdihvajo z serca muževneca«.

(iskrenoj solzoi v oku — junačkim)⁶⁾
 v junačkim oko solze iskra.
 Vekoma hrnila bu sinom zgodba
 nastojnim (tak brnel bu na cden dan
 trobentim zvon krivcom na pre-
 predanje) zapisal Lelewel njo stalno
 blišćenimi čerkami v' jasne veka rudne.

To je prvi koncept nečesa, kar naj bi se potem prelilo v stihe. Smisel besed bo nekako ta-le: Ha, Poljska še ni propadla, tudi če je sedaj v okove vkovana! Pride rešilni čas, ko se duše na severu okrepe in rešijo okovov brate na jugu, junake, ki sedaj daleč od svojih rodbin vzdihujejo. Vekomaj bo prihodnjim rodovom donela ta zgodba, »krivcom trobentim zvon«. Tako je zapisal Lelewel v zgodovino vekov.

Začetek spominja »mazurka Dąbrowskega«, poznejše poljske himne. Bil bi to — poleg Gajeve »Još Hrvatska« — drugi nje refleksi pri nas. Poljska je v okovih (besede so napisane po l. 1831.), ali pride rešitev; oni junaki na jugu in sploh po svetu, ki vzdihujejo za domovino, to so pač emigranti poljski. Vraz je imel priliko, v Gradcu čuti o njih in jih videti; pred vsem bi tu mislili na Vladislava Ostrowskega, ki je bil v Gradcu konfiniran, in na njegovega sina, ki je bil, kakor se nam poroča, tako tužen radi usode svoje domovine.

Jezik ima slovenski karakter (mešanico kažejo: zginula, bu(de), muževni). Ortografija ima svoje posebnosti; ni bohoričica, pa tudi ni poznejša gajica: še (= še), širom, muževni (= muževni); bliščni, čerka, junački; v »duse« in »Kościusko« šumnost glasu sploh ni označena. To kaže, da treba ta tekst deti v prve čase Vrazovega pisateljevanja.

Vsekakor se je Vraz že bavil s poljščino; besede: nevola (niewola) = suženjstvo, zbavitelj (zbawiciel) sta poljski besedi; »otjela« je najbrž po poljskem: otjać. Vraz pozna že Lelewela, profesorja-historika v Vilnu, ki je v vstaji 1830/31 igral znatno vlogo. Vsekakor je Vraz l. 1833. že imel neko poljsko antologijo in dikcionar. (»Děla« V, 135). Ali so oni poljski izrazi znak slovanskega mešanja jezika ali pa so znak, da je to prevod kakšnega poljskega teksta?

Na ostalih sedmih ulomkih pole so pisane razne reči, ne iz istega časa, s tinto in s svinčnikom. Je na pr. neka šolska vaja prevajanja iz nemščine v latinščino; ta vaja kaže na čas, ko je bil Vraz še na filozofiji, torej najpozneje na šolsko leto 1834/35. Najsigurneje moremo datirati koncept pisma o narodnem navdušenju na Hrvatskem, katerega del citira Drechsler-Vodnik, op. cit., 200—201; ta je pisan pozno jeseni 1833 ali morda v začetku 1834. V tem konceptu piše Vraz pač že: tudi »ž« in »š«, ali pogostoma še »ś« in tudi »ż«. Ker ulomek »Ha Polska« pozna samo »ś« in »ż«, smemo sklepati, da je starejši od omenjenega pisma o navdušenju na Hrvatskem, da je torej vsaj iz l. 1833.⁷⁾ Samo »ś« »ż« pozna izmed reči, zabeleženih na tej poli, samo še prevod nekih ljubezenskih stihov iz kakšne latinske ali grške antologije; že spakedrani jezik tega prevoda kaže, da ga je postaviti v bolj rana leta Vrazovih studij.

Sigurneje bomo mogli vse to datirati, ko bomo poznali natančno razvoj Vrazovega jezika in pravopisa.

Neposredno pod tekst »Ha Polska . . .« je s tinto in (po roki se pozna) v drugem času napisano še to-le:

⁶⁾ To je dano v oklepaj pač kot nekaj, kar treba črtati.

⁷⁾ Če ne iz l. 1832.; pisma je Vraz l. 1833. pisal v gajici ali bohoričici; »ś« in »ż« sta morda znak njegovih osebnih, privatnih črkopisnih vežb, ozir. razmišljanj.

Kreposti podigne let millookriljeni
junakom temna hvalodostojne in
opletuje hvaléshnim venzini.
Vnéfe pa dersni me let do Visle.⁸⁾

Ker beseda »temna« menda tukaj pomeni »temena«, bi jaz ta tekst tolmačil tako-le: Sila daje mislim krila in venča junakom glave. Zopet mi domišljija leti nad Vislo.

V »hvaléshni« imamo še bohoričico. Ta tekst je poznejši od »Ha Polska . . .«

3.

»Polska jedna mati . . .«

Kako je usoda Poljske v tistih letih prevzimala Vrazu srce, se vidi tudi še iz teh-le njegovih stihov, ki so se nam očuvali v njegovi literarni zapuščini:

1. Polska jedna mati bratje svoje
sto Te véncem vrag sramote svoje
2. kiti, kad Ti rano staro tělo
i kervavi suzim lice bělo
3. ljutim nožem žilice Ti pori
skradnju kaplu karvce da umori:
4. ludu děcu od dojakah iarže
u sve šitri stranke světa varže,
5. da u pušći, tudje gđě sunašce —
dvarha (?) s Tvojim kipom jej sardašce —
6. vehne kano riba što vetraci
i slap ju paržini suhoj bací —
7. Vrag te muči (!) — ipak Ti ne tužiš
samo spete ruke k nebu pružiš⁹⁾.
8. smatra Te svēt usred ivoje vuze
vručim¹⁰⁾ rečim deca roni suze;¹⁰⁾
9. pak Te mučit veli¹¹⁾ milostivi
? ¹²⁾ Pak imade kom se divi.

Vsebina teh stihov bo nekako ta-le: O Poljska, jedna mati inojih slovanskih bratov, sami sebe so osramotili Tvoji neprijatelji, ko so te kruto mučili. Svet plače, ko gleda, kako zvezane roke k nebu moliš.

Stihi so zapisani na pol-poli papirja po eni strani; na drugi strani je koncept nemške prošnje za oprostitev plačanja šolnine; to svojo prošnjo Vraz utemeljuje med drugim s tem, da je dobil »in den zweien Semestern des letzt vorher gegangenen Jahres die Erste Fortgangsklasse und im letzten Semester aus der Moral-philosophie die Vorzugsklasse«, nadalje s tem, da se mu je dediščina po umrlem očetu intabulirala na posestvu, ki ga upravlja brat, da torej nima denarja. Oče

⁸⁾ Prvotno: »Vnéfe do Visle me pa dersni me let«. — Pri tretjem in četrtem stihu so še neki znaki, ki jih ne morem tolmačiti.

⁹⁾ Ta kitica je tudi tako zapisana: svēt te muči — ipak Ti tužiš, samo spete ruke k nebu pružiš.

¹⁰⁾ Ta beseda ni sigurna.

¹¹⁾ Varijanta: pusti.

¹²⁾ Nečitno.

Vrazov je umrl okoli Novega leta 1835 (»Děla« V, 137); ono šolsko leto, ki ga ome-
nja v prošnji, bo pač šolsko leto 1834/35.¹³⁾

Ali zopet poudarjam: iz dejstva, da so stili napisani na papir, ki ima na drugi
strani Vrazovo prošnjo iz jeseni 1835, še ne sledi, da je ujih nastauk v časovni
zvezi s prošnjo. Lahko so nastali prej ali pozneje. Vsekakor treba uvaževati, da je
jezik ilirščina, ali z druge strani tudi to, da imamo vsaj enkrat še »š« mesto »s«.

Te tri tekste, ki jih tukaj priobčujem in opisujem, bi jaz kronološki razvrstil
tako: Najstarejši je rokopis sub 2 (»Ha Polska«), pač iz l. 1833. ali celo iz l. 1832.
Iz l. 1833. ali 1834. utegne biti p r v i koncept »Molitve romarove«, sub 1; ohranil
se nam je samo poznejši čistopis (iz l. 1834.). Najmlajši bo tekst sub 3: »Polska
jadna mati«.

Skroinni so ti papirji Vrazove zapuščine. En prevod in dva surova, neobdc-
lana koncepta imamo pred seboj. Ali odkriva se nam v vsem tem velika istina:
težki poljski dogodki so odmevali tudi pri nas; o tem doslej prav za prav nismo
imeli nobenih dokazov. Dokazujejo nam to sedaj Vrazovi papirji.

Vrazov nastroj je bil takrat polonofilski.

Pokazal se je ue samo v prevodu, ki bi mogel pomeniti bolj samo pasivno
spremljanje dogodkov, nego celo v lastnem ustvarjanju, ki pomeni močnejše no-
tranje sodelovanje, polno aktivnost.

Fr. Ilešič.

Kraji pri Trbižu v sliki Stanka Vraza iz l. 1841.

Stanko Vraz se je spomladi l. 1841. odpravil iz Zagrebca na pot »v gornje strani«,
t. j. na Slovensko. Preko Karlovca, Metlike, Novega Mesta in Ljubljane je prišel
na Koroško, posetil Jarnika v Blatnem gradu, potem pa preko Roža krenil v Ziljsko
dolino, končno pa prišel tudi v Rezijo.

Del svojega pota je opisal v dopisih, ki so izšli v zagrebški »Danici« (odtisnjeni
v njegovih »Dělih« V, Zagreb 1877, str. 27—58), z vsega potovanja pa je dopisoval
posestrini Dragojli Štauduarjevi v Mariji Bistrici (ti dopisi so natisnjeni v »Dělih«
V, 213—267, en dopis Dragojli je izšel l. 1844. v Havličkovi »Iskri«, str. 127 sl.,
pod naslovom »Put u gornje strane. Izvadak iz listovah na gospodju Drag. Št.—
rodj. Kr. . . čevu«, odtisnjen tudi v »Dělih« V, 58 sl.)¹⁴⁾

V Ziljski Bistrici je bil Vraz vsaj že 31. maja 1841 in je ostal tam tudi še 1. ju-
nija (»Děla« V, str. 238, 241). Odtod je krenil v Trbiž (on piše: Trěbiš).

V svoji potopisni korespondenciji, ki sem jo pravkar navedel, nam Trbiža po-
drobneje ne opisuje, ali našel sem njegov dopis iz Trbiža v zagrebških »Ilirskih
Narodnih Novinah« 1841, št. 48 (z dne 15. junija). Dopis se glasi:

Dopis iz Trěbiša (Tarvis, u Koroškoj). 8. Lipnja (Junia). Ja sam tako rekuć za-
tvoren u kuću. Větar udara na prozor moje sohe, a na dvorištu pljuska složno kiša i sněg
već od jučera. Hotio sam već sinoć stići u Zabnicu (Seifnitz), nad kojom se uzdiže na
visokom hěrdu slavna cěrkva Lušarska, svim pobožnim Slovencem Štajerske, Krajske
i Koroške, Goričke i Mletačke pod imenom Svete gore poznata. I obližnji i daljni ino-
plemenici dolžaze ovamo — (tja iz udaljene Lugove — Lungau im Salzburgischen); — hotio
sam, rekoh, pod Svetu goru medju bratju Slovence, nu kobna me kiša obustavi ovdi medju
inoplemenici. — Istina je, da Trěbiš nosi slovensko ime, nu davno se već broji medju ně-

¹³⁾ Ilešič, Stanko Vraz u školama (Gradja V [1907], pag. 93).

¹⁴⁾ Po teh virih je prof. dr. Ivan Prijatelj v ČZN VII (1910) opisal Vrazovo potovanje.

mačka mesta Koroške. — Biskupi to jest Bréžinski (Fraisinger Bischöfe) pod kojih je vladu u staro vréme veliki dio Krajske i Kornške spadao, pohlepom onih vrémenah nadalumiti ponémčiti Slavjane, mnoga su inésta Krajske i Koroške naselili s némačkimi podložnici iz Švabske, tako da još dan danas Weissenfels, Kärnova (Kronan), Sarice (Zarz), Trébiš, Krokrova, Mohrjat (Malborghet), Pontabo izmedju svojih stanovnikah samo skoro Némce broje. Kuda su Slovenci iz rečenih krajeva izčezli, za stanovilo se nezna; ili su ih razuméstili po ostalih selih, ili ih odveli sa sobom, odkuda se ni oni ni njihova děca više nepovratíše. u zavíčaj svoj, u odvétnu žudjenu zemlju otacali i praotaca svojih! Tomu ima već oko šest stá godínah, odposlé kako su se Bavarci naselili ovdi; nu Slovenci okolnih selah još ni danas ponémčeni nisu. Prihodnici im samo služíše, tako rekuć, kao *maîtres de langue*, zašto svaki Slovenac ovih krajevah razumie i govori uz narodni svoj jezik i némštinu, koje se svagdanjim obćenjem nauči. — Koliko mogu kroz maglu i mećavu opaziti, to su već planine Boginske (Wocheinr) i Bučanske (Flitsch) i do najnižjega podgorja sve pokrívene bílim sněgom; a pri tom već vazdan lije kao iz rukava. Ako na naglo udari jug, te se raztopi sněg, to će imat naša jedna hrajta Podravci i Posavci lépe povodnje. — Raž, najglavnije žito Koroško, kaže se, da će obilno ohroditi. Vina u Koroškoj neraste, nego se dlovozi iz Štajerske i Goričke. Slovenci Goričani (Gürzer) kažu, da kod njih létos vinska loza veoma lépo stoji. Imat će vina, a to dobra vina puuo, kakova već odavna nehiaše, ako se nebu blago lice nepromčeni. — Slovenci Goričani narod su veoma marljiv. Budući tréšnjje kod njih već méseca svíbnja dozriju, raznose ih po svoj Koroškoj na prodaju, dapače tja po gornjoj Štajerskoj. Tako isto postupaju i s groždjem. Najviše ga dolazi iz Bérda. Ročinja i Keruinja.

V . . . z.

Iz tega, kar nam Vraz tukaj o Goričanih pripoveduje, se vidi, da se je on z njimi razgovarjal, a to nam zopet kaže, kako je Vraz opazoval vse življenje ljudstva, torej tudi gospodarsko. Kdo je bil izmed slovenskih posvetnjakov v onih časih enak Vrazu, ki je peš prepotoval ves slovenski svet, da bi čul njegove pesmi in govore, videl njegove plesne in nošnje in običaje, pa se tudi zanimal za njegove gospodarske prilike?

Kar se tiče slovenstva v Trbižu, dodajam tukaj, kar A. Beg pravi v svoji »Slovensko-nemški meji na Koroškem« (Ljubljana, 1908), str. 100—101. Beg nam predstavlja Trbiž tako: »Trbiž je močno ponemčen trg. L. 1880. je bilo v Trbižu samem 120 Slovencev in 1521 Nemcev. Cerkev je nemška, dasi duhovniki morajo znati tudi slovensko. Istotako je seveda šola popolnoma nemška.« Pol stoletja prej, torej takrat, ko je Vraz tam potoval, je bilo slovenstva v Trbižu pač nekoliko več.

Fr. Ilešič.

Košič in Slomšek.

Prvi prekmurski pisatelj, ki je množil skoro zgolj posvetno književnost, je Jožef Košič. O njegovem jeziku je vedel že K. Glaser, da »je vmešaval... besede iz štajerske slovenščine« (Zgod. I., str. 195), J. Šlebinger pa je splošno ugotovil Košičevo poznanje »naše nabožne književnosti« (SBL I., str. 536). Ni pa bilo doslej znano, da je njegovo delo »Zobrisani Sloven i Slovenka med Mürov i Rabov«, izšlo anonimno v Körmendu med l. 1845. in 1848, v glavnem prirejeno po knjigi A. M. Slomšeka »Blaže in Nežica v nedeljski šoli« (Celje 1842).

Prva tri poglavja K.—eve knjige razpravljajo o šoli. Med primeri zlogovanja (s. 11—12) se nahajajo prve navedbe iz Slomšekove knjige, n. pr. »Bob v stejno metati. Zdrávje po cürki prejde...« (Slomšek s. 11). Duhovnikovo vzgojno postopanje v šoli je med drugim označil tudi tako-le: »Pokedob bi na posejano semen

potrebno bilou sunce, zato so (Dühovni) v šouli dobre voule bodouči vnouga pri-povedávali vučenikom za smej. — Seádbu, naj hitro zeleni, more dešč pomočiti; zato so tak prijázno i z srcá gučali, da so z gingavih src túdi skuzé — rodovita vlaga — vmes posilile« (s. 13—14). To so razširjene besede iz Slomšekovega uvoda (s. V—VI): »Per setvi mora sonce sjati... Naj tudi setvo pohleven dežek pomoči, se bo hitro ozelenila. Rodoviten dež na razložen nauk so solze iz gnujeniga serca.«

Poglavje »Šolska Poskušba« (s. 15—20) je podobno Slomšekovemu »Gospod dehant pridejo« (s. 246—252). Razlika je v tem, da učencev nagovor ne velja »dehantu«, marveč »visiko poštvuanim gospoudom«, mesto dekana pa izprašuje »domači dühovnik«.

Skoro popolnoma so povzeta po Slomšku naslednja poglavja o lepem vedenju: »Nike občinske i posebne návade i šegé« (s. 21 ss.). Pod naslovom »Kakda se more držati vu i okoli Cérkvi?« (22—24) se nahajajo ista pravila, ki jih ima Slomšek pod »Zadržanje v'pričo Boga« (s. 29—30), le vrstni red je nekoliko drugačen in izpuščen je kak stavek ali je kako pravilo okrajšano. Sledi nauk »Kakda se držiš nazouči Gospouda?« (s. 24—28), prirejen po S. »V'pričo gosposke« (s. 30—32). Pozornost vzbuja mesto: »... gda velijo po nemškom »herein« — (lih notri) — teda dveri po malom odpri...« (s. 25) — v knjigi, ki ima na naslovnem listu madžarski odlok o ljudski vzgoji, bi pričakovali tu madžarsko besedo. — O vedenju »V'pričo ljudi svojiga stanu« (Slomšek 32—33) je povedal Košič v odstavku: »Kakda se držiš med ednákimi?« (28—30). Primere Košičevih samostoinih vrinkov najdemo v točkah »Kakda se držiš v družbi vnogoféle lüdih?« (s. 31—33, Slomšek s. 33—35) z zaključkom: »Ravnaj se po návadi čednih, zbrisanih lüdih, nej pa, kak opica, po naopačnosti vsákčega nezaroblenca, ki je k grobjánčivanji že tak privajani kak somár (= osel) k ščetálji, da ga že niti ne boda.« — Sestavek »Kakda se držiš na kákšem gostšenjej?« (s. 33—37) vsebuje Slomšekove točke pod »Nauki za dobro voljo« in »Ali se sme rajati?« (s. 43—46). Samostojen je Košičev uvod o svatbi, kjer je zabeležil prekmurske nazive svatov: moški je »svatko«, ženska pa »svaterja« (s. 34).

Slomšekov sestavek »Snaga, lepa draga reč« (s. 49—55) je K. razdelil v dve poglavji: »Od domače snájžnosti« (s. 37—41) in »Moška snájžnost« (s. 42—44). Samostojen je njegov uvod, ki slika vzorno domačijo in slabc stanovanjske ter zdravstvene razmere »Na goričkom«. Pri moški obleki pravi: »Vogrski razbojnički cifrastí gabánje i kranščákí (= klobuki) so drági ino se poniznomi sloveni ne vdájo« (s. 44).

To skupino zaključujeta »Návuk za Slüžbence« (s. 44—49) in »Návuk za hlapce« (s. 50—53), povzeta po S. poglavju »Dvoje šolarjev gre služít« (s. 21—26). Dokaj samostojen je nauk za hlapce, zlasti uvod, v katerem učitelj pripoveduje o vaškem fantu, ki je služil v nekem kraju in ga radi njegovih progreh iščejo »pandurje« (= biriči). Nato pove učitelj v svarilo vrsto naukov.

Košič je napisal sestavek »Liliom med trnjom« (s. 84—95), kjer sledé po njegovem uvodu (6 str.) pravila »Angelske bratovščine« po Slomšku s. 139—142.

O ravnanju v hudi uri govori K. v poglavju »Bliska i gromí, samo náj ne vdári« (s. 102—106), za katero je povzel misli po Slomšku s. 178—9. Proti vražam je napisal K. »Copernija čalerija — sama ciganija« (s. 106—116), kjer je zabeležil nekaj vraž; nekateri iste misli ina Slomšek (»Od čare ali coperunije«) na s. 183—187. Pravtako se v glavnem naslanja na Slomšekov pouk »Nastavljanje osepenec« (stran 166—169) Košičev nauk »Vceplávanje bobink (osipnic) je velika dobroúta za deco i roditele« (s. 117—120).

Vzgojni del »Zobrisanega Slovena...« je tedaj prirejen po Slomščekovi knjigi. Samostojne so nekatere strani o šolstvu, poglavje o verskih razmerah med prekmurskimi Slovenci in o Luthru ter »Pesemski pristávek«.

Mnogo primerov govori o jezikovnem vplivu Slomščkove knjige na Košiča. Prevezel je n. pr. besede: pismenka, slova (S. 9—K. 11), pasuha (S. 29—K. 23), molek (S. 30—K. 23), mlevcov (S. 34—K. 31) itd. Iz slovenske knjige je dobil tudi besedo »vezolni« (!) s. 24. Priredil si je n. pr. izraz »po soseski« (S. 141) — »po sousedskom« (K. 95) in še kaj.

Da je rabil Košič še razue druge virc, dokazuje primer »Čič ue da nič« (Košič, str. 12), ki ga navaja delo Petra Musija, učitelja v Šoštanju: Navod v branje za mladost nedélskih šol (str. 17). Morda se je naslanjal tudi na kak madžarski vir.

Košičevo delo je ona najzgovornejših prič o slovstvenih vezeh med prekmurskimi in ostalimi Slovenci.

Vilk o Novak.

Mikavna slovanska novoletna šega.

Aleksandra Rahmanova opisuje v svojem dnevniku »Dijaki, ljubezen, čeka in smrt« (v nemškem prevodu »Studenten, Liebe, Tscheka und Tod«, Salzburg, str. 108) pod datumom 1. januarja 1917 novoletno šego prerokovanja z zdelicami, domačo nekje v Uralu: »Poveznili smo na mizo pet zdelic in deli podnje košček oglja, ki pomeni siromaštvo, košček kruha — bogastvo, poročni prstan — zakon, nekaj prsti — smrt in novec — uspeh. To je bilo smeha, ko je Barbara Vaviljevna, ki je vendar poročena, vzdignila prstan, sobarica Sima kruh itd.«

O podobni šegi poroča dr. O. Erich v božični številki 1933 berlinskega lista »Lesestunde« (Deutsche Buch-Gemeinschaft), in sicer iz Vzhodne Pruske. Za novoletno prerokovanje, ki ga imenujejo »Glücksgreifen«, pripravijo devet iz krušnega ali sladkornega testa upodobljenih in spečenih podob (v novejšem času jih delajo tudi kar iz malca), vsako podobo v več primerkih; te podobe predstavljajo moža (možitev), ženo (ženitev), dojenčka (rojstvo), mrtvaško glavo (smrt), ključ (skrivnost), hlebček (obilnost), prstan (znak zaroke), lestvo (uspeh) in »srčeo«, to je nekak četverooglat kruhek s priveskom, ki naj bi bil po dr. Erichu podoba kmeta, pa bo menda le posnetek mošnje za denar. Vsi ti predmeti se pokrijejo s poveznjenimi zdelicami. »Nato pokličejo otroke in družino, vsakdo sme vzdigniti večkrat in dovolj je krika in smeha med dekleti, če se prikaže na dan dojenček ali mrtvaška glava. Če odkriješ dvakrat isto, se prerokovanje malodane gotovo izvrši, saj prokba ne laže. Ta stari običaj še danes živi in se bo ob rastočem zanimanju za narodne stvari morda ohranil tudi še v prihodnosti.« (Str. IX.—X.)

Da tu ne gre za prvotno nemško, ampak za slovansko navado, nam spričuje še tretji skrajni kot slovanskega ozemlja, Ziljska dolina na Koroškem. V moji domači župniji na Brdu pri Šmohorju — naša družina je ostala šegi tudi še v Beljaku zvesta — smo pripravili na Silvestrovo deset predmetov: brino (t. j. smrekovo vejico) kot znamenje sreče, c ul i c o iz povezanega roba, znamenje selitve, zakonski prstan — zakon, ključ — svoje gospodinjstvo, punčko — rojstvo, kos oglja — smrt, glavnik — vdovstvo, denarnico — bogastvo, kos k r e d e — znak za dolgove, rožni venec, znak duhovniškega ali redovniškega poklica. Vse te predmete smo skrili pod klobuke, kučme in podobno. Vsak je trikrat vzdignil (ko so se predmeti premešali, je moral čakati pred vrati). Če je kdo odkril vse trikrat isti predmet, je bil to znak, da se prerokovanje gotovo izvrši. Vendar pa

nihče ni mislil, da bi bilo to res. Tudi se ob moji prisotnosti še ni zgodilo, da bi kdo trikrat isto zadel. To nekdanje prerokovanje je postalo danes torej nekaka priljubljena družinska igra, da bi hitreje minil čas do polnoči. Šega pa še danes živi.

D r. I v a n G r a f e n a u c r.

Deset primerov ohranjevanja narodopisnega blaga.

Težko je zlasti v začetku, dokler ne pridobi vpogleda v kmetске prilike, proučavati naše narodopisno gradivo na lieu mesta njemu, ki ne izbaja iz kmetске lišče. Težko je tudi človeku, ki nima bližnjega krajevnega znanja, zlasti kar se tiče svojevrstnih krajevnih lastnosti in prilik. Najtežje pa je vsakomur najti pravilno smer, v kateri je mogoče z uspehom slediti narodopisno kulturo. V informacijo proučevalcem narodnega blaga, predvsem pa v izpodbudo drugim, da iznesejo tudi lastne ugotovitve, navajam nekatere primere ohranjevanja našega narodopisnega gradiva.

Dvoje je glavnih možnosti, s katerimi se vzdržujejo narodopisni predmeti: gospodarsko in kulturno.

Nekateri primeri gospodarskega ohranjevanja so:

1. Dimnica, ki je prvotno kuhinja, jedilnica, delavnica in spalnica, se spremeni z modernizacijo kuhinje in hiše v svinjsko kuhinjo, shrambo za orodje, živila ali v drvarnico. (Slivniško Polhorje, Remšnik.)

2. Črna kuhinja se po uvedbi štedilniške kuhinje uporablja dalje kot peč za razgrevanje velike hiše in za sušenje mesa. (Št. Andraž pri Velenju.)

3. Splošno uporabljano tradicijsko orodje dobi posebno nalogo: Leseni plug se je po uvedbi železnega vzdržal za obsipavanje krompirja, kar so vršili prej na roko z motikami. (Braslovče.)

4. Žrmlje, katere je za krušno in kuhno moko izpodrinil mlin, oziroma zamenjava, ostanejo v rabi za svinjsko met. (Velka.)

5. Bir ali jez planinskega hišnega mlina, katerega je nadomestil mlin v dolini ali pri izpremenjenem gospodarstvu nakupovanje moke, zbira vodo, ki danes žene mlatnico in slamorezuje. (Pernice.)

6. Nekdanja mlaka, cisterna za vodo, je z novim navrtanim vodnjakom postala lišni ribnik. (Sv. Benedikt v Slov. goricah.)

Posebno poglavje pa tvori kontinuiteta človekovega udejstvovanja na istem mestu v izpremenjenih kulturnih prilikah, kakor ga kažejo n. pr. nadaljevanje nekdanje kovačnice na vodo v moderni vaški elektrarni, izprememba nekdanje žage v domačijo današnjega voznika za les iz hribov in dolin, ali pa prikrojavanje pesmi na novo uvedena kmetška opravila. Sem spada tudi vprašanje ledinskih imen, ki vzdržujejo tradicijo starih kultur.

Drugi način ohranjevanja narodopisnega blaga pa nastopi, kjer postane narodopisno blago sestavni del domačega kulturnega življenja.

7. Tozadevno pogosti primer so neolitske sekire in motike. Najdemo jih občasno kot uteži na vrvičah stenskih ur, kjer pa nimajo samo naloge, da ženejo uro, ampak so namočeni tudi kot čuvarji hiše pred strelo in užigom. (Pavlovci.)

8. Tkanice in vezenje slame zlasti v klobuke je bilo v alpskem Podravju splošno do pred dobrimi 80 leti. Do danes se je ohranilo v prirejevanju takozvanega božičnjeka. V krajih s prevladujočim gozdarstvom (Trbonje, Ojstrica), kjer uporablja kmet smrečje, da si na njem ob vstopu v hišo obriše obušalo, ne uporablja

smreke za božično drevo. Na mesto tega pa pripravi iz ovsene slame, vezane v obliki osi in robov dvojne piramide, božičnjek, ga okraši s suhim cvetjem in sadjem ter obesi v hiši nad mizo, na kateri leži močen kruh.

9. Peče kot narodna noša so pri nas že izginile. Ohranile pa so se kot »hadre« skoro v sleherni hiši na južnem Pohorju, kjer jih čuvajo gospodinje običajno v dveh primerih; uporabljajo jih kot pokrivalo za gospodarja ali gospodinjjo, ko umre, ter kot pokrivalo za gospodarjevega otroka, ko ga ponesejo h krstu. Sicer se pa nikdar ne rabijo. (Tinje.)

10. Baročne narodopisne omare in skrinje so izginile zlasti iz vzhodne Slovenije. Dobile pa so svojevrstni pomen v prikrojitvi domače omare za hišni oltar, pred katerim se vrše majniške domače molitve. (Ščavnica.)

Navedene primere bi mogli dopolniti s freskami, ki se nabajajo na podstrečnih stenah naših bribovskih cerkev, s pesmimi, ki so izpremenile vsebino iz erotične v nabožno, a ohranile pri tem isti napev, in z romarskimi tradicijami. To pa so primeri, ki zahtevajo podrobnejše strokovne analize.

Franjo Baš.

Nekrologi.

† Monsignore dr. Fran Bulić.

Dne 23. novembra l. 1923. je občni zbor Zgodovinskega društva v Mariboru imenoval F. r. Bulića za svojega častnega člana in naslednje poletje, 18. avgusta l. 1924. mu je društveno odposlanstvo v Rogaški Slatini izročilo diplomu častnega članstva. V zahvalnem odgovoru je slavljeneц izrekel za njegovo življenje kaj pomenljive Tacitove besede: »inter abruptam contumaciam et deforme obsequium liceat mihi iter peragere labore plenum, ambitione vacuum.«¹⁾

S temi besedami je dobro označil samega sebe: Ne samo večer njegovega življenja, celo njegovo življenje je bilo polno dela brez častihlepne ambicije. Bil je velik in plemenit po svojem značaju, velik in bogat po svojih delih.

Narodil se je Fran Bulić 4. oktobra l. 1846. v Vranjicu tik Splita. Ljudsko šolo in nižjo gimnazijo je pobajal v glagoljaškem semenišču v Preku, višjo gimnazijo pa v Splitu, kjer jo je dokončal l. 1865. V poznejših letih je rad pripovedoval, kake

¹⁾ Tacitus, Annales, IV. 20. Tu piše Tacit o Maniju Aemiliju Lepidu, ki je bil najbrž vnuk triumvira Marca Aemilija Lepida (l. 43. pr. Kr.). O Man. Aem. Lepidu pravi, da je bil za časa cesarja Tiberija resnoben in moder mož (gravem et sapientem virum fuisse comperior) in je pokazal, da je tudi v takih nevarnih časih, kakor so bili za Tiberija, možno hoditi ravno pot med trnastim odtegovanjem in kljuhovanjem pa suženjskim dobrikanjem brez slavohlepnja in nevarnosti (za življenje): »—liceatque inter abruptam contumaciam et deforme obsequium pergere iter ambitione ac periculis vacuum.« — Bulić je citat svojim razmeram toliko prilagodil, da je mesto »iter pergere« rekel »iter peragere«, besedo »periculis« je izpustil in dodal »labore plenum«. — Isti citat po smislu — brez Tacitovega imena — je porabil v pismu, s katerim je naznanil svojim volivcem, da odlaga svoj poslanski mandat, in ga je ponovil v odgovoru na odprto pismo svojih bivših učencev 4. okt. 1896. (Hrv. Revija 1934, str. 555.)

sitnosti je imel radi mature. Splitska škofija takrat ni imela škofa; začasni upravitelj je bil dokaj malenkosten in omejen človek ter osmošolcem, ki so mislili stopiti v bogoslovnico, ni dovolil delati mature. Tako je Bulić v jeseni l. 1865. brez mature stopil v bogoslovnico v Zadru, končal l. 1869. bogoslovne študije ter bil posvečen za duhovnika. Ni pa nastopil dušnopastirske službe, ker je bil prešibkega zdravja, temveč je še isto jesen odšel na Dunaj ter se, ker ni imel mature, vpisal kot izreden slušatelj. Moral se je torej kot privatist podvreči maturitetnemu izpitu v Zadru. Prvotno se je mislil posvetiti slavistici ter je posečal Miklošičeva predavanja. L. 1870. so pa na dunajski univerzi ustanovili stolico za arheologijo v zvezi s klasično filologijo. Hanoveranec Aleksander Conze, ki je prvi zasedel arheološko stolico, je na svojem poučnem potovanju došel tudi v Salono in se oglasil pri župniku v Vranjicu, ki ga je opozoril na »dunajskega študenta« Bulića. Na Conzevo prigovarjanje je Bulić pustil slavistiko ter se odločil za klasično filologijo in arheologijo. V klasični filologiji mu je bil profesor poznejši minister Viljem Aug. Hartel, ki je bil potem Buliću osebni prijatelj.

L. 1873. je končal svoje študije na Dunaju ter nastopil kot srednješolski profesor službo na gimnaziji v Dubrovniku in Splitu. L. 1877. je radi bolezni v grlu dobil bolezenski dopust ter se vrnil na Dunaj, kjer je na kliniki iskal zdravja, ob enem pa spopolnjeval svoje arheološke študije. Njegov prejšnji profesor Conze je baš takrat zapustil Dunaj, Bulić je imel sedaj za profesorja v arheologiji njegovega naslednika O. Benndorfa, v epigrafiji pa Gustava Hirschfelda. Oba sta mu bila pozneje iskrena prijatelja.

Čez leto dni se je vrnil k svoji profesorski službi. Ker mu je mnogo govorjenje v šoli škodovalo na grlu, je prosil za službo šolskega nadzornika v zaderskem okraju in ji tudi dobil. Kot nadzornik je mnogo storil, da so se pomnožile na deželni osnovne šole.

L. 1883. je postal ravnatelj splitske gimnazije, kmalu nato konservator umetniških spomenikov in kustos arheološkega muzeja v Splitu. Nekaj let pozneje se je spustil tudi na politično polje. Po Pavlinovičevi smrti l. 1877. so volilci ponudili mandat Buliću, ki se je tega dolgo branil, končno pa se vdal prošnjam svojih ožjih prijateljev. Vkljub nasprotnim intrigam je bil izvoljen v državni zbor in kmalu potem je dobil tudi deželnozborski mandat. Ko je pa spoznal, da igra v politiki (vsaj takrat v Dalmaciji) glavno ulogo osebno koristolovstvo, je v septembru l. 1889. odložil oba mandata, ker ni maral, da bi kdo mislil, da tudi on radi osebnih koristi izrablja mandate.

Vrnil se je k svojim poslom na gimnaziji. Hvalijo ga, da je bil kot profesor in ravnatelj nasproti dijaštvu zelo dobrosrčen in pravičen. To se popolnoma ujema z njegovim značajem. Dobrosrčnost, milobo in pravično sodbo mu mora priznati vsak, kdor je imel priliko, poznati ga od blizu. Čitanje klasikov je znal dijakom osladiti z izborno razlago. Kot ravnatelj ni pustil, da bi se njegov zavod izrabljaj za potujčevanje mladine. S tem se je močno zameril »avtonomaškim« krogom, ki so končno dosegli, da je bil Bulić l. 1896. upokojen. Osebno je bil zanj to hud udarec, bil je v najlepši moški dobi, star 50 let, a za znanost je bilo to dobro. Kot profesor je poučeval grški in latinski jezik, sedaj se je posvetil popolnoma arheologiji; klasična filološka izčolanost mu je pri tem izvrstno služila, zlasti pri epigrafiki.

Že l. 1888. je prevzel uredništvo l. 1878. ustanovljenega časopisa »Bullettino di archeologia e storia dalmata« in je potem sam izvrševal uredniške in upravniške posle do 1920, ko je listu dal nov naslov »Vjesnik za arheologiju i historiju dalma-

tinsku« ter je stopil v uredništvo tudi sedanji ravnatelj splitskega muzeja M. Abramić. Torišče njegovega znanstvenega udejstvovanja je bil pred vsem »ager Salontanus«, s katerim se dajo primerjati le rimska Campagna, stara Troja in Atene. Njegovo arheološko raziskovanje se je razvijalo v treh smerih: Na podlagi svojih študij na dunajski univerzi je obračal najprej pozornost na klasične paganske spomenike in napise stare Salone, ki je bila politično in kulturno središče evetoče rimske province Dalmacije. S smotrenim in sistematskim raziskovanjem je Bulić dosegel nepričakovane uspehe; svoje izsledke je sproti objavljaval v »Bullettinu«, od koder je na stotine napisov šlo v Mommsenov CIL. Ti napisi, novei in ostanki stavb so nam odkrili mnogotere tajne zasebnega in javnega življenja v stari Saloni in analogno v drugih mestih rimskega imperija. Osrednja točka Bulićevih staroklasičnih študij pa je bila Dioklecijanov palača v Splitu. Kot konservator jo je varoval pred razsulom, ker so jo nekaj časa hoteli proglasiti za državni kameuolom, kot arheolog jo je natančno preiskal in opisal, oziroma pomagal drugim učenjakom, da so jo v najrazličnejših jezikih do podrobnosti proučili in opisali. Izsledke lastnih in tujih študij je povezal Bulić v obsežni knjigi, ki jo je izdala Matica Hrvatska l. 1927. ter je o njej poročal tudi naš ČZN l. 1928. (str. 279—282).

Solinske izkopine same so Bulića kmalu napotile v področje starokrščanske arheologije, ki si je med tem, največ po zaslugi slavnega Giovanni Battista de Rossi-a, priborila obče priznanje kot posebna znanstvena panoga obče arheologije. Radi množice starokrščanskih spomenikov so arheologi po pravici dali Saloni ime »starokrščanski Pompeji«. S smotrenim izkopavanjem je odkril Bulić najprej (1883 do 1898) starokrščansko pokopališče in baziliko mučenicov pri Manastirinah, potem pokopališče sv. Anastazije v Marusineu, končno 1901—1906 poleg od Carrare v 40letih 19. stol. odkritega baptisterija še solinsko škofijsko stolnico Simferija in Hesikija, ki je nastala na starejših stavbenih podlagah v prvi četrti 5. stol. Svoje izsledke je Bulić tudi sedaj sproti objavljaval v »Bullettinu« in pa v »Jahrbuch der Zentralkommission f. Kunst- und historische Denkmale«. Najvažnejše najdbe pa je ugotovil Bulić na groblju v Manastirinah, tako, da se ne more z Manastirinami meriti nobeno starokrščansko groblje na zapadu.

O vseh teh najdbah je pa trebalo še zaokrožne strokovnjaške študije. V ta namen je Bulić kot arheolog potreboval pomočnika, strokovno izobraženega arhitekta in pa znatnih gmotnih sredstev. Slednje je prevzel avstrijski arheološki inštitut na Dunaju. Kot arhitekt se je pa stavil na razpolago W. Gerber iz Draždan. Bulić mu je dal velikodušno na razpolago svoje mnogoštevilne beležke. Tako je Gerber priredil I. zvezek »Forschungen in Salona«, ki ga je izdal avstrijski arheološki inštitut l. 1917. Ta zvezek se peča s stavbami v severozapadnem kotu novega dela nekdanje Salone. Kritika ni bila posebno zadovoljna z Gerberjevimi delom, zlasti se mu niso obnesle tiste partije, kjer je Gerber mislil, da mora odstopiti od Bulićevih domnev. Avstrijski arheološki inštitut je potem pridobil za to delo prvovrstnega strokovnjaka v starokrščanskih starinah Rudolf a E g g e r j a, profesorja na dunajski univerzi, ki je priredil s pomočjo Bulićeva I. 1926. II. zvezek »Forschungen —« (ČZN 1926, str. 140—142). Ker so v povojnem času popolnoma odpovedala gmotna sredstva, je Bulić dovolil daneskim učenjakom, da so po njegovih navodilih nadaljevali izkopavanja v presledkih 1922—1924. Izsledki njilovega dela so podani v krasno opremljenem delu »Recherches à Salone«. Obsega splošen opis stare Salone in posebej bazilike mučenicov. (ČZN 1929, str. 214—215.) Razen Rima imamo malo krajev, katerih zgodovina bi bila tako natančno preiskana, kakor paganske in starokrščanske Salone. Staro-

krščanska izkopavanja v Saloni moremo vsaj v glavnih potezah smatrati kot zaključena.

V zvezi s starokrščanskimi raziskavami sta v zvezi dva problema, ki sta Bulića stala veliko truda. To je prvič vrsta solinsko-splitskih škofov, drugič pa vprašanje, kje je iskati Stridon, rojstni kraj sv. Jeronima. Prvo vprašanje je Bulić dokončno razčistil, dasi mu je to naprtilo hude borbe. Od srednjega veka se je v tradiciji splitske škofije zasedrilo prepričanje, da je prvi škof solinski bil sv. Dujmo, neposredni učence sv. Petra. Bulić je to trditev ovrgel in dokazal, da je Dujmo bil res solinski škof in mučenec, toda šele iz časa cesarja Dioklecijana. V nekem starem seznamu solinsko-splitskih škofov je stalo: *Domnio-Primus episcopus Salomitanus*; besedo »Primus« so smatrali za redno število, torej: *Domnio*, prvi škof solinski. L. 1901. se je pa našel sarkofag Dujmovega naslednika, ki se je zval Primus. Z druge strani je Bulić bolj ali manj dognal, da je prvi škof solinski bil sv. Venacij, ki pa seveda ni bil sodobnik sv. Petra. Radi te »novotarije« so konservativni pristaši stare tradicije Bulića tožili celo v Rimu in osumničili njegovo pravovernost. Toda v Rimu so Buliću dali prav. Manj sreče je imel pri drugem vprašanju, s katerim se je zadnjih 30 let opetovano pečal. Obetal si je, da bo to »sekularno« vprašanje dokončno rešil in dokazal, da je Jeronimov Stridon bil v Grahovem polju, na tromeji Hrvatske, Bosne in Dalmacije. Svoji teoriji je skušal priboriti zmago s številnimi spisi v nemškem, italijanskem in hrvatskem jeziku.

Za slavnostni spis v čast svojemu nekdanjemu profesorju O. Benndorfu je obdelal vprašanje: »Wo lag Stridon, die Heimat des hl. Hieronymus?« (Festschrift für Otto Benndorf, Wien 1899.) Glavne misli, svojega članka je objavil i. l. (1899) v 6. št. »Vrhbosne« (str. 87—90). — Ob 1500 letnici smrti sv. Jeronima je pa v italijanskem jeziku spisal o tem vprašanju članek za »Miscellanea Geronimiana« (Roma 1920, p. 253 ss.). Končno je zbral še enkrat vse svoje dokaze in jih objavil v l. zv. »Vjesnika za arheologiju i historiju dalmatinsku«. Njegova velika avtoriteta je res nagnila razne, zlasti nemške učenjake, da so se oprijeli njegove podmene. Tako n. pr. stavi Bardenhewer v 3. zv. svoje »Gesammelte der altkirchlichen Literatur« (str. 605) Jeronimov Stridon v Dalmacijo. Naravnost v Grahovo polje stavi Stridon prevajalec Jeronimovih spisov Lud. Sehadec v nemški izdaji Jeronimovih spisov (Kempten-München 1914, str. X).

Vendar so se oglasili tudi kritiki že po objavi njegovega nemškega in italijanskega spisa. Zadnja leta je Bulić z nekako resignacijo priznaval, da mu dokaz za njegovo priljubljeno podmeno ni uspel. Za glavno oporo mu je služil neki napis, ki ga je rajni Alačević bil spolnil in objavil v »Buletinu« že l. 1882., po katerem bi bil Stridon na Grahovem polju jasno izpričan. K nesreči pa istega kamna ni videl ne Alačević, ne Bulić; izgubil je brez sledu, celo prvotni prepis ni ohranjen. Zato sta že Mommsen in Hirschfeld proglasila Alačevićev napis za falzifikat. Enako so novejši arheologi in zgodovinarji odrekli napisu vsako dokazno moč. Vsi drugi dokazi, ki jih je Bulić nanizal za svojo podmeno, so pa zgolj negativnega značaja. Z njimi je Bulić zavračal nasprotnike; a se isti dokazi dado obrniti prav tako tudi proti njegovi podmeni. Piseu teh vrst je rajni učenjak zadnja leta priznal, da so ostali brez uspeha vsi poskusi izkopavanja na Grahovem polju, s katerimi bi se mogla ugotoviti eksistenca kaknega rimskega naselja — Stridona — na Grahovem polju.

Tem več uspeha je imel Bulić v področju starohrvatske arheologije. Za raziskavo starohrvatskih spomenikov je bilo l. 1894. ustanovljeno posebno društvo »Bihać«, kateremu je bil Bulić predsednik do smrti. Odkril je cerkvene zadušnice

starohrvatskih vladarjev in njih grobnice z mnogimi napisi, ki se nanašajo na kneze Trpimira, Držislava, Svetoslava. Krona teh najdb je odkritje sarkofaga kraljice Jclene (l. 976.) in cerkve, v kateri je bil kronan kralj Zvonimir. Gotovim krogom v Budimpešti in na Dunaju ter pretenzijam onstran Jadrana so bile te ugotovitve kaj neljube. Iz njih se je pa ugotovilo za našo umetnostno zgodovino važno dejstvo, da so si Hrvati že zelo zgodaj prisvojili umetnostne oblike zapadne evropske kulture, pa jim podali zlasti v ornamentiki elemente staroslovanske kulture.

Bulićevo življenjsko delo je mogočen sklop podrobne analize in velikopotezne konstrukcije. Po njem je ager Salonitanus postal pozorišče svetovne zgodovinske pozornosti; z njim je pa nerazdružljivo spojeno ime Frana Bulića in po njem hrvatskega in sploh jugoslovanskega naroda. Poleg Strossmajerja ni nihče bolj osvetlil hrvatskega imena pred širokim svetom kakor Bulić.

Po v začetku navedenem izreku Tacitovem je bilo življenje Bulićevo res pot, poln dela — iter labore plenum —, a Bulić je vzor učenjaka ne samo po tem, kar je dejanski ustvaril, temveč tudi po tem, kako je delal, po svoji idealni vnemi za znanost, brez umazane sebičnosti, častilakomnosti in bahatosti. Pri današnji materializaciji, ki se kakor kuga vedno bolj zajeda celo v znanstvene kroge, je Bulić visok svetilnik, ki kaže vsem znanstvenikom pravo pot — ambitione vacuum, brez sebičnosti in slavohlepnosti, in le ta pot vodi do prave in trajne veličine.

Na potu v njemu toli priljubljeno Rogaško Slatino ga je v Zagrebu, kjer je iskal sveta in pomoči proti svoji bolezni — kamenu, ki ga je mučila zadnja leta, dne 29. julija ponoči zadela kap. Tri dni pozneje, 2. avgusta so na solinskem polju dvignili pokrov na prostem stoječega sarkofaga in vanj položili smrtne ostanke Bulićeve. Sam si je izbral in pripravil to počivališče. In tako ho tukaj še v bodoče vekove kot custos čuval grobove mučenicov, starodavne bazilike in groblje nekdanje slave in kulture klasične Salone.

F. K o v a č i č.

† Matija Ljubša.

Imena: Simon Povoden († 1841), Matej Slekovec († 1903) in Matija Ljubša predstavljajo v zgodovinoisju med Muro in Savo triumvirat, ki je z izredno marljivostjo zbiral kamenčke za našo domačo zgodovino. Vsi trije so sinovi Slovenskih goric. Prvi iz Vrhovec, drugi iz Negove, tretji od Sv. Antona, ki je pa začetne nauke dobil pri Negovi. Povoden je začel in osredotočil svoje delo v starodavnem Ptujju ter z zbiranjem starin položil temelj današnjemu ptujskemu muzeju, obenem pa zbral dragoceno kronikalno gradivo za razne župnije okrog Ptujja in Maribora. Slekovca je napatilo na zgodovinsko polje Središče ob Dravi, kjer je služil kot kapelan. Poleg v tisku objavljenih spisov je nabral ogromno gradiva iz raznih matrik, ki se sedaj hrani v arhivu Zgodovinskega društva mariborskega. — Po delu je Slekovcu zelo soroden Matija Ljubša, ki je dejanski od Slekovca dobil marsikako pobudo in temu tudi pomagal pri zbiranju gradiva.

Narodil se je Matija Ljubša dne 24. februarja 1862 v Vanétini župnije sv. Antona v Slov. gor. Umrl je v Celju 11. novembra 1934. Podrobne življenjepisne podatke in seznam njegovih spisov nahajamo v SBL ter v njegovem spisu v »Slovencu« 27. januarja 1934.

Z zbiranjem zgodovinskega gradiva je začel Ljubša kot kapelan v Arvežu, ga nadaljeval kot kaznilniški kurat v Gradcu, potem v Mariboru in dokončal v Celju, kjer se je posebno zanimal za zgodovino mučenika sv. Maksimilijana; poleg tega je zbiral gradivo za celjsko župnijsko kroniko, ki je pa žal ni mogel dokončati.

Zgodovinskemu društvu v Mariboru je pred leti izročil za AZN rokopis »Likovni delavci iz celjskih matičnih knjig«, ki se pa doslej radi objave Slomšekovih pisem še ni mogel objaviti. Kot nekak dodatek k temu je zapustil seznam celjskih organizatorjev, med katerimi je bilo tudi več glasbenih umetnikov.

Zadnja njegova, v tisku izdana spisa (ki v SBL še nista omenjena) sta: v ČZN 1934 (str. 79—81) recenzija historičnega romana † Ane Wambrechtsamer »Heut Grafen von Cilly und nimmermehr« in v »Slovencu« 12. oktobra 1934 spis o sv. Maksimilijanu.

Svoje rokopisne zbirke in večino svoje knjižnice je že pred selitvijo iz Maribora v Celje poklonil Zgodovinskemu društvu v Mariboru. Omembe je vredno, da je Ljubša bil med prvimi člani Zgodovinskega društva v Mariboru in v prvi periodi njega odbornik. V naslednjih periodah se ni dal več voliti, ker radi svoje službe in znatnih stroškov ni mogel iz Gradca redno prihajati k sejam. Ko se je po prevratu preselil v Maribor, je ob prvih volitvah prišel zopet v odbor. Ko se je preselil v Celje, je iz istih razlogov, kakor prej, odložil odbornišтво. Ostal pa je društvu vedno zvest sodelavec.

Njegovemu imenu bodi v naši zgodovini časten spomin!

Dr. Fr. Kovačič.

† General Rudolf Maister.

Med tvorci nove mariborske zgodovine zavzema prvo mesto general Rudolf Maister.

Rodil se je v Kamniku 30. marca 1874. Po naravi življenjski optimist, razgiban in inicijativen, je stopil v ospredje že v srednješolskih organizacijah v Kranju in v Ljubljani. Rastel je iz Prešerna, Jurčiča in Gregorčiča, politično pa so ga usmerili taborjani Vošnjak, Razlag in Zarnik. Po vstopu v domobransko kadetnico je trajno vzdrževal zveze z narodnim gibanjem, ali idejno je bil že vsidran; v njegovi romantični in taborjanski miselnosti ga je pozneje še utrdil J. Sket. Maistrovo življenje označuje globoka narodnopolitična zavest, ki vidi predvsem ideje in ki pri popolnem zapostavljanju lastne osebe ne izbira nikdar sredstev, da jih uveljavi. Takega človeka nam je v odločilnem trenutku l. 1918. postavila usoda tja, kjer je bila dana možnost, da se uveljavimo.

Ob zlomu Avstro-Ogrske so se naši interesi na Primorskem križali z velesilo Italijo, proti kateri smo radi njenega mednarodnega položaja morali podleči. Na Koroškem so postajali proti pomladi l. 1919. italijanski interesi enaki avstrijskim, tako, da je bil naš poraz tudi tu že v naprej siguren. Podravje je bilo koncem l. 1918. sporno samo med Nemci in Slovenci, katerih medaebojni položaj pa je bil neodločen. Nemci so bili zlomljeni vojaško, notranje pa tudi prehranjevalno; Slovenci pod vodstvom K. Verstovška in F. Rosine pa so v narodnem poletu zamogli reševati svojo bodočnost samo s političnim delom. V ta položaj je odločilno posegel l. novembra 1918 Maister, ko je s trenutno odločnostjo iztrgal avstrijskemu častniku poveljstvo nad Mariborom in ga prevzel sam. V nadaljevanju akcije Narodnega sveta je Maister zopet na lastno odgovornost izvedel mobilizacijo na Štajerskem, razorožil zeleno gardo in tako likvidiral nemško-sloveneki vojaški kondominij v Mariboru. S tem je tudi zavrl avstrijski napad na Maribor, katerega sta h koncu l. 1918. pripravljala Renner in Seitz. Da zavaruje Maribor pred grozečo ofenzivo iz Gradca, je zasedel v decembru Radgono, Cmurek in Špilje ter pripravil današnjo avstrijsko-jugoslovensko mejo za mirovno konferenco v Parizu. Maistrovo vojaško delo je tako odločilno podprlo slovensko politično akcijo v Mariboru.

Namen izvesti podobno dejanje tudi na Koroškem je Maistru preprečila deželna vlada v Ljubljani, ki je predpostavljala politično rešitev koroškega vprašanja vojaški. Pri tem je Koroško postalo diplomatska interesna sfera Italije in tako tvori Maistrovo plebiscitno delo samo epilog zgodovinskega dejanja iz mariborskih prevratnih dni.

Nad poznejšim organizacijskim delom stoji njegova pesem, ki realistično odkriva vrhove in dole Slovenskih gor, ter njegovi spomini, ki beležijo prevratne dogodke v Mariboru.

S to pesmijo v srečnin s spomini v duhu je umrl 26. julija 1934 na Uneu.

Franjo Baš.

† Dr. Fran Jankovič.

Zgodovinsko društvo v Mariboru se spominja 2. marea 1934 v Mariboru preminulega politika, da se mu oddolži za poklonjeno lepo knjižnico in dragoceno politično korespondenco in da ga biografsko ohrani naši historiografiji, ko je izostal iz SBL.

Rodil se je 14. julija 1871 kot sin klobučarskega mojstra v Vitanju, kjer je obiskoval dvorazredno ljudsko šolo. Začetki njegovega narodnega dela segajo v študijsko dobo na celjski gimnaziji (1882/3—8/9), kjer je v stremljenju, da si dijaki pridobijo znanje, katerega je zlasti v slovstvu in v zgodovini od njih terjal razvijajoči se narodni duh, ustanovil in vodil narodnoprošvetni dijaški krožek. Radi tega je bil z zavoda odstranjen, nakar je obiskoval VIII. razred v Novem mestu, kjer je maturiral 1890. Medtem je študiral na Dunaju in promoviral 1898. V akademski dobi je začel delovati na političnih shodih, kjer ga je uvajal v politiko Jož. Žičkar. Ob enem pa je rasel v novi dobi z njenimi nazori o higijeni, sportu itd. ter nastopal v »Sloveniji«¹ proti takrat običajnim burševskim razvadam; v borbi proti tem je ustanovil »Danico«. 1898 (I. V.—I. X.) je bil sekundarij v deželni bolnici v Ljubljani, stopil v ozke stike z A. Kalanom, kot namestnik asistenčnega zdravnika v garnizijski bolnici 2 na Dunaju (1898—9) pa je študiral zdravstvene organizacije in nove potrebe praktične medicine; izsledke je pozneje uveljavljal kot deželni in državni poslanec ter kot priložnostni sotrudenik Našega doma.

1899—1900 je služboval v Konjicah in se smotrno udeleževal v borbi proti štajerskemu regionalizmu, ki se je istovetil z nemštvom ter pri delu v Posojilnici, katere odbornik je bil 1900—5; v Konjicah je začel tudi s pisanjem uvodnikov v SGp in S, katerim so sledili pozneje redkejši v Straži. 1900 je postal okrožni zdravnik v Kozjem, kjer se z narodnostnim bojem proti regionalizmu združi kulturno-politična diferenciacija štajerskega slovenstva. V smeri prvega je bil Jankovič tisti, ki je likvidiral štajerejanstvo v kozjanskem okraju, v smeri diferenciacije pa je okraj organiziral politično, gospodarsko in prosvetno v okviru Slovenske kmečke zveze, katere soustanovitelj je bil. Na njenem programu je bil izvoljen 1907 za poslanca svojega delovnega torišča v deželni, 1911 pa v državni zbor. Na obeh mestih je deloval v smislu narodnega programa (osamosvojitve Slov. Štajerskega od Grada, slov. vseučilišče, gospodarska zakonodaja) in nastopal aktivno tudi v zdravstveni zakonodaji. V času, ko doseže slovenska obstrukcija v Gradeu svoj višek, ko ogrožajo politične strasti doma splošne narodne interese in ko stoji dunajski državni zbor pred agonijo, je bil Jankovič kot skromna, družabno razgibana, politično širokopotezna, konsekventna, a konecilijantna osebnost mož, ki je tvoril doma most med

obema slovenskima strankama, ki je mogel radi svojega osebnega položaja zavzeti v Gradcu mesto namestnika deželnega glavarja in postati na Dunaju član parlamentarne komisije za državne dolgove. V obeh poslanstvih je mogel ublažiti nemški pritisk na Slovence v začetku svetovne vojne, pozneje pa rekvizicije. Proti koncu svetovne vojne, ko je postal jugoslovanski pokret naše vsenarodno gibanje, je bil tajnik Jugoslovanskega kluba in tako eden voditeljev dela za majniško deklaracijo, ob prevratu pa tudi predsednik kozjanskega Narodnega sveta.

Predvojne stike z Zagrebom in z Dalmacijo je razširil v Jugoslaviji, kjer je bil podpredsednik Narodnega predstavništva, spomladi (19. III.—17. V.) 1919 pa minister za vere.

Po volitvah 1920 se je umaknil iz političnega življenja in nastopil mesto zdravnika v drž. moški kaznilnici v Mariboru ter deloval v zdravstvenih ustanovah, zlasti v Slov. zdravniškem društvu, katerega je kot predsednik vodil od ustanovitve 1920 do smrti.

Jankovič je bil s svojim političnim delom eden vodilnih predstavnikov štajerskega slovcustva in njegovega napredka v XX. stoletju. Njegovo kulturno sožitje s časom kaže knjižnica, katero je razen Zgodovinskemu društvu v Mariboru poklonil Državni biblioteki v Ljubljani, klasični gimnaziji in Ljudski univerzi v Mariboru, realni gimnaziji v Murski Soboti in Javni bolnici v Mariboru. S svojim darilom Zgodovinskemu društvu pa se je Jankovič nvrstil med redke tvorce znanstvenega Maribora.

Franjo Baš.

Slovenska zgodovinska in narodopisna bibliografija za leto 1932.

Sestavil Franjo Baš.

- Adamič Emil: Šest narodnih pesmi za moški zbor. Ljubljana 1932. 4°. 11 str.; Šest narodnih pesmi za mešan zbor. Ljubljana 1932. 4°. 11 str.; Šest narodnih pesmi za ženski zbor. Ljubljana 1932. 4°. 7 str.
- (Adamič Louis.) Mrzel L.: Srečanje z Louisom Adamičem. Jutro XIII, št. 118. — Uspeli slovenskega pisatelja v Ameriki. Slovence LX, št. 44. — Oton Župančič: Adamič in slovenstvo. LZ LII, 513—520.
- Glej tudi: Albrecht Fran, Kriza Ljubljanskega zvona.
- Adamič Louis: Američan v svoji stari domovini. LZ LII, 444—466.
- Albrecht Fran: Kriza Ljubljanskega zvona. Uredil Fr. Albrecht. Ljubljana 1932. 8°. 64 str.
- Vsebina: Fran Albrecht, Uvod — Fran Albrecht, Uredniško poročilo — Ferdo Kozak, Glosa k Župančičevi besedi — Stanko Leben, Izkrivljena podoba — Josip Vidmar, Župančič in slovenstvo — Lojze Udé, Josip Vidmar: Kulturni problemi slovenstva — Fran Albrecht, Ob zidu — Izjava.
- Prim.: Tiskovna zadruga in »Ljubljanski zvon«. Jutro XIII, št. 295.
- Andrejka Rudolf: Glej: Krek J. E., Ljubljana, Polhov gradec, Selška dolina.
- (Arheološka najdišča.) Fr. Jantsch: Archäologischer Fundbericht 1931 (Duel, Seeboden ob Millstattskem jezeru, Judendorf pri Beljaku, Ribnica ob Vrbskem

- jezeru, Gosposvetsko polje, Grebinj, Bistrica pri Pliberku). Car I CXXII, 20—36.
- (Arheološki zemljevidi.) Saria Balduin: Arheološki zemljevidi. GMDS XIII, 5—16.
- (Aškerc Anton.) Borko B.: Anton Aškerc. Ob 20 letnici smrti. Jutro XIII, št. 134. — Glaser Janko: Odkritje spominske plošče na Aškerčevem domu v Rimskih Toplicah. ČZN XXVII, 115—118. — Lah I.: Dvajsetletnica Aškerčeve smrti je pred nami. Odmevi III/4—6, 113—114. — Pesniku balad in romanc (odkritje spominske plošče 12. VI. 1932). Jutro XIII, št. 136 a, 137. — Plestenjak Jan: Aškerc kot urednik Ljubljanskega zvona. Odmevi III/4—6, 72—78; K osebnosti Antona Aškerc (na podlagi neobjavljenih pisem). Čas XXVII, 77—91, 164—169. — V spomin pesnika Antona Aškerc. MV V, št. 129, 132. — Stein Sergej: Spomini na Antona Aškerc. Jutro XIII, št. 94. — Strmšek P.: Pesnik Aškerc in prof. Štrekelj. LZ LII, 635—636; Urednik Aškerc in profesor Štrekelj. LZ LII, 508—509. — Vrhovnik Ivan: Gregorčič in Aškerc (ob 20 letnici Aškerčeve smrti). ŽiS XI, 590—595.
- Badjura Rudolf: Izleti po Karavankah. Ljubljana 1932. 8°. 32 str. + I zemljevid. Ref.: (Finžgar) (Fran)ć, M XIII, 466. — Melik A., GV VIII, 152—153. Smuška terminologija. Ljubljana 1932. 8°. 18 str. Ref.: Tominec Iv., Slovenec LX, št. 70. — T(ominšek) J., PV XXXII, 62.
- (Balkanska vojna.) Kumanovo in Slovenci pred dvajsetimi leti. Jutro XIII, št. 247. — Slovenski zdravniki v balkanski vojni. Jutro XIII, št. 246.
- (Bankarstvo.) Žontar Jos.: Banke in bankirji v mestih srednjeveške Slovenije. GMDS XIII, 21—35.
- (Baraga Friderik.) Glej: Slomšek.
- Baerent H. Glej: Negova.
- Bartolova Manica. Glej: Jerajeva Vida.
- Baš Franjo-Gajšek Božidar: Vodnik po Mariboru. Ljubljana 1932. 8°. 383 str. Ref.: Bohinec V., GV IX, 204—205. — Samec Janko, Mariborske literarne skice. LZ LII, 510—511; 638—640.
- Prim.: LZ LII 636—638. — Šedivý Jan, M XIII, 350—351. Glej tudi: Maribor, Vurnik Stanko.
- (Baško jezero.) Mišič Franc: Baško jezero. Slovenec LX, št. 232.
- Baumgartner Egon. Glej: Maribor.
- Bednařik Rado: Goriška in Tržaška pokrajina v besedi in podobi. Izdala »Sigma« v Gorici 1932. 8°. 216 str. Ref.: C(apuder), Čas XXVII, 35—36. — Grahor I., LZ LIII, 243—244. — Plešič Svetozar, GV IX, 208.
- (Bela Krajina.) Francozi v Beli Krajini v letu 1813. Slovenec LX, št. 28. — Obupen klic gladujočih v Beli Krajini. Jutro XIII, št. 26. — Onkraj Gorjancev. Jutro XIII, št. 169. — Znamenita odkritja arheologa dr. Schmida (Kučar). Jutro XIII, št. 216.
- (Beljak.) Görlich Walter: Vorgeschichtliche Grabungen bei Heidenloch bei Warmbad — Villach. Car I CXXXII, 151—152.
- (Berneker Fran.) Berneker Fran umrl. Jutro XIII, št. 114. — Človek Franc Berneker. Zadnja pot Franceta Bernekerja. Slovenec LX, št. 113. — Kipar Fran Berneker umrl. Tedenske slike VIII, št. 21. — G(aber) A(nte): Fran Berneker †. SN LXV, št. 110. — L(ožar) R(ajko): † Kipar Franc Berneker. DS XXXIV, 343. — Petruška-Peterlin R.: Fran Berneker. Odmevi III/4—6,

114. — Škerlj Silvester: † Franc Berneker. Slovenec LX, št. 112. — Zorman Ivan: Ob Bernekerjevem grobu. Odmevi III/4—6, 98—99.
(Besede in rečenice.) Š(ašelj) I.: Besede in rečenice. M XIII, 395; Besedni paberki. M XIII, 349.
- Besednjak Ivan. Glej: Manjšine.
- (Bibliografija.) Baš Franjo: Slovenska narodopisna bibliografija za leto 1931. ČZN XXVII, 205—220. — Šlebinger J.: Bibliografija umetnosti na Slovenskem za l. 1932. ZUZ XII, 100—104.
- (Binkošti) pri Slovanih. Slovenec LX, št. 111.
- (Boč.) Divni Boč — dom divjih svinj. Slovenec LX, št. 26.
- Bohinec V.: Zemljevid Dravske banovine. I: 150.000. Ljubljana 1932.
Glej tudi: Tujski promet.
- (Bohinj.) Jutro XIII, št. 185. — Piber J.: Nekaj spominov na zgradbo bohinjskega predora 1901—1905. Slovenec LX, št. 23—25. — Tominšek J.: Odkod ime »Bohinj«? PV XXXII, 103—104.
- Bojc Etbin. Glej: Klun, Slomšek.
- Borko B. Glej: Aškerc, Maribor, Prekmurje, Slomšek.
- Boršnikova Marja. Glej: Jerajeva Vida.
- (Božič.) Božič naj bo slovenski! Slovenec LX, št. 291. — Das Weihnachtsfest im Gottscheerland. DZ LVII, št. 103.
- (Brezposelnost.) Brezposelnost v mariborskem okrožju. Slovenec LX, št. 31. — Delo in brezposelnost na Slovenskem. Slovenec LX, št. 15. — Die Arbeitslosigkeit im Draubanat. MZ LXXII, št. 109. — 50.000 brezposelnih v Dravski banovini. Domovina XV, št. 15. — Statistika brezposelnih Dravske banovine. Jutro XIII, št. 85, 86. — 100.000 lačnih slovenskih revežev. Slovenec LX, št. 259. — Zemljevid brezposelnih v Dravski banovini. Slovenec LX, št. 84.
- (Brežice.) Kregar Rado: Regulacija Brežic. Arhitektura 1, 120—122.
- (Cankar Ivan.) Prelovec Zorko: Ivan Cankar in naša pesem. Odmevi II/1—3, 60. — Smrekar H.: »Vesna« in moj prijatelj Ivan Cankar. ŽiS XII, 614—616. — Socializem in katolicizem Ivana Cankarja. Slovenec LX, št. 156—158. — Vidmar Josip: Vprašanje Cankarjevega nazora. LZ LII, 533—544.
- Cankar Izidor—Lukman Franc Ksaver: Slovenski biografski leksikon. Prva knjiga. Abraham—Lužar. Uredila Izidor Cankar in Franc Ksaver Lukman s sodelovanjem uredniškega odbora. Ljubljana 1925—1932. 8°. 688 str.
Ref.: Baš Franjo, ČZN XXVII, 221—223. — Slovenec LX, št. 167.
- Cankar Izidor: Ivan Cankar, Zbrani spisi. Uvod in opombe napisal Izidor Cankar. XIII. zv. Ljubljana 1932. 8°. XX + 359 str.; XIV. zv. Ljubljana 1932. 8°. XVI + 316 str.
Ref.: D(ebevec) J., Čas XXVII, 247—248. — Lužar F., SU XXXIII, 116. — Vodnik Fr., DS XXXVI, 207—210. — Jutro XIII, št. 276. — M XIII, 191—192. — Slovenec LX, št. 78, 156—158.
- (Caucig.) Regali J.: O nekaterih slikah Franceta Kavčiča (Caucig) in nekaj o njegovi rodbini. ZUZ XII, 115—119.
- (Celje.) Celje avtonomno mesto dravske banovine. Biblioteka »Mesta v Dravski banovini«, zvezek I. Novo mesto 1932. 8°. 70 + XXVII. str.
I z v s e b i n e : J. O(rožen), Celje v preteklosti, 1—7. — M. M(arolt), Kulturno življenje v Celju po prevratu, 7—11; Javni umetnostni spomeniki v Celju in okolici, 15—22. — Franc Stelč, Strop v Stari grofiji v Celju, 22—25; Der bemalte Plafond in der »Alten Grafei« in Celje, 25—26; Le plafond peint

- dans l'ancien palais des comtes à Celje, 26—27. — Gavro Gomišček, Celje, njega industrija, trgovina, obrt in tujski promet, 12—15. — Janko Dolinar, Celjski kmet in njegovo kmetijstvo, 36—38.
- Jubilej Ljudske posojilnice v Celju. Slovenec LX, št. 221. — Negri Waltraut: Aus Urgrossvaters Zeiten. DZ LVII, št. 22, 25; Johann Gabriel Seidl in unserer Heimatstadt. DZ LVII, št. 48, 50—52, 54, 56. — Nekoliko zgodovine celjskih pokopališč. Slovenec LX, št. 251. — A. Stupica: Celje v zrcalu umetnostne zgodovine. Jutro XIII, št. 224. — Fritz Zangger: Der Cillicer Musikverein. DZ LVII, št. 58, 60, 62, 64. — Zwitter Fr.: Bratko Kreft, Celjski grofje. Sodobnost I, 134—137.
- Glej tudi: Marolt, Orožen J.
- (Cerknica.) Sezona v Cerknici. Slovenec LX, št. 185.
- (Cerovi log.) V. P(irnat): Prastari grobovi. SN LXV, št. 150.
- (Cigani.) V. P(irnat): Kočevski cigani v krizi. Jutro XIII, št. 96. — Kam z dolenskimi cigani. SN LXV, št. 177. — V ciganskem taborišču (Hudoroviči). Jutro XIII, št. 170.
- (Cvetna nedelja.) Thciß Viktor: Der »Palmbuschen« im steirischen Volksbrauch und Volksglauben. BfHk X, 53—59; Vom steirischen »Palmbuschen«. BfHk X, 23—28.
- (Cviček.) Žmavec Andrej: Pomen in nastanek besede cviček. Jutro XIII, št. 124.
- Čiček Franjo. Glej: Poštela.
- (Črnobog.) Koštiál I.: Črnobog in Walter Scott. ŽiS XII, 317.
- (Črnomelj.) (Rus Jože): Črnomelj in Metlika po legi in zgodovini. Jutro XIII, št. 113.
- Čuček J. Glej: Žegnanje.
- Debeljak A. Glej: Lctak, Zorec.
- Dekanič Anton. Glej: Izseljenci.
- Demus Otto. Glej: Gospa Sveta, Zilica.
- Derganc Franc: Borba zapada in vzhoda. Ob stoletnici Tyrševega rojstva spisal dr. France Derganc. Ljubljana 1932. 8°. 75 str. — Glej tudi: Krek J. E.
- (Dev Oskar.) Oskar Dev †. MZ LXXII, št. 206; Slovenec LX, št. 176; Zbori VIII, 21—22; ŽiS XII, 155. — Lotrič L.: Vigred se povrne. MV V, št. 175. — Skladatelj Oskar Dev. SN LXV, št. 174; MV V, št. 174. — Ob smrti skladatelja Oskarja Deva. Jutro XIII, št. 180; Tedenske slike VIII, št. 32. — Skalar Josip: Spomin na skladatelja Oskarja Deva. Jutro XIII, št. 181; Zbori VIII, 32.
- (Divja mačka.) Kapus Vladimír: Divja mačka v dravski banovini. Jutro XIII, št. 50 — Josip Pajtlar: Divja mačka v naših krajih. Slovenec LX, št. 43.
- (Dobriča Jurij.) Ob 50 letnici smrti Jurija Dobriče. Jutro XIII, št. 11. — 50 letnica smrti škofa dr. Jurija Dobriče. Slovenec LX, št. 13. — Petdesetletnica škofa dr. Jurija Dobriče. SGp LXVI, št. 4.
- Dolenc Metod: Sorodni odmevi črnogorskih pravnih zgodbic in slovenskega običajnega prava. ČZN XXVII, 137—171. — V ponatisu Maribor 1932.
- Dolenc Ivan. Glej: Izseljenci, Levičnik Jernej.
- (Doklece.) SGp LXVI, št. 2.
- (Dolenjsko.) Dolenjska pred 50 leti. SN LXV, št. 291. — Na Šentjurski Tabor pri Grosupljem. Slovenec LX, št. 196. — Od Stične do Žužemberka. Slovenec LX, št. 202. — Od Žužemberka do Novega mesta. Slovenec LX, št. 214. — (Rus Jože): O tipu dolenjskih mest. Jutro XIII, št. 95. — Spoznavaj Dolenjsko. Društvo Krka, članska knjižica. Ljubljana 1932. 8°. 57 str.
- (Dovže.) G(rile) B(oian): Starinske zanimivosti pri Dovžah. Jutro XIII, št. 279.

- (Dravograd.) Dravograd I. (1161—1261). Sestavil Jos. Mravljak. Založilo Tujsko-prometno društvo v Dravogradu 1932. 8°. 32 str.
Ref.: Franjo Baš, ČZN XXVII, 51—52. — M. Ljubša, M XIII, 193.
- (Dravska dolina.) Josip Mravljak: Doneski k zgodovini kmetijstva v Dravski dolini v XVII. stoletju. ČZN XXVII, 171—190.
- (Dražgoše.) Kam pa v nedeljo? Slovenec LX, št. 116.
- Drekonja Ciril: Tolminske narodne pravljice. Zapisali: Jožef Kenda, Ciril Drekonja in Andrej Šavli. Uredil in uvod napisal Ciril Drekonja. Trst 1932. 8°. 85 str.
Ref.: L(užar) F., SU XXXIII, 116—117. — Štvin A. F., P LIV, 128.
- (Drnovo.) Zanimave najdbe denarja iz rimskih časov. Tedenske slike VIII, št. 10. Družovič Ilanko. Glej: Maribor.
- (Drvarji.) Z drvarji v Bosno. Jutro XIII, št. 153.
- (Einspieler.) Einspieler-Maternik. Slovenec LX, št. 236.
- Erjavec Fran. Glej: Hribar Ivan.
- Ferjančič Fran. Glej: Leban, Missia, Sedej.
- Finžgar F. S. Glej: Sedej F. B.
- (Finžgar.) Rodbinska imena v planinah. PV XXXII, 104.
- (Fram.) Vedrilni križi. SGp LXVI, št. 4.
- (Funtek Anton.) Anton Funtek †. Jutro XIII, št. 247; Slovenec LX, št. 243; SN LXV, št. 241; Tedenske slike VIII, št. 43; ŽiS XII, 454. — Gspan Alfonz: † Anton Funtek. LZ LII, 718.
- Furlan Janko. Glej: Izseljenci.
- Gaber Ante. Glej: Berneker Fran, Ljubljana, Obrt, Škofja Loka, Tomšič Anton.
- Gabršček Andrej: Goriški Slovenci. Narodne, kulturne, politične in gospodarske črtice. 1830—1900. I. knjiga. Ljubljana 1932. 8°. 591 str.
- (Geografska imena.) M. Grošelj: O naših geografskih imenih. ČZN XXVII, 192—194.
- Geramb Viktor: Steirisches Trachtenbuch: Erste Lieferung. Urtrachtliches Gut in Steiermark. Graz 1932. 8°. 118 str. + 52 podob.
- (Glasba.) Iz slovenske glasbene zgodovine. IS VIII, št. 20. — Kozina P.: Slovenska glasba v letu 1932. SN LXV, št. 296. — Ljubljanska Glasbena Matica. Zbori VIII, 21—22. — Muzika pri Slovencih. SN LXV, št. 118. — Premrl St.: 60 letnica Glasbene Matice v Ljubljani. Cerkvni glasbenik LV, 86—89. — Razvoj glasbe v našem narodu. SN LXV, št. 98.
- Glaser Janko. Glej: Aškerc, Maribor, Prešeren, Rušč, Slomšek.
- (Gnezda Milko.) Kresovi in žrtveniki našega osvobojenja (po dnevniku Milka Gnezde). Jutro XIII, št. 147, 148, 150, 153, 159.
- (Gnirs Anton.) Stelè Fr.: Dr. Anton Gnirs. ZUZ XII, 98—99.
- (Goethe Wolfgang.) Pirjevec Avg.: Goethe in Slovenci. Slovenec LX, št. 68. — Steska Henrik: Goethe in Slovenci. Slovenec LX, št. 68.
- (Gobarji.) Gobarji gobe nabirajo in sejejo. SN LXV, št. 248.
- Golobič Lojze. Glej: Običaji.
- (Gora Oljka.) Cerkev na Gori Oljki pogorela. SGp LXVI, št. 29; Cerkev na Gori Oljki žrtev plamenov. Jutro XIII, št. 155; Usoden kres na Gori Oljki. Tedenske slike VIII, št. 28.
- Gorenšak Josip. Glej: Običaji.
- (Gorjanci.) Pirnat Viktor: Gorjanski hajduki. Zvonček XXXIV, 23—24; Gorjanski Sv. Miklavž. SN LXV, št. 143.
- Görlich Walter. Glej: Beljak.
- Govekar Fran. Glej: Grasselli Peter.

- (Gospa Sveta.) Demus Otto: Zur Restaurierung des Maria-Saaler Domes. Car I CXXII, 129—134.
- (Goti.) J. Kelemina: Goti na Balkanu. ČZN XXVII, 121—136.
- Grabeljšek Karl. Glej: Zgodovinski pouk.
- (Grasselli Peter.) G(ovekar) Fr.: P. Grasselli in jubilej bele Ljubljane. SN LXV, št. 129.
- (Gregorčič Simon.) Ob 25 letnici Gregorčičeve smrti. IS VIII, št. 1. — Vrhovnik I: Ob 50 letnici Gregorčičeve Zlate knjige. ŽiS XI, 453—455; 501—503; Simon Gregorčič prijatelju Josipu Ivančiču. ŽiS XI, II—12. — Gregorčičeva proslava v Splitu. Slovenec LX, št. 49.
- Grilc Bojan. Glej: Dovže, Maribor.
- Grošelj M. Glej: Geografska imena.
- Gspan Alfonz. Glej: Funtek Antou, Milčinski Fran, Murnik Rado.
- (Guštanj.) Mravljak Josip: Guštanjski rokodelski cehi. ČZN XXVII, 194—197. — Zivljenje obmejnega trga. Jutro XIII, št. 26.
- Hafner Kristina. Glej: Zgodovinski pouk.
- (Haloze.) Soklič Jakob: Umetnost v Halozah (L. Kasimir, O. Trubl, J. Oeltjen, L. Delitz, K. Jirak). Slovenec LX, št. 272.
- Hauptmann Ljudmil: Uloga Velikomoravske države u slavensko-njemačkoj borbi za Podunavlje. Rad CCXXXIII, 197—248.
- (Hermann Miha.) Ein deutscher Erwecker der Slowenen. DZ LVII, št. 84.
- (Hladnik Ignacij.) P(relovec) Z(orko): Ignacij Hladnik umrl. SN LXV, št. 65. — Preinrl Stanko: † Ignacij Hladnik. Cerkevni glasbenik LV, 75—80, 106—109, 145—149. — Pevec XII, 23.
- (Hmeljarstvo.) Mišič Fran: Hmelj obirajo. Jutro XIII, št. 200.
- (Hrastnik.) Beda starih in mladih. Jutro XIII, št. 298. — Krasnik Filip. Slovenec LX, št. 94. — Ogorčen nastop hrastniških steklarjev. Slovenec LX, št. 55. — 75 letnica hrastniške steklarne. Tedenske slike VIII, št. 1. — 70 jähriges Altersjubiläum. (Filip Krašnič.) DZ LVII, št. 32. — Steklarji v boju za svoj obstoj. Slovenec LX, št. 6. — Steklarna v Hrastniku je pogasila peči. Jutro XIII, št. 14.
- (Hren Tomaž.) Mantuani Jos.: Ostanek stare liturgije iz dobe škofa Hrena. Cerkevni glasbenik LV, 97—101, 136—141.
- Hribar Ivan: Moji spomini, III., od 1929 dalje. Ljubljana 1932. 8°. 210 str.
Ref.: Fran Erjavec, Slovenec LX, št. 279—281. — Prepeluh Albin, LZ LII, 374—376, 487—490. — Jutro XIII, št. 275.
- Hribernik Franc: Mesto Šoštanj. Šoštanj 1932. 8°. 86 str.
Ref.: Baš Franjo, ČZN XXVII, 115. — Mravljak J., M XIII, 193.
- Ilešič Fran. Glej: Slomšek, Vraz.
- Ilešič Svetozar. Glej: Ljubljana.
- (Ilirija.) Fr. Zwitter: Socialni in gospodarski problemi ilirskih provinc. GMDS XIII, 54—70.
- (Istra.) Udina Ramiro: Il Placito del Risano. Istituzioni giuridiche e sociali dell'Istria durante il dominio bizantino. Archeografo Triestino. V. XVII, S. III, R. XLV, I—84.
- (Ivanoczy Fran.) Ivanociji v spomin. Kalendar Srca Jezusovega za 1933, 22—26.
- (Izseljenci.) Domovina izseljencem. Jutro XIII, št. 278. — Fink: Nekaj o našem izseljevanju. Koledar DCM za 1933, 44—53. — Izseljenci so se začeli vračati. Domovina XV, št. 13. — Izseljeniško vprašanje — narodno vprašanje (sta-

tistični podatki o izseljencih). Slovenec LX, št. 16. — Močno nazadovanje izseljevanja iz naše države. Domovina XV, št. 21. — Obupen položaj naših izseljencev v inozemstvu. Jutro XIII, št. 3. — Pota slov. delavca za kruhom. Jutro XIII, št. 171. — Skrb za brate v tujini. Jutro XIII, št. 95. — Stiske naših izseljencev in vprašanje povratka. Domovina XV, št. 3. — Slovenci po vsem svetu ena duhovna celota. Slovenec LX, št. 273. — Trnjeva pot izseljencev. Jutro XIII, št. 72. — Vprašanje naših izseljencev. SN LXV, št. 221. **Amerika**: Ameriška slovenska mladina. Slovenec LX, št. 172. — Ameriški Slovenci za Barago. Slovenec LX, št. 12. — Dogodivščine Slovencev med Indijanci in Eskimi. Slovenec LX, št. 19. — Iz Amerike se vračajo. Slovenec LX, št. 111. — V Ameriki in Kanadi ni več zaslužka. SN LXV, št. 127. — Iz življenja naših rojakov v Ameriki. Jutro XIII, št. 30. — Jugoslovanska kolonija v Braziliji. MV V, št. 24. — Jugoslovanski dan v Clevelandu. Jutro XIII, št. 298. — Jugoslovanski Almanah iz Brazilije (Sao Paolo). Jutro XIII, št. 30. — Kako umirajo naši Amerikanci. Jutro XIII, št. 293. — Kriza Amerike in naši rojaki. Jutro XIII, št. 194. — Kriza in slovenske organizacije. Slovenec LX, št. 211. — Marljiva jugoslovanska organizacija v Braziliji. Jutro XIII, št. 44. — Naši ameriški rojaki na begu od industrije do farme. Jutro XIII, št. 259. — Naši ljudje v Ameriki (USA). Jutro XIII, št. 177. — Nevarna zgodba Slovencev v Kanadi. Slovenec LX, št. 71. — Nesreča jugoslovanske naselbine Bingham Canyon. Jutro XIII, št. 232. — Pismo slov. izseljencev iz Argentine. SGp LXVI, št. 37. — Pismo slovenskega rudarja iz Amerike (USA). Jutro XIII, št. 183. — Prekmursko slovensko društvo (v Buenos Airesu). Novine XIX, št. 17. — »Prokleti jarem« v Kanadi. Slovenec LX, št. 40. — R(avljen) D(avorin): Kaj sta doživela pred 100 leti dva Slovenci v Ameriki. Jutro XIII, št. 218. — Slovenci v Ameriki. SN LXV, št. 154. — Slovenci v zahodni Kanadi. Slovenec LX, št. 60. — Slovenska naselbina v amerškem Sheboyganu. Slovenec LX, št. 285. — Slovenska podporna društva v Ameriki. Slovenec LX, št. 35. — Slovenski občinski odbor v Ameriki. Slovenec LX, št. 3. — Strašen položaj slovenskih delavcev v Ameriki. Slovenec LX, št. 203. — Stroj Alojzij: Ob 40 letnem jubileju »Amerikanskega Slovencev«. Slovenec LX, št. 1. — Zanimivosti o naših ameriških rojakih. Slovenec LX, št. 116. — Zrelo bde naših ameriških rojakov (Prosveta). Jutro XIII, št. 261. — Življenje in trpljenje Slovencev v Kanadi. Slovenec LX, št. 59.

Avstrija: Iz Slovenskega krožka na Dunaju. Jutro XIII, št. 269. — Styriacus: Pri graških Slovencih. MV V, št. 292.

Češkoslovaška: Majce Josip: Jugoslovanska kolonija na Češkoslovaškem. Slovenec LX, št. 119.

Francija: Binkošti naših izseljencev v Franciji. Slovenec LX, št. 116. — Dekanič Anton: Naši delavci v Franciji. Jutro XIII, št. 8. — Eden izmed tisočerih. Jutro XIII, št. 148. — Izgnanci iz Francije. Slovenec LX, št. 54, 83, 85. — Izseljenci so se začeli vračati. SN LXV, št. 66. — Izseljenski praznik v Franciji. Slovenec LX, št. 278. — Kako živijo naši delavci v Franciji. Slovenec LX, št. 27. — Med našimi izseljenci v Franciji. Slovenec LX, št. 202. — Naši rojaki v Lensu. Jutro XIII, št. 206. — Prosvetno delo rojakov v Franciji. Jutro XIII, št. 68. — Skebè Silvester: Da se ne potujčijo. Slovenec LX, št. 56. — Slovenci iz Francije se vračajo. Slovenec LX, št. 54. — Slovenci v Franciji se postavijo (Tucquegnieux). Slovenec LX, št. 43. —

Slovenska kri v Franciji. Slovenec LX, št. 100. — Slovenska premijera v Franciji. Slovenec LX, št. 130. — Slovenski spominček v Franciji. Slovenec, št. 273.

Jugoslavija: Belgrajski Slovenci. Slovenec LX, št. 3, 275. — Dolence Ivan: Slovenci v Mostarju. Slovenec LX, št. 244. — Furlan Janko: Naši ob Vardarju. Jutro XIII, št. 298; Pri stočarjih. Jutro XIII, št. 72; Slovenska naselbina v Južni Srbiji. Jutro XII, št. 20. — Iz slovenskih naselbin v Srbiji (Rogovina). Slovenec LX, št. 50. — Iz življenja Slovencev ob Vardarju. Slovenec LX, št. 230. — Med slovenskimi društvi v Belgradu. Slovenec LX, št. 293. — Med zagrebškimi Slovenci. Slovenec LX, št. 111, 149, 260. — Narodna knjižnica in čitalnica v Zagrebu. Jutro XIII, št. 68. — Naša kri v Srbiji. Slovenec LX, št. 116, 120, 125. — Naša kri v Srbiji in naša naloga. Slovenec LX, št. 125. — Praznik na Vardarju, Jutro XIII, št. 3. — Slovenci v Splitu. Jutro XIII, št. 21, 296. — Slovenci v Zagrebu. Slovenec LX, št. 21, 78, 261, 273. — Slovenski delavci v Srbiji. KDM za 1933, 89—90. — Slovenski šolniki pionirji jugoslovenstva (Pančvo). Jutro XIII, št. 101. — Slovensko pevsko društvo v Zagrebu. Slovenec LX, št. 92. — Usoda 60 slovenskih rudarjev iz Vlaškega polja. Slovenec LX, št. 283. — Vzorna slovenska naselbina v Bosni (Banja Luka). Slovenec LX, št. 111. — Zabava beograjskih Slovencev. Jutro XIII, št. 36. — Življenje naših rudarjev na jugu (Rtanj). Jutro XIII, št. 38. — Žvan B.: Slovenci v Beogradu. Socialno kulturna slika. Beograd 1932. 8°. 72 str.

Nemčija: Glas naših v Nemčiji. Slovenec LX, št. 273. — K razpustu jugoslovske akademske zadruga v Dresdenu. SN LXV, št. 132. — Kresal Rudolf: Izslejenčeva beda. Jutro XIII, št. 171; Naša kri v tujini (Westfalija). Jutro XIII, št. 277; Naši ljudje na nemškem zapadu. Jutro XIII, št. 254; 1. decembra v Gladbecku. Jutro XIII, št. 287; Slovenska šola v Westfaliji. Jutro XIII, št. 148; Westfalski Slovenci. Koledar DCM za 1933, 36—41; Vprašanje slovskega izseljenca (Westfalija). Jutro XIII, št. 142. — Iz življenja westfalskih Slovencev. Jutro XIII, št. 253. — Naši ljudje v Nemčiji (Berislav Djuro Deželic, Naša emigracija u Njemačkoj). Slovenec LX, št. 102. — Plačani izdajalci v tuji službi («Avstrijski Slovenec»). Domovina XV, št. 42. — Premrov Jožc: Med Slovenci v Nemčiji. Slovenec LX, št. 269. — Slowenische Schulen im deutschen Reiche. DZ LVII, št. 55. — Slovenski praznik v Marlu na Westfalskem. Jutro XIII, št. 165. — Slovenski senat v Westfaliji. Jutro XIII, št. 265. — Stiske naših rojakov v Nemčiji. Jutro XIII, št. 3. — 1500 slovenskih brezposelnih obdarjenih v Nemčiji. Slovenec LX, št. 14. — Velik zbor westfalskih rojakov. Domovina XV, št. 47.

(Ižanci.) Janežič Peter: Ižanci. Jutro XIII, št. 183.

Jahne Ludwig. Glej: Rudarstvo.

(Janek Franc Krištof.) Š(h)janec F(ranjo): Iz naše umetnostne zgodovine. Štajerski slikar Frane Krištof Janek (1703—1761). MV V, št. 291.

Janežič Josip. Glej: Pesem.

Janežič Peter. Glej: Ižanci.

Jantsch Franc. Glej: Arheološka najdišča.

Janžek Karl. Glej: Slatina Radenci.

(Jenko Josip.) Prof. dr. Josip Jenko †. Slovenec LX, št. 11.

Jeraj Jože. Glej: Slomšek.

(Jerajeva Vida.) Marica Bartolova: † Vida Jerajeva. Modra ptica III, 206—208. —

- Marja Boršnikova: Vida Jerajeva. Ženski svet X, 166, 193—201, 245—247, 277—283. — Milena Mohoričeva: Nekdo je umrl. LZ LII, 304—306. — Jutro XIII, št. 102. — Slovenec LX, št. 101.
- (Jerovšek Anton.) Mgr dr. Anton Jerovšek †. MZ LXXII, 294, 295; SGp LXVI, št. 45; Slovenec LX, št. 251, 252.
- (Jesenice.) Groza na Jesenicah in Koroški Beli pred 15 leti. Slovenec LX, št. 189. — Jesenice nekdanj in sedaj. Svoboda IV, 127—131.
- Jesih J. J. Glej: Ljubljana.
- Justin E. Glej: Ljubljana.
- Kač Janko. Prilotel je lipov golob (Pogovor z narodnim umetnikom). Jutro XIII, št. 32.
- Kafka Karl. Glej: Koroško.
- (Kamnik.) Kamnik naglo in lepo napreduje. SN LXV, št. 170. — Iz zgodovine kamniške osnovne šole. SN LXV, št. 258. — Ob zlatem jubileju kamniške »Lire«. Jutro XIII, št. 241, 242. — Petdeset let petja kamniške »Lire«. SN LXV, št. 235. — 50 letnica kamniške »Lire«. SN LXV, št. 228. — 50 letnica kamniških gasilcev. Slovenec LX, št. 158. — Položaj v kamniški smodnišnici. Slovenec LX, št. 63. — Velik gasilski praznik v Kamniku (50 letnica). SN LXV, št. 159. — Zgodovina »Lire«. Zbori VIII, 29—30.
- Kapus Vladimír. Glej: Divja mačka.
- Kelemina Jakob. Glej: Goti.
- Prim. tudi ref.: Polivka J.: Kelemina J., Bajke in pripovedke... Germanoslavica I, 619—628; Slavia XI, 638—659. — Tomišek J., ČZN XXVII, 232—235.
- (Kempen J.) Mal J.: Iz dobe Bachovih huzarjev. Slovenec LX, št. 87.
- Kidrič France: Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do marčne revolucije. Razvoj, obseg in cena pismenstva, književnosti in literature. 3. snopič. Ljubljana 1932. 8°. Str. 273—408.
- Ref.: B(orko), Jutro XIII, št. 100, 300. — Slodnjak A., DS XXXXVI, 264—266. — Fr(ance) St(člé), Čas XXVII, 171—172.
- Kimovec Frančišek. Glej: Pesem.
- Klekl Jožef. Glej: Kühar, Prekmurje.
- Klopčar F. Glej: Ljubljana.
- (Klopotec) na Razlagovini. Jutro XIII, št. 193.
- (Klun Karl.) Bojc Vilko: Na domu ustanovitelja »Slovenca«. Slovenec LX, št. 238.
- (Kmetijska družba.) Iz zgodovine Kmetijske družbe. Jutro XIII, št. 298.
- (Knjižnice.) Pivec-Stelè Melita: Naše knjižnice. GMDS XIII, 71—92. — Tudi ponatis.
- (Kočevsko.) Kočevska zemlja je trda. Slovenec LX, št. 210. — Kočevski delavci za svoje pravice. Slovenec LX, št. 294. — Žalostna pomlad na Kočevskem. Jutro XIII, št. 90.
- Glej tudi: Rützel, Tschinkel.
- Koderman Karl. Glej: Slomšek.
- Kokolj Miroslav. Glej: Prekmurje.
- (Kokošar J.) Palor R.: Podrobni seznam pesmi, nahajajočih se v rokopisih Kokošarjeve zbirke pod zap. št. 84, 85, 86, 87, 88, 89 in 90. Cerkveni glasbenik LV, 116—117, 154—156, 183—185.
- Kolterer Franc. Glej: Rogaška Slatina.
- Kordin Anton. Glej: Slomšek.
- (Koroško.) Kafka Karl: Kärntner Wehrkirchen (Kneža). Car I CXXII, 61—65. — Koroška pota. Slovenec LX, št. 232. — Kos Milko: Slovenska naselitev ua

- Koroškem. GV VIII, 101—142. — Kotnik Fr.: O slovenskih koroških pevcih. Slovenec LXV, št. 281.
- Kos Milko. Glej: Koroško.
- (Kosovel Srečko.) Mrzel L.: Srečko Kosovel in mlada generacija. LZ LII, 178—181.
- (Kostanjevica.) Pirnat Viktor: Šopek cvetja sredi Krke. SN LXV, št. 171. — Za napredek Kostanjevice. Jutro XIII, št. 78.
- (Kostel.) Ob Kolpi je doma beda. Jutro XIII, št. 127. — Siromaštvo kostelskega kmeta. Slovenec LX, št. 95. — V tujino odhajajo (kostelski krošnjariji). Jutro XIII, št. 218. — Skubic Jos.: Sadjarstvo ob Kolpi. Slovenec LX, št. 223.
- Koštiäl I. Glej: Črnobog.
- Kotnik Fran. Glej: Koroško.
- Kotnik Janko. Glej: Maribor.
- Kovačič Fran. Glej: Planina, Slomšek.
- Kozina P. Glej: Glasba.
- (Krajevna imena.) O novih oblikah naših krajevnih imen. SGp LXVI, št. 50.
- Kralj France. Glej: Kritika.
- Kramberger Franjo. Glej: Maribor.
- Kramer Fr. Glej: Pesem.
- (Kranj.) Iz zgodovine našega društvenega življenja. Jutro XIII, št. 171; Tedenske slike VIII, št. 30. — Kranj nekoč in danes. SN LXV, št. 296. — Kranjski požari v XIX. stoletju. Slovenec LX, št. 230. — Ob 100 letnici velikega požara v Kranju (23. IX. 1932). Slovenec LX, št. 223.
- Kranjec Miško. Glej: Prekmurje.
- Kranjec Silvo: Pregled zgodovine Jugoslovanov. Ljubljana 1932. 8°. 132 str.
- (Kranjska gora.) Središče tujskega prometa v Dolini. Jutro XIII, št. 89.
- Kregar Rado. Glej: Brežice, Novo Mesto.
- (Krek Jan. E.) Andrejka Rudolf: Selški predniki dr. J. E. Kreka. Ljubljana 1932. 8°. III + 81 str.
- Ref.: Baš Franjo, ČZN XXVII, 48—49. — Blaznik P., GMDS XIII, 152—153. — C(aper) der K.), Čas XXVII, 297. — Zwitter Fr., GV IX, 205.
- Derganc Fr.: Spomini na Kreka. Odmevi III/4—6, II—21. — Drja Janeza Kreka socialni nazori. Svoboda IV, 230—233. — Spomini na našega nepozabnega voditelja. Slovenec LX, št. 231.
- Kresal Rudolf. Glej: Izseljenci.
- (Kresovanje.) Kresovanje v Beli Krajini. Slovenec LX, št. 142.
- (Kritika.) Kralj Fr.: Opombe k slovenski likovno umetnostni kritiki. LZ LII, 8—13.
- (Kropa.) Kroparski delavec nekdanj in sedaj. Slovenec LX, št. 77. — Obupen položaj kroparskih žebjarjev. Jutro XIII, št. 77. — Velika beda v Kropi. Slovenec LX, št. 64.
- (Krško polje.) Naši arheologi o starinah na Krškem polju. Jutro XIII, št. 63. — O krških starinah. Jutro XIII, št. 61. — Starine na Krškem polju. Jutro XIII, št. 56.
- (Kuga.) Zalaznik Albin: Črna smrt. M XIII, 189—191; 228—229.
- (Kühlar Štefan.) Častimo zaslužne možé! Novine XIX, št. 33. — Deset let... Novine XIX, št. 4. — Klekl Jožef: Kühlar Štefan. Novine XIX, št. 5. — Novak Vilko: Štefan Kühlar. Ljubljana 1932. 16°. 16 str. — Praznik Slovenske krajine. Slovenec LX, št. 173, 174. — V spomin Stevana Kühara. Novine XIX, št. 31; Kalendar Srca Jezusovoga za 1933, 71.
- (Küzmič Mikloš.) Naš Mikloš Küzmič. Novine XIX, št. 42.

Lah I. Glej: Aškerc.

Lajovic Anton. Glej: Manjšine.

(Laško.) Mišič Franc: Pokrajinsko lice Laškega. Jutro XIII, št. 159. — Odkritja praškega publicista v Laškem (Thorwaldsen). Slovenec LX, št. 287.

(Layer Leopold.) S(tesk)a: Sveti križev pot. IS VIII, št. 13.

(Leban Janko.) Ferjančič Fr.: † Janko Leban kot glasbenik. Cerkveni glasbenik LV, 80—82.

(Ledarji.) Ledarji. Jutro XIII, št. 26. — Ledarji pri delu. Tedenske slike VIII, št. 5.

(Lemberg.) Strinšek P.: Trg Lemberg. Žis XII, 496—497.

(Leskovec.) Žunkovič D.: »Leskovec« ali »Leškovec«? SGp LXII, št. 1.

L'Estocq Hermann. Glej: Običaji, Velikovec.

(Letak.) Debeljak A.: Najstarejši slovenski letak (iz 1755). Žis XII, 688—689.

(Levičnik Jernej.) Dolenc I.: O pesniku dr. Jerneju Levičniku. Mentor XIX, 160—163.

(Levstik Fran.) Levstikovo izročilo. M XIII, 20—22. — Plestenjak Jan: Fran Levstik. Odmevi III/4—6, 69—72. — Slodnjak Ant.: Levstik in »Vrtec«, Vrtec LXII, 155—159. — Zbašnik Fr.: Fran Levstik. Vrtec LXII, 60—62. — Žigon Avgust: Erjavec in Levstik. DS XXXV, 138—149, 231—240; Levstik o Vodniku. DS XXXV, 298—307.

(Limbuš.) S(er)pp A.: Steinerne Urkunden in Limbuš. DZ LVII, št. 94.

Lipah Fr. Glej: Pugelj.

(Litiija.) Ob jubileju najstarejšega mostu v Zasavju. Jutro XIII, št. 124. — Pod kriva palico litijskega patrona (spomini na brodarске čase). Jutro XIII, št. 282.

(Ljubljana.) Andrejka Rudolf: Zoisova palača v Ljubljani. Slovenec LX, št. 249. — Cvetni teden v Ljubljani. Jutro XIII, št. 67. — Človeške kosti na Vodnikovem trgu. SN LXV, št. 276. — 250 letnica Marijinega spomenika. Slovenec LX, št. 70. — G(aber) A(nte): Naš najzanimivejši muzej (na starini na Galusovem nabrežju). SN LXV, št. 171; Predelave ob Florjanski cesti. SN LXV, št. 252. — Iz zgodovine ljubljanske opeke. Jutro XIII, št. 32. — Jesih J. J.: Spomenica Sokolskega društva Ljubljana—Šiška. Ljubljana 1932. 8°. 130 str. Iz vsebine: Ilešič Svetozar, Razvoj Spodnje Šiške, II—15. — Jesih J., Kulturno in društveno življenje v Šiški, 17—25.

Justin E.: Med ljubljanskimi umetninami. Jutro XIII, št. 254, 259, 265. — Kako smo se v letu 1932 rodili, ženili in umirali. SN LXV, št. 296. — Kako živi tobačno delavstvo. Slovenec LX, št. 52. — Klopčar F.: Premostitev reke Ljubljanice v Ljubljani. SN LXV, št. 64, 75. — Leto 1848. IS VIII, št. 4, 11. — Ljubljana išče svoj obraz. (Varstvo starih spomenikov in zgradb.) Jutro XIII, št. 149. — Ljubljana se giblje, raste in lepša. SN LXV, št. 247. — Ljubljana—Split. Ob dvojni obletnici narodne zmage 1882. Jutro XIII, št. 101. — Ljubljana šteje že blizu 4000 hiš. Jutro XIII, št. 14. — Narodna čitalnica oživljena. SN LXV, št. 84. — Naš prvi glasbeni festival. Jutro XIII, št. 113. — Nova pridobitev Ljubljane (Vegova ulica). SN LXV, št. 109. — O imenih ljubljanskih cest, ulic, trgov itd. SN LXV, št. 101. — Ob 50 letnici Cirilskega društva. Slovenec LX, št. 26. — Ob srebrnem jubileju Prosvetnega društva v Trnovem. Slovenec LX, št. 139. — Osnova velike Ljubljane. SN LXV, št. 3. — Pestotnik P.: 25 letnica Sokola I v Ljubljani. SN LXV, št. 262, 264. — Petdeset let slovenske Ljubljane. Jutro XIII, št. 135. — 50 let slovenskega županovanja v Ljubljani. SN LXV, št. 125, 127. — Preseljevanje barak na Kodeljevem. Jutro XIII, št. 165. — Razporeditev trgovine v Ljubljani.

- SN LXV, št. 173. — Razširjenje in modernizacija tramvajskega omrežja. Slovenec LX, št. 34; SN LXV, št. 32. — Regulacija Ljubljane. Jutro XIII, št. 8. — Regulacija Marijinega trga. SN LXV, št. 177. — Rus Jože: Škofja ulica naj tudi ostane. Jutro XIII, št. 162. — Saria Balduin: Najdba rimskih bronastih noveev v Igriški ulici v Ljubljani. GMDS XIII, 17—20. — 70 let Slovenskega zdravniškega društva. Jutro XIII, št. 293. — Skrita revščina v Mestnem logu. Slovenec LX, št. 8. — Som, Ribničan in butare. SN LXV, št. 64. — Stara hiša na vogalu Gajeve in Dunajske ceste. Jutro XIII, št. 187. — Starikava Ljubljana izginja, nova nastaja. Jutro XIII, št. 189. — Stavbni prirastek v letu 1931. Slovenec LX, št. 14. — Stelè France: Ljubljanski Grad. M XIII, 89—93, 129—131; Slovenska Akropola, M XIII, 48—51; Spomenik kralja Petra v Ljubljani. Arhitektura I, 210—217. — Še o rimskem zidu. SN LXV, št. 153. — Štirideset let opernega poslopja v Ljubljani. Jutro XIII, št. 227. — Tako se preraja Ljubljana. SN LXV, št. 192. — Tivoli z Rožnikom — narodni park. Jutro XIII, št. 171. — Tyrševa cesta. SN LXV, št. 157, 158, 160, 161. — Ureditev Gerberjevega stopnišča. SN LXV, št. 244. — V Ljubljani leži zaklad. SN LXV, št. 158. — V 25 letih nad 1200 novih liš v Ljubljani. Slovenec LX, št. 257. — V prenovljenem delu stare Ljubljane (Trnovo). Jutro XIII, št. 148. — Velenjska elektrika v Ljubljani. SN LXV, št. 5. — Vladika Strossmajer in šišenski Sokol. Jutro XIII, št. 200. — Vrhovnik Ivan: Cerkvna ulica naj ostane. SN LXV, št. 164. — Za ohranitev stare Ljubljane. SN LXV, št. 145. — Zaščita zgodovinskih spomenikov v Ljubljani. SN LXV, št. 146. — Zdravstveno stanje Ljubljane v l. 1931. SN LXV, št. 43. — Znižanje plač pred 200 leti (na Kranjskem). SN LXV, št. 74. — Življenje in smrt v Ljubljani. Slovenec LX, št. 1.
- (Ljutomer.) Kako bodo regulirali metropolo Prekije. Jutro XIII, št. 8.
- (Logatec.) Jamarji vabijo v Kališe. Jutro XIII, št. 197. — Odkritja v logaških jamah. SN LXV, št. 164. — Odkritja v novi kraški jami. Jutro XIII, št. 176. — Prvi »jamski« nosorog (v logaški Logarjevi jami). Jutro XIII, št. 172. — Raziskovanje v kaliških jamah se bo nadaljevalo. Jutro XIII, št. 177. — V Kališko jamo nad Logatcem! Slovenec LXV, št. 193. — Veselica v nosorogovi jami (Kališe). Slovenec LX, št. 201. — Življenje logaških tesačev na Pohorju. Domovina XV, št. 13.
- (Löschnig Josip.) Sloves našega rojaka v avstrijski republiki. Jutro XIII, št. 89.
- Lotrič L. Glej: Dev Oskar.
- Lovšin Franc. Glej: Ribnica.
- (Lož.) Mesto Lož in okolica. Jutro XIII, št. 159. — Iz zgodovine povodnji v Ložki dolini. Slovenec LX, št. 193.
- Ložar Rajko. Glej: Berneker, Vače, Vurnik, Župančič Oton.
- Lukman Fr. Ks.: Slovenski biografski leksikon. 4. zvezek (Kocen—Lužar). Ljubljana 1932. 8°. 481—688 str.
- Ref.: (Finžgar) (Franc), M XIII, 465. — Slodnjak A., DS XXXXVI, 164—167. — St(elè) Fr., Čas XXVIII, 167—171.
- (Luschin Ebengreuth Arnold.) Schmid Walter: In memoriam Arnold Luschin—Ebengreuth. GMDS XIII, 93—95. — Travner Vlad.: Osebnost Arnolda Luschina. MV V, št. 291. — Vranc E.: Arnold Luschin in naša severna meja. MV V, št. 282; Še enkrat Arnold Luschin in naša severna meja. MV V, št. 293. — Zwitter Fr.: Arnold Luschin—Ebengreuth. Jutro XIII, št. 287.

Mačkovšek Janko. Glej: Manjšine.

Maister Rudolf. Glej: Maribor.

(Majšperg.) Majšperg—Lešje. SGp LXV, št. 49.

Mal Josip: Zgodovina slovenskega naroda. II. zvezek. Celje 1932. 8°. 497—632 str. Ref.: Slovenec LX, št. 258.

Glej tudi: Kempen.

(Maleš Miha.) Stelè Franc: Stenska slika Mihe Maleša v Cirkveni. Arhitektura I, 270—273.

Maleš Miha. Glej: Obrt.

(Malovrh Miroslav.) Zor Iyo: 10 letnica smrti Miroslava Malovrha. SN LXV, št. 55.

(Manjšine.) Dr. Besednjak: Für gleichen Miuoritätenschutz. MZ LXXII, št. 174. —

Die Ergebnisse des europäischen Nationalitätenkongresses. MZ LXXII, št. 185. — Mačkovšek Janko: Tajniško poročilo DCM. Koledar DCM za 1933, 76—84. — Manjšinski kongres na Dunaju. KS XII, št. 27. — O duuajskem kongresu narodnih manjšin. Jutro XIII, št. 158. — Pred kongresom. KS XII, št. 25. — Der Schntz der Minderheiten. MZ LXXII, št. 269. — Tomšič Ivan: Problem narodnostnih manjšin v luči krščanske filozofije. Čas XXVII, 54—63. Glej tudi: Wilfan Josip.

Avstrija: B(eg) A.: 25 letnica prerojenja CMD. Koledar DCM za 1933, 19—24. — Blažena Hema — slovenska kneginja. KS XII, št. 27. — Dostojna zahteva slovenskih občin. KS XII, št. 4. — Izid občinskih volitev dne 24. aprila 1932. KS XII, št. 18. — Koučni izid volitev na Koroškem. (Slovenci nazadovali za 2133 glasov in 14 mandatov.) Jutro XIII, št. 99. — Koroški Slovenci in volitve. SGp LXVI, št. 19. — Koroški Slovenci so napredovali. Slovenec LX, št. 99 a. — Koroški Slovenci v volilnem boju. Slovenec LX, št. 73. — Koroško pismo. Jutro XIII, št. 14, 28, 102. — Mačkovšek J.: Manjšinsko vprašanje v Avstriji in pri nas. MV V, št. 207; Šolske razmere na slovenskem ozemlju Koroške. Koledar DCM za 1933, 25—33. — Naseljevanje rajhovecev na Koroškem. KS XII, št. 28. — Naseljevanje rajhovskih protestantov. KS XII, št. 6. — Naša pesem v Podjuni. KS XII, št. 24. — Nemška kolonizacija v slovenski Koroški. Jutro XIII, št. 207. — Nevzdržčen položaj na Koroškem. Slovenec LX, št. 90, 91, 92. — Občinske volitve na Koroškem in Slovenci. Jutro XIII, št. 84. — Po slovenskem Korotanu. Slovenec LX, št. 71. — Razmotrivanje k občinskim volitvam v naših krajih. KS XII, št. 14. — Renegat je strup za večinski narod. KS XII, št. 5. — Schulverein Südmark. KS XII, št. 42. — Slovenec po pokolenju in jeziku. KS XII, št. 3. — Slovenska krščanska prosveta na Koroškem. Slovenec LX, št. 290. — Styriacus: Pri graških Slovencih. MV V, št. 292. — Südmarka 1931. Jutro XIII, št. 180. — Svoboda kulturnega razvoja koroških Slovencev. Jutro XIII, št. 176. — Šunderl M.: Koroški Slovenci v dunajskem radiu. MV V, št. 119. — Tako pojmujejo manjšinsko pravo. KS XII, št. 50. — Trdni kakor skala. KS XII, št. 17. — Tudi dunajski radio v službi germanizacije. KS XII, št. 23. — Verouk v materuem jeziku. KS XII, št. 49. — Višek nasilja (Št. Lipš). KS XII, št. 22, 26. — Vojvoda Beruhard. KS XII, št. 35. — Volitve v koroška kmetska zastopstva. Jutro XIII, št. 271 a. — Za staro pravdo. KS XII, št. 15.

Italija: Amerikanec (R. H. Markham) o Jugoslovanih pod Italijo. MV V, št. 291. — Asimilacija v Julijski krajini. Jutro XIII, št. 16. — Dogodki za mejo. Jutro XIII, št. 194. — 12 let po požigu tržaškega Narodnega doma.

Jutro XIII, št. 161. — Golgota naših sorojakov pod Italijo. Jutro XIII, št. 124. — Italia Redenta v tržaški pokrajini. Jutro XIII, št. 183. — Katastrofa istrskega kmetijstva. Jutro XIII, št. 118. — Konec slovenskega mlekarškega združenstva na Tolminskem. Jutro XIII, št. 293. — Med beneškimi Slovenci. IS VIII, št. 17. — Naša in nemška manjšina v Italiji. Jutro XIII, št. 1. — Nova fašistična kampanja proti slovenski cerkvi. Jutro XIII, št. 159. — Nova jezikovna uredba fašističnega Rima. Jutro XIII, št. 11. — Ob petindvajsetletnici afirmacije slovenske misli v Istri. MV V, št. 140. — Položaj naših bratov na Primorskem. MV V, št. 208. — Pravica slovanskih vernikov. Slovenec LX, št. 78. — Raznarodovanje. Jutro XIII, št. 171 a. — Slike od Soče. Slovenec LX, št. 220. — Stiska v Primorju. Jutro XIII, št. 57. — 600 goriških slovenskih posestev na dražbi. Jutro XIII, št. 14 a. — Velik zbor emigrantov v Laškem. Jutro XIII, št. 183 a. — Za pravice narodnih manjšin. Slovenec LX, št. 148. — Žalostne razmere v Trstu. Jutro XIII, št. 24.

Jugoslavija: Abg. Dr. Kraft redete über die Minderheitsschulfrage. DZ LVII, št. 20. — Če mački na rep stopiš. SGp LXVI, št. 21. — Lajovic Anton: Slovenska ideja o enakopravnosti naših Nemcev. Jutro XIII, št. 230. — Das Minderheitenschulwesen vor dem Senat. DZ LVII, št. 23. — Nemci in manjšinsko šolstvo. SGp LXVI, št. 38. — Nemška akcija v obmejnem št. Pju. MV V, št. 212. — Varstvo narodnih manjšin. SGp LXVI, št. 29. — Vprašanje nemške manjšine v Sloveniji. MV V, št. 67. — Vzporednost med Nemci in Slovenci. SGp LXVI, št. 28. — Zur Einschreibung in die deutsche Schulabteilung. DZ LVII, št. 50.

M a d ž a r s k a. Rabski Slovenci. Novine XIX, št. 17. — Uničevanje zadnjih pravic porabskih Slovencev. MV V, št. 124.

(Mantuani Josip.) Stelè Fr.: Dr. Josip Mantuani. ZUZ XII, 99—100.

Mantuani Josip. Glej: Iren.

(Marenberg.) Marenberg. IS VIII, št. 22.

(Maribor.) Baš Franjo: Gradbena slika Maribora v začetku XIX. stoletja. Mariborski koledar za 1933, 41—63. — Baumgartner Egon: Važna numizmatična najdba v Mariboru (Glavni trg). ČZN XXVII, 33—37. — B(orko): Ob desetletnici Ljudske univerze v Mariboru. Jutro XIII, št. 13. — 10 let Ljudske univerze v Mariboru. Slovenec LX, št. 12. — Druzovič Hinko: Prva »Velika beseda« mariborske Čitalnice. MV V, št. 256—258; Prvi slovenski koncert v predvojnem Mariboru. MV V, št. 183. — 85 Jahre Männergesangverein. MZ LXXII, št. 141. — 25 Jahre Bäckergenossenschaft. MZ LXXII, št. 176. — 25 Jahre Sokol in Maribor. MZ LXXII, št. 318. — Glaser Janko: Prvi slovenski koncert v Mariboru in njegove posledice. MV V, št. 249—251; Zgodovina mariborskih tiskarn. 2. Tiskarna sv. Cirila. Slovenski tisk II, 65—69, 81—85. — Grile Bojan: Hallstattsko grobišče v Mariboru. MV V, št. 266, 267; Starodavna gradišča pri Razvanju. MV V, št. 285. — Ilirska naselbina v Mariboru. Slovenec LX, št. 267. — Eine Illyrer Siedlung am Fuß des Kalvarienberges. MZ LXXII, št. 313. — Jezuitje v Mariboru. SGp LXVI, št. 44. — Kaj bo z brezposelnimi v predmestnih občinah. Slovenec LX, št. 29. — Kolonija vagouarjev. Slovenec LX, št. 288. — Koprivc Aleksander: Wesen u. Entwicklung unserer Volksuniversität. MZ LXXII, št. 22. — Kotnik Janko: Sprotuletna Vijolica, dijaški list mariborske gimnazije iz l. 1846. ČZN XXVII, 38—45. — Krajevna imena v mariborski okolici (Zrkovce, Dolgoše). SGp LXVI, št. 47. — Kramberger Franjo: Nekaj številc o Mariboru. Mariborski

- koledar za 1933, 93—109. — Maister Rudolf: Marburger Schutzwehr... Mariborski koledar za 1933, 65—91. — Maribor pred sedemdesetimi leti (70 letnica čitalniške prve besede). Jutro XIII, št. 254. — Mariborska tekstilna industrija. Slovenec LX, št. 49. — Nekaj kronike ob tridesetletnici studenške šole. MV V, št. 289. — Ob srebrnem jubileju sokolskega dela v Mariboru. MV V, št. 270—272. — Pivko Ljudevit: Ob 25 letnici Sokolskega društva Maribor-matica. MV V, št. 278, 279. — Po 156 letih (oo. jezuitje v Mariboru). Slovenec LX, št. 264. — Problemi mariborske okolice. MV V, št. 296. — Pred 400 letnico turškega vpada v Slovenijo. Slovenec LX, št. 206. — Prvo desetletje Ljudske univerze. MV V, št. 17. — Radvanjski jubilej (delo radvanjskih gasilcev v dobi 40 let). MV V, št. 171. — Roßkastanie oder... MZ LXXII, št. 228. — Rund um den Bau der orthodoxen Kirche. MZ LXXII, št. 324. — S(er)pp A: Vom alten Stadtfriedhof in Maribor. DZ LVII, št. 4, 18. — Slovanska čitalnica v 8. desetletju. Jutro XIII, št. 152. — Steinerenc Urkunden in Maribor. DZ LVII, št. 12, 30. — St(rmšek) P: Slika iz medvojnega šolstva. MV V, št. 59. — Styriacus: Očividec o koncertu Čitalnice pred 70imi leti. MV V, št. 253; Za Dravoj. MV V, št. 217. — Š(ijanec) F.: Hallstatske najdbe v Mariboru. MV V, št. 270; Weissenkircherjevi sliki v mariborskem muzeju. MV V, št. 275. — 400 letnica oblege Maribora. Jutro XIII, št. 216. — 400 letnica turških napadov na Maribor. Tedenske slike VIII, št. 38. — Študijska knjižnica v Mariboru. ČZN XXVII, 62—64. — Travnar Vl.: Desetletnica Ljudske univerze v Mariboru. ŽiS XI, 67—68; Maribor pred 400 leti. ŽiS XII, 26—28, 50—51; Wie Wildenrainer zum Retter Maribors wurde. MZ LXXII, št. 249. — Die Türken vor Maribor. MZ LXXII, št. 227. — Važna ugotovitev nacionalnega nemškega lista (Bülach—Dielsdorfer Wochenblatt). MV V, št. 68. — Vierzig Jahre »Frohsinn«. MZ LXXII, št. 326. — Wengert Hermann: Städtetänliches aus Steiermark. BfHk X, 73—79. — Zdravje Maribora. Slovenec LX, št. 14. — Zgodovinsko društvo v Mariboru. ČZN XXVII, 59—61. — Die Zirkuswiese wird verbant. MZ LXXII, št. 195. — Zlati jubilej mariborske Posojilnice. Jutro XIII, št. 71.
- (Marn Josip.) Ob stoletnici rojstva književnika Josipa Marna. Slovenec LX, št. 148, 150. — Počastitev Josipa Marna ob 100 letnici njegovega rojstva. Jutro XIII, št. 153 a.
- Marolt Marijan: Dekanija Celje. II. zv. Cerkevne umetnine izven celjske župnije. Maribor 1932. 8°. 117—270 str.
- Ref.: Ljubša M., BV XII, 191—194. — M(ravljak J.), M XIII, 430. — Slovenec LX, st. 122.
- Glej tudi: Metzinger.
- Maučec Jožko. Glej: Prekmurje.
- (Medija—Izlake.) O krajevnem nazivu. SGp LXVI, št. 51.
- Menhardt H. Glej: Velikovec.
- (Metod sv.) Skrivnost groba sv. Metoda. SN LXV, št. 150.
- (Metzinger J. V.) Dr. Stanko Vurnik—Marijan Marolt: K razvoju in stilu Metzingerjeve umetnosti. ZUZ XII, 16—63.
- (Milčinski Fran.) Fran Milčinski †. Jutro XIII, št. 249; Slovenec LX, št. 245; SN LXV, št. 243; ŽiS XII, 454. — Gspan Alfouz: † Fran Milčinski. LZ LII, 718.
- (Missia Jakob.) Ferjančič Fr.: Nekaj glasbenih spominov na † kardinala dr. Jakoba Missia. Cerkevni glasbenik LV, 149—152.
- Mišič Franc. Glej: Baško jezero, Hmeljarstvo, Laško, Mozirje, Pesem, Polharji,

- Obir, Peca, Ribnica na Pohorju, Sv. Križ nad Belimi vodami, Sv. Pankracij, Vodovnik J., Zadreta.
- (Mlekarstvo) na Veliki planini, Jutro XIII, št. 168. — Slovenski pridelki ob morju. Slovenec LX, št. 204.
- (Mlin na veter.) »Ščegeljivec« — mlin na veter (Rucnanci, Rakovski vrh). SN LXV, št. 223.
- Mohoričeva Milena. Glej: Jerajeva Vida, Pugalj M., Ženski listi.
- (Mokronog.) Zgodovinske zanimivosti. SN LXV, št. 243.
- Mole Vojeslav. Glej: Umetnostna zgodovina.
- Morpurgo Enrico. Glej: Trst.
- (Mozirje.) Iz kronike mozirskega Sokola ob 50 letnici. Jutro XIII, št. 142. — Mišič Fr.: Štruceljevo gradišče. Jutro XIII, št. 212.
- Mravljak Josip. Glej: Dravograd, Dravska dolina, Guštanj, Vuzenica.
- Mrzel L. Glej: Adamič, Umetnost, Župančič Oton.
- (Murn-Aleksandrov Josip.) Peterlin-Petruška: Josip Murn-Aleksandrov. Odmevi II/1—3, 95—96. — Polak Janko: Spomini. Odmevi II/1—3, 1—9; Iz Josip Murnove korespondence. I. Josip Murn — Janku Polaku. II. Josip Murn — Alojziju Novaku. Odmevi II/1—3, 79—83.
- (Murnik Rado.) † Rado Murnik. Jutro XIII, št. 259 a, 260; ŽiS XII, 509; Gspan Alfonz: † Rado Murnik. LZ LII, 719. — Strmšek P.: Tri pisma Rada Murnika. ŽiS XII, 553.
- (Narodni muzej.) Novc pridobitve v našem narodnem muzeju. Slovenec LX, št. 243. — 70 zabojev dragocenih starin... Jutro XIII, št. 99. — Ureditev naših muzejev in varstvo starin. Jutro XIII, št. 77. — Varstvo naše domačije. Slovenec LX, št. 87. — Začetki našega umetno-obrtnega muzeja. IS VIII, št. 2.
- (Narodopisni pouk.) Vanda Mirko: Možnost narodopisja v podeželski šoli. P LIV, 306—309.
- (Nazarje.) Styriacus: V Nazarjih. MV V, št. 188.
- (Negova.) Bacrent H.: Das aelteste germanische Sprachdenkmal. ČZN XXVII, 237—238.
- Negri Waltraut. Glej: Celje.
- (Nerat Miha.) Odkritje spominske plošče Mihaelu Neratu. MV V, št. 250.
- (Noše.) Folklor slovanstva. Koledar revije Žena in dom za 1933, 75—77. — Koroški Slovenci na kongresu narodnih noš. Slovenec LX, št. 202. — Pomcu in namcu kongresa narodnih noš v Ljubljani. Slovenec LX, št. 197.
- Novak Vilko. Glej: Kühar, Prekmurje.
- (Novo Mesto.) Kregar Rado: Načrt za regulacijo Novega mesta. Arhitektura I, 30—32. — Najstarejše gasilsko društvo Dolenjske. SN LXV, št. 177.
- (Običaji.) L'Estocq Hermann: Unterkärntner Brauchtum. Bräuche des Familienlebens (rojstvo, poroka, gostija, dota, godovanje, smrt). Car I CXXII, 65—75; Gemeinschaftsbräuche des bäuerlichen Wirtschaftslebens (kolina, košnja sena, žetev, metev, spravljanje stelje, teritev, binkošti, sejmovanje v Velikovcu in Pliberku). Car I CXXII, 75—80. — Golobič Lojze: Porod, svadba, smrt (Semič, Bela Krajina). Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slovcna. XXVIII, sv. 2, 193—215. — Gorenšak Josip: O navadah in posebnostih beneških Slovencev. Luč VIII, 3—10. — Naši narodni običaji (»stehvanje« v Ziljski dolini). IS VIII, št. 9. — Od kdaj zvoni poldne. Slovenec LX, št. 88.
- (Obir.) Mišič Franc: Obir. Slovenec LX, št. 273.

- (Obrt.) Čevljarji v boju za svoj obstanek. Jutro XIII, št. 50 a. — Gaber Ante: Keramika. Arhitektura I, 260; Pipe. Arhitektura I, 196—197; Umetna obrt. Arhitektura I, 183—184. — Hausindustrie am Bachern. MZ LXXII, št. 327. — Maleš Miha: Razstava »narodnih« vezenin in »narodne« umetnosti v Jakopičevem paviljonu. Slovenec LX, št. 239. — Nove panoge naše ženske domače obrti. IS VIII, št. 3. — Obrambni kongres čevljarjev in usnjarjev. Jutro XIII, št. 62 a. — Ogljarji na delu. Slovenec LX, št. 267. — Razvoj obrti v naši banovini. SN LXV, št. 172. — Žalosten konec kočevskih ogljarjev (Mozelj). Slovenec LX, št. 214.
- (Omerza Mihael.) Steska Viktor: Župnik Mihael Omerza, skladatelj (1679—1742). Cerkevni glasbenik LV, 17—21.
- Orožen Janko: Zgodovina Celja. III. 1456—1848. Celje 1930 (1932). 8°. 160 str. Ref: Mravljak J., ČZN XXVII, 50—51. — St(èlè) Fr., DS XXXV, št. 5—6, platnice.
- (Ošlaj Franc.) Dr. Franc Ošlaj. Slovenec LX, št. 153. — Dr. Ošlaj Ferenc. Novine XIX, št. 28.
- Oven Anton. Glej: Prešeren.
- Pajtlar Josip. Glej: Divja mačka.
- Pavlin Dolfe. Glej: Trebnje.
- (Peca.) Janez Krstnik in kralj Matjaž. SN LXV, št. 140. — Kralj Matjaž in Slovenci. Jutro XIII, št. 191. — Kralj Matjaž na Peci. SN LX, št. 188. — Mišič Franc: Peca. Slovenec LX, št. 255.
- (Pengov Ivan.) † Ivan Pengov. Slovenec LX, št. 124.
- (Pernat Marko.) Znameniti slikar Marko Peruat (rojen v Tinjalu). KS XII, št. 7.
- (Pesem.) Beneškoslovenske narodne pesmi. Luč VIII, 11—28. — Ive bere glive. Domovina XV, št. 52. — Janežič Josip: Cerkevno ljudsko petje. Cerkevni glasbenik LV, 33—39. — Kimovce Francišek: Ljudsko petje pri božji službi. Cerkevni glasbenik LV, 65—75. — Koroški pevci v Sloveniji. Pevec XII, 25—26. — Kramer Fr.: Kakšne pesmi z napevi sem zapisal med slovenskim narodom. Pevec XII, 14—15, 30—31, 44. — Mišič Franc: Narodna pesem kulturni zaklad in brambni ščit koroških Slovencev. Slovenec LX, št. 280. — Na Kranjskom, Koroškem... Novine XIX, št. 4. — Narodna (Slomšekova iz Medžimurja). Novine XIX, št. 44. — Pojdamo v Škofce. Pevec XII, 25—26. — Praznik slovenske pesmi na Koroškem. Jutro XIII, št. 39. — Praznik slovenske pesmi v Dobri vasi. Jutro XIII, št. 153. — Prelovec Zorko: Par besed o slovenski narodni pesmi. Zbori VIII, 28—29. — Puš Ludovik: Naša pesem in gramofonske plošče. Zbori VIII, 22—23. — Slavec Slavko: Svetovna vojna v ljudski domišljiji. Luč VIII, 29—52. — Tri kamčiče vržem... Jutro XIII, št. 285. — Vigred. KS XII, št. 23.
- Pestotnik P. Glej: Ljubljana.
- Petefan J. Glej: Pulj.
- Peterlin—Petruška R. Glej: Berneker, Murn—Aleksandrov.
- Piber J. Glej: Bohinj.
- Pirjevec Avg. Glej: Goethe.
- Pirnat Makso. Glej: Tavčar Ivan.
- Pirnat Viktor. Glej: Cerovi log, Cigani, Gorjanci, Kostanjevica, Šmarješke Toplice. (Piruh.) KS XII, št. 12.
- (Piščanec Elda.) Slovenska likovna umetnost: Elda Piščanec. IS VIII, št. 21.
- Piškur Drago. Glej: Kresovanje.
- Pivec—Stelè Melita. Glej: Knjižnice.

- Pivko Ljudevit. Glej: Maribor.
(Planina pri Sevnici.) Kovačič Fr.—Wambrechtsamer A.: Planina in njeni prvi gospodarji. ČZN XXVII, 65—80.
- (Planšarstvo.) Kaj bo z našimi planinami? (Zgoše in Korošca). Slovenec LX, št. 137.
— Konec planšarstva v zgornji Savski dolini. Jutro XIII, št. 148. — Planšarstvo v kamniškem okraju (Menina). Slovenec LX, št. 148.
- Plestenjak Jan. Glej: Aškerc, Levstik Fran.
(Podkoren.) Iz pozabljenega letoviškega kraja. Jutro XIII, št. 124.
- Podlesnik Ivan. Spomini iz Ljubljane. 1. Ljubljana 1932. 8°. 134 str.
Ref.: PV XXXII, 272. — Svoboda IV, 360—361.
- (Pogačnik Josip.) Josip Pogačnik †. Jutro XIII, št. 192; Slovenec LX, št. 188; SN LXV, št. 186; Tedenske slike VIII, št. 34.
- Polak Janko. Glej: Murn—Aleksandrov.
- Polák J.: Zgodovina za III. razred. Ljubljana 1932. 8°. 70 str.
Ref.: Žerjav A., P LIV, 191.
- (Polharstvo.) Mišič Franc: Savinjski polhi in polharji. Jutro XIII, št. 218.
- (Polhov gradec.) Andrejka R.: Polhov gradec. Slovenec LX, št. 100. — I gale. Jutro XIII, št. 113.
- (Polšnik.) Koder črni voli predstavljajo cerkvice. Jutro XIII, št. 148.
- (Poštela.) Čiček Franjo: Poštela na Pohorju. M XIII, 28—29, 70—72, 111—112.
- (Potočka zijalka.) Letošnja odkritja v Potočki zijalki. Slovenec LX, št. 258. — Novi izsledki iz Potočke zijalke na Olševi. Jutro XIII, št. 65; Slovenec LX, št. 64.
- Potokar Tone. Glej: Prešeren.
- (Potpeschnigg Heinrich.) Dr. Heinrich Potpeschnigg (ein Freund Hugo Wolfs) †. DZ LVII, št. 71.
- (Prašnikar Jakob.) Spominski cvet na Prašnikarjev grob. Slovenec LX, št. 235.
- (Pravljice in pripovedke.) Benesec Gèza: Trije szinovje. Dober Pajdás Kalendárium za 1933, 49—50. — Čudovita dela. Domovina XV, št. 22. — Horvat Franjo: Od pastira. Novine XIX, št. 38—41. — Jakisa Viljem: Dobromil caszarov kühar. Dober Pajdás Kalendárium za 1933, 27—29. — Kako je Bog ustvaril Kranjca in Hrvata. Domovina XV, št. 13. — † Kühar Števan: Národno blago. Novine XIX, št. 31, 33. — Neumna žena in moder mož. Domovina XV, št. 17. — Oček Eduard: Mož i žena. Dober Pajdás Kalendárium za 1933, 31—32. — Ponesics Ludvig: Trijé bratje. Dober Pajdás Kalendárium za 1933, 74—75. — Pörs Rudolf: Zakunyeni mlin. Dober Pajdás Kalendárium za 1933, 72—73. — Šebjanič Karol: Pripovest od Vragá i cigána. Dober Pajdás Kalendárium za 1933, 29—30. — Vegrin Štefan: Potnik brez karte. Dober Pajdás Kalendárium za 1933, 32. — Zdolanji Jože: Katarina in Pesoglavci; Kaznovana deklica (iz Delača). M XIII, 191.
- (Prekmurje.) B(orko B.): Prekmurje v naši književnosti (Kranjec M., Težaki). Jutro XIII, št. 37. — Dobrovolci so dobili zemlo. Novine XIX, št. 45. — Grda navada (Sobota). Novine XIX, št. 6. — Izjava misijonarja J. Godine o prekmurskih legijonarjih. Slovenec LX, št. 148. — K(ranjec) M(iško): Pogorelci, snehè, pa gostüvanje. Novine XIX, št. 3. — Klekl Jožef: Kak dugo homo pisali ešče v našem jeziki? Novine XIX, št. 7. — Kokolj Miroslav: Znaki prekmurskega tkaničenja. ČZN XXVII, 197—205. — Martinje. Novine XIX, št. 17. — Maučec Joško: Zgodovina Slovenske Krajine. Novine XIX, št. 9—46. — Na severni meji. Slovenec LX, št. 261. — Naj vse ljudstvo popeva v

cerkvi. *Novine XIX*, št. 25. — Naš odgovor (Prekmurje—Slovenska krajina). *Novine XIX*, št. 6. — Naša potopljena plodna zemlja. *Jutro XIII*, št. 62. — Naše starine. *Novine XIX*, št. 8. — Naši dobrovolci. *Novine XIX*, št. 28. — Naši duševni delavci. *Kalendar Srca Jezusovoga za 1933*, 65—68. — Naši znameniti možje. *Novine XIX*, št. 20. — Novak Vilko: Domovina. *Měszecsne novine za szlovenzki národ. ČZN XXVII*, 56—57; Mikola Sándor: A vendség multja és jelene. *ČZN XXVII*, 57; Prekmurci v Slov. biogr. leksikonu. *Slovenec LX*, št. 209; Pripoved naše krajine (Kranjec M., Težaki). *Novine XIX*, št. 28. — Prekmurska knjiga. *Novine XIX*, št. 44. — Prvi spomenik † Baša Ivani. *Novine XIX*, št. 47. — Račič Božo: Kakšno bodočnost imajo domače obrti Slovenske krajine. *Pomoč I*, št. 1. — Razstava tiska v Slovenski krajini. *Slovenec LX*, št. 187. — Rusticanus: Nazaj. *Novine XIX*, št. 10. — Sezonsko delo važen gospodarski in socialni činitelj Slovenske krajine. *Slovenec LX*, št. 101. — Slaba zaposlitev prekmurskega delavstva. *Jutro XIII*, št. 95 a. — Slabe nade prekmurskih sezonskih delavcev. *Domovina XV*, št. 17. — Spoznávalo nas. *Novine XIX*, št. 4. — Velike skrbi naših sezonskih delavcev. *Jutro XIII*, št. 87. — Voljč Štefan: S sprehoda. *Slovenec LX*, št. 185. — Zaslužek prekmurskih sezonskih delavcev. *Jutro XIII*, št. 10.

Prelovec Zorko. Glej: Cankar Ivan, Hladnik, Pesem.

Premrov Jože. Glej: Izseljenci.

(»Preporod«.) 20 let Preporoda 1912—1932. Ljubljana 1932. 8°. 71 str.

Iz vsebine: Lah Ivan, Predhodniki Preporodovcev, 9—17. — Kolar Ivan, August Jenko, 18—22. — Kozak Juš, Prijatelju Jenku, 23—24. — Kolar Ivan, O Ivanu Endlicherju, 25—28. — Sartory Marjan, Predvojna in medvojna doba Preporoda 1912—1918, 29—33. — Lovšin Evgen, Pred sodiščem, 34—39. — Turk Ernest, Preporodovci in pokret jugoslovanskih dobrovoljcev, 40—46.

Prešeren France. Glaser Janko: Doslej neznan zapis Prešernovega soneta o Apelu. *ČZN XXVII*, 102—103. — Josef Penížek in češki prevod Prešerna. *Jutro XIII*, št. 183. — Oven Anton: Zakaj pač muhe moj lovi Kastelic? *LZ LII*, 719—723. — Potokar Tone: Prešeren in Dukić. *Slovenec LX*, št. 5. — Zupan Tomo: Kako Lenka Prešernova svojega brata, pesnika popisuje. *M XIII*, 270—273, 309—312, 347—349, 390—392, 427—429; tudi v ponatisu: Celje 1933. 8°. 65 str.

Ref.: Pregelj I, DS XXXXVI, 431—432.

Prijatelj Ivan: Dr. Ivana Tavčarja Zbrani spisi. I. zv. Uredil dr. Iv. Prijatelj. Ljubljana 1932. 8°. XII + 506 str.

Ref.: Janež Stanko, *LZ LII*, 303—305. — Koblar Fr., DS XXXXVI, 533—535. — *M XIII*, 393. — *Jutro XIII*, št. 193, 218. — *Slovenec LX*, št. 141.

(Pritrkovanje.) Še o tekmi slovenskih pritrkovalcev. *Slovenec LX*, št. 118.

(Prlekija.) Iz dežele klopotcev. *SN LXV*, št. 217. — O prleških pogačah, gibanicah in krapcih. *Jutro XIII*, št. 218. — Po Prlekiji. *Slovenec LX*, št. 226. — Požari in dimniki v Prlekiji. *SN LXV*, št. 248. — Styriacus: Okoli Desnjaka. *MV V*, št. 205.

(Protireformacija.) Vrhovnik I.: Paberki iz protireformacijske dobe. (I. O nekdanjem evangelijskem pokopališču v Ljubljani. 2. Predstavnik protestantstva na koncu XVIII. stoletja.) *GMDS XIII*, 36—43.

(Ptuj.) Borba Ptuja za ohranitev železniških zvez. *Jutro XIII*, št. 13. — Gotische Meisterwerke in Ptuj. *MZ LXXII*, št. 1. — Muzejsko društvo v Ptuj. *ČZN*

- XXVII, 118—120. — Napredek ptujskega muzeja. Jutro XIII, št. 100. — Nove zgodovinske najdbe v Ptujju. Jutro XIII, št. 258. — Rimske izkopine v Ptujju (Libero et Liberae...). Slovenec LX, št. 246. — Saria B.: Glavne kulture podobe mitrejev v Poetovionu. ZUZ XII, 63—86. — Styriacus: Po Dravskem polju. MV V, št. 229. — 400 letnica turškega vpada v Ptuj. Slovenec LX, št. 206, 226. — V starodavnem Ptujju. Slovenec LX, št. 180.
- (Pugelj Milan.) Lipah Fr.: V spominu Milana Puglja. SN LXV, št. 223. — Milan Pugelj kot urednik. Odmevi II/1—3, 99—100. — Mohoričeva Milena: Pisatelj Milan Pugelj. Modra ptica III, 361—365. — Pugljeva proslava v Novem mestu. SN LXV, št. 230. — Spominu Milana Puglja. Jutro XIII, št. 235, 236 a.
- (Pulhenštajn.) Die Auktion auf Schloß Puchenstein. DZ LVII, št. 71. — Grad Puchenstein in usoda njegovih umetnin. Jutro XIII, št. 261. — Grad Puchenstein nad Dravogradom. Slovenec LX, št. 226. — Die Selätze von Puchenstein. MZ LXXII, št. 291. — Zbirka orožja na gradu Puchenstein. Jutro XIII, št. 268.
- (Pulj.) Petejan J.: Pred 25 leti v Pulju (ustanovitev Delavskega izobraževalnega društva). Koledar Cankarjeve družbe za 1933, 101—103.
- Puš Ludovik. Glej: Pesem.
- (Quaglio J.) Steska Viktor: Dve pesmi slikarja Julija Quaglia. ZUZ XII, 120.
- Račič Božo. Glej: Prekmurje.
- Ravljen Davorin: Anglež v naših krajih leta 1715. Jutro XIII, št. 160. — Glej tudi: Izseljenci.
- Ravnik Rudolf. Glej: Rimski vrelec.
- Regali J. Slovensko izročilo. KDM za 1933, 59—66. — Glej tudi: Caucig.
- Rehar Radivoj: Pesmi o kraljeviču Marku. Prevedel —. Ljubljana 1932. 8°. 240 str.
- (Ribarstvo.) Ribji lov na Krki. Jutro XIII, št. 189.
- (Ribnica.) Iz dobe domačega platna. Slovenec LX, št. 73. — Lovšini Frane: Počastitev ribniškega narodnega pesnika. Slovenec LX, št. 31. — Zbor ribniških rešetarjev. Slovenec LX, št. 3.
- (Ribnica na Pohorju.) Mišič Frane: V evetoših vrtovih pohorske Ribnice. MV V, št. 143; Vas Ribnica na Pohorju. MV V, št. 153.
- (Rimski vrelec.) Ravnik Rudolf: Rimski vrelec. Jutro XIII, št. 8, 31.
- (Rogaška Slatina.) 200 letnica v Rogaški Slatini. Slovenec LX, št. 113. — Kolterer Fr.: Der Kurort Rogaška Slatina und seine Heilmittel. MZ LXXII, št. 219; Letovišča in zdravilišča. Jutro XIII, št. 153; Od Sv. Trojice do Sv. Mohorja. Jutro XIII, št. 161, 171; Rogaška Slatina. MZ LXXII, št. 219; Zgodovina Rogaške Slatine. MV V, št. 183; Priprave za veliko slavo v Rogaški Slatini (200 letnica zajetja mineralnih vrelecev in postavitve kipa sv. Janezu Nepomuku). Jutro XIII, št. 184. — Proslava sv. Nepomuka. Slovenec LX, št. 181. — Rogaška Slatina in njena 200 letnica. Jutro XIII, št. 187. — Rogaška Slatina nekdaj in sedaj. Slovenec LX, št. 127. — Slatinske slike. Slovenec LX, št. 173, 184, 196. — Slavje Rogaške Slatine. Jutro XIII, št. 189.
- Rüthel Johann: Der Entwicklungsgang des Gottscheer Volkes. I. Kočevje 1932. 8°. 85 str.
- Rozman Ivan. Glej: Župančič Oton.
- (Rudarstvo.) Jahre Ludwig: Zur Geschichte der Erzbergbauten im Petzen-Mießgebiet. Berg- und hüttenmännisches Jahrbuch. Bd LXXX, 8—19; Zur Geschichte des Kohlenvorkommens im Lobniggraben. Car I CXXII, 85—86. —

- Križev pot naših rudarjev. SN LXV, št. 296. — Sv. Barbara — patrona rudarjev. Slovenec LX, št. 279. — Wenger Marian. Der Verfall des Edelmetall-Bergbaues in Kärnten gegen Ende des XVI. Jahrhunderts und seine Ursachen. Car I CXXII, 101. — Zares je obrajtan ta knapovski stan. Jutro XIII, št. 298.
- (Rudež Anton.) Graščak Anton Rudež †. Jutro XIII, št. 284.
- Rus Jože: Krst prvih Hrvatov in Srbov. Nova poglavja o zgodovini kraljev Svevladičev 614—654. Ljubljana 1932. 8°. 87 str.
- Ref.: Baš Fr., ČZN XXVIII, 230—231. — Turk J., GMDS XIII, 100—101. — Prim.: Blaženi Martin škof in opat, apostol Hrvatov in Srbov (638—655). Slovenec LX, št. 191; Jutro XIII, št. 188.
- Glej tudi: Črnomelj, Dolenjsko, Ljubljana.
- (Ruše.) Glaser Janko: Verske igre v Rušab (1680—1722). Jutro XIII, št. 187.
- (Sachs Alojzij.) Alojzij Sachs †. Zbori VIII, 17—18.
- (Sakovič Jožef.) Sakovič Jožef (Pokojni törjanski plebanoš. 1874—1930.) Kalendar Srca Jezusovoga za 1933, 40—55.
- (Salezijanci.) Ob 30 letnici prihoda Salezijancev v Slovenijo. IS VIII, št. 8.
- (Salzburg.) Torgler Karl: Zur Geschichte der Salzburger Besitzungen in Oberräumen. Car I CXXII, 90—91.
- Saria Balduin. Glej: Arheološki zemljevidi, Ljubljana, Ptuj.
- (Savinjska dolina.) 40 letni jubilej savinjske železnice. Jutro XIII, št. 8. — Ustanovitev vodnih zadrug za savinjsko regulacijo. Jutro XIII, št. 221.
- Schmid Walter: Norisches Eisen. Beiträge zur Geschichte d. österr. Eisenwesens. I, 2. H. Wien 1932. VIII + 60 str.
- Ref.: Rus J., Jutro XIII, št. 14. — Saria B., GMDS XIII, 162—163.
- Glej tudi: Luschin.
- (Sedej F. B.) Ferjančič Fran: † Goriški metropolit dr. Frančišek Sedej — vnet ceciljanec in pospešvatelj cerkvene glasbe. Cerkevni glasbenik LV, 1—4, 39—42. — F(inžgar) F(ran) S.: Dr. Frančišek Borgia Sedej. M XIII, 9. — Goriški nadškof dr. Frančišek B. Sedej. KMD za 1933, 66—67.
- (Selška dolina.) Andrejka Rudolf: Zemljiške razmere v Selški dolini v začetku 18. stoletja. GMDS XIII, 44—53.
- Serpp A. Glej: Limbuš, Maribor.
- Skalar Josip. Glej: Dev.
- Skebè Silvester. Glej: Izseljenci.
- (Skoda Alojzij.) I. Šašelj: Nepoznan dolenski ljudski pisatelj in pesnik (Alojzij Skoda = Vekoslav Zaplaški). Slovenec LX, št. 155.
- (Slatina Radenci.) Janžek Karel: Spomini ob zlatem jubileju zdravilišča Slatina Radencev. Jutro XIII, št. 113. — Kako je nastalo in se razvijalo zdravilišče Slatina-Radenci. Slovenec LX, št. 133. — 50 letnica zdravilišča v Slatini Radencih. Jutro XIII, št. 95. — Šlebinger Ciril: Toplice in slatine. Izvestje Muzejskega društva v Mariboru. I, 35—40.
- (Slikarstvo.) Stclé France: Slikarstvo kod Slovenaca. Hrvatska Revija V, 497—502, 537—543.
- Slodnjak Anton: Frana Levstika Zbrano delo. Ljubljana 1932. IV. zv. 8°. 471 str.
- Ref.: Koblar Fr., DS XXXXVI, 162—164. — Plestenjak I. Čas XXVI, 339—340. — Vodnik Fr., Slovenec LX, št. 81. — M XIII, 231—232.
- Pisma o slovenski književni zgodovini. Slovenec LX, št. 173, 179, 190, 202, 208, 214, 220, 250, 261, 273, 283.

- Glej tudi: Levstik Fran.
- (Slomšek A. M.) Anton Martin Slomšek. Novine XIX, št. 29—33. — Boje Ethin: Kaj nam je Slomšek. SU XXXIII, 161—169; Narodnovzgojna smer pri Slomšku (kratka označitev ob 70 letnici njegove smrti). Čas XXVII, 137—143; Slomšek naš duhovni vrtuar. SU XXXIII, 1—7, 41—47, 81—96, 121—135; ponatis: Ljubljana 1932. 8°. 62 str.
- Ref.: Gogala St., Čas XXVII, 35; Kovačič Fr., ČZN XXVII, 226—228.
- (Bork) o: A. M. Slomšek. Jutro XIII, št. 223. — Slomšek naš vzgojitelj. Slovenec LX, št. 222. — Glaser Janko: Literarne predloge in paralele. XI. Maier—Slomšek. ČZN XXVII, 104—106. — G(rivec) Fr: Jezikovna drobtina. Slovenec LX, št. 275. — Iz Slomškovih mladih dni. Slovenec LX, št. 226. — Ilešič Fran: Odkod ime Slomškovih »Drobtinic«? ČZN XXVII, 46—47. — Jeraj Jože: Slomšek slovenski narodni buditelj. Slovenec LX, št. 220. — Ko sem Slomšku nogavice podpletala. Slovenec LX, št. 179. — (Koderman Karl): In memoriam Slomšek. Jutro XIII, št. 224; Slomšek in Maribor. Jutro XIII, št. 225; Slomškov državniški akt. Jutro XIII, št. 223. — Kordin Anton: A. M. Slomšek — narodni in verski vzgojitelj. Pedagoški zbornik XXVIII, 35—50. — Kovačič Fran: Baraga—Slomšek. BV XII, 268—280; Slomšek — naš voditelj. Slovenec LX, št. 220; Slomškov najstarejši rokopis. ČZN XXVII, 190—192; Slomšek — v duhu svetosti. Kraljestvo božje VI, 23—24. — Merhar Alojz: Apostol Slovencev Anton Martin Slomšek. Ljubljana 1932. 8°. 130 str. — Praznik Josip: Slomšek in mladina. Prosvetna knjižnica. I2. zv. Maribor 1932. 16°. 16 str. — Sedemdesetletnica smrti škofa A. M. Slomška. KS XII, št. 38. — Die Slomšek-Feier in Maribor. MZ LXXII, št. 258. — Slomšek in duhovniki. Slovenec LX, št. 223. — Slomšek in mi. KS XII, št. 41. — Slomšek o narodnosti in slovenskem jeziku. Slovenec LX, št. 147. — Tri zadnje Slomškove poti. Slovenec LX, št. 210, 211, 212.
- (»Slovenec«.) Biserni jubilej »Slovenca«. Slovenec LX, št. 238.
- (Slovenska Bistrica.) Ob 40 letnici slovenjebistriške CMD. Jutro XIII, št. 211. — 60 letnica slovenjebistriških gasilcev. Slovenec LX, št. 139.
- Smrekar H. Glej: Cankar Ivan.
- Soklič Jakob. Glej: Haloze.
- (Solčava.) 80 let po solčavskem puuntu. Jutro XIII, št. 67.
- Sovrè Anton: Aurelii Augustini Confessiones. Izpovedi Aurelija Augustina. Poslovenil Anton Sovrè. Celje 1932. 4°. 284 str.
- Ref.: Solar J., Vekovita knjiga. Slovenec LX, št. 62. — U(šeničnik) A., Čas XXVII, 292—297. — Slovenec LX, št. 266.
- Spektorski E.: Zgodovina socialne filozofije. I. Od starega veka do XIX. stoletja. Prevedel J. Vidmar. Ljubljana 1932. 306 + VIII str.
- Ref.: Stupan B., ČZN XXVIII, 47—48. — Zwitter Fr., LZ LII, 499—502. — U(šeničnik) A., Čas XXVI, 407—408.
- (Stamitz J.) Janez Stamitz — slovenskega pokoljenja. Jutro XIII, št. 18.
- (Stegnar Srečko.) Srečko Stegnar †. Zbori VIII, 17. — Stegnar Vinko: Slovenski skladatelj Srečko Stegnar. Cerkveni glasbenik LV, 53—56.
- Stein Sergej. Glej: Aškerc.
- Stelè Francè: Glej: Gnirs, Ljubljana, Maleš, Mantuani, Slikarstvo.
- Steska Henrik. Glej: Goethe.
- Steska Viktor. Glej: Layer, Omerza, Quaglia, Vodnik.

- (Strauß Janez Andrej.) Šijanec Franjo: Slikar Janez Andrej Strauß (stilna analiza). ČZN XXVII, 81—93, 96—102.
- (Strauß Franc Mihael.) Šijanec Franjo: Slikar Franc Mihael Strauß (stilna analiza). ČZN XXVII, 1—13, 94—95.
- (Stražišče.) 30 letnica gasilskega društva v Stražišču. SN LXV, št. 177.
- Strmšček Pavel. Glej: Aškerc, Lemberg, Maribor, Murnik Rado, Štrckelj.
- Stroj Alojzij. Glej: Izscljenci.
- Stupica A. Glej: Celje.
- (Svečnica.) Svečnico pojo. Jutro XIII, št. 27.
- (Sv. gore.) Romanje na Sv. gore. SGp LXVI, št. 35.
- (Sv. Duh na Ostrem vrhu.) Pismo z obinejnih planin. MV V, št. 170.
- (Sv. Križ nad Belimi vodami.) Mišič Franc: Sv. Križ nad Belimi vodami. SGp LXVI, št. 44.
- (Sv. Paukracij na Kolanskem.) Mišič Franc: Sv. Paukracij, naš severni stražar. Slovenec LX, št. 283.
- (Sv. Vid pri Ptujju.) Zanimiva obletnica (Turki pri Sv. Vidu). SGp LXVI, št. 37.
- Šalomon Ivan. Glej: Zbelovo.
- Šantel Šaša. Glej: Umetnost.
- Šašel Ivan: Marijina božja pot Zaplaz na Dolcnijskem. Novo mesto 1932. 16°. 23 str.
- Trška gora. Ponatis iz »Križa«, Novo mesto 1932. 16°. 15 str.
- Živali v slovenskih pregovorih in rekih. Novo mesto 1932. 8°. 46 str.
- Glej tudi: Besede in rečenice, Skoda Alojzij.
- Šijanec Franjo. Glej: Janek, Maribor, Strauß Janez Andrej, Strauß Franc Mihael.
- Škerlj Silvester. Glej: Berneker Franc.
- (Škofja Loka.) Gaber Antc: O tulipanih, hijacintah in sorodnih cvetlicah. SN LXV, št. 103. — Ob 30 letnici škofjeloškega vodovoda. SN LXV, št. 252. — 150 letnica loških uršulink. Slovenec LX, št. 234. — Župančič Jožc: Ljubnik stražar Škofje Loke. Jutro XIII, št. 118.
- (Škorpionarstvo.) Škorpionarji (kobanska ljudska medicina). Jutro XIII, št. 165. — Zadnji ostanki stare vere. Tedenske slike VIII, št. 30.
- Šlehinger Ciril. Glej: Slatina Radenci.
- Šlehinger Janko. Glej: Bibliografija.
- (Šmarješke Toplice.) Pirnat Viktor: Lepc in zdrave so Šmarješke Toplice. SN LXV, št. 153. — Za Šmarješkimi Toplicami (Klevez). Slovenec LX, št. 13.
- (Šmilhel—Stopiče.) Naša največja kmečka občina. SN LXV, št. 296.
- Šnuderl M. Glej: Manjšine.
- Šolar Jakob: Detela Franc, Zbrani spisi. I. zv. Urcdil Jakob Šolar. Celje 1932. XL + 452 str.
- Re f.: Debeljak Tine, DS XXXXVI, 91—93. — Pregelj Iv., Čas XXVI, 277—278. — Jutro XIII, št. 71. — M XIII, 150—151. — Slovenec LX, št. 64.
- (Št. Ilj v Slovenskih goricah.) Wanderraten (mus decumanus Pall) bei Št. Ilj. MZ LXXII, št. 26.
- (Št. Peter pri Novem mestu.) Nad 300 let stara zidanica. Slovenec LX, št. 121.
- (Štrekelj Karel.) Strmšček P.: Prof. Štrckelj — pesnik in prevajalec ruskih povesti. LZ LII, 487—490. — Dvajsetletnica smrti dr. Karla Štreklja. Jutro XIII, št. 156.
- Šuklje Fran: Sodobniki mali in veliki. Ljubljana 1932. 8°. 344 + VIII str.
- Re f.: Koblar Fr., DS XXXXVI, 541—543. — L(okar), LZ LII 688—691. — Jutro XIII, št. 298. — Slovenec LX, št. 292. — SN LXV, št. 285.

- Cesar Franc Jožef I. Slovenec LX, št. 30—47. — Našim zgodovinarjem (Matija Kavčič). Slovenec LX, št. 188.
- (Tamar). Vandot Josip: Motiv iz Tamarja. Jutro XIII, št. 120.
- Tamara Attilio. Glej: Trst.
- (Tavčar Ivan.) Pirnat Makso: Pri Ivanu Tavčarju na Visokem. Odmevi III/4—6, 66—68.
- Terseglav Fr. Glej: Trubar P., Župančič Oton.
- Theiß Viktor. Glej: Cvetna nedelja.
- (Toča.) Kako so se borili proti toči. Domovina XV, št. 44.
- Tominišek J. Glej: Bohinj.
- (Tomšič Anton.) (Gabe)r: Spominu Antona Tomšiča, prvega urednika »Slovenskega naroda«. SN LXV, št. 117. — Ob devetdesetletnici rojstva urednika Antona Tomšiča. MV V, št. 117.
- Tomšič Ivan. Glej: Manjšine.
- Torgler Karl. Glej: Salzburg.
- Travner Vladimir. Glej: Luschin, Maribor.
- (Trbovlje.) Beda trboveljskili rudarjev. Slovenec LX, št. 179. — Borba Trbovelj za kruh in zdravje. Jutro XIII, št. 200. — Brezposelnost v Trbovljah. Slovenec LX, št. 85. — Hudi dnevi v rudniških revirjih. Jutro XIII, št. 177 a. — Primer usodnih posledic rudarske krize. Jutro XIII, št. 149. — Razočarana in strta življenja. Slovenec LX, št. 161. — Stara pravda za most (čez Savo pri Trbovljah). Jutro XIII, št. 153. — Uratnik Filip: Trbovlje. Jutro XIII, št. 94.
- (Trehnjc.) Pavlin Dolfc: Četrto stoletja trebanjskega Sokola. SN LXV, št. 296.
- (Trst.) Cusin Fabio: Le condizioni giuridiche di Trieste e le riforme dell'amministrazione comunale nella prima metà del secolo XVIII. Archeografo Triestino V. XVII, S. III, R. XLV, 101—239. — Gasparini Lina: Miramare e paraggi nelle memorie inedite di Pietro Kandler. Archeografo Triestino V. XVII, S. III, R. XLV, 273—300. — Morpurgo Enrico: Il Castello di Trieste e le sue vicende. Archeografo Triestino V. XVII, S. III, R. XLV, 85—100. — Tamara Attilio: La »Sažera« del 1609. Archeografo Triestino V. XVII, S. III, R. XLV, 241—272. — 12 let po požigu tržiškega Narodnega doma. Jutro XIII, št. 161.
- (Trubar P.) T(erseglav) F.: Štistolctnica. Slovenec LX, št. 25.
- (Tržič.) Tržiško delavstvo kliče na pomoč. Slovenec LX, št. 100.
- Tschinkel Wilhelm: Gottscheer Volkstum in Sitte, Brauch, Märchen, Sagen, Legenden und anderen volkstümlichen Überlieferungen. Kočevje 1932. 8°. 256 str.
- (Tujski promet.) Bohinec V.: O našem tujskem prometu. KDM za 1933, 86—88.
- Tuma H.: Alpska terminologija. PV XXXII, 75—81, 97—98, 133—136, 160—165.
- Uđina Ramiro. Glej: Istra.
- (Umetnost.) Mrzel L.: Naša umetnost in njen trg. Jutro XIII, št. 182. — Šantel Šaša: Beseda o naši umetnosti. SN LXV, št. 210, 211.
- (Umetnostna zgodovina.) Molč Vojeslav: O sociološkem problemu v umetnostni zgodovini. ZUZ XII, 1—16.
- (Univerza.) Na trnjevi poti za svojo univerzo. Slovenec LX, št. 50, 51, 52, 53.
- Unterlechner Michael: In der Einsicht. Das Leben eines Kärntner Bergbauernburschen. Mit einem Geleitwort von Prof. Oswin Moro. St. Ruprecht bei Villach 1932. 8°. 256 str.
- Ref.: Graber G., Car I CCXXII, 97.

- Uratnik Filip. Glej: Trbovlje.
- (Uršlja gora.) Varujmo domača imena! Slovenec LX, št. 33.
- (Vače.) Ložar Rajko: Predzgodovinska naselbina na Vačah odkrita. Slovenec LX, št. 199. — Vače, krave in keltska grobišča. Jutro XIII, št. 293.
- Vandot Josip: Med planinskimi pomladnimi svetniki. Jutro XIII, št. 67. — Glej tudi: Podkoren, Tamar.
- (Vas.) Naša vas. Jutro XIII, št. 20.
- Vauda Mirko. Glej: Narodopisni pouk.
- (Velika noč.) Slovenske vüzenske navad. Novine XIX, št. 13.
- (Veliki četrtak.) Zgodovinski razvoj obredov velikega četrtka. Slovenec LX, št. 13.
- (Velikovec.) L'Estocq Hermann: Fundberichte aus Völkermarkt. Car I CXXII, 92—93; Zur Geschichte des Gutes Wallersberg bei Völkermarkt. Car I CXXII, 84—85; Zur Geschichte des Kollhofes und Rauberhofes bei Völkermarkt. Car I CXXII, 82—84. — Menhardt II.: Zu Ulrich von Völkermarkt. Car I CXXII, 144.
- (Vič.) Ob 60 letnici viških gasilcev. Slovenec LX, št. 154.
- Viđmar Josip: Kulturni problemi slovenstva. Ljubljana 1932. 8°. 93 str.
Ref.: Gogala, Čas XXVII, 103—105. — G(rahor) I., LZ LII, 723—730. — Svoboda IV, 243—244.
- Prim.: Brodar Tomc, Nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje. Književnost I, (1933), 5—9, 48—54, 73—79, 132—137, 163—168, 236—243. — Slovenstvo in jugoslovenstvo. Jutro XIII, št. 149.
Glej tudi: Cankar Ivan.
- (Vižmarje.) Ob obletnici vižmarskega tabora. Slovenec LX, št. 116.
- (Vodnik Valentin.) Steska Viktor: Vodnikovo pismo iz l. 1797. GMDS XIII, 95—97.
- (Vodovnik Jurij.) Mišič Franc: Skomarje in njih pesnik. MV V, št. 252.
- Voljč Stefan. Glej: Prekmurje.
- (Vošnjak Jože.) Sv. Barbara v Slovenskih goricah. SGp LXVI, št. 18.
- Vranc E. Glej: Luschin.
- (Vraz Stanko.) Ilešič Fr.: Iz Vrazove slovenske literarne zapuščine (I. Maloruske »Kolomijke«, II. »Slovenske«, III. Zopet kolomijke, IV. Slovenska lirika in ilirske težnje). ČZN XXVII, 14—32.
- Vrhovnik I. Glej: Aškerc, Gregorčič, Ljubljana, protireformacija.
- (Vurnik Stanko.) Baš Franjo: Stanko Vurnik. ČZN XXVII, 47—49. — Ložar Rajko: Stanko Vurnik †. DS XXXIV, 254—256. — Novak Vilko: Stanko Vurnik. Novine XIX, št. 14. — † Stanko Vurnik. Cerkevni glasbenik LV, 95—96; Jutro XIII, št. 70; Pevec XII, 23—24; Slovec LX, št. 69; SN LXV, št. 67; Tedenske slike VIII, št. 13.
- (Vuzenica.) Mravljak Josip: Iz vuzeniške zgodovine (celi usnjarjev, nekaj o vuzeniškem šolstvu). ČZN XXVII, 107—109.
- Wambrechtsamer Anna: Aus dem Manuskript. »Die Handschrift des Berthold Aprecher«. DZ LVII, št. 66—68. — Vom roten Malefitz (Wendtseisen). DZ LVII, št. 32, 34, 36, 38, 40, 42, 44, 46, 48.
- Wenger Marian. Glej: Rudarstvo.
- Wengert Hermann: Die Stadtanlagen in Steiermark. Graz 1932. 4°. 84 str.
Ref.: Baš Franjo, ČZN XXVII, 55—57. — Ilešič Svetozar, GV IX, 206—207.
Glej tudi: Maribor.
- Wilfan Josip: Die Organisation der Volksgemeinschaft. Wien 1932. 8°. 32 str.
Ref.: Furlan Boris, LZ LII, 377—380, 502—504.

- Winkler Wilhelm: Die Nationalitäten in den Staaten Europas. Ergänzungen 1932. Wien 1932, 8°. 104 str.
- (Zadreta.) Mišič Franc: Od Vrhovca do Gornjega grada. Jutro XIII, št. 183.
- (Zadružništvo.) Jubilejno in letno poročilo Zveze slov. zadrug. Ljubljana 1932. 4°. 47 str.
- Občni zbor Zveze slov. zadrug. SN LXV, št. 115. — Slovensko zadržno gibanje 1931. Slovence LX, št. 64. — V Dravski banovini imamo 1487 zadrug. Jutro XIII, št. 175. — Zadržnega pionirja 70 let (Janez Stanovnik). Slovence LX, št. 196. — Zadržništvo v l. 1931. Slovenec LX, št. 2 a, 33, 64.
- Zalaznik Albin. Glej: Kuga.
- Zangger Fritz. Glej: Celje.
- (Zaplaz.) Slovence LX, št. 179.
- (Zbelovo.) Obnovitev rudnika v Zbelovski gori. Jutro XIII, št. 42. — Šalamon Ivan: V skritem zgodovinskem kraju. Jutro XIII, št. 72.
- (Zgodovinski pouk.) Grabeljšek Karel: Zgodovinski pouk na naših šolah. P LIV, 76—80. — Hafner Kristina: Kako ponavljamo zgodovino. P LIV, 265—268.
- Prim.: J(určec) A., Zrinjski in Frankopan — izdajalec! P LIV, 141—143.
- (Zilica.) Demus Otto: Die Marienkrönung in Gailitz und die Malerei des »späten weichen Stils« in Kärnten. Car I CXXII, 57—61.
- Zor Ivo. Glej: Malovrh.
- (Zorec Ivan.) D(ebeljak) A.: Jezik v Zorčevih »Belih menihih«. ŽiS XII, 596—597; Osemdesetletnica stiškega samostana. ŽiS XII, 568—569.
- Zupan Tomo. Glej: Prešeren France.
- Zupanc Lojze: Bili so trije velikani... Belokrajinske pripovedke. Ljubljana 1932. 8°. 48 str.
- Zwitter Fr. Glej: Ilirija, Luschin.
- Žagar Jakob: Prazgodovina sveta. Ročna knjižnica 10—12. Domžale 1932, 8°. Ref.: Ložar R., DS XXXXV, 344, 422. — L(užar) F., SU XXXIII, 76. — Škerlj B., Jutro XIII, 72, 262. — Slovenec LX, št. 54.
- Žebot Franjo: Kako me je dr. Korošec učil časnikarstva. Slovence LX, št. 108.
- (Žegnanje.) Čuček J.: Žegnauje na Brnci v Ziljski dolini. Jutro XIII, št. 242.
- (Ženski listi.) Mohoričeva Milena: Sodobni slovenski ženski listi. LZ LII, 41—47, 606—615, 710—717.
- (Žetev.) Prazniki žetve na Murskem polju. Jutro XIII, št. 175.
- Žigon Alojz. Glej: Žnideršič.
- Žigon Avgust. Glej: Levstik Fran.
- Žmavc Andrej. Glej: Cviček.
- (Žnideršič Anton.) Žigon Alojzij: Anton Žnideršič, naš veliki čebelar. Jutro XIII, št. 95.
- (Žiri.) Med Žirovci in žirovskimi lepotami. Jutro XIII, št. 1. — Žirovski spomini (volitve 1897). Jutro XIII, št. 181.
- Žontar Josip. Glej: Bankarstvo.
- Žunkovič D. Glej: Leskovec.
- Župančič Jože. Glej: Škofja Loka.
- (Župančič Oton.) Ložar Rajko: Kaj bi bilo, če bi bilo. DS XXXXV, 320—328. — Mrzel L.: Oton Župančič, Adamič in slovenstvo. Jutro XIII, št. 256. — Rozman Ivan: Nekaj pripomb k Tesnièrejevi knjigi o Otonu Župančiču. LZ LII, 48—50. — Terseglav Fran: Župančičev pojem slovenstva. Beseda

o sodobnih vprašanjih I, 161—165. — Jutro XIII, št. 222. — Slovenec LX, št. 221.

Župančič Oton. Glej: Adamič Louis.

Županič Niko: K fizio-etnološki metamorfozi narodov s posebnim ozirom na Jugoslovence. Ponatis iz Etnologa V. Ljubljana 1932.

(Žužemberk.) Okrog starega dolenskega gradu. Jutro XIII, št. 224. — V Žužemberku. Slovenec LX, št. 208. — Zgodovinski grad v Žužemberku. Slovenec LX, št. 155.

Žvan B. Glej: Izseljenci.

Slovstvo.

Cankar Izidor. Zgodovina likovne umetnosti v zahodni Evropi. I. Razvoj stila v starokrščanski dobi in zgodnjem srednjem veku. Ljubljana 1930. 8°, 314 str., 141 slik. II. Razvoj stila v visokem in poznem srednjem veku. Ljubljana 1931 in 1933. 8°, 335 str., 172 slik.

V času, ko skušajo Srbi in Hrvati s prirejanjem prevodov francoskih in nemških učbenikov zadostiti potrebi po zgodovini likovne umetnosti, se je odločila Slovenska matica izdati veliko izvirno Zgodovino umetnosti v zahodni Evropi, ki jo piše Izidor Cankar. Že to dejstvo nam mora biti zadoščenje, ker zopet kaže, da smo se Slovenci najresnejše lotili reševanja občnih solobnih vprašanj. Vsaka doba ima svoje vrste umetnostno zgodovino: eksaktni 19. vek je imel več smisla za takorekoč znanstveno fundirano umetnost renesance, romantika je skušala razumeti oddaljeni in skoraj neznan srednji vek. Sodobni človek, ki pravkar zapušča renesansi podobno, na človeškem spoznanju zgrajeno dobo neomejenega individualističnega razmaha, hoče z objektivnim merilom nanovo opredeliti vse dobe likovne umetnosti. Ta težnja ni čisto nova, ne originalna. Gotovo je vsak zgodovinar težil za objektivnostjo, vendar je vsakdo ostal nujno enostranski, kakor je pač narekovalo obče mišljenje dobe in pa značaj lastne osebnosti. Težkoča je bila v iskanju pravega merila, ki hi v enaki meri ustrezalo naturalističnim in spiritualističnim doham v razvoju likovne umetnosti. Kako zapeljiva in kako težka naloga za zgodovinarja!

Predno se je Izidor Cankar lotil pisanja obširne zgodovine umetnosti, si je hotel ustvariti jasno in natančno terminologijo. Iz te želje je nastala posebna knjiga — »Uvod v umevanje likovne umetnosti« —, ki je daleč preseгла svoj prvotni okvir in postala nič več in nič manj, kot sistematika stila in s tem podlaga za pisanje Zgodovine. Delo, ki so ga pred Cankarjem opravili posebno Riegl, Wülfliu in Dvořák, je ugotovilo nekatere osnovne lastnosti umetnostnega ustvarjanja, ki se pojavljajo brez ozira na različnost osebnih tvoril, dežele in dobe. Izidor Cankar je šel dalje in našel, da se likovna umetnost izraža na tri načine: idealistično, realistično in naturalistično. Definicije teh pojmov so najvažnejša pridobitev moderne umetnostne znanosti. Posebno glede realizma je vladala velika samovoljnost in celo G. Delio se ni mogel prav odločiti za njegovo vsebino. Okoli treh osnovnih načinov likovnega izražanja je Cankar nanizal posamezne formalne posebnosti umetnine, pri tem izhajajoč od dejstva, da se vsaka likovna stvaritev javlja le potem svoje oblike, ki je izraz docela določenega mišljenja in pojmovanja sveta, njen stil. Zakoni večno spremenljive oblike kot izraza posebne duhovnosti so predmet Cankarjeve sistematike stila, duhovni razlogi za razvoj stila pa njegovo »objektivno« merilo za novo umetnostno zgodovino. Izločil je geografski položaj in ožjo etnografsko pripadnost kot formalni razlog za stilski razvoj, prisojajoč jima moč nianse. S premagano staljša osebnostne estetike in z njo zvezanega

eklekticističnega povzdigovanja posameznih dob na račun ostalih ter pretirane etnografične pomembnosti so padli najznačilnejši predsodki: umetnina se javlja poslej v svoji značilni stilski obliki vedno kot izraz svojevrstnega življenjskega čuvstva, ki ga je stara zgodovina redno prezrla in ki gre preko konvencionalnih meja, ustvarjajoč višjo duhovno enotnost.

»Uvod« kot zakonik umetnostnega ustvarjanja je sam po sebi zelo važno delo, ker prvič združuje vse delne izsledke v originalen stilski sistem, obencem pa je temelj »Zgodovine likovne umetnosti«. Razumljivo je tedaj, da Cankarjeva »Zgodovina« ni le običajna opisovalna zgodovina, kot jih je mnogo v raznih jezikih, ampak čisto svojevrsten način tolmačenja razvoja umetnostnega stila. Iz nepregledne množine umetnostnih spomenikov je pisatelj vedno izbral tiste, ki so za njegovo razlago najznačilnejši ter jih je s poučajočimi svojimi sugestivnimi idej združil v celoto zgodovinskega razvoja.

V prvem delu »Zgodovine«, ki obsega razvoj stila v prvem tisočletju naše dobe, je v posebnih oddelkih obdelano slikarstvo, skulptura in arhitektura. Vsi trije oddelki imajo skoraj isto razdelitev po stilskih dobah: prakrščanski spiritualizem (prva tri stol.), realizem (4. stol.), monumentalni stil 5. in 6. stol., ploskovito-idealistični stil 7. in 8. stol. ter prva renesansa (realistična reakcija). Izjemo tvori arhitektura zaradi svojih kasnih začetkov; njena snov je razdeljena po arhitekturnih tipih. V smislu načel, ki so razložena v »Uvodu«, se Cankar skoraj nič ne zadržuje pri vprašanju, odkod je zemljepisno izšla starokrščanska umetnost, a zato posveča tem več svojega bistrega dela nastajanju onega duhovnega ozračja, ki je to umetnost rodilo. Konstatira sorodnost spiritualističnih teženj med kasno antiko in zgodnjim krščanstvom ter v blesteče obdelanem poglavju, ki je plod obširnih studij, opisuje preporod krščanstva od začetnega kulturnega nihilizma do pozitivnega tvorca. Tak način obdelave likovne umetnosti takoj osvoji sodobnega človeka, ki si želi izhoda iz zmede večno spremenljivih gesel Strzygowskega in njegovih naslednikov. Ne gre za glasno povdaranje geografskega izvora — Cankar se sploh ne peča z njim — temveč za duhovno dispozicijo, ki je novino rodila in vanjo sprejemala razne sestavine. Rim je Cankarju ono mesto, kjer je mogoče zasledovati vse spremembe starokrščanskega stila od prvih začetkov dalje, in ono kulturno središče, ki ga je nova umetnost neobhodno potrebovala za svoj začetek in razvoj. Razumljivo je torej, da starokrščanska umetnost ni obravnavana kot propad klasične antike, ampak kot nov slog z duhovno motivirano sprejembo forme. Če sprejema ta umetnost sestavine, ki so po mnenju nekaterih zgodovinarjev tipično vzhodnjaške, jih sprejema zato, ker ustrezajo v dotični dobi njenemu stilskemu hotenju. Cankar je v tem vprašanju dosleden nasprotnik posebnih rasnih oblik likovne umetnosti, kar motivira tudi kasneje na pr. pri vprašanju ploskovite forme severno-germanske (longobardske) umetnosti, ki jo nekateri smatrajo kot rasno posebnost. Cankar jasno razlaga ob njenih spomenikih splošno ploskovito-idealistično stilsko težnjo 7. in 8. stol., izvor njenih motivov pa deloma iz klasične antike.

Po katakombnih slikah je opisan realistični stil 4. stol. v rimskih in izvenrimskih mozaikih, med katerimi so obširno obdelani zlasti mozaiki v Sta. Maria Maggiore. Za naslednje, monumentalno razdobje so posebno važni mozaiki ravenskih cerkva poleg rimskih in milanskih. Minijaturno slikarstvo je le mimogrede omenjeno. Cankar se sploh ne dotakne vprašanja o bizantinstvu ravenskih mozaikov, kajti prvič slikarski spomeniki na pravih bizantinskih tleh iz tega časa niso ohranjeni, drugič pa tedaj še ni mogoče govoriti o stilsko različni bizantinski umetnosti. Diferenciacija se zgodi kasneje in tedaj postane bizantinska umetnost svojevrstna stilsko enota. Cankarjevo iskanje duhovnih gibal tudi tukaj eliminira napačno postavljena vprašanja manjšega pomena. Enako prepričevalno, kot je poglavje o ploskovito-idealističnem slikarstvu, je napisano ustrežajoče poglavje o kiparstvu, ki nazorno ilustrira ugotovitve »Uvoda« o ploskoviti skulpturi.

Poglavje o arhitekturi se obširno peča z najbolj razširjeno in skoraj obligatno zahodno

obliko cerkve, z baziliko. Cankar razmotriva sicer vse teorije o postanku bazilike iz antičnih arhitekturnih oblik, a ne more potrditi nobene. V glavnem je ustvaril njeno obliko krščanski, spiritualistični kult. Cankarjev opis razvoja kasnoantične arhitekture se odlikuje po globokem opazovanju prav tako, kot opis umetnostnega izraza krščanske bazilike, ki se je z njim trudil že Dvořák. Logično je zaključen odstavek s stilsko opredelitvijo starokrščanske bazilike v smislu abstraktnosti in spiritualizma, dočim je centralna cerkev kot utelotičenje prostorno-plastičnih teženj ostala na zahodu pomožna stavba in se na konservativnejšem vzhodu razvila do pravega pomena. Za časa Karolinžanov se v arhitekturi ponovno pojavi plastični čut, ne brez sodčlovanja antike, in z njim zopet praohtike krščanskih kulturnih stavb. Doba takorekoč antieipira kasnejši stilski razvoj, ki je predmet drugega dela Cankarjeve zgodovine.

Njegov obseg je časovno označen s prvimi štirimi stoletji drugega tisočletja, ki jih izpolnjujeta romanski in gotški stil. Zelo važno vlogo ima precej obširni uvod v romansko dobo, ki v jedrnatih oblikah riše ostre svetovnozgodovinske konflikte v zahodni Evropi med cerkvijo in državo, pa tudi v cerkvi sami. Vendar je po svoji spremenljivi in razširjeni vlogi krščanstvo obdržalo krmilo v roki in ustvarjalo nove forme religioznega življenja, v katerem so se prepletale čutne in čuvstvene sestavine. Ista prepletanost spiritualističnih elementov z naturalističnimi se pojavlja v filozofiji, politiki, literaturi, toda brez tendence rahljanja duhovne enotnosti, ki se pojavi šele kasneje. Tudi romanska likovna umetnost kaže iste lastnosti kot ostale emanacije romanskega duha: vključno zavednim realističnim tendencam je krščanski spiritualizem ohladil stil in ustvaril pripravo za gotiko, ki razvija romanske možnosti do vrhunca.

Razvoj romanskega stila je opisan na podlagi francoske romanike, ki je izvirna in prva v razvoju. Traja od l. 1000 do l. 1200, dočim se v drugih deželah, posebej v Nemčiji, še v 13. stol. gradi romansko. Snov je razdeljena na arhitekturo, skulpturo in slikarstvo.

Iz organizma talne ploskve, ki tvori eno poglavje o romanski arhitekturi, moremo razumeti najvažnejšo spremembo romanske cerkve napram njenemu vzorec, starokrščanski baziliki. Romanska bazilika je s transeptom zavrla izključno enosmerno gibanje in je v ritmičnem redu organizirala kompliciran sestav ploskev. Takemu talnemu načrtu ustreza prostor, ki časovno dobiva bečvaste ter križne oboke; sestavljen je iz individualiziranih prostornih teles in se njegovo kipenje umiri in obokili. Cankar pojasnjuje tudi doslej z razlogi praktičnosti pojasnjevane empore z enakimi stilskimi nameni, ki postavljajo posamezne prostore celote v ritmizirano službo prostorne dominante. V formalnem značaju členov spoznamo zopet duh, ki ustvarja tektoniko slopov, a se vendar ne odreče povsem idealističnim sestavinam. Še jasnejše kot v notranjščini se pokaže romanski stavilni princip v zunanjšini, kjer razni členi, med katerimi sta nova stolp in deloma kupola nad križiščem, stoje v medsebojni odvisnosti in naraščajo do dominante, kjer se rast umiri, pa naj bo bazilika ali centralna cerkev. K dekorju spadajo sedaj individualno obdelana okna in (novi) portal. V Italiji, rojstni deželi starokrščanske bazilike, vidimo posebnost fasad, ki so sicer grajene po romanskem principu, a pod močnejšim vplivom antike povdaryajo zakone statike.

Cankar našteva v posebnem poglavju spomenike romanske arhitekture po časovnem redu v posameznih deželah in opozarja na njihove stilske posebnosti. Dovolj obširno je upoštevana Jugoslavija, pogrješamo pa češke spomenike, ki so značilni za prvo krščansko stavbarstvo pri zahodnih Slovanih.

Romanska skulptura je obravnavana kot organsko nadaljevanje zgodnjerednjeveške; vrača se sprva k ploskovitosti, potem pa s potenceirano energijo inauguriira oni razvoj statuarike, ki traja do današnjega dne. Zopet je francoska romanska skulptura mati in učiteljica ostalih geografskih enot. Kakor se romanska skulptura spiritualistično podreja stavbam, jim

še bolj služi slikarstvo te dobe, ki vrši kar podrejeno vlogo. Najvažnejše je knjižno slikarstvo, proti koncu dobe pa se slikajo tudi že scene na stenah in oknih. Edina Italija v tem času goji slikarstvo, ki je odvisno od grško-bizantinske umetnosti in se razlikuje od glavnega toka evropskega razvoja.

O gotski dobi pravi uvodoma Cankar, da je to čas največje papčke moči, ki pa prinese sčasoma propad nele njene avtoritete, ampak tudi reformatorsko reakcijo, ki prinaša kritiko in na koncu razkol. Školastika v svoji tomišnični popolnosti prinaša dualizem resnic ter v postopnem razvoju filozofije okrepitev naravoslovja in osamosvojitve vede. Na treh najpomembnejših močeh kasnosrednjeveške literature, Danteju, Petrarki in Boccaciu so potem ilustrirane razvojne stopnje spoznavanja in izražanja realnega sveta, ki so analogne likovni umetnosti gotске dobe. Silna graditeljna delavnost, ki odlikuje ta čas, je posebno intenzivna v Franciji, kjer se slog rodi in traja s svojim poznim delom še v 14. stol., dočim so druge dežele precej kasnejše.

Pri opisovanju gotске umetnosti in posebno arhitekture gre Cankarju predvsem za dokaz, da romanika ni mogla takoj preiti v renesanso, ampak ji je bila gotika potrebna za formalno predelavo prostora, iz katerega je pozneje mogel nastati renesančni prostor. V talnem načrtu gotске cerkve — v nji se je izvršil glavni prelomat in je zato izključno vpoštrevana — se najprej zmanjša pomen prečne ladje in križišča, kor se približa ladjam, potem pa se izvrši koordinacija delov in se ploskev koncentrira. Rezultat je enostavna talna ploskev, na kateri zraste dvorana in bazilika je tako popolnoma preuagana. V prostoru se odpravi najprej križiščna dominanta, dinamična rast se povdari in kasneje zraste ves prostor v docela enostavno plastično telo. Oltarna smer je odpadla, z njo so izginile empole in kripta, zrasel pa je pogon navzgor kot izraz velikih konstruktorskih zmognosti. Členi služijo samo višinski tendenci, ki odpravi vse dotlej ovirajoče elemente in končno dematerializira stavbo s svojo ogrodno konstrukcijo. V zunanjščini je najvažnejši oporni sistem, ki omogočava enotnost visokega plastičnega prostora notranjščine. Tudi v zunanjščini se stopnjema razvija vertikalizem do vseprevladajoče tendence. Racionalni konstrukciji gotiko sledi račun humanistov, ki v Italiji ustvarijo tla za novo umetnost in prevzamejo umetnostno vodstvo. Tako je gotško stavbarstvo po Cankarju nujna razvojna potreba, ker je šele ono razkrojilo linearnost starokrščanske bazilike in prostorno razdrobljenost romanške cerkve ter stvorilo plastično enostavnost kot pogoj za novo umetnost.

Po naštevanju gotških stavbnih spomenikov v zahodni Evropi opiše Cankar gotško stavbarstvo Italije, kjer je antika še vedno močna in celo odločuje pri stavbah, ki ne poznajo opornega sistema in morejo direktno preiti v renesanso.

Razvoj gotске skulpture, katere vloga narašča do neslutnega obsega, se vrši analogno arhitekturnemu in završi na Zahodu s precejšnjo stopnjo realizma. Italija ima tedaj že historične osebnosti, ki dvigajo po drugih poteh italijansko gotško skulpturo do naravne resničnosti, no da bi dosegli severni naturalizem in njegov organičnejši razvoj. Slikarstvo je na Zahodu predvsem iluminatorno, kasneje tudi na steklu velikih cerkvenih oken. Doba konča s samostojnimi tablami in »severnim« naturalizmom, dočim doživlja italijansko slikarstvo svojo veliko dobo z odpovedjo bizantinski »šoli« in izvrši Giotto genialno reformatorsko dejanje. V slikarstvo nevdržno stopa narava in ho postala podlaga renesančni umetnosti poleg antike, ki že sedaj sodločuje pri slikarskem razvoju takozvanega italijanskega idealizma.

Cankarjeva »Zgodovina« nas je privedla za sedaj na prag renesanse, ki je pričetek novodolnega umetnostnega razvoja. Večini najmanj uuljive umetnostne perijode srednjega veka so v njegovem plastično in z doslej neznano jasnostjo pisanem delu dobile razumljivo razvojno ogrodje, okoli katerega se nizajo posamezna umetnostna dejanja in je mogoče nazivati tudi one pojave in spomenike, ki jih Cankar po svojem programu ni uvrstil. Teh

je malo in so manj pomembni. V vsej obširni umetnostno-zgodovinski literaturi povojnih let gotovo Cankarjeva knjiga najgloblje odgovarja na težavna vprašanja stilskega razvoja. Njena moč je v suverenem podiranjju ozkosrčnih meja in v ustvarjanju zakonito urejene celote vseh duhovnih stvaritev iste dobe. Naj zaključim s povdarkom, da je delo napisano z vzornim jezikom, ki se ne plaši novih izrazov in je pravitako tvoren kot miselno delo »Zgodovine« samo.

France Mesesnel.

Kos Milko: Zgodovina Slovencev. Od naselitve do reformacije. Ljubljana 1933. Kosmos. 256 str. + priloge.

Ni slučaj, da smo dobili Slovanstvo ali zgodovino Koroškega, Kranjskega ali Štajerskega prej ko zgodovino Slovencev. Geografski realizem slovenske zemlje z njemu odgovarjajočo politično razdelitvijo v starem veku, posebno pa fevdalni razvoj naše zemlje, kjer so se iz arhipelaškili političnih edinje, nalikujočih terciarni paleogeografski razčlenjenosti, razvijale posamezne kronovine, so v našo zgodovino vnesle nov zgodovinski realizem z vplivi okoliških velevlasti, kakor italskih, nemških in madžarske, z razvojem posameznih kronovin in z razvojem slovenstva kot politične ali kulturne enote. Baš v tem zgodovinskem realizmu naše preteklosti je ležala težkoča dela, pred katerim se je n. pr. za Slovenji Štajer ustavil celo neustrašeni rodoljub Davorin Trstenjak, ko je odklonil izdelavo slovenještajerske zgodovine z motivacijo (J. Majeigerju), da ne najde v njeni preteklosti ničesar narodnega, ničesar domačega. Rodoljubni zgodovinar naše preporodne dobe ni mogel prodreti v bistvo slovenskega razvoja, ker mu je manjkalo vpogleda v kulturni, predvsem pa v gospodarski in socialni razvoj; tako je moral ostati pri politično usmerjeni regionalni zgodovini tudi zgodovinar večjega formata, kakor je bil n. pr. S. Rutar. Šele poudarjeno prodiranje v socialno in gospodarsko preteklost naše zemlje (Levec, Dopach, Hauptmann itd.) je razjasnjevalo položaj širokih narodnih plasti in dvignilo pomen slovenstva do sorazmerja z nosilci političnih gibanj, katere je proučeval predvsem L. Hauptmann. — Vzporedno s proučevanjem gospodarske, politične in kulturne preteklosti naših zemelj pa je nastopil tudi metodični zgodovinar v osebi Frana Kosa, ki je uvidel osnovne potrebe slovenske historijografije in začel smotreno zbirati gradivo za zgodovino Slovencev.

Na teh razvojno podanih možnostih za koncepcijo zgodovine Slovencev je začel sedaj s podajanjem naše preteklosti Milko Kos, profesor narodne zgodovine na ljubljanski univerzi. Prvi zvezek njegovega dela, ki obravnava uvodoma prazgodovinsko in rimsko dobo, v bistvu pa srednji vek na Slovenskem, stoji pred nami kot zaključek dosedanjega zgodovinskega proučevanja naše zemlje, olteneja pa kot delo, ki veže že obdelane dobe z vmesnimi členi, ki so v tej knjigi podani prvič; kot tak primer navajam n. pr. pri naselitvi v novi domovini splošno smer slovenskega naseljevanja, v koncepciji sami pa habsburško-goriško ravnotežje. V tem se Kosova zgodovina bistveno loči od Grudnove, katera je pač podajala že obdelane dobe in vprašanja, katera pa se je izogihala vsega še nenakazanega in v problematičnih poglavjih sledila prepogosto apriorizmu. Enako se loči Kosova zgodovina od naših manjših zgodovin, kakor od Trdinove ali Pivkove, ki so nastale z določenim informativnim namenom, da nudijo zlasti srednješolski in narodno čuteči javnosti tisto snov, katere si je v šolskih klopel želela, a je ni našla.

Vsebinsko je Zgodovina Slovencev v srednjem veku razdeljena v pet poglavij. I. opisuje zemljo in dobo pred priloedom Slovencev in je označeno s predzgodovinskimi kulturami ter z Rimljani. II. obsega čas od naselitve Slovencev do priloda Madžarov in obdeluje Slovence od vstopa v zgodovino, njih razmerje do Obrov, politično in kulturno vsidranje v novi domovini, naslonitev alpskega zahoda na Bavarec in združitev vseh Slovencev v svetovni frankovski državi. Političnemu težišču Slovencev v Koroški pred Karlom Velikim sledi panonsko v IX. stoletju, katerega pa končajo Madžari. III. doba obravnava Veliko Karantanijo z novimi

etničnimi in gospodarskimi faktorji, s kolonizacijo, germanizacijo in fevdalizmom. V IV. dobi se borijo za nadvlado nad slovensko zemljo Oglej, Babenberžani in Premisloviči, dokler se koncem XIII. stoletja ne ustvari ravnovesje sil med Habsburžani in Goričani, katerega pa likvidirajo Habsburžani, ko do konca srednjega veka združijo vso našo zemljo pod svojim žezlom. S političnim in kulturnim razvojem podaja II. poglavje staroslovensko družbo, III. fevdalno evropeizacijo, IV. pa diferencirano družbo in gospodarstvo visokega srednjega veka na naših tleh. V. poglavje zaključuje socialno in kulturno srednji vek z dobo, katera je združena z vladanjem Friderika III.

Kot zaključek imamo na 15ih straneh literaturo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Literaturi sledijo priloge, ki kažejo našo zemljo v rimski dobi, obseg in smeri slovenske naselitve, teritorialni razvoj v srednjem veku in cerkveno razdelitev; med tekstom pa imamo etnično ozemlje Slovencev v IX. stoletju in danes, politično razdelitev in prometna pota. Pregledne karte podajajo razmere na koncu srednjega veka; tozadevno li odgovarjal zgodovinski knjigi primer na strani 35. in bi bilo podati povsod I.) stanje v dobi, ko se Slovenci na novem ozemlju ustalijo (n. pr. X. stoletje) in poleg tega 2.) stanje ob koncu srednjega veka.

Slog podajanja je jasen, izvajanja trezna in mirna; delo je važno v pogledu zgodovinske terminologije, katero moramo s Kosovim delom smatrati za uveljavljeno. Literatura in gradivo, katerega je pisatelj izbral, je popolno, metoda dela je sigurna, tako da li moglo Kosove navedbe omajati le dosedaj še neznano gradivo; druge redke podrobnosti zopet (latenska Poštela, mednarodnopravni položaj Borla ali lokalizaciji Lemberg pri Poljčanah, na Radeljnu) so pa za zgodovinsko sliko podrejenega značaja. Splošnih, v naši zemlji še nedogmanili vprašanj, n. pr. nastoj soseske, avtor ne načinja, kar je knjigi samo v korist. Pač pa bodo šele hodoča proučevanja mogla ugotoviti intenzivnost trgovine, katero precejšnje avtor za predrimsko dobo in pa za srednji vek pred nastopom denarnega gospodarstva; tozadevno moramo ločiti intenzivnost trgovine v našem Primorju od trgovine v celinskem zaledju, katerega niso prečkala pota, kakor jih najdemo n. pr. v Rodanovi ali pa v Vardarjevi dolini.

Zgodovina Slovencev je trden stebec v stavbi naše historijografije.

Fraujo Baš.

Mal Josip: Zgodovina slovenskega naroda. Najnovejša doba. Zv. 9. (str. 337—416), zv. 10. (str. 417—496), zv. 11. (str. 497—632). Izdala: Družba sv. Mohorja. Celje 1931—1933.

Navedeni zvezki Zgodovine slov. naroda (o prejšnjih prim. ČZN XXV, 107—109) podajajo duševne in gospodarske razmere naših krajev v predmarčni dobi. V sredini dogodkov stoji kronovina Kranjaka, oziroma Ilirija, kateri se v ilustrativno ali primerjalno dopolnilo pridružujejo obrobne slovenske pokrajine do Prekmurja in Beneške Slovenije.

Kulturno se je v Metternichovi dobi slovenstvo razmahnilo v slovstvu in v šolstvu, kjer se je mogla narodna beseda uveljaviti. Gospodarska opora prosvetnemu in slovstvenemu gibanju je bila šibka. Mal podaja gospodarske razmere dobe pred 100 leti v prvi vrsti s stališča našega kmeta ter opiše v obliki zgodovinskih slik zdravstvene razmere, razčleni gospodarsko krizo po napoleonskih vojnah s podrobno analizo kmetjskih domačih prilik in poda v A. Smolnikarju primer poizkusnega reformatorja svoje dobe. Trgovina, obrt, promet in finančna politika so podani z značilno lokalno karakteristiko, medtem ko osvetljuje poglavje o deželi in ljudstvu naše splošne razmere.

Da izvrši svojo nalogo, se je moral Mal pri poumanjkanju predštudij opreti na izvirno arhivsko gradivo. V zgodovinskih slikah posameznih življenjskih panog nahajamo prvič objavljeno našo šolsko politiko, ki je nekako nadaljevanje J. Apila. S podatki o boju za uveljavljanje slovenskega jezika od ljudske šole do univerze so v mnogem dopoljena.

dosedanja znana dejstva. Največ pa je prispeval Mal novega gradiva za zgodovino našega kmeta pred 100 leti in to v vsakem pogledu. Ker temelji to gradivo na krajevnih podatkih, bo s temi zgodovinskimi slikami zainteresiran za zgodovino slovenskega naroda prav vsak posameznik, ker ga bo čtivo zanimalo radi posameznih krajevnih navedb. Poleg tega bo zlasti kmetско ljudstvo prehliralo knjigo z zanimanjem, ker gleda avtor zgodovino slovenskega naroda predvsem kot zgodovino našega kmetskega stanu. Ta prosvetna prednost knjige pa ima tudi svoje slabe strani, ker stopijo precej v ozadje na eni strani ostali stanovi kakor plemstvo in meščanstvo, pa tudi cerkev, na drugi strani pa splošne avstrijske razmere, v okviru katerih so se razvijali naši kraji. Zato izostanejo splošni časovni pogledi na družbo in nove težnje o njeni preureditvi, ki vodijo v leto 1848. Po značaju arhivalij, ki se tičejo skoro izključno urejevanja negativnih strani kmeta, predvsem pa v primeri z novo dobo v letih 1860 ali 1870, pa se izkaže haš radi pomanjkanja slike ostalih stanov sicer težka slika kmetova le za pretemno. Iz istih razlogov ne nastopi diferencijacija obrti, trgovine in industrije, za katere gospodarske panoge najdemo v knjigi številne nove podatke. Splošno je v naših krajih doba pred 100 leti čas, ko začne rasti dotodaj z ohrtjo združenia samostojna trgovina, ko z uvajanjem pare nastaja industrija v današnjem smislu besede (n. pr. Prevalje), ko se uvaja radi inoderniziranih ohratov kurjenje s prenogom (v Podravju okoli 1840) in ko se n. pr. 1805 v zvezi s steklanami začne trhoveljski preinogovnik.

Metodično se je držal Mal ureditve gradiva v arhivalih, radi česar je na gotovih mestih, kjer je imel na razpolago v večji meri literaturo, nastopilo ponavljanje. Tako bi spadalo poglavje Šola v številkah in nekaj podrobnosti delovna k splošni sliki šolstva, delovna pa k boju za slovensko šolo; ahecedni hoj pa v poglavje o prosvetnih in slovstvenih razmerah, kjer je govor o Dajniku, oziroma pri Čbeličinem krogu.

V podrobnostih bo naloga naše historijografije, da izpopolni Mala, ki orje ledino, zlasti glede ohmejnih slovenskih pokrajin. Pogrešne lokalizacije, kakor n. pr. Solota pri Sv. Lovrencu na Pohorju = nad Muto (p. 541), Sv. Miklavž pri Ljutomeru = pri Ormožu (p. 413) so lapsusi, ostale probleme, kakor kulturni položaj in razvoj Podravja, zlasti Prlekije, drugačen položaj podravske obrti od kranjske, ki je bil povzročen po Napoleonovi Iliriji, in ves kompleks vprašanj, ki so v zvezi s trgovino Podravja z Madžarsko v času pred železniciami ter trgovsko enotnost Podravja s Koroškimi v isti dobi itd., pa ho moralo rešiti haš inariborsko zgodovinoisje, da se tako oddolži Malu za objavo bogatega kulturnozgodovinskega gradiva za predmarčno dobo.

Zgodovina slovenskega naroda (zv. 9—11) je ohogatila našo ljudsko zgodovinsko književnost, ohenem pa krepko podprla našo znanstveno zgodovinoisje. Franjo Baš.

Petelin Stanjo-Krošl Antou: Pregled občne zgodovine. I. stari vek. Sestavil S. Petelin. 106 str., II. Srednji vek. Sestavil A. Krošl. Str. 107—279. Celje 1934. Mohorjeva knjižnica 67.

Družba sv. Mohorja je prevzela hvaležno nalogo, ustreči resnični potrebi po preglednem repertoriju svetovne zgodovine. V formatu male osmerke je letos izdala pregled ohčne zgodovine starega in srednjega veka. Naučenjen je vsem od šolnikov in dijakov ter javnih delavcev do širokega čitajočega naroda.

V Pregledu zgodovine starega veka je podan v kronološki zaporednosti prerez političnega in kulturnega ustvarjanja orientalskih narodov, Grkov in Rimljanov do 375. Našiu podajanja je preprost in skuša hiti splošno razumljiv; škoda pa, da ne pouzorujejo raznih časovnih položajev priuurni zeuljevidi. Z njiuui hi Pregled samo pridobil na vrednosti in zlasti prostemu braveu hi bila posanezna doba jasnejša. Vsebinsko nosi Pregled individualistični značaj in so podane politične in kulturne oselosti kot nosilci državnih in kulturnih stremljenj. Metodično pa sledi humanističnemu gledanju, ki izvaja zgodovino iz Jutrovega ter postavi preko Grkov in Rimljanov izhodišče za evropska zgodovinska dogajanja. Toza-

devno bi pripomnili: Uvod v zgodovino bi moral nujno izhajati iz geološkega razvoja zemlje, ko se na njej pojavi človek, ki ustvari v prazgodovini svojo prvo kulturo tudi pri nas. V dobi Perikleja, Scipijonov in Ptolomejevičev ustvari tudi človek na naši zemlji dokaj poznano kulturo, na katero se naslonijo v mnogem tudi poznejši gospodarji Rimljani. Radi tega in ker je v cilju Pregleda podati tudi zgodovino današnjih naših zemelj, bi na vsak način bilo potrebno kulturo naših zemelj v predrimski dobi omeniti v sorazmerju z drugimi. Radi individualističnega podajanja zgodovine pa bi bila na mestu raba širših oznak, ko jili inanio. Za zgodovinsko označitev n. pr. Temistokleja je prilastek »najbistroumnejši« preozek, enako za Hanibala ne zadostuje ozka osebna oznaka »zviti in junaški«, ker je to prilastek njegove osebe, ne pa javnega delavca diplomata in stratega. Za osebnostni stopijo v ozadje tipične dobe, kakor jili podajajo n. pr. Orijent z univerzalizmom in s cerkvijo zvezaniam absolutizmom ter pri Grkih in Rimljanih horba demokracije z oligarhijo, dokler ne prevlada heleinizem. Pod vplivi teh gonilnih sil se glibljejo vodilni državniki, kar pa radi premočnega individualističnega poudarka ne pride do izraza. Prepričani smo, da bo Pregled doživel drugo izdajo in samo v interesu stvari same bo, da se to v ponovni izdaji upošteva, zlasti še, ker to ne bi zahtevalo več prostora.

Pregled zgodovine srednjega veka podaja na istotako jasen način dogodbe in dognanja srednjeveških političnih in kulturnih sil in upošteva našo narodno preteklost v obsegu S. Kranjčevega Pregleda zgodovine Jugoslovanov. Filozofsko zgodovinsko vidi Krošl kot značilno za srednji vek: Obnovitev in nadaljevanje borbe med vzhodnim in zahodnim kulturnim krogom, vstop svežih, neizčrpanih narodov v zapadni kulturni krog, ki njegove pridobitve prevzamejo in jili razvijajo dalje, transcendentno miselnost, fevdalizem in meščanstvo. Vsebinsko sledi individualističnemu gledanju zgodovine, kronološka dogajanja ponazoruje z rodovniki, poudarek pa je na političnih dogodkih. Razen kulturne karakteristike večjih političnih tvorih tvori kulturna zgodovina zaključek zgodnjega in poznega srednjega veka.

Opombe, ki smo jili navedli za Pregled zgodovine starcega veka, veljajo tudi za Pregled zgodovine srednjega veka, razen za domačo zgodovino. Iz navedenih značilnosti, s katerih gleda avtor srednji vek, izpade razširjenje zgodovinskega torišča, idejno pa predvsem univerzalizem. Kako trpi na tem podajanje snovi, navedem kot primer Karla Velikega. Razkol s Karluhanovimi sinovi in ločitev od Desiderate zapletejo Karla Velikega (p. 140) v boj z Langobardi. K izključnemu individualističnemu gledanju zgodovine se pridruži tukaj pomankanje tipične srednjeveške ideje univerzalizma, ki kaže, kako si je stara klasična kultura s svojimi političnimi vidiki podvrгла nove politične činitelje barbare. Vkljub vsemu upoštevanju privatnopravnega položaja vladarja v srednjeveški državi je bil vendar univerzalizem kot izraz kulturne asimilacije barbarov po Rimljanih tisti faktor, kateri je gnal Karla v Italijo, rodbinsko razmerje pa samo dobrodošli povod. Kulturni vpliv na politične prilike je tuptatam premalo poudarjen; tako manjka n. pr. med sholastiki Abelard, ki je oče opozicijskih pokretov v cerkvi, vpliv mistike na svetovno politiko ali vpliv Baconove induktivne metode na razvoj duha in iznajdb; induktivna metoda je začetek humanizma, katerega niso vclike iznajdbe pospčevala, ker so iznajdbe baš posledica humanističnega duha. Proti temu stopi v ozadje pomeu grških emigrantov po 1453, ki imajo predvsem literarni pomen. V podrobnostih omenimo samo dvoje: Rojstni grad Celjanov ni Šovnek, temveč Žovnek in Gutenberg ni splošno priznani iznajditelj tiskarstva.

Problem Pregleda občne zgodovine je v podajanju tega, kar je tipično in karakteristično za posamezno dobo in za posamezno politično in kulturno tvorbo. Z vidikov kronološke zaporednosti je zadovoljliv; želeli bi pa, da holje poudari gonilne sile in to tako politične kakor kulturne ter da se iste upoštevajo proti zaenkrat preveč poudarjenemu individualističnemu gledanju zgodovinskih dogajanj.

Po obeh dosedanjih knjigah, katerima bosta sledili še dve (1492—1789 in doba XIX. stoletja), smemo soditi, da imamo v njih izohlikovan določeu sistem zgodovinskega repertorija, ki sledi deloma Srkulju, deloma Plötzu, v narodni zgodovini pa Kranjcu.

Franjo Baš.

Stelè Francec: Cerkevno slikarstvo. O njegovih problemih, načelih in zgodovini. Mohorjeva knjižnica 66. Celje 1934. 8°. 211 str.

»Mi danes bistro ločimo umetnost in obrt, tenko občutimo razliko med visoko in nizko umetnostjo in utančno znamo opredeliti največje skrivnosti umetniškega ustvarjanja, le eno nam ni dano, da bi zajeli to umetnost in jo uživali v javnem in zasebnem življenju« (p. 9). To ugotovitev projieira Stelè na problem slikarstva v naših cerkvah v priročniku, ponatisnjem iz Mladike 1934, ki je namenjen v prvi vrsti tistim, ki pri nas »cerkve upravljajo in slike naročajo« (p. 205). Priročnik je tako praktični izraz aktivnega konservatorskega skrbstva v cerkvenem slikarstvu, v tej naši najvažnejši spomeniški panogi; poleg tega pa je tudi uvod v vsebino in probleme cerkvenega slikarstva sploh ter na slovenskih tleh posebej.

Po vsebini imamo v priročniku dva dela: načelni začetek in zaključek ter praktične naloge in načela v osredju.

Načelno ugotavlja Stelè naš umetnostni položaj in ga reči z že popularizirano devizo »Bierti—Maleš«. Ideal cerkvenega slikarstva išče avtor iz bistva krščanske cerkve kot zgradbe, iz zgodovine cerkvenega slikarstva ter iz vloge osebnosti v cerkvenem slikarstvu; predstavi ga v umetnosti, ki se je pred dobrim pol stoletjem rodila na podlagi ideje liturgične cerkve v sanostanu Beuronu.

Praktične cilje cerkvenega slikarstva pa razvija avtor, ko podaja krasilne naloge cerkvenega slikarstva v njegovi odvisnosti od arhitekture, v obravnavanju poučnih nalog, kar prepleta z obsežnimi ikonografskimi razpravljanji, in nabožnih nalog z njihovim hierarhičnim, liturgičnim ciljem. V medsebojnosti umetniške osebnosti do cerkvene umetnosti se združujeta praktični in načelni del knjige.

Načelna in praktična izvajanja ponazoruje 42 slik, ki kažejo praktične primere nalog in rešitev iz cerkvenega slikarstva v preteklosti in sedanjosti.

Korigirati je krstno ime slikarja križevega jeta v ptujski miuoritski cerkvi, Pavla (ju. 107, 108) v Karla Jiraka.

Steletovo Cerkevno slikarstvo je načelen in praktičen odgovor na sodobne probleme cerkvenega slikarstva.

Franjo Baš.

Marolt Marijan: Umetnostni spomeniki Slovenije. II. Dekanija Vrhnika. Topografski opis. Založilo in izdalo Umetnostno-zgodovinsko društvo v Ljubljani. 1929(—1934). 279 str. † 129 slik. Tisk J. Blasnika nasl.

Prvih 26 strani dela, ki je izhajalo kot priloga ZUZ, zavzema Uvod, zelo izčrpen pregled stitnega razvoja opisane dekanije z značajem samostojne razprave; je sintetične vrednosti za poznanje celokupne slovenske umetnosti. Saj se nahajajo na vrhniškem ozemlju spomeniki najvišjih tipičnih kvaliteta, brez katerih hi kontinuiteta razvojnega prikazanja slovenskega spomeniškega gradiva nedvomno trpela (freske v Vrzdencu itd.). Opisano ozemlje v spomeniškem oziru ni kaka »lokalna zaokrožena grupa«, kakor n. pr. Prekmurje ali Bela Krajina, pač pa odpira v zvezi s slovenskim zgodnjim srednjim vekom dvoje za celotno Slovenijo važnih vprašanj: »ono o kolonizatoričnem značaju romanske in zgodnjegotske umetnosti in ono o zastarelosti slogov«. Resnica je, da smo »historično« izpričani v umetnosti romanike in gotike, res pa je tudi, da smo istočasno slogovno ali stilno »zaostali«. Kar se tiče kvantitativne porazdeljenosti ohranjenih spomenikov v posameznih dobah, je

Marolt inenja, da je spričo »intenzitete umetnostnega ustvarjanja v poznejših stoletjih« (to je haročnih) podiranje in prezidavanje gotških spomenikov speeifično haš za slovenske kraje; na drugi strani se pa vendarle množe sledovi gotških spomenikov, a treba jih je iskati skoro »sredstvi arheologov«. Pri vseni tem postajajo Maroltu izrazi kakor romanski, gotški itd. prezoko opredeljeni, kar ni čudno, če registrira kot razvojni analitik še 1698 »gotško« cerkev (na Vrhu).

V arhitekturi nima vrhniška dekanija nohenih točno datiranih romanskih spomenikov; Marolt jih sledi do srede XIII. stoletja. Edina večja arhitektura prve gotike je vrzdenški presbiterij iz srede XV. stol. Kar je pa v stavbarstvu nastalo v drugi polovini XV. stoletja in kasneje do haroka, je prištevati kljul nekaterim starejšim zunanjim oblikam renesansi. Renesanseni preokret v arhitekturi je produkt svojevrstnih razmer: »Čustvo« je ostalo staro, novi pa so »umstveni« elementi, kar se pravi, da se stare in zastarele oblike prikrojujejo novemu dulu in novi miselnosti. Pojav naše nove arhitekture okrog 1500 se da meriti edinole z istočasnim avtohtonskim razvojem severno-francoskih in germanskih plemen, ki so vplivala do južnega roba Srednje Evrope.

Nova renesančna cerkvena arhitektura se loči od gotške sledeče: Ladja, ki postaja krajša in širša, je prvotno samostojno telo in ni več zvezana s presbiterijem po vzdolžnem gibanju. Ornament patroniranega stropa ni več na gotški način neskončen, temveč v posameznih kvadratih izoliran in individualiziran vzorec. Strauske profilacije lokov in reber izginjajo, kar pomeni eliminacijo vertikalnih smeri. Mogočne arkade na masivnih slogih ločijo stranske ladje od glavne. Stene niso več dematerijalizirane in rebra doživajo statično funkcijo. V drugi polovici XVII. stoletja se pojavlja rehrovsje v dekorativni in dinamični funkciji (Prapreče, Št. Jošt), kar kaže na »harokizacijo« gotike in prve početke haroka. Baročna arhitektura se deloma razvije iz lokalnih tradicionalnih temeljev gotških oblik, deloma pa vpeljuje nove italijanske pridobitve. Nova pridobitev haročnega časa je v naši arhitekturi cerkvena zunanjščina z oblikovanjem zunanjih sten, predvsem fasade, portala in oken pod vplivom italijanske baročne stavbe; sedaj odločuje tudi lega prostora in zunanji arrangement v pokrajinskem okviru. Važen mejnik je cerkev sv. Jožefa v preserski fari iz 1659, kjer je prvič mesto dotedanje pravokotne ladje osmerokotnik in kjer je »zunanjščina v celoti odsev notranjščine«. Za ta čas domneva Marolt krajevno stavljeno šolo v preserski fari. Tip oktogonalne cerkve srečujemo pozneje tja do klasiizma. Nad vse zanimive so Maroltove ngotovitve o barokizaciji gotških cerkva; ta zgoščeni odstavek je eminentne važnosti, saj je z njim prvič v naši literaturi sistematsko skiciran razvoj barokiziranja v arhitekturi.

Ugotovitve glede razvoja zvonika se dajo prenesti na vso Slovenijo. Gotška streha prehaja iz trikotniškega zaključka stene v strino piramido ali v stožec s konveksno linijo. V drugi polovici XVI. stoletja nastopi nizka četverostranična piramida z zohčastim venčnim zidcem in v drugi polovici XVII. stoletja nastane haročna čelulasta streha, ki se razvije iz »laternaste« v baldahinasto obliko.

Vpliv haročne umetnosti na ljudsko arhitekturo je tudi Maroltu nesporen in ga podaja na profanih delih, kakor na kmetski hiši ali pa na bivši kartuziji, sedanji graščini, v Bistri.

V pogledu oltarja imamo na vrhniškem ozemlju mejo med lesenim in kamnitim oltarjem. Razvoj oltarja se naslanja na istodolna stremljenja ter kaže pravtako kakor v arhitekturi tektonske ali dinamične poudarke, le da je leseni oltar od vsega početka manj podlegel italijanskemu vplivu. Iz stilne analize oltarnega gradiva doznamo: Gotika traja le do 1500 in nadaljuje do 1600 je prištevati renesansi. Z italijanskim barokom prihaja le razgibanost v trodimenziona nost, dočim je splošna težnja po dinamiki tradicionalna in podtalna prvina naše umetnosti v obče.

V poglavju o skulpturi je razvideti, da je starejša plastika obranjena le v zvezi s sodobno arhitekturo, s sklepniki in konzolami. Samostojne plastike ni do konca XVI. stoletja. Lokalno zanimiva je plastika Gregorja Ruckensteinca, iz katere izhaja, da je med gotško in baročno razgibanostjo stala »trdna, ravna plastika« renesanse. V oltarjih iz Facijeve delavnice (sreda XVIII. stoletja) je ekstremno poudarjena dinamična razgibanost in istotako se poleg klasicizma italijanske smeri dinamično izživlja rokoko, dokler se koncem XVIII. stoletja različne smeri ne končujejo v nekem šablonskem klasicizmu.

Slikarskih spomenikov je razumeroma mnogo in segajo s freskami v Vrzdencu nazaj v dobo okoli 1300. XIV. in XV. stoletje kažeza razvoj od idealističnega do realističnega stila. Pričetke baročnega slikarstva najdemo na freskah v Dvoru iz časa okoli 1600 z vplivi G. Renija in P. Veronesija. Marolt ugotavlja napredek realističnih teženj do konca XVI. stoletja, vendar opaža v celoti zaostalost in »stilno nedoslednost«. V XVII. stoletju zaznamujemo nastop »slikovitega stila«, istočasno pa tudi prodiranje »abstraktnega hrezkončnega prostora«.

O večjem vplivu Italije je možno govoriti šele po 1700. Vzporedno se kažejo tudi vplivi nizozemskih mojstrov, ki so zlasti v XVII. stoletju prepotovali naše kraje. V XVII. stoletju živita tako skupaj na vrhniškem ozemlju južnjaški idealizem in severnjaški naturalizem, kar velja za vso Slovenijo in za vse alpske dežele. Z Metzingerjem doseže v slikarstvu naš barok svoj višek in v vrhniški dekaniji najdemo prav iz Metzingerjeve najznačilnejše dobe vrsto dobrih slik. Okrog 1800 pa najdemo več Herleinov, Potočnikov, predvsem pa veliko število del Layerjeve delavnice. Iz srede XIX. stoletja je omcniti Langusa in Kurza, po 1870 pa Ogrina.

V Maroltovem Uvodu beremo nekak repertorij slovenske umetnostne zgodovine, ki sloni teoretično in metodično na idealistični zgodovinski koncepciji; enako so podani tudi Maroltovi izsledki v principijelnih vprašanih stilnega razvoja. V drugem, topografskem delu je pregledano spomeniško gradivo v že ustaljeni sistematski razpredelbi in podano vsekdar do podrobnosti, morda ponekod celo prepodrobno. Pred samimi opisi so navedeni literarni viri in potrebni zgodovinski podatki. Poleg dobrih reprodukcij vzhujajo pozornost predvsem talni načrti cerkva, plod dolgotrajnega in najvestnejšega študija arhitekture. K tehničnim vrlinam knjige spadajo tudi kazala, ki omogočajo hitro orientacijo v knjigi.

Dr. Franjo Šijanec.

Pirchegger Hans: Geschichte der Steiermark 1740—1919 und die Kultur- und Wirtschaftsgeschichte 1500—1919. Graz 1934. Leuschner & Lubensky. 8°. 637 str.

O prvih dveh zvezkih dela je ČZN že poročal (1922, 109 in 1932, 231). S pričujočim zvezkom je delo zaključeno. V uvodu odgovarja avtor svojim kritikom, nato pa podaja prebivalstvo, duševno ter materijelno kulturo, upravo in stanove v začetku novega veka ter pri tem izpopolni na zunaj sorazmerno ozko podano politično zgodovino iste dobe. Obširno se nato bavi s političnimi in upravnimi reformami prosvitljenega absolutizma ter z razvojem duševnega življenja. Dobo francoskih vojn najdemo v knjigi prvič zaključeno podano v njenem odsevu na štajerske razmere in isto velja tudi za gospodarske prilike Metternichove dobe. Ustavna doba od 1848—1914 je podana v njenih političnih in gospodarskih značilnostih, svetovna vojna pa z bojišči, na katerih so se borili štajerski polki. Z letom 1919, ki pomeni začetek novega političnega življenja zlasti z ozirom na štajerske Slovence, je delo zaključeno.

V prilogah imamo statistiko deželnih dohodkov in izdatkov 1912, zadružništva na prehodu iz XIX. v XX. stoletje, v svetovni vojni padlih (iz katere razvidimo, da je imel izmed okrajev celjski največ mrtvih — 68.8‰/oo, od mest pa Ptuj — 196.2‰/oo), zgodovino avstrijskega pešpolka št. 87 in registre za 2. in 3. zvezek.

Pireheggerjeva zgodovina je izdelana na podlagi dosedanje nemške zgodovinske literature in dosedaj še neobdelanih virov. Kot tako jo moramo uvrstiti med temeljna zgodovinska dela v nekdanjih avstrijskih kronovinah in to še prav posebno, kar so tiče kulturne in gospodarske zgodovine, ki sta zlasti poudarjeni. Vsi predeli deželc so obdelani v harmoničnem sorazmerju, vendar zgodovina štajerskih Slovencev le na podlagi nemških zgodovinskih publikacij ter na podlagi debat v graškem deželcnem zboru. Odtod nekatera šibka mesta v knjigi, kakor odstavek o vplivu protireformacije na Slovence (p. 371), pretirano poudarjanje avtolitonizma v njegovem pomenu za kulturno življenje Slovencev (p. 374 ss.), Tomanova pesem o Mariboru (p. 419), generaliziranje gospodarskih polomov, kakor v Šoštanj u ali v Marcubergu (p. 474), ali pa, da so o Vseh svetnikih 1918 zasedli Maribor »zeleni legijonarji« iz Hrvaškega (p. 563). Ne da bi s tem izčrpali podobne primere, pa moramo omeniti, da so ta poglavja že obdelana (Kovačič, Kidrič, Prijatelj, Baš, Glaser J., Maister). S to rezervno glede zgodovine štajerskih Slovencev je Pircheggerjeva Zgodovina za dolgo dobo nadomestila danes zastarelega Mueharja.

Franjo Baš.

Leskoschek Franz: Geschichte des Weinbaues in Steiermark. I. Die Geschichte und Topographie des steirischen Weinbaues von der vorrömischen Zeit bis zum Ausgang des 13. Jahrhunderts. Graz 1934. 56 str. + 11 slik.

V snopičih, kakor je izhajala Pircheggerjeva zgodovina Štajerskega ali kakor izhaja Gerambova knjiga o štajerskih nošah, je začela v Gradeu izhajati zgodovina štajerskega vinarstva.

Po palcontološki ugotovitvi, da je vinska trta v naših krajih doma že od terciarnih dob, ugotavlja Leskoschek na podlagi kronikalno podanih poročil klasičnih pisateljev o naših krajih vinsko kulturo v ilirokeltški dobi. Rimljani poizkusijo pod Domicianom zaustaviti razvoj noriško-panonskega vinogradništva v korist Italije, kar pa se definitivno konča z razmahom našega vinarstva za časa Proba in po njem. Ko preživi naše ozemlje krizo preseljevanja narodov, se vinarstvo zopet dvigne v zvezi z normalizacijo političnih in gospodarskih prilik po ustalitvi naših mej proti Madžarom. Na podlagi Zahnovih listin in Dopschevih urbarjev podaja Leskoschek topografijo srednjeveških vinarskih postojank, v kolikor so nam znane iz posesti zlasti cerkve in deželnega kneza. Po obravnavi snovi moremo deliti l. zvezek na dva dela: v kronikalno podano rimsko in topografsko podano dobo prve polovice srednjega veka.

Poleg navedenih dejstev dokazuje geološki izvor vinske trte v Podravju tudi okameneli list od Stare gore pri Sv. Juriju ob Ščavnici (Kovačič, Štajerska 20). Za razumevanje klasičnih pisateljev je važno vprašanje meje med Norikom in Panonijo, po kateri moremo geografsko lokalizirati posamezne pokrajinske opise. V knjigi ni načeto vprašanje, v kolikor je pri nas Mitra v zvezi s kulturo vinske trte — vprašanje, ki je do danes še sploh odprto, — tudi so poleg obravnavanih ornamentov na nagrobnikih izostali ornamentu na noriško-panonski keramiki. V porimski dobi priseljeni Slovenci niso po svojem geografskem izvoru poznali vinarstva, ki je radi tega moralo pasti pod nivo rimske dobe, dokler ga ne dvignjeo novi fevdalni gospodarji zemlje. Leskoschek zapostavlja pomen plemstva za pomenom cerkve v kulturi vinske trte; a vrsta plemiških daritev cerkvi in poseat deželnega kneza na vinogradih nam kljub pomanjkanju virov govorijo za pomen plemstva v vinogradništvu, predvsem pa gospodarski sistem fevdalizma, v katerem delujeta vzporedno plemstvo in cerkev v gospodarskem črpanju naših, takrat kolonialnih tal. Leskoschekovo tozadcnvo stališče je upravičeno, v kolikor je površina cerkvenih vinogradniških posestev prekašala posest posvetnih gospodov.

V srednjeveški vinogradniški topografiji se imenujejo vinogradi konec IX. stoletja v ptujski in radgonski okolici. Od XI. stoletja dalje pokrivajo kot last cerkve, predvsem pa

deželnega kneza, manj tudi kot last mariborskih meščanov, mariborsko okolico, odkoder se vlečejo preko Dravske doline na zahod v Mislinjsko dolino; radi tega bi bila tu na mestu beseda o srednjeveški topografiji koroških vinogradov. V primeri s Podravsjem pa so po ohranjenih virih relativno redki vinogradi v Posavju, v porečju Voglajne, Savinje in Save.

Nekatere topografske navedbe rabijo korekture: . . . von Zellnitz bis nach Täubling, wo die südlichen Hänge des Posrucka günstig für den Weinbau waren . . . (p. 30); Kozjak so vleče samo do Kamnice in je Duplek na jugu od osrčja Slovenskih gor . . . ultra fluvium (p. 30) velja za Radewan et villam Brunne v razmerju do Kamnice, tako da sta ti daritvi na jugu (Radvanje) in ne na severu od Drave. Chriwitz (p. 40) je po Zalnu pri Jarenini, po Dopselu pa z ozirom na posebno stanje šentpavelskega samostana pri Kamnici; Dopselovo mnenje potrjuje do danes ohranjeno krajevno ime Krivec za klanec severno od Kamnice, iz česar izhaja, da je Chriwitz krajevno ime za vzhodna pobočja današnjega Sv. Urhana. De Gereut, po Dopselu pri Mariboru, je Krčevina; de Sultz, po Dopselu zopet pri Mariboru, je Soča v Košakih. Če omenimo, da Ratschach ne leži pri Žičah, ampak da so to Zreče nad Konjicami, da Pilštanj ne leži ob Sotli (p. 35), temveč ob Bistrici, moramo takoj dodati, da še ni s tem končana vrsta potrebnih topografskih korektur.

O pomenu Leskosehekovega dela govoriti li bilo še prezgodaj; za to moramo počakati še nadaljnjih zvezkov, zlasti poglavij o vinogradniški teliniki ter o gospodarski in socialni strukturi vinogradništva; takrat se homo k delu še povrnili.

Franjo Baš.

Singer Stephan: Kultur- und Kirchengeschichte des unteren Raementales. Dekanat Ferlach. Kappel 1934. Samozaložba.

Delo, plod vsesplošnega zanimanja za usodo ožje douovine, rezultat dolgoletnih arhivalnih študij, nam podaja v 6 poglavjih sliko preteklosti Roža, predvsem horoveljske dekanije v cerkvenopolitičnem, gospodarskem in kulturnem pogledu.

V I. poglavju obravnava pisatelj, dekan v Kaplji, predkrščansko dobo, razglahlja o imenu Ras, Rasa, o prvih bivališčih po planinah, o raznih nasipih in utrjenih skritih planotah, vrednik področne preiskave, o Ilirih in Keltih in njih kulturni zapuščini, o sistematičnem prodiranju rimskega elementa s svojo kulturo, a naposled o krščanstvu, ki je po virih preseljevanja po zaslugi Ogleja in Soluograda bilo v naši domovini obnovljeno.

II. poglavje nas seznanja z zgodovino ustanovitve glavnih cerkva s patroni in njih pravicami, z materialnim položajem cerkva, njihovim premoženjem in dohodki.

Imamo dve pražupniji — eno severno od Drave, torej v solnograškem področju: Sv. Jurij v Kotmari vasi, eno južno, v oglejskem: Sv. Zeno v Kaplji. Obe župniji sta imeli ogromen obseg, zato je prišlo časoma do ustanovitve novih cerkva. Tako so se ločile od kapeljske župnije cerkve v Selah, v Plajberku in v Šmarjeti. Končno so se pa vse znašle pod okriljem Vetrinjskega samostana. Temu samostanu je sicer posvečeno v knjigi nekaj strani, zaslužil bi pa še več pozornosti; saj naletimo vspevsod na sledove njegovega dela, tako v kulturnem, socialnem kakor gospodarskem pogledu. Cerkevne reforme Jožefa II. so njegov razmah presekale, samostansko premoženje je prevzela država v korist verskega zaklada, menihi so bili poslani na novo ustauovljene župnije. Poslopje samostana v Vetrinju so prodali za 9951 goldinarjev rodbini Moro, ki je tam ustanovila tovarno sukna.

Nato sledi zgodovina posameznih župnij in cerkva horoveljske dekanije: sv. Zenona v Kaplji (9. st.), Šmarjete (1430), St. Urha v Selah (11. st.), sv. Lamherta v Svečah (13. st.), sv. Valentina v Glinjalu (14. st.), St. Lenarta v Brodeh (13. st.), sv. Erharda v Slov. Plajhergu (18. st.), St. Janža (1169), sv. Trojice v Ljubelju (16. st.), sv. Antona v Bajdišah (18. st.), Šmihela (18. st.), sv. Martina v Borovljah (1798), kjer je zaheležena tudi kronika Borovelj; a severno od Drave: St. Jurija v Kotmari vasi (12. st.), St. Jakoba v Bilčovsu (13. st.), Dev. Marije v Žilopolju (9. st.) in St. Danijela na Golšovem (15. st.).

Po možnosti navaja pisatelj povsod podatke o postanku, o dotacijah, o vnanji in notranji opremi cerkve in oltarjev, o stavbnem slogu (romanski, baročni), o župnišču in o podružnicah. Dodani so seznami dušnih pastirjev in v posameznih župnijah rojenih duhovnikov. Veliko jih je, da, večini vseh slovenskih narodnih buditeljev in voditeljev na Koroškem je tekla zibelka v Rožu. Poleg drugih so tu doma Andrej Einspieler, znani politik, Lambert Einspieler, državnozbor. poslanec in Gregor Einspieler, prošt v Tinjah. Važnejši lokalni dogodki iz župnijske kronike zaključujejo posamezne odstavke. Močno razširjeno je češčenje sv. Urha, bivšega augsburškega škofa († 973), ki ga je posebno priporočal oglejski patriarh Henrik, svojčas sam stolni kanonik v Augsburgu; sv. Lamberta, za katerega je delalo Vetrujce, in sv. Erharda, bivšega škofa regensburškega.

Dodatek o institucijah arhidiakonov in dekanov pojasnjuje njih položaj in kompetence.

III. poglavje je posvečeno važni vlogi grada Humberka, kjer je bilo deželno sodišče. Zbrani so podatki o gradovih ob Dravi in bližnji okolici, o zidavi Humberka in o njegovih lastnikih, dokler ni prišel 1514 v posest Dietrichsteina, a 1913 v roke Wittgensteina, ki je veliko posestvo povečal še 1916. l. z nakupom žage v Svetni vasi.

IV. poglavje govori o vpadih Turkov in o težkih časih, ko so v Rožu Francozi branili svojo čast in slavo. Zabeleženo je tudi folkloristično blago.

V. poglavje priča o začetkih, razvoju in propadanju železne obrti v Rožu. Začenja se okrog 1500, da izrabi številne vodne sile ter doseže pod vodstvom Huehnershoffena von Sillernagel v dobi Marije Terezije svoj višek. Po začasnem nazadovanju se je v 19. stol. celokupna žel. obrt (žebjarstvo, žičarstvo, puškarstvo itd.) temeljito moderniziralo, vendar so prišla razna podjetja v Bajdišah, Borovljah, ob Borovnici, v Bistrici, v Medborovnici in v Podljubelju v težave.

VI. poglavje osvetljuje šolske prilike okraja. Prvo šolo v današnjem smislu so 1777 ustanovili Boroveljčani. Šele 1811. leto prinese šolo v Kaplji, 1816 v Svecalah, 1817 v Kotmarivasi, 1819 v Glinjah, 1833 v Slov. Plajbergu, 1837 v Šmarjeti, 1847 na Žihpoljah. Na osnovi zakona o ljud. šolah 1868 so bile ustanovljene še ostale šole.

Knjiga je opremljena z lepimi slikami zaslužnih narodnih duhovnikov, župnijskih cerkva, njihov notranjščinic, oltarnih podob, pokrajin in naselij ter umetniških dragocenosti, kot je n. pr. romanski oltarni križ iz začetka 13. stoletja v cerkvi v Kotmarivasi.

Lepo delo, nekako po Valvazorjevi koncepciji sestavljeno, nam govori o delu Ogleja in Solnograda, o važnosti vetrujskih menihov za versko, cerkveno, prosvetno in gospodarsko življenje opisanega ozemlja, o moči in razširjenosti tujega — nemškega in italijanskega — kapitala in o pomenu lunherške gosposke. Kar izveemo o našem človeku, je žalostna in trpka usoda politično nesamostojnega ljudstva.

Tako se s prelihanjem tega dela ponovno seznanjamo s pravzroki razmeroma naglega prodiranja nemštva proti Karavankam.

I. Vošter.

Mariborske slike. Ob priliki III. Mariborskega tedna v avgustu 1934 je izdala Ljudska tiskarna d. d. v Mariboru lično opremljeno in ilustrirano brošuro »Mariborske slike« (8°, 142 str.), katero je uredil F. J. Mrčenič. Knjiga je bila naneujena obiskovalcem Mariborskega tedna v informacijo o gospodarskem položaju v Mariboru v preteklosti in sedanjosti ter vsebuje tudi poročila, ki prinašajo zgodovinske podatke o našem mestu.

Dr. VI. Travner podaja v članku Židje v Mariboru kratak pregled židovstva od časa, ko so se Židi naselili v Mariboru (okoli 1277), pa do današnjih dni. Avtor očrta gospodarski pomen Židov v srednjeveškem Mariboru v trgovini in denarstvu ter njihov pravne in zasebne verske razmere. Življenje v mariborskem ghetu je širši javnosti poznano, da si je za kulturno zgodovino našega mesta zelo važno. V letih 1427—35 je bil Maribor cerkveno središče Židov na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem; v Mariboru je živel vrhovni rabin

Izrael Isserlein in spisal dve hebrejski knjigi (Terumat-ha-dešen in Pesakim u Katabim), ki vsebujeta tudi kulturno zgodovinske podatke o srednjeveškem Mariboru. Dobro bi bilo, če bi kak talmudist zbral in prevedel v naš jezik vsa mesta, ki se nanašajo na Maribor. Tako bi dobili, če upoštevamo obenem tudi krščanske vire, dokaj točno in objektivno sliko o srednjeveškem židovstvu Maribora. Z novejšo mariborsko zgodovino se bavi F. J. Mečnikova študija *Gospodarske in kulturne slike Maribora iz zadnjih 100 let*. V njej je strnjen razvoj obrti, trgovine, prometa z razvojem mesta samega, posebno pa z njegovim kulturnim in političnim življenjem. Za zgodovino kmetijstva sta prispevala Jos. Priol in Fr. Vojsk članek *Vinarstvo in sadjarstvo v mariborskem okolišju*; v povojni razvoj sporta pa nas uvaja R. Šepčeva slika *Sport v Mariboru*. Zgodovinsko je podan tudi inseratni del brošure, ki navaja bistvene podatke o nastanku in razvoju mariborske industrije in trgovine ter nudi tako bodočemu zgodovinarju osnovne gospodarske podatke zlasti za povojni Maribor.

V. T.

Mariborski koledar 1935. Izdala in založila Nabavljalna zadruga drž. uslužbencev v Mariboru. Za uredniški odbor: N. I. Vrabl. Maribor. 8°. 176 str.

Vsakoletno redno poročilo Nabavljalne zadruge državnih uslužbencev v Mariboru je stopilo v zadnjih letih pod uredništvom N. I. Vrahla v sestav publikacij, ki smotreno gojijo mariborsko domačinstvo. To potrjuje tudi večina vsebine letošnjega MaK. Poglavlja u življenju in razvoju mariborskega združništva so dobrodošli viri za zgodovino našega združnega življenja, katero izpopolnjujejo prispevki o združništvu in sestavu človeške družbe (France Veber) ter o združništvu državnih uslužbencev v drugih državah (Miloš Štihler). Z mariborskim mestom najožje povezani so spominski članki za pokojnina kraljem Aleksandrom I. (Franjo Baš) in generalom Rudolfom Maistroim (Ivan Jančič, Ivan Vrhovnik). Mesto Maribor z njegovim kulturnim življenjem in udejstvovanjem kot naše kulturno središče pa osvetljuje osrednja razprava letošnjega MaK *Pregled mariborskega časopisja po prevratu*, v kateri zaključuje Janko Glaser istovrstno razpravo za dobo pred 1918, ki je izšla v MaK za 1932.

Lansko leto je MaK postavil domačinstvo izven programa, letošnji letnik pa kaže, da se je izdajateljica MaK trajno zavedla svoje kulturne misije, česar je najbolj vesel baš ČZN.

Franjo Baš.

Bolhar Alojz: Anton Bezenšek, njega življenje in delo. Celje 1934. Izdal in založil odbor za proslavo 80 letnice rojstva profesorja Antona Bezenška v Ljuljani. Natisnila Mohorjeva tiskarna v Celju. 256 str.

Je to lepa spominska knjiga v lični opremljeni z mnogimi slikami, posvečena A. Bezenšku, ki nam je v prvi vrsti znan kot odličen stenograf in kateremu so 24. junija 1934 odkrili na njegovi rojstni hiši v Bukovju spominsko ploščo. Še zdaj ima Bezenšek mnogo hvaležnih učencev med Slovenci kakor med Hrvati, posebno popularen pa je med Bolgari, katerim je stenografijo ustvaril ter med njimi deloval 35 let ne le kot stenograf, temveč tudi kot vzgojitelj in propovednik kulturne in politične vzajemnosti vseh južnih Slovanov. Knjiga ni samo obširna biografija, ki področno razgrinja njegovo življenje, ne opuščajoč prijetnih anekdot iz dljaške dobe, zasnovana je širje tudi za brate onstran slovenskih mej; zato opisuje celo takratno dobo, zlasti narodnostne razmere v Celju, poudarja delovanje v Zagrebu in v Bolgariji. V začetku knjige so razna posvetila: pet bolgarskih, eno češko, eno srbsko in tri hrvaška. Na koncu nam seznan Bezenškovih spisov vzbujajo občudovanje, kako plodovit in vsestranski pisatelj je bil Bezenšek. Zanimivo je dognanje, da pesem Turkova prisega ni Levstikova, temveč Bezenškova.

A. D.

Julius Heindenreich: Ruské základy srbského realismu. Část prvá. Práce Slovanského ústavu v Praze. Svazek IX. V Praze 1933, str. 219.

Pričujoča knjiga je le uvodna študija k drugemu delu, ki bo obravnaval v naslovu označeni predmet v ožjem smislu. Celotno delo pa hoče biti razprava o duševnem in literarnem prevratu pri Srbih v šestdesetih letih 19. stol.

Prvi del »Na novih temeljih« govori o pogojih za vznik srbskega realizma, vrednoti srbsko romantiko, prikazuje kulturni razvoj Vojvodine in srbske kneževine ter zlasti zveze Srbov z Rusijo.

V prvem poglavju »Pogled na srbsko romantiko« (str. 13—51) obravnava avtor vprašanja, ki so v zvezi z vznikom realizma. Gibala romantičnega gibanja pri Srbih so bila: kult ljudstva, nacionalizem s historizmom in veslovanstvo. Srbi so preživljali svojo romantično dobo brez programatičnih izjav do l. 1847., ko je Subotić prevel Žukovskega članek o romantiki v Rusiji in s tem podal v srbiščini prvo označbo romantike in njen manifest. Pisatelj meni, da se je ob tej priliki seznanil Branko Radičević z Žukovskimi, kar je močno vplivalo na njegovo pesniško tvornost. Obširno je prikazan spor med veslovanstvom Ludovika Štura in zapadnjaškimi hyronizmom Radičevićevim. Ob koncu poglavja presoja avtor značaj in naziv romantične dobe ter omejuje Skerličevo vključevanje omladinskega ohlodbja v romantiko s trditvijo, da je omladinsko gibanje le poslednja faza srbske literarne romantike, v kolikor sloni na njenih geslih, sicer je pa to obdobje le prehod k pozitivizmu in realizmu.

V drugem poglavju »Dvojna Srbija po l. 1818.« (str. 52—85) zasleduje pisatelj vpliv srbske kulture v Vojvodini na razvoj prosvetnega življenja v kneževini. Po Cvijiću podaja označbo srbskega panonskega tipa, ki se nagiblje k romantičnosti, in dinarskega, ki se izraža v realizmu. Nagnjenost panonskega dela se je iz narodnoobrambnih razlogov oprijela veslovanse ideje, civilizacijski razvoj kneževine pa je postavil v ospredje realnost vsakdanjosti in s tem ustvarjal odpor proti romantiki v literaturi. Pisatelji dinarskega območja so pritegnili v obdelavo agrarne in socialne probleme srbske vasi.

Večji del knjige (str. 86—190) obsega tretje poglavje »Za novi odnos do Rusije«, v katerem se havi pisatelj z idejnimi in političnimi pogoji, ki so omogočili vpliv ruskega realizma na razvoj srbskega. Pregledu srbsko-ruskih odnošajev od najstarejših časov dalje sledi zgodovina srbsko-ruskih stikov med krimsko vojno in po njej z označbo ruskega protektorata, dela poljskih emigrantov, zapadnjaštva Ilije Garašanina ter razmerja Milaeta Obrenovića do Rusije. Na osnovi veslovanstva se je med Srbi utrdilo rusko slavjanofilstvo, ki ga je zlasti širil med njimi zgodovinar M. Pogođin. Na kulturnem področju je slavjanofilstvo vzbudilo zanimanje ruskih učenjakov za probleme balkanskih Slovanov. V socialnem pogledu je s poudarjanjem kmetstva opozorilo Srbe na pomen zadruge v narodnem življenju. V politiki Srbije je slavjanofilstvo nastopilo proti zapadnim vplivom in hirokraciji ter ustvarilo pri mladoliberalnih pojmovanje o državi-zadrugi. Najpodrobneje je obdelal avtor filozofsko akcijo slavjanofilov, zlasti dehatu ob »Poslanici Srbom iz Moskve« l. 1860., v kateri se izraža idejni odnos slavjanofilov do Srbov. Srbi so rusko poslanico odklonili tako iz političnega razloga, ker so videli v slavjanofilstvu nevarnost ruske nadvlade, kakor tudi iz intelektualnih razlogov, ker niso odobraval slavjanofilske opozicije proti zapadu. Z zmago srbske zapadniške struje je bila priborjena srbska duševna osamosvojitve od Rusije. Tudi velerуска propaganda slavjanofilov je doživela med Srbi poraz, ko je nova srbska generacija vedno bolj dajala prednost narodni samobitnosti pred veslovanse utopijo.

Avtorjev namen je bil tudi ta, da bi dal češki javnosti informativno delo iz življenja Srbov, zato se je držal poljudnega podajanja; celotno delo pa bo radi zbranega gradiva dobro služilo tudi za osnovo podrobnim literarnim študijam o srbskem realizmu.

Ильинский Г. А., Опыт систематической Кирилло Мефодьевской библиографии. Софиа 1934. XLIII + 303 str. V 80, Cena 200 levov, za inozemstvo 10 žvie frankov.

Delo je izdala Bolgarska akademija znanosti, uredila sta ga M. G. P. P. praženko in St. M. Romanski.

»Cirilometodijsko vprašanje v svoji bitnosti predstavlja skupino vprašanj, ki se nanašajo ne samo na osebno delo obel bratov, slovanskih prosvetiteljev, marveč na kulturno življenje celokupnega slovanstva sploh«, pravita po pravici urednika v začetku predgovora k tej knjigi. Cirilometodijsko vprašanje je zato ogromnega obsega ter stoji v ospredju, odkar se goje slavistični nauki tako pri Slovanih kakor drugih, pri prijateljih in sovražnikih slovanstva. Povrh so o tem vprašanju vznikli tako v celoti kakor v podrobnostih najrazličnejši, deloma popolnoma nasprotni nazori. In vse to je našlo odraz v ogromni množici tiskanih knjig in člankov v periodičnih časopisih v najrazličnejših jezikih. Podati bibliografski pregled o nepregledni množici literarnih pojavov o tem vprašanju, je namen te knjige. Pisatelj, univerzitetni profesor v Moskvi, se je zavedal, kako težavno nalogo si je stavil, ki daleko presega noči in življenjsko dobo enega človeka. Zato je dal knjigi naslov »Opyt« (poskus) cirilometodijske bibliografije.

Delo je zasnovano na zelo široki podlagi, ne morda samo za publikacije znanstvenega značaja, ampak tu imamo tudi oddelke in paragrafe za slovstvene proizvode, namenjene širokim ljudskim masam, za propovedi o C. in M., o raznih jubilejih, o C. in M. v pesništvu in glasbi. Bibliograf kot tak ne sme delati razločka med »važnim« in »nevažnim«, temveč mora zaznamovati vse, kar se je pojavilo na knjižnem trgu, in široka zasnova našega dela celo ne dopušča takega razlikovanja. Če primerjamo ta idealni načrt s tem, kar knjiga dejanski podaja, vidimo takoj, da je to res le »poskus«. S tem seveda ne mislimo kaj očitati pisatelju in urednikoma, temveč »Opyt« bi naj bil pobuda, da se vrzeli izpopolnijo. Ideal bi bil, ko bi se za vsak jezik našel mož, ki bi napravil seznan vsega, kar je v dotičnem jeziku pisanega o C. in M. Na podlagi teh seznanov bi potem ob svojem času lahko izšla nova izdaja Iljiškega knjige, ki li imela veliko bibliografsko vrednost pri vseli narodih, kjer se je kaj pisalo o C. in M. To bi potem ne bil samo »Poskus«, marveč resnična popolna »Bibliografija« o C. M. vprašanju.

Toda v dejanskih razmerah, zlasti v manjših državah, ki nimajo velikih starih bibliotek, je to skoraj nemogoče. Pisee teh vrst je sam poskusil sestaviti seznan vsega, kar se je v naši, razmeroma mladi in majhni literaturi pisalo o C. in M., pa se je kmalu uveril, da je to za enega človeka celo v tako ozkem okviru — nemogoče. Naše javne knjižnice, tako v Ljubljani kakor v Mariboru, nimajo popolnih zbirk slovenskih tiskov iz predvojnega in ne povojnega časa. S stališča slavistike in zgodovine so kajpada po raznih časopisih raztreseni članki malopomenbni, važni so pa v narodopisnem in političnem oziru. Po teh člankih je prodrlo poznavanje naših blagovestnikov v najširše plasti. Mi Slovenci nismo imeli takega Vaelava, device Orleanske ali sv. Save, Ciril in Metod sta bila tista luč, ki nam je svetila v težki borbi za naš ostanek. Zato je zelo poučno, kako smo Slovenci pojmovali Ciril-Metodovo misijo, in končno razne prošlave C. in M. dobivajo nekam folkloristični značaj pri nas; dovolj je opozoriti na poročila o kresovih in razne prireditve, ki polagoma dobivajo obeležje slovenskega veseljenja.

Pisalo se je o C. in M. v našem časopisju silno veliko, a le majhen del je zaznamovan v naši knjigi. Tako so v § 273 (C. in M. v poeziji) omenjeni le Aškerc, Bile, Gregorčič, Umek-Okiški, izpuščena je dolga vrsta pesnikov od Krempla do današnjih dni, ki so proslavljali sv. brata. Vsaj Antona Medveda bi kazalo dostaviti. Med cerkvenimi govorniki je omenjen le Žlogar št. 2700.

Ker nam vsi slovenski listi niso na razpolago in bi popolni seznan cirilomet. spisov

presegal okvir referata, se omejimo le na tiste pisatelje, ki so v knjigi zaznamovani, a je pri njih to in ono izpuščeno.

Prej pa treba čitatelje seznaniti z razporedbo v knjigi. Vsak spis ima svojo številko, te številke teko kar naprej ter je vseli 3385. Številkam dodane latinske črke a, b... pomenijo referate in kritike o dotičnem spisu, grške črke α , β ... pa pomenijo prevode v druge jezike. Vsa tvarina je razdeljena v dva glavna dela: I. Znanstvena literatura, II. Poljudna literatura za široke sloje, dasiravno meja ni točno določena; marsikak spis je naveden pod I., a spada bolj pod II. Glavna dela sta razdeljena v oddelke, ti pa zopet v še manjše skupine, označene kot §§. Vseh §§ je 276.

Naše v knjigi navedene pisatelje razvrstimo po abecednem redu z navedbo izpuščenih spisov. Časopise navajamo s kraticami, kakor jih rabi Slov. biogr. lcksikon.¹⁾

Fekonja A. K § 43 (Cerkvenozgodovinski spisi), št. 556 je dodati: Posnetek svoje razprave o razširjavi kristjanstva (LMS 1884) je objavil tudi v SGp. 1885, št. 5—13. K § 45 (Zgodovinsko-literarni izsledki) je dodati: O početkih slovenske književnosti. LZ 1886, 48—49.

Gregorčič S. V § 273 (C. in M. v poeziji) sta pod št. 3281 in 3282 navedeni G.-pesmi »Blagovestnikom« in »Velegradska kuga« brez navedbe vira. Spopolniti je: Poezije II, 115—123. Ljubljana, 1888. — Izpuščen je Gregorčičev prevod latinske pesmi »Sv. Cirilu in Metodus«. ZD 1905, 201.

Grivec Fr. je v zadnjih desetletjih nedvomno najplodovitejši slovenski pisatelj v cirilometodijskih vprašanjih. Naša knjiga ima zaznamovanih 14 spisov v latinici in 1 v cirilici. Izostali so pa naslednji njegovi spisi:

K § 7: Novosti o sv. C. in M. Čas 1907, 80—85.

V § 41 (Zgodovinske monografije o C. M.) manjkajo Grivčevi referati: K 483: Snopek. Studie C. M. Čas 1908, 392—395. — K 492: Snopek, Konst. Cyr. und Meth., die Slavenapostel. VBV 1911, 178—179. — K 495: Schubert, Die sog. Slavenapostel. Čas 1916, 265—267.

K § 45: Ob viru slovenske književnosti. S 1919, št. 153; 1921, št. 149. DS 1922, 80—87.

K § 81: Metodovo potovanje v Carigrad. BV 1923, 90—91.

K § 86: Nekoliko misli o »ideji ciril-metodijskih«. KO 1904, 408—412.

K § 158: O c. primatu in edinstvu. Scholia Veteroslavica de primatu Ecclesiae. BV 1922, 57—58. — Sv. C. in M. patrona naše. VBV 1911, 208—210.

K § 224: Glagoljica in hrvaška javnost. Čas 1907, 324—327.

Gruden J. K § 86: V znamenju sv. C. in M. KO 1901, 115—126.

K § 41: Zgodovina slovenskega naroda I. Celovec 1910, 53—59.

Hicinger P. Pod št. 2399 je naveden njegov članek sv. C. z ozirom na Kranjsko. ZD 1863. V istem letniku ZD je pa na str. 10—11 tudi njegov članek: Kako hi se obhajale mnogoletnice slovanskih apostelnov? Po avtorjevi razporedbi hi spadal v § 252 (Priprave za jubilej 1863).

Kos Fr. K § 68: Iz domače zgodovine. Pribinov sin Kocel. IMK 1897, 174—176.

K § 41: Gradivo l. Ljubljana 1906, XLI—XLIX; LXVI—LXXIII; 140—208.

Lempl T. Pod št. 975 navaja bibliograf L. razpravo o Cir. posvetitvi za škofa v VBV 1902. Prezrl pa je njegovi razpravi v istem listu, ki spadata v § 68: Kritične beležke o potovanju sv. Metoda v Rim. VBV 1900, 225—265, in pa Razne pripombe k zgodovini sv. C. in M., VBV 1907, 1—26.

Pintar L. K § 229: Dva glagoljaša iz reformacijske dobe. Slovan 1905-1906, 234—238.

¹⁾ Kratica ZN, ki jo je avtor sam pustil nerazrešeno z vprašajem (str. XLIII), znači Zlati Vek.

Slomšek A. M. (Ljubomir). V § 238 pod števil. 2648 navaja pisatelj prvo in edinkrat Slomšek a (Ljubomira) in sicer njegov članek »Bratje sv. Cirila in Metuda v naših šolah«. N 1846, št. 34—38 (pisateljeva navedba 131—150 ni točna, prav tako je netočno naveden tudi naslov). — Izpuščena je celo knjižica A. M. Slomšek o sv. Cirilu in Metodu, ob 1025 letnici Metodove smrti izdalo Apostolstvo sv. C. in M. v Ljubljani 1910. Tu je priobčenili 11 Sl. spisov, ki se nanašajo na C. in M. ter. so povzeti iz ZD (1852—1862) in (1) iz Drobčinic (1853). Razen tega govori Sl. o sv. C. in M. tudi na sledečih mestih, ki obe spadata v § 235: Življenje srečen pot. I. izd. Celovec 1837, 282—287. Življenje svetnikov. I. 240—245. Gradec 1853.

V zadnjem § 276 so pod naslovom »Varia« našeta razna, naknadno izišla dela in referati o njih. Med njimi pod števil. 3345 Dvornik, Les légendes de Constantin et Methode vucca de Byzance. Iz slovenskega slovstva bi bilo dodati poročili: Grivec BV 1933, 245—252 in Kovačič, ČZN 1934, 70—75.

F. K.

Defračnški Joso: 70 godina dobrovoljne vatrogasne čete u Varaždinu 1864—1934. 8°. 94 strani.

5. apr. 1934 je poteklo 70 let, odkar je bilo v Varaždinu ustanovljeno prvo prostovoljno gasilno društvo v Jugoslaviji. Da proslavi ta jubilej, je odbor priredil 14. in 15. julija svečano proslavo pod pokroviteljstvom kraljeviča Tomislava, izdal pa je v lastni založbi tudi gornjo knjižico, ki uvodoma kaže današnje stanje društva (imenoma), nato pa v štirih poglavjih obravnava na kratko zgodovino mesta, požarov in gasilstva. V prvem poglavju »Kratki pregled prošlosti Varaždina« je zbral pisatelj najglavnejše podatke iz zgodovine mesta (na 14 straneh), vendar se nam zdi ta pregled, čeprav ga drugo poglavje »Požari i požarničke prilike« (15 strani) deloma izpopolnjuje, vendarle preveč površen. Ravno oh tej priliki bi bil mogel pisatelj širši svet seznaniti nekoliko obširneje z zgodovino mesta, ki hrani toliko zanimivosti za hrvatsko in slovensko zgodovino. Tudi v drugem poglavju li bilo zanimivo in važno, zvedeti o tej ali drugi stvari nekoliko več. Tako pravi n. pr. pisatelj na str. 36: »Nadalje je točno propisano sa kakovim će alatom koji celi dolaziti na gorište te kako će se i na koji način gasiti vatra«. Baš to poglavje li nas (iz požarnega reda 1750) zelo zanimalo, kajti to ni le važen prispevek k zgodovini gasilstva, to je tudi za celovstvo veleznimiva stvar, ki se da zasledovati nazaj v XIV. stoletje, sicer ne pri nas, pač pa v Nemčiji. Prav tako zanimivo li tudi bilo zvedeti določbe »Osnove« za preprečenje požarov (14 paragrafov) in še marsikatero v tem poglavju le nakazano novico. Zelo pomanjkljivo je 3. poglavje »Vatrogastvo u opće«. Ker tu pisatelju ne gre ravno za vesti o gasilstvu v bližini Varaždina ali na Hrvatskem ali v Jugoslaviji, temveč že po naslovu za splošne požarno-obrambne naprave, institucije in ukrepe, bi bilo pač potrebno, da nekoliko obširneje spregovori o odlično organiziranem gasilstvu pri Rimljanih (glej »Gasilee« 1934, števil. 2 in 3), nadalje o prvih požarnih redih velikih nemških mest (München 1370, Köln 1403, Bremen 1433, Nürnberg 1449 itd.), o drugih izumiteljih hrizgaln («von Asehhausen« 1602, Hans Hautsch 1655) ter nekaj več o znanem amsterdamskem slikarju Janu van der Heyden (1637—1712). Tudi je pisatelju neznano, da je Dunaj imel že od 1759 svoje poklicne gasilee. Najvažnejše je četrto poglavje »Historijat dobrov. vatr. čete u Varaždinu 1864—1934«, v katerem opisuje prilike ob ustanovitvi in razvoju prostovoljnega gasilnega društva. Sicer so tudi tu vrzeli, ki pa jili pisatelj iz ohranjenili spisov menda ni mogel izpopolniti. Nas kot najbližje sosede kajpada zanimajo stiki Varaždincev s Štajerci, in prav v tej stvari zvemo, da v narodnostnem oziru tudi v Varaždinu ni bilo mnogo boljše kot pri nas: nemškutarilo se je vseprek, celo nemško pevsko društvo so ustanovili in povahili mariborski »Männergesangsverein« na proslavo. Tu se je postavilo gasilno društvo in zabranilo članstvu sodelovanje, končno pa so narodna društva dosegla, da je ohlast zabranila Mariborčanom prihod.

Čeravno majhno delee, je vendar knjižica važen prispevek za zgodovino gasilstva, o katerem nismo imeli do danes še skoro uobene literature.

J. Mravljak.

Muc Martin: Skozi Sibirijo. Zgode in nezgode slovenskega vojaka v svetovni vojni. I. Ljubljana 1933. II. Ljubljana 1934. 8°. 210 str.

Petnajstletna odisejada svetovne vojne in ruskega ujetništva, napisana brez danes običajnega izumetničevanja oblike, ustvarjanja heroizma ter odlaganja dvomljivih doktrin s fronte in ujetniških taborov; zato pa podana primitivno, verno in neposredno. In prav to neposredno primitivno podajanje dogodkov stavlja knjigo v prvo vrsto spominov na svetovno vojno in vojno ujetništvo, spominov, ki bodo obdržali svoje ceno kot zgodovinski vir.

Franjo Baš.

Neubert M.: Alexanders des Großen Balkanzug. Petermanns Mitteilungen LXXX, 1934, 281—289. Na podlagi Arriana in geografskih prilik ugotavlja Neubert: Aleksandrov pohod proti Tribaloni 335. p. Kr. je šel iz Amphipolisa na ustju Strume, južno od Filipov, preko Arde in Haskovske kotline na prelaz Šipko; po zavzetju prelaza mimo Gabrovega, nad katerim je premagal Tribale, k Donavi, kjer je nekdanji otok Pevke s tribalskim političnim središčem identičen današnji Veliki in Mali Persini pri Svistovu. V bližini Svistova, vendar topografsko nesigurno kje, je Aleksander tudi prekoračil Donavo.

Franjo Baš.

Maučec Jože: Slovenska krajina. Merilo 1 : 150.000. Založba: Klub prekmurških akademikov. Tisk: Jugoslovanska tiskarna, Ljubljana 1934. Cena Din 15.—, za dijake Din 10.—.

Prvi podrobnejši zemljevid Prekmurja smo dobili 1920 v Zemljevidu slovenskega ozemlja 1 : 200.000; za Matičnim je izšel 1925 Dimnikov zemljevid Prekmurja in Međumurja 1 : 150.000. Tretji je Maučecov. Matica Slovenska je s svojim zemljevidom hotela napraviti red v pisavi naših krajevnih imen in podati kakor nekdanj P. Kozler z razširjenostjo slovenskih krajevnih nazivov slovensko narodno ozemlje. Učiteljski dom v Mariboru je z Dimnikovim zemljevidom zadostil potrebam javnosti in šolstva. Domačin-geograf J. Maučec pa je revidiral A. Trstenjaka in J. Žnaveca, ki sta redigirala Prekmurje v Matičnem zemljevidu, ter S. Dimnika v krajevnih imenih in poizkusil podati znanstveno ustavljen in podprt zemljevid, ki bo ostal trajna podlaga orijentaciji v Prekmurju.

Vtis, ki ga napravi zemljevid na pogled, je dober, barve so mirne in ubrane v primernem sorazmerju. Odbijajo pa preveliki prostori z legendami. Upravna razdelitev občin bi bila mesto na legendi primernejša z mejami med posameznimi občinami v zemljevidu.

Zemljevid se omejuje na ozemlje od Rabe do Mure ter od Kučnice do madžarske meje. Dobro to zemljepisno ni, ker tvori Prekmurje zemljepisno enoto s Prlekijo. Po narodnosti meji v Porabju se zdi, da hoče zemljevid podati naše narodno ozemlje na severu od Mure; ali v tem pogledu izključuje iz Slovenske krajine na zahodu od Kleka, Trnove in Farovec slovensko radgonsko okolico, ki je geografsko sestavni del Ravenskega in Prekmurja, četudi jo od njega politično loči Kučnica. Proti jugu ni nakazana na Muri inoja, čeravno ni stržen Mure meja med sobočanskim, lendavskim ter ljutomerskim, čakovskim in preloškim srezom in čeravno je od Razkrižja navzdol sreska meja tudi meja med Dravsko in Savsko hanovino. Zemljevid tako ne omeji pokrajine, katero hoče podati, niti zemljepisno niti upravno.

Geomorfološki prikaz je v splošnem dober. V podrobnostih je pomajkljiv, ko ne navaja najnižje prekmurske točke, ne zaznamuje višinake lege najvažnejših krajev in ko ne poimenuje najvišje prekmurske točke Serdiškega brega (kota 418 m). V nižinskem delu pogrešamo terase, v goriškem delu pa imamo kartografsko nerodnost, ko učičujejo

črtanc lege za madžarsko in nemško manjšino terensko plastiko pri Domanjšovecih, Motvarjavecih, pri Ocincu in Fikšinecih. Podobno je s hidrografskim pregledom. Za zemljevid z merilom 1 : 150.000 so nujno potrebne oznake močvar, lokalizacije stalne vode, kakor jo imamo na zahodu od Hotize v Žilinjeku ter oddelitev vodnih strug od umetnih prekopov.

Topografska slika pokrajine podaja upravni, kulturni in gospodarski položaj kraja ter ga navaja imensko po ljudskem poimenovanju. V naši geografiji obstajata v tem pogledu dve struji. Prva se zavzema za pisavo krajevnih imen s transkripcijo po slovniskih pravilih. Ta struja bi pisala enako Cerkuico na Notranjskem in v Slovenskih goricah. Druga struja zagovarja pisavo krajevnih imen po izgovarjavi in piše notranjsko Cerkuico, slovenjegiško pa Cirknuico. Pod vplivom J. Žmavea je v severozahodni Sloveniji prevladala druga struja in tej sledi tudi naš zemljevid. Dosleden pa tozadevno ni. V Prečkiji so ostali uradni nazivi G. Radgona, Radenci, Križevci, Ljutomer in v Porahju Žida ali Trošče, kar se ne strinja z ljudskim poimenovanjem (Etnolog IV, 1930, 31, 125), ki je tako omejeno na Prekmurje samo. Popolne jasnosti zemljevid pa tudi tu ni prinesel. Z vidika ljudskega poimenovanja bi se pokrajina morala zvati Prekmurje, ker je Slovenska krajina narodno-politično ime. Vendar moramo poudariti: Kakor je vsepovsod dal pokrajini ime sosed (Gorenjsko, Notranjsko, Dolenjsko, Bela Krajina itd.), tako je dal tudi Goricanec nižini ime Ravensko in Dolinsko in ohratno nižinec ime Goričko, in enako je Prlek poimenoval svojega soseda Prekmureca in pokrajino Prekmurje. Zgodovinsko ima do naziva Slovenska krajina pravico tudi Dolenjsko kot nekdanja Windische Mark; in to poimenovanje rabi v svoji temeljni Zgodovini Slovencev tudi Milko Kos. Narodno-politično pa je naziv Slovenska krajina upravičen; radi tega pa moramo dovoliti vsaj vzporednost obeh imen, kar je nehote storil tudi Maušec, ko imenuje založnika (Klub prekmurskih akademikov). Naslov za zemljevid bi torej bil: Prekmurje ali Slovenska krajina. Vzporedno s pokrajinskim imenom pa bi bilo potrebno proučiti tudi izvor imen Grad, Lendava in Solota. V Sloveniji imamo vrsto primerov, kjer ne naziva ljudstvo gradu z njegovim krajevnim imenom, ampak z izrazom graščina, kar kaže na nekdanje upravno središče; imamo celo primere (Dohrovlje, št. Andraž pri Velenju, Dolga gora), kjer ljudstvo z istim nazivom označuje tudi cilj svojega pota, kadar gre n. pr. na sodnijo ali davkarijo. In vprašanje je, ali ne označuje Grad samo gornjelendavskega gradu (Prekmurec gre h Gradu!), ki je svoj gospodarski pomen za ljudstvo ohranil do nedavnih dni; vled tega ni ime Grad naziv za kraj Gornja Lendava, katero najdemo zgodovinsko izpričano vsaj 1366 kot Lyndva in poleg katere najdemo vsaj konec XV. stoletja Banffyje, imenovane de Also Lindva. Poleg tega pa je treba poudariti, da rabi ljudstvo izraza Gornji in Spodnji šele v gotovi oddaljenosti. Zgodovinsko in narodopisno je izprememba dosedanjega poimenovanja Lendava še neopravičena, ker še ni do kraja razjasnjeno. Razjasnjeno še tudi ni zgodovinsko ime Sobota. Na starih kartah nahajamo redno naziv Olsnitz in Murska Solota zavlada šele po 1867; in okoli Petanjec rabi Prekmurec naziv za Ledavo pri Soboti Osn'eva. Če se pa ugotovi, da je Sobota madžarizem, potem je uvedba starega imena enako upravičena. Ti primeri so še nereseni in radi tega je naloga naše toponomastike, da jih reši sedaj po izdaji Maušecove karte.

Drugače pa je utrdil zemljevid krajevne nazive, kakor jih rabi domače ljudstvo, in dal vsakemu krajevnemu imenu tudi potrebni naglas. Pravilno krajevno ime je Ženavlje; zemljevid ima Ženavla, legenda pa Ženavlja; nepravilno je naglašeno ime Skakóveci, pravilno Skákoveci; za Srdico je enako upravičeno ime Serdica in za Kobiljauski potok Kobiljski potok.

Upravno so podana mesta, velike občine, sedeži olicin, rimskokatoliških in protestantskih župnij ter prometne postojanke. Pri dekanjskih sedežih pripominjamo, da so Križovci samo začasno sedež dekanije in je pravi sedež Ljutomer. Med protestantskimi župnijami manjkajo Gor. Slaveča in Motvarjaveci, med prometnimi postojankami pa postaja Veržej in poštalnišče Dokležovje. Gospodarsko so označene industrije, edini topografsko označeni

rudnik ni krajevno imenovan, pač pa kamnolomi, slatinski vreli — ki so topografsko napačno vértani okoli Radencev, izostali pa so topli vreli pri Ljutomeru in Sv. Martinu —, gradovi in razvaline. Selezji srezov so podani v Soboti, Lendavi in Monoštru, manjkajo pa ostali trije: Lenti, Ženavei in Radgona. Arheološka najdišča manjkajo južno od Radgone, pri Veržeju in v Prlekiji, v Prekmurju pa omenjam samo manjkajoče arheološko najdišče med Ivanci in Maučecovo domačijo Dogojno.

Nezadovoljiv je zemljevid v podajanju narodnostnih razmer, torej tam, kjer bi moral doseči svoj višek. O kartografskem razdejanju terenske plastike po znaku za manjšine smo že govorili. Narodnostno mejo imamo podano edino v Porabju med Slovenci in Madžari med Monoštro in Krajevovin bregom. Manjka pa na zahodu proti Nemeem in to tako v Porabju kakor v okolici Radgone. In Lendavske gorice so madžarske tostran in onstran državne meje! Zemljevid pač upošteva madžarske in nemške manjšine v Jugoslaviji, ne pa tudi slovenskih na Madžarskem in v Avstriji; kajti Porabje, ki je narodnostno omejevo, je slovensko. Metodično in kartografsko neroden je že znak za manjšine v obliki snopa vzporednih črt, ki se n. pr. za Madžare med 50—82% prav nič ne loči od znaka za meddržavno mejo. V Farkašovecih in Židovi še imamo slovenske manjšine in enako na avstrijski strani pri Stankovecih ter dalje na zahod do Velke in na jugozahod preko Dobre do goruje Ledave. Dejstvo je, da so te manjšine za narodno življenje nesposobne — domača molitev je že v tujem jeziku —, ali na drugi strani so te manjšine naši zgodovinski dokumenti, katere moramo čuvati v dokaz za naša kulturna tla. Radgonsko okolico smo že omenili in Lendavske gorice tudi. Obratno pa vidimo v neposredni sobočanski okolici Markišavce kot kraj z madžarsko manjšino, kakor jo imajo Hodoš, Dobrovnik ali Dolina. Pred leti še je stal na markišavskem pokopališču nagrobnik s slovenskim napisom in slovenskim podpisom kannoseškega mojstra iz Radgone, dokument naše zavesti v obeli krajih. Danes pa imamo Markišavce, kjer so 1910 našeli enega Madžara, 1921 deset, 1931 zopet deset, podane v vrsti narodnostno mečanih krajev, kakor so zgoraj navedeni! Na zunaj in v drugem primeru bi bila to malenkost, na ogroženih tleh pa je to greh. Proti temu stopi v ozadje pomanjkljivost, da so označeni kalvinci samo v Motvarjevcih in ne tudi v Čikečki vasi, da so Scheborci z veliko protestantsko večino označeni kot katoliška vas, ali pa da nista Sobota in Lendava prikazani v sorazmerju prebivalstva po konfesijah.

Zemljevid je risal F. Finžgar. V splošnem dobro. Risarska slabost pa je, postavljati pisavo za topografska imena poševno, kjer to ni potrebno (Grmovec, Kobiljanski breg), dim na levo mesto na desno, kakor stoji v legendi pri elektrarni v Lendavi ali pa neprimerni znaki za arheološka najdišča. Korekture niso izvršene popolno. Primer Ženavci smo že omenili, drugi primer so Žižki, navedeni kot Žiki; izgleda, da je drugi naglas na Skakovci korekturna pogrška. Pomanjkljivosti karte pa gredo seveda tudi na risarjev rovaš.

Zemljevida Slovenska krajina smo se odkrito veselili. In veseli smo ga tudi danes kljub nekaterim pomanjkljivostim, ki kažejo, da je avtor pri delu obstal tik pred ciljem. To moramo povedati, ker se zavedamo, da bi mogla energija in ambicija, ki spremlja izdajatelje, ustvariti še popolnejše delo — ko je pričujoče. Franje Baš.

G. Werner, Das Deutchtum des Übermurgebietes (Prekmurje). Geogr. Jahresbericht aus Oesterreich, XVII. Band, 1933, str. 76—90.

Med obilico nemških publikacij, ki obravnavajo probleme nemške narodne manjšine, je pričujoča studija brez dvoma ena vsebinsko boljših in resnejših. Predvsem pada v oči dejstvo, da nemški pisec priznava Monošter kot slovensko-nemško-madžarski jezikovni tromejnik, da deloma pozna našo literaturo, navaja tudi slovensko nomenklaturu in docela upošteva naše uradne podatke o štetju prebivalstva za 1921. Podrobnejša analiza njegovega spisa pa odkrije vendarle polno samovoljnil, včasih kar smešnih tolmačenj, ki so seveda vedno v

prilog Nemcem. Priznavajoč, da naseljujejo Prekmurje pretežno panonski Slovenci, ugotavlja avtor, da je severozahodni kot dežele čisto nemški, odkoder sega proti vzhodu dokaj širok nemško-slovenski mešani pas na čisto slovensko ozemlje. Pa tudi tu naj bi bile še v raznih krajih manjše nemške manjšine. V osrčju Prekmurja s Soboto v sredini naj bi obstajal celo večji nemški jezikovni otok. Poglejmo si zdaj, kako vse to utemeljuje Werner.

Čisto nemški kraji so po njem Fikšinci, Kramarovci in Ocinjc. Steer omenja W. iz 1823 župno listino iz Pertoče, ki navaja Fikšince kot nemško-slovensko vas. Ker je ne navaja kot slovensko-nemško vas, mu je že dokaz, da je bil kraj takrat pretežno nemški. V omenjenih treh vaseh je bilo po madjarskih statistikah od 1880—1910 povprečno 95.3% Nemcev in 2.3% Slovencev. 1921 so tu našli med 991 prebivalci 959 Nemcev (96.8%) in 32 Slovencev (3.2%); od teh je pa prebivalo 28 Slovencev v Fikšincih, kjer so tvorili 7% prebivalstva. Z ozirom na to, da upošteva W. narodno manjšino le v slučaju, da predstavlja ta vsaj 5% prebivalstva, bi moral Fikšince že šteti med narodno mešane kraje. Toda ko določa obseg jezikovno mešanega ozemlja, se temu pravkar postavljenemu principu vnovič, a drugače izneveri. Zdaj priključuje v mešano ozemlje vse tiste vasi, kjer je vsaj ena statistika od 1880 dalje izkazala najmanj 10 Nemcev. In takih krajev na sklenjenem ozemlju našteva kar 21. Kakšni kraji so jezikovno mešani, naj pove n. pr. primer Skakovec. Tu so našli 1880 med 340 prebivalci 17 Nemcev, 1910 med 349 prebivalci enega Nemca in 1921 med 377 prebivalci 2 Nemca. Z isto pravico so potem tudi Kramarovci jezikovno mešana vas, kajti 1880 so tu našli 10 Slovencev, 1910 jih je bilo še vedno 5 in 1921 štirje. Kako izgleda po W. označeno jezikovno mešano ozemlje, naj potrdi statistika. 1880 so predstavljali Nemci tu 12.4%, 1910 le še 6.2% in 1921 7% vsega prebivalstva. Takrat so našli med 13.025 ljudmi 935 Nemcev. Da je nemško prebivalstvo po 1880 silno nazadovalo, je bila kriva madjarizacija, ki je dušila tudi nas; kot Slovenci pa so se 1921 okrepili tudi Nemci, ker so tudi oni v Jugoslaviji svobodneje zadihali, kar izrečno omenja tudi sam Werner. Toda niti v eni vasi njegovega jezikovno mešanega ozemlja ni nemško prebivalstvo v večini. Daleko največ jih je v Serdici (292, t. j. 38.9%), sicer pa jih je nad sto le v Matjaševcih (107, t. j. 28.7%) in v Sotini (120, t. j. 18.4%). Še bolj imaginaren je nemški jezikovni otok okoli Sobote, nad katerim je tudi W. obupal. 1921 so tu našli komaj 206 Nemcev, od teh 170 v sami Soboti.

Kljub dokaj resnemu in mirnemu razglabljanju je W. svojo studijo vpregel v voz revizionizma, zahtevajoč, da se čisto nemško in jezikovno mešano ozemlje iz »narodnih in gospodarskih razlogov« pridruži Avstriji. Z ozirom na to bi nas samo veselilo, da avtor tako temeljito kot nemštvo Prekmurja pretrese jugoslovanstvo radgonskega kota, Gradiščanske in Korotana, kajti potem bo lažje presodil krivičnost meja.

R. Savnik.

Filov Bogdan: Geschichte der althulgarischen Kunst bis zur Eroberung des hulgari-schen Reiches durch die Türken. Berlin und Leipzig 1932. 100 str., 48 tab. — Geschichte der bulgarischen Kunst unter der türkischen Herrschaft und in der neueren Zeit. Berlin und Leipzig 1933. 94 str., 64 tab. (Grundriß der slavischen Philologie und Kulturgeschichte, zv. 9 in 12.)

Avtor pojmuje pod bolgarsko umetnostjo umetnostne spomenike bolgarskega političnega ozemlja in hoče s svojim delom podati donesek k raziskovanju balkanske umetnosti, v kateri tvorijo vsi balkanski narodi v kulturnem in duševnem razvoju enoto, »ki korenini v orientalno-helenističnem bizantinizmu in stoji v ostrem nasprotju z zapadom« (p. VI.). Načeloma zavrača v uvodu stališče, s katerega smo hili vajeni gledati to umetnost kot provincijalno bizantinsko, ter obeta v poznejših delih dokazati lastna pota te umetnosti, ki je ustvarila močne slovanske »provincije«, in pokazati vplive te umetnosti na Bizant.

Bolgarija je prehodna dežela iz vzhoda na zahod, med Črnim in Egejskim morjem in stoji tudi v pogledu umetnosti pod vplivi tako enega kakor drugega sveta. Predbolgarska

doba pozna primitivno traško umetnost z mnogimi grškimi elementi, katere nadomestijo pozneje na severu rimski. Krščanstvo izpremeni to umetnost formalno, ko dvigne bazilike z značilnostmi zapadne romanske dobe in s posebnostmi M. Azije, Armenije in Sirije. V III. stol. po Kr. se pojavi barbariziranje umetnosti, ki vodi v poznejši bizantinski slog. 679 nastane bolgarska država, sestojča iz raznolikih Protobolgarov, Slovanov in starih prebivalcev. Staroslovaška kultura je še malo raziskana. Protobolgari so zapustili najvažnejše dokumente svoje umetnosti v Abobi in Madari ter v zlatem zakladu od Nagy Szent Miklósa v južni Madžarski. Vse tri postojanke pričajo o kulturni nadmoči Bolgarov ter o sorodnosti monumentalnih abobskih palač, madžarskih monolitnih spominskih stebrov in reliefov ter nagyszentmiklóskih posod z elementi sasanidske umetnosti, obenem pa dokazujejo neodvisnost protobolgarske umetnosti od bizantinske.

865 uvede Boris krščanstvo in uniči uporno protobolgarsko pleustvo. Vzporedno s tem se uničajo protobolgarski umetnostni elementi slovanskim, t. j. krščansko bizantinskim, ki nadaljujejo, kakor kaže bazilika v Abobi, tradicijo predbolgarske dobe. Simeonova prestolnica Preslav s carsko palačo in s cerkvijo izven obzidja ter cerkev v Patleini so predstavitelji umetnosti zlate bolgarske dobe, v kateri živijo skupno med seboj se izpopolnjujoče življenje stari in novi umetnostni elementi. Z razdelitvijo države 963 prevzame vodstvo zahod s Samuelom, ki se izraža v samostojnem razvoju arhitekture v prvi vrsti na bazilikah, pa tudi v centralnih stavbah s križno kupolo in v stavbah, ki jih označujemo v nasprotju z bizantinskimi kot provincijalne.

Umetnost v dobi druge države (1186—1393) ne polaga važnosti na monumentalnost, ampak na detajle in okraske. Mešana stavbarstvo prestolice Trnovega in cerkvena arhitektura kot predstavitelja umetnosti svoje dobe kažeta v začetku vzhodno-krščanske, bizantinske in zapadne umetnostne elemente. Stališče macedonskih cerkva bo treba še preiskati; Filov jih prišteva bolgarski umetnosti.

V XIII. stoletju se razvije pod bizantinskimi vplivi slikarska trnovska šola, ki je zapustila najvažnejše slikarske spomenike v Bojani; scene so zgodovinske in simbolične vsebine, dekoracija pa ima dogmatično-didaktični značaj (p. 70). Stenke stike iz XIV. stol. služijo dekorativnemu namenu in polagajo pažnjo na draperijo in stojo figur. Poleg te pa imamo v XIV. stol. še drugo bolgarsko slikarsko usmerjenost s kinetskim realizmom, ki ga najdemo v ljudski umetnosti in v bizantinski predikonoplastični dobi. Miniaturno slikarstvo razvije eno šolo s starobolgarsko ornamentiko in drugo, ki se pojavi v XIV. stoletju z deli po grških vzorih.

Kakor slikarstvo stoji tudi umetna obrt v službi cerkve; poleg zlatarstva je važno rezbarstvo, ker moremo na njegovih izdelkih zasledovati razvoj starobolgarske ornamentike.

Kujiga podaja bogato gradivo jasno, razvoj, t. j. spremembo forme, snovi in vsebine pa nakaže.

Nadaljevanje tvori druga kujiga.

Prevrat in socialnem, gospodarskem in kulturnem življenju, ki je zvezan s turško nadvlado, je povzročil, da je umetnost nadomestila ljudska umetna obrt in da je na politično zedruženem Balkanu nastopila denacionalizacija umetnosti, ki kaže povsod iste stilne znake, katerih izhodišče je Athos.

V cerkveni arhitekturi nastopajo najhne enoladijske cerkve z banjastim obokom (Arbanasi), redke monumentalne stavbe (Bačkovo) pa ne odговarjajo splošnemu značaju sodobne bolgarske arhitekture. V nasprotju z bogato zunanostjo stare dobe je sedaj prenešen poudarek na notranjost.

Slikarstvo XV. stol. nadaljuje s tradicijami trnovske (Sv. Peter, in Pavel v Trnovem) ter druge arhaizirane, a tujim — atotskim — vplivom še bolj dostopne šole (Poganovo).

Še več podobnosti z Athosom ima slikarstvo XVI.—XVIII. stol., ki nosi značaj tokodelskega mojstrstva.

Preporod Bolgarske v XVIII. stoletju in 1829 pridobljena verska svoboda poživita stavbarstvo na starih tradicijah (samostan sv. Ivana na Rilji). Osnutke za te stavbe izvršujejo mojstri iz prakse — Bolgari, od katerih sta najvažnejša Nikola Fičev (most čez Jantro) in Usta-Genčo Kānev (gimnazija v Gabrovem). S stavbarstvom oživi slikarstvo s šolo v Samokovu, ki uvede novosti na tehničnem polju, ki pa dela drugače v smislu tradicij po predlogah; predstavljajo ga Kristo Dimitrov, Zahari Zograf in Stanislav Dospevski. Drugo šolo v Razlogu, ki se je bavila v bistvu s slikanjem ikon, predstavljata Toma Višanov in Dimiter Molerov. Nikola Karastojanov je uvedel v začetku XIX. stol. prve leso- in bakroreze, in to v zvezi s prvo 1828 ustanovljeno bolgarsko tiskarno.

Ljudska umetnost se izraža kot v stari dobi v zlatarstvu in rezbarstvu.

1878 postane Bolgarska svobodna in vedno več mladih Bolgarov študira na tujih akademijah. V slikarstvu izvede prehod od tradicije do moderne historični slikar romantične šole Nikola Pavlovič. Novo šolstvo z obligatnim risanjem v srednji šoli pa ni našlo dovolj domačih učnih moči in v deželo pridejo tujei, od katerih sta zapustila vidne sledove Čeba: folklorist Ivan Mrkvička ter slikar vojaškega in ljudskega življenja Jaroslav Včšin. Na 1894 ustanovljeni zidarski šoli, kateri so se pridružile umetne obrti in katera se je 1908 preuredila v Umetno-obrtno šolo, 1921 pa v Umetnostno akademijo, so bili učitelji že domačini, kakor slikar ljudskega življenja Anton Mitov, impresionist Ivan Angelov, risar Petko Klisurov ter klasiistična kiparja Žeko Spiridonov in Marin Vasilev.

Nova umetnost pa se ni razvijala iz tradicij, ampak iz svetovnih, konservativnim domačinom nerazumljivih idej ter je radi tega naletela na odpor. To je imelo za posledico v novi umetnosti realistično poharvanost in konservativni eklekticizem, pri katerih pa se je bolgarski element moral umikati strujam, katerim so posamezni umetniki pripadali, radi česar ni moglo priti do zaključene bolgarske umetnosti. Isti pojav eklektično-koznopolitiškega značaja opazujemo tudi v novi bolgarski arhitekturi, kjer skušajo šele mladi arhitekti na podlagi študija starih bolgarskih spomenikov razviti bolgarski arhitekturni slog.

Najvažnejši umetniki nove bolgarske dobe bi bili: slikarji Štefan Ivanov, Ceno Todorov, Nikola Martinov, Nikola Mihajlov, ekspresionista Vladimir Dimitrov-Maistora in Sirak-Skitnik, kiparji Andrej Nikolov, Aleksander Andrejev in Ivan Lazarov ter arhitekta A. Tornjov in P. Koičev.

Kakor prva je tudi druga knjiga pisana jasno in opremljena z dobrimi reprodukcijami. Obe knjigi skupaj sta sinteza vseh dosedanjih študij o umetnostnih spomenikih Bolgarske, ki bodeta skupaj z bibliografijo na koncu posameznih poglavij dobrodošli vsakomur, ki se zanima za umetnost Bolgarske in Balkana.

Fr. Kos.

Fischer Adam, Etnografija slowiańska. (Zeszyt trzeci). Polacy. (Lwów—Warszawa, Książnica-Atlas, 1934). Str. 121—256 + VII. — Prof. etnografije na univerzi v Lvovu Adam Fischer izdaje v zvezkih »Slovansko Etnografijo«. Izide 12 zvezkov; doslej sta izšla dva: I. Polabianie (1932, str. 1—40), II. Łużyecanie (1932, str. 41—121), a letos na spomlad je izšel III. zvezek: Poljaki. Ta zvezek je — to se razume, radi predmeta samega — obširnejši nego prejšnja oba skupaj. Dodana je mapa Poljske, ki kaže nje etnične skupine, med tekstom samim pa je 68 slik ozir. skic. Plan dela je ostal neizpremenjen; v prvem delu se opisuje etnografsko ozemlje, v drugem materialna kultura, v tretjem družabna (socialna) kultura, v četrtem pa duševna kultura. Pri vsakem poglavju se navaja na koncu literatura o dotičnem predmetu, na koncu knjige pa je dodana glavna poljska literatura o etnografiji Poljske.

Zanimivo je čitati, da skoro do kraja 16. stoletja na Poljskem ni bilo procesov radi čaranja; šele v 17. stoletju se začno preganjati coprnice, in takih procesov je potem največ v zapadni Poljski; vidi se v tem vpliv — zapadne Evrope (str. 211—212).

F. I.

Društveni glasnik.

Zgodovinsko društvo v Mariboru.

Redni letni občni zbor se je vršil dne 24. februarja 1935 v čitalnici Študijske knjižnice v navzočnosti 16 članov.

Predsednik prelat dr. Fr. Kovarčič je otvoril ob 10. uri občni zbor ter se spominjal dogodkov v preteklem letu. Katastrofa v Marseillu nam je vzela vladarja, za katerim je priredilo ZMD skupno z MDM žalno sejo dne 16. X. 1934. Med članstvom pa nam je smrt pobrala 10 članov, od katerih se je občni zbor poslovil s trikratnim slava!

Letošnji občni zbor se je zakasnil radi ČZN. Na zunanje je bilo društveno delo vidno in uspešno. Od Upsale do Sofije segajo njegove zvezke in ako piše praški list »Prager Presse«, da je delovanje ZMD čudež, potem moremo biti s tem priznanjem zadovoljni. Zadovoljni pa moremo biti tudi z internimi društvenimi razmerami, kjer vladata poštrevovalnost in vnema za stvar. Če primerjamo Jagičeva pisma Račkemu, potem vidimo, da se v marsikaterem vseučiliškem mestu znanstveno ne stori sorazmerno toliko kakor v Mariboru. Z željo, da bi idealizem in složnost vodila delo v društvu tudi naprej, je zaključil predsednik svoja izvajanja in dal besedo tajniku.

Tajnik Franjo Baš je poročal, da je imelo društvo v preteklem letu 5 odborov in 8 predsedstvenih sej. Notranja uprava se je razdelila na obravnavanja načelnih zadev na odhorevih sejah in na obravnavanje upravnotekničnih poslov na sejah predsedstva, katera tvorijo predsednik, tajnik, blagajnik in knjižničar. Med letom je odšel v Mursko Soboto odbornik dr. P. Strmšek in na njegovo mesto je stopil v odhor namestnik Vilko Novak. Društvenih dopisov — izven uredništva ČZN — je ekshibirail 711.

Danes, ko sta knjižnica in arhiv samostojni ustanovi, je ZMD s ČZN idejna in kot taka ona mariborska ustanova, iz katere izhaja znanstvena inicijativa. Radi tega je njegova funkcija vse bolj načelnega značaja, ki se uveljavlja zlasti v ČZN. ČZN se je moral v zadnjem času znanstveno opredeliti. Razu organizacij, ki so v zvezi z našo univerzo, postajajo naše znanstvene izdaje vedno bolj slučajnostne, med smotrenimi pa prevladujejo praktični priročniki; v ostalem vidimo prevladovanje sponzijske in potpisne literature, ki kaže največ značaj osehno gosiranega gradiva. Trajno pa raste pomen in vpliv revijalnega slovstva. Da vsebinsko usmerimo ČZN po navedenih potrebah časa, smo skušali v njem poleg razprav in izvestij in večji meri ko doslej poudariti kritičnoinformativni del. Temu odgovarjata razširjena bibliografija in razširjeni obseg knjižnih poročil.

Pridobili smo tudi nove sodelavnike za naš hodoči program. Pri redakciji Maistrovih spominov hodo sodelovali naši mariborski sodelavniki; pri Mariborskem zborniku pa so nam obljubili sodelovanje vsi dosedanji prijatelji iz Ljubljane, iz Zagreba pa poleg F. Hlešiča tudi L. Hauptmann. S samostojno izdajo v ČZN bo sodeloval F. Ramovš s koroškim dialektološkim gradivom, v AZN pa društveni soustanovitelj J. Šlebinger z objavo korespondence Davorina Trstenjaka.

S tem programom poizkušamo reševati zgodovinske in narodopisne potrebe pokrajine, katero proučujemo.

Koliko bomo mogli naš program izvesti, pa ne odvisi samo od uas, ampak tudi od onih, ki javno predstavljajo pokrajino, katero predstavlja ZDM znanstveno. Naš največji podpornik je Dravska banovina in za njo mestna občina mariborska. Če primerjamo, kako upoštevajo drugi svoje znanstvene ustanove, moramo ugotoviti, da smo mi v Mariboru v tem oziru zapostavljeni. Na zasedanju banovinskega sveta čujemo redno ptujkega zastopnika, ki uveljavlja domače Muzejsko društvo. Z naše strani podolnega še nismo bili deležni; in ko je padla pred leti v tej skupščini ostra beseda proti nam, uas je moral braniti uas resnični prijatelj dr. O. Pirkmajer!

Maribor je danes mesto s 40.000 prebivalci, ki ima vsekakor druge kulturne naloge, kakor jih je imel pred 30 leti s svojimi 20.000. Radi tega smemo apelirati tudi na sodelovanje naše podravske prestolice pri izdaji naših publikacij. Mi vsi smo n. pr. prijatelji sodelovanja s Kroniko slovenskih mest, pri tem pa želimo, da se v mariborskem interesu istočasno podpre n. pr. tudi izdaja Mariborskega zbornika. Če upoštevamo velik kulturno-politični pomen znanosti in poleg tega pomen zgodovine in narodopisja za sedanost z njenim rusticiziranjem mest, potem je sodelovanje med ZDM in Mariborom prava časovna potreba.

O podrobnem delu ZDM bomo čuli iz poročila o knjižnici in arhivu. Omenjam nove zamene ČZN z Dunajem, Salzburgom, Linzom, Reichenbergom, Berlinom, Wilnom, Katowicami, Prago, Ljubljano in Beogradom, zgodovinske večere, skrb za varstvo zgodovinskih spomenikov in informiranje javnosti o zgodovinskih problemih preko dnevnega časopisja.

Da pa je bilo naše poslovanje sploh možno, gre zahvala mariborski mestni občini in ravnateljstvu Študijske knjižnice, pod katere streljo je našlo ZDM varno zavetje, za kar se v imenu ZDM iskreno zahvaljujemo.

K tajniškemu poročilu je dodal J. Šedivý izjavi bolgarskega zgodovinarja Zlatarskega in grškega M. Laskarisa o ZDM. Zlatarski je izjavil, da je ČZN poročal o Bolgarih prej ko je bilo to moda. Laskarisu je uganka, kako more ZDM v razmerah, v katerih živi, ustvarjati to, kar znanosti nudi. Na bizantološkem kongresu, kjer je 1934 zastopal ZDM, je videl, kaka politična moč je znanost in kako se n. pr. Bolgari tega zavedajo. S tega vidika ho morala naša javnost gledati tudi naše znanstvene pokrete.

Tajnikovo poročilo je bilo soglasno sprejeto.

Blagajniško poročilo je podal blagajnik upravnik Niko V r a b l.

Pregled računov za poslovno leto 1934 (od 8. decembra 1933 do 19. februarja 1935) kaže 176.826.10 Din prometa: 91.101.09 Din prejemkov, včevši lauski prebitek, in 85.725.01 Din izdatkov. Prebitek znaša 5.376.08 Din. Ker pa še pisateljske nagrade za zadnji snopič ČZN v znesku 5.100 Din niso izplačane, ne znaša dejanski prebitek niti 300 Din.

Članarina znaša 16.872.75 Din ter je v primeri z lani vplačano članarino padla za 3977.90 Din, to je za eno četrtino. Plačalo je 5 članov za 1931, 31 za 1932, 102 za 1933, 178 za 1934 in 5 članov za 1935, skupaj 337 članov, v celoti 80 manj nego leta 1934.

Najvišja postavka med prejemki so podpore 48.590 Din, brez katerih društvo ne bi moglo izvrševati svojega programa. Od kralj. banske uprave v Ljubljani smo prejeli 32.000 Din, od mestne občine mariborske 6000 Din, od Nabavljalne zadruge državnih uslužbencev v Mariboru 1000 Din, od denarnih zavodov 5850 Din (med tem 5000 Din od Posojilnice v Narodnem domu, 500 Din od Spodnještajerske ljudske posojilnice v Mariboru), od gospe Eleonore dr. Švrljugove v Zagrebu 2000 Din, od g. prof. dr. Antona Dolarja 1680 Din.

Sklad za topografijo umetnostnih spomenikov je imel samo 100 Din dohodkov ter znaša primanjkljaj pri izdaji Maroltove Dekanije Celje še vedno 15.576.30 Din.

Za knjižnico se je izdalo 1198 Din.

Za knjižno zalogo se je izkupilo 4556 Din, med tem 3050 Din za Ptujsko številko lanskega ČZN.

Za Mariborski zbornik se je na podlagi knjižnega oglasa zglasilo do sedaj samo 8 naročnikov, ki so vplačali 480 Din naročnine.

Glavno in najvišjo postavko med izdatki tvorijo stroški za društveno glasilo s prilogni. Stroški za XXIX. letnik ČZN z zadnjimi polani Arhiva in Müderendorferjevimi Narodnim blagom koroških Slovencev znašajo 60.238 Din: 40.970 Din za tisk, 7373 Din za klišeje in 11.895 Din za honorarje.

Ker ne krije članarina niti ene tretjine stroškov za društveno glasilo, ga ho mogoče v letu 1935 v dosedanjem obsegu izdati samo, če nam ostanejo vse podpore vsaj v nezmanjšani višini.

Na koncu poudarja blagajnik veliko naklonjenost, katero uživa ZDM pri pomočniku lanske g. dr. Pirkmajerju ter predlaga, da mu za njo občni zbor izreče zahvalo.

V imenu preglednikov računov je poročal dr. I. Jančič. Že nekaj let ngotavlja v društvu vedno isto sliko. V delovanju blagajnika je najlepši red, ČZN kaže delo kot v kakem univerzitetnem mestu, krajevni činitelji pa stojijo društvu ob strani. Na današnjem občnem zboru vidimo približno vse ljudi, katere nabujamo tam, kjer ni gnotnih koristi. Polvalno omenja poslovanje blagajnika in predlaga razrešnice s polvalno. Predlog dr. I. Jančiča in blagajnikov predlog zahvale pomočniku bana dr. O. Pirkmajerju sta bila soglasno sprejeta.

V imenu mestne občine mariborske se je zahvalil za pozdrav mag. ravnatelj Fr. Rodoček, ki je prinesel občnemu zboru pozdrave mestne občine mariborske. Vse utemeljene pritožbe in želje ho iznesel na merodajnem mestu. Prepričan je, da, ako bi bili na današnjem občnem zboru tudi gg. občinski svtniki, bi bilo tudi gnotno vprašanje društva bližje rešitvi. Siguren pa je, da se bodo tudi to rešilo za ZDM prav in koristno. Želi ZDM mnogo uspehov v korist znanosti in mestu Mariboru.

O knjižnici je poročal ravnatelj Janko Glascer. Glej: Študijska knjižnica v Mariboru.

O arhivu je poročal lan. arhivar Franjo Baš. Glej: Banovinski arhiv v Mariboru.

Članarina ostane na predlog predsednika dosedanja v iznosu Din 50.—.

Pri volitvah preglednikov računov so bili na predlog blagajnika soglasno izvoljeni: Dr. Ivan Jančič, dr. Ivan Krouvogel in dr. Matija Heric.

Pri slučajnostih se je obravnavalo vprašanje, kako povečati društvene dohodke. Delata, v kateri so nastopili dr. I. Jančič, N. Vrabl, F. Baš in dr. A. Veble, je pokazala odboru vrsto korakov, katere ho odbor izvedel v prihodnjem poslovnem letu.

Ob 12. uri 10 minut je predsednik zaključil občni zhor.

Študijska knjižnica v Mariboru.

1. Statistika. Knjižnica se je v l. 1934. pomnožila (v zvezkih) za 2214 knjig (oztr. brošur), 392 revij (ozir. časopisov), 20 zemljevidov, 13 rokopisov in 1 fotografijo. Prispevali so: ŠK 1372 knjig, 156 revij, 18 zemljevidov, 6 rokopisov in 1 fotografijo, ZD 828 knjig, 226 revij, 2 zemljevida in 7 rokopisov, MD 14 knjig in 10 revij. Način pridobitve je bil naslednji:

A. Nakup. ŠK: 572 knjig in 64 revij; ZD: 2 knjigi in 2 reviji; MD: 10 knjig in 4 revije — skupaj 584 knjig in 70 revij. Med kupljenimi knjigami so bile sledeče važnejše: Åberg N., Bronzezeitliche und frñhlciscenzeitliche Chronologie IV. (kupilo MD); Adler A., Der Sinn des Lehens; Appell P., Cours de mćcanique; Bédier J. et Hazard P., Histoire de la littérature française (2 zv.); Berdjajev N., Wahrheit und Lüge des Kommunismus; Der große Brockhaus (nadaljevanje); Busse C., Geschichte der Weltliteratur (2 zv.); Buytendijk

F. J., Wesen und Sinn des Spiels; Byloff F., Hexenglaube und Hexenverfolgung; Croce B., Zgodovina Evrope v XIX. stoletju; Dolenc M. in Maklečev A., Sistem celokupnega kazenskega prava; Escholler R., Daumier; Fuks R., Nove smjernice trgovinske politike; Gahršček A., Goriški Slovenci II.; Glonar J., Žepni slovarček tujk; Graber G., Der Eintritt des Herzogs von Kärnten am Fürstenstein zu Karnburg; Grimm H., Leben Raphaels; Haas A., Kosmologische Probleme der Physik; Hertwig O., Allgemeine Biologie; Hindenburg P., Aus meinem Leben; Horn P., Geschichte der persischen Literatur; Kappelmacher A. und Schuster M., Die Literatur der Römer; Karaman Lj., Umjetnost u Dalmaciji; Kieslinger A., Zerstörungen an Steinbauten (kupilo MD); Kušej G., Pravni svetovalec; Ladewig P., Politik der Bücherei; Lexikon für Theologie u. Kirche (nadaljevanje); Lipperheide Fr. v., Spruchwörterbuch; Machiavelli N., Geschichte von Florenz; Milkau F., Handbuch der Bibliothekswissenschaft I—II. (2 zv.); I monumenti Italiani (kupilo MD); Nagl-Zeidler-Castle, Deutsch-österreichische Literaturgeschichte (nadaljevanje); Nicolson H., Friedensmacher 1919; Niederle L., Manuel d'antiquité Slave II.; Osborn M., Povijest umjetnosti; Petrotta G., Popolo, lingua e letteratura albanese; Predavec J., Selo i seljaci; Prohaska D., Pregled savremene hrv.-srpske književnosti; Recherches à Salone. II. (kupilo ZD); Renker A., Das Buch vom Papier; Stanislav J., Ríša Vel'komoravská; Rosenberg A., Der Mythos des XX. Jahrhunderts; Rupel M., Slovenski protestantski pisci; Savič M. M., Naša industrija i zanati II—IV., VI.—VIII. (6 zv.); Schmidlin J., Papstgeschichte der neuesten Zeit. II.; Sieglbauer F., Lehrbuch der normalen Anatomie des Menschen; Skok P., Naša pomorska i ribarska terminologija; Ottův Slovník naučný (32 zv.); Spalteholz W., Handatlas der Anatomie des Menschen (3 zv.); Spamer A., Die deutsche Volkakunde I. (kupilo MD); Staněk J., Dějiny svčtové literatury; Sušec S., Naše finančno pravo; Sušič N., Bolesti živaca i duše; Walter N., Geschichte der französischen Literatur; Winckelmann J., Geschichte der Kunst; Wizinger R., Chemische Plaudereien.

B. Darovi. ŠK: 723 knjig, 76 časopisov, 18 zemljevidov, 6 rokopisov in 1 fotografija; ZD: 760 knjig, 152 revij, 1 zemljevid in 7 rokopisov; MD: 4 knjige — skupaj 1487 knjig, 228 revij in časopisov, 19 zemljevidov, 13 rokopisov in 1 fotografija. Darovalci so bili (v oklepaju število darovanih predmetov; Maribor ni naveden): arhivar Fr. Baš (4), E. Baumgartner (1), prof. Jul. Benešič v Varšavi (1; poljski prevod Gunduličevega Osmana), Dominik Bezenšek v Ljubljani (2), Al. Bolhar v Celju (1), dr. Fr. Derganc v Ljubljani (1), dr. A. Dolar (1), Jar. Dolar (4; marihorski dijaški listi), dr. Iv. Dornik (1), prof. H. Družovič (2 rokopisa), prof. Ivan Favaš (1: fotografija slov. seminarja v Gradcu 1910/11), ravn. J. Glaser (2; marihorska dijaška lista), dr. J. Glonar v Ljubljani (1), mag. uradnik J. Gorup (1), A. Heric (6; mariborski dijaški listi), univ. prof. dr. Fr. Hešič v Zagrebu (12, večinoma ponatisi), dr. Fr. Jankovič (584, med drugim Czedit A. v., Zur Geschichte der k. k. österr. Ministerien 1861—1926; Kempf J., Požega; 4 knjige B. Stankovića s pisateljevim lastnorodnim posvetilom; Kordeševa Ljudska knjižnica; Palček 1911; Zora 1895—1920), dr. Fr. Klabinus v Gradcu (1), župnik J. Klekl v Črensovcih (2), E. Košak (1), ravn. dr. Fr. Kotnik v Celju (1), prelat dr. Fr. Kovačič 57 (med drugim Balan P., La chiesa cattolica e gli Slavi; Eubel C., Hierarchia catholica medii aevi; Georgii Stoboei Epistolae ad diversos; Kirchl. Verordnungsblatt der Lavanter Diözese; 1 zemljevid; 3 rokopisi), ravn. dr. M. Kovačič v Ptuj (11, med drugim 5 knjig v dajnici ter bibliografsko nezabeleženi 3. natis Stepičnikovega Zenitovanja), ravn. J. Kramer (4), min. K. Krofta v Pragi (1), Bož. Kryl v Ljutomeru (3), A. Lavrič (7), dr. R. Ložar v Ljubljani (1), dr. R. Marič v Smed. Palanki (1), docent dr. Iv. Matko v Beogradu (3), magr. Fr. Ka. Meško na Selah (5, med tem rokopis misterija Henrik, govavi vitez), mag. ph. Fr. Minařik (3), J. Mravljak v Vuzenici (3), † župnik Fr. Ogrizek pri Št. Janžu na Dravskem polju (1; Kosi B., Evangeliumi ino Listi... 1812 — rokopis), prof. A. Oven (1: rokopis), podpolkovnik v p. Fr. Peitler (143; neuški

klasiki), dr. Melita Pivce-Stelè v Ljubljani (1), dr. Lj. Pivko (44, večinoma Stenogr. beležke Nar. skupščine), msgr. Val. Podgorc v Celovcu (4), inspektor dr. L. Poljanec (1), dr. O. Reiser v Pekrah (1), paznik A. Robas (1), dr. K. Selünemann v Berlinu (1), prof. Jos. Skrbinišek v Pragi (1), J. Stabej (1), ravn. dr. P. Strmšek v Murski Soboti (10), dr. Fr. Sušnik (1), dr. D. Šanda (1), župnik Fr. Šegula v Makolah (2, med tem rokopijs Lendovške izdaje Orožnovih spisov), župnik v p. F. S. Šegula (12, med tem 4 Stritarjevi rokopisi), dr. L. Šik v Zagrebu (2), ravn. dr. J. Šlebinger v Ljubljani (1), ravn. dr. J. Tomišek (21), dr. S. Trdina (1), dr. Al. Trstenjak v Dohnji Lendavi (6), H. Vidmar (18: zemljevidi), upravnik kaznilnice N. Vrabl (142, med drugim Jutro 1924—1934; Središki Sršen 1919 in 1921), V. Weixl (1), učitelj v p. Fr. Zacherl v Ljutomeru (37, med drugim Brankov M., Pesnitve I—V), gimnazijec M. Žalik (1 mariborski dijaški list), dr. Iv. Žmave v Pragi (1), dr. J. Žmave (1: Nova krainska pratica na to preftopen letu 1768); razen tega naslednje institucije: Dravska direkcija pošto in telegrafa v Ljubljani (2), Družba sv. Mohorja v Celju (28), Knjhovna glav. mesta Praly (5), Slovanska knjhovna v Pragi (1), Čsčkoslovaško-jugoslovenska liga v Mariboru (1), odbor za proslavo Bezenška v Ljubljani (1), mestno poglavarstvo Maribor (43), predstojništvo uršulinskega samostana v Ljubljani (1), ravnateljstvo deške mešč. šole (3), ravn. 2. dekliške mešč. šole (1), ravn. klas. gimnazije (1), ravn. mestne hranilnice (11), ravn. real. gimnazije (1), ravn. trg. akademije (1), ravn. učiteljske šole (1), ravn. mešč. šole v Krškem (1), ravn. univ. biblioteke v Gradcu (15), The Rockefeller Foundation v New Yorku (1: Books abroad), Senat kralj. Jugoslavije v Beogradu (3), Ljudska tiskarna (1), Mariborska tiskarna (1), Tiskarna sv. Cirila (2), Kr. banska uprava v Ljubljani (1); končno uprave sledečih časopisov: Bogoljub, Cvetje z vrtov sv. Frančiška, Slov. čebelar, Domoljub (s prilogami), Domovina (s prilogo), Edinost, Glaslec, Naš glas, Glasnik presv. Srca Jezusovega (s prilogo), Sokolski glasnik, Vojni invalid, Jutro (s prilogo), Kraljestvo božje, Kmetski list, Trgovski list, Lovec, Slov. narod, Pohod, Poštar, Prelon, Naša radost, Rejce malih živali, Sadjar in vrtnar, Ponedeljski Slovenec, Slovenec, Slovenija, Sokolič, Učiteljski tovariš (s Prosveto), Salzijanski vestnik (s prilogami), Vigred, Vrtec (z Angelčkom), Zdravje, Zvonček, Žika v Ljubljani, Gorenjec v Kranju, Borba, Časopis za zgodovino in narodopisje (z AZN), Slov. gospodar, Zenski list, Privatni nameščenec, Razgled, Mariborski večernik Jutra, Mariborer Zeitung v Mariboru, Nova doba, Slov. hmeljar, Deutsche Zeitung v Celju, Novine (z Marijinim listom) v Murski Soboti, Ljudska pravica v Lendavi, Novi život v Zagrebu, Jugoslovenska pošta, telegraf i telefon v Beogradu, Bulletin de droit tchécoslovaque in Česká mysl v Pragi. Razen tega je prejela knjižnica na pobudo podpredsednika kulatorija, g. V. Grčarja, iz profesorske knjižnice bivšega ženskega učiteljskega (razen številnih dvojnic in nepopolnih letnikov raznih revij) 360 knjig, med njimi: Engel E., Geschichte der deutschen Literatur (2 zv.); Hehnolt II., Weltgeschichte (9 zv.); Oncken W., Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen (45 zv.); Ratzel F., Völkerkunde (3 zv.); Scherr J., Schiller und seine Zeit.

C. Z a m e n a : ŠK: 36 knjig (zamenjane z univ. biblioteko v Gradcu); ZD: 56 knjig, 72 revij; MD: 6 revij — skupaj 92 knjig, 78 revij.

Č. D o l ž n o s t i i n r e c e n z i j s k i i z v o d i. ŠK: 41 knjig, 16 časopisov; ZD: 10 knjig, 1 zemljevid — skupaj 51 knjig, 16 časopisov, 1 zemljevid.

I z p o s o j e v a l c e v j e štela knjižnica 896, med temi 386 v l. 1934. nanovo vpisanih, izposodila je 19.559 knjig, 7013 slovenskih, 1223 srbskohrvatskih, 10.629 nemških, 332 francoskih, 313 ruskih in 49 drugih. Med novo vpisanimi izposojevalci, ozir. izposojevalkami (to se povesod za celotnim številom navedene v oklepaju) je bilo dijakov z real. gimnazije 91 (26), s klas. gimnazije 64 (7), z učiteljskega 38 (25), s trg. akademije 9 (3), z mešč. šole 19 (5), raznih alaturientov 12 (6), visokošolcev 14 (2) — vsega dijaštva torej 247 (74); razen tega je bilo uradnikov (in njihovih soprog) 38 (15), zasebnikov, ozir. zasebnic 16 (15),

obrtnikov 12 (3), učiteljev in učiteljic 9 (5), inženjerjev (in soproj) 9 (1), profesorjev in profesorice 8 (2), trgovcev (in soproj) 7 (4), častnikov (in soproj) 6 (1), železničarjev (in soproj) 4 (1), glasheniki 3, stražniki 3, delavei, ozir. delavke 3 (2), vajenci 3, odvetniki 3, telnični uslužbenci (in soproje) 3 (1), dulgovnika 2, zobotehnika 2 (1) ter po 1 zdravnik, lekarnar, novinar, posestnik, natakar, vzgojiteljica, plesalka in trgovska uslužbenka — razen dijaštva torej skupaj 139 (54) oseb. Razmerje med dijaki in drugimi izposojevalci se je premaknilo še bolj v prilog prvih; dočim je v l. 1933. tvorilo dijaštvo 54 odstotkov, tvori med izposojevalci, vpisanimi v l. 1934, 64 odstotkov. — Čitalnica je bila odprta 229 dni (v počitnicah je zaprta), obiskalo jo je 6443 oseb; povprečno število dnevnik obiskovalcev jo znaša o v januarju 40, v februarju 38, v marcu 34, v aprilu 21, v maju 17, v juniju 15, v septembru 24, v oktobru 28, v novembru 33, v decembru 31. Relativnemu padcu v decembru je bila vzrok takratna odsotnost dijaštva, ki tvori med obiskovalci čitalnice veliko večino.

V ezanib je bilo 499 knjig in časopisov.

2. Prejemki in izdatki. A. Po proračunu hi bila morala knjižnica od mestne občine dobiti 40.000 Din. Ker pa se je od tega 2.633.50 Din zaenkrat pridržalo kot kritje za pomožnega slugo, je dejansko na naslov proračuna prejela le 37.366.50 Din. Kot predujem je razen tega dobila 2.000 Din, tako da so njeni prejemki od mestne občine znašali v celoti 39.366.50 Din. Od tega se je izdalo za nakup knjig in revij 32.417.50 Din, za vezavo 4.717.75 Din, za opremo 2.201.25 Din. Občutno znižanje dotacije (ki je prejšnja leta znašala 58.000 Din) je postavilo knjižnico pred alternativo: ali se izogniti primanjkljaju z delno odpuvedjo periodik in kontinuant ali pa z omejitvijo izdatkov za nakup knjig in vezavo. Ker je število naročenih revij že itak razmeroma skromno in bi odpoved imela za posledico neprijetne vrzeli, ker je razen tega upati, da je sedanji neugodni položaj samo prehodnega značaja, so se periodika in kontinuada obdržala v nezmanjšancm obsegu. Potrebne pa so bile radi tega omejitve pri nabavi novih knjig in pri vezavi. Razen priložnostnega nakupa češkega Slovnika in nabave dela Haudluch der Bibliothekswissenschaft je bilo inogoče kupovati le manjše stvari, zlasti pa je zastala vezava, za katero so se izdatki v primeri z letom 1933. znižali za več ko 7000 Din. Trajno bi taka praksa bila sveda nemogoča, ker hi vodila nazaj v položaj, v katerem se je nalajala knjižnica prva leta po ustanovitvi, ko je velik del njenih knjig in zlasti časopisov bil nevezan. — B. Izposojnina je znašala (skupno s pristojbinami za izkaznice) 17.964 Din. Izdalo se je od tega 13.324 Din za nakup knjig in časopisov, 1.771 Din za vezavo, 2.869 Din za opremo in pisarniške potrebščine. — Razen tega sta za nakup nekaterih večjih del prispevali tudi obe društvi-solastnici: ZD 1.198 Din, MD 4.985.25 Din.

3. Razuo. Ker je dolgoletni član in podpredsednik kuratorija, g. dr. P. Strušek, bil imenovan za ravnatelja v Murski Soboti, je mestna občina na njegovo mesto kot svojega zastopnika določila g. ravn. dr. J. Kovačeca; za novega podpredsednika je v odboru bil izvoljen g. šol. upravitelj V. Grčar. — Glede osebja ni bilo izpremenil. Radi bolehnosti sluga pa je v zimskih mesecih bila potrebna pomožna moč. — V čitalnici so v teku leta hile prirejane tri razstave: ob stoletnici dr. J. Vošnjaka, ob šestdesetletnici Fr. Ka. Mečka ter razstava novejših slovenskih lirskih zbirk, kot ilustracija k predavanju ge. dr. S. Trdine o autologiji Sodalina slovenska lirika. Skupno z banovinskim arhivom v začetku oktobra v veliki dvorani pripravljena razstava o koroškem plebiscitu se radi kraljeve smrti ni otvorila. — Prostor so ostali neizpremenjeni, vedno bolj pa se čuti, kako postajajo pretesni. Da se pridobi inesto za nove pridobitve, se je v zadnji dvorani še zadnji prej neizrabljen prostor zastavil z novim stojalom. Razen tega se je del »mrtve« literature (molitvenikov, šol. knjig in podobnega) premestil in spravil (v dvojnih vrstah) v eno stojalo, da upravi prostor važnejšim knjigam. Vse to pa je le začasna odpomoč; tudi povzročja tako pre-

meščanje knjig mnogo nepotrebnega in brezplodnega dela ter nered v knjižnici. Vedno nujnejša postaja potreba, da se sedanjemu provizoriju napravi konec in vprašanje prostorov reši v taki obliki, da bo razvoj knjižnice omogočen vsaj za par desetletij. V sedanjem posloju bi se dalo izvesti to edino na ta način, da bi se knjižnici dala na razpolago tudi velika dvorana. S selitvijo drugam pa knjižnici ne bi bilo pomagano, dokler ni na razpolago prostorov, ki bi bili zanjo res primerni.

Banovinski arhiv v Mariboru.

Arhiv ZDM je vključen Banovinskemu arhivu v Mariboru; ker pa tvori gradivo ZDM glavni del BAM in ker je ZDM tisti činitelj, ki BAM prvenstveno izpopolnjuje, zato podaja BAM poročilo o svojem celotnem delovanju na vsakoletnem rednem občnem zboru ZDM.

BAM je v preteklem letu vršil predpisani program z zbiranjem, urejevanjem in proučevanjem arhivalij svojega področja.

Pri zbiranju je BAM zasledoval tekoče dogodke in preteklost. Sodobne dogodke je ohranil znanecem z zbirko gradiva o † kralju Aleksandru I. Zedinitelju, za katero so darovali M. Zorjan, U. Kasper, P. Strmšek, J. Guštin, G. Valjak, J. Gorup, največ pa mestna občina mariborska. Deloma z nakupom, deloma pa z darili (S. Dolar, šolsko vodstvo Mengeč, mestna občina Kamnik, M. Maistrova ter mestna občina mariborska) je nastala nova zbirka R. Maistra. Enako je BAM osnoval druge zbirke sodobnih dogodkov (občinske volitve, evharistični kongres v Mariboru, Mariborski teden), kjer sta mu pomagala v prvi vrsti F. Kovačič in N. Vrabl, poleg njih pa A. Kolenc, M. Malovič in A. Hren. Med ostalimi novimi zbirkami so nastale najvažnejše iz daril F. Jankoviča, L. Pivka in K. Verstovška, katerih politične zapuščine so prišle v BAM. Z darili gg. A. Hrvatina, M. Maloviča in L. Strašnika pa je nastala tipografska zbirka. Z nakupom je BAM osnoval zbirke slik, v katerih je prikazano historično in sodobno denarstvo, gospodarstvo, prosveta, politika, topografija, uradni dokumenti in poedinci, kar se nabaja v 10 posebnih katalogih, kateri se bodo trajno izpopolnjevali in ki bodo tako dopolnjevali odgovarjajoče pisemne arhivalije. Za te zbirke so prispevali N. Vrabl, F. Kovačič, J. Glaser, O. Ploj, J. Mursa, H. Družovič, A. Zupan, J. Pngl, A. Trstenjak, U. Pfafner, E. Baumgartner, F. Kramberger, J. Mravljak, F. Scherbaum, J. Loos, A. Oven, F. Schneiderjeva, M. Kos in B. Teply. Prav posebno je zbirko slik podprlo Muzejsko društvo v Mariboru, ki radi pomanjkanja prostorov oddaja topografske in osebne slike v vedno večjem številu v BAM. Apel preteklega leta na društva je imel uspeh in tako so z darili nastale nove društvene zbirke (Mariborske povojne uradniške organizacije, Profesorsko društvo, Orel in J. a. d. Triglav). V nadaljevanju dosedanjih zbirk je med topografskimi zbirkami najpomembnejša uspela akcija za arhiv trga Lemberga, akcija za prekmurske arhivalije iz Sombatelja in Zalaegerszega, ki je v teku, pomnožitev koroške plebiscitne zbirke (U. Hafner, N. Vrabl, ga. I. Lipoldova in I. Vošter), Fr. Ks. Mečka (A. Oven), A. M. Slomščka (D. Šanda), I. Miklavca, J. Bleiweisa in F. Domiukušca (J. Glaser), prevratnega gradiva za mirovno konferenco (I. Senekovič), A. Tomšiča (N. Vrabl), J. Pajeka (F. Kovačič) in dijaške (F. Kos). S knjižnimi darovi L. Pivka in K. Verstovška je bila osnovana arhivska knjižnica, ki zbira izključno samo literaturo z zgodovinskim gradivom in katera je bila po nakupu izpopolnjena s strokovnimi priročniki. Vsem darovalcem, ki so v lepi meri dopolnili nakupljene arhivalije, se BAM iskreno zahvaljuje s prošnjo za sodelovanje in pomoč tudi v bodoče.

Urejevanje BAM, ki je dospelo do št. 651, predstavlja zvezo med zbiranjem in proučevanjem. V proučevanju omenjamo plebiscitno razstavo (skupno s Študijsko knjižnico), pomoč podeželskim lokalnim zgodovinarjem in izrabo arhivalij v znanstvenem delu po domačih in tujih znanstvenikih (Avstrija, Nemčija). Stiki s sorodnimi organizacijami v Ma-

riboru, Ljubljani in v Gradcu so živi, evidenca arhivalij (Konjice, Podsreda, zemljiške knjige, arhivi okrožnih sodišč) pa v okviru možnosti. Javnici oblasti, ki so se obračale na BAM, so dobile vedno odgovore, tako da je BAM tudi praktično dokazal upravičenost do obstoja.

Nastoj novih zbirk in izpopolnitev starih ter znanstveno izrabljanje arhiva bi bilo brez vzporednega dela ZDM težko; urejevanje zbirk in izpopolnjevanje inventarja pa bi bilo nemogoče brez subvencije Dravske banovine v znesku 15.000 Din. Vse delo BAM se vrši v zavesti potrebe, pripraviti gradivo za bodoče publikacije ČZN in AZN ter za delo o našem Podravju in Pomurju, izpopolniti v tem študijsko knjižnico in muzej ter tako z združenimi močmi dvigniti znanstveno intenzivnost Maribora do višine, kakor je dostojna za kulturno mesto s 40.000 prebivalci.

Zamena publikacij.

V zameno pošiljajo Zgodovinskemu društvu publikacije sledečci ustanovci, ozir. uredništva:

Beograd: Kr. Srpska akademija; Društvo sv. Save; Etnografski muzej; Strani pregled;

Prilozi proučavanju narodne poezije; Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor; Sokolska prosveta.

Berlin: Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft. (Bayerischer Heimatschutz — München; Neues Lausitzisches Magazin — Görlitz; Zeitschrift für osteuropäische Geschichte — Königsberg.)

Breslau: Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven.

Bruno: Matica Moravská.

Budyšin: Matica Serbska.

Celje: Družba sv. Mohorja.

Celovec: Carinthia I.

Dunaj: Bundesdenkmalamt; Österreichisches archäologisches Institut; Wiener Zeitschrift für Volkskunde.

Frankfurt a. M.: Archäologisches Institut des Deutschen Reiches. Römisch-Germanische Kommission.

Gradec: Historischer Verein für Steiermark.

Katowice: Muzeum Śląskie; Towarzystwo przyjaciół nauk na Śląsku.

Kraków: Lud slowiański.

Linz: Jahrbuch des Oberösterreichischen Muscalvereines.

Ljubljana: Arhitektura; Beseda o sodobnih vprašanjih; Čas; Dom in svet; Muzejsko društvo za Slovenijo; Znanstveno društvo; Etnolog; Kronika slovenskih mest; Ljubljanski škofijski list; Slovenska Matica; Mentor; Misel in delo; Popotnik; Sodelmost; Slovenski učitelj; Bogoslovni vestnik; Geografski vestnik; Planinski vestnik; Zdravniški vestnik; Akademski založba; Zbornik za umetnostno zgodovino; Ljubljanski zvon; Žena in dom.

Lwów: Lud; Naukove towarzystwo imeny Ševčenka; Polskie towarzystwo historyczne; Ruch slowiański.

Makarska: Nova revija.

Olomouc: Časopis vlasteneckého spolku musejního.

Padova: Atti della Accademia scientifica Veneto—Trentino—Istria.

Pariz: Institut d'études slaves.

Poznanj: Instytut zachodnio-slowiański przy uniwersytecie poznańskiej; Poznańskie towarzystwo przyjaciół nauk.

Praga: Časopis československých knihovníků; Časopis Nár. musca; Český časopis histo-

- rický; Čehoslovačko-jugoslovenska revija; Maticе Česká; Slavia; Slovanský přehled; Slovanský ústav; Numismatické zprávy.
- Reichenberg: Sudeta.
- Rim: Bollettino dell'Associazione Internazionale degli studi Mediterranei; Pontificium Institutum orientalium studiorum.
- Novi Sad: Glasnik Istoriskog društva; Letopis Maticе Srpske.
- Salzburg: Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde.
- Sarajevo: Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini; Napredak.
- Skoplje: Glasnik Skopskog naučnog društva.
- Sofija: Bŭlgarskata akademija na naukitě; Istoričeskoto družestvo.
- Split: Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku.
- Trst: Archeografo Tricestino.
- Turčianski Sv. Martin: Matica Slovenska.
- Udinc: Biblioteca comunale »Vincenzo Joppi«.
- Uppsala: Kungl. Universitetet.
- Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie.
- Wilno: Balticoslavica.
- Zagreb: Jugoslavenska akademija; Braća Hrvatskog zinaja; Hrvatski geografski glasnik; Narodna starina; Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva; Vjesnik kr. državnog arhiva; Novi život.

Seznam članov.

I. Častni člani.

- † Bulić dr. Fran, ravnatelj drž. arheološkega muzeja v p. v Splitu.
- † Kos dr. Fran, profesor v p. v Ljubljani.
- Kovačić dr. Fran, profesor bogoslovja v p. v Mariboru.
- Murko dr. Matija, vseučiliški profesor v p. v Pragi.
- † Turner dr. Pavel, veleposestnik v Mariboru.

II. Redni člani.

Apače:	Tašner Joža, inspektor ministrstva pravde;
Drž. deška osnovna šola.	Žnidaršič Jože, šef oddelka glavne kontrole.
Beltinci:	Bodovec pri Zaprešiču:
Kosi Anton, učitelj.	Noršič Vekoslav, župnik.
Beograd:	Brezno:
Goršič dr. France, inspektor ministrstva za notranje zadeve;	Zapečnik Ivan, postajni načelnik.
Koprivnik Vojko, inž., generalni direktor šun v p.;	Brežice:
Korošec Anton, načelnik v ministrstvu za poljedelstvo;	Kramer Rudolf, javni notar;
Marušič dr. Drago, minister za socialno politiko in narodno zdravje;	Lipej Franc, trgovec;
Prijatelj Karol, inspektor v ministrstvu prosvete;	Sokolsko društvo;
	Zdolšček dr. Josip, odvetnik.
	Celje:
	Beigant Mavricij, profesor;
	Blaznik dr. Pavle, profesor;
	Bračič dr. Friderik, sodni nadsvetnik v p.;

- Cestnik Anton, profesor v p.;
 Dolničar dr. Josip, sodnik okrožn. sodišča;
 Družba sv. Mohorja;
 Drž. deška meščanska šola;
 Drž. realna gimnazija;
 Goričan dr. Alojz, odvetnik;
 Hrašovec dr. Juro, odvetnik;
 Jaušovec Fran, strokovni učitelj;
 Javna mestna knjižnica;
 Jurak Peter, opat;
 Jurko Rado, šolski nadzornik v p.;
 Kalan dr. Ernest, odvetnik;
 Kardinar Jožef, profesor v p.;
 Kotnik dr. Franc, ravnatelj;
 Kožuh Josip, profesor v p.;
 Kralj Drago, hančni ravnatelj;
 Levičnik Vinko, profesor v p.;
 Lilek Emil, vladni svetnik;
 Ljudsko vseučilišče;
 Mlinar Ivan, profesor;
 Mursa Josip, inž.;
 Muzejsko društvo;
 Orožcn dr. Milan, odvetnik;
 Pegan Žorža, profesorica;
 Stojan dr. Ivan, javni notar.
- Cezanjevi pri Ljutomeru:
 Drž. osnovna šola.
- Cirkovce pri Ptuj:
 Ravšl Anton, župnik.
- Črensovec:
 Drž. osnovna šola.
- Črešnjevce pri Slov. Bistrici:
 Drž. osnovna šola.
- Črna gora pri Ptuj:
 Zagoršak Franc, župnik.
- Denović — Boka Kotorska:
 Rojnik Ivan, inž. kapetan.
- Dob pri Domžalah:
 Markič Josip, župni upravitelj v p.
- Dolnja Lendava:
 Drž. meščanska šola;
 Kartin dr. Herbert, sreski načelnik;
 Kokolj Miroslav, učitelj meščanske šole;
 Štupica dr. Marijan, odvetnik.
- Dornava pri Ptuj:
 Drž. osnovna šola.
- Dravograd:
 Kolenc Pavle, drž. veterinar.
- Fram:
 Posojilnica.
- Gorica:
 Premrou Miroslav.
- Gornja Ponikva pri Žalcu:
 Gorišek Jancz, župnik.
- Gornja Radgona:
 Boezio dr. Lenart, odvetnik;
 Drž. osnovna šola;
 Mavrič Karol, šolski upravitelj;
 Požun Hinko, javni notar;
 Stanovšek Franjo, zasadni uradnik;
 Vargazon dr. Matija, avditor v p.
- Gornji grad:
 Jeglič dr. Anton Bonaventura, nadškof;
 Lolnik Franc, drž. veterinar.
- Gradec:
 Klasinc dr. Ivan, odvetnik;
 Seminar für slawische Philologie (univerza).
- Griže pri Celju:
 Krajevni šolski odhor.
- Jarenina:
 Čížek Josip, dekan.
- Kamna gorica:
 Zorko Franc, župnik.
- Kamnica pri Mariboru:
 Božiček Fran, župnik.
- Kamnik:
 Mlakar o. Bernardin, frančiškan;
 Sadnikar Niko — Museum.
- Kapela pri Radencih:
 Krajevni šolski odhor.
- Kapla (Weizelsdorf):
 Singer Štefan, dekan.
- Koroška Bela:
 Drž. osnovna šola;
 Smolik Rupert, šolski upravitelj.
- Kotlje:
 Kular Vida.
- Kozluk, p. Zvornik:
 Slanič Pavle, orožnik.
- Kranj:
 Dolar dr. Simon, ravnatelj realne gimnazije;
 Drž. realna gimnazija;
 Kimovec dr. Ivan, odvetnik;
 Sreska učiteljska knjižnica;
 Žontar dr. Josip, profesor.
- Krčevina pri Mariboru:
 Drž. osnovna šola.

Križevci pri Ljutomeru:

Ašič Maks, kaplan;
Weixl Josip, dekan.

Laporje:

Ozimič Jože, župnik.

Laško:

Drnovšek dr. Dominik, odvetnik;
Pernat dr. Arnold, starešina sres. sodišča.

Lehen, p. Brezno:

Drž. osnovna šola.

Lesce pri Bledu:

Potočnik dr. Matko, ravn. učiteljska v p.

Lindsay, Nebraska (Amerika):

Zaplotnik J. L., dekan.

Ljubljana:

Andrejka dr. Rudolf, vladni svetnik;
Arnejc dr. Ivan, profesor;
Benkovič dr. Ivo, odvetnik;
Bervar Anton;
Bunc Stanko, profesor;
Cirilsko društvo ljubljanskih bogoslovcev;
Debevec dr. Jožef, profesor v p.;
Dolenc dr. Metod, vseučiliški profesor;
Drž. I. dekliška meščanska šola;
Drž. II. realna gimnazija;
Drž. trgovska akademija;
Drž. učiteljske;
Francišškanska knjižnica;
Grafenauer dr. Ivan, profesor;
Gruden Mirko, bančni ravnatelj;
Historični seminar (univerza);
Hrihar Ivan, senator;
Kelemina dr. Jakob, vseučiliški profesor;
Keršovan Vekoslav, upravnik policije;
Kos dr. Milko, vseučiliški profesor;
Kranjec Silvo, profesor;
Lukman dr. Fran, vseučiliški profesor;
Manjšinski institut SKJ;
Pegan dr. Vladislav, odvetnik;
Pirjevec dr. Avgust, htbl. drž. biblioteke;
Pirkmajer dr. Otmar, pomočnik bana;
Pivec-Stglc dr. Melita, bibliotekarka drž. biblioteke;
Pravno-zgodovinski seminar (univerza);
Rožman dr. Gregorij, škof;
Rupel dr. Mirko, profesor;
Rus dr. Jože, htblotekar drž. biblioteke;
Saria dr. Balduin, vseučiliški profesor;
Savnik dr. Roman, profesor;

Seminar za slovansko filologijo (univerza);
Slavič dr. Matija, vseučiliški profesor;
Sreska učiteljska knjižnica;
Stelč dr. France, konservator;
Steskr Viktor, referent za verstvo v p.;
Stroj Alojzij, kanonik;
Svet dr. Jakob, sodnik okrožnega sodišča;
Šentjakohska knjižnica;
Šerko dr. Alfred, vseučiliški profesor;
Šlebinger dr. Janko, upravnik državne biblioteke;
Štamcar Milan;
Tuma dr. Henrik, odvetnik;
Turk dr. Josip, vseučiliški profesor;
Vrhovnik Ivan, župnik v p.;
Zupančič Jakob, ravn. real. gimnazije v p.;
Zwitter dr. Fran, profesor;
Ženska realna gimnazija.

Ljutomer:

Čitalnica;
Drž. meščanska šola;
Kuharič Lovro, davčni inspektor v p.;
Poljanec Franc, ravnatelj mest. hranilnice;
Salherger dr. Adolf, odvetnik;
Stanjko dr. Marko, odvetnik;
Schneider Franja, učiteljica;
Škof Alojzij, veterinarski svetnik;
Trinkaus Ivan, starešina sreskega sodišča;
Zacherl Franjo, učitelj v p.

Loka pri Zidanem mostu:

Šket Mihael, župnik.

Mala Nedelja:

Krajevni šolski odbor.

Marcenberg:

Menhart Makso, notarski namestnik.

Maribor:

Ašič Ivan, javni notar;
Bajuk Božidar, profesor;
Banovinski dečji dom;
Barle Jože, magistratni nadsvetnik;
Baš Franjo, arhivar;
Baumgartner Egon, inž.;
Bezljaj Franjo, magistratni gradbeni nad-officijal;
Boštjančič dr. Leopold, odvetnik;
Bračič Milka, šolska upraviteljica;
Brenčič dr. Radovan, upravnik narodnega gledališča;
Cafuta Anton, kaplan;

- Celestina Albina Zora, farmacevtka;
 Gizelj Miško, nadučitelj moške kaznilnice;
 Cukala dr. Fran, stolni dekan, ravnatelj
 hogoslovja;
 Dernovšek dr. Janko, primarij;
 Dijaški dom;
 Dolar dr. Anton, profesor;
 Druzovič Hinko, profesor v p.;
 Drž. I. dekliška meščanska šola;
 Drž. II. dekliška meščanska šola;
 Drž. I. dekliška osnovna šola;
 Drž. II. dekliška osnovna šola;
 Drž. deška meščanska šola;
 Drž. III. deška osnovna šola;
 Drž. IV. deška osnovna šola;
 Drž. klasična gimnazija;
 Drž. realna gimnazija;
 Drž. učiteljsiše;
 Faninger dr. Rihard, odvetnik;
 Farkaš Maks, uradnik moške kaznilnice;
 Fludernik dr. Ignac, profesor;
 Frančiškanski samostan;
 Gasparin Filip, profesor;
 Glaser Janko, ravnatelj Študij. knjižnice;
 Gorup Alfonz, profesor;
 Grčar Milica, učiteljica meščanske šole;
 Grošelj dr. Milan, profesor;
 Gruntar Viktor, profesor;
 Gselman Josip, oskrbnik;
 Heric dr. Matija, ravnatelj real. gimnazije;
 Hinterlechner Tonka, soproga inž.;
 Hohnjec dr. Jožef, profesor hogoslovja;
 Hojnik dr. Fran, odvetnik;
 Hrastelj Fran, ravnatelj tiskarne sv. Cirila;
 Jakac Andrej, učitelj moške kaznilnice;
 Jančič dr. Ivan, starešina drž. tožilstva v p.;
 Janežič Rudolf, stolni kanonik;
 Japelj Mirko, fotograf;
 Jehart dr. Anton, profesor hogoslovja;
 Jeraj dr. Josip, profesor hogoslovja;
 Jerebič Fran, bančni ravnatelj;
 Jubart Franjo, sodnik;
 Juvan dr. Alojzij, odvetnik;
 Kac dr. Viktor, zobozdravnik;
 Karba Josip, profesor;
 Kadunec Fran, ravnatelj učiteljsiše;
 Kartin dr. Franc, zobozdravnik;
 Klavžar Zora, ravnateljica meščanske šole;
 Klemenčič Anton, upravitelj pošte;
 Kn. škof. dijaško semenišče;
 Kociper dr. Janez, profesor;
 Kokošinek Janko, stolni kaplan;
 Kotnik dr. Janko, profesor;
 Kovačič Anton, profesor v p.;
 Kovačič Ivan, trgovec;
 Kramberger Fran, magistratni uradnik;
 Kranjc Marko, duhovnik;
 Kravos Ivan, sedlar;
 Kronvogel dr. Josip, dvorni svetnik v p.;
 Kukovec dr. Vekoslav, odvetnik;
 Lašič dr. Ferdo, odvetnik;
 Leskošek Janko, profesor;
 Leskovar dr. Josip, odvetnik;
 Lešnik dr. Alojz, sodnik okrožnega sodišča;
 Lipold Ivanka, odvetnikova soproga;
 Ljudska knjižnica Slovenske čitalnice;
 Marin dr. Vilko, zdravnik;
 Mastnak Martin, ravnatelj klas. gimnazije;
 Medved Štefan, zasebni uradnik;
 Mestno poglavarstvo;
 Meško Ivan, desetar moške kaznilnice;
 Meško dr. Jožef, kaplan;
 Mijucin Anđelija, profesorica;
 Milač Simon, profesor;
 Minařik Franc, lekarnar;
 Mirt dr. Jožef, stolni kanonik;
 Mlakar Ladislav, profesor;
 Močnik dr. Vinko, profesor hogoslovja;
 Mohorko Jože, postajni načelnik v p.;
 Mravljak Ivan, profesor;
 Munda Vinko, stolni vikar;
 Novak Vilko, profesor;
 Osana Ksenija, profesorica;
 Oset Miloš, veletrgovec;
 Ostre dr. Alojz, profesor;
 Oven Anton, profesor;
 Peric Franjo, upravitelj Mestnih podjetij;
 Pernat dr. Tone, odvetnik;
 Pirnat Franjo, višji veterinar, svetnik v p.;
 Pivka Franjo, magistratni uradnik;
 Pivko dr. Ljudevit, profesor;
 Ploj dr. Miroslav, senator;
 Ploj Oton, notar v p.;
 Posojilnica v Narodnem domu;
 Povalej dr. Josip, finančni ravnatelj v p.;
 Ravter Mirko, vadniški učitelj;
 Richter Jakob, profesor;
 Rodé Viktor, strokovni učitelj;

- Rojko dr. Maks, ravnatelj mest. klavnice;
 Rosina dr. Igor, odvetnik;
 Rožnan o. Viljem, prior benediktincev;
 Skušek Oskar, industrijalec;
 »Slomšek«, literarno društvo bogoslovcev;
 Sojč Ivan, kipar;
 Somrek dr. Josip, profesor bogoslovja;
 Spoduještajerska ljudska posojilnica;
 Stabej Jože, tajnik sresk. cestnega odhoda;
 Stergar Anton, dekan;
 Strašnik Lojze, tiskarnar;
 Stupan Bogomir, profesor;
 Šedivý Jan, profesor;
 Škapin dr. Karol, odvetnik;
 Škofič Virgil, železničar;
 Šlebiinger Ciril, profesor;
 Šnuderl dr. Makso, odvetnik;
 Štor Franjo, mestni računski svetnik;
 Štupca Marija, profesorica v p.;
 Tomažič dr. Ivan Jožef, škof;
 Tominišek dr. Josip, ravnatelj gimnazije v p.;
 Tomšič Dušan, inž., ravnatelj mestne plinarne;
 Tomšič dr. Fran, odvetnik;
 Toplak dr. Fran, zdravnik;
 Toplak dr. Jakob, dvorni svetnik v p.;
 Trafenik Josip, posojilnični ravnatelj;
 Travner dr. Vladimir, sodnik okrožnega sodišča;
 Trdina dr. Silva, profesorica;
 Udruženje učiteljskihnikov;
 Umek Mihael, kanonik in stolni župnik;
 Vehle dr. Andrej, odvetnik;
 Vinarska in sadjarska šola;
 Vodnik Jernej, zvaničnik drž. železnice;
 Voučina Anton, mestni geometer;
 Vraber dr. Maks, stolni prošt;
 Vrah! Niko, upravnik moške kaznilnice;
 Vreže Ivan, profesor v p.;
 Založnik Ignac, obrtni nadzornik;
 Zasebno žensko učiteljsko šolskih sester;
 Zavadlal Pavel, kurat moške kaznilnice;
 Zavodnik Albert, ekonom moške kaznilnice;
 Zorzut Ludovik, magistratni uradnik;
 Zagar dr. Ivan, stolni kanonik;
 Žebot Franjo, zastopnik zavarovalnice;
 Zmave dr. Jakob, profesor v p.
- Mostar:**
 Dolencec Ivan, profesor.
- Moste pri Ljubljani:**
 Pivoc Rupert, pom. gener. komisar v p.
- Murska Sobota:**
 Drž. realna gimnazija;
 Strmšek dr. Pavel, ravnatelj realne gimnazije;
 Šumenjak dr. Slavko, starešina sres. sodišča.
- Negova, p. Ivanjei:**
 Drž. osnovna šola.
- Novo mesto:**
 Drž. realna gimnazija;
 Kavčič dr. Jože, predsednik okrožnega sodišča;
 Krajšek Anton, sreski načelnik.
- Ormož:**
 Hrovat dr. Anton, primarij;
 Okrajna posojilnica;
 Skrabar Viktor, notar;
 Zadravec Peter, industrijalec.
- Paris:**
 Celestina S.;
 Ecole des Langues Orientales.
- Pobrežje pri Mariboru:**
 Drž. osnovna šola.
- Polenšak:**
 Poplatnik Josip, župnik.
- Polzela:**
 Červinka dr. V., zdravnik;
 Krajevni šolski odbor.
- Praga:**
 Hierič dr. Fran, svetnik univerz. biblioteke.
- Prevalje:**
 Doberšek Karol, učitelj.
- Ptuj:**
 Belšak Štefan, župni upravitelj v p.;
 Brenčič dr. Vinko, zdravnik;
 Drž. deška osnovna šola;
 Drž. meščanska šola;
 Drž. realna gimnazija;
 Gorup Josip, sreski šolski nadzornik;
 Kolarič Anton, profesor v p.;
 Komljanec dr. Josip, ravnatelj realne gimnazije v p.;
 Kovačič dr. Makso, ravnatelj realne gimnazije;
 Minoritski samostan;
 Muzejsko društvo;
 Posojilnica;
 Smodič Anton, učitelj;

- Šalamun dr. Franjo, odvetnik;
 Žunkovič Davorin, podpolkovnik v p.
 Rečica v Savinjski dolini:
 Drž. osnovna šola.
 Ribnica na Pohorju:
 Drž. osnovna šola;
 Hauptman Ulrik, šolski upravitelj.
 Rogaška Slatina:
 Posojilnica;
 Zdravilišče.
 Ruše:
 Glasar Viktor, industrijalec;
 Krajevni šolski odbor;
 Podravska podružnica SPD;
 Pogačnik Hinko, industrijalec;
 Pšunder Ferdinand, župnik.
 Sevnica:
 Mušič dr. Drago, zdravnik.
 Slatina Radenci:
 Itranilnica in posojilnica;
 Janžek Karol, ravnatelj zdravilišča;
 Zdravilišče.
 Slivnica pri Celju:
 Šetinc Franc, šolski upravitelj v p.
 Slovenska Bistrica:
 Drž. meščanska šola.
 Slovenske Konjice:
 Kumer Karol, župnik v p.;
 Prus dr. Anton, odvetnik;
 Rudolf dr. Ivan, odvetnik;
 Sreka učiteljska knjižnica;
 Tovornik Fran, arhidijakon.
 Slovenjgradec:
 Grmovšek Miloš, sreski šolski nadzornik;
 Guzej Jurij, kurat bolnice;
 Soklič Jakob, župnik.
 Split:
 Kenda Robert, profesor;
 Trstenjak dr. Alojzij, banski svetnik.
 Spodnja Sv. Kungota:
 Kraner Vinko, župnik.
 Središče ob Dravi:
 Krajevni šolski odbor.
 Stična:
 Knjižnica cisterne. opatiije.
 Stogovci, p. Gornja Radgona:
 Krajevni šolski odbor.
 Strasbourg:
 Tesnière Lucien, vseučiliški profesor.
 Studenci pri Maribornu:
 Hren Anton, šolski upravitelj;
 Šnuderl Stanko, magistratni uradnik.
 Studenice pri Poljčanah:
 Čede Jožef, župnik;
 Stefanciosa Andrej, učitelj.
 Sv. Andraž v Leskovcu:
 Škaulec Ognjeslav, dekan.
 Sv. Benedikt v Slov. goricah:
 Gomilšek Franc, dekan.
 Sv. Dub na Stari gori:
 Drž. osnovna šola.
 Sv. Jedert:
 Lončarič Josip, župnik.
 Sv. Jerncj na Dolenjskem:
 Schoepl dr. Anton, odvetnik.
 Sv. Jurij ob južni železnici:
 Kmetijska šola;
 Marzidovšek Jakob, vojni kurat v p.;
 Svetina dr. Fran, zdravnik.
 Sv. Jurij ob Pesnici:
 Šafarič Franjo, šolski upravitelj.
 Sv. Jurij ob Ščavnici:
 Bralno društvo;
 Stulce Franc, župnik.
 Sv. Križ pri Rogaški Slatini:
 Čater Anton, kaplan.
 Sv. Lenart v Slov. goricah:
 Drž. deška meščanska šola;
 Gorišek dr. Milan, odvetnik;
 Haunig dr. Ožbald, starešina sreskega so-
 dišča.
 Sv. Lovrenc na Dravskem polju:
 Spindler Franc, župnik.
 Sv. Marjeta na Dravskem polju:
 Drž. osnovna šola.
 Sv. Marjeta ob Pesnici:
 Frangež Jerncj, župnik.
 Sv. Marjeta pri Moškanjcih:
 Drž. osnovna šola;
 Kuk Jožef, kaplan.
 Sv. Martin pri Vurbergu:
 Lajnsič Anton, župnik;
 Trstenjak Ernest, župnik v p.
 Sv. Miklavž pri Ormožu:
 Zajc Janez, kaplan.
 Sv. Trojica pri Moravčah:
 Markič Josip, župni upravitelj v p.

- Šmarje pri Jelšah:**
Hranilnica in posojilnica;
Šašel dr. Josip, starešina sresk. sodišča.
- Šmartno ob Paki:**
Presker Karol, dekan;
Krajevni šolski odbor.
- Šmartno ob Dreti:**
Drž. osnovna šola.
- Šoštanj:**
Drž. meščanska šola;
Drž. osnovna šola;
Kraigher Anton, javni notar;
Mayer dr. Fran, odvetnik.
- Št. Ilj pri Mislinju:**
Potrč Alojzij, kaplan.
- Št. Ilj v Slov. goricah:**
Bačar dr. Just, zdravnik;
Vračko Evald, župnik.
- Št. Pavel pri Preboldu:**
Končan Fortunat, župnik;
Krajevni šolski odbor.
- Št. Vid nad Ljubljano:**
Breznik dr. Anton, profesor;
Drž. osnovna šola;
Knezoškofijska gimnazija;
Miklavčič Maks, profesor;
Šolar Jakob, profesor.
- Teharje pri Celju:**
Drž. osnovna šola;
Majdič Josip, graščak.
- Trbovlje:**
Ratej Miroslav, katehet;
Žmavc Jože, katehet.
- Varaždin:**
Muzejsko društvo.
- Velenje:**
Krajevni šolski odbor;
Mlinšek Franjo, učitelj.
- Veržej:**
Marijanižče, salezijanski zavod.
- Vič pri Ljubljani:**
Drž. meščanska šola;
Krajevni šolski odbor.
- Vuhred:**
Minařik Pavel, trgovec.
- Vurberg pri Ptuj:**
Kokelj Alojzij, župnik;
Krajevni šolski odbor.
- Vuzenica:**
Drž. osnovna šola;
Hranilnica in posojilnica;
Mravljak Josip, posestnik;
Sovrě Franc, postajni načelnik.
- Zagreb:**
Barle Janko, kanonik;
Ilešič dr. Fran, vsučiliški profesor;
Kugli Stjepan, knjigarna;
Matković Martin, profesor;
Zavrnik dr. Fran, vsučiliški profesor.
- Zameško, p. Škocijan pri Mokronogu:**
Jovan Leopold.
- Zemun:**
Ferjančič Josip, združni uradnik.
- Zibika:**
Jelšnik Ivan, župnik.
- Žalec:**
Krajevni šolski odbor;
Savinjska posojilnica.
- Žižki pri Črenšovcih:**
Drž. osnovna šola.

Odbor ZDM.

Dr. Fr. Kovačič, predsednik; dr. Jos. Tominšek, podpredsednik; ban. arh. Fr. Baš, tajnik; upravnik N. I. Vrabl, blagajnik; ravn. J. Glaser, knjižničar; dr. Ant. Dolar, mag. pharm. Fr. Minařik, prof. V. Novak, prof. Bog. Štupan, prof. J. Šedivý, dr. Vl. Travner, odborniki. Dr. V. Močnik, dr. S. Trdina, namestnika odhronikov. Dr. M. Heric, dr. Iv. Jančič, dr. Iv. Kronvogel, pregledniki računov.

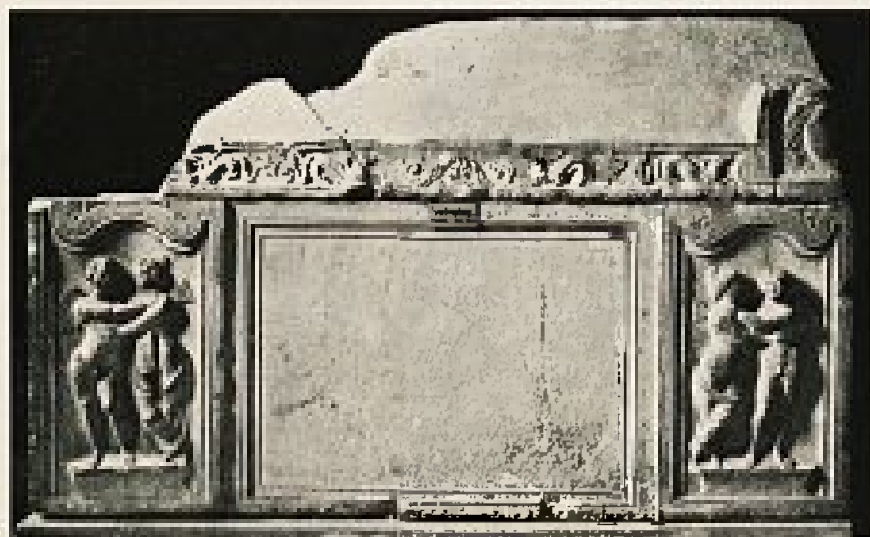
Št. 1. * Genij zime. Relief.
(Ptuj, muzej.)

Št. 2. * Prednja stran sarkofaga (?)
z genijem zime. (Ptuj, muzej.)

Št. 3. Nagrobni oltar iz
Žabnice pri Trbižu.

Št. 4. * Sarkofag iz Mitrovice—Sirmija s sedlasto vijugo.
(Dunaj, Umetnostno-zgodovinski muzej.)

Z * označene podobe so posnetki avtorja.

Št. 5. * Fragment prednje stranice sarkofaga (?) z zašiljeno dvojno vijugo-valovnico. (Maribor, muzej.)

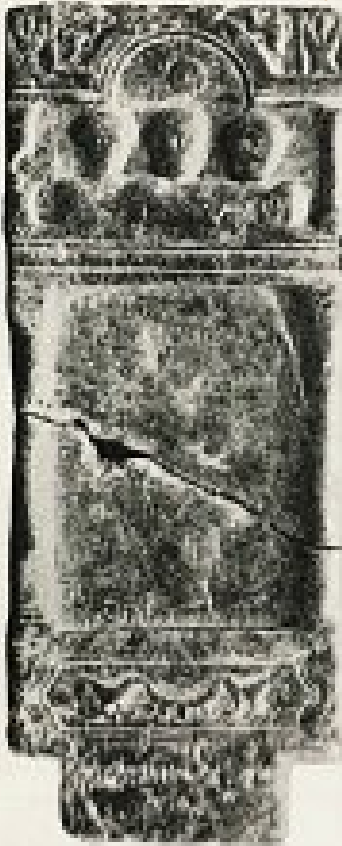

Št. 6. * Nagrobnik z enako vijugo-valovnico kot 5. (Ljubljana, Narodni muzej.)

Št. 7. Nagrobnik z nadraščajočo vijugo. Iz Köflacha. (Graдец, Deželni muzej.)

Št. 8. Arhitekturna stela. Primer na impostih sloneče arhivolte. (Ljubljana, Narodni muzej.)

Št. 9. * Arhitekturna stela. Primer na pilastrih ležečega ogrodja in trikotnega zatrepu. (Ljubljana, Narodni muzej.)

Št. 10. Prednja stran sarkofaga iz Voitsherga. Primer degenerirane arhitekturne vdolbine s trikotnim zatrepom na impostu. (Gradec, Deželni muzej.)

Št. 11. * Levi del prednje strani sarkofaga. Vnanja okolica napisne ploskve ima ohliko plastičnega zavitega oklepaja. (Oglej, Arheološki muzej.)

Št. 12. * Fragment podobnega okvirja kot 11. (Oglej, Arheološki muzej.)

Št. 13. * Fragment okvirja, sličnega okvirju tržaške plošče. (Oglej, Arheološki muzej.)

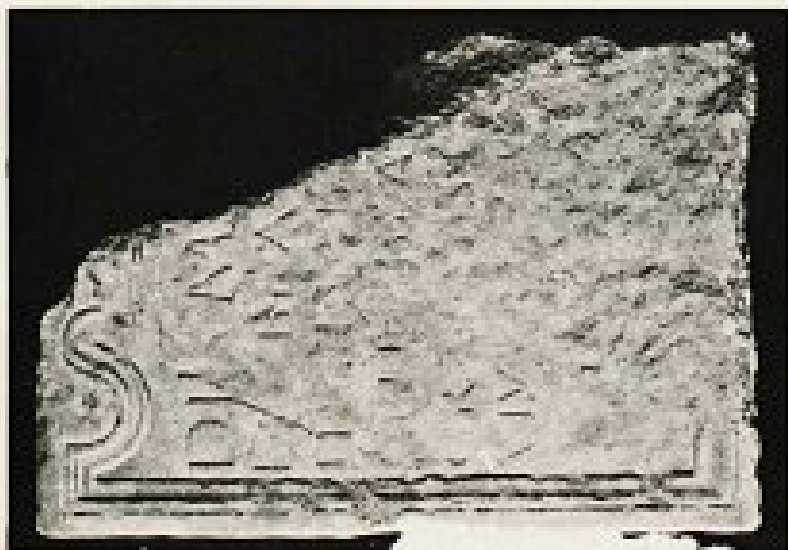

Št. 14. Sarkofag Aur. Aselepiodote iz Mitrovice—Sirmija (Beograd, Arheološki muzej.)

Št. 16. * Sarkofag iz Kórnarna (Brigida) z vijugo tržaske oblike. (Dunaj, Umetnostno-zgodovinski muzej.)

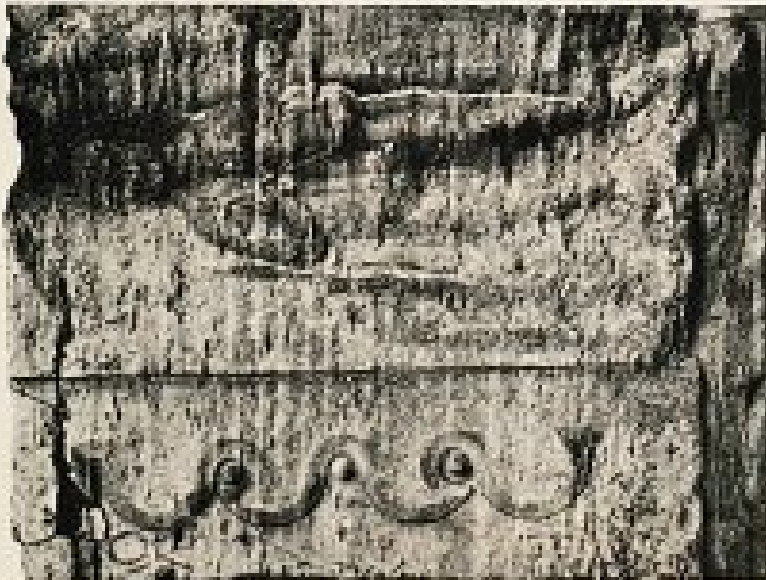

Št. 15. Napisni kamen CIL III, 3851 z vijugo tržaske oblike. (Ljubljana, Narodni muzej.)

St. 18. Sarkofag iz Aquincuma z enako vijugo.
(Budimpešta, Arheološki muzej.)

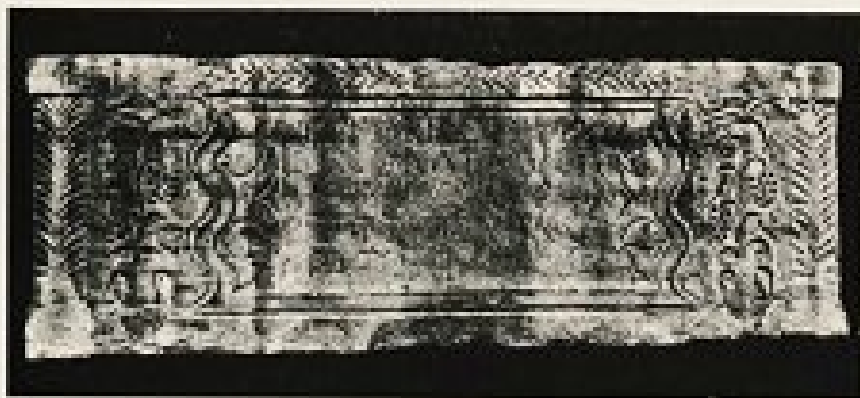

St. 17. * Sarkofag iz Aquincuma z razvito panonsko vijugo.
(Budimpešta, Arheološki muzej.)

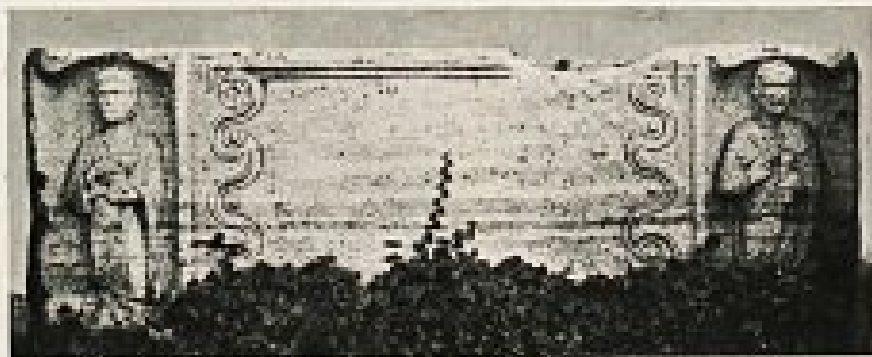

Št. 19. * Sarkofag iz Beograda s klasično panonsko vijugo. (Beograd, Arheološki muzej.)

Št. 20. * Sarkofag iz Komarna (Brigetio) z vegetabilnimi motivi na valovnici. (Budimpešta, Arheološki muzej.)

Št. 21. * Sarkofag s klasično panonsko vijugo. (Aquincum pri Budimpešti, Arheološki muzej.)

Št. 22. * Arhitekturni sarkofag s sistemom t. zv. tabernakljev spredaj. (Ferrara, Univerza.)

Št. 23. * Nagrobnik z redom arkad.
(Ljubljana, Narodni muzej.)

Št. 24. Nagrobnik s podvojeno sedlasto
vijugo, ponavljajoč tip 23. (Celje.)

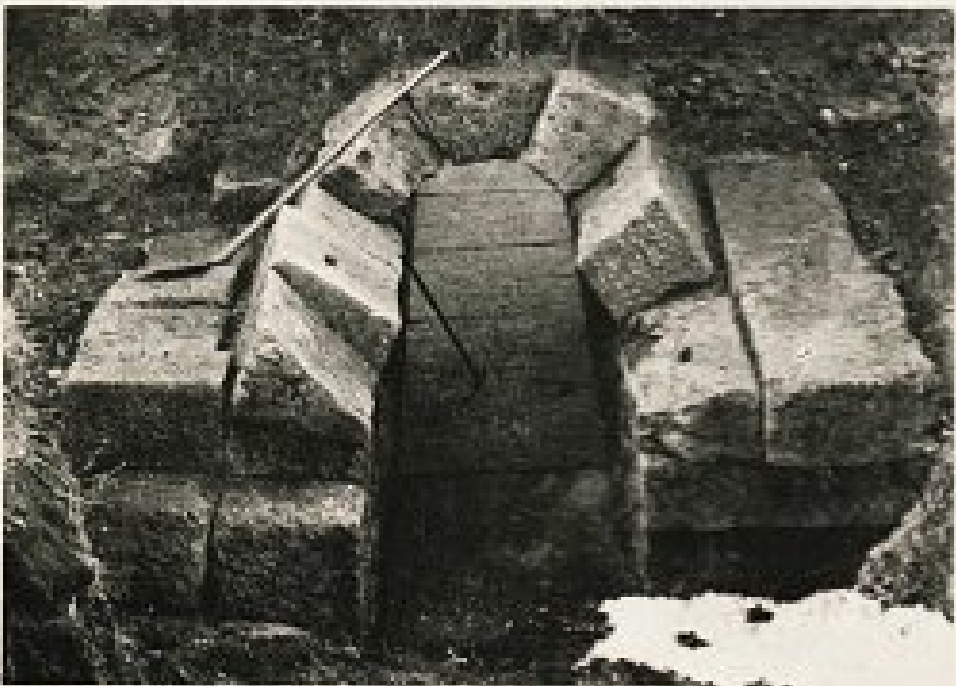

Št. 1—3. Primeri štukature iz osrednjega poslopja.

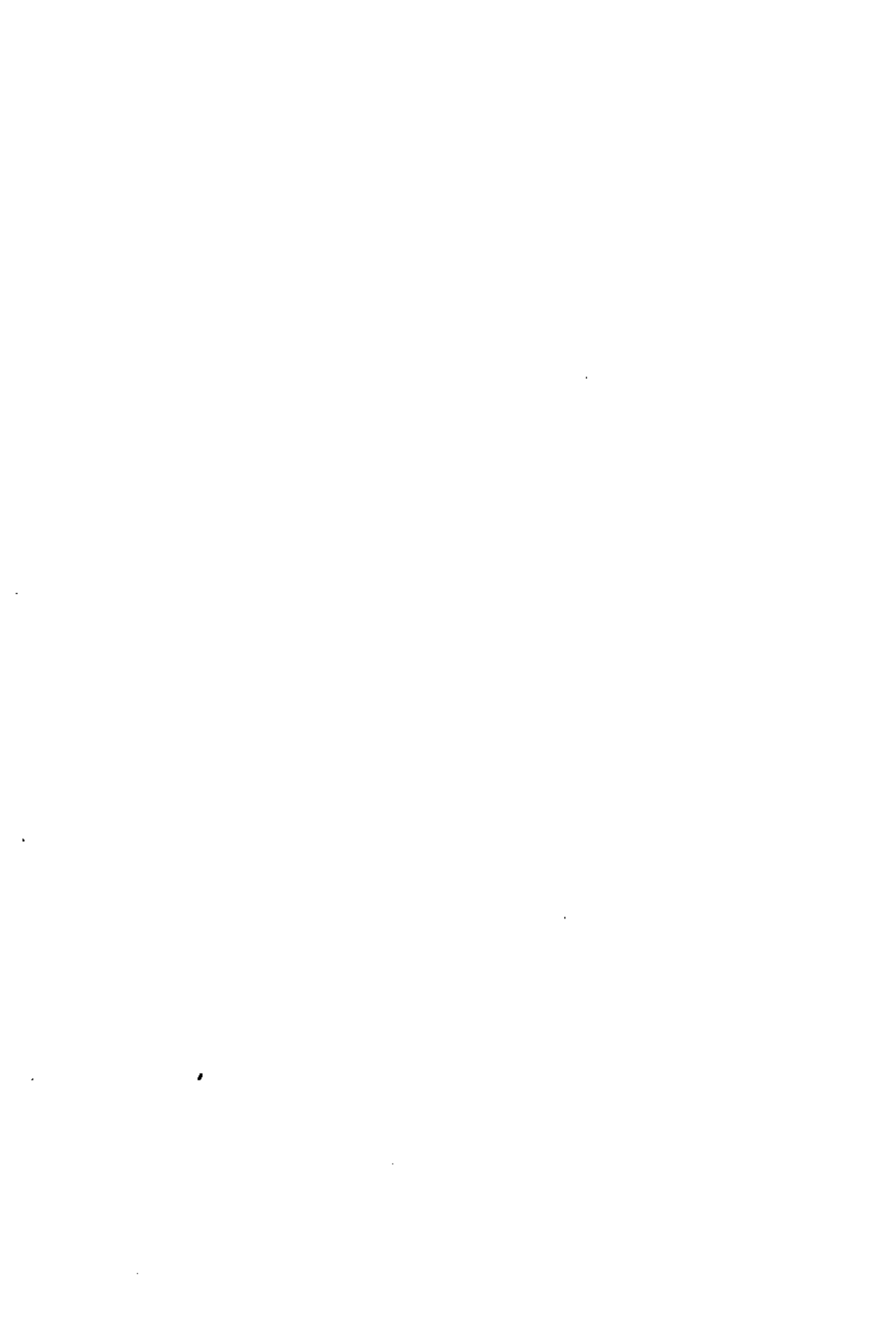

Št. 1. Severni ogel poslopja E.

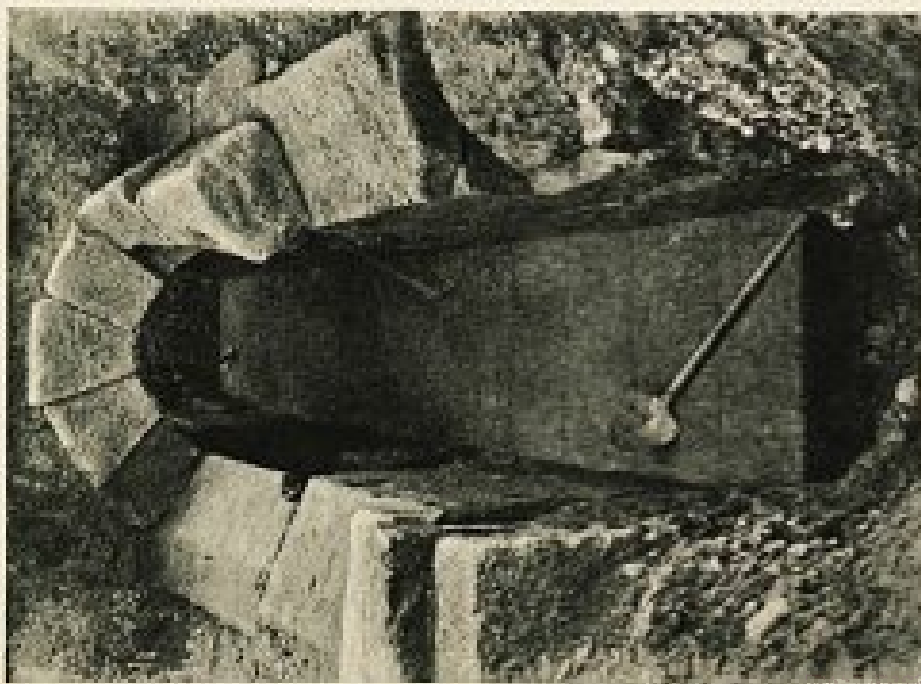

Št. 2. Severni del kanala v južnih vratih.

Št. 4. Zahodni zid stolpa III, z vdolbinami za pilote.

Št. 3. Jedni del kamna v jastoku vratih.

